

चतुर्थसकभाष्यं

X

X

114
14

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ यस्य निश्चयः सितं वेदायो वेदेभ्यो विलं जगत् ॥ निर्ममेतमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ पंचमं मुले प्रथमेनुवाके पूर्वमष्टोसूक्ता
 निव्याख्यातानि ॥ ॥ त्वामग्नेहविष्मंत इति सप्त चर्चनं वमं सूक्तं आत्रेयस्य गयस्यापसप्तमी पंचम्योपंकी शिष्टाः यत्कृतं तस्य च सूक्तस्येति परिभा
 षया अनुष्टुभः ॥ अग्निदेवता ॥ तथा चानुक्रम्यते ॥ त्वामग्ने गयों त्यापं चम्योपंकी इति प्रातरनुवाके आश्विनशस्त्रे च एतदादिके द्वे सूक्ते ॥ तथैव
 सूत्रितं ॥ ॥ त्वामग्नेहविष्मंतो देवं मर्तासि ईलते ॥ मन्येत्वा जातवेदसं सह व्यावक्ष्यानुषक ॥ ॐ ॥ तत्रैवाप्रथमा ॥ त्वामग्नेहविष्मंत इति ॥ हे
 अग्ने त्वां देवं दीप्यमानं हविष्मंतः होमसाधनं द्रव्यसमेताः ॥ मर्ता सोमर्त्याः ॥ ईलते स्तुवंति ॥ अहं च जातवेदसं जातमुत्पन्नं चराचरं भूतजातं
 वेतीति जातवेदाः ॥ अथवा जातानि स्थावरजंगमात्मकानि ॥ एनं विदुरिति जातवेदाः ॥ यद्वा वेद इति धननाम जातं सर्वं वेदो धनं यस्यासौ जातवे
 दाः ॥ एवं विधं त्वात्मानं मन्ये स्तोमि ॥ मनिरत्र स्तुत्यर्थं वर्तते ॥ धातूनामनेकार्थत्वात् सत्त्वं हव्या हवनसाधनानि हवीषि आनुषकं निरंतरतथा
 आनुषकं यथा तथा वक्षिष्वहसि ॥ हविष्मंतं हविः शब्दः ॥ ओणादिक इतस्प्रत्ययांतत्वात् प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तं तदस्यास्तीति मत्तुप्रपदसं
 स्ताया अपवादत्वेन तसोमत्वर्थ इति भसंज्ञायां रुत्वाभावः ॥ मत्तुप्रजसोरनुदात्तत्वात् प्रत्ययस्वरएव शिष्यते ॥ अत्र प्रत्ययांतत्वाद्देवशब्दोदात्तः
 मृदुः प्राणत्यागे असिहसिमृडित्यादिना तन्मुणः ॥ मर्तः ॥ जसेरमुकमर्तासः ॥ निस्वादाद्यदात्तं ईलते ईलस्त्वो अदादित्वाकृपोलुक् आत्मनेपदेष

नतः धेरत्वं अवडकारस्याध्येतसंप्रदायप्राप्तोलकारः लसार्वधातुकानुदात्तत्वेन धातुस्वरे प्राप्ते आहमिको निघातः मन्ये श्यनो निघादाद्यदात्तत्वं त्वयुषिमि
नप्रणमदिक्रप्रत्ययातो युष्मच्छृष्टप्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः। त्वमावेकवचनइति मपर्यंतस्यत्वादेशः। द्वितीयायां चेत्याकारः। एकादेशात्तत्तेनोदात्तइत्ये
कादेशोऽप्युदात्तएवत्वामो द्वितीयाया इति त्वादेशः। स्का निवद्भावेनांतोदात्तत्वे प्राप्ते अनुदात्तं सर्वमपादादावित्यनुदात्तत्वं। जातवेदसां जनी प्रादुर्भा
वेत्तः। स्विदितो निष्ठाया मिति। इति विषेधः। जनसनखनां सन्सलोरित्यात्वं प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तत्वं। वेदसूत्राद्योऽप्यसुत्रप्रत्ययांतत्वादाद्यदात्तः। कर्मधारयपक्षे
समासांतोदात्तापवादेन तत्पुरुषेतुभ्यार्थत्यादिना पूर्वपदप्रकृतिस्वरे प्राप्ते कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं। तदपवादत्वेन गतिकारकं योरपि पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं
चेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं। बड्ब्रीहिपक्षे बड्ब्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदमिति हयाहवनमर्हतीत्यस्मिन्नर्थे यइत्यनुवर्तमाने छंदसि चेति यः न पुंसकत्वा
च्छेरादेशः। शोः छंदसि बड्बलमिति लोपः। प्रत्ययलक्षणेन नुनुमादीर्घनलोपोऽप्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः। वक्षिषहप्रापणे सिपूगुगुनुवृत्तौ बड्बलं छंदसीति श
पोलुक्। ढत्वकत्वपक्षानि सिपः पित्वादनुदात्तत्वेन धातुस्वरेणाद्युदात्तत्वे प्राप्ते निघातः। अनृपूर्वस्य षंजेः। किपूणकारलोपः। कुत्वं च धात्वादेशः। सकारस्य उ
पसर्गात्सोतीत्यादिना षत्वं दीर्घः। छंदसः। कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ अग्निर्होता दास्यतः। क्षयस्य वृत्तवर्हिषः॥ स यज्ञासः। अरं
तियं संवाजासः। अवस्यवः॥ यमग्निं यज्ञासः। सर्वयज्ञाः। संवरंति। संहिताः। गच्छंति। अश्वस्यवः। यजमानस्य प्रभृतां कीर्तिसंपादयंतो वाजासो हवींषिय

मग्निं संचरंति प्राश्रुवंति एवं विशिष्टोऽग्निर्दास्वतः हविः पक्षेपणादिदानवतः वृक्तबर्हिषः वृक्तानि धूनानि बह्वं षिदभायेनासो वृक्तबर्हिषस्तस्य क्षायंति निव
 संत्यस्मिन् स्वर्गसाधनफलानीति क्षयः तस्य यजमानस्य यागार्थं होता देवानामाक्रान्ता भवति दास्वतः दादाने असुन् प्रत्ययांतः मनुष्यः अदुपधत्वा
 हत्वं धातुस्वरेणाधुदात्त एव क्षीनिवासगत्योः क्षयो निवास इत्याधुदात्तत्वं वृज्जीवर्जनैवर्जनमत्रोपचारकं दनं निष्ठाप्रत्ययस्वरेणातोदात्तः वङ् व्रीह्नितापूर्व
 पदप्रकृतिस्वरत्वं यज्ञावृत्त्यजयाजनेत्यादिना नङ् प्रत्ययातोदात्तः चरंति चरगतिभक्षणयोः अदुपदेशाभुसार्वधातुकानुदात्तत्वं यद्वा न्नित्यमि
 ति निघाताभावः वज्रेर्घञ् वजः कर्षाद्वात इत्यंतोदात्तः छंदसत्वात् ङि नित्यादि नित्यमित्याधुदात्तः अवस्यचः छंदसि परे क्वापामिति क्वत्वा क्वं सीत्युप
 त्ययः प्रत्ययस्वरेणातोदात्तः ॥ अथ चतुर्था ॥ उत्तस्मयं शिशुं यथानवर्जनिष्कारणी ॥ धर्तारं मानुषीणां विश्वामग्निं स्वधरं ॥ उत्तस्म अपि च मानुषी
 णां मनोज्ञानां विश्वं विश्वं तिग्मं शयमिति विश्वः प्रजाः तासां धर्तारं अहारादिषाकदारेण शरीरधातूनां पोषकं स्वधरं शोभनयज्ञं यमग्निं अरणी
 द्वे अरणी नवं नृत्तर्नं शिशुं यथा अपत्यमिव जनिष्य अजनिष्य ॥ अरणी प्रजानां पोषणार्थं च एवमग्निं असृजतामित्यर्थः शिशुः श्रोतृकरणे आदे च द
 त्यादिना आत्वं शः किस्त्वं चैरुप्रत्ययः सन् च द्वावाच्च द्विभावः अभ्यासस्य ङस्वश्च सन्यत इतीत्वं आतोधातो रित्याकारलोपः निधान्येतानि ताः अस्मा
 त्सूत्रान्निदित्यनुवर्तते नित्यादाधुदात्तः यथायथेति पादोत इति सर्वानुदात्तः जनिष्यजनीषदुर्मावे लुङ् छंदसत्वाद्दत्तनयस्ययः अरणी भृगतो अतिष्ठ

भृधृधमाश्रयवितृभ्यो निरितिनिःप्रत्ययाद्युदात्तः आभ्यामन्निगच्छत्यग्निरित्यरणी कथमपादानार्थे ओणादिको निःशताभ्यामन्यत्रोणादयनियमात् भी
मादित्वा सिद्धं मानुषीणां मनोर्जाताव अतोषुक्तेत्यत्र प्रत्ययः षुगागमश्च ज्ञेयित्यादिर्नित्यमित्याद्यतत्वं विशां विशाप्रवेशाने कर्तारि किं प्रसाचेका च इति
विभक्तं रंतो दातत्वं हि सार्थस्य ध्वरतेः पचाद्यत्र न विद्यते ध्वरो याग हिंसायस्मिन्नेत्यध्वरः बद्ध्वा हि स्वरापवादत्वेन न त्रसुभ्यामित्यंतो दातः ॥ ॥
॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ उतस्मदुर्गभीयसेपुत्रो न कार्योणां ॥ पुरुषोदग्धासिवनाग्नेपशुर्नयवसे ॥ उतस्म अपि च कार्योणां कुटिलंगच्छतां सर्पाणां । य
द्वा । आस्कंदितादिगतिविशेषेण वक्रगमनानां अश्वानां पुत्रो न पुत्र इव बालसर्प इव अशिक्षित बालाश्च इव दुर्गभीयसे दुःखेन गृह्यसे अग्रेयस्त्वं पुरु
पुरुषिव नावनानि दग्धासि दाहको भवसि कथमिव यवसे नृणे पशुर्नयवसे । अयमर्थः अत्यंत दुःखार्तः पशुः तृणाविषये विसृष्टः स नृयथा सर्वं भक्षय
तितद्ददित्यर्थः दुर्गभीयसे गृह उपादाने । यक्रक्व इति नुवृत्तौ बद्धलं छंदसीतीडागमः गृहीत्येत्यादिना संप्रसारणं ह्यहोर्भ्रं दसीति भकारः नि
घातः कार्योणां द्वौ कोटि ल्येच हलोऽप्यति आदि वृद्धिश्चित्स्वरित इति स्वरितसंयुक्तपृथालनपूरणयोः पृथुदिव्यपृथिगृथिद्विभ्य इति कुप्रत्ययः उदोद्यप
र्वस्येत्यत्वं प्रत्ययस्वरेणांतो दातः असि यद्वृत्तान्नित्यमिति न निघातः ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ अधस्मयस्यार्चयः सम्यक्संयंति धूमिनः ॥ यदीमहव्रितो हि
युपधाते वधमतिश्चीक्रीते धातरीयथा ॥ ॥ अधस्म अपि च धूमिनः धूमवतो यस्याग्नेरर्चयः अर्चीषि सम्यक् शोभनं संयंति सर्वतः प्राप्नुवन्ति व्रितः विपुस्त
नेषु ततो ग्राप्तः वीलिस्तु । नानिवातीति दिवि अंतरिक्षे यतः यदा ईमयं आत्मानः उपधमयति उपवर्धते तदा ज्वालाः सर्वतो निर्गच्छन्तीत्यर्थः कथमिव धाते

वकर्माश्च कर्मोयथा भस्त्रादिभिरग्निं संवर्धयति तद्वत्स्वात्मानं वर्धयतीत्यर्थः किंच ध्यातरियथा ध्यात समीपे विद्यमानोऽग्निः अग्निस्तेन ध्यायमानः स
 आत्मानं शिश्रीते तीक्ष्णं करोति तद्वत्स्वयमेव स्वात्मानं तीक्ष्णं करोतीत्यर्थः अहेति पाद पूरणा यंति इण गतो यच्छ्रुयोगान्निघाताभावः धमति ध्यात्राद्यग्नि
 संयोगोपाद्यादिना धमादेशः पूर्ववन्निघाताभावः शिश्रीते शोत नूकरणे यत्ययेनात्मनेपदि श्लावित्यनुवर्तमाने बङ्गलं छंदसीति विकरणस्य श्रुः आदे
 च उपदेशो शिश्रीत्यात्वं श्लाविति द्विवर्चनं बङ्गलं छंदसीत्यभ्यासस्य त्वं उभे अभ्यस्तमित्यभ्यस्तसंज्ञायां अतर्हस्यघोरितीति उः उत्तरत्वा निघाताभावः ॥
 ॥ अथ षष्ठी ॥ तवाहमग्न ऊतिभिर्मित्रस्य च प्रशस्तिभिः ॥ द्वेषो युतो न दुरिता तु यामिमर्यानां ॥ ॥ हे अग्ने अहे मित्रस्य सर्वेषां मित्र भूतस्य तव ऊतिभिः
 युष्मत्कर्तृकरणेऽयुष्मत्प्रशस्तिभिः च अस्मत्कृतैस्तोत्रैश्च मर्यानां शत्रुभूतानां मनुष्याणां दुरिता दुरितानि तत्कर्तृकालिपापसाधनकर्माणि द्वेषो युतो न द्वेषयुक्ता
 नृजातूनि वतु यामितुरेयं अयमर्थस्वदक्षणे स्वत्वं धिक्कृतिभिश्च बाह्याभ्यंतरात्रं नृतरयेमित्यर्थः ऊतिभिः अवरक्षणे क्तिञ्चरत्वरश्चिवावमवामुपधा
 या चेत्पूज ऊतिजृति सति हेति कीर्तयश्चेत्यंदातो निपातितः प्रशस्तिभिः शंसक्ततो क्तिञ्चरत्वरपदप्रकृतिस्वरपवादत्वेन तादौ च निमित्तकृत्यताविति ग
 तेऽउदात्तत्वं द्वेषो युतः द्विष अप्रीतोभावे अस्प्रत्ययः पुमि अणो कर्तरि क्तिञ्चरत्वरपदप्रकृतिस्वरत्वं तु यामितृप्लवनतरणयोऽपार्थनायां लिङ् यासुट्
 लिङ् सलोपो नस्यस्यतिसकारलोपः बङ्गलं छंदसीति कृणो जुक् उदात्तपूर्वस्य बङ्गलं छंदसीत्युक्ता यासुडाममस्य उदात्तत्वात् शेषनिघातः अपादावि
 ति प्रतिषेधान्निघाताभावः ॥ अथ सप्तमी ॥ तन्नो अग्ने अमी नरोरयिं सह स्व आभर ॥ सक्षेपयत्सपोषयद्भुवदास्यसातयते धिपृत्सु नो वृधे ॥ ॥

हे अग्ने सहस्वः बलवन्नरः हविषो नेतारः नो अस्माकं तं रयिं लोके प्रसिधं पश्चादिलक्षणं धनं अभ्याभर आभिमुख्येन आहर पूर्वोक्तः सोमिः क्षेपयन्न अस्मा
 दीयान्न शत्रुक्षेपयन्न सोमिः क्षेपयतं अस्मान्नोषयतु वाजस्य सातये अन्नस्य लाभाय भुवत् भवतु उत अपि च हे अग्ने पृक्कृतना सुयुधेषु नोऽस्माकं च
 घे समृद्धये एधि भवसं ग्रामेशा नु विजयार्थं सत्वं समृद्धिं कुर्वित्यर्थः सहस्वः सहमर्षणं असुन्न सह इत्यनेन सहो बलं मनुष्यमादुपधाया इति वत्वं मनुच
 सोमः संबुधो छंदसीति रुत्वं अमंत्रितस्य चेति निघातः क्षेपयत् क्षिप प्रेरणे णिजताले इदं तश्च लोपः लेटो डाटा वित्यडागमः प्राप्तायादेशो पररूप
 त्वं च पोषयत् पुष पुष्णे भुवत् भूस्वतायां भूसुवोस्तिङीति गुणप्रतिषेधः उवङ् एधि अस्मभुवि घसो रेधा वभ्या सलोपश्चैवेतस्या सिद्धत्वा धुङ्जसः अथ हे
 धिरिति धिरादेशो निघातः पृक्कृतपदादि घिस्यादिना शब्दस्याशदादेशः सा बैका ह्येत्यंतो दातृत्वं ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे प्रथमो वगः ॥ अग्ने
 ॐ जिष्ठमिति सप्तचंदशर्म सूक्तं ऋष्यादिविनियोगश्च पूर्ववत् चतुर्थी सप्तम्योपंद्धी अग्ने ॐ जिष्ठमं त्या चतुर्थी त्यनुक्रांतं तत्र प्रथमा ॥ अग्ने
 ॐ जिष्ठमाभरद्युम्नमस्मभ्यमधिगो ॥ प्रनोरायापरीणा सारस्विवाजायपथी ॥ हे अग्ने ओ जिष्ठं बलवत्तमं द्युम्नं शोभते कटक मुकुटादिरूपेण
 सर्वत्र प्रकाशत इति द्युम्नं धनमस्मभ्यं आभर अहरहे अधिगो अधृतगमन अधृतमप्रतिहतं गमनं यस्येत्यधृताः अनिवारिता गावोरश्मयो यस्येति
 वाधृतगुः अधिगुः तस्य संबोधनं ॥ अस्मान्न परीणा सापरितोयापकेन रायाधनेन प्रकर्षणं योजयवाजाया नलाभाय पंथां पंथानं अन्नस्य मत्समीप
 प्राप्ति साधनं मार्गं रस्वि विविस्व कुर्वित्यर्थः ॐ जिष्ठं उज्ज आर्जवेन उज्जैर्लोपश्चेत्यसुन्नलोपश्च गुणः ॐ जः तदस्यास्तीत्यर्थे अस्मायामेधेत्यादिनां विनिः

अतिशयिनेष्टविभक्तौर्लुक्कटोरिति टिलोपः णिवादाद्यदात्रः धुम्नं धुतदीप्तावित्यस्माद्धातोः सुम्न धुम्न निम्नेत्यादिना कप्रत्ययः मकारश्चांतादेशो निपात्य
 तेप्रत्ययखरेणांतादात्रः अधिगो अधृतशब्दस्य अधिआदेशः गोशब्दस्योपसर्जनङ्गस्त्वं ग्रामं वितस्य निघातः परीणसाणसकोटिल्ये अत्रयाप्यर्थः
 धातूनामनेकार्थत्वात् अस्मात्संपदादिलक्षणभावे किंप्रपरिप्राप्तं न संव्यापनं यस्य तथोक्तं उपसर्गादसमासेपीति णत्वं अत्र प्रापणक्रियया युक्तस्य परे
 णः संतिप्रतिउपसर्गसंज्ञानास्तियक्रियायुक्तातं प्रतिगल्फपसर्गसंज्ञा इति न्यायात् अतः कथं णत्वं एवं तर्हि उपसर्गादङ्गुलमिति वचनान्न सो णत्वं भ
 विष्यति निपातस्य चेति पूर्वपदस्य दीर्घः बङ्गुब्रीहो प्रकृत्येति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं। रसिरदविलेखने भोवादिकः बङ्गुलं छंदसीति छणोलुक्कादादित्वाभिघा
 ताभावः पंथां द्वितीयेकवचने इतोऽसर्वनामस्थान इत्यनकारलोपश्छांदसः पथिमतोऽसर्वनामस्थान इत्याद्युतत्वं ॥ अथ द्वितीया ॥ त्वं नो अग्ने अद्भुतकत्वा
 दक्षस्य मंहना ॥ त्वं असुर्यः मारुहं क्राणमित्रो नयक्षियः ॥ हे अग्ने अद्भुतसामथ्यातिशयेन सर्वेषामाश्रयं भूतत्वं नोऽस्माकं कत्वा कर्मणा अस्मकं तेन य
 सादियापारेण प्रीतः स नूदक्षस्य बलस्य धनस्य वामं हनामदानं कुर्विति शेषः यतः कारणात् त्वेव यि असुर्यं असुरघ्नां बलं आरुहत् आरुहं अतः मित्रो नसूर्य
 इव यक्षियः यसाहं स्वं क्राणयत्तु धातुकराक्षसापुनोदनलक्षणा निकर्मणि कुर्वणि भव अद्भुतग्रामं वितस्य आद्यदात्रत्वं कत्वाङ्गुलं अकरणे कृतं कर्तु
 रितिकर्तुप्रत्ययः ककारो गुणवृद्धिप्रतिषेधार्थः यणादेशः कर्तुः कर्मत्वतीयैकवचने जसादिषु वाचनानामिति वचनान्नाभावाभावः दक्षस्य दक्षगतिर्हि स न
 योऽदक्ष्यं ते हिंस्यं ते अनेन शत्रव इति दक्षं बलं करणाधिकरणयोश्चेति घञ्जित्वादाद्युदात्तः मंहनामंहतिर्दानं कर्मसुपांसु ल्गित्वा कारादेशः वेसुपांसु ल्

गित्यादिनाडेः से आदेशसुबादेशत्वादनृदातः ४ त्रशब्दः ४ प्रत्ययस्वरेणां नोदात्तः ४ एकादेश उदात्तेनोदात्त इत्येकादेशस्योदात्तत्वं आरुह्यरुहेर्धातोः ४ लुङि कृष्ट
दृक् हिम्यश्चंदसीति चुरञ्जदेशादित्वाहुणाभावः ४ काणा दुकृञ्करणे शानब्रुवङ्कुलं चंदसीति विकरणस्य लुक्कृयादेशसुपांसुलुगित्यात्वं चित इत्यंतो
दात्तः ४ यक्षियः ४ यज्ञमहतीत्यस्मिन्नर्थे यज्ञत्विभ्यां घस्वजाविति घः ४ प्रत्ययस्वरेणां तोदात्तः ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ त्वं नो अग्न एषां गयं पुष्टिं च वर्धय ॥ ये स्तोमे
भिः ४ प्रसूरयो नरो मधो न्यानुः ॥ ॥ हे अग्ने त्वं एषां नः ४ त्वत्तावकानां मस्माकं गयं गम्यते निवासायेति गयं गृहं गीयते श्रूयते इति वा गयं धनं पुष्टिं च ग
वादि विषयां पुष्टिं च वर्धय प्रापय ये लोके प्रसिद्धाः ४ सूरयो लब्धवर्ण निराः ४ स्तोतारो मनुष्याः ४ स्तोमेभिः ४ स्तोमैः ४ स्तोत्रैर्मघा निमं हनीयानि गवादि धनानि यथा
आनुः ४ पापुवत्तद्वद्वयमपीत्यर्थः ४ गयं गृहपक्षे गमेरघ्यादयश्चेति यत्प्रत्ययां तोमकारलोपश्च निपात्यते धनपक्षे गास्त्वौ अस्म दत्तस्य यो हस्वत्वं यतो न
वदत्या ददात्तत्वं पुष्टिं पुषपुष्टौ स्त्रियां क्तिन् दसादंतोदात्तत्वं स्तोमेभिः ४ दुः ४ स्तुतोः ४ अतिस्तु सुदुः ४ इत्यादिनामनुगुणः ४ नितादाद्युदात्तः ४ आनुः ४ अश्रया
स्यो लिट् द्विर्वचनं हलादिशेषः ४ अत आदेशित्यात्वं अश्रोते श्चेति निगागमः ४ निघातः ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ ये अग्ने चंदते गिरः ४ शुभं त्वश्वराधसः ॥ शुभेभिः
शुष्मिणो नरो दिवश्चिघेषां बृहत्स कीर्तिर्बोधितमना ॥ ॥ हे अग्ने चंद सर्वेषां प्राणिनां आल्लादकरयेनराः ४ ते गिरः ४ त्वत्सं बंधिस्तोत्ररूपा वा च ४ शुभं त्विशो
भनाः ४ कुर्वन्ति ते अश्वराधसः ४ अश्वधना भवन्ति एतेन सर्वसमृद्धिरुपलक्ष्यते किंच शुष्मिणः ४ बलवंतः ४ संतः ४ शुष्मेणिः ४ शुष्मैः ४ स्वकीये बलैः ४ सत्त्वैः ४ शत्रुशोषका
भवन्ति येषां त्वत्सं बंधिनं स्तव कुर्वता दिवश्चिन् आकाशादपि बृहत् महती सुकीर्तिर्भवति सर्वदिर्गतरावर्तिनी कीर्तिर्भवतीत्यर्थः ४ एवं विधत्वां गयः ४ मन्ना आत्मना

च अस्माकाः सः अस्माकाः पुत्रमित्रादयः सूरयः स्तोतारः विश्वाः सर्वा आशाः दिशः तरीषणितासंतरणोश्च मा भवंतु अथवा आशाः कामा अयमर्थः स्वाभि
लषितप्रशस्तसमस्तवस्तु संपादनं कुर्वित्यर्थः सबाधः बधेरसुत्रबाधसासह वर्तत इति सबाधः बोपसर्जनस्येति सहस्यसभावः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वेरा
तयेरादाने किं नमं चेदेष च पतमनविदं भूवीरा उदात्त इति अतोदात्तः अस्माकाः सः तस्मिन् अणिचयुष्माकास्माविति अणिकृते अस्माकादेशः क्वांसत्वादणो
लोपः वङ्गवचने असुगागमः पष्ठी वङ्गवचने मध्योदात्तत्वे च दृष्टत्वात्तथाविधमादेशः अत्रापि कृतवानाचार्यः विश्वाः विश्वोः अग्निपृष्ठीत्यादिना किं नित्वादाद्य
दात्तः तरीषणिद्वयं पुनरुक्तयोश्च भ्यामिषानि नीचवङ्गवचने लोपाभावः अतोदात्तः क्वांसः ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ त्वं नो अग्ने अंगिरस्तु तत्तवान आभ
र ॥ होतर्विभासहं रयिं स्तोत्रभ्यस्तवसे च न उतैधि पृक्तं नो वृधे ॥ ॥ हे अग्ने अंगिरः कार्यकारणयोरभेदोपचारात् अंगिरसः प्रकृतिभूतोऽप्यग्निः अंगिरा इत्यु
च्यते हे अंगिरः पूर्वमहर्षिभिः स्तुतः स्तवनः इदानीं तनैश्च स्तूयमानस्त्वं विभासहं महता मयि भवितारं अभिभवेतुत्वादभिभवितृधनमुच्यते रयिं धनं नो
स्माकं आभर आहर हे होतः देवानामाह्वतः स्तोत्रभ्यो नोऽस्माभ्यंतवसे स्तोतुं सामर्थ्यं च प्रयच्छ उतापि च पृक्तं युधेषु नोऽस्माकं वृधे समृद्धये एधि भवस्तवानः ॥ ॥
स्तुतोऽज्ञानचिकर्मणीयात्ययेन सप्रत्ययः आद्यदात्तश्च विभासहं संहितायां विभूनामिति पष्ठी वङ्गवचनस्य सुपामित्यादिना आकारादेशः तत्पुरुषकृतिवङ्गुलिमि
तिषष्ट्याऽनुक्रुपदकाराक्तविपूर्वाङ्गवतेरगागमे अन्येषामपि दृश्यते इति दीर्घत्वेन त्वा अत्र ग्रहं कुर्वति कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं तवसे ह्युक्तं तौ मयि असे
प्रत्ययः नित्वादाद्यदात्तः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमो द्वितीयोऽवर्गः ॥ ॥ जनस्य गोपा इजिषत् स्वमेकादशं स्त्रं आत्रेयस्य सुतं भरस्यार्षं जागतमाग्नेयं तथा च

नुक्तंते॥ जनस्य षड्भुतं मरो जागृतमिति प्रातरनुवाके आश्विनशस्त्रे वास्यसूक्तस्य विनियोगः जनस्य गोपाखामग्र कृतायव इति॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ जनस्य गोपा
अजनिष्ठजागृविरेभिः सुदक्षः सुवितायनयसे॥ घृतप्रतीको वृहतादिविस्पृशा धुमदिमातिभरतेभ्यः शुचिः॥ ॥ जनस्य गोपाः गोपायितारक्षिता जागृवि
जागरणशीलः सदा प्रबुधः सुदक्षः सुबलः सर्वैः श्लाघनीयबलः सोमिः नयसेनवतराय सुविताय लोकानां कल्याणाय अजनिष्ठजातः घृतप्रतीकः घृते
न प्रज्वलितांगः वृहतामहतादिविस्पृशा अभ्रं लिहेन तेजसा युक्तः शुचिः शुभः एवंविधोऽग्निः भरतेभ्यः रुक्मिण्यः तदर्थं धुमत्तदीप्तिमत्तया भवति त
था विभाति प्रकाशत गोपाः शुभ्रक्षणे आय प्रत्ययः गोपायतेः किंपरत्वादतो लोपः अत्र परत्वादपुक्तलोपे कृते वर्णाश्रयत्वा प्रत्ययलक्षणा भावेन यलोपो
न स्वात् लोपोर्वावर्त्तनीति प्रथमलोपग्रहणात् ज्ञापकात् यलोप एव भवति लोपा जादेशस्य लोपविधिप्रतिनष्कानिवक्षावः प्रत्ययस्वरः जागृविः जागृनिडाक्ष
येजृभृस् जागृभ्यः किनिति क्तिप्रत्ययः जागृविनिष्ठा लिङ्स्थितिप्रतिषेधाद्गुणाभावः निष्ठादाद्युदात्तः सुदक्षः आद्यदात्तं च ब्रह्मदसीत्युत्तरपदाद्यद्वा
तत्वं सुवितायनवादीनां ब्रह्मदस्युपसंख्यानमिति सौरुचं जादेशः सूपमानात्कः इत्युत्तरपदात्तोदात्तत्वं नयसेनवशब्दादातिशायनेर्थे इयसु न्यस्यत्ययः
इकारलोपश्चादसः अतो लोपः आद्यदात्तः दिविस्पृशा ह ध्रुवां ऊरिक्पसंख्यानमि सलुक्कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वां धसत्कृत्स्वनुज्ञां मतुबितिङ्स्वा
त्परस्य मतुपः अतोदात्तत्वं॥ ॥ अथाद्वितीया॥ ॥ यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरास्त्रिषधस्ते समीधिर॥ इंद्रेण देवैः सरथं सबहिर्विसीदन्निहोता
यज्ञथाय सुकृतुः॥ ॥ नरः रुक्मिजः यज्ञस्य यागस्य केतुं यज्ञार्कं पुरोहितं यजमानेः पुरस्कृतं इंद्रेण देवैश्च सरथं तेषां मान्यत्वात् समानरथं अग्निं वि

राम

६

सधस्ते विस्त्वाने विहारप्रदो प्रथमं समीधिरसमिधंत सुकृतुः शोभनकर्माहोता देवानां माहाता सोमिर्बर्हिषे बर्हियुकेतस्मिन् स्थाने यज्ञथाय यज्ञाय निषीद
तप्रतिष्ठितो भवदितियावत्केतुं कितज्ञाने औणादिकउप्रत्ययः अतोदात्तः पुरोहितं पुरोचयमिति गतिसंज्ञायां गतिरेनंतरइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं त्रिषधस्ते
आहवनीयादि लक्षणेन विप्रकारेण स्थानेन सह तिष्ठतीति त्रिषधस्तेः कप्रत्ययः सधमादस्त्वयोस्त्वंदसी सधादेशः कदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं सीदत्तसदेः
पाघ्रादिनासीदादेशः बहुलं ब्रह्मदस्यमां श्लोकेर्ण्य इभावः पादादित्वा निघाताभावः यज्ञथाय यज्ञे रौणादिकः अथप्रत्ययः प्रत्यस्वरेणोदात्तः॥ ॥
॥ अथाद्वितीया॥ ॥ असंमृष्टो जायसे माचोः शुचिर्मंडः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः घृतेनत्वावर्धय नग्र आहुतधूमस्ते केतुर भवदिविधितः॥ ॥ हे अग्ने
माचोररण्योऽसंजनननिमित्तत्वादरणीमातरा विस्वयेतेताभ्यां असंमृष्टः अबाधित एव जायसे प्रादुर्भूतो भवसिमंडः सर्वैः स्तस्यः कविः कोतः सर्वव्या
सः अथ वामे थावी शुचिस्ते विवस्वतः अग्निहोत्रार्थं गृहे विरोषेण वसतो यजमानात् उदतिष्ठः उदितो भवः पूर्वमहर्षयः स्वात्कां घृतेन अवर्धय नृदक्षि
नयन्रहे आहुत आहुतिभिर्दत्तं तवादि विधितरंतरिक्षे प्रियो याप्तः धूमः केतुः प्रज्ञापको भवत् अग्न्यनुमापकत्वात् धूमस्य माचोः उदात्तयणोर्हव्योर्वादि
तिविभक्तं रुदात्तत्वं मंडः मादिस्त्विति मोदमदस्वप्नकांतिगतिषु अत्र स्तस्यार्थोदस्मात्स्फापितं वीत्यादिनारक अतोदात्तः कविः कमेर्विन् सर्वधातुभ्य इति प्रत्य
यः बाहुलकाभकारस्य वत्सरे फलोयश्च्यत्ययेनां तोदात्तत्वं उदतिष्ठः उस्त्वा इक्ष्मकर्मवाचिनस्तिष्ठतेरात्मनेपदाभावविवस्वतः विपूर्वाद्दसतेः संपदादि
लक्षणाभावे किंप्रदस्यास्तीति मतुपमादुपधाया अतिवर्त्तमतुपो नुदात्तत्वात् धातुस्वरः॥ ॥ अथ चतुर्थी॥ ॥ अग्निनेयं स मुपवेतुसाधुयाग्ने नरो विभरते गृहे

गृहे॥ अग्निदूतो अभवद्यवाहनोऽग्निं वृणानावृणते कविकृतं॥ ॥ साधुया सर्वपुरुषार्थानां साधकः अग्निर्नो यज्ञं अस्मदीयं यागं प्रति उपवेत्तु आगच्छतु नः
मनुष्याः गृहे गृहे अनुगृह्य अग्निं विभरते विहरति विहरणं कुर्वतीत्यर्थः हव्यवाहनः हव्यानां हविषां वादा अग्निः दूतः देवानां दूतो भवत् वृणानां संभजमानाः
संतः कविकृतं कौतयज्ञं अग्निं वृणते संभजते साधुया सुपां सुभुज्यादिना विभक्तं यो देशः॥ ॥ अथ पंचमी॥ ॥ तुभ्येदमग्ने मधुमतमं वचस्तुभ्यं मनी
षा इयमस्तु शी हरे॥ लांगिरः सिंधुमिवावनीर्महाराष्ट्रं तिश्वावसावर्धयंति च॥ ॥ हे अग्ने तुभ्यं तुभ्यं तदर्थं मधुमतमं अत्यंतं मधुरं इदं वचं शक्यते ह
रे हृदि शंसुखं कुर्वती इयं मनीषा सुतिः तुभ्यं मस्तु गिरः स्तुतिरूपा वाचः लां आ वृणोति पूरयंति शवसा बलेन वर्धयंति च कथामिव महीर्महत्यः अवे
नीः अवयोनयः सिंधुमिव समुद्रमिव॥ ॥ अथ षष्ठी॥ ॥ त्वामग्ने अंगिरसो गुहाहितं मन्वेदं क्षिप्रियाणां वने वने॥ स जायसे मथ्यमानः सहो मह
त्वामाहुः सहसस्पृजमंगिरः॥ ॥ हे अग्ने अंगिरस रुषयः गुहा गुहायां हितं निहितं निरुदं वने वने वृक्षे वृक्षे क्षिप्रियाणां आश्रितं त्वं अच विदं नृगल
भंतमहत् महता सहः सहसा बलेन युक्तः स त्वं मथ्यमानो जायसे हे अंगिरः अंगिरसां प्रकृतिं भूतत्वा सहस्फुजमाहुः क्षिप्रियाणां श्रुसवा यो लिट् का
न वृक्षपेक्षुः श्वाविति द्विर्वचनं इयं देशः चित्वा दंतो दात॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे तृतीयो वर्गः॥ ॥ प्राग्नेये बृहत् इति षष्ठं च द्वादशं सूक्तं सुते भरस्यार्च
नेषु भगवन्मयं॥ प्राग्नेय इत्यनु कौतो॥ प्रातरनुवाके प्राग्नेये कौतो वैष्णवे कंदसि आश्विनशस्त्रे च दंसूक्तं विनियुक्तं सूत्रितं च प्राग्नेये बृहते प्रवेधस इति॥
॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ प्राग्नेये बृहते यज्ञियाय रूतस्य दृष्टे असुराय मन्म॥ घृतं नयत्त आस्य उरुपूतं गिरं भरं वृषभाय प्रतीचै॥ ॥ बृहते सामर्थ्यातिशयेन म

राम

च अस्माकासः अस्माकाः पुत्रमित्रादयः सूरयः स्तोतारः विश्वाः सर्वो आशाः दिशः तरीषणितासांतरणो शुभा भवतु अथवा आशाः कामा अयमर्थः स्वाभि
लषित प्रशस्त समस्त वस्तुसंपादनं कुर्वित्यर्थः सबाधः बधेरसुत्रबाधसासह वर्तत इति सबाधः बोपसर्जनस्य तिसहस्यसभावः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरसं
तयेरादाने किं नृमं च वृषे च पतमन विदं भूवारा उदात इति अंतो दातः अस्माकासः तस्मिन् अणिचयुष्माकास्माविति अणिकृते अस्माकादेशः कौदसत्वादणो
लोपः ब्रुव चने असुगागमः षष्ठी ब्रुव चने मध्योदातत्वे च दृष्टत्वात् तथा विधमादेनां अत्रापि कृतवानाचार्यः विश्वाः विश्वोः अग्निपृषीत्यादिना किं नृनितादाद्य
दातः तरीषणिदृष्टुवनतरणयोश्च नृभ्यामिषानिनी ब्रुव चनत्वे लोपाभावः अंतो दातः श्रुतं हसः॥ ॥ अथ सप्तमी॥ ॥ त्वं नो अग्ने अंगिरस्तु तत्त्वान आभ
र॥ होतृविभासं हरयिं स्तोत्रं भ्यस्तवसे च न उतैधि प्रकृतो वृधे॥ ॥ हे अग्ने अंगिरः कार्यकारणयोरभेदोपचारात् अंगिरसः प्रकृतिभूतोऽप्यग्निः अंगिरा इत्यु
च्यते हे अंगिरः पूर्वैर्महर्षिभिः स्तवः स्तव न इदानीं तनैश्च स्तव्यमानस्त्वं विभासहं महता मयमिभर्वितारं अभिभवेदुत्वादभिभविष्यधनमुच्यते रयिं धनं न
स्माकं आभर आहरं होतः देवानामाहूतः स्तोत्रं भ्यो नो स्माकं तवसे स्तोत्रं सामर्थ्यं च प्रयच्छता पि च प्रकृत्युधेषु नो स्माकं वृधे समृद्धये एधि भवस्तवानः सुभ
स्तुतोऽग्नौ चिकर्मणि ययनेन स प्रययः आद्यदातश्च विभासहं संहितायां विभूनामिति षष्ठी ब्रुव चनस्य सुपामित्यादिना आकारादेशः तत्पुरुषकृतिवद्ब्रुमि
ति षष्ठ्या अणुपदकारोक्त विष्णोर्ब्रुवते रगागमे अन्यथा मपि हयते इति दीर्घत्वेन त्वा अयं गृहं कुर्वति कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं तवसे ह्युच्यते त्वं नो मयं असे
प्रययः नितादाद्यदातः॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वितीयो वर्गः॥ ॥ जनस्य गोपा इति षष्ठं च मेकादशं सूत्रं आग्नेयस्य सुते भरस्यार्च जागतमाग्नेयं तथा च

हतेयज्ञियाययज्ञाहोयस्तस्योदकस्यवृक्षेवर्षिनेक्षतमित्युदकनामसुपाहाव असुरायबलवते असुरोणादिउरग्रस्ययवृषभायकामानांवर्षिनेग्रये
मन्मत्तानसाधनप्रतीची अभिसुरवीगिरंस्मृतिरूपावाचंप्रमपेप्रणयामिकथमिवसुपूतंसम्यक्संस्कृतं आस्येप्रहतयज्ञंघृतंनघृतमिव आस्येप्रकृतंघृतं
यथाप्रीतिकरंभवतितथाप्रीतिकरीस्तुतिमित्यर्थः॥ ॥ अथद्वितीया॥ ॥ ऋतं चिकित्से ऋतमिच्छिकिं धृतस्य धारा अनुतुंधिपूर्वीः॥ नाहंयातुंसह
सानद्वयेन ऋतं सपाम्यरुषस्यवृक्षः॥ ॥ ऋतंस्तोत्रं हेचिकित्सो ज्ञानत्र अग्नित्वं ऋतं मया कियमाणमिदंस्तोत्रं चिकिधिजानीहि कितज्ञाने जुहोसा
दिः लोटिरुपेन्द्रादिति पूरणार्थः ऋतमिति पदस्य परस्मिनामंत्रिते विद्यमाने पिता दसत्वात्परांगवद्भावाभावश्चिकिचपूर्वीः ॥ बद्धः ॥ ऋतस्योदकस्य धाराः ते स्यपो
षणार्थं उत्सादयितुं अनुतुंधिमेधाननुविध्य सहसा बलेन युक्तो हं यातुं कर्मणां नाद्राकरी हिंसां न सपामिनकरोमीति यावत्तद्वयेन च सत्या रताभ्यां यत्किं
चिद्वेदिकं कृत्यं न सपामिषयसमवाये इति धातुश्चिकित्सु अरुषस्य अरुषस्य अरोचमानस्य वृषाः कामानां वर्षिनुः शतवर्षं स्तोत्रमेव सपामि॥ ॥ अथ तृती
या॥ ॥ कयानो अग्न ऋतय नृतेन भुवो न वेदा उच्यस्य न यः॥ वेदो मे देव ऋतुपा ऋतूनां नाहं पतिसनितुरस्यरायः॥ ॥ हे अग्ने ऋतय नृ सर्व प्राणिनां
जीवनहेतुकमुदकं कुर्वन्त्वं कया केनापि ऋतेन सत्येन कियमाणेन कर्मणानः उच्यस्य अस्मदीयस्य स्तोत्रस्य न वेदाः भुवः न यः ॥ स्तोत्रः ऋतूनां ऋतु
पाः द्वितीय ऋतुशब्दो नुवादकः देवोद्योतमानोऽग्निः मे मां वेदवेतुस नितुर्भजमानस्यास्य ममरायः पश्चादिलक्षणास्य पतिस्वामिनंतमग्निमहं न जानामि
भुवः॥ भू सतायां लिङ्गं च लिङ्गं डागमः उच्यते देवाः न वेदाः न न वेतीति वेतीत्यास्मिन्नर्थे वर्तते कथमेतल्लभ्यते निपातनात् द्विनः पूर्वस्यासुप्रत्ययांतस्य

च० भा०

८

वेदेरेकस्य नमो लोपोऽस्य प्रकृतिभावश्च संदस्वामिना निपातितः प्राणिना तु न भ्राएनपादिति सूत्रेण वेत्तीत्येतस्मिन्नर्थे निपातितः अस्यार्थस्यानुपपन्नत्वा
तत्संदस्वामिपक्ष एवाश्रीयते ॥ अथ चतुर्थः ॥ केने अग्नेरिपवे बंधनासः केपायवः सनिषंत दधर्मतः केधासिमग्ने अनृतस्य पांतिक आसतो वचसः
संति गोपाः ॥ हे अग्ने ये रिपवे स्वकीयस्य शत्रोः बंधनासो बंधकाः स्युः ते त्वत्संबंधिनस्ते पुरुषाः केकीदृशाः सामर्थ्यातिशया देवं विधा इतिकेनापिज्ञा
तुं न शक्यंत इत्यर्थः केपायवो जनानां रक्षितारः दधर्मतो दीप्तिमंतः सनिषंत दीनेभ्यो धनं प्रयच्छन्ति त्वदीयाः केकीदृशाः ये अनृतस्यासत्यस्यासत्य
स्य धासिधारकं जनं पांतिरक्षंती ते त्वदीया जनाः केसंतिन केपीत्यर्थः अथ असतो दुष्टस्याभिशापादिलक्षणास्य वचसो गोपाः गोपायितारो रक्षितारश्चे
त्त्वदीयाः केसंतिन केपीत्यर्थः अथ वा ये केजनाः रिपोर्बधकाः ये केपायवो रक्षितारः सनिषंत धनं प्रयच्छन्ति दधर्मतः ये के अनृतस्यासत्यस्य धासिधा
रकं जनं पांति अनृतजनं न रक्षंति ये के असतः अभिशापादिलक्षणात् वचसो गोपाः गोपायितारः संतिते सर्वे त्वदीयाः तदुपासकाः अथर्पचमी ॥
सखायस्ते विष्णो अग्न एते शिवा सः संतो अशिवा अभूवन् ॥ अधूर्षत स्वयमेते वचोभिर्ऋज्यते वृजिनानि कु संतः ॥ हे अग्ने तव सखायः स्तो
तारो विष्णो विप्रकीर्णो सर्वव्यापः एते पूर्वमाशिवा परनिंदादि कुर्वाणाः त्वपरिचर्याय जतो भद्राः संतः इदानीं त्वपरिचर्यां कुर्वन्ति शिवा सः शिवा आद्याः
अभूवन् किंच ये ऋज्यते ऋजुसम्यगाचरन्ते विमह्यं वचोभिः असाधूनिभिः वृजिनानि कुटिलानि कु संतः त एते मम सपत्न्याः स्वयमेवाधूर्षत अहिंस्यं
त धूर्षते हिंसा कर्मण इदं रूपं ॥ अथ षष्ठी ॥ ये स्ते अग्ने नमसा यज्ञमीदृशं तं स पात्य रुषस्य वृक्षः ॥ तस्य क्षयः पृथरा साधुरे तु पसस्वाणोऽस्य नद्रुषस्य

राम
८

स्तस्यायवेदिरयंमनिनासमानार्थमनिश्रुतिकर्मायशसेयशस्विनेपूर्यायमुखायतस्मैअग्रयेगिरंस्तुतिप्रभरेप्रणयानि॥ अथद्वितीया॥ ॥ स्तुतेन
 कृतं धरुणं धारयंत यज्ञस्य शाके परमेवोमन् ॥ दिवो धर्मं धरुणं से दुषो नृजाते रजातोऽभिनेन नक्षः ॥ येयजमानाऽदिवो ह्यलोकस्य धरुणं विधा
 रके धर्मं नृयज्ञे से दुषः आसीना नृचून् आजाना नृदेवान् ज्ञातेर्मनुष्यैः ॥ रुविभिः अभिनन सुऽअभिप्राप्नुवंति ते यजमानाः यज्ञस्य धरुणं धारकं कृतं स
 त्यरूपमाग्नेशाके कर्मणि निमित्ते परमे उक्ते व्योमन् स्थाने उत्तरवेद्यां कृतेन स्तोत्रेण धारयंत धारयंति ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अहो युवत्स च त्वा च ते वि
 वयो महद्दुष्टं पूर्याय ॥ स संवतो न वजातस्तु यो सिंहे न कुक्षमभितऽपरिहृष्ट ॥ येयजमानाऽपूर्याय मुरग्यायामे अग्रये महत् अधिकं दुष्टं
 रराक्षे से दुः प्रापं वयऽहविरूपमन्नं प्रयच्छंति ते यजमानाऽतं चः स्वाः तनू अहो युवः अहंसा वियोजिकाऽवित च ते विस्तारयंति न वजातऽस्तोत्रं
 संवतः संगता नृजा नृचून् तु यो ततरतुर्किंच अभितऽसर्वतो वर्तमानाऽशच वऽमां परिर्वर्जयित्वा स्तुतिं येयुऽकथमिव मृगाऽकुक्षं सिंहे न सिंहमिव ॥
 ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ माते वयं द्ररसे पप्रथानो जनं जनं धायसे चक्षसे च ॥ वयो वयो जरसे यद्धानं परिस्मना विष्णुरूपो जिगासि ॥ पप्रथानं सर्वत्र
 प्रथमानो यत्तयस्व माते वजननी वजनं जनं सर्वं जनं भरसे विभर्षि किंच धायसे धारणाय चक्षसे दर्शनाय च सर्वं प्राप्यसे यत्तयद्धानो धार्यमाणो
 भवसितदा वयो वयऽसर्वमन्नं जरसे जरयसि अपि च विष्णुरूपो नाना रूपः स नृत्तना आत्मना परिजिगासि सर्वभूतानि परिगच्छसि ॥ अथ पंचमी ॥ ॥
 वाजो नु ते शवसस्वास्तं तमुरुंदोर्धधरुणं देवरायऽपदं नता युगुहा दधानो महोराये चितयं न निमस्यऽहं देवद्योतमानरूपाग्रं कुरुं पृथुदोषं कामा

नांदोर्धधरुणं धारकं वाजो हविरुक्षमन्नं ते वदीयस्य शवसो बलस्यो तं समाप्तिं संपूर्तिं तु अद्य पातुरस्तुतायुऽतस्करतायुऽस्तेन नाम पदं न पदमि
 व आत्मीयं मार्गमिव गुहा गुहायां दधानं आत्मनऽशत्रुणां प्रकाशं निदधानं महो महते तय धनो यधनलाभाय चितयं नृसन्नागं प्रकाशाय नृअविमस्यऽअ
 विमृषं अशीषायाय दार्ते आपऽअपारयऽस्पृपालनं पुररायोऽस्पृशीणनपारेण योरिति धातुऽइति चतुर्थस्य प्रथमे सप्तमो वर्गऽहृद्वय इति पंच
 वेद्वितीयं सूक्तं आत्रेयस्य पुरोराषं अस्यापंडिः शिष्टा अनुष्टुभऽअग्निदेवता तथा चानुकोतं बृहत्पूरुऽपऽइति तं हीति प्रातरनुवाके आग्रये कृतो आनुष्टुभे च
 दसि आश्विनशस्त्रे वेदमादी निदशसूक्तानि चतुर्थनर्तितानि आदितस्त्रिषु सूक्तेषु अस्यामुक्षरे त तथा चेस्मृतिं बृहद्वय इति दशानां चतुर्थनवमे उध
 रेत्तु तमावादि तस्त्रयाणामिति ॥ तत्रेयं प्रथमा ॥ ॥ बृहद्वयो हि भानवे चादेवायाग्रये ॥ यं मित्रं न प्रशक्तिमिमेता सो दधिरे पुरऽयज्ञे भानवे दीप्तिमते
 अग्रये बृहत्समहते वयऽयो हविरूपं अन्नं दीयते हि अतस्त्वमपि देवाय द्योतमानायाग्रये वयऽअर्चं प्रयच्छमर्ता सोमनुष्याय मयि मित्रं न सखायमिव प्रश
 क्षिभिऽप्रकृष्टाभिऽस्तुतिभिऽपुरोदधिरे पुरस्कुर्वति ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ स हि ह्यभिर्जनानो होता दक्षस्य बाहोऽविहयमग्निं रा नुषा भगोन वारमुष
 ति ॥ यो न्निर्हयं हविऽदेवेषु आनुषकृद्वेधनुषं करोति बाहो भुजयोर्दक्षस्य बलस्य द्युतिभिर्द्युतिमिर्युक्तऽसो मिर्जनानो यजमानानो होता देवानामाहो
 ता भवति भगोन सूर्य इव वारं वरणीयं धनमृष्वतिविशेषेण प्रयच्छति मनुष्येषु ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अस्य स्तोममघोनऽसरयं बृधशो चिषऽविश्वायुस्मि
 नु विष्णि समर्थऽनुष्मादधुऽमघोनो मघवतो धनवतऽबृधशो चिषऽबृधानि शो चैषिते जांसि यस्या सो बृधशो चिस्तस्या एवे विधस्यास्य मेऽस्तोम

स्तोत्रे सखे वस्यामनुविशति बद्धादे प्रये साभिनि यस्मिन्ने ओ विष्वा सुपां सुभुगिति आदे वा विभे सर्वं रुविजः शुभ्रबलं हविर्भिः स्तोत्रे स मादधः सम्यगाद
धति ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ अथाद्यमृषां सुवीर्यस्य महना ॥ तमिदं कनरोदसी परिश्रुवो बभूवतु ॥ ॥ हे अग्ने अथ अथ एषामस्या के यजमानो नो सुवीर्य
सर्वे स्पृहणीयस्य बलस्य महना महना ये दानाय भवमेह तिर्दिन कनरोदसी द्यावापृथिवी यद्वेन महान्तं सूर्यमिव ॥ अथ सर्वः अथ एणीयं तमित्तमाग्ने मेव परि
बभूवतु ॥ परिगृहीतः ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ नून एहि नार्यमग्ने गृणान आभर ॥ ये वयं ये च सूर्यः स्वस्ति धामहे स वो ते धिष्टुः कनो वृधे ॥ ॥ हे अग्ने गृणान
स्तुयमानः सन्नुक्षिप्रं एहिय सं प्रसागच्छ आगत्य च नो स्मभ्यं वार्यं वरणीयं धनमाभरा संपादय ये वयं यजमानाः ये च सूर्यः स्तोतारं स चाह विभिः सहिता उ
भये वयं स्वस्ति स्तोत्रं धामहे कुर्मः ॥ उतापि च पृक्तं पृतना सुनो स्या कं वृधे समृधये एधि भव ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमं छंदो वर्गः ॥ ॥ आयज्ञै रिति पंचमं चतुर्थी
यं सूक्तं आचरेत्स्य पुरोराषे आग्नेयमं त्यापिदिः शिष्टाः पञ्चांत परिभाषाया अनुष्टुभः आयज्ञै रिति अं त्यावर्जं प्रातरनुवाकाश्चि नशास्त्रयो वृहद्वय इत्यादिद
शास्त्रं मध्ये विनियोग उक्तः ॥ ॥ तत्रेयं प्रथमा ॥ ॥ आयज्ञै र्देवमर्त्यः इच्छातयां समृतये ॥ अग्निं कृते स्वधरे पूरुरीलीता वसे ॥ ॥ हे देवमर्त्यः मनुष्यः क
ति कृ इच्छा इच्छं तयां सं स्वते जोभिः प्रवृधं अग्निं कृतयेतर्पणाय यज्ञे ॥ स्तोत्रे राक्षयति किंच पूरुर्मनुष्यः स्तोता कृते स्वधरे जो भने कृतो तमग्निं अवसरस्य णाय
ईलीत स्तोति ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अस्य हि स्वयं शास्त्र आसा विधर्म न्यसे ॥ तं ना कंचि त्रशो चिषं मंडं परो मनीषया ॥ ॥ हे विधर्म नू विशिष्ट धर्मो यस्या
स्तो विधर्मा स्तोता तस्य संबोधनं हे स्तोतः स्वयं शास्त्रः सुयशास्त्रं मनीषया प्रकृष्ट बुद्ध्या साधनेन तं प्रसिद्धं अस्य अमुं ह्यग्निं

तश्च ता ॥ अग्निं हव्याय वो हवे ॥ ॥ शश्वंतो बहवः स्तोतारः तं देवमग्निं ईल ते कृत्वं तिया चंते वा पुरुषार्थ कीदृशा स्ते द्युतश्च ता द्युतं सरं त्या सुचा सहिता ॥ किम
थ स्तिवति हव्याय हवनाय चरु पुरो जशा दिल क्षणं हविर्बो हवे वो दुं ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ अग्निं जातो अरो चत घ्नं दस्यं ज्योतिषा तमः ॥ अविदं ह्य अपस्वः ॥ ॥
जातः अरण्यो मथ नेन प्रादुर्भूतो अग्निः दस्युन् यज्ञविघ्नकारिणः ॥ अत्र च नृहं स नृज्योतिषा स्वेन ते जसा तमघ्नं अरो चत अदीप्यत किंच गाः अपः उदका
विस्वः सूर्यं च अविदं अवेदयत् ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ अग्निमीले न्यं कविं द्युतं पृष्ठं सपर्यत ॥ वेतु मे भृणवधवं ॥ ॥ हे जनाः ईले न्यं कृत्यं कविको तं दग्निं
द्युतं पृष्ठं दीप्तो परिभागं अग्निं सपर्यत पूजयत सोग्निर्महं मदीयमा क्कानं वेतु कामयतां भृणवत् सृणोतु चे ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ अग्निं द्युतेन वा वृधं स्तोमेभि
र्विश्वं चर्षणि ॥ स्वाधीभिर्वचस्युभिः ॥ ॥ रुविजः विश्वं चर्षणि विश्वस्य इहारां स्वाधीभिः शोभना ध्यानेः वचस्युभिः कृतिको मे देवैः समेतमग्निं द्युतेन स्तो
मेभिः स्तोमैः स्तोत्रैः वृधुः अवर्धयंत ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमं छंदो वर्गः ॥ ॥ पंचमं मंडलं सप्तमो नुवाकः ॥ ॥ अथ मे नुवाके दशा सूक्तानि ॥ तत्र प्रवेध
स इति पंचमं प्रथमं सूक्तं आगिरसस्य धरुणस्याध्वै ह्युभमाग्नेयं ॥ अत्रानुक्रमणिका ॥ प्रवेधसे पंचागिरसो धरुण इति ॥ प्रातरनुवाके आग्नेयं कृतोत्रे
ह्युभमाग्नेयं वै ह्युभं कंदसि सूचितं ॥ प्रवेधसे कवेये त्वेनो अग्ने वरुणस्य विद्वानिति ॥ ॥ तत्रेयं प्रथमा ॥ ॥ प्रवेधसे कवेये वेद्याय गिरं भरेयशां सूर्याय ॥
द्युतं प्रसतो असुरः सुशो वारायो धर्ता धरुणो वस्वो अग्निः ॥ ॥ योगिर्द्युतं प्रसतः हवीरूपेण द्युतेन च प्रसतः असुरो बलवान् सुशो वः शोभनं शोवं सुखं यस्या
स्तो सुशो वः शोवमिति सुखनाम सुपाठा तारायो धनस्य धर्ता षोषकः धरुणः हविषां धारकः ॥ वस्वः वासकाग्निर्भवति ॥ वेधसे विधा च कवेये कृतं दशा वेद्याय

च० भा०

२५

वसंवेधिनं यस्तत्तु ॥ अथ चतुर्थः ॥ ॥ त्वमग्ने सप्रथाऽसि जुष्टो होता वरेण्यः ॥ त्वया यज्ञो वितन्ते ॥ ॥ हे अग्ने जुष्टः सर्वदा प्रीतः वरेण्यः सर्वैर्वरणीयः
होता त्वं सप्रथाः सर्वतः पृथुरसि भवसि ॥ तथा ह्यास्कः सप्रथाः सर्वतः पृथुरसि किं च सर्वं यजमानाः त्वया साधनेन यज्ञो वितन्ते ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ त्वाम
ग्रेवाजसातमं विप्रवर्धति सुष्टुतं ॥ स नो रास्व सुवीर्यं ॥ ॥ हे अग्ने विप्रमेधा विनः स्तोतारो जनावाजसातमं वाजो जंतुं ददंतं सुष्टुतं पूर्वे मे हविर्भिः सम्यक्
स्तुतं त्वां वर्धति स्तोत्रे वर्धयति ॥ सर्वं नो स्मभ्यं सुवीर्यं सर्वं ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ अग्ने नेमिरां इव देवांस्तु परिभूरसि ॥ आराधश्चित्र
मं जसे ॥ ॥ हे अग्ने त्वं देवान् परिभूरसि त्वेजसा परिभवसि कथमिव नेमिः प्रकाशमानः च कस्य बाहो वलयः अरानिवानाभा वर्पितान् सूक्ष्मान् स्कास
कानीव किं च त्वं चित्रं नामा विधं राधः राधुवंति साधयंत्यनेन पुरुषार्थानि तिराधोधनं आरुं जसे स्तोतृभ्यः प्रसाधयः धननाम सुपाठा तिराधोधनमित्युक्तं ॥
॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे पंचमो वर्गः ॥ ॥ अग्निं स्तोमेनेति षष्ठं चतुर्दशं सूक्तं सुतं भरस्यार्घं गायत्र्या ग्रेयं अग्निं स्तोमेनेत्यनुक्रमणिका प्रातरनुवाकः
अग्निं शस्त्रयोः पूर्वमुक्तेन सहोक्तो विनियोगः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यः ॥ हव्या देवेषु नो दधत् ॥ ॥ हे स्तोतः अमर्त्यः अमरण
धर्माणं अग्निं स्तोमेन स्तोत्रेण बोधय स्वाभिलषितार्थसिद्धये प्रबोध्य योगिः समिधानः स्तोत्रेण सम्यक् प्रकाशमानः स नो हव्या अस्माभिर्दधयमानानि
हव्यानि हवींषि देवेषु दधत् निदधत् ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ तमध्वरेष्ठी लते देवं मर्ता अमर्त्यं ॥ यजिष्ठं मानुषे जने ॥ ॥ मर्ताः मनुष्याः देवो ज्ञातमानममर्त्यं अम
रणधर्माणं मानुषमनुष्यसंवेधि निजने लोके यजिष्ठं यष्टममग्निं अध्वरेषु सप्ततंतुषु र्लते स्तवंति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ तं हि शश्वंतं र्लते सुचो देवेषु

राम

२५

ओष॥ ॥ हे अग्ने यो मनुष्यः यस्तं यजनीयं ते त्वानमसा स्तोत्रेण इह स्तोत्रियह ते तुभ्यं यज्ञं यागं नमसा अन्नरूपेण हविषा इह यजति अस्मिन् यज्ञे यजेतुं ह्यं
 दसीति संप्रसारणसवर्धदीर्घः अकारस्य दकारः यः अक्षरस्य रोचमानस्य वृष्णकामानां वृषितुरग्रेः कृतं स्तोत्रं पाति रक्षति तस्य यजमानस्य गृहं पृथक् वि
 स्तीर्णं भवति पश्चादिलक्षणैः घनैः संपूर्णं भवतीत्यर्थः ॥ सप्रसर्त्वाणस्य प्रकर्षणपरिचयंगिहृतः ॥ न दुषस्य मनुष्यस्य साधुः कामानां साधः शोषः पु
 त्रः ॥ इति आगच्छति भवतीत्यर्थः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे चतुर्थोऽवर्गः ॥ अर्चं तस्तेति षलृचं त्रयोदशं सूक्तं सुतं भरस्यार्षगायत्रमाग्नेयं अनुकृतं च ॥ अर्चं
 तो गायत्रं त्विति प्रातरनुवाके अग्नेये कृतो गायत्रं दसि आश्विने द्वास्त्रे द्वादमादिके द्वे सूक्ते सूत्रितं च ॥ अर्चं तस्तेति सूक्ते इति आहवनीयोपस्थाने त्वमग्नेस
 प्रथा असीत्येका सूत्रितं च ॥ सन्नः सृजसुमया वाजक्या त्वमग्नेस प्रथा असीति चेति अश्वमेधेणोत्सेहो त्वमग्नेस प्रथा असीति प्रथमाऽयं भागानुवाक्या
 त्वमग्नेस प्रथा असिसोमयास्तेमयो भुवः सद्धंताविति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ अर्चं तस्त्वाहवामहेऽर्चं तः समिधीमहि ॥ अग्ने अर्चं तं कृतये ॥ ॥ हे अग्ने त्वात्वां अ
 र्चं तः पूजयंतो वयं हवामहे आक्षायामः अर्चं तस्त्वं तो वयं कृतये रक्षणाय यथा वात्वां समिधीमहिसमिद्धिः संदीपयामः ॥ अर्चं त इति तृतीयं पदमादराति
 शायार्थः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ अग्ने स्तोमं मनामहे सिधुमद्यदिविस्पृशः ॥ देवस्य इविणस्य वः ॥ इविणस्य वः इविणं धनमिच्छुतो वयं दिविस्पृशः सूर्य
 रूपेण आकाशं यापुवंतो देवस्य धोतमानस्याग्नेः सिधुं पुरुषार्थानां साधकं स्तोमं स्तोत्रं अद्यास्मिन्नहनि मनामहे ब्रूमः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ अग्निर्दुषतनो
 गिरा होता यो मानुषेण ॥ सयसद्देव्यं जनं ॥ होता देवानां माक्षाता योऽग्निर्मानुषेषु आवसति सोऽग्निर्नास्माकं गिरः स्तुतीः दुषतसेवतां सोऽग्निर्देव्यं जनं दे

स्तेवेतिथिः॥ विश्वानियोऽमस्योऽह्यामर्तेषु रण्यति॥ पुरुषप्रियः वडुः प्रियः विश्वः यजमाने धनस्य निवेद्राकः॥ यजमानानां गृहान्प्रति तिथिषु अभ्येतीत्यतिथिः॥
तथाहयास्कः॥ अतिथिरभ्यतिथो गृहान्भक्त्यभ्येति तिथिषु परकुलोनीति का गृहाणीति वेति एवं विधो ग्निः प्रातस्तवेतस्तु यते अमस्योऽमरणाधमयोऽग्निः मर्ते
धुमनुष्येषु यजमानेषु स्किता निविशानि सर्वाणि हव्या हव्यानि हवीं विरप्यतिकामयते॥ ॥ अथ द्वितीया॥ ॥ द्वितीयमृतकवाहसे स्वस्य दक्षस्य मंहना॥ इदं
सधत आनुषक्तो ताचिते अमस्य॥ ॥ हे अग्ने द्वितीया दितपुत्राय मृतकवाहसे मृतकं शुधं हविर्देवेभ्यो वदति प्रापयतीति मृतकवाहाः तस्मै स्वस्य आत्मीय
स्य दक्षस्य बलस्य धनस्य धनस्य वामं हनामं हनाये दानाय भवहे अमस्य नि सायेयतः कारणात् तत्तुभ्यं स मृतकवाहाः आनुषक्तं सर्वदा अरुषक्तं मिदुं सोमं
धत्ते धारयति स्तोता चित् स्तोता भवति॥ ॥ अथ तृतीया॥ ॥ तपोदीर्घायुशो चिपंगिरा इवेमघोनां॥ अरिणो येषां रथो यश्च दावनीयते॥ ॥ हे अग्ने दीर्घायुशो
चिपदीर्घगमनदीप्तिवंतः पूजायां वडुवचने त्वं मघोनां धनिनां कृते गिरा स्तोत्रेण इवे आह्वयामि हे अश्वदावच हे अश्वानां दातः येषां धनिनां रथः शुधेषु अरि
भ्यो शत्रुभिरहं सितो वीर्यते विगच्छतु॥ ॥ अथ चतुर्थी॥ ॥ विशवायेषु दीधिति रासन्नु क्वापांति ये॥ स्तीर्णं विहंस्तीर्णं वेष्टोसि दधिरे परि॥ ॥ येषु कृते विहं
विश्वानां विधादीधितिः॥ यज्ञविषया क्रिया भवति ये आसन् आस्य उक्था उक्थानि स्तोत्राणि पांति रक्षंति ते कृतिभिः स्तीर्णं मास्तीर्णं स्वर्गं पश्येत् पश्येत् पश्येत्
अश्वानि हवीं विहंस्तीर्णं स्वर्गं यजमानं नयतीति स्वर्गं रोयज्ञः तस्मिन्निदधिरनिधीयते॥ ॥ अथ पंचमी॥ ॥ येमपं वाशतं ददुरश्वानां सधक्तति॥ एकमदग्नेमहि
अवो हृहृदि मघोनां नृवदमृतं नृणां॥ ॥ येमघवानो दातारो मेमह्यं सधक्तति स्तस्यासहितं त्वत्तोत्रं समनंतरं अश्वानोपं वाशतं ददुः हे अमृत अग्ने त्वं

राम
१२

षां मघोनां नृणां एकमदग्नेमहि मरुतपरिवृटं नृवत्परिवारकमनुष्ययुक्तं श्रवो ज्ञेयं कृदिकुरु देहीत्यर्थः॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे दशमो वर्गः॥ ॥ अभ्यव
स्वा इति पंचमं चमं सूक्तं॥ अत्रेयमनुक्रमणिका अभ्यवस्त्वावविर्गाय्यावनुष्णुभो विराडुपेति॥ आत्रेयो वत्रिः रुचिः॥ प्रथमा द्वितीया तृतीया चतुर्थी वि
नुष्णुभो पंचमी विराडुपा एकादशिनस्त्रयोष्टकं अविराडुपेति॥ ॥ तत्रेयं प्रथमा॥ ॥ अभ्यवस्त्वाः प्रजायंते प्रववेर्विश्चिकेत॥ उपस्ते मातु विचष्टे॥ ॥ वत्रेः
अत्रेः अभिउतरोत्तरमवस्त्वा अत्रो मनादेशः प्रजायंते तादृशी वविर्हं विषां संभक्ता सोऽग्निः प्रचिकेत प्रजानीयात् ज्ञात्वा वापनयति भावः योऽग्निर्मानुष्य
थिथा उपस्ते समीपे स्तितं पदार्थं जातं विचष्टे पश्यति॥ ॥ अथ द्वितीया॥ ॥ जुङ्गरे विचितयंतो निमिषं नृमणं पांति॥ आदृष्टं पुरं विविदुः॥ ॥ ये विचितयंतः त
वप्रभावं जानंतो जनाः त्वा अनिमिषं सर्वदा जुङ्गरे यत्तार्थं त्वामाह्वयंति आह्वयचतुर्मणं तव बलं हविर्भिः स्तोत्रेण पांति रक्षंति ते ददांश्च त्रुभिः साधयितुमशक्या
पुरं पुरी आविविदुः प्रविशंति॥ शतं पूर्णिरायसीभिर्निपाहीति निगमः॥ ॥ अथ तृतीया॥ ॥ आश्वे त्रेयस्य जैतवो धमदधुंति कृष्टयः॥ निष्कृती वीवदुः कथ
एनाम ध्वानवाजयुः॥ ॥ जायंत इति जैतवः कृष्टयो मनुष्याः कृतिजः मध्वानमधुनेव एना नयास्तस्याय दानकारश्चाथ मधुना च श्वे त्रेयस्यश्चिजमंतरिकं
तत्र भवस्य वेदतस्याग्नेर्धुमतदा पिमतं बलं आवर्धत अभिवर्धयंति किं विधाः कृष्टयः निष्कृती वः निष्केण सुवर्णेनालंकृत ग्रीवाः न्यस्येनेकवचनं हृदु
हृदुः हृहृत्तोत्रं वाजयुः अत्रका माः॥ ॥ अथ चतुर्थी॥ ॥ प्रियं दुग्धं न काम्यमजा मिनाम्योऽसवा॥ घर्मानवा जजठरोदधः शश्वतोदभः॥ ॥ जाम्योऽश्वो वी
योऽसवा सहाय मृतोऽग्निः दुग्धं नपयद्वकाम्यं कामनीयं अजामिदोषरहितं प्रियमस्मदीयं स्तोत्रं शृणोतु किं विधोऽग्निः घर्मानं प्रवर्ग्यद्ववा जजठरः वजो

जंजठरेयस्यसधर्मोयथाहयेनाज्येनपयसा आसितोवाजजठरतहधविजठरइत्यर्थः। अदधः३शत्रुभिः स्वयमाहिंसितः३श्वतः३श्वधनोनित्यः। द
मः३शत्रुणां हिंसकः॥ ॥ अथपंचमी॥ ॥ कालेनोरभम आधुवः३संभस्मनावायुनावेविदानः॥ ताअस्यसं धृषजोनतिष्ठाः सुसंशितावश्येवसंशिताः॥
॥ हेरवेमरदिमेनग्रे कीलुनूवनेषु कीडनभस्मनास्वकार्येण भसितेन वायुना प्रेरकेषामरुता च संवेदिदः॥ समुद्रायमानः३लेनोस्माकं आधुवः३ अभिमुखो
भववक्षणेस्काः३ वक्षणेवद्वोस्तिताः वक्ष्यः३ हविर्वहंतीति वक्ष्यो ज्वालाः३ सुसंशिताः३ सुतीक्ष्णः३ धृषजः३ शत्रुणां घर्षिकाः३ ताः३ कालाः३ अस्ययजमानस्य
ममनतिग्नाः३ नतीक्ष्णः३ सवसंतु अस्तेलेदिहपं॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे एकादशोवर्गः॥ ॥ यमग्र इति चतुर्त्तं च पञ्चमं अत्रीणां प्रयत्नमाध्वं आये
यं अंशपदिः३ शिष्टा अनुष्टुभः३ तथा चानुकांतं यमग्रे चतुष्पं प्रयत्नं तः पञ्चमं तं हाति॥ आनरनुवाकाश्विनशास्त्रयोक्तो विनियोगः३ अत्रेष्टतुर्विंशत्योऽहं
नेद्वितीयेहमौदंस्त्वं आज्यशोस्त्वं सूचितं च॥ यमग्रे वाजसातमेति द्वितीयेह न्याज्यमिति॥ ॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ यमग्रे वाजसातमं चिन्मन्यसे रयिं॥ तं नेगीभिः३
भवाय देव आपनयायुजं॥ ॥ हे अग्ने देवाजसातम अत्यंतमन्नदत्तं यं रयिं धने अस्माभिर्देयमाने हविरुपं धनं मय्यसे बुध्यासे चिदिदिपाद पूरणः३ प्रवस्ये प्रवर्षा
यं प्रशस्यं गीभिस्तुतिमिर्युजं युक्तं नोस्मदीयं हविरुक्षणं धनेतं देवत्रादेवेषु पनय प्रापयत्यर्थः॥ ॥ द्वितीया॥ ॥ ये अग्ने नेरयंति तं वृधा उग्रस्य शवसः॥ अपहं
षो अग्रहरोच्यवतस्य सश्चिरे॥ ॥ हे अग्ने यजनाः३ वृधाः३ पश्वादि लक्षणे धनेः३ समृद्धाः३ सेतः३ वेतुभ्यं नेरयंति हवीषिन प्रयच्छंति ते उग्रस्य अधिकेन शवसो बलं
न अग्नेन वा अपनीय बला न्नेहीना भवंतीत्यर्थः३ किंच अग्र्यवतस्य अग्र्यदेदिकादिभक्तं अतं कर्मयस्य तस्या सुरस्य द्वेषः३ त्वं बंधिन विरोधं हरो हिंसां च अ

राम

१३

आसा आस्येन वा वामाग्नेस्तोषिकं विद्विष्टमग्निं नाकं सुखं अकंदुःखं न विद्यते यस्य सः३ तं चित्रशोचिषं चित्रतेजसं मंडं स्तस्य परः३ परस्तात् स्तितं॥ ॥ अथरती
या॥ ॥ अस्य वासा उः अर्चिषायः आयुक्तुजा गिरा॥ दिवोनयस्यरेतसा बृहद्वो चैत्य च यः॥ ॥ यो अग्निः तुजा जगदक्षणा समर्थं न बलेन गिरा क्तस्या अयुक्त
संबुधो भवत् दिवोनद्योतमानस्यादित्यस्येव यस्याग्नेरेतसा प्रभया कृत्स्नं जगद्व्यासं यस्याग्नेर्बृहद्वहंत अर्चयो दीप्तयः३ शोचंति प्रकाशंति अस्यैव स्वत्वेन
विषा प्रभया स चादित्यः३ अर्चिषा भवति॥ उदति पूरणः॥ ॥ अथ चतुर्थः॥ ॥ अस्य कत्वा विचेतसो दस्मस्य वसुरथ आ॥ अधा विश्वासु हयो ग्निर्विक्षप्रशस्यते॥
॥ विचेतसः३ सुभतयः३ कृत्विजः३ दस्मस्य दर्शनीयस्याग्नेः३ कत्वा कर्मणायज्ञादिना वसुवसूनि धनानिरथ आदधति हयः३ यशार्थं आह्वातयः३ सोमिः३ अध अथ व
स सनंतरं मे विश्वासु सर्वासु विक्षप्रजा सुप्रशस्यते श्रूयते॥ ॥ अथ पंचमी॥ ॥ नूनं इधिवार्यमासा स चंत सूरयः॥ ऊर्जो नपादभिष्टयेषा हि शग्निस्तय उते
धिष्णो नो वृधे॥ ॥ हे अग्ने नोस्मभ्यं वार्यं वरणीयं धनं नुक्षिप्रं यच्छेदधीति पूरणायतः३ सूरयः३ स्तोतारः३ त्वतः३ सकाशादासा आस्येन स्तोत्रेण स चंत धनं लभंते
किंच हे ऊर्जो नपात् अन्नस्य नपातयितः३ बलस्य पुत्रवा अभिष्टये अमी कृते मद्यं अन्नं प्रयच्छेति शेषः३ पादि अस्मानापद्भ्योरस्य स्वस्तये क्षेमाय पश्वादि लक्षण
स्य धनस्य क्षेमार्थं शग्निं तां याचेयत्येन मध्यामः३ शको भवेति वा हे अग्ने उतापि च पृक्कृतना सुनो वृधे समृद्धये एधि मव॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे नवमोवर्गः॥
॥ आनरगिरिति पंचमं चतुर्थं अत्रेयमनुकर्मणिका प्रातर्मृक्तवाहादिति मृक्तवाहा इति विशेषणं विद्विष्टः३ आनेयो द्वितः३ त्रिं पञ्चमं तं हाति॥ दिशश्च
दस्यापि सूक्तस्य पंचमी पंडिः३ पञ्चमं परिभाषया शिष्टा अनुष्टुभः३ उक्तो विनियोगः३ आनरनुवाकाश्विनशास्त्रयोक्तः॥ ॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ आनरग्निः३ पुरुषियो विश

पसश्चिरे आत्मानं प्रापयंति ॥ ॥ तृतीया ॥ ॥ होतारं त्वा वृणीमहे ग्रेद हस्यसाधनं ॥ यज्ञेषु पूर्वं गिरा प्रयत्नो ह वामहे ॥ ॥ हे अग्ने प्रयत्नो न वेतः ॥ ॥ एत
 नाम काचयंद हस्यबलस्य साधकं साधयितारं त्वां होतारं देवानां माह्वतारं वृणीमहे किंच यज्ञेषु पूर्वं मुख्यं त्वां गिरा कृत्वा निरूपय वा चाह वामहे हस्तमः ॥ ॥ चतुर्थी ॥ ॥
 इकायथा तत्तयसहसावंदिवेदिवे ॥ राय कृताय सुकृतो गोभिष्यामस धमादो वीरे स्यामस धमादः ॥ ॥ हे सहसा वृत्तवत्तगोदिवेदिवे अत्र हवयंते
 तव कृतयेरक्षणा यथा स्याम तथा इच्छा इच्छं कुरु हे सुकृतो राये धनाय कृताय यज्ञाय च यथा स्याम तथा कुरु किंच वयं गोभिः सधमादः सहमाद्यंतः स्या
 मवीरेऽपुनश्च सधमादः सहमाद्यंतः स्याम तथा कुरु ॥ ॥ चतुर्थस्य प्रथमे द्वादशो वर्गः ॥ ॥ मनुष्येति चतुर्ऋचं सप्तमं सूक्तं अत्रेयस्य ससंस्था हे मनुष्यस्य
 सस्यनु कर्मणिकापं ज्ञातं हेति पूर्वोक्तत्वादिदमादीनि जीणि सूक्ता नि प्रज्ञातानि गिरा अनुष्ठुभः अग्निदेवता प्रातरनुवाकाश्चिनत्रास्त्रयोरुक्तो विनियो
 गः ॥ ॥ तत्रेयं प्रथमा ॥ ॥ मनुष्यत्वा निधीमहि मनुष्यत्स मिधीमहि ॥ अग्ने मनुष्यदं गिरा देवा देवयते यज ॥ ॥ हे अग्ने त्वां त्वां मनुष्यत्स मनुष्यत्स निधीमहि म
 नुः शशो मनुष्यायः नमो गिरा मनुष्यं वेत्तु पसंख्यानमिति भसं ज्ञायां रत्नाभावः मनुष्यत्स मनुष्यत्स निधीमहि स मिद्धिः संदीपयामहे अगिरा अग
 रात्मकाग्ने देवयते देवकामाय यजमानाय मनुष्यतमनवे मनोरपत्याय देवान्यज ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ त्वं हि मानुषे जने सुप्रीत इध्यसे ॥ स्कचत्वा
 यं स्यानुषकं सुजातसर्पिरासुते ॥ ॥ हे अग्ने त्वं मानुषे जने मनुष्यलोके सुप्रीतः स्तोत्रेऽसुप्रीतः स नृदध्यसे दीप्यसे स्कचो हविर्भिः संपूर्णो आनुषकं अ
 नुषकं यथा भवति तथा त्वा त्वां यंति प्राप्नुवंति हे सुजात हे सर्पिरासुते घृतयुक्ता ज्ञेति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ त्वं विश्वे स जोषसो देवा सोऽतमं कृतं ॥ सपयंतस्त्वा कवे

यज्ञेषु देवमीलते ॥ ॥ सजोषसः सहप्रियमाणाः विश्वे सर्वदेवासो देवाः त्वं इतं अकृतं अकुर्वन् अतः कारणात् हे कवः कांतं दर्शितुं देवघोतमानं त्वं सपर्यंतः परि
 चरंतो यज्ञमानाः ॥ यज्ञेषु ईलते देवानां कालं तु याचते ॥ ॥ अथ चतुर्थः ॥ ॥ देवो देवयज्ययाग्निमीलीतमर्त्यः ॥ समिधः शुक्रदीदित्युतस्थयो निमासदः
 ससस्ययो निमासदः ॥ ॥ मर्त्यो मनुष्यः देवघोतमानमग्निं अयुष्यं वः तं देवयज्याये देवयागार्थं इलितस्त्वोतुमर्हति हे शुक्रो विष्मन् समिधं विभिष्टु
 वृक्षं सन्दीदिहि दीप्यस्व कृतस्य सत्यभूतस्य ससस्यः कर्षेर्ममयोर्निकारणं स्वर्गसाधनं यज्ञस्थानं आसदः देवतारूपेण सीद आदरातिशयघोतनाथं
 पुनर्वचनं ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे त्रयोदशो वर्गः ॥ ॥ प्रविश्वसामन्निति चतुर्कं चमष्टमं सूक्तं आत्रेयो विश्वसामा ऋषिः चतुर्थी पंक्तिः ॥ श्रीष्टा अनुष्टुभः ॥
 प्रिदेवता तथा चानुकांतं प्रविश्वसामन्निश्वसामेति उक्तो विनियोगः ॥ ॥ आतरनुवाकाश्चिनत्रास्त्रयोः ॥ ॥ तत्रेये प्रथमा ॥ ॥ प्रविश्वसामन्नं विवदक्षीणवकशोचि
 ष ॥ ॥ यो अधरेष्ठी ज्यो होता मंदतमो विश्वि ॥ ॥ हे विश्वसामन्नेषः संबोधनमेतत् त्वं अत्रिवत् अत्रिरिक्वावकशोचिषो धकदीप्तये तस्मै अमये प्राचपिगाय
 योऽग्निः अधरेषु ईदः सर्वैर्यज्वभिस्तुत्यः होता वा देवानां माहता विश्वि जने मंदतमस्तुत्यतमः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ न्यः प्रिजातवेदसं दधाता देवमृति
 जैः ॥ प्रयज्ञ एतानुषगद्या देवयचस्तमः ॥ ॥ हे यजमानाः जातवेदसं जातप्रज्ञं जातधनं वा देवघोतमानं कृत्स्नं कृतुयष्टारं अग्निनिदधातनिधतकिंच
 देवयचस्तमः देवानां मातमो यज्ञो यज्ञसाधनमस्माभिर्दीयमाना हविः आनुषक्तं यथा भवति तथा अद्यास्मिन्नहनि तमग्निं प्रेतुगच्छतु ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥
 चिकित्तिमनसं ता देवमर्ता स कृतये ॥ वरेण्यस्य ते वस इयाना सो अमन्महि ॥ ॥ हे अग्ने चिकित्तिजानन्मनो यस्या सो विवि किं तिन्मनातं देवं तां इया

नासः उपगच्छंतीमर्षी सोमनुष्ठावयं कृतयेरक्षणाथैवरेण्यस्य संभजनीयस्य तेतव अवसः अवसेतर्षणाय अमन्त्रहिस्तमः ॥ अथ चतुर्थी ॥ अग्ने
चिकिध्यः स्थनद देव चः सहस्य ॥ तं ता सुशिप्रदं सते सोमेवर्धं त्यत्र योगीर्भिः शुभं सत्रयः ॥ हे अग्ने हे सहस्य सहसावलस्य पुत्रनोऽस्मादीयं अस्यदं परि
चरणं देव च सोमं चिकिधिजा नीहि हे सुशिप्रशोभते शिप्रह नूनासिके वायस्या सो सुशिप्रः सहस्य संबोधनं सुशिप्रः सुहनो दंपत गृहपते तं सो अच्योऽवि
पुत्राः सोमेऽस्तोत्रेः वर्धंति वेर्धयंति अत्र योगीर्भिः शुभं सत्रयं कुर्वन्ति ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे चतुर्दशो वर्गः ॥ अग्ने सहते मिति चतुर्त्वेन वमं सूक्तं ॥ अ
त्रानुकुमणिका अग्ने केनो विम्व चर्षणि रिति धुम्व कृषिः ॥ चतुर्थी पङ्क्तिः आद्यास्ति स्वनुष्टुभः अग्निदेवता प्रातरनुवाकोऽग्निनास्त्रयोऽदशा सूक्तोत्तरा
नित्वा दुक्तो विनियोगः ॥ तत्रेयं प्रथमा ॥ अग्ने सहते माभरक्षस्य प्रांसहारयि ॥ विम्वायश्चर्षणी रभ्योऽसावा जेषु सा बहवः ॥ हे अग्ने प्रसहं प्रहृष्टेन बले
न सहते शत्रून् अभिवर्तारयि पुत्रं धूम्रस्य धुम्राय मम कृषये आभर आहर चतुर्थ्यर्थे षष्ठी एतदेव विवृणोति यः पुत्रः आसा आस्येन कोत्रेण युक्तः स नूनाजिषु युधे
षु अभि अभिमुख्येन गतान् विम्वः सर्वान् वर्षणी मनुष्यान् शत्रून् स सह त्वं अभिभवति ॥ अथ द्वितीया ॥ तममेष्टना चंदरयि सहस्व आभर ॥ तं हि सस्यो अ
द्रुतो दाता वाजस्य गोमतः ॥ हे अग्ने सहस्व हे बलवन् प्रतना सहं प्रतनाः सेना अभिभवितारं यि पुत्रं त्वमाभर आहर तं हि सस्येऽस्य भूतः अद्रुतो महान् गोमतः
गोभिर्युक्तस्य वाजस्य नस्य दाता ॥ अथ तृतीया ॥ विश्वे हित्वा सजोष सोजना सो वृक बर्हिषः ॥ होतारं सद्रसुप्रियं यैति वाय पुरु ॥ हे अग्ने सजोष सः सह
प्रीयमाणाः वृक बर्हिषो लून बर्हिषो विश्वे सर्वे जनाः कस्विजः सद्रसुयज्ञे गृहेषु होतारं देवानामाह्वतारं प्रियं सर्वेषां प्रीतिकरं तात्तां पुरु पुरु निवाया विरणीयानिधि

नानि वीतिया चंते ॥ अथ चतुर्थी ॥ सहिष्णा विश्व चर्षणि रभिमा तिस्रो दधे ॥ अग्र एषु क्षये घारे वन १ शुक्र दीदि हि द्यम ताव क दीदि हि ॥ हे अग्ने स १ लो
 के पुपत्ति धो विश्व चर्षणि रभि १ अभिमा तिस्रो दधे १ सहिष्णा विश्व चर्षणि रभि १ अभिमा तिस्रो दधे १ सहिष्णा विश्व चर्षणि रभि १ अभिमा तिस्रो दधे १ सहिष्णा विश्व चर्षणि रभि १
 तं यथा भवति तथा दीदि हि दीप्य स्वहे पाव क पाणी शोधका ग्रे त्वं द्यम तू दीप्युक्तं च दीदि हि दीप्य स्व ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमं पंचदशो वर्गः ॥ अग्ने
 त्वं न इति चतुर्क चंदशमं सूक्तं ॥ अत्रानुक्रमणिका ॥ अग्ने त्वं गोपाय ना लोपाय ना वा बंधु १ सुबंधु १ श्रुत बंधुर्विप्र बंधुश्चेक चा द्वै पदमिति ॥ विंशतिका
 द्विपदा विराज इत्युक्तं चो चाग्निर्देवता महापितृयज्ञे आहवनीयं प्रतिगच्छंतं रु विज्य १ इदं सूक्तं जपेयु १ तथा च सूचितं अथेनमभिसमायंति मा प्रगा माग्ने
 त्वं न इति जपंत इति दशरात्रेषु हनितृतीयसर्वने मे वावरुणस्य अग्ने त्वमिति द्वैतं त्वा शो चिच्छेत्ते का एवं मिलितो द्वै पदः च त्वा त्रियः ॥ तथेव सूचितं अग्ने
 त्वं नो अंतमो अग्ने भव सुषमिधेति ॥ तत्रेयं प्रथमा द्वितीये ॥ अग्ने त्वं नो अंतम उत जाता शिवो भवा वरुथ १ वसुरग्निर्वसुश्चरा अक्षान सिधमे तमं र
 यिंदा १ ॥ हे अग्ने वरुथ १ वरणीय १ संभजनीय १ यद्वा वरुथ १ परिधिभिर्वसु त्वं नो स्माक मंतमो तिक तमो भव उता पि च वातारक्षक १ शिव १ सुख करश्च भ
 व सुवसि को ग्नि १ सर्वेषा मयणी १ वसुश्चरा १ या प्रा नस्तं अक्ष आभिमुख्येन नक्षि अस्मान् न्या मुहि द्यम तमं अतिशयेन दा सि मत्तरयि पंथा दित्त स ए
 धनं दाः अस्मभ्यं देहि ॥ अथ तृतीया ॥ चतुर्थी ॥ स नो बोधिः क्रुधी हव मुरुष्याणे अघायतः समस्मात् ॥ तं त्वा शो चिच्छ दी दिव १ सुम्राय नूनमी महे
 सखिभ्यः ॥ हे अग्ने स त्वं नो स्मान् बोधि बुध स्व हव मस्मदीय मा द्वा न् अ धि मृ ए अघायतः अ धि मि क्त १ समस्मात् सर्वस्मात् जना त् नो स्मान् उ

रूपरशोहेशोचिषुअतिशोचिषुनदीदिवःस्वतेजोभिदीप्तोद्यतेसांसुप्तायसुखायसुप्तामिति सुखनामतदर्थे सखिभ्यः समानख्यातिभ्यपुत्रेभ्यः तदर्थं
वनूनंरंमहेयाचामहे॥॥इतिचतुर्थस्यप्रथमेषोडशोवर्गः॥॥अष्टावोअग्निमिति न चर्चमेकादशं सूक्तं॥॥अत्रानुक्रमणिका॥॥अष्टावोनववसूयवअनु
ष्टममिति आत्रेयोवसूनामानरूपयःअनुष्टुप्मंडलादिपरिभाषयाग्निदेवताशतरनुवाकाभिन्नशस्त्रयोक्तो विनियोगः॥॥शतःसर्वनेष्टावाक
वदस्वे सूक्ते अष्टावो अग्निमवसदस्य चमनुज्याततथासूत्रितं अष्टावो अग्निमवसदस्य चमन्वाहेति॥॥तत्रेयं प्रथमा॥॥अष्टावो अग्निमवसे देवंगासि
स नो वसु॥॥रासत्युत्र ऋषूणा मृतावापर्वति द्विषः॥॥हेवसूयवः वयोयं देवमग्निं अवसेरसृणाय अलगासि अभिप्रगायत वसुः अग्निहोत्रार्थं यज
मानानां गृहेवासयिता सोमि नो स्पभ्यं रासत् कामां ददातु ऋषूणा मृषीणां पुत्रः ऋषिभिर्मथने न जनितात् पुत्र इत्यपचर्यते कृतवा कृतवा नृसत्यवा
न उदकतान् वा सोमि द्विष अस्माकं शत्रून् पर्वति पास्यतु॥॥अथ द्वितीया॥॥सहिसत्यो यं पूर्वं चिद्देवासश्चिदामी धिरे॥॥होतारं मंडजिह्वं मिह
दीतिभिर्विभावसुं॥॥पूर्वं चित् पूर्वमहर्षयः होतारं देवानां मादयित्री जिह्वायस्य संतं यद्वा मोदन जिह्वं
तथा च यास्कः मंडजिह्वं मोदन जिह्वं मोदन जिह्वं मिति वा शोभनदीप्तिर्युक्तं विभावसुं प्रभाधनं यमग्निं ईधिरसमेधत देवासश्चित् देवा अपियमग्निमी
धिरे समेधत सधग्निः सत्यो भवति सत्यप्रसवो भवति इति पूरणार्थः॥॥अथ तृतीया॥॥स नो धीती वरिष्ठया प्रेष्ठया वसुमत्या॥॥अग्नेरायो दिदी
हिनः सुवृक्तेभिर्वरेण्य॥॥सुवृक्तेभिः स्तुतिभिः स्तुयमानो वरेण्या वरणीयहे अग्ने सत्वं वरिष्ठया वरतमेन प्रेष्ठया अतिशयेन प्रशस्येन स नो

धातीधासा अस्मदीयेनपरिवरणात्मकेनकर्मणासुमत्या। चसुमतिरिति चशस्त्रमुच्यते शस्त्रेणचप्रीतः सनूरायोधनाविनोस्मभ्यदीदिहिदेहि॥ ॥
 ॥ अथचतुर्थी॥ ॥ अग्निर्देवेषुराजस्यग्निर्मर्त्तेशाविशानू॥ अग्निर्त्रोहयवाहनोऽग्निर्धाभिः सपर्यत॥ ॥ यो अग्निर्देवेषु देवानां मध्ये राजति देवतारूपे
 ण प्रकाशते योऽग्निर्मर्त्येषु मनुष्येषु आविशानू नोस्माकं हयवाहनो भवति अस्मदीयेषु यज्ञेषु देवतायं ह्येकानां वा दा भवति हेयजमानास्तमग्नि
 धाभिः सुतिभिः सपर्यतपरिचरत॥ ॥ पुत्रकामेष्ट्यां अग्निस्तु विश्रवस्तममिति हेस्विष्टकृतो याज्यानुवाक्ये इति सूत्रितं च॥ अग्निस्तु विश्रवस्तम
 मिति हे संयाज्ये इति॥ ॥ अथपंचमी॥ ॥ अग्निस्तु विश्रवस्तमंतु विश्रवस्तममुत्तमं॥ अतूर्तं आवयत्यतिपुत्रं ददाति दाशुषे॥ ॥ अग्निस्तु विश्रवस्तम
 ममतिशयेन बह्वं चतुर्विंशत्याणं बह्वं चतुर्दशं अतूर्तं शत्रुविरहिसितं आवयति विश्रुताकरोति पत्नी नृणां पितृ नृपितृ निति
 स्वकर्मणा पितृणां परयापके इति आवयत्यतिपुत्रं ददाति दाशुषे हवींषि दत्तवतेयजमानाय ददाति ददातु॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे सप्तदशो व
 र्गः॥ ॥ अग्निर्देवाति सत्यति सा साहयो युधा नृभिः॥ अग्निरस्यं रघुष्य दं जेतारमपराजिते॥ ॥ अग्निर्देवातीति यः पुत्रं युधा युधेन नृभिः परि
 जनेह स साहवा चतुर्त्रिंशं अभिभवति सत्यति सतां पालयितारं तथाविधं पुत्रं अग्निर्देवाति अस्मभ्यं ददातु किं वाग्निं रघुष्यं रघुः लेभ्युः स्य होज
 योपस्यतं जेतारं शत्रुं अपराजितं शत्रुभिः अत्यं अतति सतं तगच्छगच्छे तोम्वत्सं ददातु॥ ॥ अथमेधेपो ह्यापिष्टो स्विष्टकृतो याज्यासूत्रितं च॥
 तद्वाहिष्ठं तदग्नय इति संयाज्ये इति संयासप्तमी॥ ॥ यद्वाहिष्ठं तदग्नये बृहदर्चविभावसा॥ महिषी वत्स इति स्वदाजा उदीरते॥ ॥ वाहिष्ठं वोदृतामय

लोकोऽंतदययेकियते ॥ अतो हे विभावसो प्रमाधनाग्ने बृहत् बह्वं न धनं च अर्चयस्मभ्यं प्रयच्छ कथमस्या न धनप्रदस्तु त्वमित्यपेक्षाया माहयतः खतलतः सका
 शोत्तमहिषीमहनीरयिधनिं उदीरते उद्गच्छति राजा अत्रानि च त्वत् उदीरते उद्गच्छति इवेति पूरणम् ॥ अथा प्रसी ॥ तव ह्यमेतो अर्चयो ग्रावेवो च ते बृहत् ॥
 उतो ते तचतुर्थया त्वानो अर्तमना दिवः ॥ हे अग्ने तव अर्चयः रश्मयो धूमंतो दीप्तिमंतो भवन्ति बृहत् महत् त्वं ग्रावेव उच्यते सूर्यसे उतापि च त्वनो आ
 त्मना दिवो द्योतमानस्येतनवस्तानः शशः तचतुर्थयामेघगर्जितमिव अर्त उद्गच्छति ॥ अथ नवमी ॥ एवो अग्निवसूयवः सहस्रानं ववोदिमः ॥ स नो विश्वा अति
 द्विषः ॥ एवो अवेव सुकृतुः ॥ वसूयवो वसूकामावयं सहस्रानं अस्माकं बलमा चरंत मग्निं ववंदिमस्तमः सुकृतुः शोभनं कर्मा सोमिः नोऽस्मान्ति द्विषः श
 वृन् अतिपर्वत अतिपारयत्कथमिव नाववसाधनेन लिंधुमिव ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमेष्टादशवर्गः ॥ अग्नेपावकेति नवर्चद्वादशं सूक्तं वसूयवः ऋषयः
 गायत्री छंदः अग्निदेवता तथा चानुक्तं अग्ने गायत्रमिति पातरनुवाके अग्नेये कृतो गायत्रे छंदसि आश्विनशास्त्रे चेदं सूक्तं सूत्रितं च ॥ अग्नेपावक इतव
 इति सूक्ते इति आधाने द्वितीया मिष्टौ प्रथमस्य हविषो याज्या सूत्रितं च सनः पावकदी दिवो अग्नेपावकरो विषेति ॥ तत्रैयं प्रथमा ॥ अग्नेपावकरो विषा
 मंड्या देव जिह्या ॥ आदेवा नूवक्षियक्षि च ॥ हेपावक शोधकरो विषा स्वदीप्या मंड्या देवानां मादयि आजिह्या च हे देव द्योतमाना अग्ने देवानावक्षियक्षार्थ
 मावहं यक्षि चतानूयज ॥ अथ द्वितीया ॥ तेषां धृतस्त्ववीमहे चित्रभानो स्वर्दृशं ॥ देवां आवीतयेवह ॥ हे धृतस्त्वो धृतस्य प्रेरक यद्वा धृतेन जनित हे चि
 त्रभानो चित्रानां विधाभानवोरश्मयो यस्या सो चित्रभानुः तस्य संबोधनं स्वर्दृशं सर्वदृष्टारं त्वां त्वां ईमहे वाचामहे अतो वीतये हविषां भक्षणाय देवानावह ॥

॥ अथ तृतीया ॥ ॥ वीति होत्रं ता कवे धर्मं तं समिधामिह ॥ अग्ने वृहंत मध्वरे ॥ ॥ हे कवे कोत दशि च मे वीति होत्रं कोत यज्ञं यक्ष प्रिय यज्ञं धर्मं तं दीप्ति मंतं वृहंतं
महांतं तातां अधरे यज्ञे समिधामिह समिद्धिं संदीपयाम ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ अग्ने विभ्वे भिरागहि देवेभिर्हव्य दातये ॥ होतारं त्वा वृणीमहे ॥ ॥ हे अग्ने वि
भ्वेभिः सर्वे देवेभिः देवैः सह त्वं हव्य दातये हविषां दात्रे यज्ञमानाय तदर्थं आगहिय सं प्रत्यागच्छ यतः होतारं देवानामाह्वतारं तातां वृणीमहे प्रार्थयामहे ॥
॥ अथ पंचमी ॥ ॥ यजमानाय सुचत आग्ने सुवीर्यं वह ॥ देवे रासस्त्रि बर्हिषि ॥ ॥ हे अग्ने सुचते अभिषवं कुर्वते यजमानाय सुवीर्यं शोभनं वलं आवह प्रा
पय किं च देवैः सह बर्हिषि यज्ञे आसस्त्रि आसीदसि ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे एकोनविंशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ समिधानः सहस्रं जिदयो धर्माणि पुष्य
सि ॥ देवनां इत उक्था ॥ ॥ हे सहस्रं जित सहस्रस्य जेतः अग्ने समिधानः हविर्भिः समिधमानः उक्थुः प्रशस्यः त्वं देवानां इतः स नृधर्माणि नृकमा
लियतां दिक्क्रियाः पुष्यसि पोषयसि ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ न्य १४ मिं जात वेद सं होत्र बाहं य विष्मं ॥ दधाता देवमृत्विजं ॥ ॥ हे यजमानाः जात वेद सं जातानि
भूतानि वेतीति जात वेदं तं होत्र बाहं होत्रस्य यज्ञस्य वोढारं य विष्मं युवतमं देवं द्योतमानं ऋत्विजं ऋतौ यत्परं अग्निं निदधात निधत् ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥
॥ प्रयत्न एतानुषंगदा देव्य चक्षु म ॥ स्त्रणीत बर्हि रासदे ॥ ॥ अद्यास्मिन्नहनि देव्य चक्षु म ॥ देवैर्द्योतमाने स्त्रात्तुभिः ॥ यास्तमो यज्ञो यज्ञसाधने हविरानुष
कू अनुषक्तं यथो भवति तथा प्रेतु देवानां कृतु हे ऋत्विजं ॥ आसदे अग्ने रासादनार्थं बर्हि स्त्रणीत ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ एदं मरुतो अश्विना मिच ॥ सीदतु वरुणः ॥
देवासः सर्वया विशा ॥ ॥ मरुतो मरुद्गणाः ॥ अश्विनो देवानां भिषजो मित्रः सूर्यो वरुणश्च देवासः एते सर्वे देवाः सर्वया विशा समक्तेन स्वीयेन परिजनन सार्धं

छायं तं तं स्तुत्याय ते तुभ्यं न वतमी सुमतिं स्तुतिं च कानः कामयमानः सदस्यं पि इदं गृहाणे दं गृहाणे तिमं प्रार्थितवान् ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ यो म इति प्रवोच्य
श्वमेधाय सूरये ॥ ददृह चासन्नियते ददृमे धामृतायते ॥ ॥ यो भिक्षमाणो धीः सूरये प्रेरकाय धनानां दात्रे स्मै अश्वमेधाय राजर्षये मे म ह्यदेही नि प्रवोच नि प्रवृत्तियो
श्वमेधं धनाभि भिक्षत इत्यर्थः ॥ ॥ कं चास्ते ॥ सो वे ण सहयते आत्मनः समीपं गच्छते तस्मै अर्थिने अश्वमेधः ॥ समिधं न ददत् ददाति हे अग्ने कृताय ते यज्ञमिच्छते तस्मै
अश्वमेधाय मेधां यज्ञविषयां प्रज्ञां ददत् देहि ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ यस्य मा प रुषाः शतं मुधर्षयं स्तुक्षणः ॥ अश्वमेधस्य दानाः सोमा इव आशिरः ॥ ॥ यस्य
येन अश्वमेधस्याश्वमेधेन दानाः दत्ताः प रुषाः कामानां पूरकाः शतं मुधर्षयं ॥ ३ ॥ क्षाणो वलीवदः मामां उ धर्षयंति उरुर्षेण हर्षयंति हे अग्ने ते उक्षाणाः आशि
रः दधिसकुपयोक्तुपास्तिस्व आशिरः अधिश्चय एसा धनं भूतायेषां ते आशिरः सोमा इव तव प्रीणनाय भवंतु ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ इडाग्नी शतदा अश्वमे
धं सुवीर्यं ॥ क्षत्रं धारयते बृहद्वि सूर्यमिवाजरं ॥ ॥ हे इडाग्नि शतदाग्नि शतमपरिमितमर्थिभ्यो धनं ददाति द्वातदा वातस्मिन्नश्वमेधे राजर्षे सुवीर्यं शोभ
नवीर्यमहितं बृहत्तमद्वयं जरं जरारहितं क्षत्रं धनं धारयतं नि धारयतं कथमिव दिव्यं तं रिक्षे सूर्यमिव ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे कविशो ध्यायः ॥ ॥ समिधो अ
ग्निरिति षष्ठं चं चतुर्दशं सूक्तं ॥ अथ यमं नुक्रमणिका ॥ समिधो विश्ववारात्रे यी विष्णु जगती विष्णु बनुष्टु आ यथाविति अत्रिगो सन्नास्ति श्ववारानामिकोऽस्य
सूक्तस्य ऋषिः ॥ अधात्तृतीयो विष्णु मोहिनीया जगती चतुर्थो नुष्टुप अं त्येगाय यो अग्निर्देवता सूक्तस्य विनियोगो लौकिकः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ समिधो अग्नि
र्दिविशो चिरस्य स दुःषसमुर्विया विभाति ॥ एति प्राची विश्ववारानामाग्निर्देवा इलाना हविषा घृताची ॥ ॥ समिधः सम्यग्दीप्तोऽग्निः दिविद्योतमानोति रिक्षे

शोचिस्तेजः अश्वेन श्रयति तथा उपसंप्रसज् उपसमभिमुखः स नू उर्विया उरुविस्तीर्णं विभाति विशेषणं धा जनेन मोमिस्तोत्रे देवा नू इडादी नू इलानास्तुवती
हविषा पुरोडाशादिलक्षणेन युक्तया घृताची घृता यास्कवास्वहिता विश्ववारा सर्वमपि पापं नृशत्रुवारयित्री एतन्नामिका प्राची प्राश्नुरवी सती एति एवं भूतम
ग्निं प्रतिगच्छति ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ समिधमा नो अमृतस्य राजसिंहविष्णु एव तं स च सैव सत्ये ॥ विश्वं सधत्ते इविषं यमिन्व स्याति थमग्ने नि च धत्तु रस्युरः ॥
॥ हे अग्ने समिधमानः ॥ समिधमानस्त्वं अमृतस्योदकस्य राजसिंहो शिषे तथा हविष्कृत्वं तं पुरोडाशादिलक्षणेन युक्तया घृताची घृता यास्कवास्वहिता विश्ववारा सर्वमपि पापं नृशत्रुवारयित्री एतन्नामिका प्राची प्राश्नुरवी सती एति एवं भूतम
किं च यं यजमानं इक्षुसि गच्छसि स यजमानः विश्वं समस्तं इविषं यमिन्व स्यादिलक्षणेन धनं धत्ते धारयति अपि च हे अग्ने आतिथ्यं अतिथिरूपस्य तव योग्यं हविः पु
र इत तव पुरस्ताद्देवनिधने च स्थापयति ॥ ॥ पवित्रेऽस्यां स्विष्ट कृतो मे शर्धेति याज्याः स्मृतिर्हे जुष्टो दमूना अग्ने शर्धमहते सोभगायति स याज्ये इति साक
मेधेषु मरुद्भ्यः कीडिष्यः पुरोडाशं सप्तकपालं इत्यत्राप्येव स्विष्ट कृतो याज्याः स्मृतिर्वा जुष्टो दमूना अग्ने शर्धमहते सोभगायति स याज्ये इति ॥ ॥
॥ सेषा चतुर्थी ॥ ॥ अग्ने शर्धमहते सोभगायतवक्ष्मन् युतमानि संतु ॥ संजास्य संसुयमग्ना कृणुष्व शत्रूयतामभितिष्ठामहांसि ॥ हे अग्ने त्वं महते प्रभूताय सो
भगाय अस्माकं शोभनं धनं त्वाय शर्धं शत्रून् सहस्य तथा तव संबन्धीनि दक्षानि धनानि ते जांसि वा उत मान्युः कृणुष्व संतु भवंतु हे अग्ने संजास्य संसुयतां जा
या च पति अजाया पती तयोः कर्मजास्य संतु संसुयमं सुष्टु नियमनोपेतं अग्नौ न्यसं स्विष्टमिदं ॥ समाकृणुष्व सम्यक् कुरुष्व अपि च शत्रूनां त्मन इक्षुतां
सपत्नानां महंसि ते जांसि अभितिष्ठ आक्रमस्व ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ समिधस्य प्रमहसो अग्ने र्वदेत वीश्रियं ॥ वृषभो दक्ष्मन् वा अग्निं समध्वरो विध्यसे ॥ ॥ हे अ

ये समिधस्य प्रवृद्धस्य प्रमहसः प्रकृष्टतेजसः स्तवसं बंधिनी प्रियं दीप्तिं वंदे अहं यजमानः स्तोमि वृषभः कामानां वर्धितां चक्षुःशानसिधनवान् भवसि अथ
 रेणुयज्ञेषु समिधस्य सम्यग्दीप्यसे ॥ दशपूर्णमासयोः समिधो अग्न्याहुतेति हे समिधे सामिधे न्योऽसूत्रितं च ॥ समिधो अग्न्याहुते देवान्यक्षेस्वधरा ॥
 चं हि हव्यवाहसि ॥ हे इति संपापं चमी ॥ समिधो अग्न्याहुतेति ॥ हे अहुते यजमाने रासमंताः क्षुजहे स्वधरा भनयज्ञोपेतहि अग्ने समिधः सम्यग्दीप्तस्त्वं देवा
 न्द्योतमानानिंदादीनपक्षयजस्व हियस्मात्कोरणात् ॥ हे अग्ने त्वं हव्यवाहसि हव्यानां वोढा भवसि अतः कारणात् देवान्ये यजस्वेति संबंधः ॥ अथ पक्षी ॥
 आहुता हुवस्यतामिं प्रयत्यधरे ॥ वृणीध्वं हव्यवाहनै ॥ हे रुचिं जोयूयं अधरे स्मदीये यागे प्रयति प्रवृत्ते सति हव्यवाहनं हविषां वोढारमेतज्जाकमग्निं
 आहुता आसमंताः जुहोत तथा हुवस्यत परिचरत वृणीध्वं संभजध्वं च हव्यवाहननामकस्येवाग्नेर्देवतासंबंधो यजमाने वर्णीयत्वं च ते त्तिरीये स्पष्टमा
 स्नातत्रयोवा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां कव्यवाहनः पितृणां सहरक्षा असुराणां तरेत ह्यसि संते मां वरिष्यते मामिति वृणीध्वं हव्यवाहनमित्याहय एव देवानां
 तं वृणीत इति ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वाविंशोऽवर्गः ॥ अयमेति पंचदशार्चं पंचदशसूक्तं ॥ अत्रानुक्रमणिका ॥ अयमापंचो नागौरिवीति ॥ शाक्यैर्द
 मुशनाय दोशानसो वापाद इति शक्तिगोत्रोत्पन्नो गौरिवीति अमिक्तुषि ॥ अनुक्तत्वात् त्रिष्टुप् इदं देवतामंडलं परिभाषयानि वृत्तत्वात् उग्रानायसहस्ये
 रिति पादोऽशनसः ॥ ऐं इवा आभिषु विकेत्तृतीये हनिमरुत्वतीये एतन्निविधानं ॥ तृतीयस्य अयमायो जात एवेति मध्यं दिन इति ॥ तत्र प्रथमा ॥ अयमा
 मनुषो देवता तात्रीरो चनादिव्याधार्यत ॥ अर्चंति त्वा मरुतः पूतदक्षास्त्वमेषामृषिरिंदासि धीरः ॥ मनुषो मनोः संबंधिनि देवता ता देवता तोयसे जी जीति

राम

१९

मिदं बर्हिः सीदंतु आसीदंतु ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे विंशोऽवर्गः ॥ अनस्वंतेति षष्ठ्यर्चं त्रयोदशसूक्तं ॥ अत्रानुक्रमणिका ॥ अनस्वंताषड्वैष्टस्यः पोरु कुत्सो दो
 यरुणः असदस्य राजानो भारतश्चाश्वमेधोऽयस्तिस्त्रो नुष्टुभो नात्मात्मने दद्यादिति सर्वास्त्वैके चिदं ऐंदाग्री इति विष्टस्य पुत्रः यरुणः पुरुकुत्सस्य पुत्रः स
 दस्य भरतस्य पुत्रोऽश्वमेधः एते त्रयोपिराजानः संभूयास्य सूक्तस्य ऋषयः यदा त्रिरेवरुषिः आद्यास्तिस्त्रिष्टुभः चतुर्थाद्यास्तिस्त्रो नुष्टुभः पञ्चोदाग्री देवस्याशि
 हाः पंचाग्नेयः विनियोगो लैंगिकः ॥ तत्रेयं प्रथमा ॥ अनस्वंता सत्यतिर्मा महेमेगावा चेति षोऽसुरो मघानः ॥ वैष्टस्यः अग्ने दशभिः सह सैर्वैश्वानरः अ
 णश्चिकेत ॥ अत्रीराजर्षीणां दानमग्नेः पुरतो नैनसूक्ते नावर्णयत् ॥ हे वैश्वानर विश्वेषां नराणां नेतः अग्ने सत्यतिः सतां पालयिता चेति षोऽज्ञातमः असुरो बल
 वान् मघानः मघवान् प्रथमार्थेऽसिः वैष्टस्यः विष्टस्य पुत्रः यरुणः यरुण इति एतन्नामाराजर्षिः अनस्वंता अनसावाकवेन संयुक्तेषां वागावो अनडा
 होगो हि रण्यादीनां चादशभिः सह सैर्वैश्वानरः स इमे मर्ह्यमहो महिदाने सराजर्षिः चिकेत सैर्वैजनेरनेन दानेन ज्ञायते ॥ अथ द्वितीया ॥ यो मे द्राता च विद्रातं
 वगोनीहरी च युक्ता सुधुराददाति ॥ वैश्वानर सुधुता वा वृधानोऽग्रे यच्छ यरुणाय शर्म ॥ यः यरुणः द्रातानि सुवर्णानां गोनां वा विद्राति च युक्ता रयेन युक्ते
 सुधुरा सुधुधुरं वहतोहरी अश्वो च मे मर्ह्यददाति ॥ हे वैश्वानर अग्ने सुधुतः अस्माभिः सम्यक्कृतः वृधानो हविर्भिर्वर्धमानः त्वं तस्मै यरुणाय शर्म सुखं
 यच्छ प्रयच्छ ॥ अथ तृतीया ॥ एवाते अग्ने सुमतिं चकानो न विष्टाय न वर्म च सदस्युः ॥ यो मे गिरक्त विद्रातस्य पूर्वायुक्ते नाभिः यरुणो गृणाति ॥ यः य
 रुणस्तु विजातस्य बद्धपस्य मे पूर्वावद्धीः गिरः कृतीः कृत्वा प्रीतः स न्युक्ते न मनसा अभिगृणाति इदं गृहाणेदं गृहाणेति तथामी ब्रवीतीति एवं हे अग्ने न वि

मंत्रेषु संकरेणादिना चेलोप० बहुलं चंदस्यामाहो गेपीत्युभावः इदं जिगर्ति गिरंतमाह दयते भयं संतंभयार्थं सा संकुर्वंतं दानं वंदनोऽपुत्रं वृत्रं अपजगुताणा
 आकादनादिमो चयनप्रतिप्रतिगस्य अवहन अवहतवान् ॥ अथर्ष चमी ॥ अधकृत्वा मघवंतु भ्यं देवा अनुविशे अददुः सोमपेयं ॥ यस्तस्य हरितः पतं
 तीः पुरः सतीतपरा एतरो क० ॥ अधापि चहेमघवन्धनवन्निद्रकला कतुना खदीयेन कर्मणा विश्वे सर्वदेवाद्योतमाना अग्रादयः तुभ्यं तदर्थं सोमपेयं
 सोमपानं अनुपूर्वण दत्तवंतः ततः प्रभृती इदो देवेभ्यः सर्वभ्यो धियो भवदित्यर्थः तथा च भूयते ॥ समहान् धृत्वा देवता अब्रवी दुश्कारं मउधरतेत्यादि
 नाहे इदं यत्स्वपतंती रागच्छंतीः पुरः सती १ पुरस्ताद्भवती १ सूर्यसंबन्धिनीः हरितो वडवा १ उपरा उपरता १ मंदगती १ एतरो एतत्राख्यायकस्ये अक०
 कावर्षः एतरो हि स्वभावेन सूर्येण सहस्रधर्मकरो दितियावत् तथा च निगमांतरे ॥ येन शंसूर्ये पस्थुधानं सोवभ्य सुश्रिमावदिदं इति ॥ इति चतुर्थ
 स्य प्रथमे त्रयोविंशो वर्गः ॥ अथ पृष्ठी ॥ नवयदस्य नवति च भोगा नृसाकं वज्रेण मघवा विष्टुः ॥ अर्चंती इमं रुतः सधस्ते वैष्टुभेन वचसा बाध
 तदी ॥ यद्यदामघवा धनो यानिंद्रः अस्ये सनेन शंबर उच्यते अस्य शंबरस्य संबन्धी निनव सखा कानि च भोगा नृपुराणि भोगा नित्यं तो दातः पुरव
 चनः साकं युगपदेव वज्रेण विष्टुः अतश्च अभिनत तदामरुतः सधस्ते सहस्त्वाने युधे वास्तित मिंद्रं वैष्टुभेन त्रिष्टु प्रच्छंदस्तेन वचसा बाधुषेण स्तो
 त्रेणा र्चंति अस्मत्तु इदं एवं स्तुतः स नृद्यो मरुद्भिः प्रयुज्यमानेन मंत्रेण दीर्घं शंबरस्य मसुरं बाधता पिपीडे ॥ अथ सप्तमी ॥ सखा सरव्ये अपुच
 त्र्यमग्निरस्य कृत्वा महिषा त्रीशतानि ॥ त्रीसाकं मिंद्रो मनुषः सरांसि सुतं पिबद्ब्रह्मयाय सोमं ॥ सखा इदं स्य मित्रभृतो मिः महिषा महिषा

एतं पशुनां त्री त्रीणि शतानि शतसंख्या कानि सरव्ये सरव्युः मित्रभृतस्यास्ये इत्ये कृत्वा कर्म एतानि मित्रभृतेन नृयं क्षिप्रं अपचत् पषावर्कि च इदं पर
 मेभ्यो युक्तं मनुषामनोऽसंबन्धिनी त्री त्रीणि सरांसि पत्राणि अत्र सरः शब्देन पूतं भृदा धवनीय दोणकलश संज्ञा निपात्राण्युच्यंते तेषु स्तितं सुतमभिषुते
 सोमं साकं युगपदेव ब्रह्मयाय वृत्रहनाय पिबत पशौ ॥ अथाष्टमी ॥ त्रीयच्छतो महिषाणामघोमास्त्री सरांसि मघवा सोम्यापाः ॥ कारच विश्वे अर्द्ध
 तदेवा भरमिंद्राय ददं हि जघान ॥ हे इदं त्वं यदा त्री त्रयाणां शतानि शतसंख्या कानां महिषाणां पशूनां मांसांसां नि अद्यः भक्षितवानसि घसे स्तो वारुपं य
 दा च मघवा धनवांस्ते सोम्या सोममयानि त्री त्री सरांसि पात्राणि अपाः पीतवानसि यद्यदा इदो हि वृत्रं जघान हतवान् तदा विश्वे सर्वदेवाः भरसोमपाना
 दिना पूर्णं इदं दाये इयुधार्थं अर्द्धं त आर्द्धयंत ॥ तत्र दृष्टं त ॥ कारं नृत्वा मित्रं कर्मकारमिव तद्वत् उशनसस्तोमे उशनाय सहस्ये रिति मरुत्वती ये स
 क मुरवी याः स्तुतिं च उशनस्तोमे नगरं गीर्णमिवात्मानं मन्थमानो यजेतो उशनाय सहस्ये रयातमिति ॥ तत्रैषानवमी ॥ उशनाय सहस्ये उर
 यातं गृहमिंद्रं जुवानेभिरश्वे ॥ वचानो अत्र सरथं ययाथ कुत्सेन देवैरवनोर्ह शुभं ॥ यद्यदा हे इदं त्वं उशनाकाय असमानमेकं रथं सह
 स्ये रभिभवन्नाले जुवानेभिर्जुवाने गच्छिरश्वे ॥ कुत्सरय गृहं अयातं आगच्छ तं तदा हे इदं त्वं अत्रास्मिन् काले वचान १ शत्रुं हि स नृकुत्से
 न देवैश्च सरथं समानमेकं रथं ययाथ जगं थ किं च नृसमं तं नामानमसुरं अवनोर्ह अहिंसां खलु ॥ अथ दशमी ॥ शान्तं चक्रमवृहः सूर्यस्य
 कुत्साया च हरिवोयातवेकः ॥ अना सोदस्यूर मृणो वधेन निदुयणि आवृणो ध्रुवा च ॥ हे इदं पूर्वदिचक्रस्य सूर्यस्य अन्यदेकचक्रं प्रावृहः

यत्ककय अचदेकं चक्रं कुसाय कुसस्थवरिवोधनीयातवेष्टां अक० किं च अनास० आस्यरहिता नू आस्यरादेन शालक्ष्यते अशदान् मूकान् दस्यूनं अ
सुरान् वधेनायुधेन वज्रेण अमृणा ॥ अहिंसी ॥ इत्योरो संग्रामेष्ट धवाच ॥ हिंसितवामि हिंयान् सुरान् अश्वान् कनितरां कृन्वान् नसि अश्वान् नयुगानि रिति
हिरुक्तिरादराथा ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे चतुर्विंशो वर्गः ॥ ॥ अथेकादशी ॥ ॥ सोमासस्ता गोवितीतेरवर्धनं रंधयो वेदधिनायपिपुं ॥ आत्मा मुनिश्वासखा
यच के पचपत्नीरपिवः सोममस्य ॥ ॥ हे इंदु गोवितीतेः एतन्नामकस्य मंत्रं ब्रह्ममसंवेधि नः सोमास ॥ सोमास ॥ गोवितीत्यात्मां अवर्धनं रंधयंतु वेदधिनाय
विदधि नः पुत्राय नृजिभ्वनामो विष्णुं एतन्नामकं असुरं अरंधय ॥ वशमनय ॥ हे इंदु रुविजश्च नामाकं हि विष ॥ सखायतव सखित्वाय पत्नी ॥ पत्न्या
निपुरोडा आदीनिय च नृपाकं कुर्वन् त्वात्मां आच के अभिमुखी चकार किं च त्वं अस्य रुजिभ्वन ॥ संवेधि नः सोमं अपिव ॥ अथा ॥ ॥ ॥ दशमे हनिमरुत्
तीयशस्त्रेण नवग्वास इति सूक्तं मुखीया ॥ सूत्रितं ॥ नवग्वास ॥ सुतसोमास इंदुं सखाययत्र सखिभिर्नवो वेरिति निविधानीये याज्ये इति ॥ ॥ तत्रैक
हादशी ॥ ॥ नवग्वास ॥ सुतसोमास इंदुं दशग्वासो अभ्यर्च्यैकैः ॥ गायं चिद्वर्मपि धानवंतं तं चित्रं ॥ अशमाना अपुत्र ॥ नवग्वासो सत्रया
गमनुतिष्ठंतो ये नवभिर्मासे ॥ समाप्यतां ते नवग्वादशभिर्मासे ॥ समाप्यतां स्ते दशग्वा ॥ एते उभयविधा अंगिरस ॥ सुतसोमास ॥ अभिषुतसोमा
संत ॥ इंदुमर्कै रर्चनीये सोत्रै रभ्यर्च्यैति अभिषुवंतितया शशमाना ॥ रुक्वंतं ॥ नरो नेतारो गिरस ॥ अपि धानवंतं वलेना सुरेणाच्छादितवंतं तं चित्रं ब्रह्म
प्रसिद्धमपि गार्ग्यं चित्रं गोसंवेधि नमपि कुर्वन्समूहं अपुत्रं अणाशु एव न ॥ ॥ पत्निकी नामैकाहमरुत्ततीयनिष्के वल्योरु क मुखीये कथोनुत इत्याद्येहैकं

राम
२१

अथमा अथमानियानिते जांसि संति वीजीणिरो चनारो चमानानि वाद्यग्निसूर्यात्मकानि दिवा दिवा नि अंतरिक्षे भवानितानिते जांसि आधारयंतमरुतो धारयं
ति पूतदक्षाः सुधवलामरुत ॥ त्वात्मां अर्चंति रुक्वंति हे इंदु धीर ॥ धीमास्त्वेषो मरुतो रुषिरसि दृष्टा भवसि ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अनुपदी मरुतो भंदसान्मा च
निंदं पपिवांसं सुतस्या ॥ आदत्तं वज्रं मभियदहिं ह तपो यद्दी रसृजत्सर्तवा उ ॥ ॥ यद्यदामरुतं ॥ मंदसानं तृथ्यं तं सुतस्या मिषु तस्या सोमं पपिवांसं पीतवंतं इ
मे नमिदं अर्चा च नू अर्चंस्तु वनतदं ॥ वज्रमादत्त आदत्ततो यद्यदा अहिं वृत्रं अभिहन् आसिहतवान् तदा यद्दी रमहतीरपः वज्रेण निरुद्धा युदकानि सर्तवैस्ते
रत्नेन सत्तुं गंतुं अस्मज्जनिरोधा जामुंचत ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ उत अस्मा णो मरुतो मे अस्ये इः सोमस्य सुषुतस्य पेयाः ॥ तद्धि हव्यं मनुषेगा अविददह अहिं
पपिवां इंदो अस्य ॥ ॥ उतापि च हव्रे साणो बृहंतो हे मरुतो यूयमिदं असु सुतस्य सुषु अभिषुतस्य मे मदीयस्य सोमस्य इमं सोमं द्वितीया र्थपष्ठी पेया ॥ पिव
तपिवते रात्रीर्निजिमध्यमवद्भव च नस्येकवचनं तद्धितं रव्यं हव्यं युष्माभिः पीतं सोमात्मकं हविः मनुषे मनुष्या ययजमानायगा ॥ धेनु ॥ वृष्टिलक्षणा
युदकानि वा अविदत्त वेदयतिय जमानं गा ॥ लंभयतीत्यर्थः ॥ किं चास्ये मं सोमं पपिवां नृपीतवां निंद ॥ अहिं वृत्रं अहन् अवधीत् ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ आदो द
सी वितरं विष्णुभाय संविद्यानश्चिद्विसे मृगं क ॥ जिगर्त्रिमिदं अपजग्मुराण ॥ प्रतिश्व संतमवदानं वेहन ॥ ॥ इंदुः परमेष्ठ्ययुक्त ॥ आत्मा सोमया नंतरं ॥ ना
रोहसी द्यावापृथिवी ॥ वितरमतिशयेन आमुं चैवं दसीति वेस्तरपिकृते अमुप्रत्यय ॥ विष्णुभाय त्वयस्तद्भातं चलनं राहिते अकरोत् संविद्यानश्चित्संश्रुत्वा
न ॥ संगच्छमानो चेदं येते वासं चरकर्मणो वेते गतिकर्मणो रूपं च दित्येवेत्यस्यार्थवर्तते मृगं मृगवत्स्वायमानं वृत्रं भियसेभयायक ॥ अकारपीतं करोतेर्नुजि

ना

सर्वोऽत्रां सूर्यं अत्रां नृक मणिकाक १ स्यव क्रूरं लं च योष्य वरा जास्त तद्विब क्रूरं पि १ अनुकृता विष्णुपुत्रं दोरे कता कृणं वय नामरा जापिक चिन्तयते
अतः सोपि देवता ती असोमाख्य एका हे मरुत्वती यशस्वे इदं सूर्यं निविधानं सूचितं च ती असोमेना नोद्य काम १ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ क १ स्यवीरः को अपश्येदिदं
सुखरथमीयमानं हरिभ्यां ॥ योराया वजी सुत सोममिच्छेत्तदो को गंता पुरु इतं कुती ॥ ॥ वज्रिवज्रवाच पुरु इतो वक्रमिरा इतो यदं दः राया देवेन धनेन सह
सुत सोममिच्छन् अभिषुत सोमं यजमानमन्विच्छन् कुती कुत्यै रक्षायै तत्र तस्य यजमानस्य कुको गृहे जाता प्राप्ता भक्तिवो रो वि कांत १ स इदं १ क कुचविघाते
सुखरथं शोभनाक्षदो रथो यस्य स १ सुखरथ १ तं सुखरवन तिलिखति भूमिमिति वा सुखं ता दयार्थं सुहितं खेभ्यः १ खं पुनः १ रवनते रिति यास्क १ हरिभ्यां
स्यवाहनाभ्यामभ्याभ्यां इयमानं गच्छं तमिदं को अपश्येत्त कश्च ददो ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अवा च चक्षं पदमस्य सखरु ग्रं निधातुरवायमिच्छन् ॥ अष्ट
मया उत तेम आङ्गि र्दं नरो बुबुधाना अशोम ॥ अस्थं दस्य पदं स्नानं अवा च चक्षं अहमवा दशं किदं सस्य १ स्वातर्हितं उग्रं उग्रं किं च इच्छन्ति इमन्वि
च्छन् अहं निधातु १ स्वं स्नापयितु रस्यं दस्य पदमन्वायं अन्वगमं अनन्वा नूतत अन्वा नू विदुषो पियार्गे इदं मष्टं एष्टवानस्मिष्टेहास्ते मे मष्टं इदं मादु १
किमाङ्गि रिति उच्यते नरो यज्ञानां तैतारो बुबुधाना १ बुभुक्षमाना १ वयं अशोम इदं प्राप्तवंतः १ समयद्यपीदो विद्यते तथापि दुर्लभश्चेदनुपगतं च इति बुभु
क्षमानस्तव स्वभावमष्टुत एष्टे असुलभ इत्युक्ते इदं प्राप्यथं सूक्तशेषमप्यप्यदित्यर्थः १ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ प्रनुवयं सुतेयाते कृतानीं इव वामयानि
नो जुजोषः ॥ वेददविदा-कृणवञ्च विद्वान्ब्रह्मतेयीमघवासर्वशेन १ ॥ हे इदं ते हृदीया विद्वान्नि कर्मणि संतिनु अघवयं स्तोतार १ सुते सोमे भिषुते सतिता

निकर्माणि प्रव्रजाम प्रकृते विदाम तमपि नो स्मदर्थं यानि कर्माणि जुजोषः असेवथा १ तानि कर्माणि अविद्वान् इतः १ पूर्वमजान नृजनः वेदतजाना तुभृषु वञ्च
शृणुयाच्चयद्वा विद्वान् पुरुष १ शृणुवञ्च अजान तमपि जनं श्रावये च सर्वसेन १ सर्वाभिः सेनाभिर्युक्तः मघवा धनवानिदः विद्वान् जानन् अयमिदः जानातश्च
ते शृणुवतश्च तावज्जना च प्रतिवहते अश्वैरुत्तयेत्यपेन कर्तुं प्रत्यय १ प्रापयति ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ स्त्वि रं मनश्च कृषे जात इदं वेदी देको युधये श्रयसश्चित् ॥
अश्वानै चिच्छवसादि द्युतो विविदेगवामूर्व सुस्त्रियाणां ॥ ॥ हे इदं जात १ उत्पन्नमात्र एव स्त्वि रं चले न रहितं मनश्चित् च कृषे च कथं सर्वा नू वलिष्ठा नू
जयेयमिति इदं श्रुतं था हे इदं एक इत असहाय एव तं युधये युधाय भूयसाश्चित् बद्धं तं रा नू राक्षसादी नपिवेधि अवे १ अगम १ किं च अश्वानं चित्गवामा
वरकं पर्वतमपि शवसा बलेन विदिद्यतः १ यमिन १ किं च उस्त्रियाणां क्षीरमुत्सारयंती नांगवां धेनूनां कुर्वं समूहं विद १ अवेदय १ अलेभय १ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥
परोयत्वं परम आजनिष्ठाः परावति श्रुत्यं नाम विभ्रत ॥ अतश्चिदिदं दभयं तदेवा विश्वा अपो अजयद्वा सपत्नी १ ॥ ॥ दाहे इपरस्तात् उपरिष्ठात् स्त्वि रः
परम उ कृष्ट तमस्त्वे परावति दूरे श्रुत्यं श्रवणीयं नाम धेयो विभ्रत धारयत् आजनिष्ठा १ आसमंता दजायथा १ शेष १ परोक्षकृत १ अतश्चित् अत आरभ्यैव
देवा १ घोतमाना आदय १ इदं देभ्यं तं विष्णु १ विश्वा अप १ सर्वाण्युदकानि इदं १ अजयत् वशी चर्क की दशा १ दासपत्नी १ दासो वृत्र १ पाञ्चयिताया साम
पां तादति ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमं पादं शोवर्ग १ ॥ २६ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ तुभ्येदेते मरुत १ सुशोवा अर्चयं सुर्वस्यं धृ १ अहिमोहानमप्यशायानं
प्रमायाभिमा यिनं सक्षदिदं १ ॥ एते मरुत १ महत इव निचरंती ति मरुत १ स्तोतार १ सुशोवा १ शोवमिति सुखनामेतत् शोभन मुखी १ संत १ स्तोत्रेण शो

बो अजगत्रवस्थः॥ विश्वेते अत्रमरुतः सखायः इदं ब्रह्माणितविधीमचरन् ॥ कविश्चिदाज्ञोऽपि अचस्युरेव नाम कर्षमंत्रदृष्टा वा तस्य वाये विगेन यु
 तान् संयुक्तान् सयुज्जितस्त्वेत्युजनीयान् भवान् अजगन् प्राप्नोत् अवस्थाः सखायः विश्वे सर्वमरुतो बहवः स्तोतारः हे इदं अत्रास्मिन् लोके ते
 दीयां तविधीं बलं ब्रह्माणितस्मिन् ॥ स्तोत्रैरवर्धनेवर्धयन् ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे विंशो वर्गः ॥ ३० ॥ अथैकादशी ॥ ॥ सूरश्चिदर्थपरितक्म्यायां
 पूर्वकरदुपरं जुजुवांसं ॥ भरेच्चक्रमेत शः संरिणाति पुरोदधत्स निष्यति क्रतुं न ॥ ॥ इदं परितक्म्यायां संग्रामे परितोगर्हं स्याभयदतितक्म्यायां
 ग्रामः एतशारबनः कृषिणा सह योक्तः ॥ सूरश्चित्सूर्यस्यापि संबंधिनं जुजुवांसं वेगेन गच्छंतं रथं उपरं उपरतवापारं पूर्वकरतु पुरा करोत एतशः
 एतशाय विभक्तिव्यत्ययः इदं पूर्वदिवकस्य रथस्य एकं चक्रं भरत अहरत्स इदं तेन चक्रेणा सुरान् सूरिणाति हि नस्ति अपि चे पुरोदधत् अस्मात्
 पुरस्कुर्वन् नोऽस्मदीयं क्रतुं यज्ञं स निष्यति संभक्तु ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ आर्यजना अभिचक्षे जगामेदं सखायं सुतसोममिच्छन् ॥ वदन् प्रावावेदि
 भ्रियाते यस्य जीरमध्वर्यवश्चरति ॥ हे जना अभिचक्षे युष्मानाभिहृष्टुमयमिदं सखायं स्तोतारं सुतसोमं अभिपुतसोमं यजमानं इच्छन् अभि
 धन् अजगाम गच्छति अध्वर्यवः यस्य आजीरसे पणं प्रेरणः चरंति कुर्वंति सया वा सोमाभिषव पाषाणः वदन् प्राव कुर्वन् भ्रियाते भिद्रियते ॥
 ॥ अथ त्रयोदशी ॥ ॥ ये चाकर्नत चाकर्नत नूतमर्ता अमृतमोते अहं आरन् ॥ वावं धियज्य रूततेषु धेद्यो जोजनेषु ये पुते स्याम ॥ हे इदं धनार्थिनो
 जनास्त्वां चाकर्नत अकामयंत पुनश्च ते नु सिप्रमेवत्वां चाकर्नत कामयंत हे अमृत अमरणशीलं इमं तमिरणधर्मोऽस्ते जना अहो नर्थं मो आरन् मा

राम

२६

गमन्मा उदिति निपातसमुदायो मेत्येक निपातार्थवर्तते न तापि च यज्य नूय जमाना नूवबंधि संभजस्व येषु जनानां मध्ये वयं स्तोतारः ते सुदीयाः स्याम भवा
 महे इदं त्वं तेषु जो बलं धेहि ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे एकविंशो वर्गः ॥ ३१ ॥ अददं रुत्समिति द्वादशार्चमष्टादशं स्तुतं गा तु नामात्रयः कृषिः ॥ विष्णु
 पूर्वदः इदं देवता तथा चानुक्रांतो अददं द्वादशागातुरिति गतो विनियोगः ॥ तत्र प्रथमो ॥ ॥ अददं रुत्समस्ते जो विरवानि त्वमर्णवान् बद्धधानो अर
 म्णाः ॥ महोतमिदं पर्वतं विपदः स जो विधारा अवदोन वं हन् ॥ हे इदं त्वं उत्सं उत्सं दमान मेघं अददं विदारितवानसि तद्वर्तत रवानि मेघस्को दकानि
 निगमिन दाराणि यस्ते जः विशेषेण सृष्टवानसि किंच बद्धधानान् बाधमानान् अर्णवान् उदकवतो मेघान् अरम्णाः विसर्जय सिक्षरयसीत्यर्थः अरम्णा
 नि विसर्जनं कर्माहे इदं यत्संयदिति लिंगव्यत्ययः ॥ महोतं प्रभूतं पर्वतं मेघं विवः विवृतवानसि धाराः अर्णं विसृजः विसृष्टवानसि अपि च दानवैद
 नोः पुत्रं वृत्रमसुरं यद्वा उदकस्य दातारं मेघं वा अवहन् अभिहतवानसि ॥ अत्र निरुक्तं ॥ उदकद्वोत्सं दनाद्वा न ते वा स्यात्तस्य सृजो स्य स्वानि त्वमर्णवानर्ण
 स्तुत एतां नित्यादि ॥ अथ द्वितीया ॥ त्वमुत्सोऽं क्रतुभिर्बद्धधानो अरं ह कृधः पर्वतस्य वाजिन ॥ अहिं चिदुय प्रयुतं प्रायानं जघन् वों इदं तविधीमधत्स
 ॥ हे वज्रि नूवन् वनिदं क्रतुभिः क्रतुषु कृत्वा लोषु बद्धधानं प्रतिबध्मानान् नूमेघान् प्रतिबंधनादमोचय इति शेषः अपि च पर्वतस्य मेघस्य संबंधि
 ऊधोजलं अरं ह अगमय हे उग्र उह्ण विबेदं प्रयुतमुधत्तं प्रायानं जलं प्रायानं जलं शयनं कुर्वंत अहिं चिदुय च वज्रं हतवानसि हे इदं तविधी
 बलं अधत्स ॥ आधारयः रवंधानं तरे इदं लोके प्रख्यातो भवतीत्यर्थः ॥ अथ तृतीया ॥ त्वस्य चिन्महतानि र्गस्य वधर्जघानतविधीमिदिदं ॥

०॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥

राम
२६

इन्द्रस्य भयात् तमसि प्राविशदित्यर्थः ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ त्वं चिदिहा कस्य यशायानमसूर्यतमसि वा वृधानै ॥ तं चिन्मदानो वृषभः सुतस्योच्चैरिन्द्रो
 अपगूर्या जघान ॥ ॥ सुतस्याभिषुतेन सोमेन मदानो मोदमानः वृषभः कामानां वर्षितैर्इन्द्र उच्चैरुर्ध्वं अपगूर्य विज्वमुद्यम्य स्य चित्तमेव वृजं जघा
 नावधीत्कीदृशीन्द्रो मुनीं तं रिश्लोके कस्मै करणाय स्य तं शयानं अप्सु शयनं कुर्वतं असूर्यसूर्यरहितं तमस्य धकारे वृधानै तं चिदिति पुनर्वच
 नै पूरणार्थः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य प्रथमेऽध्यायः ॥ ३२ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ उद्यदिन्द्रो महते दानवा यवधर्यमिह सहोऽप्रतीतै ॥ यदीव ज
 स्य प्रभृतो ददाभ विश्वस्य तं तोरधमं चकार ॥ ॥ महते प्रभृता यदानवा यवरासुरा य सहः शत्रूणां भिभूवित् अप्रतीकं केनाप्यप्रतिगतव
 धवज्ज्वं उद्यमिह उद्यत यद्यदावज्जस्य प्रभृतो प्रहृतो प्रहरणे सति ह्यहोर्भ इति भवं इमेन वृजं ददाभ अहिंसी तदा विश्वस्य सर्वस्य जतोऽ
 प्रालिनः अधमं नीचं चकार अकरोत् ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ त्वं चिदहं मिधुर्पशयानमसि च वज्रं मया ददुग्रः ॥ अपादमत्रं महता वधेन निदुर्वा
 ण आवृणोऽध्रुवा च ॥ ॥ उग्रं उद्वृण्विले इन्द्रो महतीं त्वं चित्तमेव वृजं आददो प्रत्यग्रहीतकीदृशी अर्ली गंतारं जलं मेघं वा आवृत्य शयानं श
 यनं कुर्वतं स्तितवंतमित्यर्थः ॥ मधुर्पमधुर्नो भसः पातारं पालयितारं असि च सप्ततानां क्षेप्तारं अस्य ते रिदं रूपं वज्रं वृण्वेत् सर्वमथाक्ता दयंतं
 स इमां लोकानां वृणोद्यदिमां लोकानां वृणोत्तद्वत्स्य वृजं त्वमिति ॥ तैत्तिरीयकं तदनंतरमिन्द्रोऽप्येति संग्रामे महता प्रभृते वधेन नवज्जेण अपा

च० भा०

३०

यमसेस्ववि॥ ॥ हेतुमहन्हेतुद्वयतत्पुलोपये अस्मदस्मत्तल्लङ्गेभ्यो न्ये अयुक्तासः तया असंयुक्ताः ॥ असन् अभवन् ज्ञत्परिवृढं कर्म त
इहिततातेनरास्तेलदीयानभवन्ति अतोस्मद्यत्तमभ्यागतुंतं प्रसिद्धं रथं अतिष्ठेह वः वेदस्तेन्द्र देवस्वभूः संयं रथमारोहं स्मिं प्रयहं आयमसेनि
यमसेतमधितिष्ठ ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ पुरुषतद्रुद्रसंत्क वृक्षागवे च केशीर्विरासुयुध्यन् ॥ ततक्षेसूर्याय चिदो कसिस्वेष्टासमत्सदासस्य नाम चित् ॥
॥ हेतुद्वयेतवयद्यदास्वभूतानि पुरुषपुरुषि बद्धनि उक्ता उक्ता निशस्त्राणि संति उर्वरासु सस्ये पिता सुभूमिषु निमित्तभूता सुगवे वृक्षपुदकाय यु
थानुजल प्रतिबंधका नृसंहारनृ चकथं करोषि भेदनं कुत्रेति सूर्याय सूर्यस्य स्वे स्वकीये ओ कसि स्थाने वृषावर्षिता सन् ततक्षे संपादयसि समस्तु स
ग्रामेषु दासस्य वृष्टि प्रतिबंधकर्तुरेतन्नाम कस्या सुरस्य नाम चित् नामापित तक्षेनाशयसीत्यर्थः ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ वयं ते तद्रुद्रये च नरेः श
र्षोज्ञानायाताश्चरथाः ॥ अस्मां जगम्या दहि शुभ्रसत्वा भगोन हव्यः प्रभृतेषु चारुः ॥ ॥ हेतुद्वये च नरः कर्मणां नेतारः क्रुत्विज्य जमाना वयं
स्मते वयं ते तदीयाः इदं शावयं शर्षो बलं जज्ञानाः उत्पादयंतः स्तुतिभिः याताश्चेहोतृत्वां प्राप्ताश्चरथाः रंहरथाः शालाश्च किंच हे अहि शुभ्र अहि
रय नातु सर्वतो व्याप्ति बलं इत्तदनुग्रहात् हव्यस्तस्य प्रतिभेदे राक्षत व्यावाचारुः संगता सत्वा भृत्यादिः प्रभृतेषु संग्रामेषु यज्ञेषु वा अस्मां जगम्या
त् आगच्छेत् भगोन भगद्वयं अश्वारुः भगदेवा यथास्मत्सहायः आगच्छति तथा भृत्यादि राक्षसे दित्यर्थः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये प्रथमो वर्गः ॥
॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ पृष्टोऽप्यमिद्वेद्यो जो नृमणानि च नृतमानो अमर्तः ॥ सन एनी वसवानो रयिं दाः प्रार्यस्तपे तु विमघस्य दानं ॥ ॥ हेतुद्वयपृष्टोऽप्यसं

राम

३०

कोहं पूज्यं वा ओजो बलं वेदित्वयि स्तुतुवदधीनमित्यर्थः ॥ नृतमानो नृत्तमर्तो अमरणाधर्मासत्वं वसवानः आक्ता दयन् स्वतेजसा जगत् रक्षानि नृम
णानि द्विणानि वश्यमाणरयपक्षया च शब्दः एनी एणवर्णांश्चेतवर्णो रयिधनं दाः दहि अहं च अयं इध्वरस्य तु विमघस्य च प्रभूत धनस्य च दानं प्रकृते
स्तेमि ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ एवानुद्रोतिभिर्वपाहि गृणतः शरकारुन् ॥ उत च चंददतो वाजसातो पि प्रीहि मध्वः सुपुतस्य चारुः ॥ ॥ हेतुद्वये एव नोस्मान्
गृणतः स्तुतवत कारुन् कर्तुन् क्रुत्विजः ॥ ॥ इतिभिः रक्षणेः अवाहिपालय उतापि च वाजसातो संग्रामे स्व च आक्ता दकं रूपं ददतः प्रयच्छतः सुपुतस्य वा
रोर्मनो हरस्य मध्वः सोमस्य पि प्रीहि प्रीणयात्मानं द्वितीया र्थे षष्ठी उक्ता क्षणं सोमं पिबेत्यर्थः ॥ अथवा तृतीया र्थे षष्ठी उक्ता क्षणं सोमं पिबेत् ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ उतये मापोरु कुत्स्यस्य सूरसदस्यो हिरणि नो रराणाः ॥ बहं तु मादशश्चेता सो अस्थ गैरि क्षितस्य कतुभिर्नु सस्ये ॥ ॥ च स दस्युश्च
विदयो ध्वयश्चेति त्रयो नृपाः अश्वा नृधनानि गाश्चाददु र्क्षयेत ह दस्यु विः उत अपि च ते ते मा चतुर्थी द्वितीया मक्षमित्यर्थः ॥ रराणाः रातेर्दानाथस्य
कर्मणि लिटः कानचित् रूपं दत्ता इत्यर्थः ॥ पोरु कुत्स्यस्य पुरु कुत्सापत्यस्य सूरः प्रेरकस्य हिरणि नो हिरण्यवतोस्य वसदस्योऽएतन्नाम कस्य राजर्षेः
गैरि क्षितस्य गिरि क्षितगोत्रोत्पन्नस्य ज्ञेयासः अश्ववर्णाः दशाश्वा मामां बहं तु प्रापयंतु अहं च कतुभिः कर्मभिः रथनियोजनादिभिर्यज्ञादिभि
र्वनुक्षिप्रं सभवेगच्छेयं ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ उतये मामासताश्च स्य शोणाः कसामघा सो विदयस्य रातो ॥ सह स्वामे च्यवतानो ददानः आनूकमयो विपु
षेना चित् ॥ ॥ उतापि च ते तेऽश्वः वश्यमाणाः मारुताश्च स्य मरुत्स दशवे गाश्च वान् मरुताश्च तदपत्यस्य विदयस्य तन्नाम कस्य राज्ञः ओणाः

शोणवर्णीः कृत्वा मघासः कृतुना कर्मणा श्रीशृंगमनादिलक्षणमोहनीयाः अथाः विदथस्यवेदनसाधनस्यरातो दाने विनियुक्तामां वहंतीति शेषशक्तिं
 च सहसा सहसा नि अपरिमितानि धनानि अर्थः पूज्यस्य मेव चतुर्थे षष्ठी पूज्याय मह्यं च वतान व्यावयन ददानः प्रयच्छन्तः आनृकं आभरणं
 च वपुषे स्ववारी रत्नकाराय आर्चयन्तः चतुर्नेति चार्थः ॥ अथ दशमी ॥ उत्तये माध्वन्यस्य जुष्टालक्ष्मणस्य सुरुचो यतानाः ॥ मङ्गारायः संवर
 णस्य कृषेर्व्रजं नगावः प्रयता अपि गमन् ॥ उत्तापि च ते ते वक्ष्यमाणाय ॥ ध्वन्यस्य ध्वन्यनामकस्य लक्ष्मणस्य लक्ष्मणपुत्रस्य राक्षसं बधिनो
 भ्याः जुष्टमां प्राप्ताः सुरुचः शोभनदीप्तयः यतानाः वहमानाय तमानाः रायः मङ्गामहत्वेन युक्ता रायः प्रयताः दत्ताः सत्यः संवरणस्य कृषेः अपि गम
 न् अपि गताः प्राप्ताः महामिति शेषः व्रजं नगावः गोष्ठं गावो वय दानेति चार्थः गावश्च मम व्रजं अपि गमन् अत्रै देस्य क्ते प्रायणै दे मरुतो राक्षसं च दानस्तुति
 रित्क कत्वा दरविरुधा ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयो द्वितीयो वर्गः ॥ अज्ञानशत्रुमिति नवर्चं द्वितीयं स्तं प्राजापत्यस्य संवरणस्यार्चं देवमी विष्ट
 पूजिष्ठा विष्टवंतपरिभाषया जगत् ॥ अज्ञानशत्रुं नवर्चं विष्टुर्वतमित्यनुक्रमणिका विनियोगाले गिक ॥ तत्र प्रथमा ॥ अज्ञानशत्रुमजरास्वर्चं
 त्यनुस्वधामितादस्ममीयते ॥ सुतोतनपचत अक्षवाहसे पुरुषु ता य प्रतरं दधातन ॥ अज्ञानशत्रुं अनुत्पन्नाः ज्ञातयितारो यस्य तं दस्यं ब्राह्मणमुप
 क्षपयितारं अजराक्षीणा स्वर्वती स्वर्णवती अमिता अपरिमिता स्वधा अन्नं हविरन्वीयते अनुप्राप्नोति तदर्थं दे कृत्वि जः सुतोतन अभिषुणुत पचत
 पुरोडाशादिकं कस्मे ब्रह्मवाहसे ब्रह्मणः परि वृद्धस्य स्तोत्रस्य वाहकाय पुरुषु ता य व द्भिरः स्तुता यं दाय प्रतरं प्रकृष्टतरं दधातन धारयत स्वस्वोचि

॥ श्री कृष्णाय नमः ॥ यस्य निधिसितं वेदायो वेदो भ्योऽखिलं जगत् ॥ निर्ममेतमहं वेदे विधाती र्धमहो वरं ॥ चतुर्थे पथमाध्यायं यावत्पाठ्यं वा क
 ति क्षमः ॥ सुधीः श्री सायणाचार्यो द्वितीयं याचिकी र्षति ॥ तत्राच्येयं पंचमं डले तृतीयेनुवाके द्वादशे स्तुति ॥ तत्र महिम इति दश च प्रथमं सूक्तं
 प्रजापतिपुत्रं संवरणस्या कृषिं विष्टुपूर्वदं इदं देवता तथा चानुक्तं महिदश प्राजापत्यं संवरण इति विनियोगाले गिक ॥ तत्र प्रथमा ॥
 ॥ महिम इति ॥ महिमं हेतवसे दीधो नु निंदाये क्ता वसे अतद्यान ॥ यो अस्मै सुमतिं वाजसातो स्तुतो जने समर्थश्च केत ॥ अहं संवरणोऽतद्यान
 त्यंतमिव दुर्बलः स नृमहिम इह त्वं प्रभूते स्तोत्रं महिमं हेतवसे बलवते इदं दायै क्ता इत्तं वक्ष्यमाण प्रकारेण दीधे दीपयामि प्रकाशयामि किमर्थं नृप
 ष्यर्थं द्वितीयमनुयाणामस्मदीयानां तव सेवलाय यद्वा नृनस्मद्विरोधिनामभिभवायेति शेषः ॥ तदर्थं तव सेस्मद्वलाय यद्वा स्मै जने जनाय संवरणा
 य वाजसातो संग्रामे वाजयात्रस्य वालाभे निमित्ते सति स्तुतः ॥ स नृसुमतिं समर्थः मयेः स्तोत्रं भिः सहितं यद्वा सहप्रियमाणै र्युध्यमानै र्मरुदादि
 भिः अथ वा समराहं चिकेत जानाति ॥ अथ द्वितीया ॥ सत्वं च इदं धियसानो अर्कं हरीणां वृषनृयो क्रमश्चे ॥ या इका मघव नृनु जोष वक्षो अभिप्रा
 र्थं सक्षि जनान् ॥ हे वृष नृवर्षकं इदं सप्रसिद्धं नो स्मान् धियसानो ध्यायन् अर्कं रश्मिनां नो स्तोत्रे निर्मितं भूते हरिणां रथे नियोज्या नामभ्यानां
 योर्जनियोजनं नृमन्त्रः आश्रयसियाः लिंगं चेत्ययं यान क्ता नृहे मघव नृ इका इत्तं नो षं पीति वक्षो वक्षो निर्मिते र्वा क्रमश्चे रितितथा क्ता ग्रयेस्मि
 दरी नृ अभि अभिमुखेन प्रकृष्टं सक्षि पराभव ॥ अथ तृतीया ॥ न ते तदं द्राभ्यः स्मद्वलायुक्ता सो अत्र ह्यनाय दसन् ॥ तिष्ठारथमधि तं वज्रहस्तारं भिदेव

स्य आकरोमुखकर्तायः किं त्विषात्पिशादिवधुयुक्तात्नेषतेनवलतिनविभेतिवाइंदस्यास्तोतृणां हंतिरिंद्रोयती नृसालाहकेभ्यः प्रायश्चित्त
 रिक्षेपोलोमान्पृथिव्यां कालखन्यान् अरुन्मुखान् यती नृसालाहकेभ्यः प्रायश्चित्तमित्यादि श्रुतिषु प्रसिद्धा ॥ अथर्चनी ॥ नर्चनीभिर्द्वाभिर्व्या
 रभेनासुचतासचतेपुष्पताचन ॥ जिनातिवेदमुयाहंतिवाधुनिरादेवर्यभजतिगोमतिव्रजे ॥ अयमिंद्रपंचभिर्द्वाभिर्व्यासहायेरारभंआरभं
 शत्रुहनापालं बलं नवद्विसहाय्यं नापेक्षतइत्यर्थः यद्वा मुमिंद्रपंचभिर्द्वाभिर्व्यासादेवैरुपायेरारभंमुद्योगं कर्तुं नवद्विन कामयते असुच्य
 ता अभिषवमकुर्वतासहपुष्पताचनबंधादीनपोषयितायिनसचतेनसंगच्छते असुचंतं अभिषवमकुर्वता ॥ अयं पारंपुष्पं तं च न प्राप्तोतीत्यर्थः
 न केवलमप्राप्तिमात्रं किंतु जिनातिवावाशह्मार्थं जिनातिचवाधते इदिति पूरणं हंतिवा मुया अमुमय पारं धुनिः कंषकः शत्रूणां देवयुं देवमि
 दं कामयमानेयजमानं गोमतिव्रजे अभजतियोयजतीत्यर्थः ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयेतृतीयोवर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ वित्तक्षणाः समृतोचक्रमा
 सजोसुचतोविषुणः सुचतोदधः ॥ इंदोविश्वस्यदमिताविभीषणोयथावशं नयति दासमार्यः ॥ समृतोसंग्रामेवित्तक्षणाः विशेषणतनूकर्तृभि
 र्गुणान्तर्दर्थैश्चक्रमासजः ॥ रथचक्रमासजः ॥ रथचक्रस्यासंजयिता असुचतोयजमानस्य विषुणः पराङ्मुखः सुचतोयजमानस्य वृधोवर्धयिता
 इंदोविश्वस्यदमिताशिक्षयिता विभीषणः भयजनकः आर्यः स्वामी यथावशं यथेष्टं दासं दासकर्मणं जननयति स्ववशं ॥ अथ सप्तमी ॥ समी
 षणेरुजतिर्गोमतिमुषे विदाशुषे भजतिस्नरं वसु ॥ दुर्गे च न ध्रियते विश्व आपुरुजनोयो अस्थत विषीमचुकुधत्ता ॥ इमयमिंद्रपञ्चैर्वाणिजेदवलु

राम

३२

अकस्यादातुभोजनं धनमर्चनं वा मुषे गोरपितुं समजति सम्यगच्छति गत्वा ॥ वादायदाशुषेहविदात्रेयराजमानाय बिभजतिस्नरं गोभनमनुष्यं च
 सुधनं अयं धनमाकृष्य यद्वेप्रयच्छतीत्यर्थः न केवलं वणिक् धनप्रदानमात्रं किंतु पुरुषु पुरुषि महति दुर्गे च न दुःखेन गतये आपद्यपि विश्वः सर्वोपि अ
 दातुजनः आधियते आस्त्रायते योजनः अस्ये इत्यत विषी बलमचुकुधत्तविहिताकरणादिना तस्य पराजतीति पूर्वशेषः यदायो अस्थत विषीमचुकु
 कुधत्तससर्वोपि जनो दुर्गे च न ध्रियते इंदो चनेत्येकपदमध्ये तसंप्रदायप्राप्तौ ॥ अथाष्टमी ॥ संयज्जनो सुधनो विश्वार्धसाववेदिंदोमघवाणा
 पुशुभिषु ॥ युजं सभ्यमकृतप्रवेपयुदं गच्छेत् जने सत्वमिधुनिः ॥ समवेतं संजानाति यद्यदाजनो परस्परप्रसिद्धिं वेतो सुधनो विश्वार्धसौ व्यास
 वालो बहूसाहो वामघवाधनवानिंदोगोपुशुभिषुशुचिषुशोभनासुगोपुनिमित्तभूता सुअन्ययपारं युजं सहायमकृतकृतवान् प्रवेपनीशत्रूणां प्र
 वेपनवान् इमं भगवत्समूहं उरुजने सत्वमिर्मरुद्भिः सह धुनिः मेघानां कंषयिते इयजमानमयजमानं वा यजमानातिगोनिमित्तं सात्वायज्वने गोस
 मूहं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ अथ नवमी ॥ सहस्रसामाक्षिर्वाशो गृणीषे शत्रिमद्य उपमां केतुमर्यः ॥ तस्मा आपः संयतः पीपयंत तस्मिन्क्षत्रममवत्तेषमस्तु ॥
 ॥ अग्निवेशी सुतेशुं असंख्यातधनप्रदं आशास्ते रुषिरं त्यर्चापजापति सुतः सुधीः अथाहं सहस्रसां अपरिमितधनप्रदं अग्निवेशं अग्निवेशी सुत
 शत्रिं एतन्नामकराजविंशतीषु गृणीषे शत्रिमद्य उपमां केतुमर्यः ॥ तस्मा आपः संयतः पीपयंत तस्मिन्क्षत्रममवत्तेषमस्तु ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये चतुर्थोवर्गः ॥ ७ ॥

॥ यस्तेसाधिष्ठत्यष्टचैतृतीयसूक्तं ॥ अंगिरोगोत्रं प्रभूवसुर्नाम ऋषिः ॥ अंसापेक्षिः ॥ पञ्चांतपरिभाषया त्रिष्टुभः ॥ इंदो देवता ॥ यस्तेष्टो प्रभूव
सुरांगिरसः ॥ पञ्चांतमित्यनुक्रांतं सूक्तं वित्तियोगोलेनिकः ॥ अभिपुर्विकेष्वप्येषु तृतीयसवने आद्यस्तु चोक्ता वाक्ये कैलिको नुरुपः ॥ सूचितं च ॥
यस्तेसाधिष्ठो वसे पुराभिर्दुर्गुवाकविरिति द्वितीयतृतीययोः स्वसराज्ञायाद्योत्वावनुरुपो यस्तेसाधिष्ठो वस इति षलनुष्टुभ इति सूक्तं तत्र प्रथमा ॥
॥ यस्तेसाधिष्ठो वस इंदुः कतुष्टु अभर ॥ अस्मभ्यं चर्षणी सहं सस्निवा जेषु दुष्टर ॥ ॥ हे इंदु ते तव साधिष्ठो ति श्रयेन साधकः ॥ कतुरुक्तलक्षणं कर्मपत्रा
वास्नितं कतुं नो वसे स्मदक्षणाया स्मभ्यं अभर आहर कीदृशं तं चर्षणी सहं सर्वेषां मनुष्याणामभिभूतिरारं सस्निवं स्नाते शुभं वा जेषु संग्रामेषु दुष्टरं
अन्येन मिमाय ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ यदि इते च तस्वो यचूर संति तिस्रः ॥ यद्वापं च क्षिती नाम वस्तु स्तान् अभर ॥ ॥ हे इंदु ते तव यतया जुतयः ॥
तस्वः च तस्वः पुवर्णेषु संति ताः संतियाश्च हे शरति स्रः विपुलो कैषु वर्तमानाः वा शरः ॥ अर्थयत्यद्वापं च क्षिती नापं च जन संवधिना जुतयः संति
त्सर्वं अकोरक्षणी सुष्टु तो स्मभ्यमा भर आहरेति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ आते वो वरेण्यं वृषं तमस्य इमहे ॥ वृषज्जति हि जज्ञिष आभूभिर्दुर्वणिः ॥ ॥ हे
इंदु वृषं तमस्य फलानां वर्षकं तमस्य ते तवा वोरक्षणी गमनं वा वरेण्यं वरणीयं आह महे आह यामः ॥ हे इंदु वृषं जतिर्वर्षगमनं तुर्वणिः कर्णवनिर्हिंस
को वात्वं आभूतिः सर्वतो भवद्भिर्वापि मरुद्भिः सहा वो हि जज्ञिषेत्सादयसि स्वधुते तव आह याम इति यद्वा वृषगमनं सन्न अस्मद्यज्ञमागत्य फ
लं जज्ञिषे तस्मात्ते वो इमहे इति ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ वृषाद्यसिराधसे जज्ञिषे वृष्मि ते शवः ॥ स्वधु जंते धृषन्मनः सनाह मिदं पोस्यं ॥ ॥ हे इंदु राधसे

राम

३३

तकर्म ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ आयः सोमेन जहर्मपि प्रतामंदतमधवासध्वो अंधसः ॥ यदीमृगाय हंत वेमहा वधः ॥ सहस्रभृष्टिमुशनावर्धय मत् ॥ ॥
यामधवासोमेन जहर्स्वकीर्यं असर्वतो अपि प्रत अपूरय तमधो मधुरसस्यो धसः ॥ अन्नस्य सोमस्य पाने नाम दत्तात् ॥ प्यतय द्वा इमं यमृगायेत न्नामका
या सुराय हंत वेतं हंतुं महावधः ॥ महा वधः ॥ सहस्रभृष्टिपरिमितं ज्ञातु शना कामयमानः ॥ शत्रुं यद्वा ज्ञानसा सहवधं वज्रं यमत् उदय कृतदा
पि प्रतमंदत ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ या अस्मे घ्नं स उत वायुः कुधनि सोमं सुनोति भवति धर्मो अह ॥ अपा पशुः कस्तत नुष्टि मृहति तनू शुभ्रं मधवायः
कवा सरवः ॥ ॥ याय जमानः ॥ अस्मा इंदाय घ्नं से अहर्नामैतत् ॥ हंतं ते स्मि च सा इति घ्नं संतस्मिन्न उत वा अथ वा याय जमानः ॥ कुधनि उधत
तरं भवति उन्नधमिति वा कुधोरा विस्नेह प्रदानरसाभ्यां कुधसिरात्रो च समत्वात् रात्रिरप्युध उध उच्यते अह निरात्रो च सोमं सुनोति स
भवति धर्मा नूदाप्तिमान् अहेति विनिग्राह्यः ॥ यः किं च शकः ॥ शक्नोय मिदः तत नुष्टितं तं धर्मसं तति नुदति वष्टिकामयते च कामानिति तत नुष्टितं
नू शुभ्रं तं नू शुभ्राशोभनीया लंकारादिभिर्यस्य तं तादृशं स्वयोषकं अयं चानं अपो हति अपरो पशुः ॥ पूरणः ॥ मधवाधनवान् यश्च कवा सरवः ॥ कुहि
तपुरुष सहायः ॥ तमपोहतीति ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ यस्यावधी पितरं यस्य मातरं ये स्य शक्रो आतरं नात इषते ॥ वेती हस्य प्रयतायतं करो न किं विषादी
षते वस्व आकरः ॥ ॥ शक्रो शक्रो यस्याय ज्वनः पितरं अवधी त्वह तवान् यस्य च मातरं अवधी त्वयस्य च मातरं अतो यस्यात् अयस्य य ज्वनः ॥ सकाशात् तनेष
तेन विभेति न गच्छति वा किं तस्य प्रयतादत्ता निहं विवेता दुकोमयत एव अज्वानं शिक्षयित्वा नियोजयतीत्यर्थः ॥ यतं करः ॥ यमनकं तावत्स्वो वसुनो धनं

यजमानानामृधयेरुपाहसिफलस्यर्षकोसिखलुयद्वाहृषाखन्वसिराधसेधनार्थजज्ञिषेत्सद्यसेतेत्रावोबलं वृष्टिर्वर्षं कृतेमनः स्वक्षत्रं स्वा
यतबलं धृषतर्धर्षकं विरोधिनां हेतुं पोस्यं पुरतं सत्राहं संवहंती ॥ ॥ अथर्षचमी ॥ ॥ तैत्तिरीयस्य ममि त्रयंतमद्विषः ॥ सर्वरथाशतक्रतो निया
हिवावसस्पते ॥ ॥ इदं मित्रयंतं शत्रुसमाचरंतं शत्रुवाइकृतं मय्येह अद्विबोवञ्चवन्निदं सर्वरथासर्वत्रयासेनरथेन सुपांसुसुलुगित्याका
रः हेतुशतक्रतोवावसस्पते बलस्यपालकनियाहिनितरागच्छ अभिभवितुं ॥ ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये पंचमो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ त्वामि
द्वृत्रहंतमजनासो वृक्तवर्हिषः ॥ उग्रं पूर्वां पुष्यं हवन्ते वाजसातये ॥ ॥ हे वृत्रहंतम अतिशयेन शत्रूणां हंतं रिदं त्वामित्त्वामेव जनासो जनाः वृ
क्तवर्हिषः आसादितदभाः प्रवृत्तयज्ञा इत्यर्थः ॥ उग्रं उग्रं बलं पूर्वां पुष्यं पुष्यासुमध्ये पूर्वं पुरातनं संतं वाजसातये संग्रामाय हवन्ते आह
यंते ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ अस्माकमिदं दुष्टं पुरोयावानेमाजिषु ॥ सयावानंधने धने वाजयंतमवारथं ॥ ॥ हे इंद्रास्माकं रथं रं हण स्वभावं
वापुत्रमवरक्षकीदृशं रथं दुष्टं दुःखेन तरणीयं आजिषु संग्रामेषु पुरोयावाने पुरतो मिश्रयितारं सयावानं अनुत्तरेः सहगंतारं धने धने
सर्वेषु वाजयंतं संग्रामंधने वाइकृतं ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ अस्माकमिदं हि नोरथमवापुरंध्या ॥ वर्यं शविष्ठवायं दिविश्वोदधीमहि दिविस्तो
मं मनोमहे ॥ ॥ हे इंद्रास्माकं अस्मदीय एव सन्न एहि आगच्छ आगत्य च पुरंध्या शोभन बुध्या नोस्माकं रथमवरक्ष वर्यं च हे शविष्ठ अतिशयेन व
लवन्त्सदनुग्रहो ह्ययं वरणीयं अवोर्न कीर्तिवादि विद्योतमाने त्वयि दधीमहि स्वापयामः ॥ अथ वा दिविस्त्वयिस्तोमं स्तोत्रं मनोमहे करवाम

इत्यर्थः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयेष्वर्गः ॥ स आगमदितिष्व च चतुर्थे स्तुतं आंगिरसः पभूवसुर्ऋषिः तृतीया जगती शिष्टा अनुक्तत्वा नि
 दूमेऽदो देवता अनुक्तं च स आगमत्षट् तृतीया जगती विनियोगो लैंगिकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ स आगमदिदो यो वसूनां चिकेत दातुं दाम
 नोरपीणां ॥ धन्वचरो नर्वसगस्तृषाणश्च केमानः पिवतु दुग्धमशुं ॥ स इदो स्म घृत्प्रत्यागमदागच्छतु यो देवो वसूनां धनानां कर्मणि षष्ठी
 वसूनि धनानि चिकेत तज्जानाति प्रदातुं कीदृशः दामनो दाता दामनो वारयीणां धनानां गमने दृष्टांतः धन्वचरो न धनुषा सहसं चरन् धानुष्क
 इव वंसगो वननीय गमनः तृषाणां अत्यंततत्पिः चकमानः कामयमानश्च स नू दुग्धं अभिषुत मंशुं सोमं पिवतु ॥ अथ द्वितीया ॥ आगेह
 नू हरिवः शरशिप्रेरुहसोमो न पर्वतस्य पृष्ठे ॥ अनुत्वारज नर्वतो न हिन्वन्गीभिर्मदेमपुरु दूत विश्वे ॥ हे इदं हे हरिवः हरिभ्यां तद्वत् शरते
 तव हृद् न न साधने यद्यप्ययं शिष्यवचनः तथापि पुनः शिष्यावचनात् गौणो वर्गः तयः उक्तरूपे संहते वा शिष्ये आरुहत् आरोह तु प्राप्नोतु सोमो स्मद
 तः पर्वतस्य पृष्ठे उपरि प्रदेशे सोमो न तत्र यथा विश्वं भेण प्रसरति तद्वत् हे राज नू राजमान्ये इत्वा सोमं नुत्वा स ह तृतीया र्थ इत्यनोऽकर्म प्रवचनीयत्वं
 विश्वे वयं नर्वतो न अश्वानि वृक्षादिभिर्गीभिः कृतिभिर्हि च न हिन्वन्तः लोपीणयतः सतो मदेम हृष्यमहे पुरु दूत वदुः भिर्वा दूतं ॥ अथ तृतीया ॥
 चक्रं न वृत्तं पुरु दूत वेपते मनोभियामे अमते रिद्विचः ॥ रथादधित्वा जरिता सदा वृधकुर्विन्नुस्तोषन्मघवन्पुत्रवसुः ॥ हे पुरु इति हे अदिवः वज्रि वज्रि
 इमे मनः अमते रिद्विचः ॥ दत्ता दत्ता वसुकाशा द्वियाभीत्या वेपते कपते वृत्तं चक्रं न भूमीव तैमानं च क्रमिवयस्मादर्वतस्मा इथादधि उपरि स्थितं त्वासां हेम

दादृधासर्वदावर्धमानहेमघवन्निंदजगितास्तोतापुरुषसुरहृषिः कुवितबहुनुक्षिप्रंस्तोषत्स्तोषयतिक्रियात् अत्रकु विबुधयोगेपि आख्यातस्यबहुल
यहणात्रिपातः॥ ॥ अथचतुर्थी॥ ॥ एषग्रावेवजगितातइंद्रेयार्तिवाचैरुहदाशुषाणा॥ प्रसव्येनमघवन्नयंसिरायः प्रदक्षिणधरिवोमाविवेनः॥ ॥ एष
जगितागरितास्तोताग्रावेव आभिषवात्मेवसयथारसजनयतितद्वत्तहइंद्रेतेतुभ्यंवाचैस्तुतिइत्यतिप्रेरयतीत्यर्थः॥ बृहत्तमहेत्यभूतफलं आशुषाणाः
आशुसंभक्तासन्हेमघवन्नस्येनहस्तेनरापोधनानिप्रयंसिप्रयच्छसिदक्षिणितदक्षिणेनापिप्रयंसीतिशेषः॥ माविवेनविगतकाममाकाशः॥ अथ
पंचमी॥ ॥ वृषात्वावृषणंवर्धतुद्यौरुषावृषभ्यांवहसहरिभ्यां॥ सनोवृषावृषयः सुश्रीप्रवृषक्तोवृषावज्जिन्नमरेधा॥ ॥ हेइंद्रेत्वात्वावृषावर्षित्रीद्योः
द्योतयित्रीस्तुतिः॥ द्योततेदीप्यतेस्तस्यर्थस्येदंरूपवृषणंकामानांवर्षकंत्वावर्धयतुवृषाभ्यांहरिभ्यांसेरुभ्यांवहसेयज्ञं प्रत्युद्यसेहेसुश्रीप्रशोभनह
नोवृषक्तोवर्षणकर्मन्हेवज्जिन्नवज्जुक्तेइसंवृषावृषयश्चसनोस्मान्नमरेसंग्रामेभरंभवतियज्ञेबाधोधारय॥ ॥ अथषष्ठी॥ ॥ योरोहितोवा
जिनोवाजिनीवात्रिभिःशतेः सचमानावदिष्ट॥ युनेसमस्मैक्षितयोनमंतांश्रुतरथायमरुतोदुवोया॥ ॥ इयंश्रुतरथस्थराज्ञोदानस्तुतिः॥ योराज्ञा
वाजिनीवानन्नवान्श्रुतरथोरोहितोरोहितवर्णोवाजिनोवेजनवतावश्चोत्रिभिःशतेः॥ गवांधनानावाउक्तं संख्याभिः सचमानोसंगकुमानो अदिष्ट
दातेदिशतेर्वाभुज्जीदंरूपयुनेसर्वत्रमिश्रयित्रेनित्यतरुणाववा अस्मैश्रुतरथायक्षितयः सर्वाः प्रजाः दुवोयात्तृतीयेकवचनस्ययाज्ञादेवाः परिचर्य
यासंनमंतांप्रणतामवतुसर्वतामित्यर्थः॥ हेमरुतेइतिइंद्रेसहायभूतानांमरुतांसंबोधनं॥ ॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेसप्तमोवर्गः॥ ॥ संभानुनेति

पंचर्षे पंचमं सूक्तं ॥ अत्रेराषे त्रेहो भवेद्वै संभानुपंचात्रिरित्यनुक्रमणिका विनियोगोलौकिकः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ संभानुनायतने सूर्यस्या जुहो नो घृत
 पृष्ठस्त्वं च ॥ तस्मा अमृधा उषसो व्युक्ता न्यद्रं जायसु नवामेत्याह ॥ ॥ सूर्यस्य भानुना तेजसा सह आ जुहो नः सर्वत्राहूयमानः कर्मकतृ प्रत्ययः घृत
 पृष्ठः प्रदीप्तज्वालः घृतयुक्तः पृष्ठप्रदेशो वा स्त्वं च ॥ स्त्वं च लो स्त्वं च नः पूज्यो वा अग्निः सैयतने सम्यक् प्रयत्नं करोति उदयकाले ह्यग्नयः प्रज्वाल्यते त
 स्मा कारणात् तयो यजमानः इन्द्रा य सु नवामेत्याह ब्रूते अध्वर्युः पतितस्मे यजमानाय अमृधाः अहिंसिताः उषसो व्युक्ता नू व्युक्तं उदयकाले अग्निः
 प्रज्वलितः तस्मा सोमयागं कुर्म इति यो ब्रूते तस्य सुदिनानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ समिधा ग्निर्वनवत्स्तीर्णवर्हि युक्त आ वा सुत सोमो
 जराते ॥ आ वा णो यस्ये धिरं वदं त्ययदध्वर्युर्हं विषावसिंधुं ॥ ॥ समिधा ग्निः प्रदीप्ताग्निः स्तीर्णवर्हिः प्रसृतदर्भो यं यजमानो वनवत्संभजते युक्त आ वा
 नियुक्ता भिषवपाषाणाः सुत सोमो भिषुत सोमो जराते जराते त्वा नित्यस्याध्वर्यो रग्रे आ वा णो भिषवसाधना इषिरं एषणीयं गमनव्रीलं वा द्रा वंदं ति
 सोध्वर्युर्हं विषासहा वायवसिंधुं यन्नेजनी रवगच्छति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ वधूरियं पतिमिच्छंतीत्येति यद्वं हाते महिषीमिषिरी ॥ आस्य श्ववस्या इयं आ
 चघोषात्पुरुष हस्वापरिवर्तयाते ॥ ॥ इयं वधूरि इत्यपत्नी पतिमिच्छंती स्वर्धियं यज्ञगमनाय प्रवृत्तमिच्छंतीति अनुगच्छेति यद्वं इदं मे नो महिषी बहाते
 वहति इषिरां गमनवती अस्य इत्येवमर्थः आ अर्वागस्मदभिमुखं श्ववस्यात् अन्नमिच्छति आ चघोषात् आघुष्यति शब्दयति पुरुषस्य अधिकं सहस्रं स
 हस्वाणि धनानि परिपरितो वर्तयाते वर्तयति प्रापयति श्ववस्यादा च घुष्यादिति च ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ न स राजा व्यथते यास्मिन्निद्रं स्तीर्णं सोमं पिबति

उत्तरं अनभिभावं उक्तलक्षणं प्रथते ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अथासौ येते अद्विबो मेहना केतसाप ॥ ३ ॥ उभा देवा वभिष्ये दिवश्च गमश्च राजथ ॥ ॥ हे अद्विबो
वञ्चवन्ने इते कदीया ॥ ये शुभासौ बल भूता मरुत ॥ १ ॥ सन्तिकी दत्ता स्ते मेहना मेहनीया ॥ ४ ॥ केतसाप ॥ प्रज्ञापक मेत रिहवा स्पृशत उतो देवोत्वं च मरुद्गणश्च
भो युवो दिवश्च लोकान् गमश्च भूमे ॥ १ ॥ सकाशात् अभिष्ये अभितोगमनाय राजथ ॥ २ ॥ इति ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ उतो नो अस्य कस्यचिदक्षस्य तव वृत्रह
नू ॥ अस्मभ्यं नृमणामभरास्मभ्यं नृमणस्यते ॥ ॥ उतो अपि च हे वृत्रह ॥ त्रिद नो स्मभ्यं कस्यचिदनिदेशस्य प्रवृद्धस्य दातुं वास्यत वस्वभूतेभ्यो स्मभ्यं
पुनः ॥ अतिरादराया नृमणं नृमणं धनमा भू आहर हे इन्द्रयत स्वमस्मभ्यं नृमणस्य सेधनमिच्छसि ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ नूत आभिरभिहितमिच्छवश
मंछत क्रतो ॥ इन्द्रस्याम सुगोपा ॥ इन्द्रस्याम सुगोपा ॥ ॥ हे शत क्रतो इन्द्र ते तवाभिरभिष्टिभिः अभिगमने नृशार्धसमृद्धा भवे मेति शेषः ॥ हे इन्द्र
तव शर्मन शर्मणि सुखे सति सुगोपा ॥ इन्द्रस्याम भवे मे शरतव शर्मणि सुगोपा ॥ १ ॥ शोभन रक्षा भवे मपुन रुक्मिरादराया ॥ ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयेन वमो
वर्गः ॥ ॥ यदि इन्द्रो वित्रेते पंचमं सप्तमं सक्तं ॥ अत्रैवार्धमैन्द्रमं त्यापद्भिः शिष्टा ॥ १ ॥ पञ्चात परिभाषया अनुष्टुभः ॥ यदि इन्द्रो वित्रेते मित्यनुक्रमणिका
आभिपूविकेष्टव्ये पुनृतीयसवने आद्यस्तृचोधा वाकस्य वैकल्पिकस्तोत्रियः सूत्रितं ॥ यदि इन्द्रो वित्रेते मेहनाय स्तेसाधिष्ठो वसेदिति ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥
॥ यदि इन्द्रो वित्रेते मेहना स्तेसादातमदिवः ॥ राधस्तोत्रो विद्वत्सु भयाहस्याभर ॥ ॥ हे इन्द्रो वित्रेते चापि नीयहे अद्विबो वञ्चवन्ने पतमेहना मेहनीयला
दातं त्वया दातव्यं राधो धनमस्ति तद्धनं हे विद्वत्सो लब्धधने इन्द्रो स्मभ्यं उभयाहस्ति उभाभ्यां हस्ताभ्यां आभर आहर ॥ अत्र यदि इन्द्रो वित्रेते चापि नीयमेह

राम

३६

नीयं धनमस्तीत्यादि निरुक्तं दृश्यं ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ यन्मन्यसे वरेण्यमिन्द्रं क्षतदाभर ॥ विद्यामृतस्य ते वयमक्रुपारस्य दावने ॥ ॥ हे इन्द्रयत
धुर्धनमर्धं चो वरेण्यं वरेणीयं मन्यसे तत्तु धर्षं अस्मभ्यं आभर आहर ते तव सर्वो धिनो वयं तस्य तादृशस्योक्तलक्षणस्योक्रुपारस्य अक्रुक्षितः पारो तो
यस्य तादृशस्योक्तलक्षणस्य दावने दाने विद्यामस्याम ॥ वाजपेय अतिरिक्तो कथ्यते दिक्स्वित्येषा सूत्रितं चापते दिक् प्रार्थ्यं वामिन् वसत्यत इति ॥ ॥ सेषा तृती
या ॥ ॥ यते दिक् प्रार्थ्यं मनो अस्ति श्रुते बृहत् ॥ तेन दृष्ट्वा चिदादिव आवाजं दधिं सातये ॥ ॥ हे इन्द्र ते तव यद्विद्वत्सो दाने शु प्रार्थ्यं प्रकर्षेण कृत्यं श्रुते वि
श्रुतं बृहत् महत् मनो अस्ति तेन मनसा हे अद्विबो हे वञ्चवन्ने इन्द्रो ह्वा चित् ददामि वाजमपि अन्नमादधि आक्षयसि सातये तत्संभजनाय लाभाय वा ॥
॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ मेहिष्ठो मघानो राजानं वर्षणीयं ॥ इन्द्रो मुपप्रशस्तये पूर्वाभिर्भुजैर्भिर ॥ ॥ मघानो हविलक्षण धनवतां वो युष्माकं मेहिष्ठो अतिश
येन पूज्यं वर्षणीनां मनुष्याणां राजानं इन्द्रो मुपप्रेत्य प्रशस्तये प्रशंसितं पूर्वाभिः पुरातनीभिः नित्याभिर्वाग्भिर्गिरिस्तोतारो जुजुषे संवते ॥ अथ पंचमी ॥ ॥
॥ अस्मा इत्काव्यं वच उच्यमिं दायशस्य ॥ तस्मा उच्यते वाहसे गिरिवर्धं त्यत्र योगिर ॥ शुभं त्यत्र यशः ॥ ॥ अस्मा इत् अस्मा एव दायका व्यंकवे स्तोतुः संवधि ॥
यदा उच्यते नरा वृणीयं वचो वायं उच्यं शस्त्रं शस्यं शसनीयं यस्मादेवं तस्मा इन्द्रो ये वचस्ते वाहसे परिदृश्यं स्तोत्रस्य वाहकाय गिरिस्तोती ॥ अत्रिगो
त्रावर्धयति वर्धयति ॥ अत्र योगिर ॥ शुभं शुभं तिदीपयति पुन रुक्मिरादराया ॥ ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयेन वमो वर्गः ॥ ॥ आयाह्यदिभिरिति नवचमस्य
सक्तं ॥ अथ यमनुक्रमणिका ॥ आयाहि नवचमिगाद्यं सोनुष्टुभं ध्या च सासोरी तदादीनि हासस्तति ॥ १ ॥ कर्मसादविदेवतोति ॥ ॥ हे त्वजस्य सूक्तस्य रूपिश्च

अस्यादिति परिभाषया चिरेषु ॥ आद्यास्तिस्रसुस्मिदः पंचमीनवम्याव बुधसौ शिष्टाश्चतस्रस्त्रिदश ॥ अत्रेक्ष्यमानत्वात्पञ्चाद्या अत्रिदेवताका
अथार्षयाश्च पंचमीसूर्यादेवत्याशिष्टा एंडाः दशरात्रे तृतीये हनि प्रजगत्स्ये आद्यास्त चरेः पंचमः सूत्रितः ॥ आयाह्यदिभिः सुतं सज्जुर्विधेभिर्द्वेभि
रिति महाव्रते योस्मिदत्वाशीतावर्षतः ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ आयाह्यदिभिः सुतं सोमं सोमपतेष्व ॥ वृषा न्निद्रवृषाभिर्द्वे त्रहंतमा ॥ ॥ हे इन्द्र आयाहि
अस्मद्यज्ञमागच्छ आगत्य च हे सोमपते सोमस्य स्वामिन्नेद्रादिभिर्ग्रावभिः सुतमभिषुतं सोमं विवहे वृषा न्फलस्य वर्षयितुं वृत्रहंतमतिश
येन शत्रूणां हंत तमवृषाभिर्वर्ष कैर्मसिद्धिः सहायाहि पिबवा ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ वृषाया वा वृषाम दो वृषा सोमो अयं सुतः ॥ वृषा न्निद्रवृषाभिर्द्वे त्र
हंतम ॥ ॥ ग्रावा अभिषवसा धतः ॥ पाषाणो वृषा वर्षकः ॥ सोमरसस्य फलस्य वामिदः ॥ सोमपानेन ज नितः ॥ वृषा वर्षकः ॥ अयं सुतोभिषुतः ॥ सोमो वृष
तं सोमं वृषाभिः सह पिवा ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ वृषा वा वृषा न्द्रुवे वा ज्विज्विनाभिरुतिभिः ॥ वृषा न्निद्रवृषाभिर्द्वे त्रहंतमा ॥ ॥ हे वज्रि च वृत्रा न्निद्रवृषा
सोमरसस्य सेक्ता हं वृषा न्द्रुवे आक्षयामि किमयं चिज्वामिश्चायनीयाभिः ॥ कृतिभिरक्षामि ॥ निमित्तकृताभिः ॥ शिष्टे गतं ॥ ऋजीषी वज्रीत्येषा वा
ह्यणा खोसिनः ॥ अस्त्रेया ज्या ऋजीषी वज्री वृषमस्तराषाणि तियाज्येति हि सूत्रितं ॥ ॥ सेषा चतुर्थी ॥ ॥ ऋजीषी वज्री वृषमस्तराषाणि ॥ ग्राजा वृत्रहा
सोमपावा ॥ युक्ता हरिभ्यामुपयासदवाध्याध्यां दिने सवने मत्सदिंद्रः ॥ ॥ ऋजीषी सवनद्वयोभिषुतस्य गतसारस्य सोमस्य तृतीयसवने आयायाभि
षुतोस्ति स ऋजीषिः सोमः सोस्यात्तीत्युजीषी वज्री वज्रवान् वृषा न्द्रुवे वर्षिता नुराषाट्पुराणां चरमाणानां शत्रूणां सोढा शुषी वलवान् नुराजा इधरः स

गोसखायं ॥ आसत्वेनैरजतिहंतिवृत्रंक्षेतिक्षितीः सुभगोनामपुष्यन् ॥ सराजानयथतेयथितोनभवतियस्मिन्नाजनिनदीयेयज्ञेइंदुस्तीव्रंमदजनकं
सोमं पिबति गोसखायं विकारं प्रकृतिशब्दः क्षीरादिमिश्रणावन्तं सराजासत्वेन सत्त्वभिरनुचरे ॥ आसर्वतः अजतिगच्छतिहंतिचवृत्रं पापं वैरिणां क्षेतिगच्छ
तिक्षितीः प्रजाः अथवाक्षितीनिवासान्निवसेत्सुभगः शोभनसुरबानामनामकंधनेइंदुस्थस्तोत्रं वापुष्यन्पोषयन् ॥ अथपंचमी ॥ पुष्याक्षेमेअ
भियोगेभवात्यभेवृत्तौ संजयाति ॥ प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवतियइंद्राय सुतसोमोददाशत ॥ पुष्यात्पोषयेत्तृध्वादीन्क्षेमेप्राप्तस्य रक्षणे
योगे अलब्धस्य प्राप्तौ वाभिभवाति भवति असीत्यनर्थको धात्वर्थानुवादी वा प्रभुर्भवतीत्यर्थः ॥ तथा उभेवृत्तौ वर्तमाने संभवती नियते अहोरात्रे संजयातिस
म्यजयति ते सुराकरे अस्य स्थातामित्यर्थः ॥ किंच सप्रियो भवति सूर्ये तथा अग्नौ प्रिया भवतियइंद्राय सुतसोमोददाशत ॥ इति चतुर्थद्विती
येष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥ उरोष्ट इति पंचमं विष्टमं स्तं ॥ अत्रैरार्षमानुष्टुभमैर्इंद्रोरनुष्टुभमित्यनुक्तं विनियोगालेंगिकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ उरोष्ट इ
ंद्राधसो विभीरातिः शतक्रतो ॥ अधानो विश्वचर्षणेद्युन्नासुक्षत्रमेहय ॥ हेइंद्र शतक्रतो बहुकर्मनूतेतव उरोः प्रभूतस्य तधसो धनस्य रातिर्द्दिनं
विभीमहती अधः अतः कारणात् नोऽस्मभ्यं हे विश्वचर्षणे सर्वस्य इष्टः सुक्षत्रशोभनधनेंद्रक्षत्रमिति धमनामघ्नानि धनानि मेहय ॥ अथ द्वितीया ॥
॥ यदीमिंद्रश्च वायमिषं शविष्ठदधिषे ॥ पप्रथेदीर्घं क्रतुर्महिरण्यवर्णं दुष्टरं ॥ हेइंद्र शविष्ठ अतिशयेन बलवन् यत्तु इषमन्ने अवाय्यं अवलीय इंसर्वतो
दधिषे धारयसि ददासि वा ॥ इषशब्देन पुंसकलिंगोप्यास्ति हे हिरण्यवर्णं दितदन्ने पप्रथे प्रथते कथं दीर्घं क्रतुर्म अतिदूरं अवलीयतमं सर्वत्र कीर्यमित्यर्थः

वैश्यवृत्रहावृत्रहावृत्रस्यहंतासोमपावासोमसस्यपाताएवमहानुभावइंदोहरिभ्यांयुक्तारथोयोयोजयित्वोपयासत्उपगच्छतुअर्वागस्मदभिमुखं
आगच्छतुमाध्यादिनेसवनेमत्सतमाद्यतुसोमेनेइ१॥ ॥ अथपंचमी॥ ॥ यत्तासूर्यस्वर्भानुस्मसाविध्यदासुर१॥ अक्षेत्रविद्यथामुग्धोभुवनान्यदी
धयु१॥ ॥ इदमादिचतुभिर्मैत्रैरत्रीणां कर्मकीर्त्यते॥ हेसूर्यप्रेरकदेवतासांयद्यदाआसुर१असुरस्यशलापहर्तुरस्यवापुत्र१स्वर्भानुसंज्ञकेस्त
मसामाया निमित्तेनाविध्यत आरुणोदित्यर्थ१॥ तदाभुवनानिसर्वाणिअदीधयु१दृश्यंतेयथातत्रसःसर्वोजनोअक्षेत्रवितस्वस्वस्त्वनमजानि
नमुग्धोमूढोभवतितथा॥ ॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेएकादशोवर्ग१॥ ११॥ ॥ अथषष्ठी॥ ॥ स्वर्भानोरधयदिंदमायाअवोदिवोवर्तमानाअवा
हनू॥ गृह्हेसूर्यंतमसापव्रतेनतुरीयेणब्रह्मणाविंददत्रि१॥ ॥ अधअयजनात्मोद्धानंतरंस्वर्भानोरसुरस्ययत्रयामाया१संतिकीदृश्यस्ताःदि
वोद्योतमानादादित्यात्अव१अवस्तात्वर्तमाना१तदुपरितिरोधानासामर्थ्यादितिभाव१हेइंदता१सर्वाअवाहनूआवहंसिअथात्रैरवपरोक्षसा
द१तमसांधकारेणअपव्रतेनअपगतकर्मणामू१हंसूर्यंअंधकारस्यावरणरूपत्वादपव्रतत्वंतथाविधंतुरीयेणब्रह्मणाश्रयोब्रह्मेत्यनेना
त्रिविंदत्तलब्धवान्आवरणायगमोपायंनिवारणंशुधंवासूर्यमितिपूर्वमंत्रापेक्षयास्यतुरीयत्वंएकेकंमायांशमेकेकेनमंत्रेणपनोद्यचतु
र्थनमंत्रेणानिलीनंतमोप्यनुदित्यर्थ१॥ ॥ अथसप्तमी॥ ॥ ममामिमंतवसंतमत्रइरस्यादुग्धोभियसानिगारीत्॥ त्विमित्रोअसिसत्पराधास्तो
मेहावतवरुणस्यराजा॥ ॥ इदंसूर्यवाक्यं॥ हेअत्रेमामिमंइंदगवस्त्वंमातवसंतंस्वधृतमिरस्यानेच्छयादुग्धोदोग्धाअसुरोभियसाभयज

च० भा०

३६

न केन नमसामा निगारी त्मा गिर तु किं व हे मि त्वं मि नो सि प्र मी ते ॥ सकाशात् त्रि ता भव सि सत्य राधा ॥ सत्य धन श्रु तौ रा जा वरुण श्रु त्वं च नो युवां
मामा मि हा व ती र क्ष तं य द्वा वा त्रे व मि त्र उ च्य ते वरुण श्रु युवां ॥ अथा ह मी ॥ ॥ ग्रा णो ब्र ह्मा यु यु जानः स प र्य नू की रि णा दे वा नम सो प शि क्ष नू ॥
अ विः सूर्य स्य दि वि च क्ष रा धा त्व भो नो र प मा या अ धु क्ष त ॥ ॥ ब्र ह्मा ब्रा ह्म णो वि ॥ ग्रा णो ॥ अ क्षि ष व सा ध ना नि यु यु जानः ॥ यु ज नू र्दं दार्थं सो म म
भि षु ए व न्नि त्य र्थः ॥ तथा की र्य ते वि क्षि ष्य ते इ ति की रि स्तो त्र ते न दे वा नू स प र्य नू र्ज य नू किं च न म सा अ न्ने न ह वि ल क्ष णे न न म स्का रे ण वा उ प शि क्ष
नू शि क्ष ति र्द ना र्थो त्र प्र सा ध ने व र्त्त ते प्र सा ध य न ए व मु क्ते ॥ प्र सा ध ने ॥ सूर्य स्य स र्व प्रे र क स्य च क्षुः ॥ स र्व स्य र ख्या प कं मं ड लं दि वि अं त रि क्षे अ धा त नि
स म त्कं कृत वा नि त्य र्थः ॥ त दे व स्य ह य ति ॥ स्व भो नो रेत न्ना म क स्या सूर स्य मा या स्व य म प्या मो ह य ती प रां क्त या कु र्व ती मा ये क च्य ते ता दृ शी र्मा या ॥
य तुरी ये ण ब्र ह्म णे क्तं त दे त दु क्त य तुरी यं ब्र ह्म वे ना विः स हा य ॥ इं डो ॥ पा धु क्ष त अ प जु गो प य न्य वा र य दि त्य र्थः ॥ अथ वा तृ ती य पा द ए वं श
रं य ॥ ॥ सूर्य स्य दि वि पू र्व मा हृ ते प्र का शो त द पो घ स्व की की र्यं च क्षु रा धा नि वा र णं ते जः सं श्रा य दृ ह वा नि त्य र्थः ॥ स्व भो नु मा य या सूर्य स्य आ वृ ति हा
रि दि वि के स मा ग्ना ता स्व भो नु श्चा सूर सूर्ये त म सा वि ध्य त स्मे दे वाः प्रा यश्चि ति मै ह नू त स्य य त्र य मं त मो पा घ्न नू सा कृ त्त वि र भे व त्र य द्वि ती यं
सा फ ल्गु णी यु हृ ती यं सा व ल क्षी य द ध्य स्का द पा क्तं तं नि त्या दि ॥ ॥ अथ न व मी ॥ ॥ अथ न व मी ॥ ॥ अ वि कृतं सा म र्थ्य म नु व द ति ॥ ॥ यं वै सूर्यं
स्व भो नु स्त म सा वि ध्य दा सुर ॥ अत्र य त्त म न्व वि दं न ह्य न्ये अ नू कु व नू ॥ ॥ अ न्व वि द नू र्दं दार्थं सो म या ग दे व ता क्त ति न म स्का रे ॥ अ नु के

राम
३६

मेणर्षदीपतमो विरुध्यदृष्टिं लब्धवन्त इत्यर्थः। यैवै सूर्यमिति निगद व्याख्येया ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥ को नु वा मिति विंश
त्युत्तमवमं सूक्तं। भोमस्यात्रैरावेषोऽग्री सप्तदश्यावतिजगत्सो विंशैकपदा विराट्शिष्टाः सप्तदशत्रिंशु भूः॥ विश्वे देवा देवता तथा चानुक्रांतं
को नु विंशतिर्वैश्वदेवं चैतस्यो लक्ष्याद्यतिजगत्या वंशैकपदेयमिति विनियोगो लैंगिकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ को नु वां मित्रावरुणा वृतायं दिवो वा
महः पार्थिवस्य वादे ॥ ऋतस्य वासदसि त्रासीथां नो यज्ञाय ते वाप शुषो न वा जानू ॥ हे मित्रावरुणो देवौ वां युवाभ्यां देदातुं को नु कः खलु यजमा
नः ऋताय नूयस मिध्न नृशक्रयादिति शेषः ॥ तस्मात् रूपयेव दिवः सदसि द्युलोक संबंधिनि स्थाने महो महतः पार्थिवस्य सदसि ऋतस्योदकस्य
तरिक्षस्य सदसि तधेनुत्वात् स्यंतस्य त्रिषु स्थानेषु नो स्मान् त्रासीथां रक्षतं वा शश्वार्थे किंच यज्ञाय ते मध्ये पशुषो न वा जानू पशुषु सीदं तो वा जा
नन् नानि क्षीरदधादो निवातानि यथा प्रयच्छथ तद्वदतमिति। यद्वा। न शश्वार्थे पशुषः पशु-वाजाश्च दत्तमित्यर्थः ॥ अथ द्वितीया ॥ ते नो मि
त्रावरुणो अर्यमायु र्दृक् शुभ्रश्चामरुतोऽजघंत ॥ नमोभिर्वा ये दधते सुवृत्तिं स्तोमं रुद्राय मीरुषे सजोषा ॥ ते मित्रादयो देवा नो स्मार्कं सु
वृत्तिं स्तोमं शोभनं पापादिवर्जनं वत्स्तोत्रं नमोभिर्हविर्भिर्जघंत सेवतां ये दधते धारयंति उक्लृप्तं स्तोत्रं देवाः द्विविधा स्तोत्रभाजो हविर्भाजश्च त
त्र स्तोत्रभाज उच्यंते आयुः सततं गतिर्वायुरुच्यते। अथ मरुत एव वियुत्यविशेष्यं ते रुद्राय मीरुषे तृतीयाय चतुर्थी रुद्रा सह सजोषा सह पि
यमाणाः तेषां पुत्रत्वादिति भावः केचन रुद्राय सजोषा इत्येतत् मित्रादिसर्वदेवता विशेषणमिति कथयंति ॥ अथ तृतीया ॥ त्रावां येष्ठाश्चिनोऽ

वध्यो वातस्य पलत्रथस्य पृष्ठे ॥ उतवादिबो असुराय मन्म प्रां धां सी वयज्यवे भरध्वं ॥ ॥ अनया श्चिनौ रुद्रश्चो च्यते ॥ हे अश्विनो येष्टा कामानां
 यंत तमो वां युवो वातस्य पलत्रधर्मसा म्या धर्मि ग्रहणं वायुसमानगतेरश्वस्य गमने प्राप्नो रथस्य रथस्य पुष्टे च निमित्ते सति दुर्वो आक्षयामि ध्ये
 आक्षतुं प्रभवामि अथवा वायुवक्ष्यो १ शाघ्रगमनं तत्साधनरथस्य पोषे च निमित्ते सति उतवा किं चेत्सर्थः १ दिवोद्योतमानाय चतुर्थ्यर्थे षष्ठी असु
 राय प्राणापहर्ते रुद्राय यद्वा ध्रुलोकसंबंधिनो १ सुराय प्राणदात्रे सूर्याय वायवे वायज्यवे यागसाधकाय मन्मननीयस्तोत्रं प्रसरध्वं संपादय
 त हे रुद्र बिजः १ अंधां सीव अन्नानि हविलेक्षणानि हवीं पिस्तोत्रं चेत्सर्थः ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ प्रसक्षणादियः क एव होता त्रितोदिवः सजोषा
 वातो अग्निः ॥ पूषा भगः प्रभृथे विश्वभोजा १ आजिन्नं जग्मुराश्वश्चतमा ॥ ॥ अत्र लिङ्गोक्तदेवताः प्रजगुरिति संबंधः १ सक्षणा यज्ञं सेवमाना १ श
 त्रुणां सोढा वा दिव्यो दिवि भवः क एव होता क एवा रुषयः मेधाविनो वा होतार आक्षता रोयस्य सतथोक्तः १ त्रितः त्रिषु क्षित्यादि स्थानेषु ता यमा
 नो दिवः १ सूर्येण सह सजोषाः समानप्रीतिर्वा वातः १ उक्तलक्षणको वायुः १ अग्निः पूषा पोषक एतन्नामा भगश्च प्रभृथे प्रभरणा वत्यस्मिन् यज्ञे
 उक्ताः सर्वदेवाः विश्वभोजा विश्वरक्षका कृत्स्ना नारो वा आश्वश्चतमा १ प्ररुह्य गमनाश्ववतां श्रेष्ठाः संतः १ आजिन्नं संग्राममिव प्रजगुः १ प्रगच्छे
 ति ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ प्रवोरयं युक्ताश्वं भरध्वं राय एषे वसे दधीत धीशः १ सुशेव एवै सोमि जस्य होता ये व एवामरुतस्तुराणी ॥ ॥ हे मरुतो वा
 यूरीरयि धनं युक्ताश्वं अश्वसहितं अश्वयोग्यं पुत्रावा प्रसरध्वं संपादय त रायो धना निगवा वाश्वादि लक्षणा निरपे प्राप्नुवसे अवदस्य ननाम अ

॥ अथ दशमी ॥ ॥ अभिषेकः अर्चयेत्पुष्पावतो नृन्वास्तोष्यति त्वष्टारं रराणः ॥ धन्या स जोषाधिषण्णानमोभिर्वनस्पती जोषधीराय एषे ॥ ॥ अहं पोष्यावतो
 बहुपोष्यजनयुक्तान् नृन् नृकर्मने नृन् नृवोयुष्मानभ्यर्चयेत् अभिषेज्यामि स्तोमीत्यर्थः केन स्तोत्रं यं उच्यते वास्तोष्यति त्वष्टारं रराणः स्तोत्रादिभिः कीडन्
 हविर्ददाहं धन्या धनकरी स जोषा इतरदेवैः सह गच्छंती प्रापयंती वाधिषणा वाङ्मतेतत्वाग्देवता एताद्वितीयाथ प्रथमा उक्तलक्षणं वालो वनस्प
 ती नोषधी अनमोभिः सहार्चयति संबन्धः किमर्थं राय एषे धनं प्राप्नुं ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ तुजेन स्तने पर्वताः संतुस्ते तवो ये वसवो नवीराः ॥ पुनित आ
 स्या यजतः सदानो वर्धनः शंसं नयो अभिष्टो ॥ ॥ पर्वताः पर्वतं तं पूरणावंतो वामे घाः ॥ तने विस्तृते तुजे दाने यदा तनेति पुत्रनामषष्ठ्यर्थे चतुर्थे
 पुत्रदान इत्यर्थः अथ वानस्त जे पुत्रेन नेतस्यु जे चस्तेतवः शोभनगमनाः संतु भवतु कीदृशास्ते ये वसवः जगतो वासयितारः वीरानवीरा इव किंच
 पुनितः स्तुतः आशुः आशुयः सर्वं यजतो यजनीय आदित्यः सदानः सर्वदानः शंसं अस्माकं स्तुतिं नयानरेभ्यो हितो देवः अभिष्टो अभित एषण
 अभिगमने वासतिवर्धयितुं वर्धयेत् ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ वृष्णो अस्तोषि भूम्यस्य गर्भं जितो नपातमपां सुवृत्तिः ॥ गृणीते अग्निरेतरी नवैः शोचिषे शो
 निरिणातिवना ॥ ॥ भूम्यस्य भूमिरंतरिक्षं तदहस्यतादृशस्य वृष्णावर्षकस्य पर्जन्यस्य अथवा भूम्यो यं भूमे वाहः तदुचितवृष्टिं प्रक्षणात् तादृशस्य मे
 घस्य गर्भं गर्भस्थानीयं अपां नपातं रक्षकं वैद्यतमाग्नं सुवृत्तिस्तोत्रकर्मैतत् शोभनपापादि वर्जनवतो स्तोत्रेण अस्तोषि स्तुतवानहं सुवितः स्त्रीणां
 तमः विष्णुस्थानेषु अन्येषु विष्णवे पुता यमानोऽग्निरेतरी गंतं तस्मिन् शिषेः सुरवकरेः रश्मिभिः ॥ नगृणीते नगरां कुरुते न कुड्यातीत्यर्थः ॥ इति चतु

र्थस्य द्वितीये चतुर्दशो वर्गः ॥ १५ ॥ ॥ अथैकादशी ॥ ॥ कथामहेतुद्वियाय अवामकदा येचि कितुषे भगाय ॥ आप ओषधीस्तनो वंतु द्यौर्वनागिरयो वृक्ष
 के शाः ॥ ॥ वयमत्र ये कथा केन प्रकारेण महामहेतुद्वियाय रुद्रपुत्राय मरुज्जाय अवामस्तुतीः कतं किंच स्तोत्रं राये धनलाभाय चि कितुषे सर्वे जानते
 भगायेत नामकाय देवाय अवामः ॥ उतापि चे आप अदेवता ॥ १६ ॥ ओषधी रोषधयो द्यौर्द्युदेवता वनावानि गिरयो वृक्ष के शाः वृक्षा इव के शास्तानीयायेषां
 ते ये ता उक्तदेवता नोऽस्मान् वंतुरक्षंतु ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ शृणोतु न ऊर्जो पतिगिरिः स न भस्त्री यो इषिरः परिज्जा ॥ शृण्वं तापः पुरो न शुभ्राः परिस्तु
 वा बृहहाणस्यादेशः ॥ ॥ नोऽस्माकं गिरिः स्तुतीः शृणोतु न ऊर्जो बलानी पतिर्वायुः अथवा ऊर्जो मन्त्रानां पतिः प्राणोषाधिक न भसि न भसि धारी तवान्तरि
 तयः इषिरोगमनशीलः परिज्जा परिगता किंच आपः शृण्वंतु गिरिः कीदृश्ये स्ताः पुरो न पुराणी वशु आदीप्ताः ॥ बृहहाणस्य वर्धमानस्या ईमेघस्य
 वापर्वतस्य वापरिपरितः स्तुतो सरणीलाः ॥ ॥ अथ त्रयोदशी ॥ ॥ विदा विभु महंतो ये वएवा अवामदस्मा आर्ये दधानाः ॥ वयश्च न सुभ्वः आवयंति
 शुभामर्तमनुयतं वर्धन्ते ॥ ॥ हे महंतो मरुतो नु शिप्रं प्रययं विदजानी यस्तोत्रं हे दस्मादशनीयाः वोयुष्मानू यएवाः गतारो युष्मान् भजमाना वार्यवराणां
 यंहविः दधाना दधाना धारयन्ते वा वयं अवामस्तुतिं यद्वाये वः प्रयमित्यर्थः ये युयमेवाः अस्मद्वत्सं अभंगितारः ते विदचिदिति पूरणाः वयश्च न आगतार
 श्वेतैर्मरुतः सुभ्वः सुभवंतः प्रवृद्धा आ अस्मदभिमुखं अवयंति गच्छंति किं कुर्वतः शुभाक्षोभकेण सहितमर्तमरणधर्माणां वैरिणां अनुयतं अभि
 गतं वर्धन्ते रायुधैः परिहरन्नावयंति ॥ ॥ अथ चतुर्दशी ॥ ॥ आदेव्यानि पार्थिवानि जन्मापश्वास्वा सुमखाय वोचं ॥ वर्धन्ती द्यावो गिरिश्च द्या उदावर्ध

नामभिषाता अर्णोः ॥ १ ॥ देवानि देवसंबंधी निमार्थिगानि पृथिवीसंबंधी निवृत्तजन्मजन्मानि अपश्य अपसाक्षाभिप्राप्तुं सुमुखाय शोभनयज्ञाय मरुद्गणाय
यत्र वो चंद्रवीमिगिरस्ततयो वर्धतां द्यावो द्योतमानाः स्वप्रतिपाद्यार्थप्रकाशिन्यः चेद्रात्राः आह्लादनं हिरण्यं वा अग्रेयासां तास्ता दश्यः सस्यो वर्धतां अ
र्णो नद्यश्च अभिषाताः मरुद्भिः संभक्ताः उदा उदकेन वर्धतां समृद्धा भवन्तु ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ पदे पदे मेजरिमानि धायि वरूची वात्रा काया पायुभि
श्च ॥ सिषक्तु मातामही रसानः स्मत्सूरिभिर्ऋतुहस्ताः ऋतुवनिः ॥ ॥ जरिमास्तुतिर्मे मदीया पदे पदे तदा तदा भूमौ निधायि निधीयते स्थाप्यते केयत
इत्यर्थः ॥ या च राका सती पायुतीरक्षणेः वरूची अस्मदुप देववारयित्री भवति वात्रा द्वायार्थमाता सर्वस्य निर्मात्री मही महती पूज्यारसासारभूता भूमिः
सिषक्तु सेवतो नोस्माकं कृति अथवा कृतानोस्मान् सिषक्तु स्मच्छब्दः प्रशस्तेः प्रशस्तवचनाः प्रशस्तेः सरिभिः मेधाविभिः स्तोतृभिः निमित्तेः तेषां
परिवर्थाप्रतिस्पर्धः ऋतुहस्ता अस्मदनुकूलहस्ता ऋतुवनिः कल्याणदाना भवन्तु ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये पंचदशो वर्गः ॥ १५ ॥ अथ षोडशी ॥
कथादाशो मनमसा सुदानूने वयामरुतो अछोक्तो प्रश्रवसो मरुतो अछोक्तो ॥ मानो हिर्बुध्नोरिषेधादस्माकं भूदुपमातिवनिः ॥ ॥ वयंकथाकेन प्रका
रेण दाशोमपरिचरे मनमसा स्तोत्रेणा नेन वा सुदानून् शोभनदानान् मरुतः ॥ एवया एवं क्रियमाणप्रकारेण अछोक्तो अभिमुख्येन वचने निमित्ते
संनिता मरुतः कथं परिचरेमतेषां दुराध्यात्वादिति भावः ॥ कथं प्रश्रवसः प्रकृष्टान्ना भवति अछोक्तो अभिगंजी उक्तिस्तुतिर्यस्य तादृशमयि यद्वा प्रश्र
वसः प्रकृष्टान्नस्य ममाछोक्तो स्तोत्र निमित्ते सति मरुतः कथादाशो पुनरुक्तिरादरार्थः ॥ हिर्बुध्नोरिषेधो नोस्मान् हि स कायमाधातमा स्थापयन्तु देवो

जाय प्राप्ता नोरक्षणाय बाधाः स्तोता विर्द्धाता धारयति कृति स चोच्चिजस्य कक्षीवतो होता विः एवेर्गतयोः कामैर्गमनसा धनैरभ्वैर्वासुरो वः शोवमि
ति सुखनाम सुसुखो भवन्तु ॥ हे मरुतस्तराणां त्वरमाणानां वो युष्माकं ये एवाः कामाः अश्वा वासंति ते रिति ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये त्रयोदशो वर्गः ॥
॥ १३ ॥ प्रवो वायुमिति षष्ठी वायव्ये पशौ हविषो याज्या ॥ प्रवो वायुरथ युजं कृणुध्वं तत्त्वामदिते महोति हि स्तुतिं ॥ तस्या ठस्तु ॥
॥ प्रवो वायुरथ युजं कृणुध्वं प्रदेवं विप्रैर्यनितारमर्कैः ॥ इषु ध्यव ऋतसापः पुरंधीर्वस्वीर्नो अत्र पत्नी राधिये धुः ॥ हे मदीयाः कृत्विजो वो यूयं वा
युं देवं रथ युजं यज्ञगमनाय रथसंबंधं कृणुध्वं कुरुध्वं प्रदेवं द्योतमानं विप्रं विशेषेण कामानां पूरकं विप्रवत्सूयं वापनितारं कर्मणो कर्तृप्रत्ययैः कृ
त्यमित्यर्थः फलप्रदानं वा अर्कैरर्चने साधने मेरुः प्रकृणुध्वं कृतिं किं च इषु ध्यवः शंभुः ऋतसापः यज्ञे स्पृशः पुरंधीः पुरंधीः स्वीः कृपाः कृप
वसो वाचस्वीः पशव्याः पत्नी देवपत्न्यो अस्मिन्यज्ञे नोस्मदीयधिये कर्मणो तन्निष्पत्तये साधुः आगतवत्यः ॥ अथ मत्तमी ॥ उपवर्षे वंद्ये भिः शोषे
अपह्नी दिवश्चितयद्गिरिर्कः ॥ उषासानता विदुषी वविश्वमाहावहतो मत्स्ययि यज्ञः ॥ हे उषासानता अहोरात्राभिमानि देवते यद्दी महत्यो वंद्येभि
र्वंदमाना हे रितरे देवैः सह दिवो तरिक्षादविशेषेण सर्वप्रदेशात् वो युष्माभ्यं उपप्रेषे उपप्रापयामि अकंहविः द्रौघिः प्रापणकर्मस्यादुप्राभिः सम
न्वितः शोषेः सुखकरेऽन्वितं यद्भिः प्रापयद्गिरिर्कर्मैः सह पिप्रापयामि हे उरुदेवते विश्वं सर्वं कर्तव्यं ज्ञातं विदुषी इव जानत्या विवमती ययजमाना
ययज्ञमावहतः अभिमुखं प्रापयतः ॥ हेति प्ररणः यद्वा शोषेरित्यादी नितृतीया बद्धवचनां तानि वंद्येभिरित्यस्य विशेषणानीति केचिदाहुः ॥ १४ ॥

स्माकं भूतभवतु उपमातिवनिःशत्रूणां हंता ॥ अथ सप्तदशी ॥ इति चिन्नुप्रजाये पशुमत्ये देवा सो वनते मर्त्यो व आ देवा सो वनते मर्त्यो व ॥ अत्रा
त्रिवांतको धासिमस्या जरां चिन्ने निर्कृतिर्जगसीत ॥ हे देवा सो देवा वो युष्मान् इति चित् इक्षमेव नुक्षिप्रं प्रजाये पशुमत्ये पशु स हिताया पस्याय व
नते भजते मर्त्यो मनुष्या यजमानः आ देवा स इति पुनरुक्तिरादरार्था अत्रास्मिन् यज्ञे त्रिवां धासिं अन्नमो मम अस्या सत्यो देवैरनुगृहीतस्य पुत्रस्य क
रोतु निर्कृतिर्देवता च जरां चित् जगसीत ग्रसतु ॥ अथाष्टादशी ॥ तां वो देवाः सुमतिमूर्जयंती मिषमश्यामवसवः शसागा ॥ सानः सुदानुर्म
लयंती देवी प्रतिद्वंती सुविताय गम्या ॥ अभिनद्रला यूथस्य माता स्वन्नदीभिर्नर्वशी वागृणतु ॥ उर्वशी वा बृहद्दिवा गृणाना भ्यूर्वा ना प्रभृत्यस्य
यो ॥ सिषक्तु न कुर्जयस्य पुष्ट ॥ हे देवा हे वसवो वासयितारो वो युष्माकं स्वभूतानां प्रसिधां सुमूर्तिं शोभनमननसाधनां अन्नेन मतिवृद्धिर्
नमयं हि सोम्य मन इत्यादिषु प्रसिधा कुर्जयंती बलकरी इषं एषा साधनमन्नं क्षीरं दध्यादिलक्षणं शसाक्तत्यागोः सकाशादश्यामप्राप्नुयाम
सा देवी नो स्मान् सुविताय सुखाय प्रतिगम्याः गम्यात अभिगच्छेत् सा देवता विशोध्यते ॥ सुदानुः शोभनदाना मृलयंती सुखयंती द्वंती अस्मिन्
मुखं गच्छंती ॥ अथैकोनविंशी ॥ अभिनद्रलेति ॥ अभिगृणतु नो स्मानि लाभू मिश्र यूथस्य गोसंघस्य मानानिर्मात्री यद्वा इला गोरूपधराम
नो पुत्रीत्याहुः यद्वा यूथस्य मरुत्तस्य निर्मात्री इलामाध्यमिकी वात अथ वा उर्वशी माध्यमिकी वा कुनरी भिर्गंगादिभिः सह गृणतु स्मृच्छं प्रश
स्तवंचन इक्ष्मं प्राशस्यं गृणतु वा अथ वा उर्वशी बृहद्दिवा प्रभृतदीप्तिर्गृणाना शक्यंती अस्मदीयं कर्म प्रशंसंती अभ्यूर्वा ना आकादयेती आयो ॥

आयुं मनुष्यं यजमानं केन प्रभृथस्य तेजसो बोदकस्य दानेन प्रभृथस्य तेजसो बोदकस्येति निरुक्तं । अथ वा प्रभृथस्य प्रभरणवत आयोर्यज्ञमभ्यर्च्य
 ना आच्छादयेत् ॥ अथ वित्री ॥ ॥ सिषक्तु न इति ॥ ॐ ज्यस्येत नाम कस्य राजः पृष्टे षोषकस्य संबन्धिनो नोस्मान् सिषक्तु सेवतां सामथ्यं दिवसे
 घइति गम्यते ॥ अथ वा उर्वशी मरुद्गणो वा गृह्यते प्रकृतत्वात् ॥ ॥ चतुर्थस्य द्वितीयेषोऽत्रो वर्गः ॥ १६ ॥ ॥ प्रशंतमेत्यह्मादेशं चंदशर्मसूक्तं भोमस्या
 त्रे राष वै ह्यर्ष पूर्वसूक्ते वै तदित्युक्तत्वादिदमपि वैश्वदेवतमुद्गृहीत्येकारुद्रदेवत्या सप्तदशैकपदा एतयोरुपां त्येकपदे सनुकमिथ्यमाणत्वात्
 अत्रानुकमणिका ॥ प्रशंतमाद्युनेकादशी रोद्दी इति विनियोगो लै णिकः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ प्रशंतमावरुणं दीधितिमीमं भगमदिति नूनम
 त्र्याः ॥ पृषद्योनिः पंचहोता ऋणोत्तर्तपथा असुरो मयो भुः ॥ ॥ प्रशंतमा अस्यंतं सुखकरी ॥ गीः कृतिरूपा वाक्वरुणं मित्रं मगं अदितिं च दी
 धितिं दिधित्या कर्मणा हविः प्रक्षेपात्मकेन सहभूतमवितथं प्राश्याः प्राप्नोतु किंच पृषद्योनिः पृषद्वर्णोति रिक्षस्यः पंचहोता पंचविधस्य प्राणा
 पानादि होमस्य साधको वायुः यद्वाप्ये चहोतेति वायो नमवायुः पंचहोता स प्राण इति हि क्रतेः स च अत्यर्थं पथाः अदितिं सितगतिं असुरः प्राणस्य
 दाता मयो भूः सुखस्यास्य दभूतः एवमुक्तं लक्षणो वायुः ऋणोत्तुक्तोऽत्रमिति ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ प्रतिमेस्तोममदितिर्जगभ्यात्स नूनमा
 ता हृद्य सुशोर्वे ॥ ब्रह्मप्रियं देवहितं यदस्महं मित्रवरुणो यन्मयो भुः ॥ ॥ मेमदीयस्तोमं स्तोत्रं अदितिर्देवता प्रतिजगभ्यात् प्रतिगृहं तु स नूनमा
 तास्वतनुजं जननी वासायथा प्रतिगृह्य आलिङ्ग्य परिपुष्यंति तद्वादित्यर्थः कीदृशी तं हृद्यं हृदयं गमं सुशोर्वे शोभनसुखकरं एतद्द्वयं साधारणं किंच

ब्रह्ममंत्रजातं प्रियं प्रियकरं देवहितं देवैः प्राप्यं पदस्ति ब्रह्ममयो भुसुखसाधनं तदहं मित्रेण वरुणेन च प्रापयामीति शेषः ॥ यद्वा मित्रे वरुणे च ।
 अहोरात्राभिमानि देवयोः यदुक्तं लक्ष्मिं ब्रह्मपरिवृढं यज्ञादिरूपं कर्मास्ति तदहं धारयामीति ॥ उदीरयेत्येषा एका दक्षिणे सा वित्रे पश्चिमे वपाया
 याज्या सूचितं च उदीरय कवितमं कवीनां भगंधियं वाजयंतः पुरंधि मिति द्वे इति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ उदीरय कवितमं कवीनां मुनेन मभिमध्वाद्य
 तेन ॥ स नो विश्वानि प्रयता हितानि चंद्राणि देवः सविता सुवाति ॥ ॥ हे ऋषिज ॥ कवीनां कविकोतदर्शनी अतिशयेन तमं कोतदर्शिनं अमुं पु
 रोवर्त्तिनं अग्निं सवितारं वा उदीरय ऊर्ध्वं प्रापय तहर्षयतेत्यर्थः ॥ एनं देवं मध्वा मधरेण सोमरसेन च अभ्युनक्तु अभिषिचत तर्पयतेत्यर्थः
 स सविता देवो नोऽस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्यानि गवादिधनानि प्रयता प्रयतानि हितानि चंद्राणि आहोदिकानि हिरण्यानि सुवाति प्र
 यच्छसित्यर्थः ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ समिंद्रणो मनसानेपि गोभिः संसूरिभिर्हरिवः संस्वस्ति ॥ सं ब्रह्मणा देवहितं यदास्ति सं देवानां सुमसा
 यज्ञियानां ॥ ॥ हे इंद्र नोऽस्मान् मनसा प्रकृष्टेन चेतसा गोभिः सहनेषि नयसि अस्मभ्यं प्रापयसीत्यर्थः ॥ एवं सर्वं ब्रह्म हरिवः हरिभ्यां तद
 निंद्रसूरिर्मधाविभिः पुत्रैर्ऋषिभिर्वासनेषि तथा सृष्टि क्षेमेऽसनेषि सं ब्रह्मणा प्रभूतेनाग्नेन सन्नेषि यदहं देवहितं मस्ति तेन किंच यज्ञा
 नां यज्ञार्हाणां देवानां सुमसा अनुग्रहबुध्या संनेषि ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ देवो भग ॥ सवितारायो अं वा इदो वृत्रस्य संजितो धनानां ॥ ऋभुसा
 वाजउत वा पुरंधिरवतुनो अमृता सक्तरासः ॥ ॥ देवो भग इति अत्र लिङ्गोक्ता देवता । भगो देवः सवितारायो धनस्य स्वामी अंशः स्वहा

हृत्स्यहंता इदंश्च एते देवा धनानां संजितः सम्यक् जेतारः कस्तुशा कस्तुर्वा जश्च उत वा अपि च पुरंधिर्वद्धीः विभो च ते एते च अमृता सो
 मृता अमरणधर्माणः भगादिदेवाः तुरासः अस्मद्यत्तं प्रतित्वरमाणाः संतो नो स्मानवतुरक्षंतु ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये सप्तदशो वर्गः ॥
 ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ मरुत्वतो अपतीतस्य जिह्वोरज्यतः प्रब्रवामाकृतानि ॥ न ते पूर्वमघवन्नापरा सो न वीर्यं नूतनः कश्च नाप ॥ वयं य
 जमाना मरुत्वतो मरुद्भिस्तद्वत् इदं स्य कृतानि कर्माणि प्रब्रवाम प्रस्थापयाम को दृशस्य तस्य अपतीतस्य अप्रतिगतस्य युधे अपला
 यमानस्य न केवलं तावन्मात्रं जिह्वोर्जयिन शालस्य अज्यतः अजीर्यमाणस्य सर्वदा युन इत्यर्थः अथ प्रत्यक्षेणो च ते हे मघवन्ने इते
 तव वीर्यं पराक्रमं ते पूर्वपुरातनाः पुरुषाः नापन प्राप्नुः नापरासः अपरेपि नापुः किं वद्धु नो नूतनः कश्च न आश्चर्यं भूतो यः कोपि वीर्यं न
 पन प्राप्नोषि ॥ अथ सप्तमी ॥ उपस्तुहि प्रथमं रत्नधेयं बृहस्पतिं सनितारं धनानां ॥ यः दसिंते स्तुवते शोभविष्ठः पुरुवसु रागम
 ज्जोड्गवान् ॥ हे अंतरात्मन् त्वं प्रथमं मुख्यप्रकृष्टतममित्यर्थः रत्नधेयं रमणीयं धनदानं हं विर्लक्षणानां सनितारं संभक्तारं अथवा
 रत्नशब्देन मणिमुक्तादयो गृहीताः इह धनशब्देन गवादयः गवादिदातारं बृहस्पतिं बृहत्तो मेव स्य पतिस्वामि नं देवं उपस्तुहियो देवः
 स ते शस्त्रे स्तुवते सामभिर्यजमानाय शोभविष्ठः सुखस्य भावयितुं तमो भवति यश्च जोड्गवानां आदयंतं यजमानं पुरुवसुः प्रभूतधनः
 स न आगमत् आगच्छति तमुपस्तुहि ॥ अथोष्टमी ॥ तवोतिभिः सचमाना अरिष्टा बृहस्पते मघवानः सुवीराः शायि अश्वदा उत वा

धनानां ४

राम

४३

रणायमेधांगिरंभरेनयसीजायमानो॥यआहनाडुहितुर्वक्षणासुरूपापिनानोअरुणोदिदंनः॥सुसुष्टुप्रभरेप्रकर्षेपादयामिमहे
महतेसुशरणायशोभनरक्षकायेदायसुसुखायेवाकिंमेधंमतौधीयमानांगिरंस्तुतिंकीदृशीनयसीनवतरांअतिशयेनस्तत्यांवाजायमा
नोइदानीमुत्पद्यमानांभूतनामित्यर्थःयइदं११पर्जन्योवाआहनाआहतासेताडुहितुस्त्वानीयायाःपृथिव्याःहितायवक्षणासुनदीषुरूपारूपा
लिमिनानःकुर्वाणःइदमुदकंनोस्मभ्यमकृणोतकरोतु॥अथचतुर्दशी॥प्रसुष्टुतिस्तनयंतंरुवंतमितृस्यतिजरितर्नमश्वाशायो
अहिमोऽउदनिमोऽयतिप्रविद्यतारोदसीउक्षमाणः॥अत्रपर्जन्यसूयतेहेशोभनस्तुतिःस्तनयंतंगर्जंतंरुवंतंवर्षणजनितंशङ्कुर्वाणं
इलःअत्रस्योदकस्यवापिस्वामिनंहेजरितःकोतःतदीयास्तुतिःभूतंशश्याःप्रकर्षणयाप्रोतुयश्चपर्जन्योयोअहिमान्अहिःअपादानवा
नमेघःतद्वाभूउदनिमान्उदकवाप्रविद्यतातडितारोदसीद्यावापृथिव्याउक्षमाणाःसिचनूप्रेयतिगच्छति॥अथपंचदशी॥एषस्तोषोमा
रुतंशर्धोअच्छातइस्यसूनुवृंरुदश्याः॥कामोरायेहवतेमास्वस्यपस्तहिपृषदश्वांअयासः॥एषमयासंपादितःस्तोमःस्तोत्रंमारु
तंशर्धःमरुतांबलंअहंअभिमुखंअश्याःप्राप्नोतुसमुद्रायरूपेणभूत्वासमुद्रायिरूपेणाहरुइस्यसूनुएषांपुत्रत्वेनपरिकृष्टिरसकंडुता
युव-यूनुयूनोमिश्रणोक्तोउतउन्नतंअत्यधिकंअश्याःयाडुहिहेमनेकामोसंकल्लोरायेधनार्थंमामांस्तुतिंअविनश्यरंअपहवतेआह्वयति
प्रयतीत्यर्थःइयस्मादेवंतेस्मात्पृषदश्वाभूतपृषद्वर्णाश्वोपेतान्अयासोयज्ञगंतुंउपउपेत्यसुहि॥अथषोडशी॥प्रेषस्तोमःपृथिवी

मंतरिक्षं वनस्पती ज्योषधी राये अश्याः ॥ देवो देवः सुहवो भूतुमर्धं मानो माता पृथिवी दुर्मतो धातुः ॥ एष स्तोममस्तुतिः पृथिव्यादिदेवताः अश्याः
 प्राप्नोतु किमर्थं राये धनार्थं देवो देवः सर्वो विदेवो मर्धं मर्धं सुहवो भूतुस्वाहानो भवतु नोऽस्मान् दुर्मतो माता सर्वस्यास्य निर्मात्री यद्वा त्रे भो मत्साद्वि
 षेणं माता पृथिवी माधातुमास्तुयतु ॥ ॥ अथ सप्तदशी ॥ ॥ उरो देवा अनिबाधे स्याम ॥ ॥ हे देवा युष्माकं संबंधि पुरो महति अनिबाधे नितरां वा
 धरहिते सुखे स्याम भवेमवयमत्रयः ॥ ॥ अथाष्टादशी ॥ ॥ समञ्चिनो रवसानूतनेन मयो भुवा सुप्रणीती गमेम ॥ ॥ आनोरयिं वहतमोतवीरा
 नाविश्वान्यमृतासौ भगानि ॥ ॥ वयमञ्चिनोः नूतनेन पूर्वमन्यैरननुभूतेन मयो भुवा सुखस्य भावयि आसु प्रणीती गोभनप्रणयनवता अवसार
 क्षणेन संगच्छेमहि हे अमृता अमरणा वञ्चिनो नोऽस्मभ्यं रयिं धनं आवहंतं प्रापयंतं उत वीरान् सुवीर्यवतः पुत्रानायावहंतं विश्वानि सौ भगान्य
 थावहंतं ॥ ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये एकोनविंशो वर्गः ॥ ॥ आधेनव इति सप्तदशः अमेकादशं सूक्तं ॥ अत्रैरावै त्रे भुवै च देवं अत्रानुक्रमणिकाः ॥
 आधेनवः स्रूनेतयोत्तपां त्यैकपदेति विनियोगो लैंगिकः अपोन प्रीय एकधना सुहविधानिं प्रतीयमाना सुआद्यानुवचनीया सूत्रितं च ॥ आधेनवः
 पयसा तृणार्थः समन्यायं स्फपयन्ता इति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ आधेनवः पयसा तृणार्थः अमर्धं तीरुपनोयन्तु मध्वा ॥ महोराये बृहतीः सप्तविप्रोम
 यो भुवो जरिता जोहवीति ॥ ॥ धेनवः प्रीणयि चो नद्यो मध्वा मधुरेण पयसारसेन सहिताः तृणार्थः त्वरमाणं गमनाः अर्थो निरिति यास्कः अमर्धं
 तीरहिंसत्यः सस्यो नोऽस्मानुपयन्तृपागच्छंतुमहो महते राये धनाय बृहतीर्महतीः सप्तसर्पणस्वभावाः सप्तसंख्याका इमं मे गंग इति मे जोक्ताः गंगा

गुलिरध्वर्युः च निश्चयत आह दयत यदि आह दने इत्यस्मात् च डः लुङि लां दसं रूपं डु डु हे दो गिधिस चं शुः शुक्रं निर्मलं डु डु हे दो गे य हे कं
कं चं शुः शुक्रं निर्मलं डु डु हे दो गिधिस चं शुः शुक्रं निर्मलं डु डु हे दो गे य हे कं
रथ सुधुरा योगे अर्वाणि दु पिषाक एहि इयमानः ॥ हे इ इ ते तुभ्यं अं अं वाय सेवमा नाय सोमः असा वि अभिषुतः किमर्थं क से क त वे र व धादि
कर्मणे दक्षाय वलाय वृहते मदाय च यस्मा देषं तस्मात् हे इ इ त्वं इयमानः स नृ सुधुरा शोभमानायां धुरि नियुक्तो प्रिया प्रियो हरी अभ्यो योगे योगा हे
युक्ते वारथे योजयित्वा तं रथं अर्वाणि स्मदभिमुखं कृणुहि कुरु ॥ इति वतुर्थस्य द्वितीये विंशो वर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ आनोमही मरमति सुखे साया
देवी नमसारात हव्या ॥ मधोर्मदाय वृहती मृता शोभा मे व ह पथिभिर्देवयानैः ॥ अत्राग्निं संबोध्य ग्रादेवता आवाह्यत्वात् अस्याग्निग्रादेवता हे अग्ने
सजोषाः अस्माभिः प्रीयमाणस्त्वंगां देवी सर्वं गंतव्या एतन्नामिकां देवतां मेनाग्रा इति स्त्रीणामिति यास्वः नोस्मदेयं देवयानैः देवे गंतव्येः पथिभिर्मा
गेः आभिमुखं आह ह की दृशी मही महती अरमति आसमेता तूरमेमाणां सर्वत्र गंजी वानमसास्तोत्रेण सह रात हव्या रातं दत्तं दानाय संकल्पितं हव्यं
यस्याः तादत हविष्मिन्मर्थः ॥ किमर्थं मधोर्मधुरसस्य सोमस्य मदाय पुनः की दृशी वृहती प्रवृद्धां कृतज्ञां यज्ञमभिजानंती ॥ प्रवर्ग्ये महावीर
अज्यमाने अजेतियमित्येषा सूत्रितं च ॥ अंजंति यं प्रथयंतो न विप्रा इत्यज्यमान इति ॥ ॥ सेषा समी ॥ अंजंति यं प्रथयंतो न विप्रा वपावंतं नाग्निना
तपंतः ॥ पितुर्न पुत्र उपसिप्रेष्ठ आघमे अग्निमृतय न सति ॥ यं घर्म महावीरं प्रथयंतो नानेति संप्रत्यथ ॥ यः अस्मत्पमार्थस्य संप्रत्यथ प्रयोगः

राम
४६

इदानीं प्रथयंतो विप्रा मेधाविनः कृत्विजो धर्मादयः वपावंतं न वपावंतं पृथं पशुं यथाग्नौ तपंति तद्वदग्निना तपंतं अजंति पितुर्न पुत्र उपसिप्रेष्ठ पितुस्त्व
प्रियतमः पुत्र इव घर्म महावीरः यत्तद्वा इत्यतस्तत्तद् घर्मस्य घर्मत्वमिति हि क्रतिः स कृतय नू यज्ञमिच्छन् अग्निमग्ने असादि आसादितः अत्र पित पुत्र
दृष्टान्तः स्यादिति राहित्येन सुखवास प्रख्यापनार्थः ॥ अथाष्टमी ॥ अहोमही वृहती शंतमागी इतो न गं सन्धिना डु वध्ये ॥ मयो भुवा सरथा यात मवा
गांतं निधिधुरमाणिर्न नाभि ॥ अहो अभिमुखं अश्विना अश्विनो वा डु वध्ये आक्ता तुंगी रश्म दीया कृतिः इतो न इत इव आक्ता ते वगं तुंगं कृतुगी
विशेष्यते मही पूष्णा वृहती महती शंतमा सुखतमा हे अश्विनो मयो भुवा सुखस्थ भावयितारो सरथा एकरथो सौतौ निधिमाहितं सोमं अर्वाणि मुखं
यातं गच्छतं धुरं भारवाहिका नाभि आणि न हल इव यथानि क्रीलानाभीरथं न निर्वहति तद्वत् युवाभ्यां वियुक्तः सोमो यागं न निर्वहतीति शोपयितुमे
व दृष्टांति तं ॥ अथ नवमी ॥ प्रतप्य सोमम उक्ते तुरस्या हं पूष्ण उत वा योरदिक्षिा यारा धसा चोदितारामतीनां यावा जस्य इविलो दा उत तनू ॥
॥ अहमृषिस्तथ सः प्रकृष्ट बल स्यात्तुरस्य तूरमाणस्य पूष्णः पोषकस्य देवस्य उक्त गुणकाय देवाय उतापि च वा योरुक्त लक्षणाय च नम उक्ते नम इति
वचनं स्तोत्रं प्रादिक्षि प्रादिना मियायो पूषवा पूरा धसा हविलक्षणेन निमित्तेन मतीनां चोदितारा प्ररयितारो यद्वारा धसेति धृष्ट्यर्थं तती यारा धसा ध
नस्य मतीनां च चोदयितारो यो च वा जस्या नस्य संत्रा मस्य वा चोदयितारो तो देवो उत अपि क्त्स्न आत्मनि अनन्य प्रेरणये व इविलो दो भवतमिति श
षः ॥ अथ दशमी ॥ आनामा भर्मरुतो वक्षि विष्वा नारूपेभिर्जाति वेदो डु वानः ॥ यज्ञं गिरा ज रितुः सुदुर्निच विष्वे गंत मरुतो विष्वा भुती ॥ हे जात वे

दृष्टं जातप्रज्ञायेस्माभिर्दूयमानः स नृविवात्रमरुतः सर्वानपि स्तोत्रभाजो हविर्भाजश्च देवान्नामभिरिन्द्रवरुणेत्यादिलक्षणे रवक्षिआवहसिरूपे
भिः सह स्वाक्षवज्रहस्तादिलक्षणे रूपेः प्रावक्षिबहसि यज्ञं किंच हे मरुतो विभ्वे सर्वयुयं यज्ञमस्मदीयं यज्ञसंबन्धिहविर्वाजिरितुः स्तोत्रः सं
बन्धिनीगिरिः स्तुतिवचांसि सुष्टुतिं तत्साध्यां शोभनफलोक्तं निश्चयविन्यास्तुतेरेकत्वादेकवचनं अयानां बहुत्वात् बहुवचनं उक्तं यज्ञस्तुति
अभिलक्ष्य गंत आगच्छत विभ्वे च पूयमूती ऊत्सारक्षणाया च सह गंत ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये एकविंशो वर्गः ॥ ॥ आनो दिव इत्येकादशी श्रुते
द्वारात्रेन वमेहनि प्रउगशस्त्रे सारस्वतत्वे द्वितीया सूत्रितं च ॥ आनो दिवो बृहतः पर्वतादासरस्वत्यभि नो नेषिवस्य इति ॥ तस्योक्तं ॥ अथै
कादशी ॥ ॥ आनो दिवो बृहतः पर्वतादासरस्वती यज्ञता गंतुयज्ञं ॥ हवं देवी जु जुषाणा घृता ची शग्मां नो वाचमुवाती शृणोतु ॥ ॥ नो स्माकं य
ज्ञं यज्ञताय हव्या देवी सरस्वती दिवो द्योतमाना त्वत्कलोकादा गंतु आगच्छतु तथा बृहतो महतः पर्वतात् पूरणावतः प्राणवतो वांतरिक्षा नो घाहा
सरस्वी आगंतु आगच्छतु अनेन माध्यमिकी वा गुच्यते ॥ यद्वै तद्विद्वत्स्य विप्रोषणं संति हि कलोकस्य त्रीणि पर्वाणि तिस्रो दिवः पृथिवीः इत्या
दिश्रुतेः अस्मिन् उपक्षे द्वितीयाकारः पूरणाः तदर्थं चाहमस्मदीयमाह्वानं देवी सरस्वती जु जुषाणा कृतिं सेवमाना घृता ची घृतमुदकं मं वति नो
स्मदीयां शग्मां सुखकरी वाचं स्तुतिं उवाती कामयमाना सती शृणोतु ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ आवेधसं नीलपृष्ठं बृहंतं बृहस्पतिं सदनं सादयध्वं ॥
सादद्यो निंदम आदी दिवां संहिरण्यवर्णमिरुषं सपेम ॥ ॥ एषा बार्हस्पत्या हे रुविजो यूयं बृहस्पतिं बृहतो मंत्रस्य स्वामिर्न देवं सदनं साद्याग गृहे

द्यावातत्राधानेन सप्तैवोक्ताः मयो भुवः सुरवस्य भावयिष्यो विप्रो विशेषेण प्रीणयिता जरिता स्तोत्रा जोहवीति आक्षयति ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ आसु
ष्टुती नमसावर्तयथे द्यावावाजाय पृथिवी अमृधे ॥ पिता माता मधुवचाः सुहस्ता भरे भरे नो यशसा वविहं ॥ ॥ अहं सुष्टुती सुष्टुत्या शोभनस्तोत्रेण
मनसा हविषा वा अमृधे हिते द्यावा पृथिवी द्यावा पृथिव्या वावर्तयथे आवर्तयितुमिच्छामि वाजाया नार्थं अन्नं वै वाज इति हि श्रुतिः ॥ पिता पालयि
त्री द्यौर्मितानि मन्त्रि पृथिवी मधुवचाः प्रियवचनाः सुहस्ता अभिमतदानेन शोभनहस्ताः एते उभयविशेषेण यशसो यज्ञो युक्तौ द्यावा पृथिव्यौ ॥ भरे
भरे सवेषु सयामेषु पक्षेषु वा नो स्मान विष्टारक्षतां ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अध्वर्यवश्च कृत्वा सोमधूनि प्रवाय वे भरत चारुशुक्रं ॥ होते वनः प्रथमः पाह
स्य देवमध्वोर रिमाते मदाय ॥ ॥ हे अध्वर्यवः अध्वर्युं जानाः मधूनि मधुरसानि सोमाज्यादीनि च कृत्वांसः यूयं वायवे प्रथमं प्रभरत प्रकर्षणं संपा
दयत चारुचरणीयं शुक्रं दीप्तं सोमं हे वायो त्वं च होते व होता यथा प्रथमं पिबति तदन्नोऽस्मदर्थं अस्थि अंसुं सोमं प्रथमं इतरदेवेभ्यः पूर्वे पाहि पिबहे
देव वायो मध्वो मध्वरं सोमरसं ते मदाय ररिमददाम वायोऽपूर्वं दानमसकृत्संपादितं ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ दशक्षिपो युंजते वाङ् अद्रिं सोमस्य याश
मितारा सुहस्ता ॥ मध्वोरसं सुगमस्ति गिरिष्ठां च निश्चददुहं शुक्रमं शुभं ॥ ॥ अत्राभिषवस्य प्रतिपाद्यमानत्वात् सोमो देवताय द्वा रे इति अद्रिमभिष
वशा वाणी ॥ दशक्षिपो दशसंख्याकाः क्षेत्रां गुल्यो युंजते गच्छन्ति यद्वा परस्परं युक्ता भवन्ति वाङ् अथ अध्वर्युसंबन्धिनावद्रियुं जाते वा यो सुहस्ता शो
भनहननो सोमस्य शमितारो वाङ् युंजाते मध्वो मधुरसस्य सोमस्य रसं गिरिष्ठां गिरिष्ठा यिनं गिरिवदुन्नतप्रदेशं शक्तिं वा सुगमस्ति शोभनां

आसादयध्वंस्कापयध्वंकीदृशं देवं वेधसं विविध कर्तारं नील पृष्ठं स्निग्धं गं वृहे तं महो तं स यथा सं तं वयमृत्विग्य जमानाः सपेम परिचरेमस
एव विशिष्यते सा दद्यो नियो नो सीदं तं दमे याग गृहे आसर्वतो दी दिवा सं दीप्यमानं हिरण्य वर्णं हित रमणीय वर्णं अरुणमारोचमानं अथ वे यमानं
यीवृहत्तं परिबृहत्तं कर्मणः स्वामीति बृहस्पतिरग्निरुच्यते तथा नील वर्णं धूम पृष्ठं त्वसदनसादन हिरण्य वर्णं त्वादिलिगैरप्यग्निरिव बृहस्पतिः
॥ अथ त्रयोदशी ॥ ॥ आधर्षसिर्बृहद्विहो रराणो विश्वेभिर्गंतो मभिर्दुवानः ॥ आवसानः ओषधीरमृध्रिधातुभृंगो वृषभो वयोधाः ॥ इदमा
द्युक्त्रयमाग्नेयं अग्निरागंतु आगच्छतु अस्मद्यज्ञं धर्षसिः सर्वस्य धारकः बृहद्विहः प्रभूतदाप्तिः रराणः रममाणः कतवान्ययत्तु ता विश्वेभिः स
र्वैः ॐ मभिः रक्षणेः सह दुवानः इयमानो ग्राः गंत्रीर्वालाः ओषधीश्च वसानः अमृध्रो हिंसितः त्रिधातुभृंगश्चिप्रकारभृंगवदुन्नतो लोहित
शुक्लः शुक्लवर्णः वृषभो वर्धिता वयोधाः अन्नस्य दाता हविषो वाधारकः ॥ ॥ अथ चतुर्दशी ॥ ॥ मातुष्यदे परमे शुक्र आयो विपन्यवो राप्ति
रास्तो अगमन् ॥ सुशोचं नमसा रात हव्याः शिशुं मृजं त्यायवो न वासे ॥ ॥ आयोर्मनुष्यस्य यजमानस्य विपन्यवः स्तोतृनामैतत् स्तोतारो होवाहये
राप्तिरासः रायं धनं हविल्लक्षणं तस्मिन् शिरास्थाः जुह्वा दयः तद्वा नूरा स्पीतं तद्वा तौराप्तिराः उक्त विधानं कृत्वा त्रिजो मातुर्निमातुः पृथिव्या शुक्रे दीपे
परमे पदे उत्तरवेद्यां स्तितमममृभजं ते तदयं सुशोच्यं सुरवाय हितं शिशुं उत्सन्नमात्रं वासे वा सायनमसास्तोत्रेण रात हव्याः दातव्यं होवैष्वादेत्य
र्थः तादृशास्ते मृजं तिसंमार्जयंति तत्र दृष्टान्तः ॥ आयवो न लौकिका मनुष्या इव ते यथा शिशुं ॥ वासाय मृजंति न हतः ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ बृहद्वयो

बृहतेतुभ्यमग्नेधिया जुबोमिधुनासः स चंत ॥ देवो देवः सुहवो मृतुमह्यं मानो माता पृथिवी दुर्मतो धाता ॥ बृहत्सभृतं वयो अहे अग्ने बृहतेतुभ्यं धि
 या जु र ४ कर्मणा जु र जीर्णमिधुना सोपलभिः सहिता स चंत स चंतं जायापती अग्निमादधीयाता मित्यादि श्रुतेः अधिकाराध्याये षष्ठोऽस्त्रिया अ
 ग्नि अधिकारः स चपत्या सहेति हि प्रतिपादितं अवशिष्टं गतं ॥ अथ षोडशी ॥ ॥ उरो देवा अनिवाधे स्याम ॥ अथ सप्तदशी ॥ ॥ समश्चिनोरिति या
 स्याते हे ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये द्वाविंशो वर्गः ॥ तं प्रत्ययेति पंचदशार्चं द्वादशं सूक्तं ॥ अवत्सारो नाम ऋषिः स चका श्रयपगोत्रः यास्तृक्षसदाष्ट
 ण बाहु वृक्तादयः ४ कृताः ता सुते पिसमुच्चीयंते चतुर्दशी पंचदशे यो विदुर्भोजिष्ठास्त्रिष्टुबंत परिभाषया जगत्सुः विश्वे देवा देवताः तथा चानुको
 तं ॥ तं प्रत्यथापरो नाकाश्रयपो वत्सारो न्ये च ऋषयो बृहस्पतिर्लिंगा द्विष्टुबंतमिति ॥ वाजपेये अतिरिक्तोक्ते आदितस्त्रयोदशार्चं द्वादशं सूक्तं
 त्रितं च तं प्रत्ययेति त्रयोदशानामेकांशि द्वाष्टयद्वयो हर्षो रोहेदिति ॥ तत्र प्रथमा ॥ तं प्रत्यथा पूर्वधा विश्वथे मया ज्येष्ठताति बर्हिषदं सर्विदा
 प्रतीचीनं वृजनं दोहसे गिराशु जयंतमनुयासुवधसे ॥ इयमुत्तरा च द्वे ऐंदा वित्याहुः ॥ तत्रोपपत्तिमेवाहुः ॥ तं प्रत्यथेत्येषा शुक्रा मंथिग्रहणे वि
 नियुक्ता ऐंदा च शुक्रा मंथिनो यदैंदां सतितेन शुक्रा मंथिना उक्त्वंतं विति हि ब्राह्मणं अध्वर्युसं प्रेषोपि भवति प्रातः प्रातः सावस्य शुक्रवतो मं
 थिनो मधुस्युत इंदाय सोमान्यस्तितान्येष्येति ॥ प्रशास्ते प्रेषश्च भवति होताय क्षदिंदाय प्रातः सावस्येत्यादि प्रस्तिता इंदाय सोमा इति याज्या वैंदा
 इदं ते सोम्यं मध्विति तस्मादंदां तमिदं प्रत्यथा पुरातनाय जमाना इव पूर्वथा अस्मदीयाः १ पूर्वयथा विश्वथा विश्वे सर्व प्राणिनो यथा इमथा इदानी

वर्तमानेयजमानाः ते यथेदं स्युः कृत्या फलमलभन्ते ॥ तद्धृदयमपि हे अंतरात्मनस्त्वमपि ज्येष्ठं बर्हिषदं बर्हिषि सीदतं सर्विदं सर्वज्ञं सर्वस्य फलं भाव
वितारं वापती चीनं प्रति अस्मदभिमुखं च तं वृजनं बलनामैतत् बलवति वर्तते बलवतं आशुश्रीं प्रगामिनं व्याप्तं वा जयंतं सर्वमभिभवतमिंद्रगिरा
स्तुत्यासाधनेन दोहसेधुश्च सर्वदा सर्वानूकामान् इत्यंतरात्मनः प्रेषः यासु कृतिषु वर्धसे प्रवृद्धो भवसि वर्धयसि वेदं यथा कृत्या यास्त्विति यत्
येन बहुवचनं ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अथ ये सुदृशीरुपरस्य यास्वर्विरोचमानः ककुभा मचोदते ॥ सुगोपा अस्मिन् दभाय सुकृतो परोमायाभिः
त आसनामते ॥ ॥ हे इन्द्र स्वः स्वर्गे विरोचमानस्त्वं अचोदते अप्रेरयितुं षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ उपरस्य मेघस्य संबंधिन्यः सुदृशीः सुरोचमानाया अपः स
तिता सामपां ककुभां सर्वासां दिशां मध्ये अथ ये प्राणिनां श्रयणाय प्रेरको भवेति शेषः हे सुकृतो शोभनवृष्टिप्रदानादिकर्मै इत्वं सुगोपाः प्राणिनां
सुगोपायितासि अतो न दभाय न दनभाय वधाय प्राणिनां नासि न प्रभवसि ॥ त्वं च मायाभिरासुरीभिः परोमायाभिः परस्ताद्वर्तमानः यस्मान्ने
त्यदीयं नाम नामकं कृपं कृते सत्यलोके आस आस्ते ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अहं हविः स च ते स च धातु च रिष्टगातुः सहोता सहोभरिः ॥ प्रसस्वाणो अ
नुबर्हिर्वृषा शिशुर्मध्ये युवाजरो विस्नुहा हितः ॥ ॥ इयमाग्नेयी होतृत्वात्वादि लिङ्गैः अथ मग्निः अयं सततमननाहं हविराज्यादिकं स च ते सेवते
कीदृशं हविः सत् सत्फलत्वात् हविः सत् धातु च धारकं सर्वस्य द्रव्यमानस्य हविषः आदिसहारावृष्टि साधनत्वात् तया च वृष्ट्या प्रजोत्पत्तेर्द्वार
कत्वं ॥ तथा हि अग्नेोपक्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ॥ आदिसाज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्ततः प्रजाः इति अरिष्टगातुः अहिंसितगमनः सन्नितस्य गम

नयज्ञनिष्पत्त्याफलसिद्धेररिष्टगमनत्वं तदेवाहः सः खलु होता होमनिष्पादकः सहो भरिः बलस्य भर्ता बर्हिर्नु प्रसर्त्ताणः प्रकर्षणसरत्तृषाव
 र्धकफलस्य शिशुः स इव रक्षणीयः अशो दो वा युवा सर्वत्र मिश्रयिता अजरो जरा रहितः विस्नु हा विस्नु हा णामोषधीनां मध्ये हितो निहितः स्थापितः
 वं भूतः स च ते ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ प्रवर्ते सुयुजो याम निष्ठये नी चीरमुष्मे यम्य कृता वृधः ॥ सुयंतुभिः सर्वशासैरसी शुभिः क्रि विर्नामानि प्र
 वणे मुषायति ॥ ॥ एषा सोरीवी - एतेर इमयः सुयुजः सुष्टु परस्परं संयुक्ताः यामनूय जगमने इष्टये एषणा यनी चीनं धंगं चंतीति शेषः अ
 मुष्मे यजमानाय यम्या याम्याः गमना हः अथ वा यामाने यमिता दित्यः तस्य संबंधिनः कृता वृधः यज्ञस्य वर्धयितारश्च अयमादित्यः सु
 यंतुभिः सुगमनेः सर्वशासैः सर्वस्य शासकैः अभी शुभी रश्मिभिः क्रि विः कर्तानामानि नामकानि उदकानि प्रवणे निम्ने भू प्रदेष्टो मुषाय
 ति मुष्माति आदत्त इत्यर्थः अथ वा यिना आवाह्यस्याग्नेरेते आदृष्टये यज्ञगमनाय यामनिरथे सुयुजः प्रगच्छति शिष्टं समानं क्रि विः क्रि विः स
 दृशो मिः प्रवणे नामानि हवींषु कलशलाभिः ज्वालेभिः मुषायति आदत्ते ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ संज भुराण स्तारुभिः सुते गृभं वया किनं चित्तगर्भा सुसु
 स्वरुः ॥ धारवाके हृत्तुगाथ शोभनस्तुतिमान् अस्मे तरुभिः तरुविकारै र्यहैः सुते गृभं
 अभिषुते नरसेन गृहीतं वया किनं कुक्षिताः अलावया शाखा वया कालनाः तद्वत्तं सोमं चित्तगर्भा सुचित्तग्राहिणी पुस्तति पुस्ततिभिः सह संज
 भुराणः गृह्णन् सुस्वरुः शोभनगमनः शोभनस्तुतिको वात्स्यं धारवाकेषु धारयति वाकान् स्तोत्राणीति धारवाकाः कृत्स्निगजमानाः तेषु मध्ये

शोभसे किंच अधरे जीवः सर्वस्य जीवयिता पत्नीः पालयित्री १३५ पधीः ज्वालावा अग्नि अभिमुखं वर्धस्व अभिवर्धय ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये
त्रयोविंशो वर्गः ॥ २३ ॥ अथ षष्ठी ॥ यादगेवददशोतादगुच्यते संक्षाययादधिरे सिध्याप्ता ॥ मही मत्स्यभ्य मुरुषामुरुज्जयो बृहत्सुवीरम
नपच्यते सह ॥ एषा वैश्वदेवी यादगेवददशोतादगुच्यते तादगुच्यते तादगुच्यते यथादृष्टमेव स्तूयते न तु परवचनप्रत्ययेन य
स्मात् कृत्यादीनां सिध्यासाधिकया साधिकया सहापुत्र्यापका सुकृतिषु अश्वेव वा आसंदधिरे सम्यक् धारयति स्वीयं रूपं कृतिवाते
देवामही महती पूज्यां पुरुषां वद्गदात्रीं उरुप्रभृतं स्वयोर्वेगं बृहन्महतसुवीर्यं शोभनवीर्यमपत्यं अनपच्यते अनुपक्षीणं सहो बलं चाभिभावु
कमस्मभ्यं प्रयच्छति यर्थः ॥ अथ सप्तमी ॥ वेत्यगुर्जनिवान्वा अतिस्पृधः समर्यतामनसा सूर्यः कविशो घ्नं संरक्षं तं परि विश्वतो गयमस्माकं
शर्म वनक्त्वा वसु ॥ इयं सोरी सूर्यदेवः अगुः अग्रगामी जनिवान्वा जन्मवान्वा जायावान्वा उषाद्यस्य जायावा इति प्रसिद्धो कविः कान्तदत्रा
समर्यता समरमिच्छतामनसा स्पृधः संयामा नू अतिवेति अतिगच्छति मंदेहानसुरानूयो ध्रुवं संदीप्तं गयं गृहं अंतरिक्षं वा विश्वतः सर्वरक्षं तं परि
चरे मेति शेषः सदेवोस्माकं शर्म सुखं सम्यक् वचनवत् दद्यात् रवावसुः स्वायत्तधनः स नू ॥ अथाष्टमी ॥ ज्यायां समस्य यतुनस्य केतुन कृषि
स्वरं चरति यासुनामते ॥ यादग्निं धायितमपस्य याविदद्य उस्वर्यं वहते सो अरं कत ॥ इयमाग्नेयी सोरी वाहे देव ज्यायां सं अतिशयेन प्रवृद्धं
अस्य यतुनस्य यतति गतिकर्मागंतुरस्य सूर्यस्य कर्मणि षष्ठ्यो अमुं गंतारं केतुना केतुना प्रज्ञापकेन कर्मणा उदयादिलक्षणेन विज्ञिहं कृषिस्व

रं कृषिभिस्तृणैश्चरति गच्छति भजते यजमानः तेन साधनेन यास्तुतिषु वदीयं नाम नमनं नाम कर्तारूपं वर्तते ताभिस्त्रिभिर्यथः यद्वा अस्य यत्तु
 नस्य गमनं शीलस्य तव केतुना तमो निर्हरणादिकर्मणा विशिष्टं तां चरति यादृशमिच्छया दशकामे धायि धत्ते कर्तेश्चिणसामर्थ्यात्मनः गम्य
 तेतं यथानिर्देशं प्रतिनिर्देश्य तां दृशमित्यर्थो ज्ञातव्यः तादृशं कामं अपस्य या कर्मणा हविः कृत्यादिलक्षणेन विदत्तं विदते यज्य एव स्वयं
 मनन्य प्रेरितः स नूत्नमनीषेव वहते धारयति फलं सः अहं अलं अस्यर्थं करतु करोतीति शेषः अथ वा यज्य एव स्वयं वहते स्वयमेवानुतिष्ठति
 सोत्यर्थं कुर्यात्तन् ह्यन्येन कारितं फलवद्भवति ॥ अथ नवमी ॥ समुद्रमासामवतस्ते अग्निमानरिष्यति सवनं यस्मिन्नायता ॥ अत्रानह
 र्द्विकवणस्य रेजते यत्रामतिर्विद्यते पूतबंधनी ॥ इयमपि सोरी आसां कृतीनां समुद्रं समुद्रवस्य वसानभूतं स्वयं अग्निमा अत्यंतं श्रेष्ठं
 समदीयास्तुतिः अवतस्ते अवगच्छति यद्वा आसां प्रजानां कृत्विजां कृतिरितिसंबंधः सवनं स्तूयते सोमो जेतिसवनं यज्ञगृहं नरिष्यति न हिंस्यते
 किंतु प्रवर्धते इत्यर्थः यस्मिन्नायता विस्तीर्णानि स्तोत्राणि तत्सदनमिति अत्रास्मिन् यजमानगृहे कवणस्य कृतिः कर्तुं हीर्द्धिदयसंबंधि
 दयगतं काम्यं फलं न रेजते न विचलति न मृषा भवति यत्र यस्मिन्ने स्तोत्रगृहे मतिः कृतिः पूतबंधनी पूतं सूर्ये बध्नीति विद्यते अत्र न रेजत इति ॥ अ
 थ दशमी ॥ सहि क्षत्रस्य मनसस्य चिन्तिभिरेवावदस्य यजतस्य सध्रेः ॥ अवत्सारस्य स्पृणवामरएवभिः शविष्ठं वाजं विदुषा चिदर्थं ॥ इय
 मपि सोरी सहि खलु सविता देवः सर्वे कृत्यः सर्वकाम पूरकमित्यर्थः हि शब्दो लोकवेदयोः प्रसिद्धिद्योतकः तस्मात्सोका ज्ञातुं अत्रान्ये च कृष

योऽदृष्टलिङ्गाद्रक्तत्वात्क्षत्रादयः ऋषयः क्षत्रस्य मनसस्य एवावदस्य यजतस्य सधेः। अवत्सारस्य वैशामृषीणामस्माकं रण्वरमणीयानि
श्रुतिभिः स्मृणवामपूर्वयामकिंविच्छिष्टं वाजं अतिशयेन बलवदन्तं अन्नं वैवाज इति श्रुतेः विदुषा चित् विपश्चिता अर्थं समर्थनीयं स्मृणवामक्षत्रा
दयो वयमिति संबंधः॥॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये चतुर्विंशो वर्गः॥॥ अथैकादशी॥॥ श्येन आसामदितिः कश्योऽमदो विश्ववारस्य यजतस्य मायि
नशा समन्यमन्यमर्थयत्येतवे विदुर्विषाणं परिणामं तिते॥॥ मददेव सेयं विश्ववारादीनां त्रयाणामृषीणां स्वभूतः आसोमणो सोमरसलक्षण
नामदः श्येनः शंसनीयगमनः शीघ्रं पातु संकाशं गता अदिति रदीनः अतिसमृद्धः कश्यः कश्य पूरकश्च भवतीति शेषः ते विश्ववारादयः॥ सने
प्रवृत्ता एतवे सोमं प्राप्नुत तानाया अन्त्यमन्यं परस्परमर्थयंतिया चंते अनुशोते विषाणं विज्ञोषेण मदस्य दातारं परिणामं अति अतिके विदुर्जनंति
लभंते वा॥॥ अथ द्वादशी॥॥ सदाष्टणो यजतो विद्विषो वधीद्वाङ्मृक्तः श्रुतवित्तये वि१ स चा॥ उभा सवरा त्वयेति भाति च यदीगणं भजते सुप्र
यावभिः॥॥ सदाष्टणः सर्वदा दानशीलः एतन्नामा यजतो यष्टा च बाङ्मृक्तः बाङ्मृक्तः दमश्च श्रुतवित् श्रुतस्य वेता चतयश्च एतेषां प
चानां परस्परपेक्षया प्रत्येकमेकवचनं स स ऋषिः द्विषः शत्रून् वधीत हिंस्यात् तवो युष्माकं स चा सहितः युष्माभिः सहित इत्यर्थः स ऋषिः
वराश्चैव उभा उभौ इह लोके परलोक विषयो को मो प्रत्येति अभिगच्छति भाति च यद्यस्मादीमेनै गृणां देवसंघं सुप्रयावभिः सुहृद्भ्यः कर्षणमिच्छ
यद्भिः स्तोत्रैः भजते तस्माद्देवं भातीति॥॥ अथ त्रयोदशी॥॥ सुतं भरो यजमानस्य सत्यति विश्वासा मृधः सधिया मुदं चनः॥ भरधे नूर सर्वाक्षि

येषो नु ब्रुवाणो अध्येति न स्वप्न ॥ ॥ यजमानस्यावत्सारस्य मम सुतं भरो यागनिर्वाहक एतन्नाम ऋषिः स सतिः सतां विद्यमानं पालयिता होता भ
 वतीत्यर्थः स च विश्वासां धियां सचेष्टां कर्मणां ऊधः ऊधतरं फलं उदचनं ऊर्ध्वं मुहुर्मयिताफलं प्रापक इत्यर्थः ॥ सामर्थ्यात्सर्वमनु ब्रुवाणो अ
 नुक्रमेण कीर्तयत्स्वप्नं स्वापमकुर्वन् अनवरमध्येति स्मरति अवत्सारः सुतं भरोस्तादृश इति ॥ ॥ अथ चतुर्दशी ॥ ॥ योजागारतमृचः कामयं
 ते योजागारतमुसामानियति ॥ योजागारतमयं सोम आह तवाहमस्मि सख्ये न्योकाः ॥ ॥ यो देवो जागार सर्वदा विनिद्रो जागरूको गृहे च
 तते तमृचः सर्वशस्त्रात्मिकाः कामयंते यश्च जागारतमुतमेव सामानि स्तोत्ररूपाणि यंति प्राप्नुवंति योजागारतमयं अभिषुतः सोम आह वक्ति
 मां स्वीकुर्वति हे अग्ने तादृशस्य तव संख्ये समानख्याने हितकरणे न्योकाः नियतस्थानो हमस्मि भवामि ॥ ॥ अथर्षचतुर्दशी ॥ ॥ अग्निजोगार
 तमृचः कामयंते अग्निजोगारतमुसामानियति ॥ अग्निजोगारतमयं सोम आह तवाहमस्मि सख्ये न्योकाः ॥ ॥ पूर्वयेव निगदितव्याख्याय
 इत्यस्य स्थाने अग्निरिति शेषः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये पंचविंशो वर्गः ॥ ॥ इति पंचममंडले तृतीयो नुवाकः ॥ ॥ चतुर्थे नुवाके द्वादशा सूक्ता
 नितः विदादिव इत्येकादश च प्रथमं सूक्तं ॥ सदाष्टणो नामात्रेय ऋषिः त्रिष्टुप् छंदो देवता इत्युक्तत्वादिदमपि वेदेषु देवविदा एकादश सदाष्टण
 इत्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ विदादिवो विष्यन्त्रे इमुक्ते रायस्या उषसो अर्चिनो गुः ॥ अपावृतं त्रिगीरुत्त्वर्गा
 द्विदुरो मानुषी देव आवः ॥ ॥ अत्रेन्द्रादयो लिंगोक्ता देवताः अत्रांगिरसां पलिभिरपहृत्य गिरैरधः स्थापिता नो गवामिंद्रेण विमोकः प्रतिपाद्यते ॥

रिचरं तो गिर सो भूमि अस्थि कंद सयंत उपक्षयं त्यात्माने कर्मभिः ॥ — — — अथ चतुर्थी ॥ ॥ सूक्तेभिर्वोवचोभिर्देवैर्ज्ञाहे रिचरं च ॥ १ ॥ अ व से
कुवधो ॥ उक्तेभिर्हिष्णा कवयः सुयज्ञा आविवा सं तो मरुतो यजंति ॥ ॥ हे इन्द्रा हे अग्नी परस्परपक्षया प्रत्येकं द्विवचनं अथ चैकमेव पदं मध्ये
वधानं द्वादशं हे इन्द्राग्नी वोयुवां व्यत्ययेन बहुवचनं देवैर्ज्ञाहे देवैः सेवनीये ॥ सूक्तेभिः सूक्तैः सुवचने ॥ शोभन गुण प्रकाशन प्रवणे ॥ वचोभिर
वसे स्म इक्षणा य इव धियो आक्षयामि नुक्षिप्रं युवां उक्तेभिः स्तोत्रैः कवयो नृचाना ॥ पूर्व ऋषयः सुयज्ञाः शोभन यागा ॥ आविवा सं त कृत्यादिना
परिचरं तो मरुतो मरुत्स दशाः कर्म सुशीघ्राः यजंति पूजयंति हि स्मेति पूरणे ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ एतो नृद्य सुधो ॥ ३ ॥ भवाम प्रदुक्षु नामिन वामा व
रीय ॥ आरेक्षे पांसि सनुत र्दधामा याम प्रां चो यजमान मक्ष ॥ अयमंगिरसां वाद ॥ अथास्मि नूयागदिने नुक्षिप्रमेत गच्छत सुधाः शोभन कर्मणा
भवाम दुक्षु ना ॥ द्विप ॥ प्रमिन वाम प्रकर्षेण हिंसा मवरी पोत्यंत मित्यर्थः ॥ तदेवो च तो सनुत ॥ सं भ कृ नृक्षे पांसि यजमान स्वहे हृ नृ आरेक्षे र्दधाम स्का
पयाम यद्वा सनुत इत्यंत हित नाम पूर्व प्रकाश वैरिणां वध उक्तः इदानीं प्रकृ ज्ञाना मिति विज्ञोष ॥ तदर्थं यजमानं सदा पृण मवत्सारं वा क्षे भि मुरव
मक्षाम गच्छाम ॥ ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये षड् श्लो वरग ॥ २६ ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ एता धिर्य कृ ण वामा सखा यो पयामा नो ॥ ऋ णु तं ब्रजं गोः ॥ ययाम
नुर्विजिजि प्र जिगाय यया वणिग्वं कुरा पा पुरीषं ॥ ॥ इदमर्थं गिरसां वाक्शो एत आगच्छत आगत्य च धिर्य कृ त्ति कृ ण वाम कर वाम हे सखा य ॥ परस्परं
सखि भूता अंगिरस इत्यंगिरसां वचने या घी ॥ माता गवां निमत्री गोर्गवो ब्रजं पणिभिरपहृतं अप ऋ णु त अपावृ णोत यया चमनु ॥ विजिजि प्र वि

गतं हं नृशत्रुं जिगाय जितवान् यद्वा मनु ॥ सर्वस्य मते इन्द्र विजिजि प्रो वृ त्र ॥ सतमस्माभिः कृतया स्तोमलक्षणया धिया जिगाय यया वणिग्वं कुरा पा पुरीषं
वा ल्येन कर्मणा बहु फला कांक्षावान् वं कुर्जले कया वन गामी पुरीषं पूरक मुदक मा पयाभिः सुदानू ओ शि जाय वणिजे दीर्घश्रवसे मधुको दा इति हि
श्रुते ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ अ नू नो द त्र हं सयतो अदिरा च नृये न दशमा सो न वग्वाः ॥ कृतं यती सरमा गा अविंद द्विधा निसत्या गिराश्चकार ॥ ॥ अ
जास्मि न्यजे अदिरभिषव ग्रा वा हस्त यतो हस्तेन सं हत ॥ स नृ अ नू नो त नो तिर त्र शब्द मा त्रै वर्तते अशब्द यत्न येन ग्रा एवा तदभिषवेण दशमा सोमा सा
नृ दशमा सपर्यंतं न वग्वा ॥ न यमा सपर्यंतं गवा र्थं अनु तिष्ठ तो गिर सो न वग्वा ॥ न वगो युक्ता वा अर्च नृ अपूजयन्ति इन्द्र यद्वा दश संख्या कामा सोपेता ॥
दशमा सा तुष्टाना ॥ अंगिर सो परे न वग्वा अत्रै ते सर्वे धिये ना र्वं ति न वग्वा स ॥ सुत सोमा स इन्द्र मिति हि निगम ॥ कृतं सत्यं यज्ञं वायती प्रा शुवंती स
रमा सरण शीला कृ त्ति कृ ण वाक् अंगिरसां गवा र्थं इन्द्रे ण प्रहि ता देव शुनी गा अविंद त्पणिभिरपहृता ॥ विश्वानि सर्वाणि कृत्या दिलक्षणा निस
त्या सत्या नि चकारां गिराः ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ विश्वे अस्या यक्षि माहि नायाः सं यज्ञोभिरंगिर सो न वंत ॥ उत्स आ सो परमे सधस्ते कृतस्य पथा सरमा वि
दद्वाः ॥ ॥ विश्वे सर्वे गिर सो माहि नायाः सं महनीयायाः अस्याः उवा सो युषियु क्षन्ने सति गवामावर कंधकारे अपवृ ते सति यद्य दा गो भिः स न वंत सज
गिरै तदा आ सां गवा उत्स ॥ क्षी रा धर्त्ता वः परमे उ कृ ष्टे सधस्ते सह स्ताने यज्ञे उपयुक्तो भवदित्यर्थः ॥ कृतस्य सत्यस्य पथामा गेण सरमा वाक् देव
शुनी वागा निरू ढा विहृतं अलभत ॥ यद्वा आ सां गवां परमे सधस्ते सह स्ताने ब्रजस्य निगू ह न प्रदशो उत्स उदकस्य प्रश्रवणो वर्तते विलमित्यर्थः तेन

कृतस्योदकस्य पथामार्गस्य समागा विंदत ॥ अथ नवमी ॥ असूर्यो यातु सप्तम्यश्च ॥ द्वे त्रयदस्योर्विया दीर्घयाथे ॥ रघुश्रेण ८ पतयदधो अकायुवा
कविर्दीदयद्गोषु गच्छन् ॥ सूर्यः सर्वस्य प्रेरको देवः सप्तम्यस्य सर्पणस्वभावाश्चोपेतः सप्तसंख्याकाश्चोवा आयातु अस्मदभिमुखमागच्छतु यद्यस्मादस्य
सूर्यस्य दीर्घयाथे दीर्घगमने द्वे त्रयं तय प्रदेशः ८ उर्विया उरु अतिप्रभूतयामः स एव देवो रघुः ८ लघुगमनः सः श्रेण ८ शो सनीयगमनः ८ अंधो दीप्यमा
न हविः ८ अकामिलक्ष्यपतयत् आगच्छति युवा सर्वत्र मिश्रयिता कविः ८ कांतदशः स नृगो पुरविषु गच्छन् वर्तयन् दीदयत् दीप्यते यद्वा श्रेण ८ सुप
र्तः ८ अंधे अपतयत् घुलोकस्त्वं सोमलक्षणी देवानामन्मस्मधागार्थानामाने तु तदभिमुखमागत्य युवेत्यादिशिर्ह्यमाने ॥ अथ दशमी ॥ अ
सूर्यो अरुहधुवमैर्लियुक्तयधरितो वीतपृष्ठाः ॥ उद्गाननावमनयंतधीरा आश्रयतीरापो अर्वागतिष्ठन् ॥ सूर्यो देवः सुकंदीर्त अर्णः उदकं
प्रति अरुहत् सर्वतः ८ प्रादुर्भवंतियद्यस्मात्पदा देवो हरितो भवान् वीतपृष्ठाः ८ कांतपृष्ठाः अयुक्तरथे अयोजततदा तस्य धीराधीमैतो यजमाना द
यः ८ उद्गातुदकेन नावं न नावमिवानयंततदा आश्रयतीराः सर्वतो नुज्ञां कुर्वाणाः ८ आपो अर्वाक् अवाङ्मखा अतिष्ठन् अभवत् ॥ अथैकादशी ॥ धि
वो अशुदधिषे स्वर्णययातरं दशमा सो नवग्वाः ॥ अयाधियास्याम देवगोपा अयाधियातु तुर्यामास्य हः ॥ देदेवा वो युष्माकं धियं क्ततं अ
शु अयोनिमित्तो स्वर्णसर्वस्य दात्री दधिषे धारयामि व्यत्ययेन मध्यमः ८ ययाधिया कर्मणानवग्वाः ८ अजिर सो दशमा सो अतरन् सत्रमनुतिष्ठ
तः ८ अथानयाधिया देवगोपाः ८ देवेर्गुप्ताः ८ स्याम भवेम अयाधिया अहः पापं तु तुर्यामि अतितरम ॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये सप्तविंशो वर्मः ॥

राम

५३

विद्वद्भवेदयद्वंदः किं गा इति संबंधः निगूढाः किं कुर्वन् उक्तेरंगिरसां कृतिभिः निमित्तभूताभिः अदिवं च विष्यन् प्रसिपन्नरक्षकाणां उपरि
रिभेदनाय च यच्च विष्यन् अपत्याः आगामिन्या उपसः संबंधिनोरर्चिनोरश्मयोगुः आगच्छन् सर्वत्र प्रसृता अभवन् अपावृता अपावृता तत्र जि
नीः तमः पुंजवती निशास्वः स्वरणशील आदित्यः उद्गातु उद्गातु तथा कृत्वा मानुषी मनुष्या संबंधिनी दुरादाराणि देवः सूर्यो व्यावः व्युद्यमानो
अधिकारोपनयनेन मनुष्यादि व्यवहाराय करोदित्यर्थः ॥ अथ द्वितीया ॥ विस्मृत्यो अमतिं नश्चिंसादोर्वाङ्माता जानती गातः ॥ धन्वर्णसो
नद्यः ८ खादो अर्णः स्फुरणवसुमिता देह तद्योः ॥ सूर्यो देवः अयं दीप्तिं विस्मात् विभजते प्रकाशयतीत्यर्थः अमतिं न रूपमाने तत् रूपमिव द्रव्यं यथा
इत्यादि घटपटादीनि नीलपीतादिरूपं लभते तद्वत् तथा गवो रश्मीनां मातोषाः जानती सूर्य उदेष्ट्यति मया च युक्ते दने कर्तव्यमिति जानती कुर्वा
तमहं तो त्रिशात् आगादा गच्छति तथानद्यश्च धन्वर्णसः धन्वतिर्गतिकर्मा धन्वंति गच्छन्ति अर्णोऽसिया सुतास्तथा क्तः दध्वाभावश्चादसः खादो अ
र्णः भक्षितकूलोदकाः कूलं कवा इत्यर्थः ८ नद्यश्चैवं रूपा भवंति किं च द्यौश्च सुमिता सुदुग्दहे स्थापिता स्फुरणवग्वाधारस्तो भद्रवहं तद्वदा भव
त एतत्सर्वं सूर्यस्य ज्ञापयतीति भावः ॥ अथ तृतीया ॥ अस्मानुक्ताय पर्वतस्य गतो महीनां जनुषे पूर्यायि ॥ विपर्वतो जिहीत साधत द्यौरा विवा
संतो दस्यंत भूमि ॥ अस्मै मद्यं उक्ताय स्तात्रे पर्वतस्य पर्वतो मेघस्य गतो महीनां जनुषे पूर्यायि प्रलायत देवपुनरुच्यते पर्वतो मेघो विजिहीत द्यौश्च साधत साधयति वृष्टिं आ विवासंतः सर्वतः प

॥ हयोनविद्वानित्यष्टैर्विस्तृतं प्रतिक्षत्रस्यार्षं अष्टमी द्वितीया च त्रिष्टुभो त्रिष्टुः पङ्क्त्यः आदितः षड्देवाः सप्तम्यष्टम्यो देवपत्न्यो देवता तथा चानु-
क्रांतं हयोष्टौ प्रतिक्षत्रोत्यष्टैर्वेदेवपत्नी कर्वांस्त्या त्रिष्टुष्टितीया चेति विस्तृतं विनियोगो लैंगिकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ हयोनविद्वान् अयुजिस्वयं धुरितो
वहामि प्रतरणीमवस्थुर्व ॥ नास्या वस्त्रि विमुचं नावृतं पुनर्विद्वान् पथः पुर एतं रुज्जुना षति ॥ हयोन अश्व इव विद्वान् सुजः स्वयं अनन्य प्रेरि-
तः सन् धुरियज्ञात्मिकायां अयुजियुक्तो भवतो धुरं प्रतरणीं प्रकर्षणातारयित्रीं अवस्थुर्वं रक्षयित्रीं वहामि धारयाम्यहमधर्युहंति वा अस्या धुरो विमु-
चैविमोचने परित्यागं वस्त्रिमेकामये नावृतं पुनः पुनः आवरणं धारणमपि न च वस्त्रिममकोभारो देवो न्यते विद्वान् मार्गाभिज्ञो तयामी देवः पुर एता-
पुरोगता सन्ततया यज्ञमार्गान् रुज्जु अकुटिलं नेषति प्रापयति ॥ अथ द्वितीया ॥ अग्न इंदवरुण मित्रदेवाः शार्धः प्रयंतमारुतो तविष्मो ॥ उभा-
ना सत्या रुद्रो अधग्राः पूषा भगः सरस्वती जुषत ॥ हे अग्न इंदवरुण मित्रदेवाः यूयं शार्धो बलमस्माकं प्रयंतं प्रापयंतं अत्र सर्वस्य पूर्वस्या वि-
द्यमानत्वेनोत्तरस्यापादादित्वादिनिघातः प्रथमस्युत्तरवत एव पादादित्वं उत अपि च हे मारुता निमरुतां बलानि हे विष्मो यूयं शार्धः प्रयंतं विष्मो इत्य-
स्य उतेत्यनेन व्यवधाना निघातः किंच उभा उभो ना सत्या ना सत्य भूतो रुद्रः अध अथ ग्राः एतेषां देवानां स्त्रियश्च पूषा भगः सरस्वती जुषतं सेव-
तां अस्मदीर्य यज्ञं स्तुतिवा ॥ अथ तृतीया ॥ इन्द्राग्नी मित्रावरुणादिति स्वः पृथिव्यां मरुतः पर्वता अपः ॥ इवे विष्मं पूषां ब्रह्मणस्पतिं भगं भुवः
संसवितारमृतये ॥ इन्द्रादिसवित्रं तान् चतुर्दश देवान् कृतये स्म इक्ष्णाय इवे आक्षयामि स्तोमि वास्वरित्यादिस्य उच्यते स्मरणात् ॥ अथ चतुर्थी ॥

च० भा०

५४

उतनोविष्णुरुतवातोअसिधोद्विणोदाउतसोमोमयस्करत्॥उतऋभवउतरायेनोअश्विनोतत्त्वहोतविभ्यानुर्मसते॥उतअपिचनोस्माकंविष्णु
व्यपिकोदेवोमयस्करत्तमयइतिसुखनामसुखंकरोतुउतापिचवातोवायुःअसिधोहिसकःसन्मयस्करत्किंचिद्विणोदाधनस्यदातासोमो
पिमयस्करत्उतापिचऋभवो नोअभ्यरायेधनायअनुर्मसतेअनुमत्यंतंभावश्विनोचत्त्वहोदेवःउतविष्णोःऋभूणामनमोदेवःएतेसर्वेपि
अनुर्मसतेयद्वाअनुर्मस्तइतिप्रत्येकंसंबंधीनायं॥अथपंचमी॥उतत्यनोमारुतेशधोआगमदिविषययजतंबर्हिःसदे॥बृहस्पतिःशर्मपूषो
तनोयमद्वरूथोवरुणोमित्रोअर्यमा॥उतापिचत्यतन्मारुतेशधोमिरुतोबलंसंधोनोस्मानागमदागच्छतुकीदृशीतच्छर्धःदिविषययुलोकेवर्त
मानयजतंपूज्यंकिमर्थमागमनमितितदुच्यतेबर्हिःबर्हिषासदेउपवेष्टुंउपविष्यहविःस्वीकारायेत्यर्थः॥किंचबृहस्पतिर्देवःशर्मसुखेयमत
यच्छतुउतनोअभ्यपूषापियमत्तकीदृशीशर्मवरूथोवारयतिशीतवातादिकमितिवरूथीगृहंतदहंवरूथीकिंचवरुणादेयस्त्रयोपिप्रत्येकंशर्मय
क्षंतु॥अथषष्ठी॥उतत्येनःपर्वतासःसुशस्तयःसुदीतयोन्यःस्रामणोभुवन॥भगोविभक्ताशवसावसागमदुरुच्यचाअदितिःश्रोतुम
हव॥उतापिचत्येतेपर्वतासःपर्ववतेद्वयःसुशस्तयःशोभनस्ततयः॥किंचसुदीतयःसुदानान्यश्चश्रामणोपालनेस्माकंभुवनभुवंतुभगोदेवो
विभक्ताधनानीविभागकर्तादातासन्शवसाचेनअवसारक्षणेनचसहागमदागच्छतु॥उरुच्यचाःप्रभूतयापिःअदितिःअदीनादेवमातामेहव
स्तुतिमाक्षानंवाश्रोतुशृणोतु॥पत्नीसंयाजेषुदेवानांपत्नीनांपत्नीरिसादिकेदेवाज्यानुवाक्येसूत्रितंच॥देवानांपत्नीरुशतीरवंतुनइतिद्वेइतिआ

राम

५४

अिमारुतशस्त्रेयेतेदेवानोपलीरुशतीरवंतुनइति। हेराकामहमितिदेइति॥ ॥ एतयोर्मध्येप्रथमासूक्तेसप्तमी॥ देवानोपलीरुशतीरवंतुन॥ प्रावं
तुनस्तुजयेवाजसातये॥ या॥ पा॥ र्थिवासोया॥ अपामपित्रतेतानोदेवी॥ सुहवाःशर्मयक्षत॥ ॥ देवानींद्रादीनोपलीःपत्न्य॥ उशती॥ उशत्य॥ अस्म
दीयास्तुतिकर्मवाकामयमानो॥ नोस्मानर्वतुरर्दीतुगंक्षंतुवाया॥ पा॥ र्थिवास॥ पृथिवीसंबंधिन्याश्वायांउदकानांव्रतेकर्मण्यतरिक्षेवर्तेताहेदे
वीदेव्य॥ हेसुहवाःशोभनाक्षानाः॥ पूर्यनोस्मभ्येशर्मयक्षत॥ ॥ अथा॥ ॥ ॥ उतग्राव्यंतुदेवपलीरिंझाण्या॥ १॥ ग्राय्यश्विनीराट्॥ आरोद
सीवरुणानीशृणोतुव्यंतुदेवीर्यंरुतुर्जनीनी॥ ॥ अपिचग्रा॥ स्त्रियोदेवपली॥ देवपत्न्य॥ देवा॥ पतयोयासांतादृशोचंतुहविर्भक्षयंतुताविति
योच्यंतेइंझाणीइस्यपलीःअग्राय्यग्रे॥ पलीअश्विनीअश्विनो॥ पलीराट् राजमाताकिंचरोदसीरुइस्यपलीतियात्केनोक्तंएवसतिविबित
स्तकारोदसीत्यत्रयथाआद्यदातप्रगृह्यतेनेस्तद्वदत्रापिभाष्यंतथापिशकल्येनमहर्षिणैवमुक्त्वाततथैवदृष्टव्यंवरुणानीवरुणस्यपली
आसर्वत॥ प्रत्येकंशृणोतुकिंचदेवीःपलीसंयाजादेव्योचंतुखादयंतुहवि॥ योजनीनांदेवजातनीनांरुतुःकाल॥ तदभिमानोदेवोपिशृणोतु
यंतुचअत्रापिचग्रावोतुदेवपत्न्यादिनिरुक्तंइष्टव्यं॥ ॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टाविंशोवर्गः॥ ॥ २६॥ ॥ वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहाद
निवारयत्॥ पुमर्थोश्चतुरोदेयादिघातीर्थमहेश्वरः॥ ॥ २७॥ ॥ इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कशृपाल
सांभ्राज्यधरधारणसायणामात्येनविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेद्वितीयोऽध्यायः॥ ॥ २८॥ ॥ २९॥

चतुर्थसंक

५५

॥ चतुर्थसंकेद्वितीयोऽध्यायः ॥

भाषा

सम

५५

५५

स्योदकस्यवानाभिमेतरिक्षा आतस्किवांसः आतिष्ठेत् अनेतासोपरिमिता उरवो व्यासाः पथाः पतनशीलारश्मयोद्यावापृथिवीपरिदिवं च
 चिवी चान्तरिक्षं च विभक्तं परितोयति गर्ह्यं दसीमिति पूरणं ॥ अथ तृतीया ॥ उक्षासमुद्रो अरुषः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश ॥ म
 ध्येदिवो निहितः पृश्निरश्मा विचक्रमेरजसस्थात्यंतो ॥ सौर्योयंत च उक्षा उदकस्य कामानां वासं कासमुद्रं समुद्रं यद्वा संमोदं तोसि
 देवा इति समुद्रः अरुष आरोचमानः सुपर्णः सुगमनः पूर्वस्य विलक्षणो यं पूर्वदिगवयस्य पितुः पालकस्यांतरिक्षस्य योनिमुत्पादकमवय
 वमा विवेश आविष्टवानूपश्चादिवो मध्ये निहितः पृश्निः प्राश्नत एनं वर्ण इति पृश्निरादित्यः अश्मा सर्वत्र व्याप्तः लुप्तो यमावा अश्मसदृशः र
 जसोंतरिक्षस्यांतो पूर्वापरभागौ विचक्रमेविक्रमते पाति च जगत् जगद्विज्ञार्थं क्रमत इत्यर्थः ॥ अथ चतुर्थी ॥ चत्वार ई बिभ्रति क्षेमयंतो द
 शगर्भं चरसे धापयंत ॥ विधातवः परमा अस्या गावो दिवश्चरंति परिसद्यो अंतान् ॥ चत्वार ऋत्विजः इमे नमादित्यं क्षेमयंत क्षेममात्मन इक्ष
 तो बिभ्रति धारयंति हविर्भिस्तुतिभिश्च किंच दशदिशो गर्भं गभन्मध्योत्पन्नमेनं चरसे चरणाय उदयास्तमयव्यवहाराय धापयंत स्वरसंभि
 त्तिविधातवः विप्रकाराः शीतोष्णवर्षभेदेन त्रिविधा अस्यादित्यस्य परमा उल्लागावोरश्मयो दिवोंतरिक्षस्यांतान् परिपरितः सत्यः उदयाने
 तरमेव चरंति गच्छंति ॥ अथ पंचमी ॥ इदं देवपुर्निवचनं जनासश्चरंति यं न घृत्त स्तुरापः ॥ देयं दीविभृतो मातुरन्ये इह हजाते यस्या उ सवंधू
 ॥ जना सो हे जना ऋत्विजः इदं पुरतो दृश्यमानं वपुः शरीरमंडलं निवचनं कृत्यं भवतीति शेषः यमंडलं उपजीय न घश्चरंति प्रवहंति आपश्च य

मंडलमधिगतः मंडलाधीनत्वात् सांद्रयेत दुक्तलक्षणं यत्तमंडलं हे अहोरात्रे मातुर्निर्मातुः मातृत्वा नीयादंतरिक्षादन्ये इह चेह वसूर्ये जाते निष्
 नेयस्यायम्य नियमनीये युग्मभूते वा सवंधू समानबंधने उभयोरेक एव सूर्या बंधको शोययोस्तादृश्याविधत्ताधारयते ॥ अथ षष्ठी ॥ वित
 चतो धियो अस्मा अपांसि वस्त्रा पुत्राय मातरो वयंति ॥ उपप्रक्षेष्टेषु लोमोदमाना दिवस्पथावधो यैत्यक्ष ॥ अस्मै सूर्याय धियः कृतीः अपां
 सिकर्मणि च वितचते विस्तारयंति यजमानाः पुत्राय पुत्रत्वा नीयाय मातरो निर्मायः उपसो दिशो वा वस्त्राणि वयंति निष्पादयंति वस्त्रसदृश
 निते जांसि निविदानि संपादयंतीत्यर्थः ॥ वृषणः सेतुः सूर्यस्य उपप्रक्षेष्टोपपर्वते संपर्के सति मोदमाना हृद्यं तो वधो वधूत्वा नीयाः रश्मयो
 दिवस्पथासंबंधिना मार्गेणास्मादभिमुखं यंति गर्ह्यंति प्रसरंति ॥ अथ सप्तमी ॥ तदक्षमित्रावरुणा तदग्नेशयो रस्मभ्यमिदं मस्तु शस्ते ॥ अ
 शीमहि गाधमुत प्रतिष्ठां नमो दिवे बृहते सादनाय ॥ लिंगसिद्धादेवताः हे मित्रावरुणा मित्रावरुणो इदं सूक्तं शस्ते कृतमस्तु भवतु हे अग्ने एतस्म
 कं शस्ते मस्तु अस्मभ्यं शं सुरवाययोऽङ्गुः स्वानामभिधेयं यदंशं कृतमस्तु वयं चाशीमहि प्रापयामगा धं स्तेति उतापि च प्रतिष्ठां स्तेति रविकृतिं च
 शीमहि नमो नमस्तु रोमि दिव्योत्तमानाय सूर्याय बृहते महते सादनाय अयाय विश्वस्य ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये प्रथमो वर्गः ॥ कदु प्रियाय प
 च चंचतुर्थं सूक्तं प्रतिभानुर्नामात्रेय ऋषिः जगती चंदः विश्वे देवा देवताः कदु पंच प्रतिभानुर्जागतमिति ॥ अभिपूजिके पंचमेह निवेदय देवशस्त्रे इदं
 सूक्तं निविधाने सूत्रितं च कदु प्रियायति वेद्वेदमिति ॥ तत्र प्रथमा ॥ कदु प्रियाय धाम्ने मनामहे स्वक्षत्राय स्वयशसे महवयं ॥ आमेन्यस्य र

जसोपरध्रं अपोवृणानावितनोतिमायिनी ॥ ॥ अत्र वैधताग्निसेस्तवः कडुकदा इति पूरणः प्रियाय सर्वेषां प्रियभूताय वृष्टिदाराहविरादिप्रयोजक
तात्सर्वप्रियत्वमस्य प्रसिद्धं तादृशायते जसो वैधताय उत्तरवाक्ये अभ्रं अपोवृणानावितनोतीति वक्ष्यमाणत्वादिदं लभ्यते कीदृशाय स्वक्षत्राय स्वभू
तबलाय किंच स्वयं शसस्वभूता नाय सर्वमण्यं च स्वस्वमहमहते पूज्याय वयं कदामनामहे स्तवामयत् उत्तरत्र स्त्रीलिंगानि दर्शयति विपरिणामयि
तयां या आग्नेयी शक्तिः आग्नेयस्य समं तात्मातयस्य रजसोंतरिक्षस्य अपरिमितमपि न भेदयदिति सर्वमभ्यंतरे संबंधिने अत्र मेघे अधिमेघस्यो
परिउपउदकानि वृष्टिलक्षणा निवितनोति विस्तारयति वृणाना आच्छादयतीत्येव्यमाना वामायिनी मायेति प्रज्ञानामप्रज्ञावती सती यत्र यस्य संबंधि
नीमाध्यामिका वागिति वा योज्यं ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ ता अलतवयुर्नवीरवक्षणां समान्या वृतया विश्वमारजः ॥ अपो अणचीरपरा अपेजते प्रपूर्वाभि
स्तिरते देवयुर्जनः ॥ ॥ इयमुषस्याता उषस अलतवितन्वति किंच युर्न प्रज्ञानं कीदृशं वीरवक्षणां वीरैर्ऋषिभिर्वहनीयं यद्वा वक्षणां कार्यबोदारोये
न प्रेर्यते तत्तादृशं किंच समान्या एकरूपया वृतया वरकया दीप्या विश्वं सर्वमपिरजः जगदन्नता एवं सति देवयुक्तः देवकामो जनः अपा चीर अपां च
नाः प्रतिनिवृत्तमुखीः अपरा अन्या आगामिनी रुषसः अपो एजते अपचालयति अपरोषशब्दः पूरणः पूर्वोभिस्ताभिः प्रतिरते प्रपूर्वास्तिरतिवर्धना
र्थः वर्धयति स्वमनीषां वर्धते वा स्वयं ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ आग्रावभिरहन्येभिस्तुभिर्वरिष्ठं वज्रमाजिघृक्षिमायिनी ॥ दातवायस्य प्रचरत्स्वदमेस
वर्तयंतो विचवर्तयन्तहा ॥ ॥ अत्र पूर्वाधेर्द्विउच्यते ॥ उत्तरार्धेर्द्विउच्यते ॥ आह्वयत इति शेषः केः अहन्येभिः अहनि संपादितेः अस्तुभिः राज्ञिभिः

सम
५७

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ यस्य निश्चितं वेदायो वेदेभ्योऽस्विलं जगत ॥ निर्ममेतमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥ ॥ तृतीयाध्याय आरभ्यते ॥ तत्र
प्रयुंजतीति सप्त चैतृतीयं सूक्तं प्रतिरथ स्यात्तत्रैष्टमं पूर्वत्र वैश्वदेवं वैतर्दिक्तत्वादिदमपि वैश्वदेवं प्रयुंजतीत्यस्य प्रतिरथ इत्यनुक्तमणिका ॥ विनियो
गोलैंगिकः ॥ ॥ तत्र प्रथमोऽध्यायः ॥ प्रयुंजतीति वरंति ब्रुवाणामहोमाता दुहितुर्बोधयन्ती ॥ आविवासेतीयुवतिर्मनीषापितृभ्य आसदने जोडुवा
ना ॥ ॥ एषोषस्या प्रयुंजती प्राणिनः प्रस्तुतेषु कर्मसु दिव्योद्युलोकादेति आगच्छति ब्रुवाणास्तूयमाना कर्मणि कर्तृप्रत्ययः महो महती माता
प्रकाशस्य देवानां वा निर्मात्री दुहितुः भूम्या बोधयन्ती बोधं कर्वाणात दुपजी यत्वात् दुहितृत्वं मुपचर्यते यद्वा दुहितुर्दिव्यति संबंधः उषो दिवो
दुहितृत्वमाश्नातं अत इदमधिगम्यते ॥ कदाचित् द्यौरुषसो जायते उषाश्च दिव्यति प्रजापतिर्वैष्वां दुहितरमभ्यधाय दिवमित्यन्य आदुरुष
समित्यन्य इति हि श्रूयते लिंगं च उपदिश्यते कार्यकारणभावव्यत्यये अदितेर्दक्षो अजायत दक्षादिति रिति किंच आविवासेतीपरिचरंती युव
ति मिश्रयन्ती सर्वत्र नित्यरूपिणी रामनीषास्तुतिमती पितृभ्यः तृतीयाथे पंचमी पितृभिः पालके देवैः सह सदने यागगृहे आसर्वतो जोडुवानां आ
हूयमाना यद्वा पितृभ्यः कर्मणां पालकेभ्यो यजमानेभ्यः इष्टं प्रापणेन पालकेभ्यो वातेषामर्थयि जोडुवानां ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अजिरासस्तदप
र्यमाना आतस्त्रिवांसो अमृतस्य नाभिः ॥ अर्नता स उरवो विश्वतः सं परिधावापृथिवीयति पृथा ॥ ॥ अजिरासो गमनशीला अजिरिति रत्नस्य
यांतो अजिराशिशिरत्यादिना निपातितः तदेव प्रकाशनरूपं कर्म यस्य तत्तादृशमहरीयमाना गच्छंतो अमृतस्य सूर्यस्य नाभिः संनाहकं मंडलं अमृतं

अपरोभावप्रत्ययः पूरणं यतोयं भागो महान् भजनीयः सवितारैरकः दत्तियकृतिर्वायं वरणीयं धनं ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये द्वितीयो वर्गः ॥
 ॥ देवं वदति पंचैवं च मंसूक्तं आत्रेयस्य प्रतिप्रभस्यार्षं त्रैलोक्यं भवेत्तदेवं वः प्रतिप्रभो त्वात्त एपाणि रिसु नुक्रमणिका ॥ विनियोगो लौकिकः ॥
 ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ देवं वो अघे सवितारमेधे भगं चरत्वं विभजंत मायोः ॥ अवां नरा पुरुभुजा वरुणां दिवे दिवे चिदंश्चिना सखीयन् ॥ ॥ देवं द्यौ
 तमानं सवितारं सर्वस्याभ्यनुज्ञातारं सर्वस्याभ्यनुज्ञातारं वः वामित्यर्थः यद्वा होतु रिरं वाक्यं वा यजमानोऽप्यो युष्मभ्यमर्थायाद्येदां आर्द्रपे
 उपगच्छामि भगं च भजनीये देवं आयोर्मनुष्यस्य यजमानस्य रत्नैरमणीये हविर्विभजंतं भगो वां विभजत्विति भगस्य विभजने प्रसिद्धं रायो वि
 भक्ता संभरश्च वस्वः ॥ भगो विभक्ता शवसेति च श्रुती यद्वा चतुर्थे येष छीय जमानार्थं रत्नैरमणीये धनं विभजंतं तेन रा नेतारो हे पुरुभुजा ते
 ति पुरुभुजो अश्विनौ वां युवां दिवे दिवे प्रतिदिनं आववृत्त्यां आवर्षयामि अस्मदभिमुखं सखीयन् युवयोः सखित्वमिच्छन् विदिति पूरणः ॥
 ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ प्रतिप्रयाणमसुरस्य विद्वत्सूक्तं देवं सवितारं दुवस्य ॥ उपब्रवीत नमसा विजानं ज्येष्ठं चरत्वं विभजंत मायोः ॥ ॥ असुरस्य श
 रणां निरसितुः प्रतिप्रयाणं प्रयागतिं विद्वान् जानन्नसूक्तं सवितारं देवं दुवस्य परिचरहे अंतरात्मन् किंच आयोर्मनुष्यस्य ज्येष्ठं चरत्वं धनं भ
 जंतं भगमित्यर्थः नमसानमस्कारेण हविषा वा विजानन्नविशेषेण भावयन्नेत्यर्थः यद्वा तन्महत्तयं यज्ञापयन् उपब्रवीत स्तोत्रं सुवान् ॥
 ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अदत्र यादयते वार्याणि पूषा भगो अदितिर्वस्तु त्वः ॥ इदो विष्णुर्वरुणो मित्रो अग्नि रहानि भद्रा जनयंत दस्माः ॥ ॥ अथ मग्नि

रदत्र या अदनीयानि अदरोणादिको वप्रत्ययः सुपां सु लुगिति या जादेशः अथवा अक्षिष्टदत्ताजिह्वतया वार्याणि वरणीयानि काष्ठानि दयत दयत
 यतिरनेककर्म अत्र दहने वर्तते दहतीत्यर्थः सामर्थ्यादिभिरिति गम्यते यद्वा अदनीयानि वरणीयानि अन्नानि दयत दत्तियजमानाय ददानय
 ति हि सा वलारव्यानेषु कीदृशो मिः पूषा पोषकः ॥ भगो भजनीयः अदिति रत्वं जनीयः यद्वा पूषा दयस्त्रयोपि प्रत्येकं अदनीयानि वार्याणि चानि द
 यते उस्वः सूर्यो वस्ते आक्षादयति सामर्थ्यात् ते जांसि इन्द्रादयः पंचापि देवाः दर्शनीयाः अहानि सर्वाण्यां तृणि भद्रा शोभनीयानि जनयंत जनय
 ति दिवसानायागदानादि विशिष्टत्वेनैव भद्रत्वं ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ तन्नो अनर्वा सवितारुथं तस्मिन् धवः स्यंदनश्रीला इषयतो गच्छंतो नद्यः ॥ अनु अनुसृत्य गमन् गच्छंतु धनं दातुं गच्छंतित्यर्थः यद्यस्मात् अर्धर
 स्य होताराय स्याम पतयो वा जरत्नाः ॥ ॥ तत्प्रसिद्धं वरुणाय मस्मदभिमतं धनं नोऽस्मभ्यं अनर्वा अप्रयच्छ - केनाप्यतिवारितः सवितार
 वप्रयच्छत्विति शेषः तद्धनं सिद्धवः स्यंदनश्रीला इषयतो गच्छंतो नद्यः ॥ अनु अनुसृत्य गमन् गच्छंतु धनं दातुं गच्छंतित्यर्थः यद्यस्मात् अर्धर
 स्य यागस्य होता होमनिष्पादको ह उपवाचे उपेत्य ब्रवीति तस्मात् प्रयच्छत्विति शेषः वरुणाय च त्रयोरायो धनस्य बहुविधस्य पतयः स्वामिनस्माः से
 भवेम वा जरत्नाः अथवा यद्यस्माद्वा चेत्तो मितस्मात् सवितारुथं मागच्छतु तस्मान्नद्यश्च नो वरुणं तमनुगमन् अनुगच्छंतित्यर्थः यद्यस्मात् अर्धर
 पंचमी ॥ ॥ प्रयवसुभ्य इव दामनो दुर्गमि त्रैवरुणसूक्तवाचः ॥ अवेत्तु भवेत्कृणुता वरीयो दिवि स्पृथिव्योरवसामदेम ॥ ॥ ययजमाना वसुभ्यो यज्ञानि
 वासेभ्यो देवेभ्यः इव तत्तमनवन्मो नोपश्चात्सकं आपद्भुये च मित्रे देवे वरुणे च सूक्तवाचः सूक्तवचसा भवेति तानस्मान्नमभ्यं महधनं ते जीवा अ

विष्णुः अवगच्छतु देवाः कृणुत कुरुत च एते भ्यो वरीयः उत्तरं सुखं दिवस्पृथिव्योरवसारक्षणेन मदेम ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये तृतीयो वर्गः ॥
 ॥ विश्वो देवस्येति च वैष्वस्यं स्वस्यात्र यमुने रावी ॥ वैश्वदेवपंचमीपंक्तिः आद्याश्चतस्रोऽनुष्टुभः ॥ तदुक्तं मनुक्रमण्यां विश्वस्य त्रयः पंचमेत
 मिति ॥ एषाभिपूवषडहया प्रथमे हनि वैश्वदेवस्येति प्रतिपत्तं च स्याद्यः स्रितं च ॥ विश्वो देवस्यानेतुरित्येकेति अभिपूविकेषु द्वितीया चतुर्थः ॥
 ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ विश्वो देवस्य नेतुर्मतो वुरीत सरयः ॥ विश्वो राय इषु ध्यति घ्नं वृणीत पुष्यसे ॥ तस्य सख्यं वुरीत वृणीत विश्वो जनो रायो धन
 स्य इषु ध्यति पंचमलकार इति तस्यानुग्रहात् सर्वजिनो घ्नं धनं वृणीत सवितारं पुष्यसे पूष्ये पर्यासं धनं ॥ अथ द्वितीया ॥ ते ते देवनेतये
 चेमा अनुशसे ॥ ते रायाते ह्य ॥ ३ ए च स चेमहि स चथे ॥ हे ते ते देवता ते ते तव स्वभूतास्ते वयं यजमाना ॥ ये चान्य इमान् विभक्तिं त्यज्य ॥ इमे
 होत्रादयः अनुशसे शंसितुं प्रभवन्ति तेऽपि मे मदीयाः संवय इमान् अन्यानि दादीन् अनुशसे कमेण शंसितुं प्रभवन्ति एकैवामहानात्मा देव
 ता ससूर्यः सहि सर्वभूतामेकं कृत्वा दितरासां देवता नांतदभावादि ति भावः न केवलं स एक एव सत्यं तत्र भयं यं रायाधनेन स चेमहीति
 संबंधः ते हि ते सवु आ ए चे अप च नीये कृत्यार्थे के अत्ययः ॥ ४ मे जेत इत्ययं यत्वा द्विभक्ते रदर्शिनं स चथे ॥ सर्वः कामे स चेमहि संगच्छे मदि ॥
 ॥ अथ तृतीया ॥ अतो न आ नृ न तिथी नतः पत्नीर्दशस्यत ॥ आरे विश्वपथे छां द्विषो युयोतु यूयुवि ॥ अस्मिन् यज्ञे पत्नी देवानां पत्नी रपितं देव
 स्यत हविः सार्वविभक्तिं कृत्वा सिद्धोऽस्माकं मृत्विजो नृ न तिथी नतः दत्तं पूज्यां देवान् आरे दत्तास्यत सर्वतः परित्वरत् अतोऽस्मिन् यज्ञे पत्नी देवानां प

राम

५२

तत्र निष्पन्नैरित्यर्थः तथा विधेः अविभिः साध्ये साधनशब्दः यावसाध्योरभिषवनिमित्तभूतेः आगत्य सोमः स नृमायिनिवृत्ते निमित्ते सति वरिष्ठमु
 रुतरं वज्रं आसर्वतो जिघृक्षति दीपयति वाकिं च वा शब्दश्चाथ यत्वं शत्रुकस्यादित्यस्य शतं शतं संस्थो कार इमयः स्वेदमेव कीयेत् हे आकाशो प्रच
 रन् प्रचरति किं कुर्वतः सर्वं तयंतः प्राणिनो नाशयंतः यदा अहा अहानि दिवसान् संवर्तयंतः सस्य संवर्तयंतः विवर्तयन् अहा अहानि निवर्तयति
 गतान्येव पुनः प्रापयति च तपनपरिस्पंदाधीनत्वात् प्राणिनामायुः क्षयस्याहोरात्रादिव्यवहारस्य ॥ अथ चतुर्थी ॥ तामस्य रीतिं परशोरिव प्रत्य
 नीकमख्यं भुजे अस्य वर्षसः ॥ स चायदि पितुर्मंतमिव क्षयं रत्नं दधाति भरद्वाजये विद्वो ॥ इयमाग्नेयीतां प्रसिधामस्याग्नेः रीतिं स्वभावांगतिं वा
 परशोरिव प्रतिपरशोः प्रतिनिधिं मिव पश्यामि परशुर्यथा स्वस्वामिने भिमते साधयति तद्वदित्यर्थः अस्य वर्षसो रूपवतोऽस्यादित्यस्यानीक
 रश्मिः सस्य हं भुजे भोगाय अख्यं कथयाम्यहं स्तोत्रं यदित्यस्मात् स च देवः स चास्मत्सहायः स नृपितुर्मंतं अभवंतं क्षयमिव निवासमिव भर
 द्वाजये संग्रामे यज्ञे वा आदानयुक्ताय विद्वो यजमानाय रत्नं रमणीयं धनं दधाति धारयति उभयमपि ददातीत्यर्थः ॥ अथ पंचमी ॥ स जिह्वा
 चतुरनीकं रजते चारुवसानो वरुणो यत नृरि ॥ न तस्य विद्वदपुरुषत्वं तावयं यतो भगः सविता दानि वार्ये ॥ सोऽग्निश्चतुरनीकः चतुर्दंष्ट्रः प्रभुः
 जालः स नृस जिह्वा रजते घृतादिकं गच्छति जिह्वा चतुरनीकः स नृ रजतेऽलं करोति स्वात्मानं किं कुर्वाणं चारु रमणीयं तेनो वसानः आद्या
 दयवरुणः तमो वारकः स नृ अरिममित्रं च यतं नृ उधरतस्यतमित्यर्थः तं न विधनजानीमो वयं पुरुषत्वं तावयं यतो भगः सविता दानि वार्ये

रथानामर्द्धिभिर्दत्तो जसा ॥ उत्तम अपि च हेमरुतः परुल्ल्या एतन्नामिकायां वर्तते कृष्णदीप्ताः सिधवः शोधिकाः वसत आच्छादयन्ति तेजः
तापि च याव्याने म्यारथानां स्वकीयानां रथचक्रेण जसा बलेनादिभिर्दत्ति मेघं गिरिवा विदारयति ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ आपययो विपथयो त
स्पथा अनुपथा ॥ एतेभिर्मह्यनामभिर्यज्ञं विष्णु र ओहते ॥ ॥ आपथयः अस्मदभिमुखमार्गायेषां ते तादृशा विपथयो विपथमार्गाः अंत
स्पथाः दरी मुषिरादिमार्गाः अनुकूलमार्गाश्च ये मरुतः संति ते ये तेभिः एतेश्चतुर्विधनामभिर्नामकैः स्वर्गैः मर्त्यं यज्ञं विस्तारं विस्तृताः संतः
ओहते वहतियद्वायेतैर्नामभिरुदकेऽसाध्यं यज्ञमोहते ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये नवमो वर्गः ॥ ॥ अधानर इत्येकादशी ॥ ॥ अधानरो न्योह
तेऽधानियुत ओहते ॥ अधा पारावता इति चित्रारूपाणि दृश्यं ॥ ॥ अथ अथनरो अभिमन एष्ट्यादिभेत्तारो न्योहते नितरां वहति जगतश्च
वहति अधानियुत स्वयमेव मिश्रयितार संतः ओहते अधा पारावताः पारावर इर देवाः तत्संबंधिनश्च अंतरिक्षादिहरे देवो य हतारा
दिमेघादिधारकाः संतः ओहत इत्यर्थः इति उक्त प्रकारेण तेषां रूपाणि चित्रानानाविधानियानि वा दृश्यं स्वभावापरे दर्शनीयानि भवन्ति
निशेषः ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ छंदस्तमः कुम्भन्यव उत्समा कीरिणो नृपुः ॥ तमेकं चिन्तायव जुमा आसंदृशि विषे ॥ ॥ छंदस्तमः छंदसो
मिस्तारिः कुम्भन्यव उदके क्षवकीरिणः उत्सं रूपमपेक्षतृषितायागतमायायान् मरुतः आनृत्तुः सर्वतो कुर्वन् अनय वीक्षो ज्ञं यद्वाये छं
दस्तमः छंदो भिस्त्याः स्तोभति क्तिकर्मा कुम्भन्यवः सेकारो रष्ट्युदकस्य कुभिः रुदन कर्मा कीरिणः स्तोतुर्गतिमस्य पानाथ उत्सं रूपं आ

देवो स्वस्तिकुरुत हे पथ्ये पथ्या स्वस्ति देवि पंथांतरिक्षमार्गाः तत्र हितामार्गाभिमानिनी देवी हेतादृशरेव ति धनवति देवि स्वस्ति कृधि इन्द्रा
ग्निश्च प्रत्येकं नो स्मभ्यं स्वस्तिकृधि हे अदिते देवि नः स्वस्तिकृधिकुरु ॥ ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ स्वस्ति पंथाम नुचरे मसूर्या चंद्रमसा विवर्ण
नर्दता घ्नता जानता संगमे महि ॥ ॥ पंथापंथानं स्वस्ति होमे णानुचरे मसूर्या चंद्रमसा विवर्तो यथानिरालंबे मार्गो राक्षसादिभिरनु
पहतो संचरतः किंच वयं प्रवसेते पुनर्दता भिमतं अघ्नता चिरकालं विलंबकोपेनाहिसत जानता अविस्मरता मदीयश्चिरकालं गतः
कथं कार्यमिति सदेहं कुर्वत मदीयोयमिति बुध्यमानेनेत्यर्थः उक्तलक्षणेन बंधुजनेन संगमे महियद्वा पूर्वाधः प्रवसतो वाक्यं उत्तरार्धं
बंधुनां वयं बंधवः ददता अभिमतं मुपार्जितं यच्छता अघ्नता प्रवासकोपेन अहिंसता जानता सस्नेहमधिगच्छतो प्रवसता संगमे महि ॥
॥ ॥ चतुर्थस्य तृतीये सप्तमो वर्गः ॥ ॥ प्रयावाश्चेति सप्तदश चर्ममष्टमं सूक्तं ॥ अत्रेयमनुक्रमणिका ॥ प्रयावाश्च अनात्रयावाम्बोमा
रुतं हत स्पृष्टिः षष्ठ्यं ये वेति ॥ अत्रेयः त्रयावाश्च ऋषिः इह तदिति प्रयोगादिमादी निदश सूक्तानि मरुद्देव्यानि पष्ठी सप्तदशी च पञ्चो
शिष्टाः पञ्चान्तपरिभाषया अनुष्टुप् ४ गतो विनियोगः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ प्रयावाश्च धृष्ट्या वामि रुद्रिर्ऋक् ॥ ये अद्रो घमनुष्यधं अ
वामदंतियज्ञियाः ॥ ॥ हे श्यावाश्च एतन्नाम ऋषे धृष्ट्या स्वं ऋक् ॥ ॥ १८ स्तुत्यान् मरुतः ॥ ॥ शर्चद्वितीया र्थं तृतीया एवं स्वयमेव संप्रेष्यति यदा
यजमानो होतारो श्यावाश्च ब्रूत यदामरुद्रिः मरुत्संदृशौ ऋक् ॥ ॥ स्तोत्रमिः सह स्तोत्रैरर्चस्तुहीत्यर्थः ये मरुतो यज्ञिया यज्ञाहं अत्रे

येति तीया उक्तलक्षणोभ्यो मरुद्व्यो दाना अभिमत दानानि सचेत संगच्छते ॥ अथ षोडशी ॥ प्रयेमे बंध्वेष्वे गोवो च सूरयः ॥ अश्विनो चेत मात
रं ॥ अधापितरमिषिणं रुद्रं चेत शीकृषः ॥ येमर्द्ध बंध्वेष्वे पां बंधूनामन्वे षणो सति सूरयः ॥ प्रजापकाः ॥ गामाध्यमिकां वा चंगो देवता
वा प्रवो चेत अश्विनो मृषे वा कं रुषिर्मरुदाक्यमनुवदति तस्माद्व्यो राख्यातयो यच्छान चया निघातः ॥ तेऽश्विनो देवताः ॥ अश्विनो गोवा
मातरं चेत अश्विनो मृषे वा कं रुषिर्मरुदाक्यमनुवदति तस्माद्व्यो राख्यातयो यच्छान चया निघातः ॥ तेऽश्विनो देवताः ॥ अश्विनो गोवा
शक्ताः ॥ ते मरुतां रुद्रं पुत्रत्वं परिग्रहो वक्रुत्वं उपपादितः ॥ अथ सप्तदशी ॥ सप्तमे सप्त शाकिन ए कमेका शताद दुः ॥ यमुनाया
मधि श्रुतमुद्राधोगव्यं मृजे निराधो अश्वे मृजे ॥ सप्तगणा वै मरुता इति श्रुतेः ॥ अदिति गर्भवर्तमानं चायमिंद्रः प्रविश्य सप्तधा न्यदा
त्यत एकोनपंचाशन्मरुद्गणा अभवन्ति तिपुराणेषु प्रसिद्धं ते च सप्त संख्या काः ॥ शाकिनः ॥ सर्वमपि कर्तुं ते चैकमेका वा एके को गण
मेमर्द्ध सता सप्त संख्या निगवांश्च यथा निदुः दत्तवंतः प्रयच्छंति वा आशीः ॥ ते दूतं यमुनायां नद्यां अधि अये सप्तम्यर्थानुवादी तत्र अज
प्रसिद्धं गव्यं गामसमूहात्मकं गो संबंधिनं वा राधो नि मृजे निमाजिर्भ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये दशमो वर्गः ॥ ॥ को वेद जानमिति षोडशार्च
नवमं सूक्तं ॥ ॥ अथावा च रुषिः आद्यापंचमाद शम्येकादशी पंचदश्याः ककुभः ॥ षष्ठी सप्तमी नवमी त्रयोदशी चतुर्दशी षोडश्याः सतो वृ
हत्याः ॥ अष्टमी द्वादशी च गायत्र्यो द्वितीया वृहती अनुष्टुप् चतुर्थी पुरजम्भिक मरुतो देवता तथा चानु कांतं ॥ को वेद षोडश ककुभं हत्यनुष्टुप् पुर

उल्लिङ्गकुसतो वृहल्लो गायत्री सतो वृहल्लो ककुभतो वृहती ति विनियोगो लै गिकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ को वेद जानमेषी को वा पुरा सुमेधा समरु
ती ॥ यद्यप्युज्ज्वेलो स्य ॥ ॥ एषी मरुतो पूर्वसूक्ते प्रकृतत्वाद्वादे शविषयत्वादेवामि स्य निघातता जानमु सति को वेद जाना तिकः ॥ पुमान् को
वा पुरा पूर्व अयेषी मरुतां सुम्रे पुमरेषु आस भवति यद्यदाये ते किला स्यः किली सीः ॥ षष्ठ तदस्यार्थः ॥ ता युज्ये रथे योजित वंतः ॥ तदेवोक्तिव
लक्षणानि सुरवा नि च को जानातीत्यर्थः ॥ वेगविषये सर्वत्र वा योरूपमास्य दत्तत्वादि ति भावः ॥ अथ द्वितीया ॥ एतान् तेषु तस्कुषः ॥ ॥ अथ
वकथायुः ॥ कस्मे स सुः सुदासे अन्वापय इला भिर्वृहत्याः सह ॥ ॥ एता मरुतो रथेषु तस्कुषः ॥ स्तित वतः ॥ क आशु आव आव ये दित्यर्थः ॥
यदैते पां आ को शधनि चकः ॥ अणुयात् कथा कथं ययुर्गच्छति तदपि को जानाति यद्वा तान् कथमन्ये देवा दयो अनुगच्छेयुः ॥ कस्मे सुदासे दाना
य आपाया बंधुभूता वा सा वृहत्या वर्ष काः ॥ अयं कर्तृ रिति च इला भिर्वृहत्याः सह सहिताः ॥ अनु स सुः ॥ अनु क्रमेणो वैतर युः ॥ अथ
तृतीया ॥ तेम आदुर्य आययु रपद्य भिर्विभिर्मदे ॥ नरो मर्या अरे प स इमान् ययुर्निति ह्रि ॥ ॥ रुषिर्भूद्व्याभ्या मरुत्या दुर्भविमारब्धा स्यन्
अनया प्रादुर्भूतान् ययुर्नाहते मरुतः ॥ इह मर्द्ध लपंत मा दुः ॥ यत्र पाययुः ॥ ये मरुतो मां प्राप्ताः ॥ केः ॥ साधने धुभिर्द्योतिमाने ॥ विभिर्गतिभिरश्वैः ॥ किम
र्थः ॥ मदेमदाय सोमपानं जनिताय किमा दुः ॥ रिति तदनुवृत्तेन रः ॥ नेतारो मर्याः ॥ मनुष्येभ्यो हिताः ॥ अरे प सो अलपास्ते हे रुषे इमान् स्मान् अपश्य
नूतथा स्तितान् चक्षुषा वलोकयन् स्तहः ॥ स्या दुः ॥ यद्वा इति इहं पश्यन् स्तहः ॥ इति ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ये अंजि पुये वाशी पुस्वमानवः ॥ स सुखम्

पुत्रादिषु॥ आचारथेषु धन्वसु॥ ॥ अनयामरुतोस्वरूपं निरूपयति हेमं रक्तं युष्माकं ये प्रसिधाः स्वभानवः स्वदीप्तयो जिषु आभरणेषु आभराः
 आश्रयभूताः संति ये च स्वसुमान्येषु रुक्मेषु उरोभरणेषु ये च रवादिषु हस्तापादस्थिते कटकेषु रवादिषु कृतिश्च पृक्त्वा दय इति ह श्रुती भवतः
 रथेषु धन्वसु ये स्वभानवः आयाः संति धन्वान इषु मेतः सुरथाः पृश्निमातर इति च नैगमः ता न सर्वान् रक्तम इति शेषः यद्वा ॥ ये स्वभानवः स्वाय
 त्वादीप्तयो मरुतो जिषु आभरणेषु निमित्तेषु आयाः आश्रया भविष्यामः ये च वाशीषु निमित्तेषु आयाः आश्रयाः भविष्यामः एवं सर्वत्र योज्यः
 तादृग्विधानि मानुष्यन् रक्तहोति पूर्वत्र संबन्धः तेषामेवेदं वाक्यं ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ युष्माकं स्मारयौ अनुमुदे दधेमरुतो जीरदानवः पृष्णीया
 वोयतीरिव ॥ ॥ हे जीरदानवः शीघ्रदानाः हे मरुतः युष्मान् अनुमुदिश्य मुदे मादाय दधे धारयामि करोमीत्यर्थः सामर्थ्यात् रक्ततीरितिलय
 ते स्मेति पूरणः पृष्णी पृष्णयोयतीः सर्वत्र गच्छतीः द्यावो दीप्तिरिव द्रव्यमानानुरथानिति संबन्धः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये एकादशो वर्गः ॥ ॥
 ॥ कारीयं तिस्रः षडो होतव्याः तत्र द्वितीयाया आर्यं नर इत्यनुवाक्या सूत्रितं च ॥ आर्यं नरः सुदानवो विधन्महसोनरो अश्मदिद्यव इति ॥ ॥ संपा
 षष्ठी ॥ ॥ आर्यं नरः सुदानवो ददा शुषे दिवः कोशम चुच्युः ॥ विपर्जन्यै सृजंति रोदसी अनुधन्वनायंति वृष्टयः ॥ ॥ नरो नेतारः सुदानवः शो
 भनक्षनाः मरुतो र्यो कोशमेघना मेतत् अपी कोशं वरकं मेघं ददा शुषे हविर्दत्तवते यजमानाय दिवो तरिक्षात् अचुच्युः आस्थापयंति पर्जन्यं
 मेघं रोदसी अनुधावा पृथिव्या च नुसत्य विस्सृजंति विमोक्षयंति पश्चाद् धन्वना सर्वत्र गच्छतो दकेन सह पृष्टयो वृष्टिप्रदामरुतो यंति सर्वत्र व्याप्नु

राम

६५

रतुः आनीतवन्तः ॥ अस्मिन्नु संगोतमायतस्मज्ज इति क्तं च न य इत्यस्य नर्तने वा विशेषमात्रं शीलं रूपं ते मरुतके चिन्नाद्यं तापवः न कदाचि
 यदशास्तरकरा इव स्थिताः ऊमाः शरक्षका दृशि दर्शने आसन् विषयभूता अभवन् केचित् विषेशरीरदीप्ये बलाय वा सन् प्राणप्रेरणेति भावः ॥
 ॥ अथ त्रयोदशी ॥ ॥ य ऊमा ऊष्टु विधुतः कवयः संति वेधसः ॥ तमृषे मारुतं गणं नमस्यारमया गिरा ॥ ॥ ये मरुतः ऊमाः दर्शनीयाः मह
 तो महतो वा वृष्टि विधुतः आयुधैर्विधोतमानाः कवयो मेधाविनो मेधसः सर्वस्य विधातारः संति तं तेषां मारुतं गणं रमया गिरा रमणीयं
 गिरा रक्तत्वा हे ऊषे त्रया वाश्च न स्य परिचरक्त हि अथ नमरमयति दुःतरत्वा दनिघातः उभयसांहनिको दीर्घः ॥ ॥ अथ चतुर्दशी ॥ ॥ अथ
 ऊषे मारुतं गणं दान्तामित्रं न योषणा ॥ दिवो वा धृस्मव ओजसा रक्तता धीमि र्षिण्यत ॥ ॥ हे ऊषे मारुतं गणी मरुद्वैधे मित्रं न आदित्यमिव
 दाना हविर्दानेन योषणा योते रिदं रूपं योषा रक्त निः तथा वा च आगच्छति ऊषे रुतं राधं प्रत्यक्षवादः ओजसा बलेन हे धृस्मवो धर्मकामरुतः
 दिवो वा धृलोका द्वा वा शरश्च ते लोक द्वया द्वा धीमिः अस्मदीया भिरुक्तिभिः रक्तताः इषण्यत गच्छत यज्ञे ॥ ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ नमन्वानर
 वां देवां अक्षानवक्षणा ॥ दाना सचेतसू रिभिर्याम श्रुते भिरं जिमि ॥ ॥ नुक्षि प्रं एषां मरुतां एतान् मरुत इत्यर्थः मन्वानः रक्तवत देवान् मरुद्वै
 तिरिक्तानवक्षणा वहनेन निमित्तेन अक्षे अभिप्राप्तुं नमनु ते यद्दानेति संप्रत्यर्थं वहति देवानिति वक्ष्यमाणो रक्त निः तथा ये वा एतां देवान् मरुतो
 मन्वानः रक्तवन् अभिषु वन्ति तिस्रस्तोता सूरिभिर्मैधा विभिः याम श्रुतेभिः शीघ्रगमनेन विभ्रुतेः फलस्य व्यंजकैर्मरुद्भिः सर्वस्मात् पंचम्य

च० भा०

६६

[illegible]

राम

३३

पानां यावनं च आप उदकानि शशस्त्वने जसू उस्वि गो युक्तं भेषजं यद्यप्येतद्दुदकनामतथापि पृथगपामभिधानादत्र तद्धेतुकार्य
मन्नमुच्यते सर्वेण सहस्र्यामलभेमहि मरुतो वयं यद्वा । आपो युष्मत्प्रेरिताः ४ उक्तं सर्वं कुर्वतु वयं सर्वे सहेवस्यामभवेमपुष्पस्वभू
ताः ॥ ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ सुदेवः ४ समहासति सुवीरते नो मरुतः ४ समर्थः ॥ यं त्रायध्वे स्याम ते ॥ ॥ हे समह प्रशस्तवत् ४ समह शत्रुः
हे पूजित मरुतां गणाः ४ सुदेव कव्याणामरुत्संज्ञिक देवोपेतः असति भवति हिनरो नेतारः ४ हे मरुतः ४ स सुवीरः ४ शोभन पुत्राद्युपे
तश्च असति भवति यं मर्त्यं त्रायध्वे पाळयध्वे एवंप्रवृत्ति ते वयं स्याम युष्मदीयाः ॥ ॥ अथ षोडशी ॥ ॥ स्तुहि भोजांस्तु वतो अस्थिया
मनिराणां गो नयवसे ॥ यतः पूर्वोऽवसत्वीज्यनुक्षयगिरागृणीहि कामिनः ॥ ॥ हे ऋषेस्तु वतः स्तुतिं कुर्वतोस्य यजमानस्य या
मनियज्ञे भोजानूदातृ नू मरुतः ४ स्तुहि गावो नयवसे तृणादि भक्षणाय गच्छ स्वो गावो यथारमंते तद्वन्न मरुतोऽपिरमतां यतो मरुतः पूर्वो नू
पुरातना नू सखा नू वा अनुक्षय आक्षान कामिनः ४ स्तुतीं वतो मरुतः ४ गिरास्तुत्यागृणीहि स्तुहि ॥ ॥ इति श्री चतुर्थस्य तृतीयोऽंश
योदशोवर्गः ॥ ॥ प्रशार्धयेति पंचदशार्चदशमं सूक्तं त्रयावाश्वस्यार्धमरुदेवतार्कचतुर्दशी त्रिष्टुभं ४ शिष्टाजगस्य ४ प्रशार्धविंशोना
जागतमुपांत्या त्रिष्टुभं इति अनुक्रांतं सूक्तं विनियोगो गतः ४ सेवासूक्ते प्रथमो ॥ ॥ प्रशार्धयिमा रुताय स्वभावनं दमौ वाचमने जापव
तच्युते ॥ घर्मस्तु भेदिव आष्टयज्वने धुम्रप्रवसे महि नृमगमर्चतेति ॥ ॥ प्रे अनजेति संबंधः ४ मारुताय मरुत्संबंधिने शार्धयव

लायइमो क्रिषमा शांतिशानजशायस्वभानवेस्वायव ततेजसे पर्वतच्युते पर्वतस्य यावपि चर्मस्तमेधर्मस्य स्तोभायवेदिव कलोका रागच्छ
ते पृष्ठयज्वनेषदृष्टेरथतरहृददिभिरीजानोयद्युन्नश्रवसेद्योतमानाभायमहिमलतप्रभृतकमधनहविलक्ष्मय चेतददतेत्यर्थः कारीयं
प्रथस्याऽपि ज्याप्रवोमरुतइतियाज्यास्त्रितैच॥ प्रवोमरुतस्तविषात्राय नरइति॥ ॥ सेषाद्वितीया॥ ॥ प्रवोमरुतस्तविषात्रेदोवोवयोवृ
धोअश्वयुजऽपरिज्ययऽ॥ सीविद्यतादधतिवात्रीतित्रितऽस्वरत्यापोवनापरिज्ययऽ॥ ॥ हेमरुतोवोयुष्माकंगणऽप्रप्रादुर्भवतिकीदृशाग
णाऽतविषादीसाऽमहांतोवाउदन्यवऽउदकेऽस्तोजगदक्षणाथं वयोवृधो नस्यवर्धयितारऽअश्वयुजऽगमनापरयेश्वानीयोक्तारऽप
रिज्ययऽपरितोर्गताऽविद्यतासंदधितसंगच्छंतेतदानीं त्रितऽविषुक्तानेषुतायमानोयोमरुदणोवावावातिशययति अस्मिन्वृक्षेसंविद्यु
तातदाआपोपरिज्ययऽपरितोर्गअआपोवनाभूमौस्वरस्यधऽपतेति॥ ॥ अथतृतीया॥ ॥ विद्यन्महसोनरोअत्रमदिद्यवोवातेविषोमरुतऽपर्व
च्युतऽ॥ अथयचिन्मुद्राक्राडुनीरुतस्तनयदमारभूसाउदोजसऽ॥ ॥ विद्यन्महसइति तृतीयाकारीया मेवद्वितीयस्यापियाज्यास्त्रितैच॥
विद्यन्महसोनरोअत्रमदिद्यवऽरुहणीनियानैहरयऽसुपर्णाइति॥ तत्पाठस्तविद्यन्महसइति विद्यन्महसोविद्योतमानतेजसऽनरोरुह्यादेन
तारऽअत्रमदिद्यवऽआसायुधाऽअत्रमसारमयायुधावावातविषऽप्राप्तदीप्तयऽपर्वतच्युतऽपर्वतानामेघानीयावपितारऽअद्यामुद्रुदका
नीदातारऽवासोयजादेशऽचिदिति पूर्णाऽक्राडुनीरुतऽक्राडुन्याअशनेऽपर्वतकाऽस्तनयदमाऽअमात्रावृऽसाहस्यवाचिशोपेतगणाइत्यर्थऽ॥

वति॥ ॥ अथसप्तमी॥ ॥ तत्तदनाऽसिधवऽक्षोदसारजऽप्रसस्तुर्धनवोयथा॥ स्थनाअश्वाइवाध्वनोविमोचनेवियद्वर्ततएव॥ ॥ सिधवऽस्थ
दमानाआपऽतत्तदनाऽनिर्भिदतोमेघातेमरुतऽक्षोदसाऽउदकेनसहरजोतरिषीप्रसस्तुऽप्रसरंतिधेनवोयथापयाऽसिचंत्योनवप्रसूता
गावइवकिंचदह्यंतांतरस्यन्नाऽआशुगतयोअश्वाइवयथाध्वनोविमोचनेमनुष्याणामध्वविमोकायसंचरंतितथेत्यर्थऽ॥ यद्यदाएव्यऽने
दीनामेतत्तद्वोविवर्ततेविविधसंचरंतिअथवाप्रतिनिवृत्त्यवर्ततेप्रवर्धतइत्यर्थऽतदेवंकुर्वंतीति पूर्वत्रान्वयऽ॥ ॥ अथाष्टमी॥ ॥ आयातमरु
तोदिवआंतरिक्षादमादुत॥ मावस्कातपरावतऽ॥ ॥ हेमरुतऽपरावतऽअसंतइरदेशात्तदिवोद्युलोकात् आयाततथांतरिक्षादायातउतापिच
अमात्अस्माह्लोकादायातपरावतइत्यत्रापिवायोज्यंपरावतोतत्रतत्रइरदेशादावस्काअवस्तिर्तेमाकुरुत॥ ॥ अथनवमी॥ ॥ मावोरसानित
भाकुभाकुमुर्मावेऽसिधुर्निरीरमत॥ मावऽपरिष्ठात्सरयुऽपुरीषिण्यस्मेइत्स्ममस्तवऽ॥ ॥ हेमरुतोवोयुष्मा नूरसानदीनामेतत्तसानदी
भवतीतिनिरुक्तं॥ रसवतीशरवतीअनितभाइतप्राप्ताभायस्याऽसाइतभानतादृशअनितभाकुस्तिनदीतिअमानिरीरमतनिरुहमारमत
कुमुऽसर्वत्रकमणसिधुस्तमुद्रअमानिरीरमततथापुरीषिणीपुरीषमुदकंतद्वतीसरयूरपिमापरिष्ठात्परितस्तिष्ठतुमा नृणाधुअस्मेइतअ
स्मास्वेवसुप्तंत्वदागमनंजनिर्तुसुर्ववोयुष्माकसंबंधियुष्मत्त्वभूतंअस्त॥ ॥ अथदशमी॥ ॥ तंवऽशार्धरथानोत्तेषंगलीमारुतंनव्यसीनी॥ अ
नुप्रयतिवृष्टयऽ॥ ॥ तंमारुतंगलीचस्तोमीत्यर्थऽ॥ यद्द्वारथानोरहणशीजानोवोयुष्माकंशार्धपरिषामसिभावुर्कंगलीस्तोमीत्येकमेववाक्यंअवि

यामार्गप्रदर्शननायकं भवति तद्वत् ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ न स जीयते मरुतो न हन्यते न स्नेयति न व्यथते न रिष्यति ॥ नास्य राय उपदस्यंति नोतयन्
 धिं वायं राजानं वा सुपुदथ ॥ ॥ हे मरुतो यूयमृषि मंत्रं दृष्ट्वा रं ब्राह्मणं राजानं वा सुपुदथ रक्षयथ प्रयथा सक्तं मसु सक्तं ऋषिः राजानं जीयते अन्य
 न पराभायते जिजयेज्या वयो हाना विस्यस्य वारुपं हे मरुतः न हन्यते न हिंस्यते अस्यर्थे प्राणेन विद्युज्यते न स्नेयति न स्वीयते न व्यथते न पीड्य
 ते न रिष्यति न हिंस्यति अत्रेति साधारणमार्गं नास्य रायो धनानि नोपदस्यंति न तूपक्षीयंते तथा नोतयोरक्षायुपदस्यंति ॥ कारीयो मेव तृतीयस्याः
 विदुस्य याज्या नियुक्तं द्रव्येषां सूत्रितं च ॥ ॥ नियुक्तं तो ग्रामजितो यथानरो अग्नेवाधस्वविमृधो विदुर्गहेति ॥ ॥ सेषाष्टमी ॥ ॥ नियुक्तं तो ग्राम
 जितो यथानरो यमणोन मरुतः कर्बं धिनः ॥ विचंस्कृत्संयदिना सो अस्वरं युदंति पृथिवी मध्वो अधसा ॥ ॥ नियुक्तं तो नियुक्तं तो निरुक्तं तो निरुक्तं तो
 तो मरुतः नरो ग्रामजितो संघात्मकस्य पदार्थस्य ग्रामजितः विश्लेषयितारः नरो नेतारो वातामहं ते नियुक्तं तो अत्राश्वसामान्यवर्तते नितरा
 नवेन वातामहं तो ग्रामजिताः ग्रामस्य नेतारो न रद्वमनुष्या इव तथा भवति अयमणोन अयमप्रभृतय आदित्या इव दीप्ता इति शेषः तादृशा
 मरुतः कर्बं धिनः उदकं वं तो भवति यद्यदा इना सः इधरा उलं कृपादि निरुक्तं प्रदेष्टुं मेघं वापि चिति आचार्यं कदकेन यदा अस्वरं नृशब्दं पतियदा
 युदंति पृथिवी मध्वः मधुरस्योदकस्याधसा सारेण तदेवं भवति यदा अस्वरं नृशब्दं वापि चंस्कृत्संयदिना युदंति ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ प्रवत्सती यं पृथि
 वी मरुतः प्रवत्सती धीर्भवति प्रवत्सती ॥ प्रवत्सती पथ्या अंतरिक्ष्याः प्रवत्सतः पर्वता जीरदानवे ॥ ॥ इयं पृथिवी मरुतः मरुदर्थाय प्रवत्सती प्रवत्सतः

नियुक्तं तो

राम

६८

प्रकर्षवतो विस्तीर्णाः प्रदेशाय स्यांसा प्रवत्सती तादृशी भवति कृत्वापि भूमिर्मरुत्सरा भवतीत्यर्थः ॥ तं सर्वो मपि या प्रवत्सतीति यावत् तथा योरपि प्रव
 द्यः प्रकर्षणगच्छः ॥ तेभ्यः प्रवत्सती भवति सा विमरुतां संचारयतथा अंतरिक्ष्याः अंतरिक्षे भवाः पथ्याः सुमतयोपि प्रवत्सतीः प्रवत्सत्यो मरुतः प्रव
 वंति पर्वताः अद्रयः मेघा वा प्रवत्सतो भवन्ति जोरदानवः क्षिप्रदाना मरुतः ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ यन्मरुतः सभरसः स्वर्णरः सूर्य उदिते मदथा
 दिवोनरः ॥ नवोऽथाः अथ यं ताहसि स्वतः सद्यो अस्याध्वनः पारमश्रुथ ॥ ॥ हे मरुतः सभरसः सहवकाः स्वर्णरः सर्वस्य नेतारो यूयं यद्यदा
 सूर्य उदिते उदिते मध्याह्ने मदथ सोमेन अहदिवो धुलोकस्य नरो नेतारः यदा सोमं पातुमिच्छेथेत्यर्थः ॥ तदा वोऽथाः सिस्रतः सरंतो नाह अथ यं त
 येव रश्मि यं तिस्रस्तदानीमेवास्याध्वनो देवयजनमार्गस्य पारमश्रुथ या प्रुथ ॥ यदा यदा सोमेन मदथ तदा त्वदीयाः आवाः न शिथिला भवन्ति यू
 यं च कृत्स्नस्य लोकत्रयमार्गस्य पारमश्रुथ ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीयं च दशो वर्गः ॥ ॥ अथैकादशी ॥ ॥ अंसेषु वरुह्यः पत्करादयो वसः
 सुरुक्मा मरुतो रथे शुभः ॥ अग्निभ्राज सो विदुर्गहेति गमस्योऽग्निः प्राः शीर्ष सुवितता हिरण्ययी ॥ ॥ हे मरुतो वो युष्माकमंसेषु वरुह्यः आयुधा
 निभा संतीति शेषः पत्करादयो कटकाः वक्षः सुरुक्माः हाराः रथे शुभः मधुरा आपः अग्निभ्राज सो भिदीप्ताः विदुर्गहेति गमस्योऽहं स्तयो
 भा संत इत्यर्थः शीर्षः शिरः सुहिरण्ययीः हिरण्ययीः शिप्राः उल्लापमयः वितता विस्तृताः प्रतिवाक्यं वितता इति वा संबंधनीयः ॥ अथ द्वादशी ॥
 ॥ तत्राकमयो गभीतशोचिर्वरुहा सिप्यलं मरुतो विधुनुथ ॥ समर्थं तं जनाति विधुतयत्वरं ति घोषं विततं मृताय वः ॥ ॥ हे मरुतो अयं गीतरो

यूयं तं प्रसिधं नाकमादित्यं नास्मिन्नकमस्तीति नाकः अगृहीतशोचिषं असुरैरनपहतनेजस्कं रुद्राद्युभयं पिप्पलमुदकं विधूनुथ विविधं
 चोलयथ अयं द्विकर्मकः यद्यदावृजनावलानि समच्यवत संगता बलिना भवथ हविर्भिरस्मदुत्तैरिति भावः पश्चादतिविषतदोषा भवथ भुम
 यत्र पुरुषव्ययः यद्यदावृजनावलेः समच्यवत अतिविषततव घोषं भूयतु न केशव विततं विस्तृतं स्वरं तिकुरुते सत्यं कृताय
 वः उदकमिच्छंतो यूयं यद्वा तदार्धं रुद्रिग्यजमानपरतया ग्राव्येयः यद्यदावृजनावो यज्ञकामाः यजमाना दयः यदा समच्यवत संगता वृ
 जनावलानि अतिविषत अवस्वरं ति घोषं स्तोत्रं विततं तदानं पिप्पलं विधूनुथेति संबधः ॥ अथ त्रयोदशी ॥ युष्मादतस्य मरुतो विचेतसो
 रायस्यामरथोऽवयस्यतः ॥ नयो युक्त्विति तिष्ठोऽयथा दिवोऽस्मरारं तमरुतः सहस्विणः ॥ हे विचेतसो विविधप्रजा हे मरुतो युष्मादतस्य यु
 ष्माभिर्दतस्य वयस्यतः अन्नवतो रायो धनस्य स्याम भवेम स्वामिनः रथोरथ स्वामिनो वयं युष्माभिर्दतो रायः न युक्त्विति न च वते यथा दिवः
 सकाशां निष्पन्नः आदित्यो न युक्त्विति तथा स्मो अस्मा सुसहस्विणो अपरिमिते रंतरमयं त हे मरुतः ॥ अथ चतुर्दशी ॥ यूयं रथि मरुत स्या
 हवीर्य यूयं मृषिमवथ सामविप्रैः ॥ यूयमर्वतं भरताय वाजं यूयं धतराजानं श्रुष्टिर्मतं ॥ हे मरुतो यूयं रथि धनं स्या हवीरं स्पृहणीये वीरं पुत्र
 भूयादिभिरुपेतं धच्छदत हे मरुतो यूयं सोमविप्रैः साक्षी विविधे प्रेरयितारं यद्वा सामरहिताय विप्राय स्वतादृशं मृषिमवथ हे यूयं अर्वत अश्वं वा
 जमन्तं च भरताय देवांश्च भूतेभ्यो वाश्वाय धनं हे मरुतो यूयं राजानं दीप्तं स्वामिनं वा श्रुष्टिर्मतं सुखवर्तं पुत्रमित्यर्थः धक् ॥ अथ पंचदशी ॥

राम
६३

रभसाः स्वयं मुद्यं जनाः उदोजसः उद्धतबलाः मरुतो वृक्षार्थं प्रादुर्भवन्तीत्यर्थः ॥ अथ चतुर्थी ॥ आरं कृन्तुं द्वावहानि त्रीकसायं तत्र
 संवि रजो सिधूतयः ॥ विषदजो अजयनो वेदं यथा विदुर्गालि मरुतो नाहरिष्यथ ॥ हे रुद्रा रुद्रपुत्रा मरुतः अकृन्तु विजयत कतरार्धगतने
 संबध्यते एवं सर्वत्र निक्षिप्येति तस्यार्थः अहान्यपि विजयत हे त्रिकसः शक्ताः सर्वमपि कर्तुं अंतरिक्षं यजतथारजो सियजत हे मरुतो नाहरि
 ष्यथ न हि सथ ॥ अथ पंचमी ॥ तद्दीर्घं वो मरुतो महित्वनै दीर्घं ततानसूर्यो नियोजने ॥ एतानयामे अगृहीतशोचिषो नश्वदीयन्यया तनागिरिः ॥
 हे मरुतो वो युष्माकं तद्दीर्घं प्रसिधं सामर्थ्यं महित्वनै महत्त्वं नै महत्त्वं दीर्घं अत्यंतमायतं ततानतनो तिलोके सूर्यो नियोजने सूर्यस्ते जइवरे
 ताः एतवर्णा देवानामश्वा इव ते यथा यामे गमनाय योजनं दीर्घं ततानतन्वंति ॥ तद्ददित्यपरो दृष्टो तः ते च अगृहीतशोचिषः अगृहीतनेजं
 स्कायं हेतु मरुतो विशेषणं हे मरुतो यूयं अगृहीतशोचिषः संतः यद्यदा अन्नश्वदोषापकोदकदातारं पलिभिरपहतानां मश्वानां प्रदातरं
 वागिरिमेघी पर्वतं वा न्ययातननिहितवतः ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये चतुर्दशीवर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ अभाजि शार्धो मरुतो यदर्शसं मोषथा
 वृक्षं कपने ववेधसः ॥ अधस्मानो अरमतिं सजाषसश्च रुक्मिण्यं तमनुनेषथा सुगं ॥ हे वेधसो वृक्षो मेघः तं मोषयता डयथेत्यर्थः ॥ कपना इ
 व इवेत्यनर्थकः यद्वा कपनाः कृमयो वृक्षं घृणादयः ते यथा मुक्षंति तद्वत् अध अपि च स्मेति पूरणं नोस्मान् नमामि सत्यं हे सजाषसः युष्मासु
 परस्परं समानप्रीतयो यूयं अरमतिं अरमणं धनादिकं प्रतियंतं गच्छंतं अन्नं नेषथ अनुक्रमेण नेषथ सुगं सुगमने मार्गं तद्वदृष्टो तः च रुक्मिण्यं

तु विराजयतापि चोतरि ह्यं ओजसा बले न विममिरेवा सव्यं शुभमित्यादि गते ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ साकं जाताः सुभ्यः साकमुसिताः श्रियो च
 दाप्रतरं वारुधुर्नरः ॥ विरोकिणः सूर्यस्य वरः शुभयः ॥ शुभयातामनुरथा अरुत्सत ॥ ॥ साकं सहैव जाता उत्पन्नाः सुभ्यः सुभ्यः भवन्तः महो
 तइत्यर्थः ॥ तथैव साकं सहैव उत्पन्नाः सैकारो वर्धकाः श्रियो चित्तं गोभाये एव प्रतरं प्रकृष्टतरं आसर्वतो वरुधुर्नरः वर्धयन्त नरः कर्माणो नेताः
 विरोकिणः ॥ विरोचमानाः सूर्यस्य वरः शुभयः ॥ शुभमित्यादि गते ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ आभूषण्यं वो मरुतो महित्वं न दिदृक्षेण्यैः सूर्यस्य वर
 क्षणं ॥ नतो अस्मौ अमृतत्वे दधात न शुभयातामनुरथा अरुत्सतेति ॥ ॥ हे मरुतो वो युष्माकं महित्वं न महत्त्वं आभूषण्यं कृत्यं किंच सुय
 स्य च क्षणं रूपमिव दिदृक्षेण्यं दर्शनीयं नतो अपि चास्मान् अमृतत्वे मोक्षस्वर्गत्वे तत्र धातनधारयतः श्रोहं गतं ॥ ॥ कारीयं प्रथमे
 स्यापि जातु दीरयथेत्यनुवाक्या सूचितं च ॥ ॥ उदीरयथा मरुतः समुद्रतः प्रवामरुतस्तविषा उदन्यवदिति सैषार्पचमी ॥ ॥ उदीरयथा
 मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा पुरीषिणः ॥ न वो दस्वा उपदस्यन्ति धेनवः ॥ शुभयातामनुरथा अरुत्सत ॥ ॥ हे मरुतो यूयं समुद्रतः
 वनसाधना देत रिक्ताः त उदीरयथा प्रेरयथ दृष्टमेवार्थः ॥ पुनरुच्यते हे पुरीषिणः ॥ प्रणयते वा पुरीषमुदकं हेतद्वता यूयं वृष्टिं वर्षय
 था हे दस्वा ॥ दर्शनीयाः ॥ शत्रूणां मुपक्षयितारो वा वो युष्माकं धेनवः ॥ प्रीणयितारो मेघाः ॥ नोपदस्यन्ति न शुभयन्ति ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृती
 ये सप्तदशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ यदश्वाधूषु पृषतीर युग्धं हिरण्यया अत्यंको अमुग्धं ॥ विश्वा इत्थं धो मरुतो व्यस्यन्तः शुभया

राम

५०

५०

तामनुरथा अरुत्सत ॥ ॥ हे मरुतो यूयं यदश्वाधूषु पृषतीर युग्धं योजितवत्स्वकी दृष्टान् श्वान् पृषती ॥ एष त्यो मरुतामित्य
 क्त्वात् एष द्वौ वडवाः सारंगीर्वाः शोभश्वाश्वाः यो हिरण्यया न हिरण्यवर्णान् अकान् वचनव्यत्ययः ॥ प्रत्यमुग्धं प्रत्यमुच्यते यवैर्कृता
 विश्वा इत्थं सर्वानपि संग्रामान् हे मरुतो व्यस्यथ विक्षिपथ शुभमित्यादि गते ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ न पर्वतो न नद्यो वै रतवो यत्रा चिद्धं
 मरुतो गच्छेदुत तत् ॥ उत्तद्यावा पृथिवी यातना परि शुभयातामनुरथा अरुत्सतेति ॥ ॥ हे मरुतो वो युष्मान् पर्वताः शिलोच्चयाः नवरंते
 नवारयन्तु तथानद्यश्च नवारयन्त किं तु यत्र यस्मिन् यज्ञादि स्थाने अचिद्धं जानीथे संकथयथ तत्कान् गच्छेथेव उतापि चद्यावा पृथिवी च परि
 पारितो याथ नयथा ॥ सृष्ट्यर्थं मिति ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ यत्पूर्वमरुतो यच्च नूतनं यदुद्यते वसवो यच्च शस्यते ॥ विश्वस्य तस्य भवथान
 वेदसः ॥ शुभमिति ॥ ॥ हे मरुतो यूयं यत्पूर्वं पूर्वतनं पूर्वमनुष्ठितं यत्कर्मास्ति तदित्यर्थः ॥ यच्च नूतनं कर्मास्ति यच्चोद्यते उधार्यते उच्चार्य
 ते उर्ध्वं प्राप्यते स्वर्गं तदित्यर्थः ॥ हे वसवो वासको ॥ यच्च शस्यते शंसनं क्रियते तस्य विश्वस्योक्तस्य न वेदसः जानन्तो भवथ ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥
 मृलुत नो मरुतो मावाधेष्टनास्मभ्यं शर्म बडुलं विर्यतन ॥ अधिस्तो वस्य सरव्यगात शुभमिति ॥ ॥ हे मरुतो नोस्मान् मृलुत सुरव्य
 तमावाधेष्टनस्य चूरणादि जनितेन कोपेन मावाधिध्वं किं तु अस्मभ्यं शर्म सुरव्यं बडुलं अत्यधिकं विर्यतनं कुरुत किंच स्तो वस्य स्तो
 वस्य सरव्यं अधिगात न अधिगच्छतस्तुति मनुभ्यास्मा सुसरव्यं कुरुतेत्यर्थः ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ यूयमस्मान्नयत वस्यो अहो

निर्हतिभ्यो मरुतो गुणानां ॥ अथ ध्वं नो हव्यदातिं यजत्रा वर्यस्या मपतयोरपीणी ॥ हे मरुतो यूयमस्मान्गुणानां स्तूयमाना ॥ कर्मलिक
 तृप्तयः ॥ अथ ध्वं सेवध्वं नो स्माकं हव्यदातिं हविर्निवर्तयं यजत्रा ॥ यद्व्यायूयं वयं वरणीयो बभूविधानां धनानां पतयस्या मभ
 वेम ॥ इति चतुर्थस्थ तृतीयेष्टादशो वर्गः ॥ अग्रे शर्धंतमिति नवर्चं द्वादशं सूक्तं त्रयावाश्वस्यार्धं मारुतं तृतीया सप्तम्यो सतो बृहत्या
 शिष्टा बृहत्या ॥ अग्रे नवर्चा हंतं तृतीया सप्तम्यो सतो बृहत्या बित्यनुक्रमणिका ॥ तत्र प्रथमा ॥ अग्रे शर्धंतमागणं पिष्टं रुक्मेभिरंजिभिः ॥
 विप्रो अद्य मरुतामवक्ष्ये दिवश्चिद्रोचनादधीति ॥ हे अग्रे शर्धंतं शत्रुनभि भवतं यज्ञे सहमानं वागलं मारुतं गली आक्षयते ति शेषः की
 दृशं गलं रुक्मेभिः रोचमानैरंजिभिः आभरणे श्रुपिष्टं अवयवितैर्युक्तमित्यर्थः ॥ अद्यास्मि नृयागदिने मरुतां विशः प्रजागणामित्यर्थः ॥
 रोचनाद्रोचमाना तदिवो धलोकादधीति पंचम्यर्थानुवादी चिदिति पूरणः ॥ अव अवस्तात् अस्मदभिमुखं दूये आक्षयामि ॥ अथ द्विती
 या ॥ यथा चिन्मन्यसे ददात दिन्मे जग्मु राशसः ॥ ये तेने दिष्टं हवना न्योगमंता चर्धं भीमसं दशः ॥ हे अग्रे त्वं हदा हृदये न मरुतो य
 था चेन्मन्यसे चिदिति पूजायां येन प्रकारेण पूजितं जानासि तेष्वादनं करोषीत्यर्थः ॥ तदित् तथेव मेमदर्थं जग्मुर्गच्छंतु आशसः ॥ आशसि
 तारः ॥ इच्छंतः ॥ शत्रुर्न हि संतो वा अर्नंतरं ये मरुतो ने दिष्टं अत्यंतं निकसन्ति धाविते तव हवना न्याह्नानां निश्चत्वा आगमन् आगच्छंति ता
 न्भीमसं दशः ॥ कालं विलंबावसानेन भयंकरदर्शनान् नृवर्धवर्धय हविः प्रापणेन ॥ अथ तृतीया ॥ मीष्टुष्मती वपृथिवी पराहता मदये

राम

७२

तद्वो यामिदं विणो सद्य ऊतयो येनास्वा शर्णत तनामं चूरभिः ॥ इदं सुमे मरुतो हव्यताव चोयस्य तरे मतरसा शतं हिमाः ॥ हे सद्य ऊतय तदानी
 मे वरसा येनां तेता दशाः सद्योगमना वावो युष्मानु तद्विणो धने यामिया चामहे येन धनेन चूरं अस्मत्पुत्रभृत्यादीन् अभिततनामस्वर्ण आ
 दित्ये वरमी नू हे मरुतो मे मम स्वभूतमिदं ददानो कियमाणं वचः ॥ स्तोत्रैः सुहृदयत कामय ध्वयस्य स्तोत्रवचसः ॥ तरसा बलेन शतं श
 तं संख्याकान् हिमाः ॥ हे मरुता नू तरे मद्रा तसं वत्सरं जीवे मेत्यर्थः ॥ इति चतुर्थस्थ तृतीयेष्टादशो वर्गः ॥ प्रयज्य वदति दशार्चमेकाद
 शं सूक्तं त्रयावाश्वस्यार्धं मारुतं दशमी त्रिष्टुप् शिष्टा जगत्यः ॥ प्रयज्य वो दशां त्या त्रिष्टुप् बित्यनुक्रमणिका ॥ अभिपूविकेषो ह नि आग्नि
 मारुतं सूक्तं मारुत निविधानीयं सूत्रितं च ॥ प्रयज्य वदमं स्तोममियाग्नि मारुतमिति ॥ तत्र प्रथमा ॥ प्रयज्य वो मरुतो भ्राजदृष्टयो
 बृहदयो दधिरे रुक्मवक्षसः ॥ इयं ते अश्वैः सुयमेभिराशुभिः शुभं याताम नुरथा अरुत्सत ॥ प्रयज्य व प्रकर्षणयष्टारो भ्राजदृष्टयो
 दासा युधामरुतः ॥ बृहत्या भूतमर्नं वा दधिरे धारयंति रुक्मवक्षसा दाराय तव क्षस्ताः ते मरुत सुयमेभिः सुखेन नियमयितुं शक्ये ॥ आशु
 मित्रा घ्नोरे श्वैरीयं ते शर्पते शुभं शोभनं यथा भवति तथा तद्दोदकमभिलक्ष्य यातां गच्छती मरुतोरथा ॥ अन्व रत्सत अनुवर्तते ॥ अथ द्वितीया ॥
 ॥ स्वयं दधिघेत विषो यथा विदहन्महोत उर्विया विराजथ ॥ उतां तरिक्षं मिरेव्यो जसा शुभं याताम नुरथा अरुत्सतेति ॥ हे मरुतो यूयं अस
 हा येन वदधिधे धारयध्वं कुरुध इत्यर्थः ॥ किं त विषो बलं सामर्थ्यं यथा विदजानीथ अ प्रतिबद्ध सामर्थ्या इत्यर्थः ॥ हे मरुतो यूयं उर्विया उरवः ॥

यसीनां॥ पञ्चाश्वशा अमवदहंतउते शिरे अमृतस्य स्वराजः॥ तमुतमेव पूर्वस्मितमेव मारुतं मरुतो संबन्धिनंगणं तविषीमंतं नूनं अद्य
स्तुषे कीदृशां मरुतां न यसीनो लिङ्गव्यत्ययः न वतराणां स्तूत्यानां वा एषां मरुतांगणंगणावयं मारुतः कीदृशा इत्यर्थं ते ये मरुतः अश्वाः
शीघ्रगाम्यश्चोपेताः अमवत्खलबत्स्वेवल्लवं तोयया भवन्ति तथा वहन्ति गच्छन्ति उतापि च ईशिरे ईश्वरा भवन्ति अमृतस्यादकस्य स्वरा
जः स्वायत्तदीप्ताः स्वयमेव राजमानाः तेषांगणं स्तुषे ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ लेषंगणं तव संखादि हस्तंधुनि व्रतमायिर्न दातिवारं ॥ मयो
भुवो ये अमिता मिहित्वा वंदस्व विप्रतु विराध सोढुः ॥ ॥ लेषंदीप्तं मारुतंगणं तव संबलवंतं खादि हस्तंकटक हस्तंध निव्रतं कं पापित्त
कर्माणं मा धिनं प्रज्ञा वतं दातिवारं दत्तधनं हे विप्र होतः वंदस्व स्तुहीति संबधये मरुतो मयो भुवः सुखस्य भावयितारः महित्वा मत्स्वे
न अमिताः अपरिक्षिन्ताः तु विराध सः प्रभूतधनान्नृन् नृवंदस्व ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ आ वो यत्तद्बाहा सो अद्य वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनीति
अयं यो अग्निर्मरुतः समिध एतं जुषध्वं कवयो युवानः ॥ ॥ ये विश्वे याप्ता मरुतो वृष्टिं जुनन्ति प्रेरयन्ति ते उदवह सः उदकस्य वोदारो म
रुतो अद्य दानो वो युष्मान् आयंतु आगच्छंतु हे रुक्मिण्य जमानाः अथ प्रत्यक्षवादः हे मरुतो यः प्रसिद्धो यमग्निः समिधः सम्यग्दीपि
तः एतमग्निं जुषध्वं हे कवयो मेधाविनो हे युवानः नित्यतरुणाः सर्वत्र याप्ता वा ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ यूयं राजानमियं जनोय विश्वतष्टं
जनयथायजनाः ॥ युष्मदेति मुष्टिहावाङ्मृतो युष्मदश्वो मरुतः सुवीरः ॥ हे मरुतः यूयं जनायरो जान स्वामिने राजमानं वा इयं

शशूणां प्रेरकं व्यावयितारं विभक्तं विभक्तानामृष्टां मध्यमं सकुशलीतेन निर्मितं अत्यंत रूपवंतमित्यर्थः तादृशो पुत्रजनयथ उत्सादय
थ हे ये जनाः यद्व्याः हे मरुतो युष्मदधमतः एति गच्छेति पुनः कीदृशः मुष्टिहा मुष्टिश्चैवाद्वापलक्षकेः खभुजबलेनेव हंता शशूणां तदे
वाच्यते वाङ्मूर्तः वाङ्मूर्तः प्रेरकः शशूणां यस्मिन् तादृशः पुन एति तथा युष्मत्सदृशः विद्यमानाश्चैव बद्धश्चैव सत्यं सुवीरः शोभनवीर्यः प्र
एति जायत इत्यर्थः ॥ ॥ वरुणप्रघासे मारुत्या मिक्षयोः अराइवेतियो ज्यासूत्रितं च ॥ अराइवेदचरमा अहवमेमचवरुणश्चधीति
एकादि शिष्ये मारुते पशवैषे वपुःपुरोडस्य या ज्यासूत्रितं च ॥ ॥ अराइवेदचरमा अहवयावः शर्मन्नाशमाना ये संतीति ॥ ॥ सेषार्पवमी ॥ ॥
अराइवेदचरमा अहवप्रप्रजायते अकवामहोमि ॥ ॥ एभेः पुत्रा उपमा सारणिष्ठा स्वयामत्या मरुतः संमिमिक्षुः ॥ ॥ अराइवरथर्ग
कवइव अवरमाः अतिकृष्टाः सर्वसमा इत्यर्थः अहव अहानीव दिवसायथा सर्वे पिषष्टिघटिकात्मकाः तद्वत्समे संख्योपेतसप्तगणक
पणसमा इत्यर्थः अनेन दृष्टान्तद्वयेन वेसादृश्यभावः प्रतिपादितः एवमुक्तलक्षणा महोमिस्तो जामिः प्रप्रजायते प्रकर्षेण प्रादुर्भावितीद
कं समुपोदः पादपूरण इति उपसर्गाभ्यासः सच पूरणं ते वाक्याः अनन्ताः महोमिरित्यस्य विशेषणं एभेर्माध्यमिकाया वाचो गो
मिरूपया अंतरिक्षे स्पवा पुनस्तानीयाः उपमासः प्रत्येकं समानाः रमिष्ठाः प्रकृष्टवेगाः एव महानुभावा मरुतः स्वयामत्या स्वकीय
येव अनुग्रहबुद्ध्या संमिक्षुः दृष्ट्या सम्यक्सिं वंति ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ यस्याया शिष्टपृथ्वी भिरश्चेत्तु पविमिर्मरुतोरथेभिः शाश्वतं तन्मा

पोरिणतेव नान्यवोस्त्रियो वृषभः कंदतुद्योः ॥ १ ॥ यद्यदा प्राया सिद्धा जगत्तु यदृषतीभिः पृथक् संज्ञैः रश्मिवाहनसाधने रश्मिः अश्वशरो नरा
हनसामान्यवचनः अतः ८ पुर्व्विगता तथा न्यत्र ॥ यदश्वधूषु पृथगीरयुग्धैः रोहिदश्वैः जाश्व इति सामानोधिकरणप्रयोगः ॥ एवं भूताश्च यु
क्तैः वीजुपविमिः ८ ॥ अथनेमिभिः प्रायसिद्ध ॥ यदाश्वैरथैश्च सह मरुतः यदा प्रायासीदतदा अपः क्षोदते क्षरंति वनानि वृक्षसमूहाः
रुणोते हि स्थिते तेनैव भोज्यंते उस्त्रियः उस्त्राः सूर्यरश्मयः तत्संबंधी पर्जन्यः ८ ॥ येषां वर्षिताद्योः द्योतमानः अर्कः कंदतुद्योः अर्कः
स्वशाब्दयतु वृक्षार्थः ॥ ५ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ प्रथिष्टयाम नृथिबीचिदेर्षा भर्तृवगर्भस्वमिच्छेवो धुः ॥ वाताश्च धुः धुर्या यु युज्वेवर्षस्वेदं च कि
रुद्रियासः ॥ ॥ येषां मरुतां यामन्यामनिगमने पृथिवीचितभूमिः चिदिति पूरणः प्रथिष्ट प्रख्याता भवत्तु गर्तयोग्या भवदित्यर्थः तेन
भर्तृवलोकिकः ८ ॥ पतिः ८ ॥ भर्तृवभायायाः तथा स्वमित्त्वभूतगर्भस्त्वानीयं शवः ८ ॥ उदकं धुः स्थापितवतः ८ ॥ हि यस्मात्वाता नृगंतु नृधान
धुरिरथ संबधिर्न्या आयु युज्वे आयोजितवतः तस्माद्द्वर्षस्वेदं स्वेदस्त्वानीयं रुद्रिसंस्थायं च किरे कुर्वंति रुद्रियासो रुद्रपुत्राः ॥ ॥ अ
थाष्टमी ॥ ॥ इयेनर इति गता ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये त्रयोविंशो वर्गः ॥ ॥ प्रवस्य लिख्य च तृतीयं सूक्तं त्रया वाश्वस्यार्वं मारुतम
हमी विष्णुपुत्रो ह्यः सप्तजगत्सः ८ ॥ प्रवस्य दिष्टु वतमित्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ प्रवस्य लैंगिकं स्तुतिता
यदावने चोदिवे प्रथिव्या कृतं भरे ॥ उदकं तत्र अश्वान्तरुषंत आरजो नुस्वभानुं अथयंते अर्णवैः ॥ ॥ हे मरुतो वो युष्माभ्यं सुविता य सु

विपिशो ॥ ॥ हे मरुतो वो युष्माकं अस्योराधि रुद्रयः आयुधविशेषाः हिताः वक्ष्यमाणहितशस्त्रो विपरिणेतव्यः अधीति सप्तम्यर्थानुवादी तथा
वावाक्षोरधिसहः शत्रूणां मभिभावुकं योजः योजो नामाष्टमो धातुः तद्रूपं बलं हितं निहितं शीर्षः सुशिरः सुतृष्णा हिरण्यमयानियतो ह्नी
पादानि निहिता निरथेष्वायुधानि इत्योपेतं च चंद्रवधिरण्योपेतं राधो नृदेदानं लोड्यस्य लिटो मध्यमबहुवचनं हे रुद्रियासो रुद्रपुत्रा
मरुतो नोस्मदीयान् प्रशक्तिसमृद्धिमित्यर्थः ८ ॥ तां कृणुत कुरुत वो युष्माकं स्वभूतं अवसोरक्षणं दैव्यस्य देवा हं भक्षीय भजेय ॥ अथ सप्तमी ॥
गोमदश्चाव इथ वरुवीरं चंद्रवद्राधो मरुतो ददानः ॥ प्रशक्तिनः कृणुत रुद्रियासो भक्षीय वो वसो दैव्यस्य ॥ ॥ एतस्य व्याख्यानं पूर्व्व-
व्याख्यानं लिखितं ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ इयेनरो मरुतो मृतान् स्तुवीमघासो अमृता कृतज्ञाः ॥ सत्यश्रुतः कवयो युवनो रुद्रादिरयो
रुद्रा दुक्षमाणः ॥ ॥ इये हेनरो नेतारो मरुतः अस्मान् मृतान् सुखयत अस्मभ्यं हिताय वा सुखिनो भवत हे तुवीमघासः प्रभूतधनाः ८ ॥
मृताः अमरणस्वभावाः कृतज्ञाः उदकस्य यज्ञस्य वा शतारः कर्तार इत्यर्थः सत्यश्रुतः सत्येन सत्यफलत्वेन प्रसिद्धाः कवयो मेधाविनः
युवानो नित्यतरुणाः रुद्रादिरयः प्रभूतस्तयः एतानि सर्वाणि संबोधनप्रथमां तानि पूर्व्वस्य पूर्व्वस्य अविद्यमानवत्त्वेन उदात्तानि रुद्रादिर
धिकं दुक्षमाणः हविर्भिः सेविताः उदकं वासि च तोय्यं मृतं ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये द्वाविंशो वर्गः ॥ तमुनूनमित्यह चैदित्यर्थः
कं त्रया वाश्वस्यार्वं त्रैषु भं मारुतं तमित्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ तमुनूनं तविषीमंतमेवांस्तु वेगं मारुतं न

वेगवतः चारुदशीनीयास्तु भवथमर्याः समर्थाः यजमाना इव ते यथा श्रियसे जानंति यज्ञादिकं तद्ध्रियो चेत्तथा जानथ हेनरो मरुतः ॥
 ॥ अथ चतुर्थः ॥ ॥ को वो महंति महता मुदश्नवल्का व्यामरुतः को हपोऽस्या ॥ यूयं ह भूमिं किरणं नरे जथ प्रयद्मरध्वे सुविता यदा व
 ने ॥ ॥ हे मरुतो वो युष्माकं महतां पूज्यानां को यजमानो महंति श्रेयांसि उदश्नवत्तु कृष्णः प्राप्नुयात्कश्च तदर्थं का व्याका व्यानिक
 वीनां युष्माकं संबधीनिस्तो राणिक उदश्नवत्तु को ह कश्च पोऽस्या पोऽस्या निपरा क्रमानु उदश्नवत्तु आदरा र्थं पुनर्वचनं यूयं ह स्वतु
 भूमिं किरणं न किरणमिवरे जथ किरणं यथा वृक्ष्यर्थं बालयथ तद्वद्भूमिरे जथ यद्यस्मात् सुविता य सुष्टु प्राप्नुयात् प्राप्नुयात्स्येत्यर्थः
 तादृशस्य धनस्य वृक्ष्युदकस्य वा दावने दानाय प्रभरध्वे प्रकर्षणं संपादयथ वृष्टिः यस्माद् यूयं एवं कुरुथ तस्माद्देवं करोतीति ॥ अथ पंच
 मी ॥ ॥ अश्वा इव देव रुषासः संबंधवः शुभ्रा इव प्रयुधः प्रात यु युधुः ॥ मर्या इव सुरधो वा वृधुर्नरः सूर्यस्य चक्षुः प्रमि नति वृष्टि
 मि ॥ ॥ मरुत एते अश्वा इव शीघ्रगंतारः अरुषासः आरो वमानाः स्नेह युक्ता वा रराः भटा इव प्रयु युधुः प्रयो धारो वै रिमिः सह
 तादृशाः उता पि च प्रयुधः प्रकर्षण युध्यंते मर्या इव मनुष्या यथा वर्धते तथा सुरधुः सुष्टु वर्धयितारो नरो नेतारो वृधुः वर्धते एव
 महासानः सूर्यस्य चक्षुः सोजः समूहं मंडलं वा वृष्टि मिः प्रमि नति प्रकर्षण हिं संति आ वृष्टवतीत्यर्थः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ ते अज्येष्ठा
 अकृ निष्ठासु द्विदो मध्यमा सोमहसानि वा वृधुः ॥ सुजाता सो जनुषा पृश्नि मातरो दिवो मर्या आनो अक्षा जिगातन ॥ ॥ ते मरुतो

राम

७६

अज्येष्ठा उद्दिदः उद्दिदयितारः शत्रूणां अमध्यमासः महसा तेजसा विवृधुः विवर्धते सुजातासः सुष्टु संभूताः अनुषा जन्मना पृश्नि मा
 तरश्च ता नृदिव आगतानू हे ऋषि जो मर्याः यूयं आ जिगातन आगच्छतते नो ह्यागच्छतास्मदभिमुखं ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ वयोनये अलीः प
 रोजसां तां दिवो हतः सानुन स्य रि ॥ अश्वा स एषा मुभये यथा विदुः प्रपर्वतस्य नभश्चरु च्युतः ॥ हे ये मरुतो वयोन पक्षिणो व अलीः प
 द्वा संतः ओजसा बले न दिवो तरिक्षस्य आदित्यस्य वा अंता नृवृहतो महतः सानुनः समुन्नतस्या काशा वलंबस्य परिपरितः पशुः पत
 तियेषा मभ्यासो अश्वाः पर्वतस्य मेघस्य नभश्च नभतः शकृ कर्मणो न भ्रातृणां दिति वत्त न भावः उदका नितानि प्रचु च्युतः आवयति उ
 भये देव मनुष्याश्च यथा विदुः जानंति तथा मनुष्याणां जानं प्रसिद्धं देवाश्च वृष्टो सयाः आग्रयणा दोहविः प्रदानेन जानंति देवानां वृत्तिं संपूर्तिं प
 रिज्ञानमाश्रया यनेनोक्तं यदा वर्षस्य तृप्तस्या दथाग्रयणेन यजेते तत्पकम्यापि हि देवा आ इक्ष्वा नूनं वर्षस्याग्रयणेन हियजत इतीति ॥
 ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ मिमातु द्यौरदिति वीतयेन संदानु चित्रा उषसा यतंतां ॥ आ च्युदिव्यं कोशमेत ऋषे रुद्रस्य मरुतो गृणाना ॥ ॥ नोस्म
 दर्थं द्यौरं त रिक्षं मिमातु निर्मिमातु वृष्टिं तदनु कूलं करोत्वित्यर्थः ॥ कीदृशा अदिति रदीना यद्वाद्यो मिमातु अदिति भूमिश्च मिमातु सुखं किम
 र्थं वीतये उषसा यजनेनायवादा चित्राः विचित्र प्रकाशादिदानाः उषसाः संयतंतां हे ऋषे त्वया गृणानाः स्तुयामांताः मरुतः रुद्रस्य पुत्रा इ
 त्यर्थः ॥ ये ते दिव्यं कोशं मेघस्तु मुदकमा च्यु च्युतः आ च्यवयति द्विकर्मकोयं ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये चतुर्विंशो वर्गः ॥ ॥ इति अग्निं स्ववसमि

सहर्षं चतुर्थं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्षं सप्त सप्तमो जगत्सोऽग्निः षड्विंशं भूमरुदेवता कर्त्ता ॥ इत्येहि जगत्सं चमासेयं च वेति ॥ सूक्त विनियोगो लोके
 कश्चाद्याकारी योसामिधेनी पुधाया सूत्रितं च ॥ इत्येहि जगत्सं चमासेयं च वेति ॥ ॥ सेषा प्रथमा ॥ ॥ इत्येहि जगत्सं चमासेयं च वेति ॥
 ह प्रसतो विचय कृतं न ॥ ॥ रथे रिव प्रभरे वाजय द्विः प्रदक्षिणि मरुतां स्तोम मृध्यां ॥ ॥ अहं श्यावाश्वो अग्निं स्ववसं स्वरक्षणं नमो मिस्तो
 त्रं ॥ इत्येहि स्तोमि तस्मै त्रं कृतमिहे दानीं प्रसतः प्रसन्नः प्रकर्षणाय जं प्राप्नो वा सन्नो स्मदयं विचयत विजानतु वाजय द्विरन्नमिच्छ द्विः ॥
 त्रं ॥ रथे रिव रथे र्यथा मिमतं प्राप्नुवंति तद्वरं हण साधनं प्रभरे प्रकर्षणं संपादयामि अभिमतं प्रदक्षिणित प्रदक्षिण्येन गच्छन् मरुतां स्तो
 मं स्तोत्रं मृध्यां वर्धयेयं ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ आयेत स्कुः पृषती पुश्रता सु सुखे पुरुडामरुतो रथेषु ॥ वना विदुषा जिहते निवो भिय पृथि
 वी चिद्वजते पर्वतश्चित् ॥ ॥ ये मरुतो रुद्रा रुद्र पुत्राः आत स्कुः अतिष्ठंति पृषती पुमरुतां वाहने पुश्रता सु प्रसिधा सु वा सुखे पुस्वमाका
 जं छिदं शोभन रथा हदारे पुरथे पुरथाना त स्तुरा तिष्ठंति हे उ आ उडू र्ण बलामरुतो यूयं यदारथमारुढा स्तुत दानी वना चित् वनान्यपि
 निजिहते न्यगच्छंति वो युष्माकं भियाभीत्या पृथिवी चित् पृथिव्यपि रेजते पर्वतश्चित् सर्वतः कपते उत्तरार्धः प्रत्यक्षकृतः पूर्वाध्वेय एवम
 कुर्वन्ते वां स्तोम मृध्यामिति पूर्ववाच्यः ॥ कारीर्यो मारुतस्य सप्तकपालस्य पर्वतश्चिदिये वायाऽया सूत्रितं च ॥ ॥ पर्वतश्चिन्महि वृधो
 विभाय सृजंति रश्मि मोजसेति सौ सान्तीया ॥ ॥ पर्वतश्चिन्महि वृधो विभाय दिवश्चिन्मानुरेजत स्वनेव ॥ यत्कील्य मरुतः कृष्टि मंत

हृप्राप्तव्यायदावनेह विः प्रदानाय स्पृह स्पृहा होता प्र प्रकर्षणं अकनू कंदति स्तोति वो युष्मान् वा सु हृप्राप्तव्यायदानाय कंदते ॥ शकृ
 मर्णां लड्ये लज्जिति पिरूपं हे होतः दिव द्योतमानाय द्यदेवाय प्रा च प्रकर्षणं स्तुहि हे होतः तथा पृथिव्ये कृतं स्तोत्रं भरे संपादयामि द्यो वा
 पृथिव्या वपि मरुता माधारत्वा त अत्र निपात भाजो भवतः किंच ते मरुतो अश्वान् व्यापकान् उदक संघान् उक्षंते सिंचंति रज आतदयं अ
 तरिक्षमा सर्वत तरुषंते तरेति स्वभा नुस्वकीयं ते जः अर्णवै मेघैः सह अनुश्रथयंते अनुश्लेषयंति अनुकूलं प्रापयंतीत्यर्थः ॥ ॥
 ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अमा देवां भियसा भूमिरेजति नोर्न पूर्णाः क्षरति व्यथिर्यती ॥ इरेद शोये चितयंत एमभिरंतर्गहे विदये येति रे नर ॥ ॥
 एषामन्वादेश विषयत्वादनुदात्तः एषां मरुतां भियसा भूमिरेजति कपते नोर्न पूर्णाः प्राणिभिः सायथोदक मध्ये क्षरति चलति पृथिवी
 व्यथिर्यती ॥ गच्छति रत दुभयं नोर्विशोषणं ॥ इरेद शो इरेद श्यमाना अपिये मरुतः येमभिर्गमिनेः चितयंते सायंते नरः महतां मरुतो वि
 दये यज्ञ गृहे महे महते हविषे हविर्लक्षणाय अंतः घ्रावा पृथिव्योर्मध्ये येति रे यंति नरानेता रो मरुतः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ गवा मि वश्रिय
 से भृगमुत्तमं सूर्ये नि चक्षुरजसो विसर्जने ॥ अस्या इव सुभ्वः श्वार वस्तु नमया इव श्रियसे चेतथानरः ॥ ॥ हे मरुतो यूयं गवां शृगमिव
 उत्तम मुकुलं उष्णीषपदिकं श्रियसे श्रिये धारयथ इति शोषः सूर्ये नि सूर्य इव सयथारजसो जसो विसर्जनेतं च क्षुद्रं शिना साधनं म
 उलं धत्ता तद्वदजसो वृक्षे विसर्जने विसर्जनाय चक्षुः सर्वस्य प्रकाशकं ते जो धारयथ अस्या इव अश्व इव सुभ्वः सुशब्दः सर्वत्र भवतः

षोडशजाम ॥ हेमरुतोयुयुत उत्तरात् उत्तरात् उत्तरमे उत्तरमे उत्तरमे दिविष्णुलोके मध्यमे वा दिविष्णुलोके अवमे दिविष्णुलोके सुभगासः स्तुभकथ ॥ नयो वा इमे
 विष्णुलोकास्तिस्वादिब १४ धिवा रित्यादिभूतेः ध्रुवलोके स्य वै विध्यं अतः अस्मात्कान नया नोस्मदर्थं हेरु इ आगच्छतेति शेषः उत्तरात्
 यवानु अथय नयजामय ध्रुविप्रसिपामहे हविषः येत ध्रुविर्विज्ञातवे च ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ अग्निश्च यन्मरुतो विश्ववेदसो दिवो वहध
 उत्तरादधिष्णुमि १॥ तेमंदसाना धुनयोरिशादसो वामं धतयजमानाय सुचते ॥ ॥ हे विश्ववेदसः सर्वज्ञातारो विश्वधनावा हेमरुतो
 यद्युयं अग्निश्च दिवो ध्रुवलोकात् उत्तरात् उत्तरात् अधि उपरि स्तुभिः सानुभिः उपरि पदेशो वहध्वे ऊर्ध्वध्वे ते युयं मंदसानाः मोदम
 ना अस्मदीयेस्तोत्रे हे विभिश्च धुनय ४ शत्रूणां कंपयितारु रित्यादसः अस्मिन्सकानामतार ४ संतो वामं वननीयं धनं धतयजमाना
 य सुचते अभिषवं कुर्वते ॥ ॥ अग्नेमरुद्दि रित्यष्टमी अग्निमारुतस्य याज्या अग्नेमरुद्दि शुभयद्दि र्ऋक् भिरिति सूत्रितत्वात् ॥ ॥ अग्ने
 मरुद्दिः शुभयद्दि र्ऋक्भिः सोमं पिबमंदसाना गणश्चिभि १॥ पावकेभिर्विश्वमिन्वे भिरायुभिर्वैश्वानरप्रदिवाकेतुना सजुः ॥ ॥ हे अग्नेमरु
 द्दिः सहमंदसान ४ स नू सोमं पिब कीदृशो मरुद्दिः ४ सह शुभयद्दिः शोभमानैः ४ अन्या नू शोभयद्दि र्ऋक्भिः स्तुभैः गणाश्चिभिः गणाभा
 वमाश्रयद्दिः पावकेभिः शोधकेः विश्वमिन्वेभिः विश्वं दृष्ट्या प्रीणयद्दिः वैश्वानरविधनरहित ४ पदिवापुराणेन केतुना ज्वाका पुंजेन स
 जुः सहितः ॥ ॥ इति चतुर्थस्थितृतीयपंचविंशोवर्गः ॥ ॥ केष्टानरइत्येकोनविंशद्वचंपंचमस्तुतं ॥ अत्रानुक्रमशिका ॥ ॥ केष्टेकोनागा

राम

७८

यत्र श्यावाश्वो वदेददधीतरंतं पुरुमील्लोदाभ्यं रथवीतिमरुतश्च दानतुष्टः प्रशशंस बुधा च तरंतमहिषीं शशीयसीं पंचम्यनुष्टुम्भवमी
सतो बृहतीति ॥ तरंतमहिषीं शशीयसीं नामांतरंतस्य राशोभार्यादेवतातुतमेरपदित्यस्य वेददधिपुरुमील्लोदेवतायोमधे नूनानित्यस्य वे
दधित्तरंतो राजा देवताय ईवहंत इत्याद्याः षण्मास्य ४ एतं मइत्यस्य त्वस्य दध्या रथवीतिर्नाम राजा देवता विनियोगो लोमिक ॥ १ ॥ अ
त्राश्वर्यं पुरावृत्तमादुरागमपारगाः ॥ अर्चनाना पुरात्रयोदाभ्येन रथवीतिना ॥ १ ॥ आर्त्तिज्याय वृत्तो यज्ञे वितने होत्र आस्तितः ॥ रथवीति सु
तां कन्यां ददद्वापि तरंतिके ॥ २ ॥ यया वेत्स्व कुमारयश्यावाश्वाय च तां नृपं ॥ स प्रदानमनाभार्यामष्टकुलं प्रयच्छसि ॥ ३ ॥ इति पृष्ठा पुनः प्रा
ह कथमस्मै प्रदाय्यहं ॥ इतः पूर्वमुतादत्तनासीद नृष्ये क्वचित् ॥ ४ ॥ तत्रथेवेति निश्चित्य प्रत्या च ह्यर्चनानसं ॥ श्यावाश्व ४ संस्तिते यज्ञे तेन रा
ज्ञो निराकृतः ॥ ५ ॥ तत्प्रत्यावाप्नोति विप्रश्च पक्षे सुदारुणं ॥ अहं च र्यरतः शतोभिश्चोर्यपर्यटं द्विज ॥ ६ ॥ तरंतमहिषीं साध्वीं विमिक्षे सोऽत्र
शीयसीं ॥ सासं प्राण्यां तिकं पत्युषो वा चागतवाचून् ऋषि ॥ ७ ॥ इत्यात्तो नृपतिर्भायां प्रत्याहेने प्रपूजय ॥ सानुजाता वतानुभूयं शदादाभरणानि
च ॥ ८ ॥ तरंतोपि पुनस्तस्मै शदाधनमपेक्षितं ॥ तत्रा च पुरुमील्लोस्य स्वानुजः स्वां तिकं प्रति ॥ प्रेरया मा सतमृषिं सोपित्वा मानयिष्यति ॥ तथेति राजो
वचनं निशम्य तद्भार्यादां शितसर्वमार्गं ॥ गच्छन् शनैरध्विथा नृमरुद्गलानुसमानरुणान् ॥ विलोक्य विप्रश्च सभयः प्राणम्य कृतोज्ज्वलि ॥ कंटकि
तो गसंघ ॥ तुष्टावशिष्टाभिरुतो विष्टैरथैर्वचोभिः परितुष्टचित्तः ॥ संप्राप्य सर्वं स्वमनीषततदा मरुद्गलेभ्यामुदितात्मविद् ॥ तदा भवेद्विष्ट

सकृदष्टावृत्त्यावाश्वनामकः। पुरुमील्लहृहृषश्चात् पुनर्गृहं॥ गत्वा भूयो लब्धं गवां शतं दत्वा शोभं च दत्वा स सुतो ददौ॥ पुरुमील्लहृस्तरं तत्र
 तद्वायं चित्राशीयसी॥ दत्वा योरथ वीत्यारयः सप्तये मरुतो गणाः॥ ततस्तस्मै ददुस्तुष्टः तत्केष्टयत्रवर्णिते॥ तत्र सूक्ते प्रथमा॥ केष्टा
 नरः श्रेष्ठतमाय एक एक आयय॥ परमस्याः परावतः॥ हेनरो नेतारो मरुतः श्रेष्ठतमाः श्रयंत श्रेष्ठाः पूर्याः केष्टके जवथ एवं स्वरूपानि श्र
 यात् संहिद्य ब्रवीमि तियेयूयं एकः प्रत्येकं आयय आगच्छेथ कस्मादिति उच्यते परमस्याः परावतः श्रयंत इरदेशात् अंतरिक्षादित्यर्थः
 ॥ अथ द्वितीया ॥ कश्चोश्वाः काऽमीशवः कथं चो क कथायय॥ पृष्ठे सदोन सोर्यमः॥ हे मरुतो वो युष्माकं श्रथाः ककु चत्या क्रोभी
 शवः बंधनरश्च व कथं च शोकशीघ्रं गंतुं संभक्ता भवथ कथा कथं ययया तास्तृष्टे श्रथानां पृष्ठदेशे सदसीदति तिष्ठत्यत्रयति सदः प
 र्याणं तत्र दृश्यते॥ तथानसोर्नासिकयोः यमो नियमित्यपलायन प्रतिबंधकरी नासिकयोर्दृश्यते तस्मादश्वादिभिर्गैः कुत्रापि चरितं ग
 मनायेव प्रतियूयमिति देवत्वमनवधार्यह॥ अथ तृतीया ॥ जघने चोदृषां विसक्क निनरो यमुः॥ पुत्रकृथेन जनयः॥ येषाम
 श्वानां जघने हतव्यप्रदेशे चोदृषे रिका कशा आरायकाश्च विशेषो वा वर्तते शीघ्रं गमनाय ताडयंत इत्यर्थः॥ सक्कानि कुरुप्रदेशान्न
 रो नेतारो मरुतो वियमुः नियच्छंति आशुधा वनेन विवृता भवन्तीत्यर्थः॥ विवृतो दृष्टांतः पुत्रकृथे पुत्रकरणे अपत्योत्पादने जनयः न।
 अपत्योत्पादयिष्यो योषित इवा ता यथा पुत्रोत्पादन काले संगमसमये कुरु विवृतो कुर्वन्ति तद्वदित्यर्थः॥ अथ चतुर्थी ॥ परावीरा सरतन

राम

७३

आपद्रवस ध्वं रोधवध्वे॥ हे मरुतो वो युष्माकं त्वने भयंकराश्चे सति पर्वताश्चिन्तयन्ती पिमहि महान् रुधः सन्नपि विभाय विभेति दिक्वा
 त्र अंतरिक्षस्यापि सानुसमुद्रितप्रदेशः रजते कपते यद्यदा कीडयहे मरुतो पूर्यं कृष्टि मंतः आयुधवतः तदा आपद्रव उदकी नीव स ध्यो
 च सहां च नाधवध्वे धावध्वे गच्छथ॥ अथ चतुर्थी ॥ वरा इवे देवता सो हिरण्यै रभिस्वधाभिस्त च पिबिथे॥ श्रिये श्रेयां सस्तव सोरथेषु
 सत्रामहां सिचकिरे तनूषु॥ वरा इव विवाहयोग्या युवानेव ते यथारेवता सो धनवंतो हिरण्यै हिरण्ये राभरविशेषः स्वधाभिरुदकै
 श्वतः स्वकीयानि शरीरानि अ - पिबिथे संयोजयंति अलं कुर्वन्ति तद्वदेते मरुतो पिरैवता सधनवंतः हिरण्यपी हिरण्यस्त्वनीये वि
 पुदारं चो राभरणे स्वधाभिश्च तन्वः स्वकीयानि शरीरानि पिबिथे श्रिये श्रेयां सश्रेष्ठाः तव सो बलवंतो मरुतो रथेषु सत्रा सत्यं स
 ह वा तनूषु महं सिचकिरे कृतवंतः सर्वाभरणे रुदकैश्चोपेतारथानधिष्ठाय शरीरेषु ते जांस्यधारयन्ति त्यर्थः॥ अथ पंचमी ॥ अज्येष्ठा
 सो अकनिष्ठा सरते स भ्रातरो वा वृधुः सो भगाय॥ युवा पिता स्वपारुडर्या सुडुघा पृश्निः सुदिना मरुः॥ अज्येष्ठा सो अकनिष्ठा स
 रस्परं ज्येष्ठकनिष्ठा वरहिताः सह वो स्य ना समान बला एते मरुतः भ्रातरः परस्परं भ्रातृभूताः संतः सो भगाय सुभग लाय सेव वृधुः व
 धंते युवानि सतरुणः स्वपाः शोभन कर्मा एषां मरुतां रुडः पिता सुडुघा सुडुघो पृश्निः गोदेवता मातृभूता मरुद्व्यो मरुद्व्यं सुदिना शोभन
 दिनानि अकुरुता निति शेषः॥ अथ षष्ठी ॥ यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा यद्वा वमे सुभगा सो दिविष्ठः॥ अतो नोरुडा उत वा च स्याग्नेविता धावि

निपूर्वत्रसंबंधः॥॥ अथाष्टमी॥॥ उतघानेमो अस्तुतः पुमान् इति ब्रुवेपणिः॥ सवैरदेय इत्यमृष्टः॥॥ उतघापि चचेति पूरणः नमोनेमयि सधस्ये
 ति निरुक्तं नेमः अर्धजायापयोर्मिलित्वेकं कार्यकर्तृत्वादेकरूपदार्थः अर्धशरीरं साभार्यत्वादि स्मृतेः शशीयस्या अर्धः ११ अर्धः ११ भूतं स्तारंतः
 पुमान् अस्तुत इति ब्रुवेवदुधास्तुतो पिगणस्यातिबाहुल्यादस्तुत इति ब्रुवोपणिः स्तोता हंसचरंतः वैरदेये वीरधनानां प्रेरयितारो दानं द्वा
 लाष्टैर्दातव्यं धनं देयं तस्मिन् धने समः सर्वभ्यो दातेत्यर्थः इति पूरणः॥॥ अथ नवमी॥॥ उतमेरपद्यवतिर्ममं दुषी प्रतिश्रया वायवर्तनि
 विरोहिता पुरुमी ह्वायये मतुर्विषाय दीर्घयशसे॥॥ उतापि चत्रया वाभ्याय मेमहं अरपत् अलपत् स्पष्टमा चष्टा केवर्तनि मार्गं कीदृशी
 सायुवति प्रवृत्तयो वना प्रतिमर्मं दुषी प्रतिमोदमाना कस्मेदीर्घयशसे प्रभृता नोय प्रभृत कीर्तये वा पुरुमी ह्वायये तन्नामकायं प्रभृत
 ग्रहाय किं योपि पदस्य कर्मणि स्तुतिर्न इति चतुर्थी॥॥ पुरुमी ह्वा प्राप्नुमि त्यर्थः॥ तदर्थं रोहिता रोहितवर्णा बभूवौ शशीयस्या दतो विये
 मतुः भूतवंता वित्यर्थः॥ या अश्वाम्यां युक्तेरये स्थापयित्वा पुरुमी ह्वा हस्यमार्गं प्रदर्शयति अतो गता सेषु सो वस्य सीति पूर्वत्र संबंधः॥॥ अ
 थ दशमी॥॥ यो मे धेनुनां शतं वै ददामि यथा ददतः॥ तं तद्वमं हना॥॥ इयं पुरुमी ह्वा स्तुतिः वै ददामिः पुरुमी ह्वा पियः मेमहं धेनुनां श
 तं यथा येन प्रकारेण ददतः दत्तवान् तथामं हनामं हनीयानि धनान्यपि ददतः तं तद्वमं हना यथा धेनु शतं बद्धं विधं धनं ददतः तद्वमं वै ददामिः
 पुरुमी ह्वा पि ददतः स्तु च ददति शेषः॥॥ इति चतुर्थस्य तृतीये सप्तविंशो वर्गः॥॥ अथैकादशी॥॥ य इव हंत आशुभिः पिवंतो मदिरं मधु॥

राम

८०

अथ श्रवां सिद्धिरे॥॥ इदानीं मरुत एवेति निश्चित्य प्रसिद्धेर्महास्तोत्रियैः मरुत इदानीं आशुभिः शीघ्रगामिभिरभ्येर्वहते उद्यंते किं कुर्वतः
 मदिरं मदकरं मधुसोमं रसं पिवंतः॥ पाथेयत्वेन धृतं सोममित्यर्थः॥ ते मरुतो नास्मिन् देशे श्रवां सिद्धिं जितानि यज्ञां सिद्धिं धारयंति॥॥
 अथ द्वादशी॥॥ येषां श्रिया धिरोदसी विभ्राजंतं रथे द्या॥ दिविरुक्म इवोपरि॥॥ एषां मरुतो स्त्रिया कां त्यारोदसी या वापृथिव्या वधि अधिति
 छते भवतेति शेषः॥ तस्मादेते मरुतो रथेषु विभ्राजंतं विशेषेण दीप्यंते आइति वार्थे तद्दृष्टं तः उपरिभूते दिवि रुक्मो के रुक्मो रोचमान आदि
 य इव॥ यद्वा उपरि रथस्योपरीति वायोज्यं॥॥ अथ त्रयोदशी॥॥ युवा समा रुतो गणस्ते परथो अनेद्यः॥ शुभं या वा प्रतिष्ठु नः॥॥ मारुतो ग
 णो युवा सर्वत्र मिश्रयितानि यतरुणा वा तेष रथो दीप्तरथः अनेद्यः अनिधः शुभं या वा शोभनं गता अप्रतिष्ठु नः॥ अथैति शब्दितो वा एव
 महा शुभावो गणो दीप्यत इति॥॥ अथ चतुर्दशी॥॥ को वेद नूनं मे षां यशमदति धृतयः॥ कृतज्ञाता अरेप से॥॥ येषां मरुतो स्तुतानं को
 वेदको जानाति यत्र स्तुतने धृतयः शत्रूणां कं पकामदंति हृष्यंति कृतज्ञाताः जलार्थं मुखा यज्ञे वा पादुर्भूताः अरेप सो अथापाः॥॥ अथ
 पंचदशी॥॥ यूयं मर्ते विपन्यवः प्रणेतार इच्छाधिया॥ आतारो याम इति षु॥॥ हे विपन्यवः स्तुतिकामा मरुतो यूयं मर्ते मरणस्वभावं यजमा
 नं इच्छानयाधिया इदानीं कृतप्रकारया अनुग्रहं बुध्या ईदृशेन कृतं न वा कर्मणानिमित्तेन प्रणेतारः प्रकर्षेण प्रापयितारो अभिमते स्वर्ग
 दिक् याम इति षु यामगमनं तथा इतयो यस्मिन्निति याम इतयो यज्ञाः तेषु आतारः आह्वाना नां॥॥ इति चतुर्थस्य तृतीये अष्टाविंशो वर्गः॥॥

दशदेवानां वपुषां शरीराणां श्रेष्ठं मंडलं हि सूर्यस्य वपुःस्थानीयं तन्मंडलमप्ययं अथवा वां युवयोर्मध्ये सूर्यस्य मंडलं अपश्यमिति वा खेयं ॥
 मैत्रं वा अहरिति श्रुते मित्रस्य सूर्यत्वादित्यावायेन ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ तत्सुवां मित्रावरुणामहिलं मीमांसुषीरहमिदुं दुके ॥ विश्वाः पि
 न्वथः स्वसरस्य धेना अनुवामेकः पवित्रवर्त ॥ ॥ हे मित्रावरुणा वां युवयो र्यमहिलं सुसुखं अतिशस्तमित्यर्थः किं तदित्युच्यते इति संतत
 गता सर्वस्य प्रेरक आदित्यः अहमिरहो मिर्वर्तुं संबधितस्त्वुषीः स्थावरभूताः अपो दुदुके दुग्धे किंच स्वसरस्य स्वयं सतु रादित्यस्य विश्वाः
 सर्वा धेना लोकानां प्राणयि शो धेतीः पि न्वथ वर्धयथ वां युवयोः एकः अप्रतियोगी कविरिति रथस्य नेभिः पवीरयनेभिर्मवतीति यास्कवचनात्
 तथाप्यंलसितलक्षणयारथे वर्तते केवलं चक्रस्यावर्तमानयोरेको रथः अन्वावर्तते अनुक्रमेण परिभ्रमति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ आधारय
 तं पृथिवीमुत द्यां मित्रराजानावरुणामहो मिः ॥ वर्धयत मोषधीः पि न्वतंगा अववृष्टिं सृजतं जीरदान् ॥ ॥ हे मित्रराजाना मित्रभूतास्तोता
 रो राजानः स्वामिन इधरा भवन्ति ययोः सकाशात् तो मित्रराजानो हे वरुणा प्रतियोग्यापेक्षया हि वचनं अत्र पादात्तादित्वादाद्यपदननिहन्यते
 वरुणापस्यस्य तु आमंत्रितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्य विद्यमानस्यैव पादादित्वादिनिघातं युक्तं नैव भवति नामंत्रिते समानाधिकरणे सामान्य
 वचनमिति वरुणस्येतस्यामंत्रितसमानाधिकरणत्वादस्य च सामान्यवचनत्वाभावाद्दुतरस्य निघातं युक्तं हे देवो महो मिस्ते जाभिः स्वसाम
 र्थ्यः पृथिवीं उतापि च द्यां आधारयत हे देवो युवामोषधीर्वर्धयत वृष्टिं प्रेरणेन गाः पि न्वतंगा वाश्वादीं च वर्धयत तदर्थं वृष्टिं वसृजतं अवाप्नुव

राम

८२

प्रेरयत हे जीरदान् क्षिप्रदानो ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ आवामश्वासः सुयुजो वहतु यतरश्मय उपयं तर्वाक् ॥ घृतस्य निर्णिगनुवर्तते वा सुपसिंधवः प्र
 दिविसरेति ॥ हे मित्रावरुणा वां युवामश्वासः सुयुजः सुहृथ युक्ताः संतः आवहं तु यतरश्मयः सारथि नियमित प्रग्रहाः ते अवागुपयंतु
 घृतस्योदकस्य निर्णिगुपं वामनुवर्तते अनुगच्छति किंच प्रदिति पुराणनामैतत्पुराणाः सिंधवः उपक्षरेति उपगच्छंति युवयोरनुग्रहात् ॥ ॥ अथ
 पंचमी ॥ ॥ अनुभूताममतिवर्धं दुर्वोर्बहिर्विवयुषारक्षमाणा ॥ नमस्वेता धृतदक्षाधिगर्त मित्रासाथे वरुने लास्वतः ॥ ॥ अतो विश्रुतां अ
 मतिरूपनामैतत् शरीरदीप्तिमित्यर्थः ॥ तामनुवर्धत अनुवर्धयंतौ बह्वियज्ञः सेवसयथा इवयुषामंत्रेण रक्षसाणारक्षयते तद्वदुर्वी भूमिः
 रक्षमाणा पालयंतौ नमस्वेता अन्वतौ हे धृतदक्षा आयतवेलो हे मित्र हे वरुण मित्रावा मुक्तलक्षणे सौतो इला सुयागभूमिषु अंतर्मध्ये
 गर्तं अधिरथे आसाथे उपविशथः रथोपि गर्तं उच्यते इति यास्कः ॥ आरोहयो वरुण मित्रगर्तमिति हि वक्ष्यति ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये विश्रु
 वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ अक्रविहस्ता सुकृते परस्परार्थं आसाथे वरुने लास्वतः ॥ राजानाश्च त्रमहणीयमाना सहस्रस्थूणा विभ्रथः सहदे ॥ ॥
 ॥ अक्रविहस्ता अक्षपणहस्तोदानेभ्य रावित्यर्थः कस्मै सुकृते शोभनकर्त्रे परस्परस्तात्पानारो रक्षितारो हे वरुण मित्रावरुणो युवो र्यय
 जमानं इला सुयागभूमिषु अंतर्मध्ये आसाथे रक्षयतस्मै सुकृते अक्रविहस्ता इति परस्परं भवत इति संबधः ॥ किंच युवो राजाना राजमानो
 अहणीयमाना कुप्यंतो दो परस्परं साहित्येन क्षत्रं धनं सहस्रस्थूणा अनेका वष्टं भस्तेनोपेतसोधादिरूपेण हंच विभ्रथः धारयथः सुकृतेय

जमानाय अथक्षेत्रं बलं अपरिमितमभिः स्फुराभिः सुपेतं रथं वागमनार्थं सहधारयथ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ हिरण्यनिर्लिङ्गो अस्य स्फुराविभ्रा
जंते दिव्याश्वाजनीव ॥ दमेक्षेत्रे निमिते तिलिले वासने ममधो अधिगच्छस्य ॥ अनधोरथः हिरण्यनिर्लिङ्गो हिरण्यरूपः निर्लिङ्गितिरूपना
मस्य रथस्य स्फुराः कीलकादयः अयः हिरण्यनामेतत् अयोविकारादस्य रथः अयोमया वातादृशो रथो दिवि अंतरिक्षे विभ्राजंते किमिव
अस्य वाजनीव अश्वाः व्यापनशीलामेघाः तान् जतिगच्छतीत्यश्वाजनी विद्यतसादिविविभ्राजते किंच भद्रं कथ्याणे कृत्येव क्षेत्रे देवयजने
तिलिले वा वातादृशं रथं तिलस्नेहने इति तिलुः स्निग्धा इलाभूमिर्यस्य तस्मै तिलिलं देवयजनं घृतसोमादिना तिस्निग्धे भद्रं तिले
निमिते स्फुरे यूपाय हिरण्यवस्त्रितः मधो मधुपूर्णगर्तस्य गर्तरथं सने मसं भजे मकर्मणिषेभ्यो अधीति पूरणः अथ वागर्तस्याधिरथस्यो
परिमधो मधुसोमरसे सने मस्कापयामेत्यर्थः ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ हिरण्यरूपसुषसो युष्मवयस्फुरा मुदिता सूर्यस्य ॥ आरोहथो वरु
णमित्रगर्तमतश्च क्षाथे अदितिं हितिं च ॥ उपसो युष्टो प्रातः काल इत्यर्थः सूर्यस्य उदिते उदये स एव कालः प्रकारांतरेणोक्तः तस्मि
न्काले हिरण्यरूपं अयस्फुरं अयोमयशं कुंगर्तरथं हेवरुणहेमित्रयुवौ गर्तमारोहथ यज्ञं शानुतः अस्माधेतोः अदितिं मखंडनीयां भूमि
दितिं खंडितां प्रजादिकां च वक्ष्यामि पश्यथ ॥ दक्षायणयज्ञे यद्वह्निमिति नवमी द्वितीयस्यामावास्यायां मे शो वरुणस्य हविषो याज्याः सु
वितं च ॥ आनो मित्रावरुणाय ह्वं हिष्टं नातिविधे सुदानं हिरण्यगर्तः समवर्तताग्र इति तत्पाठः ॥ अथ नवमी ॥ ॥ यद्वह्निमिति विधे सुदानं

तादिति सुतसो मे रथवीतो ॥ न कामो अपवेति मे ॥ हे ऊर्म उता पिचमे मां वोचता तू हिकिमिति उच्यते इती च कथमिति सुतसो मे सोमयागे रथवी
तो राज्ञो मे कामः तस्युत्री विषयो नापवेति नापगच्छति न विरमत इत्येवं वोचता तू ॥ अथैको न विज्ञी ॥ एष क्षेत्रेति रथवीतिर्मघवागोमतीरनु ॥ पर्व
तेष्वपश्चितः ॥ कन्यां दत्ता कृता रथं तं त्रयावाभ्योथ वनं गतः ॥ रथवीतिं तपस्यंते संप्रत्यार्षेण चक्षुषा ॥ रम्ये हिमवतः पृष्ठे एष क्षेत्री तिस्रो ब्रवीत् ॥
॥ एष रथवीतिर्मघवाधनवान्दानवान्नुवामधोर्महतेर्दानकर्मण इति गोमतीरनु उदकवतीर्नदीरनु श्रुत्य नदीनां तीरे क्षेत्रेति निवसति पर्वतेषु ह
र्म्ययथा पर्वतप्रोतेषु अपश्चितः ॥ अश्चितः ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये एको न त्रिंशो वर्गः ॥ ॥ ऋतेन ऋतमिति नवर्चं षष्ठं सूक्तं आत्रेयस्य श्रुतं विद
आर्षं त्रैलुभं मे जावरुण ॥ तथा चानुक्रम्यते ॥ ऋतेन नवश्रुतमिन्मे जावरुणं वैतदिति वैतदित्यभयोऽप्रयोगात् तदुद्यादिपरिभाषया एतदादी
न्येकादशसूक्तानि मे जावरुणदेवत्या निविनियोगोलैंगिकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ ऋतेन ऋतमपि हितं ध्रुवं वां सूर्यस्य यत्र विमुच्यं चान् ॥
दशशता सहस्रं स्फुरा देवं देवानां श्रेष्ठं वपुषामपश्ये ॥ सूर्यस्य ऋतं सत्यं भूतं मंडलं ऋतेनोदकेन अपि हितमाद्यादितं ध्रुवं शाश्वतं अपश्यमि
तिसं बंधः ॥ यत्र वा युवास्यां स्थितिः तमित्यर्थः ॥ सूर्यमंडले सूर्यावरुणयोः स्थितिः ॥ चित्रं देवानां मुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्यासौः ॥ उ
द्वां चक्षुर्वरुणमुप्रतीकं देवयोरिति ॥ चक्षुर्मित्रवरुणस्येत्यादिषु प्रसिद्धाः ॥ यत्र यस्मिन्मंडले स्थितान्वाचिमुचतिविमोचयंति स्तोतारः ॥ मंद
हादिभिः निरुद्धानित्यर्थः ॥ अथवा शीघ्रधा यनायस्तस्या प्रेरयंति तस्मिन्मंडले दशज्ञाताज्ञातानि सहस्रसंख्याकाराश्च मयः ॥ तस्फुरातिष्ठति

नृशक्तिर्दशमं भुवनस्य गोपा ॥ तेन नो मित्रावरुणा वेविष्टं सिषासंतो जिगीवीसस्याम ॥ हे सुदानुशोभनदानो हे भुवनस्य गोपा युवां वद्वि
ष्टं वद्वतमेयदक्षिदं अनवक्षिन्तं शर्मसुखं गृहं वानातिविधेः अतिवेधमशक्यं शर्मतिविशेषं व्यधताडनस्य स्मोदित्कपपदेकृत्यार्थके नृ
संप्रसारणं च शर्मधारयथाऽतेन शर्मणा नोस्मान् अविष्टं रक्षते हे मित्रावरुणो सिषासंतो धनानि संभक्तुमिच्छंतो वयं जिगीवीसऽशत्रूणां ध
नानि जेतुमिच्छंतऽस्यामभवेम ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इति चतुर्थस्य तृतीये एकविंशोऽवर्गः ॥ ॥ ३ ॥ ॥ वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् ॥
पुमायं चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवीरबुद्धभूषालसामाज्यधुरंधरेण सायणाम
सेनविरचितेनाथपीये वेदार्थप्रकाशेऽक्षरसंहि साभाष्ये चतुर्थाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

चतुर्थं

६४

॥ चतुर्थोऽहोत्तरीयोऽध्यायः ॥

भाषा

राम

६४

२००

वृषभावर्षिता रोहिदो ह्यलोकस्य पती स्वामिनो दृष्टिः पृथिव्या अपती विचरणी सर्वस्य ईशरो मित्रावरुणौ एव महाभुक्तौ विभेभिश्चायनीयैरभैर्म
 घेऽसहस्रवन्तो चोत्पत्तिस्तथऽपश्चात्तद्यां वर्षयथः असुरस्योदकं निरसितुं पृथग्यस्य मायया सामर्थ्येन ॥ अथ चतुर्थी ॥ मायायां
 मित्रावरुणा द्विविधिता सूर्यो ज्योतिश्चरति चित्रमायुधं ॥ तमभ्रेण वृष्ट्या गृह्णथोदिविपर्जन्य इक्ष्मा मधुमंत ईरते ॥ हे मित्रावरुणा वां युव
 योर्मायादिविधिता केषां युवयोर्माया उच्यते ॥ सूर्यः सर्वस्य प्रेरको ज्योतिरूपमानऽवित्रं चायनीयमायुधं उक्तलक्षणायुधरूपश्चरति परि
 भ्रमत्यंतरिक्षे शश्वत्मा रक्तवाहायुधमुच्यते ॥ तं सूर्यं त्रभ्रेण मेघेन वृष्ट्या च दिवि गृह्णथो गोपाययथा ह पृथग्यस्य देवतया मित्रावरुणा
 भ्यां वृष्ट्यर्थं प्रेरितेन त्वयामधुमंतो इक्ष्मा ईरते ॥ इयं तत्त्ववृष्ट्या वागच्छति ॥ अथ पंचमी ॥ रथं युजते मरुतः शुभे सुखं शरो न मित्रा
 वरुणा ग विष्टिषु ॥ राजां सिचित्रा विचरंति तन्यवो दिवः सं प्राजापयसान उक्षते ॥ हे मित्रावरुणा युवयोरनुग्रहात् मरुतः शुभे शुभ
 कार्यार्थं सुखं शोभनाख्यं रथं युजते आश्वैर्योजयंति ॥ शरो न शर इव सयथा युध्वाद्यर्थं रथं युनक्ति तद्वत् ॥ न विष्टिषु गवा मुदकानामेष
 णेषु चित्रा चायनीयानिरजां सिकान् तन्यवः ॥ ततस्ते मरुतो विचरंति विविधं चरंति तस्मात्ते सहितो हे सं प्राजा युवां ह्यलोकं कात्पयसो
 दकेन नोस्माकं उक्षतं सिचतां ॥ अथ षष्ठी ॥ वाचं सुमित्रावरुणा विरावती पृथग्यस्य वित्रं वदति विषीमती ॥ अभ्रावसत मरुतः सुमाय
 या धीवर्षयत मरुणामरेपसै ॥ हे मित्रावरुणा युवयोरनुग्रहात् पृथग्यस्य मेघं सुष्टु इरावती मन्वती मन्त्रसाधिकां चित्रां चायनीयां विषीम

राम
८५

ती वाचं गार्जनं शश्वदति शश्वदति वृष्ट्यर्थं मरुतश्चाश्रानि मेघान् सुष्टु वसतः आह्वयंति ॥ मायया स्वप्रजया युवां पृथग्यस्य न मरुद्विभ्रस
 हासुणामरुणवर्णौ अरेपसै ॥ वृष्ट्यविधातीनां धीवर्षयतं ॥ अथ सप्तमी ॥ धर्मणा मित्रावरुणा विपश्चिता वृत्तारक्षेथे असुरस्य मायया
 कृतेन विश्वं भुवनं विराजयः सूर्यमाधयो दिवि चित्रं रथं ॥ हे मित्रावरुणा विपश्चिता प्राज्ञो युवां धर्मणा जगद्धारकेण वृष्ट्या दिलक्ष
 णेन कर्मणा वृत्तायज्ञादिकर्मणि रक्षेथे ॥ पालयथऽसुरस्य मेघानो निरसितुं पृथग्यस्य मायया प्रज्ञया च कृतेनोदकेन यज्ञेन
 वानि मित्रेन विश्वं भुवनं सर्वः भूतजोतं विराजयः ॥ विदीयत इत्यर्थः ॥ सूर्यमासूर्यं चित्रं पूज्यं रथं रं हणस्व भावं दिवि वृत्तं केधथऽ
 धारयथो जगदुपकारार्थः ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥ वरुणं वदति सप्त च मरुतं सुक्तं ॥ अर्चनानस आर्धं मित्रावरुणौ
 पतयेत परिभाषया अनुष्टुभ अंत्या पौक्तेऽवरुणं वदत्यंतं अनुक्तमणि का विनियोगो लै गिकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ वरुणं वोरिशाद
 समृचामित्रं हवामहे ॥ परिब्रजे ववाहोर्जगन्वासा स्वर्णं ॥ वां युवयोर्मध्ये यस्य येन बद्धवचनं रिशादसं रिशति हिं सतीति रिशा शश्वत्
 तेषां प्रेरकं स्वर्णं स्वर्णं स्वर्गस्य नेतारं एतद्वा वहितमप्युभयत्र संबध्यते ॥ एवं विधं वरुणं उक्तलक्षणं मित्रं वरुणं वा कृचामं वेणुहवामहे
 आह्वयामः ॥ अथावयुक्तोच्यते ॥ व्रजेव गोयुथामी ववाहोः बलेन परिजगन्वासा परिगृह्यते ॥ अथ द्वितीया ॥ ता वाहवा सुचेतुना
 प्रयंत मस्मा अर्चते ॥ शकं हे जायं वा विश्वा सुक्षो सुजोगुवः ॥ तातो युवां वाहवा बाहुना सुचेतुना सुष्टु प्रज्ञा प्रयास प्रयत्नं जानतेत्यर्थः ॥

यद्यप्यस्मैव ज्ञाता न ह स्तः तथापि तद्धर्ममज्जरोप्यस्त्युते। यद्धितत्वावित्यस्य विशेषणं। सुज्ञातावित्यर्थः। शोभनेन हस्तेन अस्माच्चर-
 ते। स्तवते मध्यं प्रयतं अभिमतं सुखं प्रगमयंतं अंतर्भाविताप्यर्थो द्रष्टव्यः। यमिदं न कर्मावाद् दृष्टव्यः। प्रयच्छतमित्यर्थः। ज्ञार्थस्त्यर्थः। शोभ-
 नं सुखं वा युवयोः संबन्धियुवाभ्यां कृतं वा विभ्वा सुसर्वा सुधा सुभूमि युजोगुवे। गच्छति या प्रोति अवत गवत इति गतिकर्म सुपाठात् अय-
 मपि गतिकर्मा अथवा जोगुवे सर्वत्राहूयामीत्यर्थः॥॥ अथ तृतीया॥॥ यन्नूनमश्रयां गतिं मित्रस्य यायां पथा॥ अस्य प्रियस्य शर्मण्यहिंसा-
 नस्य सश्चिरे॥॥ यत्तदा नूनमिदानीं गतिं गमनमश्रयां प्राप्नुयीयद्योगादनिघातः। तदा मित्रस्य मित्रभूतस्य पथा मार्गेण मित्रप्रापकेण
 मार्गेण यायां गच्छेयं मित्रेण यत्तु विद्वानि सादिपुमित्रस्येष्टदेवागमयितुं प्रसिद्धं न केवलं महामेक एव गता किंतु सर्वे पितृथामन्त्रिणा
 ह अस्य प्रियस्य मित्रस्येत्यर्थः। तस्य प्रियस्य शर्मणि सुखे गृहे स्थाने वा सस्थाने वा सश्चिरे संगताः॥॥ अथ चतुर्थी॥॥ युवाभ्यां मित्राव-
 रुणोपमं धेयामृचा॥ यक्षयमेमघोनां स्तोतृणां च स्पृष्टसे॥॥ हे मित्रावरुणा युवाभ्यां दातव्यं उपसमीपमायमानं धनेन च वास्तव्यासा-
 धनेन धेयां धारयामि। यद्दत्तं स्वतु युवाभ्यां सकाशादात्तं धनं मघोनां धनवतां। अदातृणां स्तोतृणां च क्षयं गृहे च स्पृष्टसे स्पृष्टमानाय
 भवति। धनिकानां स्तोतृणां च धनाधिक्यं विषम्यर्था भवतीत्यर्थः॥ अपरिमितं धनं भवतीति भावः॥॥ अथर्षचमी॥॥ आनो मित्र सुदीति
 निर्वरुणश्च सधस्त्व आ॥ क्षयमेमघोनां सखीनां च दृष्टसे॥ हे मित्रत्वं च सुदीति मित्रसुदीति युवानोस्माकं सधस्त्व स सहने यज्ञे आग-

राम
६६

॥ श्रीमते शायनमः॥ यस्मिन्निष्वसितो वेदायो वेदेत्योऽखिलं जगत्॥ निर्ममेतमहं वंदे विद्यातीर्थमहेस्वरं॥ अष्टकस्य चतुर्थस्य तृतीयोऽंशः कृतः
 स्फुटं॥ अध्यायः सायणार्थेण चतुर्थो व्याकुरिष्यते॥॥ ऋतस्य गोपाविति सप्तैवं सप्तमं सुक्तं। अत्रेयमनुक्रमणिका। ऋतस्य सप्ता च नानाजा-
 गतमिति आत्रेयोर्चना नाना नाम ऋषिः। जगती चंदः। तुष्टादिपरिभाषणमित्रावरुणो देवता विनियोगो छंदः। गीकः॥॥ तत्र प्रथमा॥॥ ऋतस्य
 गोपावधितिष्ठथोरथं सत्यधर्माण परमेव्योमनि॥ यमत्र मित्रावरुणा वयो युवं तस्मै वृष्टिर्मधुमसि च ते दिवः॥॥ हे ऋतस्य यज्ञस्यो-
 दकस्य गोपौरक्षितारो सत्यधर्माण सत्यधर्माणो युवां रथमधितिष्ठथः। आरोहथः। अस्मद्यज्ञं गमनार्थं कुत्र परमेव्योमनि निरतिशये
 आकाशे हे मित्रावरुणो युवं युवां अत्रास्मिन्नयज्ञे यं यजमानं अवथोरक्षथः। तस्मै यजमानाय वृष्टिः। पर्जन्यो मधुमदुदकं दिवो द्यौः
 का सिच ते सिचयति वधयति॥ अथ द्वितीया॥॥ संम्राजा वस्य भुवनस्य राजथो मित्रावरुणा विदधे स्वर्दशा॥ वृष्टिं वो राधो अमृतं त्वमी-
 महे द्यावापृथिवी विचरंति तन्यवः॥॥ हे मित्रावरुणो संम्राजो सम्यग्राजमानो युवां अस्य राजथः। ईशाथे स्वर्दशा स्वर्गस्थ इक्षरो। यु-
 वां विदधे। अस्मद्यज्ञे संम्राजाविति संबंधः। वां युवां वृष्टिं राधो धने वृष्ट्या रब्धं अन्नं अमृतं त्वं स्वर्गं च ईमहे। प्रार्थयामहे। युवयोस्तन्यवो वि-
 स्तृताः। रश्मयो द्यावापृथिवी विचरंति। विविधं प्राप्नुवंति। अथवा वृष्टिं धनममृतं त्वं च ईमहे॥॥ अथ तृतीया॥॥ संम्राजा उग्रा वृषभा दिव-
 स्थती पृथिव्या मित्रावरुणा विचर्षणी॥ चित्रे मिरभैरुपतिष्ठथोर वं द्यां वर्षयथो असुरस्य मायया॥॥ संम्राजा सम्यग्राजमानो उग्रा उग्र-
 ण

कंसव्रीतुस्तितिपरसुपदिशानुयश्चदृशोदर्शनीयश्चवरुणशदर्शनीयोमित्रोवामित्रश्चवाशश्चार्थगिरोस्मदीयास्ततीर्वनतेस
 लभते॥॥अथद्वितीया॥॥ताहिअष्टवर्चसाराजानादीर्घश्रुतमा॥तास्यतीकृतावृधकृतावानाजनेजने॥॥ताहितोस्यतीस्व
 मित्रावरुणोअष्टवर्चसाप्रशक्ततेजस्कोराजानाईश्वरोदीर्घश्रुतमाइरदृशादाकानश्रोततमोतातोस्यतीसतायजमानानांस्वा
 मिनोःकृतावृधायशस्योदकस्यवावर्धयितारोजनेजनेपुस्तोतुपुनिमित्तेषुकृतावानागमनवंतो॥॥अथतृतीया॥॥तावामिया
 नोवसेपूर्वाउपश्रुवेसवा॥स्वश्वासःसुचेतुनावाजोअभिप्रदावने॥॥तातोपूर्वपुस्तोतनोवांयुवांइयानोगच्छंतोअवसेरक्षणायसच
 सहउपश्रुवेउपेस्यास्तोमि॥स्वश्वासःस्वश्वावयामात्रेयाः॥सुचेतुनाशोभनप्रज्ञानोयुवांवाजानअभिलक्ष्यप्रकर्षणदावनेदा
 नायस्तमइतिशेषः॥यदास्वश्वोद्वितीयादिवचनस्यशासादेशः॥उपश्रुवइतिसंबंधः॥॥अथचतुर्थी॥॥मित्रोअंहोअहिदादुरुक्ष
 यायगतुंवनते॥मित्रस्यहिप्रतुर्वतःसुमतिरस्तिविधतः॥॥मित्रोदेवः॥अंहोअहि॥अंहस्तोपिस्तोतुः॥अनुअनंतरमेवउरुउरवे
 सयायगृहायनिवासायवागतुमुपायंवनतेप्रयच्छतिमित्रस्यस्वलुदेवस्यसुमतिःशोभनबुद्धिःप्रतुर्वतःप्रकर्षणहिंसतोपिविध
 तः॥परिचरतः॥शुश्रूषकस्यअस्तिहिमवतिस्वलु॥॥अथपंचमी॥॥वयमित्रस्यावसिस्थामिसप्रथममे॥अनेहसस्त्वोतयेःसचावरु
 णशोषसः॥॥वयंयजमानाःमित्रस्यदुःखनिवारकस्यदेवस्यप्रथममेसर्वतः॥॥अथतमेअवसिरक्षणेवयंस्यामकिंचअनेहसःअपापाः॥

राम

६७

लोतयः॥स्वयारक्षिताः॥वरुणशोषसः॥शोषइत्ययत्यनाम॥चारकाः॥पुत्रायेषांतेतादृशाः॥सचावरुणसर्वसहेवभवमे॥॥अथषष्ठी॥॥युवं
 मित्रमेजनेयतथःसंजनयथः॥मामघोनःपरिख्यतंमोअस्माकमृषीणो गोपीथेनउरुष्यतं॥॥हेमित्रावरुणोयुवांइमंजनंस्तोतारंप्रति
 यतथः॥गच्छथः॥आगत्यचसंचनयथः॥आपारेधुगमयथः॥रात्रौचसंनयथः॥निर्व्यापारंकारयथः॥मघोनः॥हविलक्षणाचवतोअस्मा
 न्मापक्षतंमापरियजतंमोमातैवः॥अस्माकंपुत्रानुषियरिख्यतंकिंतुगोपीथेगोःसोमरसः॥तस्यपानंयस्मिन्सगोपीथे॥यजस्त
 स्मिन्उरुष्यतंरक्षतं॥॥इतिचतुर्थस्यचतुर्थतृतीयोवर्गः॥॥आचिकितानेतिषलचंदशर्मस्तु॥रातहव्यस्यावास्यार्षमानुहु
 मंमैवावरुणं॥अचानुकुमलिका॥आचिकितानुष्टुभं॥इति॥आद्यस्तुचोदशाशत्रेचतुर्थहनिप्रउगशस्त्रेमेवावरुणस्यासूत्रितं॥
 आचिकितानुसुकृतस्यमुवोअप्रहणमिति॥॥तत्रप्रथमा॥॥आचिकितानुसुकृतदेवोमर्तरिश्रादसा॥वरुणायकृतपेत्रासेद
 धीतप्रयसमह॥॥आचिकितानजाननस्तुतिहेमर्तमनुष्यरातहव्यस्येवसंबोधनी॥सुकृतशोभनकर्माणो॥रिश्रादसाहिंसकानो
 हिंसकोदेवो॥आह्वाकारयेतिशेषः॥आइयचकृतपेत्रासेपेत्रादितिरूपनामकृतमुदकंउदकएवरुणस्यतादृशायप्रयसमत्वो
 व्युप्यते॥हविलक्षणाचवतमहमहतेपूज्यायदधीतदृथाः॥हविरितिशेषः॥द्वितीयायवाचतुर्थमहस्यविर्धीतमहतोअस्यलोभा
 येतिवायोज्यं॥॥अथद्वितीया॥॥ताहिक्षत्रमविदुतंसम्यगसुर्वा१माज्ञाते॥अधव्रतेवमानुषेस्व१र्णधायिदव्रति॥॥ताहिहीतिहेतोयस्मा

तातोस्तत्रं बलं अविदुतं अहिंसां चतुर्भा० घातिमह नृदेम हृदयं सम्यगाग्रातेव्याकृतश अथ अतोहेतोर्मानुषं मनुष्येयुप्रवृत्तं वतेव
 कमेव तद्यथा मनुष्येयुनियतं स्व ११ रं सूर्य इव यथा दिवि दृश्यते तदेव दृष्टं तदानीयं बलं धायियजे निहितं ॥ अथ तृतीया ॥ तावामेव
 रथानामुर्वी गव्यतिमेषां ॥ रातहव्यस्य सुष्टुतिं दधुक्ता मेर्मनामहे ॥ हे मित्रावरुणौ तातो प्रसिधौ वां युवां रथानां अस्मदीयानामेषां पुर
 तो वर्तमानानां उर्वी प्रभूतां गव्यतिं अतिविस्तृतं मार्गं एषेयं तुं मार्गं वक्षणा येत्यर्थः १२ अथ असेन्ययशतदर्थं वामनामहे स्तमश रात
 हव्यस्य स्वे रातहव्यसं वं धिनः सुष्टुतिः १३ शोभनस्तुतिसाधनेः ॥ स्तोमैर्दधुक् वर्षौ युवां ॥ अथ चतुर्थी ॥ अथाहिका व्यायुवंदस्य
 पूर्भिरहुता ॥ निकेतुना जनानां चिकेथे प्रतदक्षसा ॥ अथा अपि च हि प्रसिधौ काव्यास्तुत्योः १४ युवं युवां दसस्य प्रहस्य मम पूर्भिः १५ पुरके
 स्तवेः हे अद्भुतामहोतो आश्चर्यभूतोः सतो केतुना प्रज्ञानेन अनुकूलेन मनसा जनानामित्यर्थः १६ स्तोतुः चिकेथे नेतरां जानीथ हे प्रतदक्ष
 सा अद्भुतौ युवां ॥ अथ पंचमी ॥ तदृते एथे विवृह कुव एष कृषीणां १७ जयसानावरं पृथ्वि क्षरं तिया मभिः १८ हे पृथिवि देवितयित
 त सर्वे रथ्यमानत्वेन प्रसिधं कृहत् प्रभूतं कृतमुदकं कृषीणां स्तोतृणां मस्माकं श्रवणं अन्नस्य घणं सति जयसानो गच्छं तौ कं दस्य सानं वं
 दृष्टुं मित्यसनावतु यतैरपि भवति ॥ चित इत्यंतो दातुः १९ अरं अत्यंतं अत्यर्थं २० पृथुयथा भवति तथायमितथायामभिर्गमने २१ अतिक्षरं ति
 अत्यर्थं वर्षत २२ व्यत्ययेन बहुवचने ॥ अथ षष्ठी ॥ आयद्वामी यचक्षसा मित्रवयं च सूर्यश ॥ यचिष्टे बहुपाय्येयते महिस्वराज्ये ॥

राम
८८

छतृतीया ॥ आकरो नर्थकः १॥ आदरार्थो वा ॥ किमर्थमिति उच्यते ॥ मघोनां धनवतां हविष्मता सरवीनां च युवयोः १॥ सखिभूतानामस्माकं येन
 हेस्वेस्वकीये वृधसे वर्धनाया ॥ अथ षष्ठी ॥ युवं नो येषु वरुणाक्षत्रं वृहच्च विभृथः १॥ उरुणो वाजसातये कृतं राये स्वस्तये ॥ हे मित्रावरु
 णा मित्रावरुणौ युवं युवां नोस्माकं क्षत्रं वरुणं वृहत् अक्षपति वृहत् मन्त्रं च येषु स्तोत्रेषु निमित्तेषु विभृथः १॥ धारयथ १॥ युवाभ्यां धृतमन्त्रं
 च नोस्मभ्यं वाजसातये अन्नस्य लाभाय यज्ञाय वाराये धनाय स्वस्तये क्षेमाय च उरु विस्तीर्णं कृतं कुरुते ॥ अथ सप्तमी ॥ उच्छं
 सां मे यजता देवक्षत्रे रुद्राङ्गवि ॥ सुतं सोमं न हस्तिभिरापद्भिर्धावितं न राविभ्रता वर्चनानसं ॥ उच्छंसां उपसिमे सोममिति संबधः १॥
 यजता यष्ट्योरुद्राङ्गविरोचमानेन राइमे प्रातः सवने देवक्षत्रे देवानां क्षत्रं बलं च यस्मिन् यज्ञे तद्देवं क्षत्रं तस्मिन् मे मदीयं सुतमस्ति
 पुतं सोमं तनोति संप्रत्यर्थं इदानीं हस्तिभिः हस्तवद्भिः हंते र्गतिकर्मणो हस्तशङ्खगमनसा धनसा धनपादवद्भि रित्यर्थः १॥ पद्भिः पा
 दवद्भिश्च पादचतुष्टयो ये तैरभ्येः १॥ आधावतं आगच्छतं हेनराहेन गो मित्रावरुणौ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः १॥ यश्चि
 केते तिषलुर्चनवमं सूक्तं रातहव्यस्यात्रेयस्यार्थं मित्रावरुणाय श्रिकेतघ्नं रातहव्य इत्यनुक्रमणिका ॥ पंक्तिरित्युक्तत्वात् पंक्त्यंतपरि
 भाषयानुष्ठुभं अस्यापंक्तिः विनियोगो लैंगिकः १॥ तत्र प्रथमा ॥ यश्चिकेतससुकुतुर्देवत्रास अवीतुनः १॥ वरुणो यस्य दर्शतो मित्रो वा
 वनतगिरः १॥ यस्तनोति स्तुतिं युवयोः ससुकुतुः १॥ शोभनकर्मा ॥ देवत्रादेवेषु मध्ये युवयोरेव स्तुतियाश्चिकेतससुकुतुरिति ॥ ससुकुमनोस्मा

तपतिरसंति ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ तस्मिन् तस्मिन् कृतावानाजनेजने ॥ सुनीथासः सुदानवो होमिदुरुचकयः ॥ ते हिरवन्तु सत्यास
 त्पभूताः सस्यफलावाः ॥ तस्मिन् तस्मिन् उदकस्य कर्तारिः ॥ कृतावानो यज्ञवतो जनेजने सर्वेषु यजमानेषु सुनीथासः सुनयनाः सुदानवः
 सुदानाः ॥ होति प्रसिद्धा ची सर्वत्र संबधनीयः ॥ एवं महानुभावावरुणादयो अहो श्रितः ॥ विदध्यर्थपाणिनोपि स्वस्तो तु तुचकयः ॥
 प्रभूतधनादिकर्तारः ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ कोनुवां मित्रास्तु वरुणो वातनूनां ॥ तत्कवामेषते मतिरत्रिभ्य एषते मतिः ॥ हे मित्रावां
 युवयोर्मध्यं च वरुणो वाकोनु अस्तुतः ॥ सर्वस्तुतः ॥ कस्मिन् अति कुभाव अपिक्तस्यो वित्यर्थः ॥ तनूनामिति तृतीयायेषि ॥ तनूभिः स्तु
 तिमिः ॥ अस्तुत इति संबधः ॥ अत्र मित्र मित्रशब्देन मित्रस्येकस्येव संबोधनं ॥ वरुणो वास्तुत इत्यत्र चात्र द्विवचनसूचकस्याकारस्या
 ज्ञानात् लोकेषु बहुषु संनिहितेषु एकमेव संबोध्य युवयोरिदं युष्माकमिति प्रयुज्यते तत् तस्माद्यस्मात्सर्वस्तुतं तितस्मात्तनूनामिति
 तद्यवहितमपि उत्तरत्र वा योज्यं ॥ तनूनामलममतीनां अस्माकं मतिस्तुतिर्वो सुष्टु आर्द्रते अभिगच्छति अत्रिभ्यो त्रिगोत्रेभ्यः अस्म
 भ्यं अस्मदीयामतिः एते आदरात् पुनर्वचनं ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थं पंचमो वर्गः ॥ प्रवो मित्रायेति पंचमं चर्द्धादशस्तुतं ॥ आत्रेयस्य
 यजनस्योष्यं गायत्रं मैत्रावरुणं तथा चानुक्रम्यतो प्रवो गायत्रमिति अग्निष्टोमे प्रातः सवने मैत्रावरुणशस्त्रे एतत्स्तुतं ॥ सूत्रितं च प्र
 वो मित्राय प्रमित्रयोर्वरुणयोरिति न वेति ॥ अभिषूयषलहेष्ट्यषडहेचस्तोमनिमित्रावापार्थमिदमादीनि द्वितीयवर्जितानि चत्वारि

स्तनितथैव सूत्रितं प्रवो मित्रायेति चतुर्णां द्वितीयमुधरेदिति ॥ तत्र प्रथमा ॥ प्रवो मित्राय गायत वरुणाय विपागिरा ॥ महि क्षत्रा रते
 हतः ॥ हेमदीया कृत्विजः ॥ ययमित्यर्थः ॥ मित्राय वरुणाय च विपागिरा मया धिरास्तुत्या प्रगायतस्तुतिं कुरुतस्तुत्यास्तुत्येभ्योपेततः
 पार्कपचतीति वत् महि क्षत्रो प्रभूतबलौ युवां कृतं यज्ञं बृहत् महत् अतिप्रशस्तौ स्तुत्यर्थमागच्छतमिति शेषः ॥ अथ वा महत् प्रभूतं
 कृतं स्तोत्रं श्रुतमिति शेषः ॥ अथ द्वितीया ॥ संम्राजाया घृतयोनी मित्रश्चो भावरुणाश्च ॥ देवा देवेषु प्रशस्ताः ॥ या यो मित्राश्च व
 रुणाश्च परस्परपेशया च शङ्कः ॥ उभा उभो संम्राजा सर्वस्य स्था मिनो घृतयोनी उदकस्योत्पादको देवोद्योतमानो देवेषु मध्ये प्रशस्ता प्र
 कर्षणस्तुत्यो तौ स्तुत्या गायतेति पूर्वज्ञान्यः ॥ अथ तृतीया ॥ नानः शर्त्तु पार्थिवस्य महोरायो दिव्यस्य महिर्वाक्षत्र देवेषु ॥
 तातो देवो नो स्मदर्थं पार्थिवस्य पृथिवी संबधस्य दिव्यस्य दिवि भवस्य च महो महतोरायो धनस्य शर्त्तु समर्थो भवतं दातुमिति शेषः
 हे देवो वां युवयोर्महि महत्सूज्यं क्षत्रं बलं देवेषु प्रसिद्धं स्तुत इति शेषः ॥ अथ चतुर्थी ॥ कृतमृतेन सपते विरं दक्षमा शाते ॥ अद्रुहा
 देवो वर्धते ॥ कृतं नोदकेन निमित्तेन कृतं यज्ञं सपतो दृशं तौ द्विरेषणवंतं दक्षं प्रवृध्य जमानं हविर्वा आशाते व्याधुतः ॥ अद्रुहा
 अप्राधारो देवो मित्रावरुणो युवां वर्धते ॥ प्रवृद्धो भवतः ॥ अथ पंचमी ॥ रुद्धिवा वारी सोपेषस्य तादानुमत्याः ॥ रुहंतं गर्तमा शाते ॥
 रुद्धिर्वर्वाद्योस्तुतिर्योस्तो रुद्धिः प्रवृद्धा अथ रुद्धिर्वर्वाद्यो रंतं रिक्षं याभ्यां तोता दृशोरी सारी सारी गतिरेषणयोः शरीतिः शरीतिः सेव आपा

अक्षिरभिमतप्राप्तो योऽसौ तादृशोऽसौ नृपती स्वामिनो वृष्टिप्रदत्तात्स्वामित्वं दानुमत्याः दातुं पुचिताया इत्यर्थः। एतद्विशेषणं एवं
 हानुभावो वां वृहंतं महंतं गतं रथमाशान व्याप्नुतः। अधितिष्ठतो यागार्थः॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थेऽध्यायः॥ ॥ श्रीरोचनेति चतुर्थः
 चतुर्थोऽध्यायः। अत्र चक्रिर्नामात्रेयः कृषिः। त्रिष्टुप् मित्रावरुणो देवता। अनुक्रम्यते च। श्रीरोचनावनुक्रमरुचक्रिरिति विनियोगोले
 गिकः॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ श्रीरोचनावरुणौ रूतधून्त्रीणि मित्रधारयथोरजोसि। वावृधानावमतिः क्षत्रियस्यानुव्रतं रक्षमाणव
 जयं॥ हेवरुणहे मित्रयुवां श्रीनीणिरोचनारोचमानानि धृत्वा लोकात् धारयथ इति संबंधः। उत अपि च श्रीवृद्धोत्तमानं अंतरि
 शे लोकात् धारयत तथा नीणि रजोसि धृत्वा लोकात् कीदृशो युवां वावृधानो वर्धमानो क्षत्रियस्य क्षत्रं बलं तद्वत्तद्वत् इत्ययदा क्षत्रिय
 त्रीजातीयस्य यजमानस्य अमतिरूपनामेतत्तत्त्वं व्रतं कर्म च अजयं अजीर्णं॥ अचिंतन असंततं वारक्षमाणो॥ अथ द्वितीया॥ ॥
 इरावतीर्वरुणधेनवो वां मधुमदांसि धवो मित्रदुहे॥ वयस्तस्त्वृषभासस्ति सृणां धिषणा नोरेतो धाविष्मंतः॥ हेवरुणहे मि
 त्रवां युवयोराज्ञया धेनवः गावः इरावतीः। इरां क्षीरलक्षणां तद्वत्सो भवन्तौ तथा त्रयः त्रिसंख्याकाः कृषभासो वर्धितारः रेतो धातु
 दकस्य धारकस्याधारकाः धृमंतो दीप्तिमतः अग्निवाधादित्याः। तिसृणां त्रिसंख्यानां धिषणा नोऽस्त्वाना नो भूम्यंतरिक्षं लोका नो
 स्वामिनः संतः विविधं प्रत्येकं तस्त्वृषातिष्ठंतियुवयोरनुग्रहात् त्रयोपि देवास्त्रिषु स्थानेषु वर्तन्त इत्यर्थः॥ अथ तृतीया॥ ॥ प्रातर्दवीम

हर्षयश्चक्षसा व्याप्तदृशी नो हे मित्रावरुणो वां युवां पतयेवयं च स्मरयः। स्तोतार आ आह्वयामि। अचिष्टे अत्यंतविकृते बद्धपाये बद्धमिर्गते
 ये बद्धभीरक्षितये वास्वराज्ये स्वराज्ञाय एवं विधराज्या रथं यते महिगच्छेम॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थेऽध्यायः॥ ॥ बलिश्चादेवेति पंचमः
 मेकादशः स्तुतः। अत्रेयमनुक्रमलिका। बलिश्चापंचयजत इति यजमानो नामात्रेयः कृषिः। आनुष्टुभं त्रिस्तुतत्वादिदमणानुष्टुभं मित्रा
 वरुणो देवता विनियोगोले गिकः॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ बलिश्चादेव निष्ठुतमादित्या यजतं वृहत्॥ वरुणमित्रार्यमन्त्रं चिष्टं क्षत्रमाश्रये॥ ॥
 हे देवोद्योतमानो हे आदित्याः अदितेः पुत्राः। हेवरुण। हे अर्यमन्। अरीणां निमयित मित्रयुवां बद्धसूर्यं अबाध्यं इथा इथं इदानीं वर्तमान
 प्रकारेण यजतं यद्येव वृहदिति प्रवृद्धं वर्धितं प्रवृद्धमन्त्रं क्षत्रं बलं आश्रये अश्रुवाथेयदा अर्यमापृथगे वनिर्देह्यः। द्विवचनं बद्धं
 वनं कर्तव्यं। यदा यजतं मातृषि क्षत्रमाश्रये। अवरुणितर्त्यर्थः। आश्रयते व्यापयतमित्यर्थः॥ अथ द्वितीया॥ ॥ आयद्यो निहिरण्ययं वरु
 णमित्रसदृशः। धर्तारो चर्षणीनां यंतं सुमंरिशादसा॥ यदा हिरण्ययं हितरमणीयं योनिं यज्ञभूमिं हेवरुणहे मित्र आसदथः। आ
 गच्छथः। तस्माच्चर्षणीनां धर्तारो को हे रिशादसा हिंसकानां क्षेप्तारो युवां अस्मभ्यं सुमं सुखयतं कुरुतमित्यर्थः॥ अथ तृतीया॥ ॥ विश्वे
 हि विश्ववेदसो वरुणो मित्रो अर्यमा॥ व्रतापदेव सश्चिरे पांति मर्त्यं रिषः॥ विश्वे हि सर्वेषां हि त्रयो विश्ववेदसः। सर्वविदः। सर्वधनावा
 वरुणो मित्रार्यमाचेतः। त्रयः सर्वं यज्ञं सदीप्तं निकर्मलिपदेवपदनीयं स्थानानि वसश्चिरे संगता भवन्ति। आगत्य च मां मर्त्यं रिषो हिंसका मां

गवोरक्षणं नूनं निश्चयेन अस्ति हि प्रसिद्धो विदिति पूरणः हेवरुण हे मित्र वां युवयोः सुमतिं अनुग्रह बुधिवंसि संभजेया यस्मादवोक्ति
तस्माद्वैसीति भावः ॥ अथ द्वितीया ॥ नावांसम्यगदुक्ताण्येवमव्यामधायसे ॥ वयं ते रुद्रास्यामः ॥ अदुक्ताणां हे द्यौर्ग्यो रोतातो प्र
सिद्धो वां युवांसम्यक्कृत्स्नमदति शेषः स्तोतारो वयं रुद्रमन्त्रे धायसे पानाय अत्र्याम प्राप्नुयामहि रुद्रा दुःखं द्रविणितारो रुचद्भिर्द्वेव
यो वा ते स्तोतारो वयं स्याम भवेमसमृद्धा इति शेषः ॥ युवाभ्यां स्वभूता वास्यामः ॥ अथ तृतीया ॥ पातं नो रुद्रा पायुभिस्तत्राये
थां सुजात्रा ॥ तुर्यामदस्युत नृभिः ॥ हे रुद्रा उक्तं रूपो देवो युवां नो स्मान् ॥ पायुभिश्चक्षणे ॥ पातं रुद्रा तं उतापि च सुजात्रा भवेन
त्रायेथां पाकनं रुद्र प्राप्तिरनिष्ट परिहार भेदेन भेदः ॥ स्तोत्रादि वैकल्याणं चोवात्रायेथां अभिमत प्रापणेन रुद्रा तमित्यर्थः ॥ वयं च
तनूभिः ॥ पुत्रादिभिः सहिताः स्वीये रौगैर्वादिस्पृश्यान् नृणां तुर्यामिह स्याम तरे मवा ॥ अथ चतुर्थी ॥ आकस्याद्भुतं कते यक्षं भुजेमा
तनूभिः ॥ मा शोष सामातनसा ॥ हे अद्भुतं कत आश्चर्यं कर्माणो वयं कस्य अन्यस्य वचनं यक्षं पूजितं धर्ममाभुजे ममाभुजीमहित
नृभिर्मदीये रवये ॥ युवयोरनुग्रहात् सर्वमधा वयं अन्ययाचित धनेन चारीरपोषं न कुर्म इत्यर्थः ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे अष्टमो वगर्था
॥ तत्रा शोष अतः चात्मकं च दशैस्सूक्तं वाङ्मयं कस्यां चैव स्यात्तर्थाय त्रैमे जावरुणं ॥ आनस्तु च वाङ्मयं कृत्यं नुक्रमणिका ॥ उक्तं सू
क्तं विनियोगः अग्निः होमे प्रातः सवने मे जावरुणं रात्रौ अयमनु रूपस्तु चः सूत्रितं च ॥ आनो मित्रावरुणा ॥ आनो गतं रिशादसेति ॥

राम
६१

॥ तत्र प्रथमा ॥ आनो गतं रिशादसावरुण मित्रवर्हणा ॥ उपेर्मं चारुमध्वरं ॥ हेवरुण हे मित्र रिशादसा शत्रूणां प्रेरको युवां नो स्माकमिर्मं चारुम
रायं अध्वरं अहिं सकं यज्ञमुपागतं उपागच्छतं कीदृशो वर्हणा परिवर्हणो निवर्हणो हेतारो शत्रूणां ॥ अथ द्वितीया ॥ विश्वस्य हि प्रचेतसा व
रुण मित्रराजथ ॥ इजाना पिप्यतं धियः ॥ हे प्रचेतसा प्रकृष्टज्ञानो युवां विश्वस्य राजथा ॥ सर्वस्य स्वामिनो भवथ ॥ हीति प्रसिद्धो हे इजाना
अस्माकमीश्वरो युवां धियोऽस्मदीयानि कर्माणि पिप्यतं प्याययतं फलैः ॥ अथ तृतीया ॥ उपनः सुतमागतं वरुण मित्रदा कुषः ॥ अस्य सोम
स्य पीतये ॥ नो स्माकं सुतमभिषुते सोमं प्रति हेवरुण हे मित्र युवां उपागतं ॥ उपागच्छतं दा कुषो ह विदतुर्ममास्य सोमस्य पीतये पानाय ॥ इति
चतुर्थस्य चतुर्थेन वमो वर्गा ॥ आ मित्रे वरुण त्वात्मकं षोडशैस्सूक्तं वाङ्मयं कस्यां चैव स्यात्तर्थाय त्रैमे जावरुणं ॥ आ मित्र उहि ह मित्यनुक्रमणि
का ॥ दशारात्रे तृतीये ह निप्रउग रात्रौ अयं मे जावरुण स्यात्तु च ॥ सूत्रितं च ॥ आ मित्रे वरुण वयं ॥ अश्विनावेह गच्छतमिति ॥ तत्र प्रथमा ॥
आ मित्रे वरुण वयं गीर्भिर्जुहुमो अत्रिवत् ॥ निवर्हिषि सदतं सोम पीतये ॥ आ मित्रे वरुण इति वेया त्स त्रेया ॥ मित्रे वरुण ॥ मित्रावरुणयोरथा
यगीर्भिर्मे त्रेरा जुहुमः ॥ अत्रिवत् अस्मदोत्र प्रवर्तको विरिवत्स्मात् हे मित्रावरुणो सोम पीतये वर्हिषि निषदतं निषिदतं ॥ अथ द्वितीया ॥
॥ वृतेन स्तोत्रं वक्षे माधर्मणा यातय जना ॥ निवर्हिषि सदतं सोम पीतये ॥ हे मित्रावरुणो युवां धर्मणा जगद्धारकेण वृतेन कर्मणा योगेन धृ
वक्षे मास्वः ॥ अचलितस्त्वानो भवथ ॥ यातय जना यातय जना ॥ कर्मसु प्रवर्तयं तो जना ॥ बिजो ययोस्तो यातय जनो ॥ अथ वा यातयं तः ॥
हे हिंसतो जना भूत्या ययोस्तो शिष्टं गतं ॥ अथ तृतीया ॥ मित्रं अथ नो वरुणं अजुषं त्राय जमिष्टये ॥ निवर्हिषि सदतं सोम पीतये ॥ मित्रं अथ

रुणश्चोभो नोस्मार्कयज्ञं दृष्टये अग्निष्टये जुषेतां निषीदतां निषीदतां सोमपानाय ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे दशमो वर्गः ॥ इति पंचमे मंडले पंचमो नुवाकः ॥ षष्ठे नुवाके पंचदश सूक्तानि । तत्र यदद्य स्तुतिदश च प्रथमं सूक्तं । अत्रेयस्योपोरनाम्ना आर्षे आनुष्टुभमाश्विनै । अनुक्रांते चायदद्य स्तुतिस्तुतिस्तुतिस्तुति ॥ तत्र प्रथमा ॥ यदद्य स्तुतिः परावतियदवाव्यश्विना ॥ यदा पुरु पुरु भुजाय दैतरिक्ष आगतं ॥ हे पुरु भुजाव द्रुपुयज्ञेषु भोक्तारो अधिकरक्षितारो वा । हे अश्विना यद्यदियद्यस्मिन्काले परावति अत्यंत इरदेशे घुलोके स्तोभवथ ॥ यदा अवावति अरणवति गंतुमक्ये प्रदेशे अंतिके स्तुतिस्तुतिस्तुति ॥ अथवा पुरुव द्रुप्रादेशे पुरु स्तुतिस्तुति अंतरिक्ष स्तुतिस्तुति तस्मात्सर्वस्मात् अद्यागतं आगतं ॥ अथ द्वितीया ॥ इहत्या पुरु भूतमा पुरु दंसां सि बिभ्रता ॥ वरस्यायाम्यधिगू दुवेतु विष्टमा भुजे ॥ इहो स्मियते त्यातो पुरु भूतमा पुरुणां बहूनां यजमानानां भवेयित तमो पुरु पुरुणि दंसां सि कर्माणि बिभ्रता धारयतो वरस्यावरणीयो अधिगू अन्यैरधृतगमन कर्माणि यामि उपागच्छामि तु विष्टमा प्रभूततमो भुजे भोगाय फालनाय वा द्रुवे आह्वयामि ॥ अथ तृतीया ॥ ईमान्य द्रुपुषे वपुश्च कं रथस्य ये मथुः ॥ पर्यन्यानां द्रुषा युगामङ्गारजां सि दीयथ ॥ अश्विनोरथस्य युवां युष्मदीयस्यान्यच्च कं ईमान्यैर्ततीर्मेति रूपं गते र्वादित्ये वपुषे तस्य शोभायेव पुर्वयुष्मत्तेजस्वत् च कं ये मथुः ॥ नियमितवंतौ स्तुतिस्तुति ॥ अन्ये अन्येन च कं एमङ्गामहत्वेन स्वसामर्थ्येन नाद्रुषा युगानं द्रुषामनुष्माः ॥ तेषां युगा ध्रुवो यत्नक्षितान् कालां तु प्रातरादिव नानि अहोरात्रादिकालान् चारजां सि लोकाश्च परिदीयथ ॥ परिगच्छथ ॥ न्य १ द्यस्य मथु नि च कं रथस्य ये मथु रित्युक्तं ॥ अथ चतुर्थी ॥ तद्रुपुषामे नाकृतं विश्वाय दामनुष्टवे ॥ नानाजाता वरे पसा समस्मि बंधु मेयथुः ॥ हे विश्वा

राम
९२

दिति जोहवी मिमध्यं दिन उदिता सूर्यस्य ॥ राये मित्रावरुणा सर्वताते लोको कायतनयाय शंयोः ॥ अहमृषिः प्रातः काले अदिति मरुवंदनीयो देवनां जननी देवी द्योतमाना जोहवी मि । आह्वयामि तथा मध्यं दिने सूर्यस्य उदिता उदिते तत्समृद्धिकाले मध्यं दिने सच ने जोहवी मि हे मित्रावरुणा युवां राये धन प्राप्तये सर्वतातातो यज्ञे स्तोमि पुनः किमर्थं तोकाय पुत्राय तनयाय तस्युच्चाय च शं अरिष्टश मनाय योः सुखस्य मिश्रणाय चेत्तदिति ॥ अथ चतुर्थी ॥ या धर्तारारजसोरोचनस्यो तादित्यादित्या पार्थिवस्य ॥ नवां देवा अमृता आमिनंति ब्रतानि मित्रावरुणा ध्रुवाणि ॥ या योरोचनस्य रोचमानस्य रजसो लोकस्य स्वर्गस्य स्येयर्थः ॥ उतापि च पार्थिवस्य रजसो यानि कर्माणि देवाः अन्ये दंदादयः अमृता अमरण धर्माणोऽपि न मिनंति न हि संति यो धर्तारो आदित्या अदितेऽपुत्रोदित्यादि विभवो तो युवां द्रुति पूर्वसंबंधः ॥ हे मित्रावरुणा वां युवयोऽध्रुवाणि अतद्वत्प्रियाय ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे सप्तमो वर्गः ॥ पुरु रूपाति चतुर्कचं चतुर्दशं सूक्तं । उरुच के रावे गायत्रे मेत्रावरुणा । पुरु रूपा गायत्रे स्त्रियनुक्रमणिका । पृष्ट्याभिपूव हषल हयोः प्रातः सवने आवापार्थत्वेनेदमपि स्तुते पूर्वस्तेन सह प्रबो मित्रायेति चतुर्थी द्वितीयमुधरेदिति निरुक्तं । चतुर्विंशके ह निजातः सव ने मेत्रावरुण शस्त्रे आद्यस्तु च ॥ षष्ठे हस्तो त्रियसंज्ञकः सूत्रितं च ॥ तत्र प्रथमा ॥ पुरु रूपा चिध्यस्य वो नृनं वावरुणा ॥ मित्रवं सिवो सुमतिं ॥ पुरु रूपा अत्रयोऽसुपां सुभुगित्या कारः ॥ पुरोरपि वद्रु उरुवद्रुतरं अथवा पुरु चतुर्दश पुरु अत्यंत पुरु तममित्यर्थः ॥ ताद

गमनेषु यज्ञेषु वा भूत्वे श्रूयते । हे अश्विना हे नरा अस्मान् वां युवां दंसोभिः अत्रिरस्मत्सिता आवर्तयति ॥ आवर्तयति ॥ अथाष्टमी ॥ मध्व
 ऊषु मधु युवा रुद्रा सिषु क्रिपिषुषी ॥ यत्समुद्रातिपर्वथः पक्षाः पृथो भरंतवी ॥ हे मधु युवा मधुरस्य सोमा देर्मि अश्वितारो हे रुद्रा कृत
 स्तुतिः तया इव लीयो रुद्रवर्णो यो रुद्र पुत्रो वा युवां मध्वोऽमधुरं सेन सुपिषुषी सुहृष्या ययंती कृतिरस्मत्कृता सिषु क्रु सेवतय ददास मु
 दायत्समुद्रवर्णसाधनान्यं तरिक्षाणि पर्वथः अतिवारयथः यज्ञं प्राप्नुथ इत्यर्थः ॥ पक्षाः पृथो नानि । हे विर्लक्षणो निवा भरंतत्रिर्व
 तेयजमाने ॥ अथ नवमी ॥ सत्यमिहा न अश्विना युवा मा दुर्मयो भुवा ॥ ताया म न्याम दूतमायाम न्ना मृलयतमा ॥ हे अश्विना युवा
 सत्यमित सत्यमेव वा इति पाद पूरणः मयो भुवा सुरखस्थ भाव इतारो आहुः पुरा विदः ॥ तातो युवारथेन प्रसिधौ युवा ताया म न्यते याम
 दूतमागमना र्थं भूशमा द्वात यो भवतामिति शेषः ॥ याम न् अस्मद्यज्ञे अस्मदप्यागमने वा मृलयतमा च अतिशयेन सुखयितारो भवत आ
 कारश्चार्थः ॥ अथ दशमी ॥ इमा ब्रह्माणि वर्धना श्विभ्यां संतु शंतमा ॥ यात क्षामरभौ इवा बो चाम बृह नमः ॥ अथ स्तुतिं निगमयति । इ
 मा इमा मीदानो कृतानि ब्रह्माणि परिहृणानि स्तोत्राणि अश्विभ्यां वर्धनानि समर्धका नि शंतमा सुरवतमानि संतु यायात क्षाम संपादयथा
 निवाल्मी कृत्य क्षमता नि संतु वर्यं बृहत् प्रभूत फलं नमो नमस्का को रोक्तिमवो चाम ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थं द्वादशो वर्गः ॥ कृष्ण इति द
 शर्चं द्वितीयं मूर्त्तं पौरस्यार्धं कृष्ण इत्यनुक्रमणिका । पूर्वचतुश्चादिदमप्यानुष्ठुभमाश्विनैतदिति पूर्वोक्तत्वात् प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः ।

पूर्वोक्तं स होतो विनियोगः ॥ तत्र प्रथमा ॥ कृष्णो देवा अश्विनाद्यादि कोमना वसु ॥ तद्वृथो वृषण्वसु अत्रिर्वा मा विवासति ॥ हे देवो मना
 वसु स्तुतिधनो अद्यास्मि न्यागदिने दिवो क्लोका दागत्य कृष्ण इत्यनेनैकवचनं । को भू मोतिष्ठंतो संतो तस्त्वोत्रं श्रवथः श्रुणुथः । हे वृषण्व
 सुवर्षक धनो वां अत्रिरत्रेऽपुत्रः अविवासति वसतः परिवरति । अथ वा कृ इत्यस्य निपातस्य स्वर इत्याख्यातेन सह त्रियोग विभागात् समा
 सः एकः स्वयं वा वाध्येत समय प्राप्तः । अरा इवेत्यत्र यथा वा शब्दः कृचि जायते कृचि संतमित्यादिवत् अत्रापि इष्टं । कस्त्वितो भवथः अत्रि
 र्युवां स्तोतितां श्रुणुथ इत्यर्थः ॥ अथ द्वितीया ॥ कुहत्या कुहनु श्रुता दिवि देवानां सत्या ॥ कस्मिन्नायतथोजने को वां नदीनां सचा ॥
 त्यातो देवा देवो ना सत्या अश्विनौ कुहकुत्र तिष्ठथः । नु अकुह श्रुता कुत्र श्रुतो दिवि क्लोके निवसत इति शेषः । अथ प्रत्यक्षं कृतः । हे दे
 वो युवां कस्मिन् जते यजमाने आयतथः । आगच्छथः स्तोता वां युवयो नदीनां स्तुतीनां सचा सहायः स्यात् ॥ अथ तृतीया ॥ कंयाथः
 कं हगच्छथः कमच्छा युजाथे रथः ॥ कस्य ब्रह्माणि रण्यथो वयं वा मुद्रमसीष्टये ॥ हे अश्विनौ युवां कं यजमानं यज्ञं वा प्रतियाथः । कं हकं
 च प्रतिगच्छथः । गत्वा च केन सह संगतो भवथः । कं वाक्का मिप्राप्तं युजाथे योजथोरथमश्वेऽकस्य ब्रह्म परिहृणानि स्तोत्राणि रण्यथो रमेथे
 वयं वः वा युवां इष्टये गमनाय एषणाय उश्मसिकामयामहे कस्मात् कस्य च यागं प्रतिनगंतव्यमित्यर्थः ॥ अथ चतुर्थी ॥ पोरं चिच्छ
 दधुतं पोरं पोरय जिच्चथः । यद्दीग्भीततातयो सिंहमिह दुहेस्पदे ॥ हे पोर इदमश्विनोऽसंवाधनं पोरं कृत्यत्वेन संबंधादश्विनावपि

पोरोनुभयोऽहोदसमेकवचनं ह्येते संवन्धिना वन्धिनो युवोपोरी चिदिति पूरणः। पोरेण वृद्ध्यर्थं प्रार्थमानत्वेन संबन्धान्नेघोपिपोरः। तेन उदङ्गु
 तै उदकप्लावकं मेघं पोराय कृष्ये मयै जिन्वथः। प्रेरयथः। यद्यो युवोऽमिति पूरणः। गृहीततातये गृहीततातये गृहीतयजसंता नायपोरा
 यदमेन मेघं प्रतिगच्छथः। दुहः। दोहस्य पदे स्थाने अरण्यदेशे सिंहमिव गजैतं प्रबलं सिंहं यथा बलं व्यावर्पति शराः। तद्वज्जिन्वथ इति॥
 ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ प्रचवानां जुजुरुषो वचिमत्कं न मुंचयथः॥ युवाय दीक्ष्यथः पुनराकाममृष्ये वधः॥ ॥ अचवानां धृषः। जुजुरुषो वज
 साजी एतस्मात्ता हविर्देयं पुराणं रूपं अत्कं न कवंचमिव प्रमुंचयथः। प्रमुंचते। इति मिव चवानादित्यादि मंत्रांतरं यदि यदा पुनर्युवाक्यं
 युवानं कुरुथ इत्यर्थः। तदा वधः। सुरक्षायाः। स्त्रियः। कामं कमनीयं रूपमाश्रये प्राप्तवान्॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे त्रयोदशो वर्गः॥ ॥
 ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ अस्ति हि वामिह स्तोतास्म सिवां संदृशि श्रिये॥ नृश्रुतं म आगतमवो भिवां जिनी वस्त्॥ ॥ हे अश्विनो वां स्तोता रोस्ति हि
 वतैते रवतु हे हिवां संदृशि संदने सन्निधाने स्म सिस्मो भवेम किमर्थं श्रिये नु अद्य मे मदीयं आह्वानं श्रुतं श्रुत्वा आगतं आग
 चतं किं तूस्तीनेत्याह अवोभीरक्षणेऽसह। हे वा जिनी वस्त् अन्नवस्त्॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ को वामघ पुरुषा मा वज्रे मर्त्यानां॥ को विप्रो विप्र
 वाहसा को यजे वा जिनी वस्त्॥ ॥ हे वा जिनी वस्त् अन्नवस्त् वां युवां अधास्मि नृदिने पुरुषां मर्त्यानां। मध्ये क आ वज्रे को यजमानो यजे वज्रे
 यत विलंबमसहमानः। पुनर्भूते॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ आचारं थोरथानो येष्टोया त्वन्धिना॥ पुरुचिदस्म युस्तिर आगूषो मर्त्येष्वा॥ ॥ हे अश्वि

यो यो यतये न स्तोत्रेण वा अनुष्टुप् अनुक्तवेत दु उ इति पूरणः। एता अनेने पोरेण सुष्टुवां युवाभ्यां कृतं सैपादितं संभृतं सवतु। नाना पृथगे वजा
 तो समृद्धो अरेपसा अपापो अस्मे अस्मभ्यं बंधुमर्न धनं वां समेयथुः। सम्यक् प्रयच्छेतामि स्यर्थः॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ आयदां सूर्यारथं तिष्ठ
 दधुष्यदे सदा॥ परिवाम रुषा वयो घृणा वरंत आतपः॥ ॥ हे अश्विनो युवां युवयोः। सदा सर्वदा रघुष्यदे शीघ्रं रथं सूर्या युवयोः पत्नीयत
 यदा अतिष्ठत् आभितवती तदा वां परितो वृण्वती के अरुषाः आते च मानाः घृणाः दीप्ताः आतपः आतपनाः शत्रूणां वयोश्चाः। अथवा आ
 तप इति विशेष्यं। वयो गंतार उक्तं लक्षणाः आतपः सर्वतस्मापयि श्यो दीप्तयः। परिवरंते॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे एकादशो वर्गः॥ ॥ अथ
 षष्ठी ॥ ॥ युवोर वि श्रिकेत तिन रा सुस्नेन चेतसा॥ घर्मं यदामरे पसं ना सत्या स्ना भुरण्यति॥ ॥ हे नराने तारा वन्धिनो युवो युवयोः युवामि
 त्यर्थः। अत्रिरस्मात्पितृ ऋषिः सुस्नेन सुस्नेन अग्निदाहोपशमरूपेण हेतुना चेतसा आदरयुक्तेन मनसा। विकेतति जानाति स्तुतवानित्यर्थः
 अत्रिरस्मात्पिता ऋषिः। मतिदुःखं सुखं मुक्षतः। दुःखं कस्य प्रसंग इत्यत आह। यद्यस्मात् हे ना सत्यो वां युवयोः स्ना आस्नेन तन्निष्पत्तेन
 स्तोत्रेण धर्मं दीप्तं दहतं तमग्निं असुरैः। स्वदाहाय प्रक्षिप्तं अरेपसं अपार्यं दुःखं करं भुरण्यति प्राप्तवान् भुरण्यति गतिकर्मा। अत्राग्नेः सका
 शादक्षणां हि मेनाग्निं घर्मं युवमृषी समुततं तमत्रय इत्यादिभिः स्पष्टं प्रदर्शितं॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ उग्रो वां क कुहो ययिः श्रुत्वेया मेषु संत
 मिः॥ यदो दे सो भिरन्धिना विनशव वरंति॥ ॥ उग्रः उग्रं वलो वां युवयोः क कुहः उद्धितो महानूययि गंता सीतनिः सततं गच्छत रथो यामेषु

चतुर्भा०
६५

नाशोत्तरोवस्वीः शुभोवा। सुष्टुचैतिसंपर्चयति॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थचतुर्दशोवर्गः॥ प्रतिप्रियतममिति नवचैतवी
सूक्तं अवस्युर्नामात्रेयः ऋषिः। पंक्तिः ऋदशः। आश्विनो देवता अनुकांतं च। प्रतिनवावस्युः पंक्तिमिति। प्रातरनुवाके अश्विने कृतो
पंक्तिः ऋदशः। आश्विने वास्वः चैदं सूक्तं। प्रतिप्रियतममिति पंक्तिमिति हि सचिंतं॥ तत्र प्रथमा॥ प्रतिप्रियतमैरथैव षण्णवसुवा
हर्त॥ सोता वामश्विना वृषिः स्तोमेन प्रतिभूषति माध्वीममश्रुतं हवं॥ हे अश्विनो एकः प्रतिशब्दानुवादः। वां युवयोः प्रियतमं
रथं सोता ऋषिरवस्युः स्तोमे प्रतिभूषति अलं करोति कीदृशं रथं षण्णवसुवाहनं धनानां वाहकं ईदृशं रथं आ
गमनाय सोता रथः। तस्मात् हे माध्वी मधुविद्यावेदिता रौममहवमाह्वानं श्रुतं श्रुतं॥ अथ द्वितीया॥ अस्यायातमश्विनातिरो
विश्वः अहं सना॥ दस्वा हिरण्यवर्तनी सुपुत्रासिंधुवाहसामाध्वीममश्रुतं हवं॥ हे अश्विना अस्यायातं सर्वान्यजेमानानतिक्रम्या
गच्छतीत्यथाह मृषिविश्वाः सर्वाः। अस्माद्विरोधिप्रजाः सना सदातिरस्मरोमि। अथवा अहंतिरः शतिरः सत इति प्राप्तस्येति निरुक्तं प्राप्ता
विश्वाः सर्वाः क्रियासु - युष्मदीयाः अनुतिष्ठेयमित्यर्थः। सेना सनातनो दस्वा शः ऋणा मुषः शयितारो। हिरण्यवर्तनी हिरण्यर
थो सुष्टुभा सुधनो सिंधुवाहसानदीनां प्रवाहयितारो रश्मिप्रेरणेन तादृशो युवां अस्यायातौ॥ अथ तृतीया॥ अनोरत्नानि विभ्रता

राम
९५

वश्विना गच्छते युवां॥ रुद्रा हिरण्यवर्तनी जुषाणा वाजिनी वसूमाध्वीममश्रुतं हवं॥ हे अश्विना नो स्मभ्यं रुद्रानि रमणीयानि धनानि विभ्रता धार
यंतो युवां नो स्मन्वा आगच्छतं हे रुद्रा रुद्रपुत्रोक्तस्यो हे वाजिनी वसूवाजिनधनो युवां हिरण्यरथो जुषाणायज्ञं सेव्यमानो संस्वागच्छतमिति
माध्वीत्यादिगतं॥ अथ चतुर्थी॥ सुष्टुभा वां षण्णवसूरथेवाणीत्यादिता॥ उत वा ककुहो मृगः पृथक् कृणोति वा पुषो माध्वीममश्रुतं ह
वं॥ हे षण्णवसू वर्षधनो वर्षितारो वा वसू नो अश्विनो सुष्टुभाः सुस्तोतुर्ममवाणी वा शूपास्तुतिः वां युवयोः रथे आदिता स्कापिता अस्मा
भिः कृतेत्यर्थः। उतापि च वां युवाभ्यां ककुहो महान् मृगो मृगयिता ययिर्गता वपुवो वपुष्मान् यजमानः पृक्षो नैह विकृणोति करोति त
स्मान्ममहवैश्रुतमिति॥ अथ पंचमी॥ बोधिन्मनसारथ्ये विराहवनश्रुता॥ विभिश्चवानमश्विना नियाथो अद्वया विनं माध्वीमम
श्रुतं हवं॥ हे अश्विना बोधिन्मनसारथ्ये विराहवनश्रुता॥ विभिश्चवानमश्विना नियाथो अद्वया विनं माध्वीमम
विभिः अश्वेऽप्यवानमृषिं अद्वया विनं मायारहितं विद्यायः। यथा तमृषिं प्राप्तं वंतो तद्वन्मां प्रतिपद्यि नियोथ॥ नितराम गच्छत माध्वी
इत्यादिगतं चवाना जुजुषो वविमिति कृतं॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थपंचदशो वर्गः॥ अथ षष्ठी॥ आवां न रामनो युजोश्वाः सः पु
षितसवः॥ वयो वद्धं तु पीतये सह सुमेभिरश्विना माध्वीममश्रुतं हवं॥ हे नरा कर्मणां नेतारो हे अश्विना वां युवामनो युजो मनोमात्रेण यु
ज्यमानाः सुशिष्टिता इत्यर्थः। पुषितसवः। विचित्ररूपाः वयः शो घ्नंता रौश्वाः आवहंतु पीतये सोमपा नाय सुमेभिः सह अस्मभ्यं दे

ਜਗੁ. ਮਾ.

येऽसुरवेऽतस्तानेधनादिभिः सह बहंतु ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ अश्विनावेह गच्छेत्तं नासत्यामा विवेन तं ॥ तिरश्चिदर्यया परिवर्त्तिर्यातमदा
भ्यामाधीममश्रुतं हवै ॥ ॥ हे अश्विनोऽध्यास्मि न्यजे आगच्छत ॥ हे नात्यामा विवेन तं विगता कामो मा भवत ॥ वेन तिः को तिकर्मा ॥ हे अदाभ्या अहि
स्यो पूज्यो अर्यया स्वामिनो युवांसुपो सुपुगित्यादिना सुपो यजा देवाः ॥ तिरश्चित ॥ अयते हि इरदेनादपि युवां वर्त्ति ॥ रस्मद्यज्ञगृहं परियाते
आगच्छत ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ अस्मिन् यज्ञे अदाभ्या जरितारं शुभस्पती ॥ अवस्युमश्विना युवं युवां जरांतमुपभूषथामाधीममश्रुतं हवै ॥ ॥
॥ हे अदाभ्या अहिस्यो हे शुभस्पती उदकस्य स्वामिनो अश्विना युवं युवां जरांतस्तोतारं अवस्युं गृणांतं सुवतं मा उपभूषथ ॥ प्राप्नुत
भूपातोऽतिधातुः ॥ यदा अवस्माऽसमीपे भवत ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ अभूऽपारुशत्यशुराग्निरधायुलियः ॥ अयो जिवा वृषण्वस्रथो
दस्त्रावमर्त्यो माधीममश्रुतं हवै ॥ ॥ रुपाऽद्युष्टिरभूत् ॥ अग्निश्च रुशत्यशुऽदीप्तपशुमान् प्रकाशितं हवि रित्यर्थः ॥ अथ वा पशवः किर
णाऽरुशत्यस्मिन्नरश्मिः ॥ सन्न अधायिवेद्यामधीयत अग्नी राहवनीयाः ॥ रुलियऽरतो काले भवः ॥ हे वृषण्वस्र प्रदत्तधनो हे दस्त्रो वां यु
वयोऽमर्त्यो अमरणधर्मा ध्वजोरथो अयो जि अश्वे युक्ता भव रित्यर्थः ॥ छंदसि बुद्धं लट् इति एष्वर्थे बुद्धं भवति इह प्रार्थनायां माधी इत्या
दि गतं ॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थषोडशोवर्गः ॥ ॥ आभात्यग्नि रिति पंच च चतुर्थं सूक्तं भोमास्यात्र रावे वैष्णुममाश्विनं ॥ अत्रानुक्रमणि
का ॥ आभात्यग्नि रिति प्रातरे नुवाकं अश्विने कृतौ वैष्णुभे छंदसि अश्विनशस्त्रं च इदमादिकं छंदसूक्तं सूचितं हि ॥ आभात्यग्नि रिति

५५

नाश्विनोवां युवयो रथो रथः १। रथानां ये ४३ रथदेवरथानां मध्ये अतिशयेन गंता सन् आयातु कीदृशः सन् पुरुचिद्धं न्यपि अ
स्मद्विरोधि नोस्ति रोहिंसकस्ति रश्कर्त्ता वा अस्मयुः १। अस्मान् कामयमानः १। मर्त्येषु सर्वेषु यजमानेषु मध्ये आगूषः १। स्तस्य १। आकारः १
रथः १। अथ वा श्रीगूषः १। स्तोमः १। स्तवः १। अस्मयुः १। अस्मान् बलेयुक्तं कामयमानः १। मर्त्येषु मर्त्यैरस्मदीयेः कृत्विभिः १। प्रेरितः १। सन् उक्तलक्ष
णाश्विनो रथस्य वास्तु निरासर्वतः १। पुरुचित् पुरुषपि शत्रुबलानितिरस्ति रस्को रतिः ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ शमूषु वां मधूयुवास्माकम
स्तु चर्हति ॥ अर्वाचीना विचेतसा विभिः १। ज्येने वदीयते ॥ ॥ हेमधूयुवा मधुर्मतो सामकामौ वा वां युवाभ्यौ चर्हति १। पुनः १। पुनः १। करणीयुवा
भ्यो अर्थाय पुनः पुनः १। किपमात्तं स्तोत्रं युवयो रागमनस्याभ्यासा वा अस्माकं सुसुष्टुवां सुखकरमेव भवतु ॥ हे अर्वाचीना अस्मदभि
मुखं च नो हे विचेतसा विशिष्टप्रज्ञौ ज्येने वश्येना विवविभिर्गतिभिर्दीयतं गच्छत ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ अश्विना यधकर्हि चिद्धं श्रूयातमि
महवी ॥ वस्वीरुषु वां भुजः १। चर्हति सुवां पृच १ ॥ ॥ हे अश्विना युवां यधयत्र कर्हि चित्स्वितवतो भवथ १। कुवचित् तत्रापि महवमाक्षानं श्रू
यातं श्रुतं श्रुतं श्रुतं मित्यर्थः ॥ किमर्थमिति उच्यते ॥ वस्वीः १। प्रशस्योः १। भुजो धनानि हविलक्षणाणि ॥ सुष्टुवां युवां पृचंति मिश्रयंति श
त्रुवन्ति ॥ उरि निरूपाः १। कीदृशोः १। भुजः १। वां युवां सुसुष्टु पृच १। संपर्वनाः १। युवां प्राप्नुकामायजमाना इत्यर्थः १। अथ वा सुष्टु च १। सुसंपर्व

सूक्ते इति। आसो यामहोतुरतिरिक्तोक्त्य इदं सूक्तं। सूत्रितं च आभास्यति। क्षेत्रस्य पतिना वयमिति परिधानीयेति॥॥ तत्र प्रथमा॥॥ आभा
त्यग्निरुषसा मनीकमुद्दिष्टाणां देवया वाचो अस्वु॥ अर्वा चानूनं रथे हयातं पीपिवो समुच्चिना घर्ममध्व॥॥ उपसामनीकं अनीकभूतं अ
नीकं मुखं उपसिप्रबुधमान इत्यर्थः। सादृशाग्निराभाति दीप्यते यद्वा उपसां मुखमाभा दीपयति उपश। काले सग्नयः। प्रतिबोध्यते। किंच वि
श्राणो मेधाविनां स्तोत्राणां देवया। देवकामा वाचस्तोत्राणि उदस्वु॥ उतिष्ठति। यस्मादेवेदं तस्मात्॥ हे रथारथस्वामिनो अश्विनो अर्वा चो
अस्मदभिमुखं वो नूनं अद्यास्मि न्यागदिने इहायातं कथं। प्रतियोषिवां सं आप्यत वसती वरीभिः सर इपं सोमरसं अथवा घृतादिना स्वागेप
रिहृदं घर्मं प्रदीप्तं यज्ञं यद्वा पीपिवो सं वा सं घर्मं प्रवर्ग्यस्य सूक्तस्य विनियोगः॥॥ अथ द्वितीया॥॥ न संस्कृतं प्रमिमीतोगमिच्छंति नूनम
श्विनोपस्कृतेह॥ दिवाभिपिबेवसागमिच्छाप्रत्यवर्तिदाशुवे शंभविष्ठा॥॥ अश्विनो संस्कृतं घर्मं प्रमिमीत॥ न हि संतः। किं नु। अति अति
के घर्मसमीपे नूनमिदानीं इह यज्ञे गमिच्छागंतु तमो अश्विना अश्विनो उपस्कृता उपस्कृतो भवतः। दिवाभिपिबेदिवसस्याभिपतने प्रातः
काले अवसारसणेन अनेन च सहागमिच्छाः। अगंतु तमो सा शयंता विति शेषः। अथवा अर्तिप्रतिहृदं भूतो वर्तिश्च जीवन्तं दमावो वर्तिः
तद्विहितमन्यथा भवति तथा आगंतु तमो आगस्य च दाशुषे॥ हविर्दत्तयते यजमानाय शंभविष्ठा सुखस्य भावयितारो भवती॥॥ अथ तृती
या॥॥ उतायातं संगवे प्रातरहोमध्यं दिनमुदिता सूर्यस्य॥ दिवानक्तमवसा शीतमेननेदानीं पीतिरश्विना ततान॥॥ अहो देधात्रे धापं च
धापं च दशधा इति शाना विभागाः संति। इह पंच दशधा विभागः प्रातः। उतापि च यातमागच्छतं कदासंगं च काले संगच्छते गावो दोह भूमिर्वसिन्

चतु० भा०

६७

कालेससंगवः। रात्र्यपरकालेहिगावोवनेहिमतृणानिभक्षयंतिभक्षयित्वापुनर्दोहयेसंगवेप्रतिवर्ततेयथाशतःशतःकालेपितथामध्यंदिने
सूर्यउदिताउदितःअनुदयेअस्तंतप्रवृत्त्यसमयेअपराह्णइत्यर्थः। एतत्सायाह्णस्याप्युपलक्षणं। नकेलमुक्तिर्येवकालेषुकिंतर्हिदिवानक्त
स्यसर्वदाशतमेनअवसारक्षणेनहविर्वा निमित्तेरथेनायातंकिमर्थमागम्यतेपूर्वमेवान्येदेवैस्वीकृतवाननेत्याह। इदानीमपिप्रतिशित
रदेवानांसोमस्यधर्मस्यवापानंततानतनोतिअश्विनाअश्विनौविहायेतिश्लो०॥॥ अथचतुर्थः॥॥ इदं हिवांप्रदिविस्थानमोकइमेगृहाअ
श्विनेदंडुराणी॥ आनोदिकोवृहत्तर्षवतादाहोयातमिषमूर्जंवहेता॥॥ हेअश्विनावीयुवयोऽप्रदिविपुराणमोकऽओकोनिवासयोग्यंस्वा
नंतुत्तरवेद्याख्यंअथसौमिकवेद्यमिषायेणआह्वयतेइमेगृहाः। प्राचीनवंशादयः। इदं दुराणं देवयजनं गृहं नोस्मदर्थं देवाद्यलोकात्सह
पर्वतात्पर्ववतोमेघादहोपकरणादायातं। आगच्छतं। इषमूर्जंचअन्नंवलंचवलसाधनमन्नंसारभृतमित्यर्थः। तादृशंवहेतावहेता॥॥
॥ अथपंचमी॥॥ समश्विनोरवसानृतनेनप्रयोभुवासुप्रणीतीगमेम॥ आनोरथिवहतमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभगानि॥॥ वयं सौग
मसंगच्छेमअश्विनोनृतनेनाक्साअन्यकृतेनरक्षेणमयोभुवासुखस्यभावयिअसुप्रणीतीसुप्रणीत्यासुप्रगमेननचअपिवाएतेउ
भेअथवाविशेषणो। उक्तलक्षणेनसंगमेमनास्मभ्यंरथिआवहतेउतवीरात्पुत्रादीनावहतंहेअमृताऽअमरणधर्माणोविश्वाविश्वा
निसौभगासुभगवानिआवहतां॥॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थसप्तदशोवर्गः॥॥ प्रातर्यावाणेतिपंचर्वंपर्वमसक्तंआत्रेयंत्रेहभमाश्विनं प्रात
र्यावाणेतिद्यत्तुकांतं प्रातरनुवाकाश्विनंशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तेविनियोगः। आप्तार्यामेमेनावरुणातिरिक्तोक्तेचइदस्यश्रयंतथास्त

राम
६७

ॐ प्रातर्यावाणा शेवस्यपतेमधुमेतमृमिमिति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ प्रातर्यावाणा प्रथमाय जध्वं पुरा गृधादरुषः पिबायः ॥ प्रातरहियजमश्विन
दधाते प्रशंसंति कवयः पूर्वभाजः ॥ ॥ हेमदीया ऋत्विजः प्रातर्यावाणा प्राररेवयज्जगंतारो प्रथमा अतएवेतरेभ्यो देवेभ्यः पूर्वभाविनो प्रक
स्तमो वा अश्विनो यजध्वं किमर्थं प्रथमयागनियोग इति उच्यते गृधात् अश्विनो हस्तो अरुषः अदातुः रक्षः प्रभृतेः पुरा पूर्वपिबायः पि
वतो अनागतौ कथं प्रष्टुं शक्यावित्यत आह । अश्विना अश्विनो प्रातरहियजं दधाते धारयत संभजत पूर्वभाजः स पूर्वकालीनाः कवयः अ
नृचाना ऋषयः प्रातरैवेतौ प्रशंसंति ये वा अनृचास्ते कवय इति हि तिनिगमः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ प्रातर्यजध्वमश्विना हि नो तनसायमस्ति
देवया अजुष्टं ॥ उतान्यो अस्मद्यजते विचावः पूर्वः पूर्वयिजमानो वनीयान् ॥ ॥ हेमदीयाः पुरुषा अश्विना अश्विनो प्रातः प्रातरेवयजध्वं पूजय
ध्वं हि नो तप्राहिणुत हवीषिसायं सायं काले हविर्देव्याः देवगमिनास्ति न विद्यते देवानस्वी कुर्वन्तीत्यर्थः । अजुष्टं असेयं तद्भवति । पूर्वोक्तो
वैदेवानामिति हि अतिः । उत अस्मदस्मत्तो न्यः कोपियजते न सोमेन विवाचः । वितर्षये अहविषा अतोस्मास्व न्येषु च मध्येषु पूर्वः पूर्वयिजमा
नः । यः पूर्वः पूर्वयिष्टा भवति स वनीयान् देवानां भोक्तेति ॥ हिरण्यत्वे गित्येषा आश्विने यज्ञौ हविषो याज्या हिरण्यत्वे अधुवर्णा घृतस्नुभिर्क
ले इभरयजान्ति हि सूचितं ॥ ॥ सेवा तृतीया ॥ ॥ हिरण्यत्वे अधुवर्णा घृतस्नुः ८४ क्षौबहभारथो वर्तते वां ॥ मनोजवा अश्विना वातरं हायेनाति
याथो दुरितानि विभ्रा ॥ ॥ वां युवयोरथः ८४ क्षौबममृतं वहंस्त आचर्तते । अस्मदभिमुखं आगच्छति । कीदृशोरथः । हिरण्यत्वे क हिरण्याच्छादित
रुषः । हिरण्याच्छातः । मधुवर्णः । मनोहरवर्णः । घृतस्नुः । उदकस्य प्रस्रवणः । मनोजवाः । मनोवगाः । वातरं हाः । वातसदृशवेगाः । हे अश्विना येन रथ

चतु० भा०

६६

नविश्वासर्वाणिदुरितानिदुर्गमनाम्नागान्वाप्रतियाथ॥॥अथचतुर्थी॥॥योभूयिष्ठनासत्याभ्यांविषेचनिष्ठं पितोररतेविभागे॥स्तोकमस्यपीपर
ल्लमीभिरनूर्ध्वमासःसदमितुतुयात्॥॥योयजमानोविभागेहविर्विभागवतियागेनासत्याभ्यामश्विभ्यांभूयिष्ठंचनिष्ठमित्यन्ननामवद्धन्नैकमीविज्ञो
वकरोति॥पितृकर्मणिषष्ठी॥अन्नंरतेददातिसयजमानोस्यामनएवलोकेपुत्रंपीपरत्पालयत्॥शामीभिःकर्मभिःअनूर्ध्वमासःसमुन्नततेजस्का
वद्योर्ध्वमासोऽयःअग्निरहितयद्वनूसदमितुसदेवतुतुयात्॥हिंस्यात्॥समश्विनोरितिपंचमीगता॥॥इतिचतुर्थस्यचतुर्थ्येष्टद्विगोवर्गः॥॥अश्वि
नावेहेतिनववैषष्ट्यंस्त्रैः॥अत्रानुक्रमणिका॥अश्विनोनव।सप्तवधिस्रुस्त्रिगोदिचतुर्थी।त्रिष्टुप्पूर्वचानुष्टुभद्वतिसप्तवधिनमित्रेयऋषिःआदि
तस्त्रिसप्तवधिरचतुर्थी।त्रिष्टुप्शिष्टाष्टपंचानुष्टुभः।प्रातरनुवाकेअश्विनेऋतावोस्त्रिहेह्रंदसिआश्विनश्चास्त्रेवाद्यस्तुचोविनियोगःसूत्रितं च।
अश्विनावर्तिरस्मदीश्विनावेहगच्छतमिति॥॥तत्रप्रथमा॥॥अश्विनावेहगच्छतंनासत्यामाविवेनतं॥हंसाविवपततमासुतोउप॥॥हेअश्विनो
इहास्मिन्त्यागेआगच्छतंहेनासत्यामाविवेनतंवेनति॥कांतिकर्माभाविगतकामोभवतंनिस्पृहावकामोवानभवतमित्यर्थः॥हंसाविवनिर्मजोद
कंआगतस्तदस्तुतानभिषुतानूसोमानूजपापततंउपागच्छतं॥॥अथद्वितीया॥॥अश्विनाहरिणाविवगौरविकानुयवसं॥हंसाविवपततमासु
तोउप॥॥हेअश्विनोगौराविवगौरमृगाविकतोयथायवसंधासंअनुधावत॥ताविवहंसाविवसोममागच्छतं॥॥अथतृतीया॥॥अश्विनावा
जिनीवसुजुषेथीयस्तमिष्टये॥हंसाविवपततमासुतोउप॥॥हेवाजिनीवसुअन्नार्थवासयितोरोहेअश्विनायज्ञमस्मदीयंइष्टयेअसीष्टाय
षणायवाजुषेथीसेवेथो॥॥अथचतुर्थी॥॥अत्रिर्यद्वामवरोहश्रुवीसमजोहवीभाधमानेवयोषा॥श्येनस्यचिज्जवसानृतनेनागच्छतमश्विना

राम
६६

वेदिकां संवाचा च यः। प्रविष्टो मयि निर्गते वा प्रविष्टः कापे नो दार्थ्यं च यश्च विगमयतं मम निर्गमार्थं संगच्छथः। विप्रवयश्च विभक्तं कुरुथः॥ ॥
 ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ यथा वातः पुष्करिणीं समिगयति सर्वतः॥ एवाते गर्भं एजतु निरेतु दशमास्यः॥ ॥ वाता दध्रे अयं गर्भस्वा विलुप्य निषत एतदाद्य
 क्रयेणासौ सप्तवध्रिः स्वयो वितः। गर्भित्वा प्रसवाया नुक्तत वानधिना वृषिः॥ ॥ यथा वातः पुष्करिणीं सर आदिकं सर्वतः। समिगयति सम्यु
 क्चालयति एव एव तं वगर्भं एजतु कं पतां इतस्ततः। संचरनु दशमास्यः। दशमासान् गर्भं स्थितो निरेतु निर्गच्छतु॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ यथा वातो
 यथा वर्नयथा समुद्रं जति॥ एवा त्वं दशमास्य सहा वेहिजरा युगा॥ ॥ वातो यथा कंपमानो वर्नकं पयति स्वयं यथा समुद्रं ललितं चाल्ये वाथवा
 युना॥ ॥ ॥ स्थिता यथा वातो यथोति वातो यथा कंपमानो वर्नकं पयति स्वयं दशमासां स्वं गर्भं भवतु वेष्टितः निर्गच्छ जठरात्मा तु जरा युक्तस्ततः
 पतेत॥ अथ नवमी ॥ ॥ दशमासां क्षया नः कुमारे अधिमातरि॥ निरेतु जीवो अक्षतो जीवो जीवंत्या अधि॥ ॥ दशमासानुषितां स्वे जननी ज
 ठरे सुखं निर्गच्छतु सुखं जीवो जननी वापि जीवतु॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे विंशो वर्गः॥ ॥ महेनो अद्येति दश च सप्तमं सूक्तं। आ नेय स्या सत्य
 अवस आर्षपां कं नुषस्यं अनुक्रम्यते चेदं सूक्तं। सूच्यते हि। महेनो अद्येति पां कं मिति॥ ॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ महेनो अद्य बोधयोषोराये दिवित्मती॥
 यथा चिनो अबोधयः सत्य अवसिवाये सुजाते अश्वसूतते॥ ॥ अद्यास्मि न्यागदिने हे उषो देवि दिवित्मती दीप्तिमती नोस्मान् महेमहे ते राये
 धन प्राप्तये बोधय प्रज्ञापय प्रकाशयेत्यर्थः। सति प्रकाशे तद्वा राड्यस्वोषा र्जय तुं शक्यता तयथा वितयथैव पूर्वो नोस्मान् अबोधय प्रज्ञापय अतीते

राम
६६

पुदिनेषु यथा बोधितवती तद्वदद्यापीत्यर्थः। हे सुजाते शोभन प्रादुर्भूते अश्वसूतते अद्यात्मा प्रिय सत्यात्मिका स्तुतिर्वाक्य स्याः। सा हे तादृशी
 देवि वाप्यव्यपुत्रे सत्य अवसिमयि अनुगृहाणेत्यर्थः॥ ॥ अथ द्वितीया॥ ॥ या सुनीये शौच इथे यो ह्यो दुहितर्दिवः॥ सा युक्ते सहीयसि सत्य
 अवसिवाये सुजाते अश्वसूतते॥ ॥ हे देव दुहितः। दिवः सूर्यस्य पुत्रि उषः। या त्वं सुनीये एतन्नाम के शौच इथे शौच इथे स्यापत्ये पूर्वोक्तं
 अवसेयस्मां सिसा त्वं सहीयसि अति ज्ञानेन कलवति वाप्यव्यपुत्रे सत्य अवसिमयि युक्तमो विवासय उक्ता विवास विवासो वृजं वीह्यु
 कं॥ ॥ अथ तृतीया॥ ॥ सानो अद्य भरद सुव्युक्ता दुहितर्दिवः॥ यो योक्तुः सहीयसि सत्य अवसिवाये सुजाते अश्वसूतते॥ ॥ हे दुहितर्दि
 वः उषः। अमरद सुव्युक्ता। अहं त्वं धनसा प्रसिधा त्वं नोस्मास्माकं मद्यास्मिन् दिने युक्तमो विवासय सहीयसि पोया उकारो नर्थकः। या त्वं श
 र्वं योक्तुं सदापीति॥ ॥ अथ चतुर्थी॥ ॥ अभियेत्वा विभाव रिक्तो मे गृहं ति वद्वयः॥ मघे मघो नि सुश्रियो दामन्वंतः। सुरा तयः सुजाते अ
 श्वसूतते॥ ॥ हे विभाव रिक्ता शोपेते विभा शब्दो दसी कनिषाता विति वा निषात्यते वा कर्तरी वनि पू उषाः। ता त्वं अभिप्रते वद्वयो बोढारद
 सिजः। सो नारः। स्तोमेः। स्तोमं गृहं ति स्तुवंति ते स्तोता शो मघेः। हे मघो निधने धनवति वद्वनुग्रहात् सुश्रियो भवंति सुष्टु अर्थिभिराश्रयणी
 या भवंति। दामन्वंतो दनवंतो दनवंतो भवंति सुरा तयः॥ रातिर्दानं सुदानाश्च भवंति॥ ॥ अथ पंचमी॥ ॥ यच्चि धिते गणा इमे ह्यंति मघतये
 परिचिद्वयो दधुर्दती राधो अद्रयं सुजाते अश्वसूतते॥ हे उषः। यच्चि धीति पूरणः। यके चनत वस्वभूता इमे पुरतो वर्तमाना गणाः सर्व

भूताः। मघत्रये धनदातये धनदाताय धनवतये वा लदयेति उपलदयंति ते सर्वेऽपि अस्मान् परिदधुः। परितो धारयंति वृष्टयोऽस्मान् च कामायमानाः।
किं कुर्वन्तः। अद्रयं अद्रियमाणं अक्षीणं अलज्जावहं वाराधो हविलक्षणां ददतो यजेत इत्यर्थः। अर्थभ्योऽक्षीणं ददतो वयेत्वां हविर्ददतः। स्तुवं
ति ते सर्वेऽपि अद्रयं मेव फलं धारयन्तः स्तुवंतीत्यर्थः। अथ वायुं जिह्मं सत्रयद्यपीति व्याख्येयं तस्मिन् यक्षरे खरवाक्ये तथापीत्यध्याहार्यं अवशि
ष्टं समानी॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थेऽपि विशेषवर्गः॥ अथ षष्ठी॥ एषु धाविरवघशउषोमघोनि सूरिषु॥ एनो राधांस्य द्रयामघवानो
अरासत सुजाते अभ्यसूते॥ हे उषो देवि मघो निमघवति त्वं सूरिषु वा वीरवघशवीरेऽपुत्रादिभिरुपेतमन्त्रे यशो वा अधाः। आधे हि
आदे हि आनय ये मघवानो धनवन्तः। सूरयो नोऽस्मभ्यं तव स्तोत्रं भ्यो राधो सिधनानि अरासत ददुस्ते धित्यर्थः॥ अथ सप्तमी॥ तेभ्यो ध
नं बृहद्वशउषोमघोनि सूरिषु॥ येनो राधांस्य भ्यागम्यो भजन्त सूरयः सुजाते अभ्यसूते॥ हे उषो मघो नि त्वं तेभ्यो धनं दत्तं धोतमानं हिर
ण्यादिरूपं धनं बृहद्वशो महदन्तं महतीं कवीं वा तेभ्यो यजमानेभ्यः। आर्ह्यं नोऽस्मभ्यं राधांसिधनानि अभ्या अभ्येयुक्तानि गव्या गोभिर्बुक्ता
नि गोसमूहान् अथ सप्तमोऽहो भजन्त भजेरन् ददुः सूरयो दातारः॥ अथ अष्टमी॥ नुत नो गोमती रिष आवहा दुहिते दिवः। साकं सूर्यस्य
निमिभिः शुक्रैः शोचद्भि रर्विभिः सुजाते अभ्यसूते॥ नुता पि च नोऽस्मभ्यं गोमती गोभि रुपेतानि द्रव्यो नानि आवह आनय हि दिवो दुहित
रुषः। कदा सूर्यस्य निमिभिः साकं शोचद्भिः दीपयद्भिः शुक्रैर्निर्मले रर्विभिः अग्ने स्तेजोभिश्च साकं सूर्योदयकाले वेत्यर्थः॥ अथ नवमी॥

राम
१००

शतमेन॥ अत्रिरस्मत्पिताय ददावो युवां अजो हवीत्। आस्तोषीत्। नाधामानाया च माना योषि दिवसायथापतिं प्रीणयति तद्वत् किं कुर्वन् नृ
वी संतुषाग्निं अग्निं कुं जेक्षिषः। सन् अवरोहन् विभुं च नृ। अजो हवीत् त्रये नस्य प्रथम जवेन जवसा शतमेनोऽस्माकं सुरवत् तमेनोऽस्माकं सुखतमे
नरथे नतं रक्षितुमागच्छतं हे अश्विना॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थेऽपि विशेषवर्गः॥ अत्र अर्चुर्वतीति हासं सप्तवधेऽपुत्रादिदाः। आतयाः पेटिका
यां तमृषिं प्रक्षिप्य यत्नेतः॥ मुद्रां कृत्वा गृहे स्वीये रक्षयित्वा न्यवेशयन्॥ न संगच्छेत्तभार्यं स्त्रियं यथारात्रो तथा कृतं॥ प्रातः प्रातः समुच्चाय
निर्मिभिः पतिर्तमुनिं॥ एवं क्लिप्ता चिरं कालं पेटायां दुःस्थितः कृशः॥ उपायं चिंतयामास निर्गमस्य चिरं मुनिः॥ हृदि निश्चित्वा सत्यावसो
षी हृष्टमानसः॥ तमश्विनो समागत्य समुद्रो द्युचपेटिको॥ उद्धृत्य तमृषिं ग्रीध्रं तावदहो बभूव नु॥ सक्तविर्जयया साध्वि रमित्वाथ पुनर्भ
यात्॥ प्रातरेत्यपुनः पेटां प्रविश्य प्रागिव स्थितः॥ स रक्षिपेटानि वा समये दृष्ट्वा नृद्वयं तदा॥ तत्र हृद्वे प्रथमा सूक्तेर्पंचमी॥ विजिहीषु वन
स्पते यो निःसृप्य साद्व॥ अर्तमे अश्विना हवं सप्तवधं च मुंचत॥ हे वनस्पते वनस्पतिविकाररूपे पेटिके विजिहीषु विगच्छ विवृता भव सृप्यं
याद्व प्रसोष्य माणायाः स्त्रिया यो निरिवृद्धं प्राणिप्रसवे लटि शतरि रूपं संज्ञा पूर्वस्य विधेरनित्वा दुष्णा भावः। तदर्थं हे अश्विना अश्विनो मह
वं आकानं अर्तं अश्विना च सप्तवधं चामा मृषिं मुंचतं मोचतं मोचयत॥ अथ षष्ठी॥ मीताय नाधमानाय रषये सप्तवधये॥ माया मि रश्विना
युवं वृक्षं संचवि वाचथ॥ मीताय विभ्यमानाय द्विभ्युषेनाधमानाय रषये सप्तवधये हे अश्विना अश्विनो युवं युवां मायाभिः वृक्षं वृक्षविकारं

किं च भद्रं कल्याणं गमनादिविषयं सा वीतु । अनुजानाति कस्मै हि पदे मनुष्याय चतुष्पदे गवाश्वादि काय किं स विता सर्वस्य प्रेरको देवो व
 रण्यो वरणीयः । स न च ख्यतरया पयति प्रकाशयति किं नाकं नास्मिन्नर्कं दुः । खमस्तीति नाकः । स्वर्गः । यजमानार्थं स्वर्गं प्रकाशयतीत्य
 र्थः । स देवः । उषः । प्रयाणमुदयमनु विराजति प्रकाशते सवितुरुदयात्पूर्वैः कषा उदेति ॥ अथ तृतीया ॥ यस्य प्रयाणमन्वयः । युर्देवा
 देवस्य महिमानमोजसा ॥ यः । यथाशिवानि विममे स एत शौरजो सि देवः । सविता महित्वना ॥ अन्य इतर देवा अन्येष्वस्योदयो देवस्य द्योतमान
 स्य सवितुः । प्रयाणमन्वयः । युः । गच्छति प्राप्नुवति किं महिमानं महत्त्वं सवितुरुदयाभावे अग्निहोत्रादि अनिष्यते स्तोत्राहविः । स्तुत्याद्यभावा
 त् । ओजसा बलेन च युक्ता भवति यः । सविता पार्थिवानिरजो सिष्टाश्चिद्व्यादिलो कान् महित्वना स्वमहत्वेन विममे पारिद्धि न त्रि स देव एवा ए
 त वर्णः । शुभ्रः । शोभमानः । स न राजत इति शेषः । युवशाता कृणोतने स्यात्तत्रा इत्यादि शकारोपजनः । छिदसः ॥ अथ चतुर्थी ॥ उताया
 सिसवितस्त्रीणिरोचनोतस्यस्य रश्मिः । समुच्यसि ॥ उतरात्री मुभयतः परीयस उत मित्रो भवसि देवधर्मभिः ॥ हे सवितुर्देव उतापि
 च त्रीणिरोचनो रोचमानो नूद्य लो कान् नूयासि गच्छसि । तिस्रो दिवः । पृथिवी रिक्षर्कः । उतापि च सूर्यस्य रश्मिभिः । समुच्यसि संगच्छसि उचस
 मवाय इत्यस्येदं रूपं उदयात्पूर्वभावी सविता उदयास्तमय मध्यवर्ती सूर्य इति । उतापि च रात्री मुभयतः उभयपार्श्वे परीयसि उदयाय परिग
 छयसि । उतापि च हे देव सवितस्त्वं धर्मभिः । जगद्धारकैः । कर्मभिर्मित्रो भवसि मित्राख्या देवो भवसि । अथवा प्रकाशादि प्रदानेन सरवा भवसि ।
 सर्वंगिते ॥ अथ पंचमी ॥ उतेशिषे प्रसवस्य त्वमेक इ दुतष्टा भवसि देवयामभिः ॥ उतेशिषे भुवनं विराजसि श्यावाश्वस्ते सवितस्त्वो ममा

राम

१०२

॥ युष्मादुहितर्द्विमाचिरंतनुथा अयः ॥ नेत्वा स्तेनं यथा रिपुं तपाति सूर्यो अर्चिषा सुजाते अश्वसूते ॥ हे दिवो दुहितरुषत्वं नृछवि वा संकु
 रु अपोऽस्मदीयं कर्म प्रतिचिरं विलंबं मानुथा । सा त्वा रिपुं स्तेनं यथा सन्तापयति राजा दिस्तद्वत्सूरः । सूर्यः । अर्चिषा ते ज्ञानेन वतपाति तपते
 शीघ्रं नो देवित्यर्थः ॥ अथ दशमी ॥ एतावद्दुष्स्वभूयो वा दातुमर्हसि ॥ यास्तोतभ्यो विभावरि युर्ध्वं तीन प्रमीयसे सुजाते अश्वसूते
 ते ॥ हे उषः । त्वं अस्मभ्यं वा अथवा हिंसितं किमेतावदेव दच्छद्व एवकारार्थः । अस्मिन्स्ते प्रार्थिता मे वेत्यर्थः । अथवा भूयो दातुमर्हसि ।
 अप्रार्थितं मयि यदा तव्यमस्ति तत्सर्वं देहीत्यर्थः । हे विभावरि उषः । यास्तोतभ्यः । तेषां लोकि कवैदिक व्यवहारार्थः ॥ युर्ध्वं तीन विवासय
 तीन प्रतीयसे न हंसेन रुध्यसीत्यर्थः । सा त्वं दातुमर्हसीति मीः । हिंसाया मित्यस्मात् आस्थाने श्यन् ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थं द्विद्वि शो वग्गः ॥
 धुतं मानं मितिषत्तु च मष्टमं स्तुतं । अत्रानुक्रमणिका । धुतघामानं वलितिसत्यं कवा कृषिः । अनुकला त्रिष्टुप् उषस्यं विसृक्तं सा त उषा
 देवता प्रातरनुवाक उषस्ये कृतौ त्रैष्टुभे छंदसि अश्विन शस्त्रे चेदं स्तुतं । धुतघामानमुषा वाजेनेति ॥ तत्र प्रथमा ॥ धुतघामानं बृहती मृ
 तं न कृतावरी मरुणं सुविभाती ॥ देवा मुषसं स्वरा वहंती प्रतिविप्रा सोमतिभिर्जरंते ॥ धुतघामानं दीप्तरथा बृहती कृतेन सत्येन यज्ञेन वा
 नावरी अरुणं सु अरुणं सुविभाती युर्ध्वं ती देवी द्योतमाना मुषसं स्वरा वहंती सूर्यो गच्छंती एवं महानुभावा मुषसं विप्रा सोमे धाविनः ।
 त्रिजोमतिभिः प्रतिजरंते स्तुवंति ॥ अथ द्वितीया ॥ एषा जनं दर्शिता बोधयती सुगान्यथः । कृण्वती यात्यग्रे ॥ बृह इथा बृहती विश्वमिन्द्रोषा
 ज्योतिर्यच्छत्यग्रे अक्षी ॥ दर्शना दर्शनीया एषा पाः । बो जयंती कं जनं प्रसुप्तमित्यर्थः । पथः । सुगा न सुगमना नू कृण्वती अग्रे सूर्यपुरस्तात्

नहि संति ॥ अथ तृतीया ॥ सहिरत्नानि दाशुषे सुवातिसविता भगः ॥ तं भागं चित्रमीमहे ॥ सहिसखलु सविता भगो भजनीयो दाशुषे
 हविर्दत्तमस्यैरत्नानि रमणीयानि धनानि सुवाति प्रयति प्रयच्छति न देव भागं भजनीयं चित्रं चायनीयं धनं इमं हे याचयामहे ॥ अद्यानो
 देव सवितरिति चतुर्थी ॥ पंचमी भ्याममनो ज्ञस्वप्नदर्शने प्रत्युत्तं जुहुयात् ॥ अद्यानो देव सवितरिति द्वाभ्यामिति हि सूत्रितं ॥ अथ चतुर्थी ॥
 ॥ अद्यानो देव सवितः प्रजावत्सावीः सोमगं ॥ परा दुषणं सुव ॥ हे सवितुर्देव नोऽस्मभ्यं अद्यास्मिन् यागदिने प्रजावत्सुवाधुपेतं सोमगं
 धनं सावीः प्रेरया दुःस्वप्नं दुःस्वप्नवत् दुःस्वप्नकरं दारिद्र्यं परा सुवद्वरे प्रेरय ॥ अथ पंचमी ॥ विश्वानि देव सवितुर्दुःस्वप्नं निपरा सुव ॥ य
 द्दत्तं न आ सुव ॥ हे सवितर्देव त्वं विश्वानि दुःस्वप्नं निपरा सुवयं देदं प्रजापतु गृहादिकं तं नोऽस्मभ्यं मा सुव अस्मदभिसुरवं प्रेरया प्रजा
 वे भद्रं गृहं भद्रमिति श्रुतिः ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थपंचविंशो वर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ अनागसो अदितये देवस्य सवितुः सवे ॥ विश्वा वा
 मानि धीमहि ॥ वयमनुष्यान्तराः सवितुः प्रेरकस्य सवे ॥ अनुज्ञायां सत्यां अदितये अखं जनीयाये देव्ये भूम्ये अनागसः ॥ स्यामा अ
 नपरा धिनो भवेमहि भूम्यां हि पापाः भवंति अपगते द्यागः सुविश्वासवाणि वानि वननीयानि धामहि धारय ॥ वातुर्मास्येषु वेभ्यो दे
 वे पर्वणि सावित्रस्य द्वादश कपालस्य विश्वे देवा मित्यनुवाक्या ॥ सूत्रितं च ॥ आ विश्वदेवं सत्यं त्वं वाममद्य सवितरिति प्रायणीया र्षेव
 सवितुरनुवाक्या सूत्रितं च ॥ आ विश्वदेवं सत्यं त्वं य इमा विश्वा जाता नीति देव सुवाह विष्येव सवितुरनुवाक्या सूत्रितं च ॥ आ विश्वदेवं स

त्यति न प्रमिये सवितुर्देवस्य तदिति ॥ सेषा सप्तमी ॥ आ विश्वदेवं सत्यं त्वं सक्तेराष्टमी महे ॥ सत्य सर्व सवितारं ॥ विश्वे देवा यस्य व
 शो भवंति ता दशां सहिसर्वा मकलादिदं मित्रं वरुणमग्निमादुरित्यादिश्रुते रितरेषां तदुत्तिता तस्य सति सतामनुष्यान्तरां पाळकं सत्यस्व
 सत्यानुज्ञं सवितारं देवं अद्यास्मिन् यागदिने सक्तेराष्टमी महे संभजामहे ॥ अथाष्टमी ॥ य इमे उभे अहनी पुरस्य प्रयुक्ते ॥ स्वाधी
 देवः सवितारं ॥ यः सविता देवः स्वाधीः शोभन ध्यानः सुकर्मा वासन इमे अहनी तयोः पुरः पुरस्तादप्रयुक्ते ॥ अथमाष्टमिति गच्छ
 तितमाष्टमी महदुत्ति संबंधः ॥ प्रायणीये य इमा विश्वे तिसवितु यज्या ॥ सूत्रितं च ॥ य इमा विश्वा जाता निसुत्रा माणां पृथिवी धामने ह
 सविति ॥ अथ मेधेऽथ मुक्त्यानुसवनं सावित्रीष्टिः ॥ कार्या तस्या मेधामाध्यं दिने सवने नुवाक्या सूत्रितं च ॥ य इमा विश्वा जाता न्या देवा
 यातु सविता सुरत्न इति ॥ सेषा नवमी ॥ य इमा विश्वा जाता न्या आवयति श्लोकेन ॥ प्रवत्सु वातिसविता ॥ यो देव इमा इमानि वि
 श्वा सर्वाणि जातानि उ सजा आणि नः जंगमानि सवर्था ॥ तान् श्लोकेन य शसा आश्रयति सर्वं यस्य कृतिः कुरु एवं तीत्यर्थः ॥ अथ वाग
 जं न शस्तेन सर्वाणि मान्यस्य आनि आश्रयति वृष्ट्युत्तुखाः ॥ सन किंच सविता प्रसुवाति च प्रेरयति तं वृणी मह इति ॥ इति चतुर्थस्य चतु
 र्थे षड्विंशो वर्गः ॥ अथावदिति दशार्चमेकादशौ सूक्तं भोमस्या चैरा र्षे अत्रेयमनुक्तमशिका ॥ अथादशविंशो पार्जन्यमुपांसा स्ति सौजग
 स्य उपांसा नुष्टु बिति पार्जन्ये सेषानवम्यनुष्टु प्रविष्टानि स्याद्यास्ति सौजगस्य ॥ शिष्टा ॥ षट्त्रिंशो पार्जन्यो देवता अनेन सूक्तेन प्रत्यु
 चं वदिश उक्त्वा ॥ सूत्रितं च ॥ संस्थिता यो सर्वा दिश उपतिष्ठेत् ॥ अथावदतवर्त्तगी प्रिरा भिरिति चतसृभिः प्रत्यु चं वादिश उपतिष्ठेत् ॥

नवेति ॥ तत्र प्रथमा ॥ १ ॥ अक्षवदतवसंगीर्षाभिः स्तुतिर्जन्यं नमसा विवासः ॥ कनिः कदहृषभोजीरदानुरेतोदधास्योषधीषु गर्भे ॥ ॥
हेस्तोतस्तुवसंबलवर्तपजन्यं अक्षभिः प्राप्यवदप्रार्थय पजन्यं शोयास्केन वदुधा निरुक्तः ॥ पजन्यं स्तुपेराद्यंत विपरीतस्य तर्पिता ज
न्यः ॥ यशो जेता वा जरयिता वा प्रार्जयिता वारसानामिति ॥ अग्निर्गर्भिः स्तुतिर्वग्भिः ॥ स्तुतिर्नमसान्नेन हविर्लक्षणेन विवास सर्वतः
परिवरः ॥ यः पजन्यं वृषभोषां वर्धता जीरदानुक्षिप्रदानः ॥ कनिः कदहृषभोजीरदानुक्षिप्रदानः ॥ कनिः कदहृषभोजीरदानुक्षिप्रदानः ॥
स्तुपयति तं स्तुति ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ विदुः शोहं स्तुतं हेतिरक्षसो विभवं विभाय भुवनं महावधात् ॥ उतानागा इषते वृक्ष्यावतो यस्य ज
न्यस्तनयं हंति दुष्टतः ॥ ॥ अयं मे नो निरुक्ते स्येष्टं व्याख्यातः ॥ तदेवात्र लिख्यते ॥ पजन्यं स्तुपेराद्यंत विपरीतस्य विहंति वृक्षां विहंति च
रक्षोऽसिरक्षोऽसिर्वालिवास्माद्भूतानि ॥ विभ्यति महावधान्महानृक्षस्य वधोप्यनपराधोभीतः ॥ पलायते वर्षकर्मवतो यस्य जजन्यस्तनयं हंति दुष्ट
तः ॥ पापकृत इति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ रथी वक्रशयाभ्यां अभिक्षिपन्ना विदुः तान् रुणुते वर्षा ॥ अहः ॥ दूरास्ति हस्यस्तनया उदीरते यस्य
जन्यः ॥ रुणुते वर्षा ॥ न भः ॥ ॥ रथी वक्रशयाभ्यां अभिक्षिपन्ने इतान् रुमेघान्मरुतो वा आविष्टुणुते प्रकटयति अहं
इति पूरणः ॥ एवं सिंहस्य सहते हिंसते वा शरकर्मणाः ॥ सिंहशब्दः ॥ अवर्षणेनाभिभवितुः ॥ शब्दयितुर्वा मेघस्य स्तनयाः ॥ गर्जनशब्दो
दूरा उदीरते उद्गच्छेति कदायद्यदा पजन्यो न भोतरि संवर्षवर्षायेतं रुणुते करोति तदा ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ प्रवाता कांतिपतयति विधत्त उ
दोषधीर्जिह्वतेपि न्वते स्वः ॥ दूरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यस्य जजन्यः ॥ शिबीरेत सावति ॥ ॥ प्रवाता वांतीति पजन्यस्य चरो यज्याः स्तुतिर्नवेति ॥

नशो ॥ हे सवितस्ते एक इत्त एक एव प्रसवस्य सर्वकर्मानुज्ञाकारणस्य ईश्वरे समर्थो भवसि ये लोकि कंगमनादिरूपं वैदिकं मग्निहोत्रं हि
रूपं कर्म अनुतिष्ठंति तेषां सर्वेषां अनुज्ञा तु मेक एव प्रभावसि उतापि च पूषा षोषको भवहि हे देवयामभिर्गमने उतापि देवं विश्वं भुवनं भूव
जातं विराजसि ईश्वरे धारयितुं यस्मादेवं महानुभावस्तस्माद्देसवितस्ते नुभ्यं शयावाश्च ऋषिः स्तोमं स्तोत्रमानशो व्याप्नोति करोतीत्यमा
त्मानं परोक्षतया निर्दिशंतीति ॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थं चतुर्विंशोवर्गः ॥ ॥ तत्सवितुरिति नव चंदंशमंस्तुतः ॥ शयावाश्च स्यात्तं अत्रेयमनु
क्रमणिका ॥ तत्सविर्नवगायत्रमाधानुष्टुबिति ॥ प्रथमानुष्टुप्राश्निष्ठागायत्रः ॥ सावित्रं सिक्तं तत्सावित्रं अग्निष्टोमे वैश्वदेवशस्त्र
स्याधस्तु च प्रतिपत्त अद्यानो देवसवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचराविति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ तत्सवितुर्वृणीमहे वयं देवस्य भोजनी ॥
अष्टं सर्वधातमं तुरं भगस्य धीमहि ॥ ॥ तत्प्राप्यत्वेन प्रसिद्धं भोजनं सोमं धनं वयं स्तोतारो वृणीमहे प्रार्थयामहे कस्य धनं सवितुः प्रेरक
स्य देवस्य स्वर्गलब्ध्या अष्टं प्रशस्यं सर्वधातमं सर्वस्य धातुतमं सर्वस्य भोगप्रदमित्यर्थः ॥ तुरं शब्दो हिंसकं धनेन शत्रुहं तु शक्यता
तत्तादृशं धनं भगस्य भजनी यस्य सवितुरनुग्रहात् धीमहि धारयामः समुग्रभोगै करवामित्यर्थः ॥ अथवा धनं वृणीमहे अर्थि ता च
लभेमहाति ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अस्य हि स्वयं शस्त्रं सवितुः कश्चन प्रियं ॥ नमिनंति स्वराज्यं ॥ ॥ अस्य सवितुः स्वयं शस्त्रं स्वयं मसा
धारणं यशो यस्यातिशयेन भवति तत्तादृशं प्रियं सर्वेषां प्रियं भूतं स्वराज्यं स्वयं मेव राजमानत्वे मे श्वर्यं कश्चन केचिदपि सुरादयो नमिनंति ॥

च०भा०

204

र्षाकर्षवृक्ष्यर्थयद्वाविषितं विमुक्तबंधनं एवं कर्ष एवं कृते उदतोर्ध्वतः ३३ जनप्रदेशाः १ निपादाः १ न्यग्भूतपादाः १ निरुत्पादावाग्निमोक्षतः प्र
 देशाः १ समारक रूपा भवन्तु उदक पूर्ण भवं त्वित्यर्थः ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ महांतं कोशमुदचा निषिंचस्य दंतो कल्या विषिताः ३ पुद्गलात् ॥ धृते
 नद्यावापृथिवीभ्यो धिसुप्रपाणं भवत्तद्व्याभ्यः ॥ ॥ हे पृजन्त्य त्वं महांतं प्रवृधं कोशं कोशस्कानीय मेधं उक्लृष्टमुदचा उद्गच्छ उद्गमयथा तया कृ
 ताभिषिंचनीयः ॥ क्षारय कुल्या नद्या विषिताः ३ सत्यः ३ स्यं दंतो प्रवहन्तु पुरस्तोत्पूर्वाभिमुखं प्रायेण नद्यः ३ प्राच्यः ३ स्यंतं ते धृते नोदकेन घाता
 पृथिवी दिवं च पृथिवीं च भुंक्ति कुदयात्यधिकं अद्याभ्योगाभ्यः ३ सुप्रपाणं सुप्रपादमुदकं भवतु ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ यस्य पृजन्त्य कनिक्कदस्तन
 यन् हंसि दुष्टतः ॥ प्रतीदं विश्वं मोदते यस्मिं च पृथिव्यामधि ॥ ॥ हे पृजन्त्य यद्यदा त्वं कनिक्कदस्तन्यं शब्दय नस्तनय नू दुष्टतः ३ पापकृतो मे
 घान् हंसि विदारय सितदानीमिदं विश्वं जगत्प्रति मोदते विश्वं विशिष्यते ॥ यस्मिं च पृथिव्यामधि ॥ भूम्यामधिष्ठितं यजुराचरात्मकं तदिदं वि
 श्वं मोदते दृष्यति दृष्टेः ३ सर्वजगत्प्रतिकारणत्वं प्रसिद्धं ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ अवर्षावर्षमुदुष्टं भाया कर्धन्वा न्यस्यत वा उ ॥ अजीजनो
 मधी भोजनाय कमुत प्रजाभ्यो विदो मनीषा ॥ ॥ इयमेति वृष्टिर्विमोचनी ॥ हे पृजन्त्य त्वं मवर्षावर्षमुदुष्टं भाया कर्धन्वा न्यस्यत वा उ ॥ अजीजनो
 मधी भोजनाय कमुत प्रजाभ्यो विदो मनीषा ॥ ॥ इयमेति वृष्टिर्विमोचनी ॥ हे पृजन्त्य त्वं मवर्षावर्षमुदुष्टं भाया कर्धन्वा न्यस्यत वा उ ॥ अजीजनो
 मधी भोजनाय कमुत प्रजाभ्यो विदो मनीषा ॥ ॥ इयमेति वृष्टिर्विमोचनी ॥ हे पृजन्त्य त्वं मवर्षावर्षमुदुष्टं भाया कर्धन्वा न्यस्यत वा उ ॥ अजीजनो
 मधी भोजनाय कमुत प्रजाभ्यो विदो मनीषा ॥ ॥ इयमेति वृष्टिर्विमोचनी ॥ हे पृजन्त्य त्वं मवर्षावर्षमुदुष्टं भाया कर्धन्वा न्यस्यत वा उ ॥ अजीजनो

अनुक्तं वा बलिच्छातृ च पार्थिवमानुषभूमिति । सूक्तविनियोगोर्ध्वंगिकः ॥ आद्या देवानो हविः पुष्टय्यां अनुवाक्या बलिश्चापर्वतानो हृद्वा
विद्यावनस्पती निति हि सूत्रितं । भूमिस्तोमेत्येषामरुत्ततीयशस्त्रे सूक्तं मुख्याया ॥ ॥ सेषा प्रथमा ॥ ॥ बलिच्छातृ पर्वतानो हविः विभर्षिष्टि वि
प्रयाभूमिं प्रवत्विति मङ्गाजिनोषिमहिनि ॥ ॥ बलिश्चेति द्विरूपा पृथिवी चैषा प्रत्यक्षा देवतापि च मध्यस्थानादिवोक्ता सा त्रसंबोध्य वर्ण्यते हे
पृथिवि प्रथमवति मध्यस्थानदेवता त्वं ह्येव अमुनांतरिक्षे वा बहस्य पर्वतानां मेघानां वा खिडं खेदनं वेदनं विभर्षिधारयसि हे महिम
हती हे प्रवत्विति प्रवर्ष च प्रवणोदकवति प्रयात्वं भूमिं प्रत्यक्षो पृथिवी मङ्गलमहत्वेन महतोदकेन वा प्रतिनोषि प्रकर्षणप्रीणयसि ॥ ॥ अथ
द्वितीया ॥ ॥ स्तोमासस्ता विचरिणि प्रतिष्ठो भूत्य कुम्भिः ॥ प्रयावाजं न हे पतं पेरुमस्यस्यर्जुनि ॥ ॥ हे विचारिणि विविधं चरणश्रीं पृथिवि देवि
लो स्तोमासः स्तोता रः अकुम्भिर्गमनशालेः स्तोत्रे प्रतिष्ठो भूति अभिस्तुवेति । किं च यात्वं हे पतं राह्यं तं वाजं न अश्वमिव उधत् । पेरुं पू
रकं मेघं शस्य प्रक्षिपसि हे अर्जुनि शुभ्रवर्ण गमनशाले च । देवानो हविः पुष्टय्यां विदिति पृथिव्या याज्या एषेव भूमिः स्तोमेनिष्कं वल्मे
सूक्तं या सूत्रितं चतुर्ध्वमेवोदाहृतं ॥ ॥ सेषा तृतीया ॥ ॥ हृद्वा विद्यावनस्पती नृक्षया दधर्ष्यजिसा ॥ ॥ यते अश्रस्य विद्वतो दिवो व
र्षति वृष्टयः ॥ ॥ हे पृथिवि देवि यात्वं हृद्वा चित्तुपां सुखुगितितृतीयाया आकारः । हृदया भूम्या सह वनस्पती नृवृक्षा नृजसा बलेन
दधर्षिधारयसि । अथ हृद्देवि विधेयविशेषां ददामि धारयस्तीत्यर्थः । यत्र यस्मात्ते तव संवेधि नो वृष्टयो वर्षकामेघाः विद्वतो
विद्योतमानान् अश्रस्य चैवमर्थवष्टी अथादपां हर्तुं दिवोतरिक्षादास्विद्वर्षति अथ वायस्यास्ते तवाश्रस्य वृष्टयः उदकसंघातः विद्वतो

द्योतमानायादिवः सकाशादर्थेति यतः ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थेऽर्को नविंशो वर्गः ॥ प्रसंगान्नरस्य च त्रयोदशोऽस्य आत्रेयं त्रैलोक्यं वा
 रूपाः अनुक्रम्यते प्रसंगान्नरस्य च त्रयोदशोऽस्य आत्रेयं त्रैलोक्यं वा
 यः ॥ विज्ञानघानशमितेव चमपिस्तिरेष्टिर्वीस्यस्य ॥ आत्रिः स्वात्मानं संबोधयति ॥ हे अत्रेचं संज्ञाने सम्यग्ज्ञानमानाय ईश्वरा
 यश्चताय सर्वत्रस्य मानाय वरुणाय वरुणाय उपद्रवस्य निवारकाय नानामारकाय तेऽतः नामकाय देवाय बृहस्पतेः गभीरं दुः
 स्वगाहं ब्रह्मार्पितं प्रियं प्रियभूतं ब्रह्मसोऽत्र भूतं कर्म प्राचय प्रोचारेय सार्थः ॥ यो वरुणः शमितेव चमशमिताय शुक्लं समानं कर्त्ता य
 थोपस्तरणाय चमशकुनाहं तितद्वस्त्रेष्टिर्वीस्यस्य ॥ तृतीयस्यां तृतीयस्यां पृथिव्यामिति श्रुतेरंतरिक्षस्यापि पृथिवी शब्दा
 यं सूर्याय सूर्यश्च तस्य उपस्तिरे आस्तरणाय विज्ञानविस्तारयामास विस्तृतं व्यवहारयोग्यं भवति तस्माच्च वरुणाणां तद्विस्तारितवान् ॥
 नृसंहिताया वरुणश्चकारेति ह्युक्तं ॥ अथ द्वितीया ॥ वेनेषु यं तद्विस्तृतं तानवाजमर्त्तपय उस्त्रियासु ॥ हस्तु कर्तुं वरुणो अस्मांश्च
 दिवि सूर्यमदधात्साममदौ ॥ अयं वरुणो वेनेषु वृक्षांशु अंतरिक्षं विततान विस्तारितवान् ॥ तथा वाजसनेयके ॥ वेनेषु वृक्षांशु अंतरिक्षं
 तद्विस्तृतं तस्मादाह वेनेषु यं तद्विस्तृतं तानवाजमर्त्तपय उस्त्रियासु ॥ हस्तु कर्तुं वरुणो अस्मांश्च
 त्यां भोगा इति तद्विस्तृतं तानवाजमर्त्तपय उस्त्रियासु ॥ हस्तु कर्तुं वरुणो अस्मांश्च
 ततानेति संबंधः किं वदिविष्णोः सूर्यमदधात् ॥ स्थापितवान् ॥ सोमं चाद्रोपवते अदधात् ॥ अथ तृतीया ॥ नीची नवारं वरुणः क

प्रवातावांति पतयंति विष्णुः सग्न्याधेय प्रभृतीति वातत्वात् ॥ प्रवातावांतीति वातावृष्ट्यर्थे पतयंति गच्छंति समतात संवरति विष्णुः ॥ ओ
 षधीरोषधयः उज्जिह्वीते उज्जिह्वीते प्रवर्धते स्वरं तद्विष्णुं विन्वते स्वरति इराभूमि विश्वस्मै सर्वस्मै भुवनाय जायते ॥ सर्वजगदिताय समया
 भवति कदैवमिति यद्यदापर्जन्यो देवः ॥ पृथिवीरेतसोदकेनावतिरक्षति अभिगच्छति वातदेवं भवति ॥ अथर्षं चमी ॥ यस्य व्रते पृथिवी
 नन्तमीति यस्य व्रते शफवज्रं भुरीति ॥ यस्य व्रत ओषधीर्विष्णुरूपाः सनः पर्जन्यमहि शर्मयच्छ ॥ यस्य पर्जन्यस्य व्रतं कर्मणि पृथिवी
 नन्तमीति अत्यर्थेन मिति सर्वेषामधो भवति ॥ यस्य व्रते शफवज्रं यादोपेर्तागादिकं जं भुरीति पुष्पतिभ्रियते पूर्यते गच्छतीति वा ॥ यस्य व्र
 तं कर्मरथोषधीरोषधो विश्वरूपा नानारूपा भवन्ति हि पर्जन्यसमहोऽस्त्वं नोऽस्मभ्यं महि शर्म महस्करं यच्छ प्रेरय ॥ इति चतुर्थस्य च
 तुर्थसप्तविंशो वर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ दिवो नो वृष्टिं मरुतो ररीध्वं प्रपिन्वत वृष्टो अश्वस्य धाराः ॥ अर्वा डेतेन स्तनयितुनेष्टपो निषिंचन
 सुरः पितानः ॥ हे मरुतः पूय दिवो तद्विष्णोः सकाशात् नोऽस्मभ्यं वृष्टिं ररीध्वं दत्त वृष्टो वर्षकस्याश्वस्य धापकस्य मेघस्य संबन्धिनो धाराः उद
 कस्य धाराः प्रपिन्वत रक्षतु हे पर्जन्य त्वमेतेन स्तनयितुना गजता मेघेन सह अर्वागं स्मदभिमुखं मेहि ॥ आगच्छ किं कुर्वन् आपोऽसौ सिनिषिंचन्
 स देवो सुर उदकानां निरसिताश्च नोऽस्माकं पिता पालकश्च ॥ अथ सप्तमी ॥ अभिकंदस्तनगर्भमाधा उदन्वता परिदीयारथेन ॥ इति सु
 षष्ठी विषितेन्यं चं समाभवत्तद्वतो निषादाः ॥ अभिकंदश्च नत देवपुनरुदन्वते यथा दास्तनयगर्भं गर्भं स्तानीयमुदकमावधीधाधा ॥ आ
 धहितदर्थं उदन्वता उदकवतारथेन परिदीय परिगच्छंति इति इति व उदकधारकं मेघं विषितं विशेषणसितं बर्धनं च न्यगधो मुखं सुष्टुक

यतेष्टां वरुणोतरिक्षे तस्त्विवानतिष्ठन्। मानेनेव देजेन सूर्येण पृथिवी मंतरिक्षं विममेपरिच्छिन्नतितस्येषामाया ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थं
 शोवर्गोऽयं ॥ अथ षष्ठी ॥ इमा मनुकवितमस्यमायां महो देवस्य न किं रादधर्षा ॥ एकं यदुद्गानं पृथगेत्यनीरासि चंती रवनयः समुद्रं ॥
 ॥ कवितमस्य प्रकृत्युत्तस्य द्योतमानस्य वरुणस्येमां सर्वप्रसिध्यां महो महीमायां प्रशान्तिर्न च आदधर्षेन हि नस्ति काश्चिदपि उच्यते
 पूरणो यद्यस्मादेकं समुद्रं उद्गातुदकेन न पृथगिति न पूरयति कः एनीः एनीः एयः शुभ्राः गमनशीला वा आसि चंती उदकमासेचयं त्यः
 अवनयान् च सर्वदोदकेन पूरयं त्योपितेन कमपि समुद्रं पूरयंतीति इदं वरुणस्य महत्कर्म इति अत्रांतरिक्षविस्तारादिसमुपूरणपर्यंतं क
 र्म परमेश्वरस्यैवोचितं न वरुणस्येन वा अतस्य वरुणादिरूपेणावस्थान एष ब्रह्मेत्यादि श्रुतेः ॥ अथ सप्तमी ॥ अयं मयं वरुणमिति
 यं वा सखायं वा सदमिद्वातरं वा ॥ वेशं वा नित्यं वरुणारणं वा यत्सीमागश्चक्रमाक्षिप्रथस्तत् ॥ हे वरुण अयं मयं अयं मे वायं मयं ॥ स्वाधि
 को यत् अतरेरिदं रूपं प्रदातारमित्यर्थः ॥ अथ वा इरण्यमना प्रज्ञास्तीति अयं मागुरुः ॥ तथा अथ वा मित्रं कुमिदा स्नेहेनेदं यस्मात्तमि
 त्रं ॥ स्वार्थिको यत् अनुरं कृमि त्यर्थः ॥ वा अथ वा सखायं समानस्त्वानं सदमित्सर्वदेव आतरं वा नित्यं निरंतरं वेशं निकटं निकेतनं वर्तिनं वा
 अरण्यं वा अशक्यमित्यर्थः ॥ अथ वा अरण्यमदातारं वा नित्यं निरंतरं एतान्प्रतियत्सीयदेतत्तदा गोपरीध्वं चक्रमतश्चिप्रयोः स्मृतो विना
 शयः ॥ अथाष्टमी ॥ कितवा सो यदिरिपुर्नदी विषदाघासत्यमुत्तयन् विप्रः ॥ सर्वा ता विष्यान्निधिरेव देवा धाते स्याम वरुण प्रिया सः ॥
 कितवासः कितवाः धूतकृतः कितवास्ति सर्वमया जितमिति वदतीति कितवः ॥ सो ते दाविन देवने द्यूते यथा अदिरिपुः लेपयंति पापमाचो

पर्यंति अस्मा सुदेष्टारो मयि मेघे तस्यापमकरोरित्याक्षिपंति ॥ अत्र पुरस्तादुपचारोपिनकार उपमायां यः ॥ अथ वा घेति पूरणः ॥ यसापं सस्य
 आरोपमंतरेण कृतवतः स्म ॥ उत अपि च यत्कृतं पापं न विद्वानजानीमः ॥ तातानि सर्वासर्वाणि निधिरेव निधिलानी वशिधिलसंबंधनानि
 फलानी वविष्य विमोचययस्य निरुपमृष्टो विमोचने हेव अध अनंतरं ते तव प्रिया सः प्रियाः स्याम ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थं एकत्रिंशो व
 र्गोऽयं ॥ इदं द्वाग्रायमिति षष्ठं चतुर्दशं सक्तं अत्रैराधं आनुष्टुभं विराट्पूर्वा आद्योदशकाष्टकास्त्रय इति परिभाषितत्वात् ॥ तथा चानु
 कोत्ते ॥ इदं द्वाग्रीषड् द्वाग्रमानुष्टुभं विराट्पूर्वतमिति विनियोगो लैंगिकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ इदं द्वाग्रीयमवथ उभावाजेषु मयं ॥ इदं
 विस्रमभेदति कृत्वा वाणी रिवंचितः ॥ हे इदं द्वाग्री उभा उभा परस्परविद्युक्तो युवायं मयं मवथ ॥ रक्षथ उभावाजेषु संग्रामेषु समस्योद्देष्टु
 न्यपि कृत्वा द्योतमानानि धनानि शत्रुबंधिभिः प्रभेदति भिनत्ति त्रितरिष्वर्वाणी रिव प्रतिवादिवाक्यानीव अथ वा त्रिषु स्थानेषु वर्तमाना
 नाग्निः शत्रूणां वाक्यानीव ॥ अथ द्वितीया ॥ या पृतना सुदुष्टराया वा जेषु अवाय्या ॥ या पंच चर्षणी रभी द्वाग्री ताहवामहे ॥ याया
 विदं द्वाग्री पृतना सुदुष्टरा दुष्टरा अभिभाव्यो यायो च वा जेषु संग्रामेषु अनेषु अवाय्या अवाय्योस्त्यो ॥ यायो पंच चर्षणी चर्षणयो म
 नुष्या ॥ तानभिरक्षत इति शेषः ॥ तातो महानुभावो हवामहे कृतमः ॥ अथ तृतीया ॥ तयो रितमवत्तवस्ति ग्मादिद्युः शो नोः ॥ प्रविदु
 र्णागमस्योर्गवां रुद्र एष ते ॥ अमुवत्त अभिभावकं शो वलं तयो रितरयो रेवं मघो नोर्मघवतोर न्वतो धनवतो वातयो दिक्ते
 चतुर्विंशतीक्ष्णं वर्तते ॥ गमस्योर्हस्तयो रेवं भूतो देवो गवा मुदकानां पलिभिरपहता नां गवां लाभाय दुष्टा दुर्विकारेण गमनशीलेन

च० वे० भा०

202

वेकेनरथेन वृत्रघ्ने आवकारमेघहननाय तथा विधृतं वृत्रा सुरवधाय वा प्रतिगच्छति ॥ ॥ अथ चतुर्थः ॥ ॥ तावामेष रथानामिन्द्राग्नीहोत्र
महे ॥ पतीतुरस्य राधसो विद्वांसो गिर्वलस्तमा ॥ ॥ हे देवो तातो वक्ष्यमाणगुणो वां युवां हवामहे ॥ स्तमश्च किमर्थं रथानामेष युधेरथानां
प्रेरणाय कीदृशो युवां इदमग्निं च परस्परं युग्मभूतौ तुरस्य जंगमरूपस्य राधसः १ धनो दिलक्षणस्य पती स्वाग्निनो विद्वांसो सर्वज्ञो गि
र्वलस्तमा गोभिर्वननीयतमौ युवामाह्वामहे ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ तावृधं तावनुधून्मर्त्ययदेवा वदमां ॥ अहं तां चिपुरोदधे शोव देवा वव
ते ॥ ॥ तातो अनुधून् प्रतिदिने वृधंतौ वर्धमानौ अदभां अहिंस्यौ अहं तां चित् प्रकर्षण पूज्यो विदिति पूजायां तादृशो महानुभावो दे
वा ववर्तेऽभला भावो पुरोदधे पुरस्कुर्वे अंशो व अंशो नाम द्वादशादित्य मध्यवर्ती देवः स भगवत्या प्युपलक्षकः ४ अंशा विवत्रादित्या
विवदीता वित्यर्थः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ एवं द्वाग्निभ्यामहाविहव्यं शरष्यं घृतं न पूतमदिभिः ॥ तासूरिषु श्वबोकृह इयिं गृहात्कृदिधृत
मिषं गृणत्कृदिधृतं ॥ इदं द्वाग्निभ्यां हव्यं हविः अहा विपरित्यक्तमासीत् ॥ कीदृशं तत् शरष्यं बलकरं किमिव अदिभिः श्वभिः ॥ पूतमभि
घृतं घृतं न सोमरसमिव तद्यथा युवाभ्यां प्रदीयते तद्वच्च पुरोडाशादिकमपि तातो देवो सूरिषु मेधाविषु स्मा सुकृहत् प्रभूतं श्वोर्न यत्रो
वारयिधनं च विधृतं धारितं इषमन्नं गृणत्कृत्कृदिधृतं पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थद्वित्रिंशो वर्गः ॥ ॥ प्रवामह इति
नवर्षं च दशं स्तुतं ॥ एवयामरुद्धारयुस्या त्रेयस्य मुनेरावे मरुदेवता कमिति जगती छंदस्कं ॥ तथा चानुक्रमणिका ॥ प्रवो न वैव एवयामरु
न्मारुतमतिजागतमिति दशरात्रेषु छंदनित्तीयसवने चोवाकशस्त्रे इदं स्तुतं ॥ सूत्रितं च ॥ एवयामरुडुक्तं दृषाकपिनेति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥

राम

१०८

बंधं प्रससर्जरोदसी अंतरिक्षं ॥ तेन विश्वस्य भुवनस्य राजाय वनं नृद्विभुनन्ति भूमः ॥ नीचीनवारं अधोमुखविलं प्रससर्जकृतवान्क
बंधं कं वनमुदकं भवति तद्धीयते अवेतिकबंधो मेधः तथा करोत् अथवा कबंधमुदकं तदुदकं नीचीनवारं नीचीनं निर्गमनविलं चकार
मेधं विदायोदकमधोमुखं चकारेत्यर्थः ॥ किंप्रतीतिरुच्यते रोदसी घावावृथिव्यो अंतरिक्षं च प्रतिलोकत्रयहितायेत्यर्थः ॥ तेनोदकेन विश्व
स्य सर्वस्य भुवनस्य भूतजातस्य राजा स्वामी वरुणो भूमिभूमिं भुनक्ति ॥ कुंदयति वृद्धिः सेता पुमान् नृयवं नयवमिव यवान् यथा प्ररोहाय स
र्वत्र प्रसारयति तद्वत् भूमिं सर्वत्रोच्चाति अथवा वृद्धिर्वरुण इति संबंधः ॥ वर्षकः पर्जन्य इत्यर्थः ॥ अस्मिन् नृसेयवं पुरुष इवेति पुरुषशब्दोऽप्य
हार्यः ॥ अत्र नीचीनवारं वरुणः ॥ कबंधमिह सादि इत्यर्थः ॥ अथ चतुर्थः ॥ उन्नतिभूमिं पृथिवीमुतद्योयदा गुग्धं वरुणो वद्व्यादित् ॥
समभ्रेण वसतः पर्वताः सस्तविषीयंत अथयंत वीराः ॥ वरुणो भूमिं पृथिवीं प्रथितमंतरिक्षं मंतरिक्षस्यापि पृथिवीं शब्दाद्यं सर्वं मु
क्तं उतापि च द्यौर्लोकं उन्नति कुंदयति यदायं गुग्धं उदकं पूरणा वह्निकामयते ॥ अथवा गुग्धमुदकं तेन तत्कार्यमोषध्यादिकं लक्ष्य
ते ओषध्यादयः ॥ प्रवर्धतामिति यदा कामयते आदित अन्तरमेव संवसत समाच्छादयंति के पर्वताः ॥ पर्वतो द्युयः केन अत्रेण मेघेन किंच
तविषीयंतो बलमिच्छंतो वीरा विरोधेण वृष्टेः प्रेरयितारो मृतः ॥ अथयंत मेघान् ॥ अथर्पचमी ॥ इमा मृधा सुरस्य श्रतुस्य महीमाया
वरुणस्य प्रवाचं ॥ मा मेनेव तस्त्विवां अंतरिक्षे विवाममे पृथिवीं सूर्येण ॥ असुरस्य असुरसं बोधि नः असुराणामस्य चर्ध्वं देघात् भावः ॥
बंधः असुरहंतुरित्यर्थः ॥ अथवा असुरो मेघः प्राणदानात् तत्संबन्धिनः श्रतुस्य महीमायं प्रतो प्रवोचं ब्रवीमि केषामायेति सो

दत्तः प्रभृतिरेषु एवं तिष्ठतवान्मरुतो गिरा एव यामरुतस्तत्तवान्ता नृपुण्ड्रिरेकीदृशस्तेशु शुक्रानोदीताः सुभ्यः सुपुत्रं वंशं येषां मरुतो
 सधस्तेः सह स्तानेस्कीयेनिवासेति छातां इरीरिता प्रेरितानेष्टे अतिशक्तो न भवति च चालयितुं आदिति चार्थे अग्नयोन अग्नय इव च वि
 द्युतः स्वयमेव द्योतमानाः धुनीनां नादीनां प्रस्यं द्रासः। वर्षणेन च लयितारम्भः॥ अथ चतुर्थी॥ सचक्रमे महतो निरुक्तं मः समानः
 स्मात्सदस एव यामरुतः॥ यदा युक्तस्मना स्वादधिष्मि विषयार्थो विमहसो जिगाति शो वृधो नृभिः॥ समरुद्गणो महतः प्रवृद्धात्समा
 नस्मात्सर्वेषां साधारणात्सदसः स्थानादंतरिक्षात् नरुक्तं क्रमो विस्तीर्णं क्रमणः सचक्रमे निरगच्छत एव यामरुदृषिः यदा स्वास्की
 यस्थानात् अधीति पंचम्यथा नुवादी त्मना आत्मनेव। कृतिगर्तभिः नृभिः स्वाननृभिः शश्वर उयुक्ता मुक्तो भवदागमनार्थनाय अथ वद
 वदुच्यते तदानीं विस्मयः। विवंधस्पर्धाः। अहं पुराता गच्छामीति तेषां स्पर्धा अथवा विगतस्पर्धानि तेषां सार्धं सार्धकाः। सति विमहसो विजि
 ह्वलाः शो वृधः शो वस्य सुरवस्यार्थं यितारो जिगाति निर्गच्छति व्यत्ययेनेकवचनः॥ अथ पंचमी॥ स्वानो नवो भवानुरेजय हृषा तेषां
 ययिस्तु विष एव यामरुतः॥ येना सहंतं रजतं स्वरो विषः स्फार इमानो हिरण्यया स्वायुधा स इषिणाः॥ हे मरुतो वो युष्माकं स्वानो वेगजनि
 तः शश्वो नरेजय तनकं पयतु एव यामरुतं मां सुपां सुचु गिति द्वितीया लुक् स्वानो विशेष्यते अमवा नृबलवान् नृपावर्षिता वृष्टिः तेषां दीप्तः
 ययिर्गता तविषः प्रवृद्धः। येन स्वेन सहंतः। शत्रु नभिर्भवतो यूयैर् रजतं प्रसाधयथ। लज्जार्थं लेटा कीदृशा यूयं स्वरो विषः स्वायत्तरश्म
 यः स्फार इमानः। स्फिर रश्मयो हिरण्ययाः हिरण्यो भरणः स्वायुधा सः। स्वायत्ता युधाः। इषिणो नृवंतो गमनवतो वा॥ इति चतुर्थस्य

चतुर्थे त्रयस्त्रिंशो वर्गः॥ अथ षष्ठी॥ अपारो वो महिमा वृधः शवसस्तेषां शवो वले वयामरुतः॥ स्वातारो हि प्रसितो संहृष्टिस्तनतेन उरुष्य
 तानिदः शुक्रां सो नाग्रयः॥ हे मरुतो वो युष्माकं महिमा अपारो नवधिकः। वृधः शवसः प्रवृद्धवलाः। तेषां दीप्तं शवो युष्माकं वलमव
 तुरक्षतु एव यामरुतं मां द्वितीयेकवचनस्य लुक् यूयं प्रसितो बलं धने नियमनवतियत्तं संहृष्टिः संहृष्टिर्नियमेन तिष्ठतो भवत्यखलुते
 नोस्मान्निंदानिंदकाश्चोऽसकाशादुरुष्यतरक्षत अग्नय इव शुक्रां सो यूयमिति॥ अथ सप्तमी॥ ते रुद्रासः सुमरवा अग्नयो यथा
 तु विष्मन्ता एवं ते वयामरुतः॥ दीर्घं रथं पप्रथे सप्रपार्थिवेषामज्मेष्मामहः शार्धं स्य द्रुतेन सां॥ ते रुद्रासो रुद्रपुत्राः। सुमरवाः उग्र
 मनयज्ञाः अग्नयो यथा अग्नय इव। तु विष्मन्ताः प्रभूतदीप्तयः अथवा अग्निसदृशाः। तु विष्मन्ताः प्रभूतधनाः। एवं तुरक्षतु एव यामरु
 त एतन्नामान् तु विष्मन्ताः प्रभूतधनाः। तु विष्मन्ताः प्रभूतधनाः। एवं तुरक्षतु एव यामरु
 पानां येषां अज्मेष्मामहो महानि शार्धं सिच आगच्छतीति शेषः॥ अथाष्टमी॥ अहो नो मरुतो गातुमेतन्नाता हवर्जरितु
 रेव यामरुतः॥ विष्मोर्महः समन्यवो युयोतनस्मदृथो अनदं सनापदेषां सिसनुतः॥ हे मरुतः। अहो यः। अहो यो यूयं नोस्माकं गातुंगम
 नस्वभावं स्तोत्रं आदत्तन् आगच्छतं जर्तुः। स्तोतुरेव यामरुत एव यामरुतो मम हवर्जो तन्मृणुत विष्मो व्यापिकस्यं इमहो महतो हे समन्यवः
 समानयज्ञाः यूयं स्मत्प्रशस्तानामप्रशस्तारथोरभि नोयो ह्यारवते यथा शत्रून्पाकुर्वेति तद्वदस्माकं दं सनाकर्मणा सनुतः। अंतर्हि
 तनामेतत्तत्रैतद्विनाहो सिद्धे नृ अपयु योतन इव वियोगयते इथ कुरुत॥ अथ नवमी॥ अथोपाकरणोत्सर्गो विनियुक्ताः॥ अ॥

॥ गेतानो यज्ञं यज्ञियाः सुशमि श्रोता हवमरक्ष एव यामरुत ॥ ज्येष्ठा सो न पर्वता सो यो मनि युयंतस्य प्रचेतसः स्यात्तुर्धर्त नो निदः ॥ येय
 ज्ञियामरुतो यूयं नो स्माकं यज्ञं गंत आगच्छत सुशमि शोभन कर्म यथा भवति तथा सुकर्मत्वायेत्यर्थः ॥ तदर्थं नो हवमस्मदीयं आहूतं श्रोत
 म्पुत ॥ अरक्षरक्षो वर्जिताः यूयं लिगवचनयोर्यस्य यः ॥ ज्येष्ठा सो न ज्येष्ठा यूयं पर्वता सः ॥ विधादय इव अतिप्रवधा व्यामनि अंत रिक्षे वर्त
 मानाः ॥ प्रचेतसो यूयंतस्य निदो निदं कस्य दुर्धराः स्यात्तु भवत ॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥ ॥ ॥ समाप्तं चात्रेयं चर्म
 मंडलं ॥ ॥ भारद्वाजेषु मंडलेषु डनुवाकाः ॥ तत्र प्रथमे नुवाके पंचदश सूक्तानि तत्र त्वं ह्यग्न इति त्रयोदशार्चः ॥ प्रथमं सूक्तं त्वं ह्यग्ने सप्तो
 नेति बार्हस्पत्यो भरद्वाजः पञ्चमं डलमपश्यदित्यनुक्तं तत्तात् ॥ मंडलद्वयं स एव भरद्वाजः ऋषिः ॥ अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुप् मंडलादि
 परिभाषयाग्निदेवता ॥ पशोर्ह विष्य वदीयमाने मे वावरुणे नानुवचनीयमिदं मनोता सूक्तं ॥ सूत्रितं च ॥ त्वं ह्यग्ने प्रथम इति षण्णां द्वितीया मुहुरेदिति ॥ आद्योपकरणे विनि
 युक्ता सूत्रं तु पूर्वमंत्रे उक्तं ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोता स्याधियो अभवोदस्महोता ॥ त्वं सो रूष नेरुणो दुहरी तु स हो रिव
 स्मे सहसे सहधे ॥ ॥ हे अग्ने प्रथमो देवतानां मध्ये प्रथमः ॥ प्रकृष्टतमः ॥ पूर्वभावीया त्वं मनोता हि देवानां मनोय च ऊर्तं सर्वं भवति ताह
 शो भवति हि शब्दाग्निः सर्वमनोताग्नो मनोताः संगच्छंत इत्यादि ब्राह्मण प्रसिद्धिद्योतनार्थः ॥ हे दर्शनीय अस्याधियः ॥ अस्य कर्मणो होता
 देवानामाहूता अभवः भवसि हे रूष नूकामानां वर्धितः ॥ त्वं सो सर्वतः ॥ दुहरी तु दुहि स्यमहि स्यं सहो बलं रुणोः अकरोऽकिमर्थं विश्वस्मे

॥ प्रथमो महमतयो यंतु विस्मवे मरुत्तने गिरिजा एव यामरुत ॥ प्रार्थाय प्रयज्य वे सुखादये तव से मंददिष्टये धुनि व्रताय शवसे ॥ ॥ प्रयंतु प्रग
 छंतु गिरिजाः गिरिजा विनिष्पन्नामतयः ॥ कृतयः कस्मै वस्तु भवे च न व्यस्य यः ॥ विस्मवे वामरुत्तने मरुत्तु स्तुत कस्य कृतय इत्युच्यते ॥
 य एव यामरुत एतन्नामकस्य रुषेः ॥ षष्ठा लुक् अथवायमृषिगिरिजाः ॥ कृतनेर्जनयिता भवति ॥ उत्तरार्धे मरुतः कृततिः किंच प्रयंतु कृतयः
 कस्मै शर्धाय बलाय मारुताय इतर शर्धे बलं विशेषणं प्रयज्य वे प्रकर्षेण यद्युवाय सुखादये शोभनो मरुताय स्वादिशभरणविशेषः ॥
 तोषु स्वादिशपत्न्युवादय इति च श्रुतेः ॥ तव से बलवते मंददिष्टये कृततिरूपा इष्टि र्यस्य तत्त मंददिष्टि र्यस्य तत्त स्मे कनि व्रताय मेघानो
 बालनं कर्म यस्य ताहूय शवसे गमनयेति ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ प्रयेजाता महिनाये च नुस्वर्यं प्रविशना ब्रुवत एव यामरुत ॥ कृत्यात्
 हो मरुतो नाधृषे शो वानाम कृतदेवाम धृष्टा सो नादयः ॥ ॥ ये महिना महता विष्टे नै देव सह प्रजाताः प्रादुर्भूताः तान् मरुत एव
 यामरुत ब्रुवते सोति वाक्यादित्वा दनिघातः प्रत्ययमाख्यानेन वा संबंधीयः ॥ ब्रुवते इति व्यत्ययेन ब्रुवचने वा श्छांदसः शः निघाताभाव
 श्छांदसः ॥ अथ प्रत्यक्षवादः ॥ हे मरुतो वो पुष्पाकं तत्सिद्धं शवो बलं कृत्वादिरूपेण कर्मणा युक्तं नाधृषे कैश्चिदप्याधर्षणीयं न भवति ॥
 अन्येषामसुरादीनां कृत्वा कर्मणा वनाभिभाव्यं भवति कृत्यार्थे किं चैषां तत्त बलं ॥ नाभ्याभिमतदानेन मङ्गलमहत्वेन चोपेतं शवो यूयं प्र
 वळाः ॥ अष्टासः ॥ अथ र्षणीयाः ॥ तत्र दृष्टांतः ॥ अइयोन ते यथा धृष्ट्याः तद्वद्व्यमपि ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ प्रयेदिनो ब्रुहतः ॥ अतिरिजिरा
 सुशुक्लानः सुभ्र एव यामरुत ॥ नयेषामिरी सधस्व इष्टं श्रीं अश्वान स्वविद्यतः प्रत्यं दासो धुनीनां ॥ ॥ ये मरुतो ब्रुहतो दिवो ध्रुवो काच्छं

स्वावर्धति शितयः १४ धियां लां राय उभया सो जनानां ॥ स्वातातरणे चे स्या भूः पिता माता सदमि आनुषाणां ॥ ॥ हे अग्ने त्वो क्षितयो मनुष्याः
 रुविजः १४ धियां वेदिल क्षणायां वर्धति वर्धयंति तौ उभया सो भय विधानि पशुरुपाणि जनानां यजमानानां संबधीरायो धनानि रुविजो
 ध्यादियः १४ त्वो मुद्दि श्य वर्धयंति ॥ हे तरणे अथ वा उभय विधानि धनानि गवादी निजनानां पुत्रादी नामर्था य प्राप्नुतां वर्धयंति ॥ हे तरणे दुः
 स्वातारका ये त्वं चे सो जाता वयः १४ स्तुत्यः सन् जाता रक्षिता भू भवसि किं च मानुषाणां मनुष्याणां स्तोत्राणां अस्माकं सदमित्सर्वदा पिता माता
 च माता पितृस्थानीयो भू भवसि ॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे पंचविंशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ सपर्येत्प्यः सप्रियो विश्वः १४ ग्निर्होता मंडो निषसा
 दाय जी यान् ॥ तं तावयं दम आदी दिवां सं मुप शुधाधो नमसा सदेम ॥ ॥ सोमिः १४ सपर्येत्प्यः १४ पूज्यः १४ प्रिय कामानां प्रियकरः १४ विश्व प्रजा
 सुहोता होम निष्पादकः १४ मंडो मदनीयः १४ य जी यान् अतिशयेनेतर देवानां यष्टाय जनीयो एवं महानु भवो ग्निः १४ निषल्लेगा भूत अथ प्रत्य
 स्मृतः १४ तं ताता हृत्वा वयं यजमान मिह गृहे दी दिवां सं दीप्यमानं शुवाधः १४ शुन बाधयंतः अवनत जानूनां जानतः १४ प्रणताः १४ सौ नमसा
 स्तोत्रेणोपासदेम आसादयेम ॥ अथ वा उपा सदेम स्येवमाशास्ते ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ तं तावयं सुध्या १४ न व्यमग्ने सुस्ताय वडमहे देवयंतः १४ त्वं वि
 शो अनयो दी द्या नो दिवो अग्ने कृहतारो चनेन ॥ ॥ हे अग्ने तं ता ह शं महानु भावं न व्येत्कृत्य त्वासां सुध्या १४ शोभन बुधयः १४ सुआयवः १४ सुरवमि
 तो वयं ईमहे ॥ या चामहे स्तुम इत्यर्थः १४ हे अग्ने त्वं दी द्या नो दीप्यमानः १४ सन् केन कृहता महता रोचमानेन रोचमानेनेते जसादी द्या नः १४ विश्वः १४ प्र
 जाः १४ स्तोत्रं न स्मा नृदि वः १४ स्वर्गः १४ अनयः १४ अगमयः १४ रोचनेनादित्येन दिवंगमय इति वा संबंधः १४ आदित्य मार्गेणेत्यर्थः १४ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥

विशोक विविशति शश्वती नानितो शनै वृष भं चर्षणीनां ॥ प्रेतीषणि मिषयंतं पावकं राजंतमग्निं यजतं रयीणां ॥ ॥ शश्वती नानित्यानां विशो रु
 विग्यजमान लक्षणा नां विशपति स्वामिनं कविं कान्त दर्शिनं नितो शनं शश्वती हि संकं वृष भं कामानां वर्धकं चर्षणीनां स्तोत्राणां मनुष्याणां
 प्रेतीषणि शश्वतमनै वृषयंतं अन्नं कुर्वंतं पाकं शोधकं तजं तं दीप्यमानं दीपयंतं वारयाणां आभाय यजतं यष्ट्यमग्निं स्तुम इति शेषः ॥ ॥ अथ
 नवमी ॥ ॥ सो अग्ने ई जे श शमे चमत्तै यस्त आनदं समिधा हव्यं दाति ॥ य आहुतिं प रि वेदान मोभिर्विश्वेत्त वा मादधते त्योतः ॥ ॥ हे अग्ने त्वी सम
 यः १४ स यजमान ई जे यजते श शमे चस्तोति श शमान इति स्तुतिकर्म सुपाठात् इदमपि स्तुतिकर्म यो यजमान स्तेतव समिधा सह हव्यं दाति हविषां
 दानं आनदं करोति किं च यो यजमानो न मोभिः १४ स्तुतिभिराज्यादि लक्षणां प रि वेद प रि तो वेति ददातीत्यर्थः १४ स यजमान स्तोतः १४ तयारक्षितः १४
 सन् विश्वे तस वा स वा नि वा मा वन नीया नि धना नि दधते धारयति ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ अस्मा उते महिमहे विधेम न मोभिरग्ने समिधोत हव्यं १४
 वेदी स्तनो सह सो गीभि रूक्थे राते भद्राया सोमन सौ यतेम ॥ ॥ हे अग्ने महते अस्मे ते तुभ्यं महिमहमत् अयधिविधेम प रि च रेम कै रिति उच्य
 ते न मोभिर्नमस्कारैः १४ समिधा वा उतापि च हविर्भिः १४ हे सह सः १४ स्तनो देव देवी वेदां गीर्भिः १४ स्तोत्रै रूक्थैः १४ शस्त्रै र्विधेम इति संबंधः १४ किं च
 ते तव भद्रायां सुमतो शोभनानु ग्राह बुधो आयते मा आगथेम भवेमेत्यर्थः १४ ॥ अथैकादशी ॥ ॥ आयस्ततं थरो दसी विभासा अवाभिश्च अवस्थाः
 स्तरुचः १४ बृहद्भिर्वा जैः १४ स्तुविरेभि रस्मे रे वदिरग्ने वितरं विभाहि ॥ ॥ हे अग्ने यस्वरो दसी द्या वा पृथिव्या भासा दीप्या व्याततं थतनो १४ किं वत
 रुचः तारक स्ते अवाभिः स्तुतिभिः १४ अवस्यम्य भवसि हे ता ह शान्ते बृहद्भिर्महद्भिर्वा जै रग्ने १४ स्तुविरेभिः १४ स्तुले रे वदिरयमग्निः अस्मे

अस्मदर्थं वितरं विशिष्टतरं विभाहिविषेण दीप्यस्व ॥ अथ द्वादशी ॥ नृवेदसो सदमिधे हस्मे भरितो कायतनयाय पञ्चशः पूर्वादिषो नृ
हतीरारे अथा अस्मे भद्रासौ अवसानि संतु ॥ हे वसो वासक धनाग्ने नृवत्तमनुष्यरूपे धर्मे सदमित सर्वदा स्मे अस्मा सुधेहि स्थापय किं व
भूरिप्रभूतानुपपञ्चपञ्च विधेहि किमर्थं तोकाया स्म सुत्रायतनयाय तत्पुत्राय किं वपुर्वीः पूरयिष्यः कामानां बाह्या बृहतीर्महत्सु ॥ आरे
अथाष्टद्वारे अथानिया सुता स्नादशा इषः ॥ उक्तलक्षणान्यनानि भद्रा भद्राणि सौ अवसानि सुखवस्तुनि अस्मे अस्मा सुसंतु भवतु ॥
॥ अथ त्रयोदशी ॥ पुरुष्यग्रे पुरुधा लाया वस्तु निराजं नृसुताते अत्रयां ॥ पुरुषि हिले पुरुवार संत्यग्ने वसुविधते राजनित्वे ॥ च
योदशी तुषासंभरणीयेष्टो अग्नेः ॥ क्षत्रवंतो नृवाक्याः सवितं च पुरुष्ये पुरुधा लाया सवित्रं चित्रं चितयंत मस्मे इति तस्या ठक्ता पुरु
ष्यम इति हे अग्ने राजनृते तव पुरुषि बहूनि पुरुधा गवाश्वादि रूपेण बहु प्रकाराणि वस्तुनि धनानि वसुताये वसुमसाया श्रयां व्याघ्रयां
भुंजीयतां ॥ अत्र भरतस्वामी वसुताये तत्पदं सप्तम्यंतं चकार महतारकारमिओपि एकपदं संबुध्यतं चकार ॥ हे पुरुवार बहुभिर्वरणीया
नृराज निराजमाने त्वेव पुरुषि बहूनि वस्तुपाणि त्वेवां विधते परिचरते महांशतव्यानि संति ॥ ॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्विंशद्विंशो
वर्गः ॥ ॥ वेदार्थस्य प्रकाशनेन तमोहादं निवारयन् ॥ पुमर्थो अत्रोदेयादिद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ ॥ इति श्रीमन्महाराजाधि
राज परमेश्वर वैदिक मार्गप्रवर्तक श्रीवीरभुक् भूपाल सांघ्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्सं
हिताभाष्ये चतुर्थाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ श्रीसौवर्षदात्रिवाप्यमस्तु ॥ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ॥

सह सर्वस्यापि बलवतः सहये अभिभवनाय ॥ अथ द्वितीया ॥ अथाहोतान्यसीदो यजीयानिलु स्यद इषय नीजा ॥ सन्तु ॥ तं त्वानरः प्र
यमं देवयं तोमहोराये चितयंतो अनुगमन् ॥ अथ अधुना हे अग्ने यजीयानु अतिशयेन यस्या त्वं होता होमनिष्पादकः सन् इहो भूम्पाः
वेदिलक्षणयाः परस्मान्यसीदो निर्विलयवानसि किं कुर्वन् इषय नृपु पुरोडाशादिलक्षणमन्त्रमिच्छन् ईश्वरः स्तुत्यः सन्तु तादृशी
त्वां प्रथमं इतरदेवताभ्यः पूर्वदेवयं तो जानंतः स्तुत्या नृत्तापयंतो देवं त्वात्मन इच्छंतो तरो नतारो मनुष्याः स्तुत्यजमानाः महोमहते
राये धनाय चितयंतो जानंतः स्तुत्या नृत्तापयंतो वा ॥ अनुगमन् अच गच्छन् पूर्व ॥ अथ तृतीया ॥ अते वयं तं बहुभिर्वस्ये स्तरयिं जागृ
वांसो अनुगमन् ॥ अतो मग्निं दर्शितं बृहत्तं वपावंतं विश्वहादीदिवंसं ॥ अते वमार्गे वा इवेति संप्रत्ययार्थे लोकद्वयमध्ये गतेन मार्गेण ब
हुभिरनेकैर्वस्ये ॥ वसुभिः स्वार्थिकस्तुतिप्रत्ययः ॥ यजमानानां निवासयोग्ये र्यासा र्धयंतं गच्छंतं ता अनुगमन् अनुगच्छंतं संभजंतं
यजमानाः कीदृशाः स्तुते त्वयि देवे रयि धनं जागृवांसः ॥ प्रयच्छंत इत्यर्थः ॥ कीदृशां तामिच्छन्ते रुद्रांतं दीप्तवर्णं अग्निं अगनादिगुणविशि
ष्टं दर्शितं दर्शनीयं बृहत्तं महत्तं वपावंतं विश्वहा सर्वेषु कालेषु दीदिवंसं दीप्यमानं ॥ अथ चतुर्थी ॥ पदं देवस्य नमसा व्यंतं अवस्यवः अ
वआपेन मृक्तं ॥ नामानि विदुर्धरे यज्ञिया निभद्रायां तेरलयंतं संहृष्टो ॥ देवस्य घातमानस्याग्नेः पदं आहवनीयादिस्थानं नमसाह विस्तोत्रे
ण वा चंगच्छंतः ॥ अवस्यवो नृदं चतुर्थी ॥ पूर्वयजमानाः अवस्यवश्च श्रूयणमन्त्रं श्रुत्वा अन्ये रपरिवाध्यमन्त्रं आपन् आमुवेति हे अग्ने तेन
वभद्रायां स्तुत्यां संहृष्टो निमित्ताचारण्यं तरमयंतं यज्ञयोग्यानि नामानि नमनीयानि वैश्वानरो जातवेदा इत्यादीनि दधिर ॥ अथ पंचमी ॥

चभ्रूयते अग्निर्वायुः सूर्यस्ते वै वाजिन इति वायुः सतिः । आदित्यो वादिति वा । कीदृशो वाजी अट्टको हिंसकर इति १ । रजः स्तब्धकमचरज उच्यते तस्य वृष्टिलक्षणस्य प्रयिता यद्धारजसो लोकानां तस्मात्ता विश्वचर्षणिः सर्वस्य इष्टा ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ सद्योषस्यादिवो नरो यज्ञस्य केतुर्मिधते ॥ यद्यस्य मानुषो जनः स्युस्मा युज्जेद्वेऽध्वरे ॥ ॥ हे अग्ने सजोषः सजोषसा सहप्रियमाणः दिवः नरो नेतारः कृत्विजः यज्ञस्य केतुं प्रजापकं स्वात्तां दधते समिधं कुर्वेति । कदेति तदुच्यते । यद्ययदा खलु स्यः सः मानुषः मनोरपस्य भूतो जनः जातो यजमानः होता वा सुम्नयुः सुम्नसुरवमात्मन इच्छन् अध्वरे हिंसा प्रत्यवायरहिते यज्ञे स्वात्तामा दयति ॥ तदेत्यर्थः ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ कथं धत्ते सुदानं वेधियामर्तः शशमते ॥ जुताषवृहतो दिवो हिषोऽग्रहो नतरति ॥ ॥ कथं तयजमानः कथं ध्यातुं हे अग्ने सुदानं वेशो मनदानाय ते तुभ्यं ध्येयं चतुर्थी तव सर्वं धिन्याधिया कर्मणा मर्तो मरणधर्मा यजमानः शशमते शान्तियदा शमतिः कृतिकर्मात् तदर्थं कर्मणा युक्तः स नृस्तोति स यजमानः बृहत्तो महतः दिवो लोकस्य तव सर्वं धिन्या जुता नृत्यारक्षया दिषो देष्टुं अहः अहो न आहननशीलं पापमिव तरति अतिकामति ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ समिधायस्त आहुतिं निश्रितिं मर्यो न शत ॥ वयावतं स पुष्यति क्षयमग्ने शतायुषं ॥ ॥ हे अग्ने समिधा समिधन हेतुभूते न धने न सहते स दीपां निश्रितिं तनूकृत्वा संस्कृतामाहुतिं यो मर्यो मनुष्यो न शतव्याप्नुयात् न शतित्यासिकर्मसमनुष्या यजमानः वयावतं वयाः शारवाः पुत्रपोत्रादिलक्षणाः तच्छक्तं शतायुषं बहुविधानां चिरकालजीवनं वा क्षयं गृहं च पुष्यति पोषयति वर्धयति तत्र कालमवतिष्ठत इत्यर्थः ॥ ॥

॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमप्रथमो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ तेषां स्तोत्रं कुरु एवति दिविषं कुरु आततः ॥ सूरोन हि कृतात्वं रुपापावकरोचसे ॥ हे अग्ने तेषां दीप्तस्य ते तव शुक्रः निर्मलः शुभ्रवर्णो बाधुमः दिव्यं तस्मिन् आततो विस्तीर्णः स नृकुरु एवति मेघात्मना परिणतो गच्छति अपि च हे पावकः शोधकाग्ने सूरोन सूर्य इव कृपा अभिमुखीकरणं समर्थयास्तुत्यास्तु यमानस्त्वं यज्ञादीणां रोचसे हि दीप्यसे खलु ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ अधा हि विश्वी ज्योतिप्रियो नो अतिथिः ॥ रत्नं पुरीव जूर्यः स नृनृत्रययाय ॥ ॥ अध अपि च विभुप्रजासु हे अग्ने त्वं ईदृशः कृत्योसि हि यस्मादर्थयस्मा देवं तस्मात्तोस्माकं अतिथिः ॥ लुप्तोपमानमेतत् अतिथिरिव प्रियोसि यदा हविर्वहनाय सततगामी भूत्वा अस्माकं प्रियोसि तथा पुरीवनमयं जूर्यः जीर्णो हृद्भो हि नो पदेष्टा राजे वर एवोरमणी योगतव्यो वा भवसि तथा स नृनृत्रययाय ॥ ॥ अतयः ॥ ॥ तयो भवसि त्रायते कुरुप्यद्वैतस्तेनो विशेषणं विद्यात्रयः कर्मलक्षणत्रयं यातीति त्रययाय ॥ यातेरोणादिक आया प्रत्ययः ॥ स्पृहयाय इति वत् अथवा त्रययाया जन्मत्रयं स्मृतमिति तादृशः पुत्र इव रत्नं एवोरमणी योसि ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ कत्वा हि दोषोऽग्रज्यसे मे वाजी नृकृत्यः ॥ परिज्मेव स्वधागयोऽत्योनकार्यः शिशुः ॥ ॥ हे अग्ने कत्वा कर्मणा मंथनरूपेण दोषो काष्ठे अरण्यां विद्यमानस्त्वं अग्रज्यसे हियजसे खलु तथा ह्योनि वेगवान्भ्य इव कृत्यः कृत्वा तिकर्मनामहविर्वहनादीनां कर्मणां कर्त्तासि यापुरुषं वहति तद्दत्तहविर्वहनमग्नेऽग्रज्यसादृश्यं तथा परिज्मेव परितः सर्वत्र गता वायुश्चिदावानलादिरूपेण सर्वत्र गता स्वधा अन्ननामैतत् अन्नं गच्छ गृहं च भवासि उभयो दतित्यर्थः ॥ अथ च

शिशुर्जातमात्रो बालो अत्योनसततगामी जात्यश्वद्वकार्यः कुटिलेन गमितः गंतासिद्धकोटिल्य इत्यस्येतदुपकारिणामग्नेश्च दासक्ये दोषैक
 लिक्यनुवाक्यं पुरोनुवाक्यात्वेति सूत्रितं च। त्वंयाचिदच्युताधामंते विश्वमिति सेषानवमी॥॥ त्वंयाचिदच्युताग्नेपशुर्नयवसे॥ धामाहय
 ते अजरवना वृश्चैति त्रिकोसः॥॥ हे अग्ने त्वंयातानिकाद्यानि चित्वाद्योत्राहसमानार्थोभिन्नक्रमः अच्युता अच्युतानि चावयितुमशक्य
 न्यपि अक्षीति त्रोषः। तत्र दृष्टान्तः। यवसे विसृष्टः पशुर्न पशुरिव स यथा सर्वं भक्षयति तथा त्वं प्रोढकाद्यादीनि क्षणमात्रेण दहसीत्यर्थः॥ हे अ
 जरजरारहिताग्ने यद्यस्य सुपां सुलुगिति षष्ठ्या लुक् त्रिकोसो दीप्तस्य ते तव धामा धामानि ते जांसि वनावननीयानि संभजनीयान्यरण्यानि
 वृश्चैति द्विदंति भक्षयति सत्त्वमिति पूर्ववाच्यः॥ हे इत्येतत्पूरणं॥॥ अथ दशमी॥॥ वेविह ध्वरीयतामग्ने होता दमे विशां॥ समृधो विशा
 ते कृणु जुषस्व हव्यमंगिरः॥॥ हे अग्ने अध्वरीयतां अध्वर्युजमात्मन इच्छतां विशां यजमानानां दमे गृहे त्वं होता देवानामाकृता वेविहिस्त
 ति हव्यं पिवायतः कामयसि अतः कारणात् विशते विशां पालकाग्ने समृधः समृधान् अस्मान् यजमानान् कृणु कुरु कुरु वा चहे अंगिरः
 अंगनादिगुणयुक्तः अंगार रूपश्चाग्ने हव्यं अस्मदीयं हविः जुषस्व सेवस्व॥॥ अथैकादशी॥॥ अद्यानो मित्रमहो देव देवानग्ने वोचः सु
 मतिरोदस्याः॥ वहिस्वस्ति सुक्षिति दिवो नृन्दिषो अहोसिदुरितातरे मतातरे मतवावसातरे म॥॥ हे मित्रमहः अनुकूलदीप्तदेवदानादि
 गुणयुक्त अग्नेरोदस्यार्घ्यावापृथिव्योर्वर्तमानः स्वदेवान् यष्टव्यानि दादीन् अहो अभिमुख्येन नोस्मार्कं सुमतिवोचः ब्रूहि दिवः स्तूयत नृन

राम
११४

॥ श्रीगुरुभूतये नमः॥॥ यस्याभिषिक्तं वेदाग्ने देवोऽपि त्वं जगतां निर्ममत्तमं हव्यं देविद्यातीर्थमहेश्वरं॥॥ अथ पूर्वमाध्याह्न्यं आरभ्यते॥ एवमं
 तस्य षडनुवाकात्मकस्य प्रथमेनुवाके पंचदश सूक्तानि॥ तत्र त्वं हीत्येकादश चैद्वितीयं सूक्तं। भरद्वाजस्यार्षेयं। अस्या षड्पंचादश दक्षरात्रा
 करी आदितो दशानुष्टुभः। अनुक्तस्य ते हि त्वं हीत्येकादशानुष्टुभं शक्यं तमिति। प्रातरनुवाके आग्नेये क्तो आनुष्टुभं दसीदं सूक्तं उ
 त्मावर्जं विनियुक्तं। सूच्यते हि। त्वं हि क्षेतवद्यशो होता जनिष्टेति। आश्विनश्चास्त्रे चैतत्तं शंसनीयं। प्रातरनुवाक्यायेनेत्यतिरिक्ततात्। अंगिर
 सांहिरात्रे द्वितीये हनी दमे वसूक्तमाज्यशस्त्रां सूत्रितं च। त्वं हि क्षेतवदिति वाज्यमिति॥॥ तत्र प्रथमा॥॥ त्वं हि क्षेतवद्यशो मित्रानप्यस्य॥
 त्वं विचर्षणो अवावसापुष्टिं न पुष्यसि॥॥ हे अग्ने त्वं हि त्वं रव्युक्षेतवत्सितिः क्षयोपचयः तत्संबंधि क्षेतं शुभं काष्ठं सुक्तं यशो न हविर्
 क्षणं पत्यसे अभिपतसि गच्छसि। तत्र दृष्टान्तः। मित्रो न अहरभिमानो देवो मित्रः स इव यदा क्षतिग्रहनामक्षेतवत्क्षेतं निवासकं हवि
 रक्षणाप्रचंतं कर्तयजमान गृहं मित्रभृतः पुरुष इवाभिपतसि। यदा पत्यति रे श्वर्यकर्मा। इह ब्राम्हणं पत्यसे इति शेषः अतः कारणात् हे
 विचर्षणो विशेषण सर्वस्य इष्टः। वसावसाकाग्ने त्वं यजमान गृहस्त्वं न। अयं न शश्चार्थे अने कार्यभृतां पुष्टिं न पुष्यसि वधुयसि॥॥ अ
 थ द्वितीया॥॥ त्वं हि शावर्षणयो यज्ञेभिर्गभिरीकृते॥ त्वं वाजीया यष्टकोरजस्व विश्वचर्षणः॥॥ हे अग्ने त्वं हि त्वं वा मेव रव्युचर्षणयो
 मनुष्याः। यज्ञेभिर्यज्ञसाधने हविर्भिः स्तुतिभिः इत्येते स्तुवंति। अपि च वाजीवाजो गमनं तद्वान् सूर्यश्चायाति गच्छति प्रविशतीत्यर्थः। तथा

स्मान्मुक्षितिशोभननिवासयुक्तं स्वस्तिं अविनाशोवाहिगमय वेतित वांतर्भावित एवार्थो द्रष्टव्यः ॥ वयं च द्विषो देहं नृशत्रून् अहं सिपापा निहु
रिता तत्फलरूपाणि दुर्गमनानि तरेम अतिकामेमतया तानि च बहिनानि जन्मांतर कृतानि पापादीनि तरेम उक्त एवार्थो दाक्षाय पुनरुच्य
ते हे अग्ने तवावसावदीयरक्षणेन अदृष्टप्रभृतीन् तरेम ॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः ॥ ॥ अग्ने स क्षेपदिसृष्टं तृतीयं सूक्तं भरद्वा
जस्यार्धे त्रैष्टुभमाग्रेयं ॥ अनुकांतं च अग्नेष्टाविति प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ अग्ने स क्षेपदतपाः कृ
ते जाः उरुज्यातिर्न शते देवयुष्टे ॥ यत्वं मित्रेण वरुणः स जोषा देवपासित्यजसामर्तमहः ॥ हे अग्ने स यजमानः क्षेपतक्षियति निवसति
चिरकालं जीवेदित्यर्थः कीदृशो यजमानः कृतपाः कृतस्य यजस्य पालकः कृते जाः यज्ञनिमित्तजातः उपित्वा च ते तदीया देवयुष्टे देवान् आस
न इष्टं नृस यजमानः उरुविस्तीर्णज्योतिः सूर्यारिर्वा न शते शप्नोति हे देवघोतमानाग्नेयं मर्तं मनुष्यं यजमानं मित्रेण वरुणः तृतीयार्थप्रथ
मा ॥ वरुणेन च स जोषाः सह प्रियमाणस्त्वं त्यजसाधनेनायुधेन अहः अहसः पापात्पाप्सिरक्षसि स यजमान इति पूर्वणसंबंधः ॥ अ
थ द्वितीया ॥ ॥ इज्ये जेभिः शशमेशमीभिर्ऋधदारायाग्नये दशाशः ॥ एवाचनते यज्ञसाम जुष्टिर्ना होमर्तं न शतेन प्रदक्षि ॥ ॥ यो यजमा
नः ऋधदाराय ऋधतसमिधं वारं वरणीयं धनं यस्य तादृशयाग्नये ददाशहवीषिददाति स यज्ञेभिः सर्वैर्यज्ञैः इज्ये इष्टवान् भवति तथा श
मीभिः कर्मणिः कृष्टुचोदायणादिभिश्च शशमेशातो भवति आग्नेयेन यागेन सर्वं फलं लभ्यत इत्यर्थः अपि च तं यजमानं यज्ञसां यज्ञ

च० भा०

११५

स्विनां पुत्राणां अजुष्टिर प्राप्तिः नेवन शतेनेव शान्तेति पुत्रवा भवत्येवेत्यर्थः । तथा मर्ते मनुष्यं अहः पापं न नशते तथा प्रहसिः अनर्थहेतु
हर्षश्च तं न शान्तेति ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ सूर्यो न यस्य दशतिररेषा भीमाय देति शुचतस्त आधीः ॥ हेषत्वतः शुरुधो नायमकोः कुचा चिद
एवो वसतिर्वने जाः ॥ ॥ सूर्यो न सूर्यस्येव अस्याग्नेः दशतिः दर्शनं अरेषाः पापं हितं ह्ये अग्नेयतयस्यते तव शुचतः ज्वलतः धीः धारय
त्री ज्वाला भीमा भयं करासती आसमंता देति गच्छतियोयमग्निः हेषत्वतः शुरुधो नायमकोः कुचा चिद
रिति रात्रिनाम तेन चतस्रं चारी राक्षसादिर्लक्ष्यते राक्षसा देः स्वभूतान् ददातीति शेषः सोयं वसतिः सर्वेषां मावास भूतः वने जाः अरेष
जायमानाः कुचचित्रक विदेव स्थाने पर्वताद्यादोर एवोरमणीयो भवति ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ तिग्मं विदेम महि वर्षा अस्य भसदश्चो नयम
सान आसा ॥ विजेहमानः परशुर्न जिह्वां द्विर्न द्वावयति दारुधक्षतः ॥ ॥ यस्याग्नेः एमगमनभूतो मार्गः तिग्मं तीक्ष्णं इष्टुमशक्यं चातय
स्य वर्षा रूपे महिमहत् प्रभूतं भसत् दीप्यते भसभर्त्तनदीप्यो रिति धातुशकी दशोग्निः अश्वेन अश्वद्वय आसा आस्येन यमसान् तृणादि
कं नियच्छन् परशुर्न यथा परशुः स्वीयां धारां काष्ठे प्रक्षिपति तथा स्वीयां जिह्वां ज्वालां विजेहमानः तरुगुल्मादौ प्रक्षिपन् तथा दारुकां
धक्षन् दहन् द्विर्न द्वावयति तथा सर्वे धर्न द्वावयति मूर्त्तभूतं सर्वं भस्मसात् करोतीत्यर्थः ॥ अथ
पंचमी ॥ ॥ स इदं स्तव प्रतिधाद सिष्यन्ति शीतते जोयसो न धारां ॥ चित्रध्वजतिररतिर्योऽ अक्तोर्वर्न इषद्वारधुपत्तसंहा ॥ ॥ स इत्तरसर्व

राम

११५

वृत्तान्तं शीघ्रं करोतु। यश्च घृणानसं चलनशीलेन दीप्तेनेव धजसागमनशीलेन तेजसापत्ननाइतस्ततः यन्नृगच्छन्नवर्तते सोऽग्निः दे
अस्मच्छन्नं दमयन्नमुपलीशोभनपतिकेरोदसीधारापृथिव्योवसुनाधनेन आपूरयति॥॥ अथाहमी॥॥ धायोभिर्वायुज्येभिरर्क्षैर्वि
द्युन्नदविद्योत्सेभिः शुभैः॥ शार्वावायोमरुतांततक्षः रुभुर्नलेषारभसानोऽधोत्॥॥ योमिधायोभिर्वाधारकेरयेरिवयुज्येभिः शु
ज्येऽस्वयमेवयुज्यमानेऽर्केऽर्चनीयेदीप्तिभिर्गच्छतिसोऽग्निः विद्यन्नविद्यदिवस्वेभिः स्वकीयेऽशुभैः शोषकैस्तेजोभिः दविद्योत्तवि
द्योततेयश्चमरुतांततत्संज्ञकानां शार्वावालमिवततक्षतनूकरोतिसर्वतीक्ष्णीकरोतिशोषयतिरुभुर्नभासमानऽसूर्यइवलेषोदीप्तऽरभ
सानोवेगं कुर्वन्नधोत्तविद्योततेप्रकाशते॥॥ इतिचतुर्थस्यपंचमचतुर्थोवर्गः॥॥ यथाहोतरित्यहर्चचतुर्थसूक्तंभरद्वाजस्यसर्वत्र
समाग्नेयंयथाहोतरित्यनुकांतं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोक्तोविनियोगः॥॥ तत्रप्रथमा॥॥ यथाहोतर्मनुषोदेवतातायज्ञेभिः स
नोसहसोयजासि॥ एवानोअद्यसमनासमानानुशंभन्नउशतोयक्षिदेवान्॥॥ हेहोतः देवानामाह्वातऽसहसः सूनोवलस्यपुत्राग्नेयथाय
नप्रकारेणमनुषऽमनोऽप्रजापतेऽयजमानस्यदेवतातायज्ञनामेतत्तदेवतातोयज्ञेभिः यजमानसाधनेहविर्क्षियजासिदेवान्यजसि। एवमे
वहेअग्नेनोऽस्माकंअद्यास्मिन्नयज्ञेसमानानूकामयमानस्वउशतऽकामयमानानूयह्यानुदेवान्समनांक्षिप्रंयक्षियज। यद्वासमा
नंमन्यतेअस्मिन्देवानितिसमानोयज्ञस्तस्मिन्नितियोज्यं॥॥ अथद्वितीया॥॥ सनोविभावाचक्षणिर्नवस्तोरग्निर्वेदारुवेद्यश्चनोधात्तावि

आयुर्गोऽमृतोमर्त्येषुर्दुदतिथिर्जातवेदाः॥॥ वस्तोरहनिचक्षणिर्नप्रकाशकऽसूर्यइवविभावाविशेषेणदीप्यमानऽवेद्यः सर्वेर्जातयो
त्तंभनीयोवासोऽग्निः नोस्मभ्यंवेदारुवंदनीयंस्तस्यंचनऽअर्जंधातुदधातुप्रयच्छत्वित्यर्थः। विभ्रायुऽसर्वान्नऽसर्वेषांजीवनहेतुर्वाअमृतो
मरणरहितः अतिथिर्हविर्वहनायसततगामीजातवेदाः जातानांवेदिताजातधनोवाएवंभूतोयोमिधमर्त्येषुमनुष्येषुयजमानेषुउषभुर्दुभू
तउषः कालेअग्निहोत्रहोमार्थंप्रवृद्धोभवतिसइतिपूर्वज्ञान्यः॥॥ अथतृतीया॥॥ द्योवोनयस्यपूनेयंयभ्वभासांसिवस्तेसूर्योनिशु
कः॥ वियइनोत्यजरऽपावकोअस्यचिच्छिन्नयत्पुण्याणि॥॥ नेतिसंप्रत्यर्थउक्तंचअस्सपमार्थस्यसंप्रत्यर्थपिप्रयोगइतिधावस्तो
तारः संप्रतीक्षानीयस्याग्नेश्चभ्वमहत्कर्मपनयंतिसूक्तवतिसोऽग्निः सूर्योनिऽसूर्यइवशुक्रऽशुक्रवर्णऽसन्नभासांसितेजांसिवस्तेआकाद
यनियश्चअजरोजसारहितऽपावकऽसर्वस्यशोधकोऽग्निः विदुनोतिभासासर्वंयाज्ञोर्जिसोयंअन्नस्यचित्प्रापनशीलस्यापिरस
सादेऽपुण्याणिचिरंतनानिपुराणिश्चिन्नयत्अथकथहिंसायामितिधातुः॥॥ अथचतुर्थी॥॥ वद्वाहिसूनोऽअस्यअसदाचक्रेअ
ग्निर्जनुषाज्मात्तं॥ सर्वंननुर्जसन्ननुर्जंधारजेवजेरवृकंक्षेप्यंतः॥॥ हेसूनोसहसस्युचयद्वासर्वस्यप्रेरकाग्नेवग्नावंदनीयऽस्तस्योसि
हिपरऽपादऽपरोक्षकृतऽअसदाअसदग्नीयेषुहविषसीदत्तहविःस्वीकरणापोपविशन्नग्निः जनुषाज्जन्नाअज्मन्नंअज्म
गृहनामेतत्तृहमन्नंचयजमानानांचक्रेकरोतिहेजुर्जसनेजुर्जस्यान्नस्यदातरग्नेनोस्मभ्यंप्रवृद्धोभवतिसत्तंजुर्जमन्नंधाः देहितथा

राजेवजे१ अस्मत्तु जय एतत्सर्वं अहो केराक्षसादिभिर्बोधके विद्युक्ते अस्मदीयस्य जगारे अंतर्मध्ये क्षेपि निवससि ॥१॥ अथ पंचमी ॥१॥ नितिक्रि
योकारणमन्मतिवायुर्नराक्षत्येत्येकं ॥१॥ तुर्यामयस्तः आदिशामराती रत्यो न द्रुतः पततः परिद्रुतः ॥१॥ यो ग्निः वारणं तमसी निवारकं स्वकी
यतेजः नितिक्रि निश्चितं तीक्ष्णी करोति तज निशातन इति धातुः ॥१॥ यश्चान्यजेत्रीयमालं हविर्लक्षणं अग्निमक्षयति तथा च श्रूयते अन्नादो वा ए
को नृपतिर्यदग्निरिति सो ग्निः वायुर्न वायुरिव राहोर्द्वयं नो मेतत्तरा हंरा ज्यंत द्वा नृवायुर्यथा स्वमाहात्म्येन सर्वमीदृते ह त्सर्वस्येश्वर इत्यर्थः
तादृशः स नृ अकून्रात्री ॥१॥ असेति अतिक्रामति तद्देतमंधकारंतिरस्करेतीत्यर्थः वयं च त्वत्सादा त् तुर्यामयो यजयाम ॥१॥ ते तुभ्यं आदिशां आदि
श्रयमानानां दीयमानानां हविषां अराती ॥१॥ अरातिवत् अतो ह्यं दसं दीर्घः ॥१॥ यद्वा अरातीर्धनस्यादात् नृतेत्वां प्रति आदिशां आदेष्टुणां आवक्षा
णामस्माकं योजनो विरोधी तं हिंस्यामत्वं च अस्योन शीघ्रगामी जात्यश्च इव द्रुतः ॥१॥ हिंसकादन्यतः अभिमुख्येन गच्छतः ॥१॥ अत्र नृपरिद्रुतपरि
जेत्यहंता भवः ॥१॥ द्रुयते हिंसार्थं स्येतद्रूपं ॥१॥ इति चतुर्थस्य पंचमे पंचमो वर्गः ॥१॥ अथ षष्ठी ॥१॥ आसुर्यो न भानुमद्भिरेकैरग्रेततं थरोदसी वि
भासा ॥१॥ चित्रोनयत्परितमो स्युक्तः ॥१॥ चित्राषत्म नो शीजो न दीयन् ॥१॥ इदं अग्ने रोदसी धावा पृथिव्या भासा दीयात तं थविशेषेण कोदयस्मितव
दृष्टांतः ॥१॥ भानुमद्भिः प्रभाक्भिः अर्कैर्च नीयेः ॥१॥ किरणैः सूर्यो नयथा सूर्य आतनोति तद्वत्परोर्ध्वं च ॥१॥ परोक्षं कृत्वा पत्न्युपतत्यस्मिन्निति पत्नमार्ग
तस्मिन् ओशीजो न उशीजस्तो तारः ॥१॥ स्तुत्यंतथा तत्संबंधी ओशीजः सूर्यः स इव दीयन् गच्छन् नृशो चित्रा तेजसा अक्तः ॥१॥ अश्लिष्टः ॥१॥ चित्र इव चित्रश्चा

राम

११७

ग्निः अस्तेव वाणादेः क्षमेव प्रतिधातस्वकीयज्वालां प्रतिधत्ते ॥१॥ यथा धन्वी लक्ष्याभिमुख्येन वाणं संधत्ते तथा ज्वालां संधत्त इत्यर्थः ॥१॥ प्रतिधाय च असिष्य
नृज्वालां प्रक्षिपन्ते जो स्वकीयं शिशोते तीक्ष्णी करोति तद्वद्वत् ॥१॥ अयसो नृधारां यथा अयोमयस्य परश्वादेर्धारां प्रक्षेप्तुं कामः ॥१॥ तीक्ष्णी करोति तद्वत्
तीक्ष्णी कृत्य च चित्रधृजतिः ॥१॥ विचित्रगतिः ॥१॥ अतो रावे ॥१॥ अरतिरभिगता वेर्नृपक्षी वदुषद्वाष्टे पुसीद नृघुपत्न जेहा ॥१॥ लघुपतन समर्थपादः ॥१॥
एवं ॥१॥ सूर्याभिवर्तते स इति पूर्वशब्दः ॥१॥ इति चतुर्थस्य पंचमे तृतीयो वर्गः ॥१॥ अथ षष्ठी ॥१॥ स इरे भोन प्रतिवस्तु उस्वा ॥१॥ शोचिषारार
पीति मित्रमहा ॥१॥ नक्तं यदमरुषो यो दिवा नृनमर्योऽमरुषो यो दिवा नृनृ ॥१॥ स इंसो यमग्निः ॥१॥ रे भोन स्तुत्यः ॥१॥ सूर्य इव उस्वाः दीप्ताः ॥१॥ प्रतिवस्तु
आद्यादयति यथा मित्रमहा ॥१॥ सर्वेषामनुकूलं प्रकाशः ॥१॥ स नृशो चित्रा तेजसाररपीति भृशं दृष्टं करोति ॥१॥ यद्वो यमग्निः ॥१॥ नक्तं रात्रौ अरुषः ॥१॥ अ
रो चमानः ॥१॥ स इति अहनी व नृनमनुष्या नृस्वस्वकार्ये प्रेरयति ॥१॥ पुनर्यद्वद्वत् ॥१॥ प्रकशः ॥१॥ तथा मस्य मिरणधर्मा अरुषः ॥१॥ अरो चमानो रो धरहितो न
यो ग्निः ॥१॥ दिवा घाते मानेन तेजसा नृने नृनात्मीया नृरश्मी नृप्रेरयति ॥१॥ स इति पूर्वशब्दः ॥१॥ यद्वा नक्तं रात्रौ यो यमग्निः ॥१॥ अरुषः ॥१॥ अरो चमानः ॥१॥
यश्च मरणरहितो ग्निः ॥१॥ दिवा अक्लिने नृनृदेवा नृहविर्भिः संयोजयति ॥१॥ यो दिवा नृनिति पुनरुक्तिरादशार्था ॥१॥ अथ सप्तमी ॥१॥ दिवोनयस्य
विधतो नवीनो दृषाक्ष आषधीषु नोत् ॥१॥ घृणानयो ध्रजसा पत्न्या नाय नारोदसी वसुनादं सपत्नी ॥१॥ दिवोनदीप्तस्य सूर्यस्येव विध
तो विधातुः ॥१॥ रश्मी कुर्वतो यस्यामेः नवीनोत् भृशं दृष्टं भूत एतदेव वा वष्टे ॥१॥ दृषाकामानां वर्षितारुक्षः ॥१॥ दीप्तः ॥१॥ सो ग्निः ॥१॥ आषधीषु दत्तमाना सु

अश्यामेलेपायाज्या। सूत्रितं च ॥ अश्यामंतं काममग्ने तवोतीति कामायेति ॥ ॥ सैषासप्तमी ॥ ॥ अश्यामंतं काममग्ने तवोतीति अश्यामरविं रयिव १ सुवी
 र ॥ ॥ अश्यामवाजमभिवाजयंतो अश्यामघ्नमजराजरंते ॥ ॥ हे अग्ने ते तव संबन्धिन्वा जुती तस्यारसयतं काममश्यामप्राप्नुयामतमेव कामो वि
 कृणोति हे रयिव १ धनवन्नग्ने सुवीरं पुत्रादियुक्तं रयिं धने अश्यामप्राप्नुयामतथा वाजयंतं वाजमन्नमात्मन इच्छंते वयं वाजं तया हस्तमन्नं अ
 भिमुरख्येनाश्यामप्राप्नुयामहे अजरजरारहितान्ते तदीयमजरं जरारहितं धन्नं द्योतमानं अश्यामप्राप्नुयाम ॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमसप्त
 मो वर्गः ॥ ॥ प्रनयसे तिसप्त चर्षष्टं सूक्तं भरद्वाजस्याध्वं त्रैष्टुभमाग्नेयं प्रनयसे यन्मुक्तं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥ ॥
 ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ प्रनयसा सहस्रं सृनुमन्वा यज्ञेन गातुमवदुक्मानः ॥ ॥ इन्द्रं नृक्षया मरुतां तं वीती होतारं दिव्यं जिगाति ॥ ॥ गातुं उपगी
 तयं क्ता तं वा सहस्रं सृनुं बलस्य पुत्रमग्निं अव १ अजरं क्षणं वा इच्छमान इच्छं स्तोतानव्यसानवीयसानवतरेण यज्ञेन युक्तं स नृ अश्व आभि
 मुरख्येन प्रतिगाति प्रकर्षणं गच्छति कीदृशमग्निं वृश्चदने वृक्तं निर्दग्धं वने येन तादृशं कृष्णयामं कृष्णवर्मानं रुद्रां तं श्वेतवर्णं वीती वीत्या कान्तेन
 यज्ञेन होतारं यष्टारं दिव्यं दिवि भवे ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ सन्धितानस्तन्यतूरो च न स्का अजरेभिर्नानि दद्विर्यं विष्ट ॥ ॥ यष्टावकं १ पुरुतमं १ पुरु
 पृथून्यग्निरनुयाति भवन् ॥ ॥ सोमि १ सन्धितान १ श्वेतमान १ श्वेतवर्णो वर्तते तन्यतु १ राक्षं करोति रोचनस्का १ रोचंते स्मिन् गृह नक्षत्रादीनां ति
 रोचनं अंतरिक्षं तत्र स्थितं १ अजरेभि १ जरारहितं १ नानि दद्विरत्यर्थं राक्षं कुर्वद्भिर्मरुद्भिर्मुक्तो रश्मिर्वायुविष्टो युवतमो यष्टावकं १ शोधकोमि १
 पुरुतमं १ अतिशयेन प्रभूतं १ स नृ पुरुलिबद्धं निपृथूनि स्फूर्कानि काष्ठानि भवन् १ अनुयाति अनुगच्छति स इच्छं वर्तते इति पूर्वत्र संबंधः ॥ ॥ गाह

राम

११६

यनीयोमि १ तमांसिने शान्धकाराणि परिणयत्परिनयति परितोगमयति सर्वस्मादपि दीप्तोमिर्निवर्तयतीत्यर्थः ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥
 लोहिमं इतममर्कं शोकैर्वृमहे महिने १ शोष्यग्ने ॥ इदं नवावसादेवता वायुं पृणंति राधसानृतमा ॥ ॥ अग्ने मंदतमं अत्यंतं कृष्णं ॥
 ॥ अर्कं शोकै १ अर्चनीये १ पूजनीये १ शोकैर्दक्षिणैर्युक्तं हियस्मात् वृमहे संभजामहे यदा अर्कं शोकै १ अर्चनीये १ प्रशस्ये दीप्ते कि
 रणे स्तोत्रे १ साधनं सृते १ वां संभजामहे तस्मात् महिमहत्तमोऽस्मदीयं स्तोत्रं शोषि शृणुहि हे अग्ने नृतमा १ स्तुतीर्नां नेतृमा १ रुविज १ श
 वसावलेन वायुं गंतारं अथवा वायुमिव शवसावल युक्ते मिदं मिव देवतात्मानं वां राधसाहविलक्षणं धनेन पृणंति प्रीणयंति देवताश
 दातृ द्वितीयाया १ सुपांसु लुगिति लुक् ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ नूनो अग्ने वृकेषि १ स्वस्तिवे चिराय १ पथिभि १ पथ्यं ह ॥ ॥ तासूरिभ्यो गृणत रा
 सिसुम्भं मदेमशतहिमा १ सुवीरा ॥ ॥ हे अग्ने नोऽस्मान् अवृकेभि १ वृकास्तेना १ तद्वहिते १ पथिभिर्मार्गे १ रायो धनानि निक्षिप्तं स्वस्ति
 मेण वेषिगमनाय प्रापय अहं १ अहं स १ पापात्पथि १ उक्तलक्षणं मार्गं १ पारय १ अस्मान्निवारय १ सूरिभ्य १ स्तोत्रभ्यो देयानि सुम्भानि सुरवा
 नि गृणते स्तुवते मदीरासि देहि १ वयं च शतहिमा १ शतहं मंतान् संवत्सरान् सुवीरा १ वीर्याज्जायंत इति वीरा १ पुत्रादय १ शोभनपुत्रादि
 सहिता १ संतो मदेमहं ध्याम ॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमसप्त
 मुक्तं यते १ इवेव १ सप्तति प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ इवेव १ सृनुं सहसो युवानमदोद्यवाचं मतिभिर्य

॥ मूर्धनमिति सप्तर्चसप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धवैश्वानरमग्निदेवताकंपष्ठी सप्तम्योजगत्सोऽग्निष्टोत्रं च विष्णुमस्तथा चानुक्रांतं मूर्धनं वैश्वानरा
 संहिदिजगत्संतमिति गतं सूक्तं विनियोगः ॥ विषुवत्याग्निमारुते आद्यस्तुतो वैकल्पिकस्तोत्रियः तथैव सूत्रितं मूर्धनं दिवो अरतिं पृथिव्या मूर्धा
 दिवो नास्ति रग्निः पृथिव्या इति चेति ॥ तत्र प्रथमा ॥ मूर्धनं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृतं आजातमग्निं ॥ कविं संम्राजमतिष्ठिं जनानां
 मासनापात्रं जनयंत देवाः ॥ मूर्धनं शिरोभूतं कस्य दिवो ह्यल्लोकस्य पृथिव्याः प्रथितायाः भूमेः अरतिं गंतारं यदा गंतं स्वामिनं वैश्वानरं वि
 श्वेषानराणां संबन्धिनं कृते कृतमिति सप्तम्ययस्य वानामनिमित्तं सप्तम्येषा कृतनिमित्तं आभिमुख्येन जातं सृष्ट्या दातुं कविं क्रांतं दर्शि
 नं संम्राजं सम्यक् राजमानं जनानां यजमानानां अतिष्ठिं हविर्वहनाय सततं गंतारं यदा अतिष्ठिवत् पूज्यं आसन्नं आसन्नं आसन्नं आसन्नं द्वितीया

राम

१२०

यसममी आस्य सप्तम्यलक्षणेनास्येन हि देवा हवींषिभुंजंते पात्रं पातारं रक्षकं यदा आस्येन धारकं एवं गुणविशिष्टं वैश्वानरमग्निदेवास्तोतारः कृत्वि
 जः देवा एव वा अजेनयंत यज्ञाभिमुख्येनाजीजनतः अरण्योऽसकाशा दुदपादयन् ॥ अथाद्वितीया ॥ नाभियज्ञानां सदनं रयीणां महामाहाव
 मभिसंनवंत ॥ वैश्वानरं रथमध्वराणां यज्ञस्य केतुं जनयंत देवाः ॥ यज्ञानां ज्योतिष्टोमादियगानां नाभिनहनं बंधकं तथारयीणां धनानां स्का
 नमेकनिलयं महं आहारं आक्षयं ते स्मिन्नाहारं तादृशं यदा वृष्ट्युदकधारणं आहारं निषानस्कानीय एवं भूतमग्निं अभिसंनवंत स्तोतारः सप्त
 कृतवन्ति तत्र वैश्वानरं विश्वेषानराणां संबन्धिनं अध्वराणां यज्ञानां संबन्धिनं रथ्ये रथिने यथारथी स्वरथं नयति तद्वन्नेतारं गृहीतारं यज्ञस्य के
 तुं प्रज्ञापकं एवं विधमग्निं देवाः स्तोतारः कृत्विजो देवा एव वा अजेनयंत जनयन्ति मथनेनोत्पातयन्ति ॥ अथ तृतीया ॥ त्वद्विप्रो जायते वाज्यमेव
 होरासो अस्मि मातिषाहः ॥ वैश्वानरत्नमस्मा सुधे हिवसू निराजः सृष्ट्या ययाणि ॥ हे अग्ने वाजी हविल्लक्षणमन्नं वा नृपुरुषः त्वत्त्वं तः सकाशा
 त्वं विशेषेधा वा जायते तुभ्यं हविर्दानेन मेधावी भवति तथा वीरासो वीराः सत्त्वतः अभिमातिषाहः अभिमातीनां शत्रूणां अभिभवितारो जायंते यस्मा
 देवं तस्मात्तु वैश्वानरराज नृराजमाना गेत्वं अस्मा सुसृष्ट्या यानि वसूनि धनानि धेहि निधेहि ॥ अथ चतुर्थी ॥ त्वां विश्वे अमृतं जायमानं
 शिशुं न देवा अभिसंनवंत ॥ तव कृतुमिरमृतं त्वमायन् वैश्वानरयत्ति नारदीदः ॥ हे अमृतं मरणाधर्मरहिताग्ने विश्वे सर्वदेवास्तोतारः जाय
 मानं अरण्योऽसकाशा दुसधमानं त्वां शिशुं न पुत्रमिव अभिसंनवंत अभिसंगच्छंते अभिसंस्तुवंति यदा दीयंतीति देवा रश्मयः ते सर्वे जायमानं

लां अभिसंनवंते असि संगच्छंते यथा पितरः पुत्रमभिगच्छंति अपि च हे वैश्वानराग्ने यत्तयदा पित्रोः पालयिष्योर्धावापृथिव्योर्मध्ये अदीदेः दीप्यसे तदा
नी तव तदीयेः कृतुमिः ज्योतिष्मदिभिर्यगेरमृतं देवत्वं आयनयजमानाः प्राप्नुवन्ति ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ वैश्वानरतवता निवृत्तानि महान्यग्ने
नकिरादधर्ष ॥ यज्जायमानः पित्रोरुपस्थे विदः केतुं वयुनेषु ॥ ॥ हे वैश्वानर विश्वेषां नराणां संबंधि न्येतव तदीयानि तानि प्रसिधानि वृत्तानि
कर्माणि महानि महान्ति नकिरादधर्ष ॥ ॥ ननकश्च नान्यो धर्षति बाधते यत्तयदा तं पित्रोर्धावापृथिव्योरुपस्थे उपस्थाने अंतरिक्षे वयुनेषु गत
येषु मार्गेषु यजमानः स न अक्रां केतुं प्रज्ञापकं सूर्यं स्वर्भानुना वृत्तं अविदः अलं भयः तमोरुपमसुरं स्वतेजसा निवारय नो रूपापय इत्यर्थः
तदा तानि वृत्तानीति पूर्वज्ञानचयः ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ वैश्वानरविमितानि चक्षसासा नूनि दिवो अमृतस्य केतुना ॥ तस्येदु विश्वा भुवना धि मूर्धनि
विद्या इव रुद्रः सप्तविस्त्रुहः ॥ ॥ वैश्वानरस्याग्नेः चक्षसा तेजसा अमृतस्य उदकस्य केतुना प्रज्ञापकेन दिवो ध्रुवलोके स्यसा नूनि समुद्रि
तस्त्वानि नक्षत्ररूपाणि विमितानि निर्मितानि यद्वा दिवो त रिक्षस्य सा नूनि समुद्रितप्रदेशाः मेघात्मकाः विमितानि निर्मितानि धूमविका
रत्वा तेषां तस्येदु तस्येव वैश्वानरस्य समुद्रितप्रदेशानि मूर्धनि मूर्धस्थानीये उपरिवर्तमाने धूममेघात्मना परिणते विधानि व्याप्तानि भुव
ना भुवनानि उदकानि उपरिदेशे सर्वा धृता ज्ञातानि अधिवसंति ॥ यद्वा वैश्वानरात्मकस्य परब्रह्मणो मूर्धनि उपरिप्रदेशे सर्वाणि स्रुतज्ञाता
न्यधिवसंति तथा वया इव पक्षिण इव सप्त सर्पण शीलाः सप्त संख्याका वा विस्त्रुहः नद्यश्च गंगाद्याः रुद्रः रुद्रो हंति अस्मादेव वैश्वानरात् प्रा

पत्यादीनां मिथः संसर्गे अग्नये विविचयेऽहिः कर्तव्या तत्र वितरयेषानुवाक्या ॥ ॥ सेषा तृतीया ॥ ॥ विते विष्णु ग्वातजूता सो अग्ने भासा सः शुचेशु च यश्च
रति ॥ तु विम्रक्षा सो दिव्या नवगवा वनावन्ति धृषता रुजंतः ॥ ॥ हे शुचेशु च यदीत्याग्ने ते तदीया वातजूता सः वातेन प्ररिताः शुचयो निर्मलाः भा
सा सः दीप्तयः विष्णु क्विचरंति विविधं गच्छंति ॥ तु विम्रक्षा सः तुर्विकाष्ठा निस्पृशंतः दिव्या घोतमानाः नवगवाः नूतनगमना स्तोरत्रमयो वनावना
निवर्नंति संभजंते दहंतीत्यर्थः ॥ किं कुर्वंतः धृषता धर्षकेण ते जस्य रुजंतः वनानि धक्षयंतः ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ ये ते शुका सः शुचयः शुचि
ष्मः सां वपंति विषिता सोऽश्वः ॥ अधभ्रमस्तुर्विया विभातिया तयमानो अधिसानुष्टुभे ॥ ॥ हे शुचिष्मः दीप्तिवन् अग्ने ते तव शुका सः शु
चाः ये शुचयो दीप्तयः सां पृथिवी भूमिं वपंति मुंडयंति ॥ केशस्तानीयानो षधिवनस्पती नूदहंतीत्यर्थः ॥ अग्निर्हदातिरो मापृथिव्या इति नि
गमांतरं ते रश्मयः विषिता सः विमुक्ता अश्वा इव दत्तस्तोगच्छंतीत्यर्थः ॥ अधभ्रमस्तुर्विया विभातिया तयमानो अधिसानुष्टुभे ॥ ॥ हे शुचिष्मः दीप्तिवन् अग्ने ते तव शुका सः शु
चाना रूपाया भूमेरधि उपरि सानुसमुद्रितप्रदेशोपर्वतायादिकं प्रतियातयमानः स्वकीयमनुग्रहं यापारयन् उपरि यात्रु वहुलं विभाति विश
षेण प्रकाशते ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ अधजिह्वा पापतीति प्रवृत्ता गोपुयुधो नाशानिः सृजाना ॥ अरस्येव प्रसितिः क्षातिरग्नेर्दुर्वर्तुमी मोदयते
वनानि ॥ ॥ अध अपि च वृत्तावर्धितरग्ने जिह्वा ज्वालापपायतीति प्रकर्षण

राचारुशोभनामतिर्मेनः स्फुटिश्च अस्मै वैश्वानराभयेयवतेतत्सकात्रात्सर्वोचस्यमेवनिर्गच्छतीत्यर्थः। सोमइवयथासोमोदशापवित्रेस्त्वदिति
तद्वत्॥ अथद्वितीया॥ सजायमानः परमेवोमनिव्रतान्यग्निर्व्रतपात्ररक्षत॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥
॥ सर्वेश्वानरोऽग्निः व्रतपात्रं व्रतस्यपालकः परमेवोमनिव्रतपात्ररक्षत॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥
वेदिकानिवा अरक्षतरक्षति अंतरिक्षं च यमिमीत एतदुपलक्षितान् नृची नृलोकान् निर्मितवान् नृन्यासु कृतुः शोभनकर्मैवैश्वानरोऽग्निः महिना
स्वमहिम्ना तेजसा नाकं कलोकं अस्पृशत् स्पृशति स्म॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥ अथतृतीया॥
चर्मणीवधिषणोऽवर्तयद्देवानरो विश्वमधत्त वृष्ट्यं॥ मित्रो मित्रभूतः सर्वेषां अद्भुतो महान् आश्रयभूतो वा वैश्वानरोऽग्निः रोदसी
द्यावापृथिव्यो व्यस्तभ्रातृविशेषेण स्तंभितवान् यथा अधो न पततः तथा स्वकीयदेशं स्फुटितवानित्यर्थः। तथा ज्योतिषा तेजसा तमो धकारं
अंतर्वावत् अंतर्हितं तिरोहितमकृणोत् अकरोत्। वावदिति वातेर्गतिकर्मणो यद्भुगंतस्य रूपं। अपि च धिषणो धारयिष्यो द्यावापृथिवी चर्मणीव
यथापशो विशसिताह चर्मणी शोषणार्थं प्रसारयति तथा व्यवर्तयत् विवृते विस्तृते अकरोत्। किंबहुना वैश्वानरो यमग्निर्विश्वं सर्वं वृष्ट्यं वीर्यं अ
धत्त धारयति॥ अथ चतुर्थी॥ अपासुपस्के महिषा अगृभ्रात विजो राजानमुपतस्कुर्वन्मिय॥ आद्भुतो अग्निमभरद्विस्वतो वैश्वानरं मा
तरिष्वापरावतः॥ अपामित्यंतं रिक्षनाम अपां अंतरिक्षस्य उपस्के उपस्थाने मध्ये महिषा मह-भ्रातैतत्तमहांतो मरुतः अगृभ्रात अगृह्णन्

इमं वैश्वानरं वैधतात्मना वर्तमानमजीजनन्नित्यर्थः। गृहीत्वा च विशाः प्रजाः राजानं स्वामिनं ऋग्मियं अर्चनीयं उपतस्कुर्वन् अर्पितवैश्व
नरमग्ने परावतः सूर्यसमीपे विद्यमानं इतः वेगवान् देवानां इतो दूरदेशात् विवस्वतः आदित्यात् अमरत् प्रसाजभारं इमं लोकं प्रस्थाहन्॥
॥ अथ पंचमी॥ युगे युगे विदथ्यं गण इति शेरयिंशसंधेदिनयसं॥ पयवराजं नद्यं समजरनी चानि वृश्चवनिनं न तेजसा॥ हे अग्ने युग
युगे काले काले विदथ्यं वितथा यज्ञस्तदहं त्वामुद्दिश्य नयसो न वतरां स्फुटिगुणः ३ उच्चरयितुम्यास्मभ्यं रयिं धनं यशसं यशस्विनं पुत्रं च धे
हि विधेहि कुरु। किंच हे राजन् राजमान अजरं जरारहितान्ने पयव बव ज्वेलेव आत्मीयेन तेजसा वनिनं वृक्षमिव अघरीसं अघस्यानर्थस्य श
शितारं शत्रुनी चानी चानि चानि नूनो यथा भवति तथा निवृश्च निधेहि॥ अथ षष्ठी॥ अस्माकमग्ने मधक् सुधारयानामिक्षत्रमजरं सुवीर्यं॥
वयं जयमशतिनं सहस्त्रिणं वैश्वानरवाजमग्ने तवातिभिः॥ हे अग्ने अस्माकं सप्तम्यर्थं पञ्चा अस्मासु मधवस्त्वहं विलक्षणेन धनेन युक्तेषु
क्षत्रं धनं धारयकीदृशी अनामि अनमनीयमनपहायं अजरं जरारहितं अनश्वरं सुवीर्यं शोभनवीर्यं पतं किंच हे वैश्वानराग्ने तवातिभिः स्व
बंधिभीरक्षणे वयं शतिनं शतसंख्यायुक्तं शतपुरुषयुक्तं वा तथा सहस्त्रिणं वाजमन्नं जयमलभेमहि॥ अथ सप्तमी॥ अदधे मित्तवगोपा
मिरिष्टस्माकं पाहि त्रिषधस्त्वसुरीनु॥ रक्षा च नो ददुषां शार्धः अग्ने वैश्वानर प्रचतारी सत्वानः॥ हे द्रष्टव्यं द्रष्टव्यं षणीयवा त्रिषधस्त्वः त्रिषुलो
केषु सहास्त्रा यि नृयदा आहवनीयादिषु विधाय तनेषु यष्ट्यैर्देवैः सहावतिष्ठमानाग्ने अदधे मिः केनाप्यहिंसितेः तव त्वदीये गोपाभिर्गोपिके

सकैसो जेभिः अस्माकं सूरिन् अस्मदीयान् स्तोत्रं न्याहिरक्षह वैश्वानराग्नेद दुष्पाहं विदत्तवर्तानो स्मार्कं शार्धो वलं रसं च त्वान् रूयमानं स्वंप्रच
तारीः प्रवर्धय च ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे दशमो वर्गः ॥ अहश्चेति सप्त च नवमे स्मृकं भरद्वाजस्यार्धं वैश्वानराग्निदेवताकं अनुकांतं वा अहश्चे
ति यदुहं दशरात्रेषु ह नि आग्निमारुतश्च वैश्वानरनि विधानमिदं सूच्यते हि अहश्चेष्टं मध्वो बोना मेति ॥ तत्र प्रथमा ॥ अहश्चेष्टं
महरजुने च विवर्तेते रजसी वेद्याभिः ॥ वैश्वानरो जायमानो नराजा वातिरज्योतिषाग्निस्मांसि ॥ अहरति पुरुषोस्मिन् कर्मणि सहः कृत्स्नं
कृत्स्नं वर्णं एतत्सामानाधिकरण्यादहं शब्दो राजिवाचकः तमसा कृत्स्नवर्णारात्रिश्च अजुने न सोरेण ते जसा अजु कुर्वणं अहोदिवसं अरजसं
स्वस्वभासां सर्वजगदक्षया तो वेद्याभिः अनुकूलं तया ज्ञातव्याभिः वेदिन्याभिः स्ववृत्तिभिः विवर्तेते विविधपर्यावर्तं ते यद्वा रजसी घावा पृथि
यो उपलक्षणमेतत् लोकत्रयं प्रत्यावर्तेते एतच्च वैश्वानराग्नेराज्ञय इति शेषः सहिदेवतात्वेना प्रतिपाद्यः स च वैश्वानरोऽग्निः जायमानो नरा
जा प्रादुर्भवन् प्रवर्धमानो राजेव ज्योतिषा ते जसा तमांसि अवातिरत् अवतिरत्र वधकर्म अवति विनाशयति ॥ अथ द्वितीया ॥ नाहं तंतुं न विजाना
म्योतुं न ये वयं ति समरेतमानाः ॥ कस्य चित्पुत्र इह वक्ता नि परो वदाय वरेण पित्रा ॥ वैश्वानरस्य महत्त्वात् स्यात्पुत्रं विदुः तदर्थं यज्ञैव स्वात्मकं
तया निरूपयन् तस्य दुर्ज्ञानत्वं मनया प्रपादयतीति यज्ञवादिनो मन्यन्ते तंतुं तंतवः पटस्य प्रागायतानि सूत्राणि तानि च यज्ञात्मकस्य वस्त्रस्य गा
यत्र्यादीनि कंदीमिक्तं तदस्त्राणि च ताव्यहं न विजानामि तथा आतुं आतवन्ति तिरश्चीनानि चात्र यज्ञं धि आध्वर्यावाणि च कर्माणि ताव्यहं न विजाना

दुर्भवन्ति आद्रुतिद्वारा सकलं जगदग्नेः सकाशादुत्पद्यत इत्यर्थः ॥ अथ सप्तमी ॥ वियोरजांस्त्यमिमीत सुकृतुर्वैश्वानरो विदिबोरोचनाकविः ॥
परियोविश्वाभुवनानि पप्रथे दध्या गोपा अमृतस्य रक्षिताः ॥ सुकृतुः सुकर्मा वैश्वानरः विश्वेषां नराणां हितो योऽग्निः रजांस्तु दकानि लोकांचा
व्यमिमीत निर्मितवान् तया दिवो ध्रुवो लोकस्य संबन्धिनिरोचनारोचमानानि दीप्यमानानि नक्षत्रादीनि कविः कांतदशमि स नू योऽग्निर्धमिमीत
यश्च विश्वासर्वाणि भुवनानि भूतजातानि याता न्युदकानि वापरि पप्रथे परितः प्रथयत सोयमदधः केनाप्यहिंसितः गोपाः सर्वस्य गोपयितार
क्षिता अमृतस्य अमरणहेतोरुदकस्य रक्षिता पात्रयिता स नू वर्तत इति शेषः ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे नवमो वर्गः ॥ पृथस्येति सप्त च अष्टमं
स्मृकं भरद्वाजस्यार्धं वैश्वानराग्निदेवताकं आद्याः षड्जगत्यः सप्तमी त्रिष्टुप् तथा चातुकांतं पृथस्यां त्या त्रिष्टु विनिचानुर्विशकेह न्याग्निमारु
तमिति विषुवत्याग्निमारुते इदमेव सूत्रं वैश्वानरनि विधानं सूत्रितं च पृथस्य वृत्तो वृत्ते शार्धयि नू चित्सहो जाइत्याग्निमारुत इति विषुवत्याग्नि
मारुते आधोत चोत्तो त्रिपानुरूपो सूत्रितं च पृथस्य वृत्तो अरुषस्य नू सह इति स्तोत्रिया नुरूपा विनि ॥ तत्र प्रथमा ॥ पृथस्य वृत्तो अरु
षस्य नू सहः प्रनुवो च विदया जात वेदसः ॥ वैश्वानराय मतिर्नयसी शुचिः सोम इव पवते चारु रम्ये ॥ पृथस्य संपृक्तस्य व्याप्तस्य यदा
पृथह विलक्षणमन्त इतः वृत्तः वर्धितुः अरुषस्य यजमानस्य जात वेदसः जातानि वेदितुः वैश्वानराग्नेः सहः बलं भवनसमर्थं विदया
विदये यज्ञेनुसि तं प्रनुवो चं प्रअवीमि प्रकर्षणस्तोमीत्यर्थः ॥ एको नुशब्दः पूरकः नयसी नवतरा शुचिः निर्मला यदा स्तोत्रं शोधयित्री

प्रतिपादयति स इतः सर्वे भवानरो मिः तंतुं तंतुं तुच्छानीयानि गायत्यादीनि कुंदां सिक्ततश्चाणि विजानाति तथा स एव तंतुच्छानीयानि यजुंष्या
ध्वयवानि च कर्माणि स एव जानाति क्रतुं या काले काले तत्तदनुष्ठानं समयेव क्तानि च तानि वदाति वदेत यो यवे भवानरः अमृतस्य
गोपाः गोपायितारक्षिता अवः अवस्ताः दुर्लोकं चरन् पाथिवाग्निरूपेण संचरन् परः परस्तात् दिवि अनेन सूर्यात्मना पश्य सर्वं जगत्प्रका
शयन् ईदृमानि परिदृश्यमानानि सर्वाणि चिकेत जानाति स एवेति पूर्वत्र संबन्धः यदा स इतः सर्वं तंतुच्छानीयानि सूक्ष्मभूतानि विजानाति नान्यः
कश्चित् तथा आतुं तंतुच्छानीयानि सूक्ष्मानि भूतानि च स एव जानाति स एव क्तानि च क्तान्युपदेष्टव्यानीमानि क्रतुं या काले काले यदा यदा संप्रदा
यो छेदः तदा वदाति वदेत को सो यो विजानीयात् तदेवेत्यत आह यो वे भवानरः विश्वनरात्मकः परमात्मा अमृतस्य अमृतस्य विमोक्षणस्य गोपार
क्षिता अवः अवस्ताः ससारदशायां चरन् अंतःकरणोपेतं जीवात्मभावेन संचरन् परः परस्तादविद्याया कुर्ध्वं वर्तमानेनानेन उक्तलक्षणं नि
रुपाधिकेन सच्चिदादिलक्षणं रूपेण पश्यन् सर्वं जगत्प्रकाशयन् ईदृमानि चिकेत जानाति तथा च परमात्मानं प्रकृत्य श्रूयते तमेव भान्तम
नुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभातीति ॥ अथ चतुर्थः ॥ अयं होता प्रथमः पश्यते ममिदं ज्योतिरमृतं मर्त्येषु ॥ अयं स जज्ञे भ्रुव आनिपतो
मर्त्येषु चो वर्धमानः ॥ अयं वेभ्यो मिः प्रथमः आद्यो होता मानुषो हि होता द्वितीयः हेमनुष्याः तमिमं पश्यत भजतेत्यर्थः मर्त्येषु मरणस्य भा
वशरीरेषु अमृतं मरणरहितं ईदृवं भवानराख्यं ज्योतिर्जाठिरूपेण वर्तते इत्यर्थः अपि च सो यममिः क्रवो निश्चलः आसमंता निपतो निषण्णः

सर्वे व्यापी अतएव मर्त्यः मरणरहितो पितृशरीरेण संबधात जज्ञे जायते वर्धमानश्च भवतीत्युपचर्यते ॥ अथ पंचमी ॥ क्रवं ज्योतिर्निहितं दृशये कं
मना जविष्मं पतयत्स्व तं शा विश्वदेवाः समनसः सकृताः एकं केतुमभिवियंति साधु ॥ क्रवं निश्चलं मनः मनसः तस्मादपि जविष्मं अतिशयेन वेगवतं
ईदृशं वेभ्यो नराख्यं ज्योतिः पतयत्सुगच्छत्कजंगमेषु प्राणिषु अंतर्मध्ये निहितं प्रजापतिना स्थापितं किमर्थं दृशये कं दर्शनाय किं च विश्वे सर्वदेवाश्च
समनसः समानमनः स्काः सचेताः समानप्रज्ञाश्च संतः एकं मुखं गंतारं वा क्रतुं कर्मणां कर्तारं साधु सम्यग्भिवियंति आभिमुख्येन विविधं प्राप्नु
वंति सेवंत इत्यर्थः ॥ यदा पतयत्सुगच्छत्स प्राणिषु अंतर्मध्ये हृदये मनोजविष्मं मनोपायति शयनगमनयुक्तं क्रवं निश्चलं निर्विकारं तथा च वाजसने
यकं अनेजदेकं मनसोजवाय इति ज्योतिर्ब्रह्म चेतन्यं निहितं केनचित् स्थापितं यो वेद निहितं गुहायां परमेवोमन्निति हि श्रूयते किमर्थं दृशो दर्श
नाय ज्ञानेन हि सर्वं जानाति अपि च दीयंतीति देवा इंद्रियाणि विश्वे सर्वदेवाः सर्वाणि इंद्रियाणि चक्षुराद्याः समनसः मनसा सह वर्तमानाः सकृताः
स तेजः स्काः संतः एकमद्वितीयं केतुं सृष्ट्यादीनां कर्मणां कर्तारं विश्वनरात्मकं परमात्मानं मभिलक्ष्य साधु सम्यग्भिवियंति विविधं गच्छंति देवा एव वा
इमं अभिवियंति आभिमुख्येन विविधं मुपयंति उपासत इत्यर्थः तथा च श्रूयते तदेवा ज्योतिषां ज्योतिरायुर्होपासते मृतमिति ॥ अथ षष्ठी ॥ विमे
कणा पतयतो विचक्षुर्वह ३ ईदं ज्योतिर्हृदये आहितं यतः ॥ विमे मनश्चरति इर आधीः किं चिदृक्षामि किं मुनू मनिष्ये ॥ वेभ्यो नरां आतु कामस्य मम
कर्णा कर्णौ विपतयतः विविधं गच्छतः आतव्यानां त्वदीयगुणानां बद्ध्वा ततः या वेभ्यो नरां दिदक्षमाणस्य मम चक्षुरिदं विपतति विविधं गच्छति इह

वसो हविर्लक्षणधनयुक्तेभ्यो नोऽस्मभ्यं पुरुवाजेभिः वक्त्रैः ऊती कुतिभिः रक्षणैः चित्रं चायनीयैरधिधनं नृसिप्रदेहिधेहि प्रयच्छ। च शो वक्ष्यमाणे
 न समुच्चयार्थः। ये राधसा साधनेन अवसा अत्रेन च सुवीर्येभिः शोभनवीर्यैः अन्त्या जना ननुष्यान् अतिशयेनाभिसंति। अभिमवन्ति तादृशा
 युवांश्चास्मभ्यं देहीत्यर्थः॥ अथ षष्ठी॥ ॥ इमं यज्ञं च नो धाः अग्नेः उवाच त आसानो जुहुते हविष्मान्॥ भरद्वाजेषु दधिषु सुवृत्तिमवीर्जित
 स्य गन्धस्य सातो॥ ॥ हे अग्ने उवाच कामयमानस्त्वं इमं पुरोवर्तियज्ञं यागसाधनं च नो हविर्लक्षणमन्तधाः धेहि स्वात्मनिधारय। यं च रुपुरोडा
 शादिकं आसानं आसीनं उपविशान् हविष्मान् हविर्युक्तो यजमानः ते तुभ्यं तदर्थं जुहुते जुहोति तमिममित्यन्वयः। अपि च भरद्वाजेषु वि
 सुवृत्तिं सुष्ठु दोषैर्वर्जितां कतिदिधिषेधारय गन्धस्य गन्धातिर्निष्ठीभावकम्। मिश्रणीयस्य प्राप्यस्य कजस्यान्नस्य सातो संभजननिमित्ते अवी
 अस्मान् वृषीन् वात्सा॥ अथ सप्तमी॥ ॥ विद्वेषां सीतु हि वर्धयेत्सोमदेमत्रात हि माः सुवीराः॥ ॥ हे अग्ने देवांसि देहन्त शत्रून् विनुहि विविधं
 मया ईलां अन्ने च आस्मदीयं वर्धय वयं च सुवीराः शोभनवीर्यैः पुत्रपौत्रादिभिरुपेताः संतः शतमिहाः शतं हेमन्ताः शतं संवत्सराः नृमदेमत्सा
 ध्यास्मः॥ इति चतुर्थस्य पंचमे द्वादशो वर्गः॥ यजस्व होत रिति षष्ठ्यमेकादशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं वैष्णवमाग्नेयं अनुक्रम्यते च। यज
 स्व षडिति शतरनुवाकाश्चिन शस्त्रयोरुक्तो विनियोगः। यजस्व होतुरिति सूक्ते॥ ॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ यजस्व होत रिति तोयजीयान् नो बाधो मरुतां
 न प्रयुक्तिः॥ आनेमिवावरुणानासत्या धावा होत्राय पृथिवी ववृत्त्या॥ ॥ हे होत र्देवानामाक्षातरग्ने यजीयान् नृयद्वृतमस्त्वं इषितः अस्माभिः प्रा

र्थितः सत्रनेति संप्रत्यर्थे संप्रति प्रयुक्तिः प्रयुक्तो प्रयुज्यमाने यज्ञे मरुतां देवानां बाधः शत्रूणां बाधकं गणयन् स्वायद्वैतदाक्यद्वयं हे होत रग्ने यजस्व दे
 वानित्येकं वाक्यं प्रयुज्यत इति प्रयुक्तिः कर्त्तुं मरुतां बलमिव अस्मत्त्वं बाधो बाधस्वेति द्वितीयं वाक्यं॥ अपि च मित्रावरुणा अहरमिमानी देवो मित्रः व
 रुणे स अभिमानी तो च नासत्या सत्यस्य नेतारो सत्यस्वभावो वानासिकप्रभवो वा अश्विना धावा पृथिवी दिवं पृथिवी चरतां अदेवा होत्राय अस्म
 ध्यायतदर्थं आवृत्त्याः आवर्तयामहे चेत्यर्थः॥ अथ द्वितीया॥ ॥ त्वं होता मंडतमो नोऽध्रुगंतर्देवो विदथामर्त्येषु॥ पावकया जुहोः ३ वृक्षिण
 साग्नेयजस्व तच ३ तव स्वा॥ ॥ हे अग्ने त्वं मर्त्येषु मनुष्येषु अंतर्मध्ये वर्तमानो विदथा विदये यज्ञो होता देवानामाक्षाता भवसि। कीदृशस्त्वं मंडत
 मस्तस्य तमः नोऽस्माकं अध्रुक् अध्रुक् अदो गधा अस्मदर्थं दोहरहितो वा सर्वदा मित्रभूत इत्यर्थः। देवदानादिपुक्तः अपि च हे अग्ने जुहोः कयं ते स्यामाहुत
 य इति जुहोः ज्वालातया पावकया शोधयिष्या आसा आस्थेन देवानामास्य भूतया अग्निर्हविषां वोदातव स्वां स्वभूतां स्विष्टकृता रक्षां तन्वांतनुं यजस्व॥
 ॥ अथ तृतीया॥ ॥ धन्या विधिवेधिषणा वहि प्रदेवां जन्म गणते यजधौ॥ वेपिष्टो अंगिरसां यधुविप्रो मधुर्द्धो मनतिरेभ इष्टो॥ ॥ धन्या धनमिच्छं
 ती धनहेतुभूता धनं च भवानावाधनगणलेधेति यत्विषणा कृतिः हे अग्ने त्वं वाहिका मयं ते विदित्येतत्पदप्रणं। किमर्थं देवान् नृपृथ्यानिंशदी
 नां प्रयजध्वे प्रकर्षणयष्टुत्तदीयजन्म प्रादुर्भावं गणते क्व वते यजमानाय ईदं मृतयजमानार्थं यदायदारवलु अंगिरसां नृषीणां मध्ये वेपिष्टो अति
 शयेन कृतः प्रेरयिता विप्रो मेधावीरेभः स्तोता भरद्वाजः इष्टो यज्ञे मधुमधुवन्मदकरं चंदः स्तोत्रं भनति उवाच यति। तदा धिषणा वहीत्यन्वयः॥ अथ चतुर्थी॥ ॥

आदिकृतस्वपाकोविभावाग्नेयजसुरोदसीउरुची॥ आयुनर्यनमसारातहयाऽत्रंजंति सुप्रयसंपंचजनाः॥ अयमग्निः सुअदिकृत सुप्रय
 तेदीयते कथं भूतः अयाकः पाकः पक्तय प्रज्ञा मूर्खः तद्विलक्षणः पाकः विभावादीतिमानुषः प्रत्यक्षकृतः हे अग्ने सत्त्वं उरुची उरुविज्ञा
 अंचसो विस्तृते रोदसीद्यावापृथिव्यो यजस्व हविषा पूजय ॥ आयुनमनुष्यमतिथि मिव पंचजना मनुष्याः स्तुत्यमान लक्षणः रातहयाः
 दत्तहविष्ठाः संतः सुप्रयसं शोभन हविर्लक्षणा नं अग्निं नमसा नेन हविर्लक्षणेन अंजंति सिधंति तर्पयंति सत्त्वं यजस्व त्वत्पुत्र्यः ॥ अथ पंचमी ॥
 वृंजे हय नमसा वहिरग्नावयामि सुगृह्यतवती सुवृत्तिः अयमक्षि सक्षसदने पृथिव्याऽअथापियज्ञः सूर्येन चक्षः ॥ यद्यदाखलु नमसा
 हविषा सह अग्नौ अग्निसमीपे वहिः वृंजे वृजि छेदनार्थः शिघ्रते अस्त्रियत इत्यर्थः सुवृत्तिः सुपापेयजमाने अथापि आश्रितो भवति तत्र दृष्टं
 तः सूर्येन चक्षुः यथा सूर्यसर्वस्य प्रेरके आदिस्य प्रकाशं तेजः समवेति तद्वत् ॥ अथ षष्ठी ॥ दशस्यानः पुर्वणी क होतर्देवभिरग्नेऽग्निभि
 रिधानः रायः सूनो सहसो वावसानाः अतिस्वसेम वृजं नां ह ॥ हे पुर्वणी क वडु ज्वाले होतर्देवानामाहोतरग्ने देवैद्योतिमाने रग्नेऽग्निभिः
 तद्विभूतिभूतेः साधं इधानाः इध्यमानो दीप्यमानः सूनो स्मभ्यं रायो धनानि दशस्य प्रयत्नं हे सहसः सूनो बलस्य पुत्रास्तवावसानाः हविषा
 सो आत्मा दयतो वयं वृजं न न शत्रुमिव अहः पापं अतिस्वसेम अतिगच्छेम अतिकामे मेत्यर्थः ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे त्रयोदशो वर्गः ॥ मध्ये
 होतृतिष्ठ चंद्रादशं सूक्तं भरद्वाजस्या वै वैष्णवमाग्नेयं मध्य इत्यनुक्रांतं प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥ तत्र प्रथमा ॥

स्येव पुरोदधिध्वं विभावा विशेषेण दीप्यमानः जातवेदाः जातानां वेदितासोऽग्निः हियस्मात् नोस्मान् स्वधराशोभनयागान् करतिकरोति तस्मात्पुरोदधिधूमि
 त्युच्यते ॥ अथ द्वितीया ॥ तमुद्युमः पुर्वणी क होतर्ग्ने अग्निभिर्मनुषः इधानाः स्तोमं यमस्मे ममते वडां घृतं न शुचिमतयः पवते ॥ हे द्यु
 मः दीपिमनु पुर्वणी क वडु ज्वाले होतर्देवानामाहोतरग्ने अग्निभिः तवावयवभूतैरग्निभिः साधं इधानः समिध्यमानो दीप्तः सूनो मनुष्या मनुष्य
 स्य स्तोतुस्तमुतं स्तोमं शृण्विति शेषः ॥ इति पदपूरणं यं स्तोमं स्तोत्रं शर्षसुखकरं घृतं न पवित्राभ्यामुत्तुतं घृतमिव कुचिदुत्तं अस्मा अग्नये मम
 यः मंतारस्तोतारः ममते वममता नाम त्रत्स्वादिनीरायं धंतमसो माता सेवपवते पुनंति स्तवंति दोषवर्जितं मुसारयतीत्यर्थः तं स्तोममित्युच्यते ॥
 अथ तृतीया ॥ पापायसः अवसामर्षे बुयोऽअग्नये ददात्रा विप्र उक्थे ॥ विजामिस्तुतिमिश्चित्रशोचि व्रजस्य सातागोमतो दधाति ॥ सायं
 यजमानः मर्त्येषु मनुष्येषु मध्ये अवसानेन पापायवर्धते विषो मेधावी यो यजमानः उक्थे स्तुतिमिः गोमतः गोभिर्युक्तस्य व्रजस्य गोष्ठस्य सातासा
 तो संभजते दधाति धारयति ॥ अथ चतुर्थी ॥ आयः पप्रो जायमान उवीहरे दशाभासा रुक्माधा ॥ अधवडु चित्रमनुम्याया क्षिरः शोविषा
 ददशापाकः ॥ रुक्माधा रुक्मवर्मायोऽग्निः जायमानः प्राडुर्भवन् उवीहरे विस्तीर्णो घावापृथिव्यो हरे दशाभासा रुक्मादीणा आपप्रोत्रा
 प्ररयति सपावकोग्निः अध अनंतरं रुम्यायाः शत्रिना मेततरावेः संबंधिवडु चित्रवडु पितमः अधकारं शोविषादीत्यातिरुक्वददशो दृश्यते ॥
 अथ पंचमी ॥ नूनश्चित्रं पुरुवाजा भिरुतीऽअमेरयि मघवडा अधेहि ॥ येराधसाश्ववसा चात्यन्ता सुवीर्यभिश्चाभिसंतिजना ॥ हे अग्ने मघ

च. भा.
१२६

उतोऽसर्वस्य प्रेरकः सूर्य इव अधनिस्समार्गे अंतरिक्षे अघोतप्रकाशते अपि च अदोघोन अदोघ इव यद्वा प्राणरूपेण सर्वेषामदोघावायुरिव तादृशः
अमर्त्यो मिरलरहितः सोऽग्निः ओषधीषु ओषधयो धीयंत इत्योषधानिव नानितेषां इविता श्रीधृष्णमी सन् अवर्चकेनाप्यवारणीयश्च भवन्त्य
नूत्रात्मना स्वप्रकाशेनैव चेतति चेतयति सर्वजगत् ज्ञापयति ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ सास्माकेभिरेतरीन इहैरग्निहवे दमः आजातवेदाः ॥ इन्द्रो
वचः कृतानां वासः पितेव जारया यियज्ञैः ॥ ॥ जातवेदाः जातधनो जातप्रज्ञो वासोऽग्निः अस्माकेभिः अस्मदीयेः स्तोत्रभिः एतरीन एतुरियाजमा
नपुरुषे विद्यमानानि स्तोत्राणि तथा त्वंतं सुखकराणि तथा शुषेः सुखकरैः स्तोत्रैः दमे अस्मदीययज्ञगृहे अभिमुख्येन स्तवे स्तूयते अपि च
इन्द्रोऽसुमः स एव अन्नं यस्य स तथोक्तः अतएव वचनं नूत्रानि संभजन् कृतानं कृतुना आत्मा येन कर्मणा च अर्वांगं तासवति तत्र दृष्टीतः उस्व-
दितेव पिता पालयिता वत्सनां जनको वा उस्वो वृषः स इव स ययामिधुनार्थं श्रीधृंगच्छति तद्वत्तयज्ञैः यज्ञवद्विर्यजमाने अजारया यिस्तयते जर-
तेः स्तुतिकर्मणा एतदुप ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ अधस्मात्पनयंति भासो वृथा तदनुयाति पृथ्वी ॥ सद्यो यस्येन्द्रो विषितो धवीयानृणो न ता युरतिध-
नाराट् ॥ ॥ अधस्मिन् लोके स्मेति पूरणः अस्याग्नेर्भासो रश्मी नूपनयंति स्तोतारः स्तुवंतियद्यदा वृथा अनायासेन तक्षत नू कुर्वन् नूत्रानि
सम्यक् दहन् नृपृथिवीं विस्तीर्णो अरणि रूपां अनुयात्यनुगच्छति तदानीं पनयंतीत्यन्वयः ॥ सोऽग्निः स्यंदः स्यंदनवान् विषितः विमुक्तः प्रतिव-
धरहितः अतएव सद्यः श्रीधृं धवीयानृगंत तमो भवति कद्रवः ऋणो न ता युः ऋणोतिर्गतिकर्मा ता युरिति स्तेननाम यथा स्तेनः श्रीधृंगंता भ-

राम
१२६

वतितद्वत्सो यमग्निः धनं नाम रुभूमि मति कर्मराट् राजते यदा धवंत्यस्मादापद्रति धन्वांतरिक्षं अतिशयेनांतरिक्षमति कर्मराजते ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥
॥ सत्तनो अर्वां निदाया विश्वेभिरग्ने अग्निभिरिधानः ॥ वेधिरा यो वियासि दुक्षु नाम देम शतहिमाः सुवीराः ॥ ॥ हे अर्वां अंतराग्ने सता दृशस्व
निदायाः निदिः ॥ ॥ प्रजायाः निदाया एव वायहति शेषः ॥ कथं भूतः सन् विश्वेभिः सर्वैरग्नेभिः त्वत्त्वात् भूतैः इधानः इध्यमानः सन् नरा-
यो धनानि चास्मानृगमया यदा हविल्लक्षणानि धनानि वेधिका मयसे दुक्षु नाः दुःखकारिणीः शत्रुसेनाः वियासि च विविधं गमयसि वयं
च सुवीराः शोभनपुत्रपौत्राः सतः शतहिमाः शतसंवत्सरा नृमदेम ॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे चतुर्दशो वर्गः ॥ ॥ तद्विध्वेति षष्ठं चैत्रयोद-
शो सूक्तं भरद्वाजस्यार्षेः ह्युभमाग्नेयं तद्विध्वेत्यनुकांतं प्रातरनुवाकाभिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ तद्विध्वो सुभगसो
भगाः न्यग्ने विर्यति वनिनो न वयाः ॥ अहो रयिर्वाजो वृत्रतूयै दिवो वृष्टिः शज्जो रतिरपी ॥ ॥ हे सुभग शोभनधनाग्ने विश्वा विश्वानि सर्वाणि सो-
भगानि धनानि त्वत्त्वतः विर्यंति विविधं निर्गच्छंति तद्विहिरण्यमूलत्वात् सर्वेषां धनानां विहिरण्यं चाग्नेः सकाशादुत्पन्नं तस्य रेतः परापत-
त तद्विहिरण्यमभवदिति क्रतेः ॥ निर्गमने दृष्टांतः ॥ वनिनो न वयाः यथा वृक्षात् शारवा विविधं निर्गच्छंति तद्वत् यथारयिः पूत्रुसंघश्च त्वत्सह-
वः अहो रयिर्वाजो वृत्रतूयै दिवो वृष्टिः सापि च त्वतः त्वत्त एवेति ॥ अग्नो प्रास्ता कुतिः सम्यगादिसमुपतिष्ठते आदित्या जायते वृष्टिर्दृष्टेरन्नं ततः प्रजा-

इतिस्मरणात्॥ अतस्त्वमीश्वरः सर्वः सत्यः सन् अणुमुदका नो रीतिर्गमयिता भवसि॥ अथ द्वितीया॥ ॥ त्वं भग्नो न आहिरत्नमिषे परिज्वेव क्षयसि
 दस्मवर्चा॥ अग्नेमित्रो न बृहतः कृतस्त्यासि क्षता वायस्य देव भूरे॥ ॥ हे अग्ने भग्नो भजनीयस्त्वं नोऽस्मभ्यं रत्नं रमणीयं धनं आद्वेष आगमय प्रयच्छ
 इत्युगता विसृज्येत द्रुपः॥ हीति पूरणं दस्मवर्चा ददर्शनीयदीप्ति स्थं परिज्वेव परितो गता वायुरिव क्षयसि सर्वं निवससि यद्वा क्षयति रेभ्य र्कमा
 सर्वस्ये शिषे हे अग्ने मित्रो न प्रमीते स्त्राय को देव इव बृहतो महतः कृतस्त्यस्य स्य यज्ञस्य वा क्षतासि क्षदतिस्त्रदानकर्मादाता भवसि॥ तथा
 हे देव द्योतमाना मे भूरे॥ बहुलस्य कामस्य वननीयस्य धनस्य च दाता भवसीत्यनुषंगः॥ अथ तृतीया॥ ॥ ससत्यतिः शवसा हंति वृत्रमग्ने
 विप्रो विपणे भर्त्ति वाजं॥ यत्वं प्रचेतः कृतजातराया सजोषान प्रापां हि नोषि॥ ॥ हे अग्ने सत्यतिः सतां पालयिता स पुरुषः वृत्रमावरकं शत्रुं शव
 सावलेन हंति स च विप्रो मेधावी स नूपणे र्वजिणः एतन्नाम्नाः सुरस्य वाजमर्न वलं वा विभर्त्ति विजुष्य हरति ह्यहो भर्त्ति भर्त्तुं हे प्रचेतः प्र
 कृष्टमनः हे कृतजातः कृतमिति यज्ञनामतदर्थं जाताग्ने अपां न प्राणपातयि जापुत्रेण मध्यमस्थानेन वेधताग्निना सजोषाः सततं स्वयं पुरु
 षं राया चतुर्थ्यर्थं तृतीया॥ धनार्थं हि नोषि प्रेरयसि सहंतीत्यन्वयः॥ अथ चतुर्थी॥ ॥ यस्ते सूनोः सहसो गीभि रूक्ते र्यज्ञे र्मर्तो निज्जिति वे
 दानः॥ विश्वं स देव प्रतिवारमग्ने धत्ते धान्यं पत्येव सव्ये॥ ॥ हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने ते तव निज्जितं तैश्च मर्तो मनुष्या यजमानः गी
 भिरुज्जितिभिः उक्तेः शस्त्रे यजमानः साधने हविर्भिश्च वेद्या वेद्यायां यज्ञधूमोऽनदू प्रापयति समर्तः हे देव द्योतमानाग्ने विश्वं सर्वं पर्याप्तं वा श

मध्ये होता दुरोणे बर्हिषो रात्रिस्तोदस्य रोदसी यजध्वे॥ अयं स सूनुः सहस्र कृता वा दूरस्सूर्यो निशो विषाततान॥ ॥ होता देवाना माक्षाता बर्हि
 षो यज्ञस्य रादराजाऽग्निः तोदस्य तु द्योते तपसा पी ज्यत इति तोदो यजमानः दुरोणे गृह मध्ये निषीदतीति शेषः॥ किमर्थं रोदसी द्यावा पृथिव्यो यजध्वे
 यहुं मता दशो यं सहस्रः सूनुः सहस्रस्युत्रः कृता वा सत्यवान् यज्ञवाचा अग्निः सूर्यो नि सूर्य इव दूरतः दूरत इव शो विषाते जसाततान आतनोति
 विस्तारयति दूरदेशो वर्तमानोपि सूर्य इव सर्वं जगद्भासयतीत्यर्थः॥ अथ द्वितीया॥ ॥ आयस्मिन्ने स्वर्णके यजत्र यक्ष इज सर्वताते वनुद्यौशा
 विषधस्त्वस्त रुषो न जं हो हव्या मघानि मानुषा यजध्वे॥ ॥ द्यौः स्तोता सर्वताते वद्वशस्तेन यजमानो नो मेतत्सर्वतातो सर्वे स्तायमाने यज्ञो यद्वा
 सर्वशस्त्वार्थिक स्ताति प्रत्ययः॥ सर्वस्तोता हे यजत्र इष्टव्यराज नृराज मानाग्नेऽप्यपके ते यस्मिन् त्वेत्वेत्वे सु अत्यंतं नुक्षिपं आयक्षत् आयज
 ति हवींषि जुहोति विषधस्त्वः विषुलोकेषु सह स्त्वितः॥ यद्वा गा हं पत्यादिरूपेण विधा वस्त्वितः ता दशस्त्वंतत रुषो न तरिता सूर्य इव जं हः शीघ्र
 गता भवः जं ह इति हंतेर्गतिकर्मणो रूपं॥ यद्वा सृष्टुवन तरणयो रित्यस्मात् कसोरूपं तत रुषः तत र्वा निति तस्य षष्ठ्या रूपमेतत्॥ तत रुष इति त रिनुः
 सूर्यस्य वजं हो वेगस्तव भवत्वित्यर्थः॥ किमर्थं मघानि मंहनीयानि प्रशस्यानि मानुषा मनुष्याणां संबंधी निहव्या हव्या निहवीषियजध्वे यहुं द
 वेभ्यो दातुं॥ अथ तृतीया॥ ॥ ते जिघ्रायस्वारतिर्वने रादो अध्वन्नृधा सानोऽग्रद्यौत्॥ अज्ञेघो न द्रविता चे तत्ति स्म नमर्त्यो वत्र ओषधीषु॥ ॥
 यस्यामः अरतिर्गंत्री ज्जलाते जिघ्रा अति द्रायेन तेजस्विनी सती वने रादो वरूपेण अरण्ये राजमाना वर्तते वृधसानो वर्धमानः साग्निः तोदो अध्व

दशार्थधान्यं प्रतिघते वसये ॥ वसुभिश्च पश्यते संगच्छते ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ तान्भ्य आसौ प्रवसा सुवीराग्ने स्नो सहस ॥ पुष्यसेधा ॥ कृणो विप
लुवसा भूरिषभो वयो रुकायारये जसुरये ॥ ॥ हे सहस ॥ स्नो सहस स्पृशे सुवीरा शोभने ॥ पुत्रैरुपेतां सौ प्रवसा सुभवांसि शोभना न्यजातिता
तानि नृभ्यः शत्रुजनेभ्यः आहस्यधाः अस्मा सुधेहि ॥ किमर्थं पुष्यसे पोषणार्थं यद्वा नृभ्यः स्तुतीनां नेतृभ्योऽस्मभ्यं आधेहि अभिमुख्येन प्रय
च्छ ॥ शवसा बलेन युक्तं भूरिबहुलं पञ्च ॥ पशोः संवर्धिदध्यादिलक्षणं यद्वयो नृकाय अदा जेजसुरये उपहायिने शत्रवे कृणो विकरोषित
दन्तमाहत्यास्मभ्यं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ वया हि स्नो सहसो नो विहायाः ॥ ग्रेतो कंतनयं वाजिनो दाः ॥ विश्वामिगीभिर्भिर्भूतिमभ्यां
मदेमशतहिमाः सुवीरा ॥ ॥ हे सहस ॥ स्नो ग्रे विहायाः महन्नामेतत्सहस्रं नो स्माकं वया वदिताहितोपदेष्टा भव ॥ अपि च तो कं पुत्रं तन
यंतसुत्रं च वाजि अन्तयुक्ता नो स्मभ्यं दा ॥ देहि ॥ अहं स्तोता विश्वामिः सर्वाभिगीभिः स्वविषयाः पूति कामानां संपूर्तिं अभ्याश्यां अभिप्राप्नुयां
अन्यज्जतं ॥ ॥ इति चतुर्थपंचमे पंचदशो वर्गः ॥ ॥ अग्नय इति षष्ठं चतुर्दशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धमाग्नेयं षष्ठीशक्करी ॥ शिष्टाः पंचानुष्टु
भः ॥ तथा चानुक्तं अग्नय आनुष्टुभं शक्करीयं तमिति ॥ प्रातरनुवाकान्ते ये कृतावाश्विनश्चास्त्रे चेदं सूक्तं ॥ सूत्रितं च ॥ आग्नेयो होता जनिहेति
अतिरात्रे शत्रुवीराख्ये चत्वारोऽहो नृतीयेऽहनीदं सूक्तं ॥ आज्यशस्त्रं सूत्रितं च ॥ अग्नयो मसोऽद्विद्वति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ अग्नयो मसोऽद्वि
द्विद्विद्वं जुजोषधीतिभिः ॥ मसन्नुषप्रपूर्यद्वेषं तुरीतावसे ॥ ॥ यो मसो मनुष्यः ॥ अग्नौ अग्नौ अग्निविषयं दुवः ॥ परिचरणं धियं कर्म य

च० वे० भा०

१३०

शादिलक्षणं धातिभिः स्तुतिभिः सार्धं जुगोषं सेवते आचरति समर्त्यः पूर्वः पूर्वेषां मुख्यः स त्रिप्रंभसत्प्रभासेत्प्रकृष्टप्रकाशवान् भवेत् अवसेपुत्रा
दीनीरक्षणार्थं द्विषमचं चवुरातवृणीतसंभजेत शत्रुसकाशान् लभेतेत्यर्थः ॥ अथ द्वितीया ॥ अग्निरिधिप्रचेताऽअग्निर्वेधस्तमन्वपि ॥ अग्निं हता
रमीलते यज्ञेषु मनुषो विद्वा ॥ अग्निरित् अग्निरेव प्रचेताऽप्रकृष्टज्ञानवान् नान्यऽकश्चित् हियस्मादेवं तस्मात् वेधस्तमो विधातुतमऽअतिशयेन हविर्व
हनादीनां कर्मणां कर्ता ऋषिऽसर्वस्य द्रष्टा भवति । मनुषो मनुष्यस्य यजमानस्य विश्वप्रजाऽऽत्स्विलक्षणऽहोतारं देवानामाहोतारं तादृशमग्निं यज्ञ
पुयागेषु ईलते स्तुवेति ॥ अथ तृतीया ॥ नानाधर्मवसेस्य धर्मे रायो अर्थऽशान्तुर्वतो दस्युमायवा व्रतैऽसी क्षतोऽअवर्तः ॥ हे अग्ने अर्थऽअरेऽपुत्रो रायो ध
नानि अवसेत्स्वत्तोतृणां रक्षणार्थं नानात्वत्सकाशात् पृथग्भूतोऽस्य धर्मे अहमेव पालयानीति स्पर्धां कुर्वेति आयवो मनुष्यास्ते च स्तोतारऽदस्य उपशयि
तारं शत्रुं तूर्वतो हिंसेत श्वेतैऽलवदैवत्यैरागैऽअवर्तं व्रतविरोधिर्नयागविरोधिर्न च पुरुषं शीक्षतं क्षीक्षतं सोऽदुमभिर्भवितुमिच्छंतऽसेवते ॥ अथ चतुर्थी ॥
अग्निरस्मा मृतीषाहं वीरं ददाति सत्यं ॥ यस्य त्रसंति शवसऽसं वक्षिषा त्रयोभिया ॥ अयमग्निऽवीरं पुनैऽददाति स्तोतृभ्यऽप्रयच्छति कीदृशं पुत्रमस्मां अ
पामाप्तयानां कर्मणां सन्निवारं संभक्तारं ऋती षहं ऋतीनामरातीनां सोढारं अभिभवितारं सत्यं सतां कर्मणां पालयितारं यश्च सं वक्षिषं दर्शनं सति
शवसो वलात् भियाभीत्या शत्रवस्त्रसंति उद्धिजंति । तं वीरमित्यन्वयः ॥ अथ पंचमी ॥ अग्निर्हि विश्वानि हो देवो भर्तृमरुथति ॥ सहवायस्यावृता रयि
र्जिघृक्षतः ॥ सहवासो बलं तद्वा नू देवो दानादिगुणयुकोऽग्निऽविघ्ननाशनेन युक्तऽसन्तं मर्तं मनुष्यं यजमानं निदो निंदकात् उरुथेति रक्षति हीति पृ

राम

१३०

रक्तं यस्य मर्त्यस्य रयिः हविल्लक्षणं धनं अचतः रक्षः प्रभृतिभिरनाकादितं वा जेयसेषु अचतः अन्यैर्यजमानैरसेभक्तं तस्यैवासाधारणं हविषीतं यजमानं उरुष्य
तीत्यनुयः ॥ अथ पृष्ठी ॥ अकानो मित्रमहो देवदेवानमेवोचः सुमतिं रोदस्योः ॥ वीहिसुस्तिं सुस्तिं दिवो नृदिषो अं हं सिद्धिं तातरे मतातरे मतवावसात
रेम ॥ ॥ व्याख्यातेयं ॥ अक्षरायं स्तु अनुकूलं दीप्ते दानादिगुणयुक्ता मेधावापृथिव्योरभिगतस्त्वं अस्मदीयं सुष्टुतियं व्यानृदेवानृपतिवोचः प्रब्रुहि दि
वः स्तुयते नृनस्मानुमुनिवासे अविनाशो गमय । वयं वत्सदातु देहं नृपापानितस्फला नि दुर्गमानि चाति कमेम । व्यवहितानि जन्मान्तरकृतानि वा
अतिक्रमेम त्वदीयेन रक्षणेनायं तं कामति ॥ इति चतुर्थस्य पंचमेषोऽंशो वर्गः ॥ इमं मृषुव इत्येकोन विंशद्वचं पंचदशो मृक्तं । आंगिरसस्य वीतहव्य
स्य भरद्वाजस्यार्ष आग्नेयं आद्योनवजगत् ॥ तृतीया षष्ठ्योऽंशोऽतिशक्नोति शक्नोति पंचदशी सप्तदश्यानुष्टुप् । अष्टादशी बृहती । दशम्याद्या पंचमी षोडशी एकोनविं
शी चेति सप्तविष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । इमं मृषुव इत्येकोन वीतहव्यः ऋषिः ऋषिर्वा जागतं शब्दशम्यास्तृतीया पंचदशोऽंशोऽतिशक्नोति शक्नोति अनुष्टुप् बृहत्यानु
षांयेति । प्रातरनुवाके आग्नेयं क्रतो आश्विनं द्वात्रे आदिमोऽर्धं च ॥ सूत्रितं च । इमं मृषुवोऽतिथिमुषबुधं मिति नवेति । दशरात्रे पंचमहनि आद्यं नवचं सूत्रि
तं च इमं मृषुवोऽतिथिमुषबुधं मिति नवाज्यमिति ॥ तत्र प्रथमा ॥ इमं मृषुवोऽतिथिमुषबुधं विश्वासो विशांपतिर्भुजसेजिरा ॥ वेती हि वो जनुषाक
जिदाशुविज्या किं दन्तिगर्भोयदच्युतं ॥ देवीतहव्यः ऋषे भरद्वाजवः ॥ विभक्तिवचनयोर्त्ययः ॥ इमं मृषुवोऽतिथिमुषबुधं विश्वासो विशांपतिर्भुजसेजिरा ॥ वेती हि वो जनुषाक
धयाः ॥ इति प्रसाधनकर्म तियास्कः कीदृशोऽतिथिस्ततं गतारं यद्वा अतिथिवत् पूज्यं उषबुधं उषासि प्रसिद्धं विश्वासो सर्वासां विशांपतिर्भुजसेजिरा ॥

२० वे ० भा ०

१३१

रं जनुषाजन्मनास्तत्तुवमुचिः बुधो निर्मलो वाग्निः कश्चित्कदाचित्कस्मिंश्चिद्वागकाले शिवो क्लृप्तो काल आवेति आगच्छति तदानीं प्रसाधयेत्यन्वयः १ एवं प्रसा
दितोऽग्निर्गर्भः अरण्योर्मध्ये भवत्तुवर्तमानः यद्वाद्यावापृथिव्यागर्भभूतः सन्नयत हविः अच्युतं अतिरहितं नित्यं त्वं अग्निहोत्रादिसाधनभूतं पयः प्रभृति
तज्ज्योक्तिरविरकालं अतिभक्षयति ॥ अथ द्वितीया ॥ मित्रं नयं सुधितं भृगवो दधुर्वनस्पता वीज्यमूर्ध्वशोचिर्व ॥ सर्वं सुप्रीतो वीत हव्ये अक्षुतप्र
शस्तिभिर्महयसे दिवे दिवे ॥ वनस्पतावरण्यां सुधितं सुष्टु निहितं इज्यं स्तुत्यं कुध्वशोचिर्व उद्धितं तज्जं यमग्निं त्वं मित्रं न मित्रं मित्रं सखिभूत
मिव भृगवो महर्षयः दधुरा दधुः ॥ गृहे स्थापितं वेतः ॥ हे अक्षुत भगवन् अग्ने सता दृशस्त्वं वीत हव्ये एतत्तु संज्ञके केषो सुप्रीतः सुष्टु प्रियमाणो भ
वः दिवे दिवे प्रतिदिने प्रशस्तिभिः प्रकृष्टैस्तोत्रैः महयसे पूजयेसे ॥ भरद्वाजः कृषिष्वेत् वीत हव्ये दत्त हविके भरद्वाज इति योजनीयं ॥ अथ तृतीया ॥
सत्वं दसस्या वृको वृधो भूर्यः परस्यांतरस्य तरुषः ॥ रायः सूनो सहसो मर्येष्ठा हिर्यं वीत हव्याय सप्रथो भरद्वाजाय सप्रथ ॥ हे अग्ने सर्वं
सता दृशः अष्टको बाधकरहितं त्वं दक्षस्यानुष्ठानसमर्थस्य वृधो वर्धयिता भूर्भुवसि ॥ तथा परस्य विप्रकृष्टस्य अर्यः आरः शत्रोः अंतरस्यांति
कतरस्य निरुहस्य शत्रोः अंतरस्यांति कतरस्य निरुहस्य शत्रोः तरुषः तरिता भवसि ॥ अतः कारणात्तद्देसहसः सूनो सप्रथः सर्वतः पृथुस्त्वमग्रे
षु मनुष्येषु मध्ये भरद्वाजाय संभृत हविलक्षणायान्नाय ॥ वीत हव्याय वीतं हव्येन ता दृशाय भरद्वाजाय रायो धनानि ह्वहिर्मही च आयुश्च प्रय
च्छास प्रयदतिपुनरुक्तिरादराया ॥ अथ चतुर्थी ॥ कताने वोऽतिथिस्वर्णं मग्निं होतारं मनुष्यं स्वधरं ॥ विप्रं नक्षत्रं च स सुहृत्

राम

१३२

॥ दशमेहयाग्निमाकृतसमिधमिति त्वो जातवेदस्य निविधानार्थः सूचिते वा समिधमग्निं समिधागिरा गृणत्ति त्वचश्चेति तत्र प्रथमा सूक्ते सममी ॥ ॥ समिध
मग्निं समिधागिरा गृणत्ति चिपावकं पुरो अधरे ध्रुवं ॥ विप्रहोतारं पुरुवारमदुहं केविं सुमेदीमहे जातवेदसे ॥ ॥ समिधं सम्यग्दीप्तमग्निं समिधा समिधनहे
तुभूतयागिरा गृणत्ति त्वो मि। यदा समिधा समिद्धि दारुभिः समिधं सम्यगिधं अपि चतुर्विधं पावकं सर्वेषां शोधनं ध्रुवं निश्चलं अग्निं अधरे यज्ञे पुर
स्फरोमीति शेषः विप्रमेधा विने होतारं देवानां माहातारं पुरुवारं बहुभिर्वरणीयं अदुहं अदो धारं सर्वेषामनुकूलं कविं कांतदर्शनं जातवेदसं जातानां वेदिता
रमग्निं सुमेदीं सुखकरैः स्तोत्रैः महे संभजामहे ॥ यदा द्वितीया र्थे तृतीया ॥ सुस्नानि धनानि र्दमहे याचामहे ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ त्वां इतमग्नेऽ अमृतं युगे यु
गे हव्यं वाहं दधिरे पायुमीज्जं ॥ देवासश्च मर्ताश्च जागृविं विभुं विश्वं तिनमसानि षेदिरे ॥ ॥ हे अग्ने त्वां देवा सो देवाश्च मर्ता सोमनुष्याश्च इतं दधिरे कृतवन्तः शकी
दृशं तं अमृतं अमरणं युगे युगे काले काले यागानुष्ठानसमये हव्यं वाहं हव्यानां हविषां वोढारं पायुपालयितारं र्दं शं स्तुत्यं ते च उभयविधाः जागृविं जागर
णशीलं विभुं व्याप्तं विश्वं तिनमसानि नमस्कारेण हविलक्षणं नानेन वा निषेदिरे उपसेदिरे ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ विभूषन्म
उभयांऽ अनुव्रता इतो देवानां रजसी समीयसे ॥ यते धीतिं सुमतिमावृणीमहे धस्मानस्त्रिवरुथः शिवो भव ॥ ॥ हे अग्ने उभयां न उभयविधान् देवान् मनुष्यां
श्च विभूषन् विशेषेण भूषयन्तं कुर्वन्तं अनुव्रता अनुव्रतेषु कर्मसु यागेषु देवानां इतः स नृजसीया वापृथिव्या समीयसे सर्वराशिः देवानां नेतुं ध्रुवलोकां
गच्छसि ॥ अर्वाचं नेतुं र्दमलोकां च यत्तु यस्मिन्नेतुं भ्यं तदर्थं धीतिं कर्म सुमतिं शोभनां स्तुतिं च आवृणीमहे वयं संभजामहे ॥ अध अतः कारणात् त्रिवरुथः त्रिस्ताने

राम

१३२

नोस्माकं शिवः सुखकरो भवेत्येतत्सदृशं ॥ ॥ प्रातरनुवाका भिनशास्त्रयोराग्नेये कर्तौ त्रेष्टुमेहं दसिखं सुप्रतीकमित्याद्याः षड्वचः सूचिते वा त्वं सुप्रतीकमि
ति षडिति तत्र प्रथमा सूक्ते दशमी ॥ ॥ तं सुप्रतीकं सुदृशं स्वचमविदो सो विदुष्टं सपमं ॥ सयद्वा द्विष्वा वयुनानि विद्वान्प्रहव्यमग्निं रमृतेषु वोचत ॥ ॥ अविदो सो
वेदुष्यरहिताः अलममतो वयं विदुष्टं विद्वतरं सर्वज्ञं तमग्निं सपेमसं परिचयेम ॥ कीदृशं सुप्रतीकं शोभनागं सुसंदृशं शोभनं दृष्टारं सुष्टु अर्चं तं गच्छं तं किं च
सतादृशोऽग्निः यश्च देवान्यजतु ॥ विश्वासर्वाणि वयुनानि ज्ञाननामेतत्सदृशं ज्ञातव्यं वर्तते ज्ञातव्या न्यर्थं ज्ञातानि विद्वान्ज्ञानं नग्निं रमृतेषु मरणरहितेषु दे
वेषु अस्मदीयं हविः प्रवोचत प्रवृत्तुः युष्मदर्थं हविः कल्पितं तदर्थं यूयमागच्छतेत्ययं कथयतु ॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमेऽष्टादशोऽवर्गः ॥ ॥ अथैकादशी ॥ ॥
॥ तमग्ने पांस्तु तं पिपर्वि यस्तः आनद्वयं ररधीति ॥ यज्ञस्य वा निश्चितिं वोदिति वा तमितृणां शिवसांतराया ॥ ॥ हे अग्ने तं पुरुषं पांसिरशसि उत अपि
च तं पिपर्वि कामैः पूरयसि ॥ यः पुरुषः हे रर शौर्यं वन्नमेकवये कांतदर्शनाय तत्तुभ्यं तदर्थं धीतिं कर्म स्तुतिं वा आनद्वयं प्राप्नोति ॥ यदा क्रिया अहर्षा कर्तव्य
मितिकर्मणः संप्रदानं तां चतुर्थी ॥ निश्चितिं त्वां धीतिं आनद्वयं प्रापयति तं पासीत्यन्वयः ॥ उत अपि च ते यज्ञस्य यागस्य वा तत्साधनभूतस्य हविषो वा निश्चि
तिं वा निश्चितिः संस्कारः तं वा उदिति उद्गमनं वा आनद्वयं प्रापयति ॥ तमितमेव शवसा बलेन पृणक्षिपूरयसि उतापि च राया धेनेन पूरयसि ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥
त्वमग्ने वनुष्यतो निपाहितं मुनः सहसा वन्नवद्यात्वा संत्वाध्वस्मच्चदभ्येतुपाथः संरयिः स्पृहया यः सहस्री ॥ ॥ हे अग्ने त्वं वनुष्यतो हिंसकाच्छोऽनितरा
मस्माच्चक्षुः शवसा वन्नवद्यात्वा संत्वाध्वस्मच्चदभ्येतुपाथः संरयिः स्पृहया यः सहस्री ॥ ॥ हे अग्ने त्वं वनुष्यतो हिंसकाच्छोऽनितरा

च० भा०
१३३

मन्त्रं समभ्येतु सम्यगभिगच्छतु। स्पृहयाथः स्पृहणीयः सहस्वी सहस्वसंख्याया युक्तः १२ यिः खयादत्तं धनं सम्यगभिगच्छतु॥ कुलदेवश्रावणे पंचमेह न्यमिहो
तेतिह चो जातवेदसनिविधानीयः १३ सूत्रितं च। अग्निहोता गृहपतिः १४ सराजेति तिस्र इति॥ पत्नी संयाज्येषु गृहपतिराद्यानुवाक्या सूत्रितं च। अग्निहोता गृहप
तिः १५ सराजा हव्यवालमिरजरः १६ पितान इति पत्नी संयाजा इति। अग्निं न आस्त्रस्यैव प्रतिपत्तु सूत्रितं च। अग्निहोता गृहपतिः १७ सराजेति प्रतिपदेकया विनि
योग इति॥ सैषा सूक्ते त्रयोदशी॥ ॥ अग्निहोता गृहपतिः १८ सराजा विश्वावेदजनिमाजातवेदाः १९ देवानां मुतयो मर्त्यानां यजिष्ठः २० स प्रयजता मृतावा॥ ॥
होता देवानां माका ताराजाराजमानः २१ सोमिः २२ गृहपतिः २३ गृहाणां पतिरधिपतिर्भवति। तथा विश्वा विश्वानि सर्वाणि जनिमाजन्मानि जन्मवंति भूतजा
तानि जातवेदाः २४ जात प्रसः २५ स नूवेदवेति जानातियोमिः २६ देवानां मिंदादीनां उतापि च मर्त्यानां मनुष्याणां च मध्ये यजिष्ठः २७ अतिशयेन यष्टा भवति कृतावा
कृते सत्यं यज्ञो वात हासोऽग्निः २८ प्रयजतां प्रकर्षेण देवान्यजतु॥ ॥ अग्नेयदद्येति दर्शपूर्णमासयोः २९ स्विष्टकृतो याज्या सूत्रितं च। अग्नेयदद्य विशो अध
रस्य होतरित्यनवानं यजति॥ ॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी॥ ॥ अग्नेयदद्य विशो अधरस्य होतः ३० पावकशो चेवेष्टुं हियज्या॥ कृताय जासि महिना वियद्
हव्यावेहय विषयातेऽअद्य॥ ॥ अधरस्य होतः ३१ यज्ञस्य निष्पादक पावकशो चे शोधक दीप्त एव मृत हे अग्ने अद्यास्मि काले विशो मनुष्यस्य यजमा
नस्य यत्कर्तव्यं तत्वेऽकामय स्वाहियस्मा त्वं यज्या देवानां यज्ञा भवसि। तस्मात्त्वं कृता कृते यज्ञे यजासि देवान्यजसि। अपि च महिना महिना स्वमा
हास्येन यत्तस्मात्त्वं विभूः ३२ यातो भवसि। अतः कारणात् हेयविष्ठ युवत माग्नेते तुभ्यं तदर्थं अद्य इदानीयायानि हव्या हव्यानि जुहुमः ३३ तानि हव्यानि ह

राम
१३३

भिर्हव्यावाह मरति देवमृजसे॥ ॥ हेवीत हव्यं तं सुवृत्तिभिः शोभना भिरुत्तिभिर्हव्यावाहं हविषां वोढारं देवमग्निं कंजसे प्रसाधय कीदृशं कृतानं दीपमानं वोयु
ष्माकं मतिविचस्यं स्वर्गं स्वर्गस्थं न तारं मनुषामनोऽप्रजापतेर्यज्ञे होतारं देवानां माका तारं स्वधरं शोभनयज्ञं विप्रं मेधाविनं विपश्चितं मिव दक्षवचसं दीप्त
वचो मृतं धुसं तादृशवाक्योपेतं अरति अयं स्वामिने॥ ॥ अथ पंचमी॥ ॥ पावकया यश्चितयं त्या कृपा क्षामं नुरुच उषसो न भानुना॥ तूर्वं न यामनेत शस्य नृणां
आपो धृणो न तत्पाणो अजरः ॥ ॥ योऽग्निः ३४ पावकया शोधयि चितयं त्या प्रजापयं त्या कृपा दीप्त्या क्षाम नूभूत्या रुत चेदीप्यतो उषसो न भानुना यथा उषसे
प्रकाशेन भासात हतः अपि च यामनूयामनि संश्रामे तूर्वं नृशत्रुं न हिंसन एत शस्य एतं दक्षकस्य रूपेऽरण्यं सूर्येण सहसं मिश्रे संश्रामार्थं यो ग्निर्नु सिप्रं आ
धृणे आदीप्यते प्रेतरी सूर्यपस्पृधानमिति निगमांतरं॥ त्वं सर्वदेवास्तस्य सहाय्यमकार्षुः ३५ यश्च तत्पाणः ३६ तपितः ३७ प्रभाते सर्वा मक्षणाः ३८ अजरः ३९ जरार
हितश्च भवति॥ तं देवमृजस इति पूर्वस्यामृचि संबंधः ४०॥ इति चतुर्थस्य पंचमे सप्तदशो वर्गः ४१॥ अथ षष्ठी॥ ॥ अग्निमग्निं वः समिधा दुवस्यत प्रियं प्रियं
वो अतिथिं गृणीषणि॥ उपवोगीभि रमृतं विवासत देवो देवेषु वनते हि वार्यं देवो देवेषु वनते हि नो दुवः ४२॥ हे अस्मदीयाः ४३ स्तोतारः ४४ वो यूयं प्रियं प्रियं अत्यंतं प्रि
यं वो युष्माकं मतिथिं अतिथिवत्सृज्यं गृणीषणि शब्देन यं कृत्यं अग्निमग्निं अग्निमेवनान्यं चेत्यर्थः ४५ समिधा समिधनेन समिद्धिर्वा दुवस्यत परिचरत यद्वा गृणी
षणीति सप्तम्यंतं गृणीषणि स्तोत्रविषयतया वर्तमानं अपि च वो यूयं अमृतं अमरणमग्निं गीभि र्कृतिभि रपेत्य विवासत परिचरत हि यस्मात् देवेषु मध्ये देवो दा
नादिगुणयुक्तोऽग्निः ४६ वार्यं वरणीयं समिदादिकं वनते संभजते॥ हियस्मात् देवेषु मध्ये देवोऽग्निः ४७ नो स्माकं दुवः ४८ परिचरणी न ते संभजते तस्मात् दुवस्यतेत्यर्थः ४९॥

वीतिराजिनामा तत्र भवाः तस्य संहतयः श्यायः शताभ्यः सकाशात् आग्रयन् आगमयन्तं मन्त्रं तीक्ष्णचयः ॥ अथाष्टादशी ॥ ॥ जनिष्ठा देववी तये सर्व
 ताता सक्तये ॥ आदेवान् चक्षुः मृतोऽकृता वृधो यज्ञं देवेषु पिस्पृश ॥ ॥ हे अग्ने सर्वताता सर्वः स्तायमाने यज्ञे मथ्यमाने त्वं जनिष्ठा प्रादुर्भव ॥ किमर्थं देववी
 तये देवान् कृत्वा मयमानाय यजमानाय पश्यर्थं चतुर्थी ॥ ॥ इदं शस्य यजमानस्य स्वस्तये अविनाशार्थं जनिष्ठा च अमृतान् मरणरहितान् कृतवृधः यज्ञ
 स्य वर्धयितुं देवान् आवक्षि आवह ॥ तदनन्तरं पुनर्देवेषु अस्मदीयं यज्ञं पिस्पृश ॥ प्रापयेत्यर्थः ॥ ॥ अथैकोनविंशी ॥ ॥ वयमुत्साहपते जनानामग्ने
 अकर्मसमिधा बृहन्ते ॥ अस्त्वरि नो गार्हपत्यानि संतुतिमेन न स्तेजसा संश्रिशाधिः ॥ ॥ हे गृहपते यज्ञानां पालकाग्ने जनानां प्राणिनां मध्ये वयमुव
 षमेव त्वासां समिधा समिधनेन बृहन्तं महन्तं अकर्मकृतवन्तः स्म अतः कारणात् नो स्मार्क गार्हपत्यानि गृहपतित्वानि अस्त्वरि अस्तुरीणि एकाभ्युक्तः
 शकदस्त्वरि रिक्तच्यते ॥ तद्विपरीतो बहुभिरश्वैरुपेतः शकदोऽस्त्वरिः तेन च संपूर्णतालक्ष्यते ॥ अस्तुरीणि पुनपशुधनादिभिः संपूर्णानि भवेत्तु ॥
 अपि च नोऽस्मान् नृतिग्मेन तीक्ष्णतेजसा संश्रिशाधिसम्यक्तीक्ष्णीकृतसंयोजयेत्यर्थः ॥ ॥ इति चतुर्थपंचमविंशोवर्गः ॥ ॥ इति षष्ठमंडले प्रथमो
 नुवाकः ॥ ॥ द्वितीयेऽनुवाकेऽष्टमं क्तानितत्त्वमग्ने यज्ञानामिति अष्टचत्वारिंशद्वचं सूर्यं भरद्वाजस्यायं आग्नेयं आधाषष्ठी च वर्धमाना गायत्री ष
 ढ्क सप्तकाष्टकाः सावर्धमाने क्तलक्षणा पेतत्वात् ॥ सप्तविंशत्यनुष्टुप् ॥ अति अग्ने अग्निदेवा स इत्येते क्तौ अनुष्टुभोतयोः पूर्वावीती यो देवमिति
 त्रिष्टुप् ॥ शिष्टाश्चत्वारिंशद्वचो गायत्री ॥ तथा चानुकांतं ॥ त्वमग्नेष्टा चत्वारिंशद्वायं वर्धमाना द्याषष्ठी च सप्तविंशत्यनुष्टुप् त्रिष्टुप् पूर्वोच्यते इति ज्ञात

राम
१३४

रनुवाकाश्चिन्नाश्च यो राग्नेयकृतो गायवेर्द्धदसीर्द्धसूक्तं ॥ तत्रां त्यास्तिस्रः क्तच उधर्तयाः स्रज्यते हितमग्ने यज्ञानामिति त्रिषु उतमा उधरेदिति विश्वजि
 ति आग्निमारुते बृहत्सामयर्धेष्टा मंः स्यात्तदानीमाद्याषड्वचः स्तोत्रिया नुरुपायार्थः ॥ सूत्रितं हि त्वमग्ने यज्ञानामिति स्तोत्रिया नुरुपाविति ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥
 ॥ त्वमग्ने यज्ञानां होता विश्वेषी हितः ॥ देवमिमानुपेजने ॥ ॥ हे अग्ने त्वं विश्वेषी सर्वेषां सप्तसंस्कारूपेण भिन्नानां यज्ञानां होता होमनिष्पादको स्या
 यद्वा यज्ञानां संबन्धिदेवानामाहोता भवसि कुत इत्यत आह ॥ यस्मात् त्वमानुषमनोऽसंबन्धिनिजने यजमाने देवमिः देवो हितः होतृत्वे निहितो सित
 स्मादित्यर्थः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ स नो मंदाभिरध्वरे जिह्वाभिर्यजामह ॥ आदेवान् वक्षि यक्षि च ॥ ॥ हे अग्ने स त्वं नो स्मार्कं अध्वर्यज्ञे मंदाभिर्म
 दकारिभिः कृत्तिभिः जिह्वाभिर्वाज्यालाभिः महो महतो देवान् यजहविर्भिः स्पर्षय ॥ कथं तदित्युच्यते ॥ देवान् यजह्वानिडादीन् आवक्षि आवहततो
 यक्षि च यज च ॥ हवीं धितेभ्यो देहीत्यर्थः ॥ ॥ पाथिरुक्तां अग्नेऽपथि कृतो नुवाक्यावेवेति ॥ सूत्रितं च वेत्ता हिवेधो अध्वन आदेवानामपि पथामग
 न्मेति ॥ ॥ सेषा तृतीया ॥ ॥ वेत्ता हिवेधोऽध्वनपथ्यश्च देवो जसा ॥ अग्ने यज्ञेषु सुकृतो ॥ ॥ हे वेधो विधातः सुकृतो शोभनकर्मन् देवदानादि
 युक्तयुक्ता ये त्वं दर्शपूर्णमासादियोगेषु अध्वनो महामार्गानुपथ्यश्च कृद्मार्गं अग्रं जसा जवेन वेच्छे जानासि ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ तामीले अध
 दितो मरतो वा जिभिः सुनं ॥ इजे यज्ञेषु याजियं ॥ ॥ हे अग्ने त्वो मरतः दोषं तिष्ठेत्तत्संज्ञको राजा वा जिभिः वाजो हविलक्षणा मन्त्रे तद्विर्क्तविभिः
 सह दितो दिवि धंश्च प्राप्य निष्ठपरिहाररूपेण देधाभिर्न सुनं सुखमुद्दिश्य ईले कृतवान् कृत्वा च यजियं यज्ञां हवा यज्ञेषु तृतीयाय सप्तमीयज्ञेऽ

इजे इष्टवान् तस्मै त्वमुभयविधं सुखं प्रादादित्यर्थः ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ त्वमिमांसायां पुरुषो द्योदासाय सुचते ॥ भरद्वाजाय दाशुषे ॥ हे अग्ने त्वमि
मांसादिद्वयमानानि पुरुषं पुरुषं निवहानि वार्या वार्या निवहानि निधनानि दिवोदासाय सुचते ॥ पुनोपममेतत् ॥ यथा सोमा
क्षिपवं कुर्वते दिवोदासाय दिवोदासाख्याय राजे प्रादात्तत्था दाशुषे हवींषि दत्तवते भरद्वाजाय ऋषये देहीति शेषः ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे एकविं
शो वर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ त्वं हतो अमर्त्य आवहा देव्यं जनं ॥ शृण्वन्निप्रस्य सुहृतिं ॥ अमर्त्यो मरणरहितस्त्वं हतो भूत्वा देव्यं देवसंबंधिजनं आ
वह अस्मद्यत्तमानय किं कुर्वन् विप्रस्य मेधाविनो भरद्वाजस्य सुहृतिं शोभनां कृतिं शृण्वन् ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ त्वामग्ने स्वाध्याः मर्ता सो देववीतये ॥
यज्ञे पु देवमीक्षते ॥ हे अग्ने देवं द्योतमानं तं सुध्याः शोभनध्यानाः मर्ता सोमनुभ्याः देववीतये देवानां तर्पणार्थं यज्ञे पुर्द्धुलते कृत्वा च यत्तद
तिवा ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ तव प्रयाक्षि सं दृशं मुत कर्तुं सुदानवः ॥ विश्वे जुषंत कामिनः ॥ हे अग्ने तव सं दृशं सम्यग्दर्शनीयं यद्वा सम्यग्दृष्टारं सर्वस्य
भासकं ते जः प्रयाक्षि प्रयाक्षे प्रकर्षणं प्रजयामि ॥ उतापि च सुदानवः सुदानोः शोभनदानस्य तव कर्तुं कर्मप्रज्ञानं वा प्रजामि न केवलमहमेव अ
ग्रे विश्वे सर्वं पियजमानाः कामिनः त्वदनुग्रहात् ते ते कामैरुपेताः संतः जुषंत त्वदीयं सदृशं कर्तुं संवते ॥ अथ नवमी ॥ ॥ त्वं होता मनुर्हितो वक्रि
रासा विदुष्टरः ॥ अग्ने यक्षि दिवो विशः ॥ हे अग्ने त्वं होता होतृत्वेन मनुर्हितः मनुना आहितोऽसि आसा आस्येन आस्य भूतया ज्वालाया वद्धि
र्हविषो वोढा विदुष्टरः अतिशयेन विद्वान् अतः कारणात् त्वं दिवः छलोकं संबंधिनीं विशः देवोऽप्रजाः प्रक्षियज ॥ दर्शपूर्णमासयोः सामि

वीप्सि च संस्वकीयां सिद्धिं कृदात्वा तनुं प्रापय ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ अभिप्रयांसि सुधितानि हि रव्यो नित्वा दधीत रोदसी यजधे ॥ अवानो मघवन्वाजसा
तावमेविश्वानि दुरितातरं मतातरं मतवावसातरं ॥ हे अग्ने सुधितानि सुधितानि वेद्यामासादितानि प्रयांस्य नानि हविरं हविरा नि अभिरव्यः अभि
प्रयांसि हि पूरकः साता दृशं तं रोदसी धावापृथिव्यो एतदुपलक्षितान् सर्वां देवान् यजधे यष्टुं दधीत ॥ अयं यजमानो निहितवान् हे मघवन् अग्ने नोऽस्मा
न्नुवाजसातो स आमे अन्यजतं ॥ इति चतुर्थस्य पंचमे एकोनविंशो वर्गः ॥ अग्निप्रणयने विश्वे भिरित्येषां नुवाका सूचितं च ॥ अग्ने विश्वेभिः स्व
नीक देवैरित्यर्धं च आरमेदिति ॥ सैषा सूक्तेषोऽष्टमी ॥ अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरुणावतं प्रथमः सीदयोनिं ॥ कुलायिने घृतवंतं सवित्रे यज्ञेन
ययजमानाय साधु ॥ हे स्वनीक सुज्वालाग्ने विश्वेभिर्विश्वेऽसर्वे देवैः सह ऊर्णावतं योनिं उत्तरवेदिलक्षणं स्थानं प्रथमः सर्वेषु देवेषु मुख्यस्त्वं
सीद उपविश कीदृशं योनिं कुलायोनीं तं स्वदृशं गुग्वादि संभरणोपेतं तथा च श्रूयते कुलाय मिव ह्येतद्यज्ञे क्रियते यत्पेतुं दारवाः परिधयो गुग्
वर्णास्तका सुगंधिते जनानीति ॥ घृतवंतं याधारणाज्ययुक्तं ॥ एवमुत्तरवेद्यां निषलस्त्वं सवित्रे हविषां प्रेरयित्रे यजमानाय षष्ठ्यर्थं चतुर्थी ईदृशस्य
यजमानस्य यज्ञं साधु आर्जवेन नय देवान् आपय ॥ अथ सप्तदशी ॥ ॥ इममुत्तमं यथैव विद्वान्मंथंति वेधसः ॥ यमं कुर्यात्तमानयन्ममूरं श्याया
भ्यः ॥ वेधसः कर्मणा धातारं रुविजः इमं दृश्यमानं संतं पूर्वाक्तं गुणमग्निं यथैव वतयथा अथ वारव्यं ऋषिः पुरा अमश्नात् तथामंथंति अरण्याः
सकाशात् जनयंति अं कुर्यात् कुर्वितं च नं गमनं अंकुतदात्मन इच्छंतं देवाभ्यो निर्गत्य इतस्ततः पलायमानं अमूरं अमूढं यमग्निं श्यायाभ्यः श्या

लेहिषजातिः भूमिमप्रथयततसुकरपणोपथयदिति श्रुतेः। भूमिश्च सर्वजगत आधारभूतेति पुष्करपर्णस्य जगत्धारकत्वं। अत्र पुष्करशब्देन पुष्करपर्णमि
 धीयत इति एतच्च तैत्तिरीयके विस्पष्टमास्नाते॥ कामये पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णेन मुपश्रुतमविददिति॥॥ अथ चतुर्दशी॥॥ तमुत्तादध्यङ्क
 विः पुत्रर्द्धे अथर्वणः॥ वृत्रहणं पुरंदरं॥॥ हे अग्ने य उक्तं तमुतमेव त्वं अथर्वण पुत्रः दध्यङ्क एतत्संज्ञकः कृषिर्द्धेदीपितवान् कीदृशं वृत्रहणं।
 आवरकाणां शत्रूणां हंतारं पुरंदरं असुराणां दारयितारं॥॥ अथ पंचदशी॥॥ तमुत्तापाथ्यो वृषा समीधे दस्यु हंतमं॥ धनं जयं रणे रणे॥॥ पथो
 वृषा कश्चिद्विस्तोति हे अग्ने तमुतमेव त्वं समीधे साधु समदीपय त्वं कीदृशं दस्यु हंतमं अतिशयेन दस्युना मुपक्षयितृणां हंतारं रणे रणे युधे यु
 धे धनं जयं धनानां जेतारं॥॥ इति चतुर्थस्य पंचमेव यो विंशो वर्गः॥॥ उक्ते कृतौ तृतीयसवने मेवावरुणस्य एह्युष्टियादिकौ तृचोस्तोत्रियो
 नुरुपो अभिप्लविके पुत्रकृष्ण एतौ वै कल्मिकौ स्तोत्रियो नुरुपो अभिप्लविके पुत्रकृष्ण एतौ वै कल्मिकौ स्तोत्रियो नुरुपो अभिप्लविके पुत्रकृष्ण एतौ वै कल्मिकौ स्तोत्रियो
 नराधेयि क्यामिहो उत्तराज्य भागस्य एह्युष्टियनुवाक्या सूत्रितं च। एह्युष्टिब्रवाणित इत्याग्नेयावाज्य भागाविति। सेषासूक्तेषोऽशी॥॥ एह्यु
 ष्टिब्रवाणिते। अइच्छेतरा गिरः॥ एभिर्वर्धासि इंदुभिः॥॥ हे अग्ने एहि आगच्छ ते तुभ्यं स्वदर्थं गिरः कृतीः इच्छा इच्छमनेन प्रकारेण मुमुक्षुवो
 णीत्याशास्यति तास्तृतीः शृण्वित्यर्थः॥ उइत्येतत्परकः। इतरा असुरैः कृतास्तृतीः शृण्विति शेषः यद्वा इच्छा अमुत्र हरत एव इतरा असुराणि
 रः संतुताः अष्ट एव नित्यर्थः॥ तथा च ब्राह्मणं। अग्न इच्छेतरा गिर इत्यसुर्याहवा इतरा गिर इति। अपि च आगतं त्वं एभिः एतैः इंदुभिः सोमेः

वर्धासेवर्धस्व॥॥ अथ सप्तदशी॥॥ यत्र कचते मनो दक्षं दधसुतरं॥ तत्रासदः कृणवसे॥॥ हे अग्ने ते तव मनः अनुग्रहात्मकमंतःकरणं यत्रास्मिन्
 शोकचकस्मिंश्चिजमाने वर्तते तत्र तस्मिन् यजमाने उत्तरं उद्गततरं अष्टं दक्षं बलकरमन्त्रं वा दधसुधारयसि। तथेदं स्थाने च कृणवसे। तस्मिन् यजमा
 ने करोषि॥॥ अथाष्टदशी॥॥ न हिते पूर्तिमसि पद्वं नेमानां वसे॥ अथादुवावनवसे॥॥ हे अग्ने त्वदीयं पूर्तं पूर्कतेजः अक्षिपत् अक्षणां पातकं
 विनाशकं न हि भुवत्। न भवत्। सर्वदा स्माकं दर्शनं सामर्थ्यं हि नेमानां वसो नेमशादृष्टं अत्र वाचीमनुष्याणां मध्ये कतिपयानां यजमानानां वासकं
 अथ अतः कारणात् दुवः अस्माभिर्यजमानैः कृते परिचरणे वनवसे संभजस्व॥॥ अथैकोनविंशती॥॥ आग्निरगामि भारतो वृत्रहा पुरुचेत
 नः। दिवो दासस्य सत्यतिः॥॥ अथ मग्निः आ अगामि अस्मत्कृतिभिः अभ्यगम्यत कीदृशः भारतः ह विष्णोर्भर्ता दिवो दासस्य एतत्संज्ञकस्य रा
 जः वृत्रहा वृत्राणां शत्रूणां हंता पुरुचेतनः पुरुणां बद्धनां चेतयिता सर्वज्ञ इत्यर्थः सत्यतिः सतां यजमानानां पालयिता॥॥ अथ विंशती॥॥ सहि वि
 श्वानि पार्थिवारयि दाशम हिवना॥ वन्व अवातो अस्तुतः॥॥ सहि सखं चग्निः विश्वा विश्वानि सर्वाणि पार्थिवारयि दाशम हिवनां रयिधनं अ
 तिदाशतः अतिशयेन ददातु। कीदृशः अग्निः सहि वनाम हिवनेन तेजसा वन्व काष्ठानि शत्रून् हिंसन् अवातः अन्ये शत्रुभिरप्रतिगतः अस्तुतः
 केनाप्यहिंसितः॥॥ इति चतुर्थस्य पंचमेव यो विंशो वर्गः॥॥ अथैकोनविंशती॥॥ सप्रत्न वन्वीयसाग्नेह्येन संयता॥ वृहत्तं यमनुना॥ हे अ
 ग्ने यः पूर्वाक्तगुणविशिष्टः सतादृशस्त्वं प्रत्नवत् प्रत्नेन पुराणेन वीयसानवतरेणाद्युग्नेन द्योतमानेन संयता संगच्छता सम्यग्वा प्रवता भानुना

तेजसा बृहन्महदेतद्विस्तृतं तथा विष्णुर्विस्तारयति ॥ अथ द्वाविंशी ॥ प्रव० सरवायो अग्नये स्तोमं यज्ञं च धृमुया ॥ अर्चगाय च वेधसे ॥ हे सरवा
 य० समान रथानां रुक्मिणो यूर्यं धृमुया ॥ इणं धर्पकाय वेधसे विधावे अग्नये स्तोमं स्तोत्रं गायता यथा यज्ञं यजमान साधनं हविश्च प्राचै प्रयच्छ ॥
 ॥ अथ त्रयोविंशी ॥ सहियो मानुषा युगासी दधोता रुक्मिणो ॥ इत अहय वाहन ॥ सहिसखं च ग्नि० सीदत सीदतु अस्मदीये यज्ञे बर्हिष्युप
 विशतु योऽग्निः होता देवानां माक्षाता रुक्मिणो ॥ कोत प्रज० मानुषा युगा मानुषा पि युगानि मनुष्य सर्वं धिनो यज्ञा हरिं कालं विशेषान्नयेषु यागा
 दयो अनुष्ठीयते अयं तसंयोगे द्वितीया एतावत्तं कालं देवानां इत स्वं हय वाहन ॥ हविषो वोढा च भवति ॥ अथ चतुर्विंशी ॥ तारा जाना मुचि व्रतदि
 त्या न्मा रुतंगणी ॥ वसो यक्षी हरोदसी ॥ ततो प्रसिधो राजानो मुचि व्रता मुचि कर्मणि मित्रावरुणो आदित्या नू अदिते ० पुत्रा नू मा रुतंगणं मरुतां सं
 र्वं च रोदसी धावा पृथिव्यो च एता नू देवानू हे वसो वासकाग्ने इहा स्मि न्यागे यक्षियज ॥ अथ पंचविंशी ॥ वस्वी ते अग्ने संदृष्टि र्षियते मर्याय ॥
 ऊजो निपाद मृतस्य ॥ हे ऊजो निपात कलस्य पुत्र अमृतस्य मरणारहितस्य ते तव सर्वं दृष्टि दीप्ति दृष्टि वस्वी वासयित्री प्रशस्ये सूर्य ॥ स० मर्याय मनु
 ष्याय यजमानाय इषयते अन्नमिच्छते ददासीत्यर्थ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमं पंचविंशो वर्गः ॥ अथ षड्विंशी ॥ कत्वादा अस्तु अष्टौ घृता वचन
 रेकण ॥ मर्त आनाश सुदृक् ॥ हे अग्ने अघे दानी कत्वा कर्मणा परिचरणात्मना सां वन्व नू संभज त्वा इह वोषि दाता यजमान ० अ० अतित्राये
 न प्रशस्य ० सुरेकण ० शोभन धन आकृतया समर्तो मनुष्य ० सुदृक् त्वद्विषयां सुदृक् च व्याप्नोतु तत्सर्वं दातोता भवतीत्यर्थ ॥ अथ सप्तविंशी ॥

राम

१३१

धेनी पुत्र अग्न आयाहीत्याद्यास्तिस्रः सूत्रितं च ॥ अग्न आयाहीतीत्ये गृणाना जमदग्निना ईले न्योनमस्य स्तिर इति गार्हपत्या हवनीययोर्मिथ ० सं
 सर्ग अग्नये वीतयेष्ठा कपाल ० पुरोडाश ० तस्य अग्न आयाहीत्येषा याज्या नुवाक्या ॥ सूत्रितं च ॥ अग्न आयाहीतीत्ये यो अग्निं देव वीतय इति ॥
 ॥ तेषां सूक्ते दशमी ॥ अग्न आयाहीतीत्ये गृणानो हय दातये ॥ निहोता सस्ति बर्हिषि ॥ हे अग्ने त्वं आयाहि आगच्छ ॥ किमर्थं वीतये हविषोरस
 लार्थं किं न हय दातये हयानि हवीं विदेव भ्यो दातुं गृणान कूयमानस्त्वं बर्हिषि आत्मीर्णं दिभे होता स नू सस्ति निषीद उपविश ॥ इति चतुर्थस्य
 पंचमं द्वाविंशो वर्गः ॥ अथैकादशी ॥ तं वा समिद्धि रं गिरो धृतेन वर्धयामसि ॥ बृहको चाय विध्य ॥ हे अंगिर ० अंगनादि गुण युक्त अंग
 ररूपो वा अंगिरस ० पुत्रो वा ॥ ये तं पूर्वोक्तं गुणं स्वात्मां समिद्धि ० समिधन हेतुभिर्द्वा रूभिः धृतेन चाज्येन वर्धयामसि वर्धयाम ० अतो हेतोर्हय विध्य
 युवतम बृहत्सह तशो च दाप्यस्व च ॥ अथ द्वादशी ॥ सन ० पृथक् अवाय्यम क्वा देव विवाससि ॥ बृहदग्ने सुवीर्यं ॥ हे देव द्योतमानाग्ने स पूर्वोक्तं गु
 णं स्वं पृथक् विस्तीर्णं अवाय्यं प्रशस्यं बृहन्महत् सुवीर्यं शोभन वीर्यं पेतं धनं नोऽस्मान् अकृ विवाससि ॥ अभिगमय ॥ अत्र वा ज सने यकां ॥ अकृ देव
 विवाससीत्येतन्नो गमयेत्येतदा हेति अग्निमंथनत्वा मग्ने पुष्करादधीत्याद्याः सूत्रितं च त्वामग्ने पुष्करादधीति तिसृणाम धर्चं त्रीं द्वारमेदिति ॥
 ॥ तत्र प्रथमा सूक्ते त्रयोदशी ॥ त्वामग्ने पुष्करादधीत्यर्थो निरमंथत ॥ मृधो विश्वस्य वा घत ॥ हे अग्ने अथर्वान् त्वं शक कृषि ० त्वं पुष्करादधि
 पुष्करपलं निरमंथत ॥ अरण्या ० सकाशाद जनयत ॥ कीदृशात् पुष्करात् मृधं ० मधं विधारकात् विश्वस्य सर्वस्य जगत ० वा घत ० बृहत् ० पुष्करप

रक्ष॥ अथदाविंशी॥ ॥ स्वतं देवजिह्वापरिबाधस्वदुष्टत॥ मतोयोनोजिह्वासति॥ ॥ हेदेवद्योतमानाग्नेस्वतं वक्ष्यमाणं दुष्टतकर्मकारिणं मनुष्यां
द्वयाज्जालयापरिबाधस्व॥ सर्वतो जहियोमती मनुष्य॥ नोन्मात्रजिह्वासति हंतुमिच्छति॥ ॥ अथत्रयस्त्रिंशी॥ ॥ भरद्वाजाय सप्रथमं शर्मयत्सहस्रं
अमेवरैष्यं वसु॥ ॥ हेसहस्रं शत्रूणां मभिभवितरमे भरद्वाजाय मद्यमृषये सप्रथमं सर्वतः एकविंशीं शर्मसुखं वा प्रयच्छदेहितथा वरेण्यं वरणी
यं वसुधनं च देहिपोतमास्यामात्रेयाज्यभागस्यानुवाक्या अग्निर्हृत्वाणीत्येषा सूत्रितं च॥ अग्निर्हृत्वाणि जंघनदिति पूर्वस्याज्यभागानुवाक्ये
ति दृष्टपत्रुसोमेषु च यत्र हृदन्तौ पुष्टिमंता वित्यादिविशेषविधिर्न दृश्यते तत्र सर्वत्र एषेव प्रथमाज्यभागानुवाक्या सायं काले तस्य तु एषे
व याज्या सूत्रितं च॥ अग्निर्हृत्वाणि जंघनघउग्र इव शर्यहेति विपर्ययो याज्यानुवाक्यानामिति॥ ॥ सेषा चतुस्त्रिंशी॥ ॥ अग्निर्हृत्वा जंघनद्वि
लास्युर्विपिन्या॥ समिधः शुक्र आदुजः॥ ॥ विपिन्यास्तु स्यात्सूयमानः॥ इविणस्युर्द्विर्लं धनं क्लोत्तुणामिध्वन्यद्वा हविलं सलं धनमात्मन
इच्छन् अग्निः॥ हृत्वा एषावरकाणिरक्षः॥ प्रभृतीनि तमांसि वा जंघनतुभृशं हंतुं कीदृशीः॥ अग्निः॥ समिधः॥ सम्यग्दीप्तः॥ अतएव शुक्रः॥ शुक्रवर्णः॥ आदु
तः॥ हविर्भिर्दिति शेषः॥ ॥ अथपंचत्रिंशी॥ ॥ गर्भमातुः॥ पितृष्वि ता विदिक्तानोऽक्षरे॥ सीदन्तस्य योनिमा॥ ॥ अत्र मातृपितृशब्दाभ्यां भू
द्योऽभिधीयते॥ धोर्वः॥ पिता॥ पृथिवी मातेति श्रुतेः॥ मातुर्भूम्या गर्भगर्भस्थाने मध्ये अक्षरे सरणरहिते वेद्यारव्ये स्थाने विदिक्तानः॥ विशेषेण
दीप्यमानः॥ पितुः॥ पिता॥ दुलोकस्यापि पालयिता हविषां प्रदानेन एवं भूतो अग्निः॥ क्रतुस्य यज्ञस्य योनिं उतर वेद्यारव्यं विष्टपंसतम्यर्थे द्वितीया आसी

गम
१३६

दन्॥ अग्निर्हृत्वाणि जंघनदित्यन्वयः॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमसप्तविंशो वर्गः॥ ॥ अथषट्त्रिंशी॥ ॥ ब्रह्म प्रजावत्स भरजात वेदो वि चर्षणे॥ अग्ने
यदीदयद्विवि॥ ॥ हेजाते वेदः॥ जातानां वेदितः॥ वि चर्षणे विशेषेण द्वेष्टरग्ने प्रजावत् पुनपो वसुहितं ब्रह्म च आभर आहुरयद्वेष्टद्विविक्तलो
कदीदयत् दीप्यते देवेषु मध्ये यत्र शस्त्रमन्त्रं राजते तदा हरेत्यर्थः॥ ॥ अथसप्तत्रिंशी॥ ॥ उपर एव संदृशं प्रयस्वतः सहस्रत॥ अग्ने ससृज्महे गिरः॥
॥ हेसहस्रत सहसा बलेनोत्पन्नाये प्रयस्वतः हविलं सलं न्नवं तो वयं र एव संदृशं रमणीय संदृशं स्तोतव्यं दर्शनं वा तां उपप्रतिगिरः कृतीः ससृ
ज्महे सृजामः॥ उच्चारयामेत्यर्थः॥ ॥ अथाष्टत्रिंशी॥ ॥ उपकायामिव घृणे रगन्मत्रा मते वयं॥ अग्ने हिरण्यसंदृशः॥ ॥ हे अग्ने हिरण्यसंदृशः॥ हित
रमणीयते जस्य हिरण्यवदो च मानते जसो वा घृणे दीप्तस्य ते तव शर्म शरणं आप्रयणं सुखं वा उपागन्म उपगच्छामतः॥ दृष्टान्तः॥ द्यायामिव यथा
घर्मात्ताः॥ संतसाः॥ क्षायामुपगच्छन्ति तदुत्त॥ ॥ उपसदि प्रातः॥ कालीनस्याग्नेयस्य यउग्र इवेति याज्या॥ सायं कालीनस्येव स्वच्छं अनुवाक्या॥ सूत्रितं
च॥ अग्निर्हृत्वाणि जंघनघउग्र इव शर्यहेति सेषात्र एकोनत्रिंशी॥ ॥ यउग्र इव शर्यहाति ग्मशृंगो नवं सगः॥ ॥ अग्ने पुरोरुरो जिथ॥ ॥ उद्गृण्वको
य भग्नवानसि रुद्रो वा एष यदग्निरिति श्रुतेः॥ रुद्रकृतमपि विपुरदहनं अग्नि कृतमेवेत्यग्निस्तु यते॥ यद्वा विपुरदहनसाधनं भूते वा एष रनी कले
नावस्थानात्॥ अग्निः॥ पुराणि भग्नवानित्युच्यते देवा सुरावा एषु लोकेषु समयतं तस्योदिकं ब्राह्मणमनुसंधयं॥ अग्निमेथना जायमाने ग्ना आयं
हस्त इत्येषा अनुवाक्या सूत्रितं च॥ अयं हस्तनरवादिनमित्यर्थं च आरमेदिति॥ ॥ अथै चत्वारिंशी॥ ॥ अयं हस्तनरवादिनं शिशुं जातं न वि अति॥

लावा अभासो अम्बाः अरं अलं पर्याप्तं वहेति किमर्थं मयवेयं यत्नेन देवानेति मयुर्यागस्तदर्थं तान् भानुरयेयुस्वेत्यर्थः ॥ हिरवन्तु ॥ ॥ अथ चतुश्चत्वारिंशी ॥ ॥ अथानोयासावहाभिप्रयांसि वीतये ॥ आदेवाः सोमपीतये ॥ ॥ हे अयेनोस्मान् अस्माभिमुखेन याहि आगच्छ तथा प्रयांसि हविलक्षणा च
आन्यभिलक्ष्य देवानां वह किमर्थं वीतयेतेषां हविषां स्वादनार्थं तथा सोमपीतये सोमपानार्थं वता देवानां वह ॥ ॥ अथ पंच चत्वारिंशी ॥ ॥ उदग्ने
भारतं कमदजस्वेण ददिविद्वत्तत् ॥ शोचाविभास्य जर ॥ ॥ हे भारत हविषां भर्तरे मे उच्छोच उद्भूततरं दीप्यस्व तदेव विवृणोति अजरजरारहिता मे
ददिविद्वत्तत् भृशं घातमानं स्वधं मत्तदीप्तिमत् सुपांसु लुगिति तृतीया लुक् अजस्वेण विद्वेदेन तेजसा विभाहिविशेषेण प्रकाशात् यद्वा भाति
रजोतर्जिताप्यर्थः ॥ संप्रथममुदीप्य स्वापश्चादात्मीयेन तेजसा सर्वजगत्प्रकाशयेतियोजनीयत्वं ॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमेकोनविंशो वर्गः ॥
॥ ॥ अथ षट् चत्वारिंशी ॥ ॥ वीतीयो देवं मूर्तो दुवस्येदमीलीता ध्वरे हविष्मान् ॥ होतारं सत्ययजं रोदस्यो रुतान हस्तानमसा विवासेत् ॥
॥ ॥ यो मूर्तो मनुष्यो हविष्मान् हविर्भिर्युक्तो यजमानो वीतीवीत्याकांतेन हविलक्षणात्तेन यकंचन देवं दुवस्येत्परिचरेत्तस्मिन् ध्वरे यज्ञे
अग्निर्इलीतस्तु वीतसर्वेषु यागे ध्वनिः पूज्यत इत्यर्थः ॥ कीदृशमग्निं रोदस्योर्धावापृथिव्योर्लोकद्वये वर्तमानानां देवानां होतारमाकातारं स
त्ययजं सत्येन अवितथेन हविषाय ह्यारं किंचार्यं यजमानः ॥ इदं नामग्निं उतान हस्तः ॥ कृतां जलिषुटः ॥ मन्त्रं नमसानमस्कारेण हविषा वा अ
विवासेत्परिचरेत् ॥ ॥ अथ सप्त चत्वारिंशी ॥ ॥ आते अग्नं रुचा हविर्हृदा तदंभरा मसि ॥ ते ते भवंतूक्ष्ण रुषभा सो वशोऽत ॥ ॥

70470

॥ अनयाध्ययने प्रशस्यते इत्याश्वलायनो मन्यते । हे अग्ने ते तुभ्यं हृदा हृदयेन तद्यं संस्कृतं ऋचा ऋग्युजैः वर्तमानं हविः ऋचमेव हविः कृ-
त्वा आभरामसि आहरामसि तद्धवेन प्रकृष्टं ऋग्युजैः हविः परामृश्यते । प्रतिनिदिश्यमाना पक्षयो पुंस्त्वं बहुलैः ऋग्युजैः तद्यविः ते तुभ्यं
उक्षणः उक्षणः सेचनसमर्थाः ऋषभासः ऋषभाः ३ तापि च वशाश्च भवन्तु । ऋषभवशा रूपेण परिणतं सत्त्वं द्रष्टव्यं भवत्विति
शेषः ॥ ॥ अथाष्टा चत्वारिंशः ॥ ॥ अग्निं देवासो अग्नियमिंधते वृत्रहंतमैः ॥ येनावसून्त्याभृता नृत्सुरसांसि वाजिनाः ॥ ॥ अग्निं मुखं वृ-
त्रहंतमैः अतिशयेन वृत्रस्य हंतारं इममग्निं देवासो देवा इंधते दीपयन्ति येनाग्निनावसूनि असुरैरपहतानि धनानि हविलं क्षणत्र्य-
चानिवा अभृता असुरसकाशात् अस्माद्यजमाना ह्य आहतानियेन च वाजिना बलवताग्निना रक्षांसि यज्ञविरोधीनि हृद्वा हृदा
निहिंसितानि तमग्निमिंधत इत्यन्वयः ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य पंचमोऽंशो वर्गः ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ वेदार्थस्य प्रकारो न तमो होर्हो नि-
वारयन् ॥ पुमर्थोश्च तुरो देया द्विधा तीर्थमहेश्वरं ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ इति श्रीमद्वाजापिराजपरमेश्वरवेदिकमार्गप्रवर्तक श्रीवीरकु-
क्षभपालसायनाज्यधुरंधरेण सायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये चतुर्थाह्निके पंचमाध्यायः ॥
॥ छंदः ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ श्रीगुरुभक्तवत्सु ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ श्रीसांवसदाशिकोपनिषत् ॥ ॥ छंदः ॥ ॥ छंदः ॥ ॥

राम

३४०

26

मतीनां॥ योगोऽभिद्वजः प्रहो हरिश्चाऽसद्विचित्रोऽभितं धिवाजा॥ ॥ हे इन्द्रः जीषीश्वरेण गतरसः सोमोऽभिधीयते तद्वा नातसारमपि सोम
मपरित्यज नृपस्वतः शत्रूणां तारको सियस्त्वं विप्रवान् शोभनह नृरा सियस्त्वं मतीनां स्तोत्राणां मन्यते कृतिकर्मणः कर्तृशक्तिं च वृषभः का
मानां वर्णितासि सत्वं दीर्घं सोमं पाहि पिब हे इन्द्र यस्त्वं वज्रधरकयस्त्वं गोत्रमित्त्रगोत्राणां पर्वतानां मेघानां वाभेनासियस्त्वं हरिश्चा
हयोऽस्मात्तासि हे इन्द्र सत्वं विवान् विचित्रान् वाजान्यनानि अभितं धि अस्मभ्यं प्रकाशय ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ एवापाहि प्रत्नथा मंदतु
लोभ्रधि अक्षयवृधस्वोतगीर्भिः ॥ आविः सूर्यं कृणुहि पीपिही षोऽजहि शत्रूं रभिगा इन्द्रं धि ॥ ॥ हे इन्द्रं प्रत्नथा प्रत्नो नृपुणान् सो
मान् पाहि पिब सपीतः सोमः स्वां मंदतु मंदयुक्तं करोतु अस्य अस्माभिः कृतं स्तोत्रं कृधिकृणु उतापि च गीर्भिः कृतिकृपाभिर्वाग्भिः वृध
स्वतं वर्धस्व अपि च सूर्यं सर्वस्य प्रेरकं देवं आविष्कुरु वयं सूर्यं यथा पश्येमतथा कुर्वित्यर्थः ॥ इषः अन्नानि च पिपीहि अस्मभ्यं आप्याय यश्च
न स्मत्सपत्नान् जहि नाशय हे इन्द्रं पणिभिरप हतागाः अभितं धि प्रकाशय ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ ते त्वामदा वृहदिन्द्रस्वधा वृद्धमेपीता उ स
यंत धर्मतः ॥ महामनूनंत वसं विभूतिं मत्सरा सो जहं पंत प्रसाहं ॥ ॥ हे स्वधा वः अन्नवानिन्द्रं मदा मदकराः त इमे पीताः सोमाः कर्मतंदी
प्तिमंतं तासां वृहदस्यंत उक्षयंत से चरयंत अपि च हे इन्द्रं मत्सरा सोमदकराः सोमाः जहं पंत भृशं हर्षयंतु कीदृशं मह्यं मह्यं प्रभूतं अ
नूनं सर्वगुणेन नूनतारहितः संपूर्णगुणमित्यर्थः ॥ तव सर्वं विभूतिं विभवंतं प्रसाहं शत्रूणां भिभूतिवितारं ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ योगेऽभिः सूर्यं

षसं मंदसानो वासयोप हृद्धानि ददत ॥ महामदि परिगा इन्द्रं संतनु च अच्युतं सदसस्प रिस्वात् ॥ ॥ हे इन्द्र ये भिर्यैः सोमैः मंदसानो मोदमानस्तं
सूर्यं सर्वस्य प्रेरकं देवं उषसं मुषो देवतां च अवासयः स्वस्थाने च वासयः ॥ अथ वा सूर्यो षसो यथा तमां सि विवासयतस्तथामाकाषी ॥ किं कु
र्वन् हृद्धानि तमां सि अपददत अपदारया किं च हे इन्द्रं पणिभिरप हतागाः परिसंतं परितो विद्यमानं मह्यं मह्यं अदि पर्वतं नुक्ताः अनुदकी द
शं स्वात्स्वकीयात् सदसस्थानात् परितः अच्युतं अविचलितं विनाशरहितं स्थिरमित्यर्थः ॥ ॥ इति चतुर्थं पष्ठं प्रथमो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥
॥ तव कसोतवत दंसना भिरामा सुपक्षं श्यानि दीध ॥ ओर्लोर्दुर उस्त्रियाभ्यो विदहो इवाक्ता असृजो अंगिरस्वान् ॥ ॥ हे इन्द्र तव कलावदी
यया प्रकृत्या तव दंसनाभिः खदीयेः कर्मभिः ॥ आसामर्थ्येन आसा सुपक्षा सुगोपुपक्षं परिलतंतस्य सिधं पयः निदीध नितरां धारया मि अ
पि च हे इन्द्रं उस्त्रियाभ्यो गोभ्यः तादर्थ्यं चतुर्थी अंगि सांगाः नियमितुमित्यर्थः ॥ दह दह दानि वलेन पाषाणादिभिर्दृढीकृतानीत्यर्थः ॥ दु
रो दाराणि योर्लोऽ उद्वाटितवानसि अंगिरस्वान् अंगिरो भिर्युक्तं संजुवति समृद्धात् गोष्ठादित्यर्थः ॥ गाः उदस्यजः उदगमय ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥
॥ पप्रथक्षां महिदं सोऽवृषं सुपद्या मृषो वृहदिन्द्रं मायः ॥ आधारयो रोदसी देवपुत्रे प्रत्ने मातरा यक्षी कृतस्या ॥ ॥ हे इन्द्र महि महता दंसः
दंससा कर्म उवो विस्तीर्णां भूमिं विप्राय विप्रोषेण पूरितवानसि ॥ प्राप्रण इति धातुः हे इन्द्रः स्वो मह्यं स्वो वृहत् वृहती द्यौः उपस्तभा
यः ॥ उपस्तभाति निराकृतं वेदति द्यौः यथानपतत इन्द्रस्तथा करोतीत्यर्थः ॥ अपि च तं रोदसी द्या वापृथिव्यो आधारयः ॥ पोषणो धारयसि कीद

त्रयोदेवपुत्रेदेवाः पुत्रायोस्ते प्रलपुत्राणे मातरामातरो निर्मात्र्योऽस्तस्योदकस्य वायवीयकौयदा विश्वस्य मातरोऽस्तस्य ब्रह्मणः यद्वीपुत्रो
 यद्गुरियस्य नामेतत् ॥ ॥ अथाहमी ॥ ॥ अधत्वा विश्वे पुर इन्द्रदेवा एकं तव संदाधरे भराय ॥ अदेवो यदभ्यो हिष्ठदेवा स्वर्षाता वृणत इन्द्रमन्त्रा ॥
 ॥ अधाधुनास्मिन्काले विश्वे देवाः सर्वे वद्वा दयः हे इन्द्र एकं मुखं तव संदाधं बलवं तं त्वात्मा भराय संग्रामाय पुरोदधिरे पुरस्ताच्च क्रिरे। यद्य
 दा अदेवो वृत्रो सुरः देवान् अभ्यो हिष्ठ संग्रामार्थमभिगतवान् ओहतिर्गतिकर्मा किं वास्मिन्काले स्वर्षाता स्वर्षातौ संग्रामे इन्द्रं वृणते संभजं
 ते स्ममरुत इति शेषः मरुतो महेन्द्रदेवेषु समभजन्तित्यर्थः ॥ अत्र अधुना पुरोदधिरे इति संबंधः ॥ अथ नवमी ॥ ॥ अधयोश्चिते अप्सानु
 वज्राद्विज्ञानमद्विषसा स्वस्य मन्योः ॥ अहिं यदिदो अभ्यो हसानन्निचिदिश्वायुः शयथे जघान ॥ ॥ सा प्रसिधा देवानामाश्रयत्वेन धो
 श्चित्तुलोकोपि हे इन्द्र अधुनास्मिन्काले तदीया वज्रात् स्वस्यात्मीयान् मन्योः कोधाच्च भियसा भयेन द्वितादिः प्रकारेण काष्ठेन मन
 सा चापानमत् अपननामत् चिदिति पूरणः ॥ विश्वायुः वदन्न इन्द्रयद्यदा अभ्योजसा तमभ्यगच्छंतं वृत्रं शयथे शयननिमित्ते मरणायेत्य
 र्थः ॥ जघान न्यवधीत् चिदिति पूरणः यदा वृत्रं जघान तस्मिन्काले धोर्ननामेति संबंधः ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ अधत्वा वृणते मह उग्रवज्रं स
 हस्रभृष्टं वृत्तं तांश्च ॥ निकाममरमघासं येन नर्वत महिं संपिणगृजीषिन् ॥ ॥ अध अधुना हे उग्र उग्रं बलं इन्द्रमहो महतस्तव तदा दे
 वशिखी वज्रं वृत्तं न्यवर्तयत् निष्पन्नं कृतवान्। कीदृशी सहस्रभृष्टं सहस्रधारं शतांश्चिंशतपर्वानां हे ऋजीषिन् गतरससोमवन्निद्रं

आश्रिते पुत्राय तमः ॥ ॥ यस्य निष्पत्तिं वेदायो वेदेभ्यो स्तिलं जगत् ॥ निर्ममेत महं बंदे विधाती र्थमहे परं ॥ ॥ अथ चतुर्थाष्टके पञ्चमोऽध्यायः
 रम्यत ॥ षष्ठे मंडले द्वितीयेनुवाके प्रथमं सूक्तं व्याख्यातं ॥ तत्र पिवा सोममिति द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यापि त्रेहमं अस्यादिपदा त्रिष्टुप् प्रत्ययानु
 क्रान्ते पिवपंचोने इन्द्रे हं द्विपदा तमिति ॥ अभिजिति मरुत्ततीयशस्त्रे एतन्निविधानं सूत्रितं च। पिवा सोमं तमुहुहीति मध्यं दिन इति समूहं दृष्ट्वा
 रात्रे हं निमरुत्ततीयशस्त्रे एतत्सूत्रितं च। पिवा सोमं मभितमस्य द्यावापृथिवी इति सूर्यस्तुतनाम्येकाहं मरुत्ततीयशस्त्रं निविधानं। सूत्र्य
 ते हि सूर्यस्तुताय शस्त्रात्मः पिवा सोममभीति। महाव्रते पिमरुत्ततीयशस्त्रं। तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं च। पिवा सोममभियमुग्रतर्हः
 कया शुभासवयसः सनीला इति मध्यं दिने सवने आद्यास्ति स्वाहोतमे जावृत्ता आसणा च सिना प्रस्वितया ज्यः सूत्रितं च। पिवा सोमम
 भियमुग्रतर्हः इति तिस्रोर्वाजे हि सोमकामं तादुरिति तत्र प्रथमा ॥ ॥ पिवा सोममभियमुग्रतर्हः कुर्व्यं गयं महिगृणान इन्द्रं ॥ वियो धृत्वा व
 धिषो वज्रहस्त विश्वामित्रमभिव्रिया शवोभिः ॥ ॥ हे उग्र उग्रं बलं इन्द्रगानः अंगिरो भिस्तूयमानः स्वयं सोममभि उद्दिश्य पातुमित्यर्थः।
 महिमहं गयं गोसंबंधि कुर्वं पणिभिराहतं समूहं तर्हः प्रकाशितवानसि। तदिह सा कर्मा अत्र प्रकाशनार्थः ॥ तं सोमं पिवपानं कुरु हे धृत्वा
 शत्रूणां धर्षक वज्रहस्त वज्रपाणे हे इन्द्रयस्त्वं शवोभिर्बलेः सहितः सन् विश्वा विश्वे वृत्रं आवरणं अभिव्रिया अभिजयं शत्रुं अभिव्रिया शत्रुं हि
 तीयक वचनस्यायादेशः ॥ विवधिषः यवधीः सत्वं सोमं पिवेति संबंधः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ सद्रं पाहिय ऋजीषी तरुनायः शिप्रवा नृषाभो यो

सनयमवसेवृत्त्यात् ॥ हेइंदुत्वांनयननमन्यैरकृतपूर्वअस्माभिः कृतंस्तोत्रं अवसे अस्माकं रक्षणाय आवृत्त्यात् आवर्तयतु
 कीदृशं त्वं एवमुक्तप्रकारेण तातानि प्रसिद्धानि विश्वाविश्वानि सर्वाणि कर्माणि च कृवांसं कृतवन्तं इंदुमीश्वरं महामहान्तं अग्रमोजस्वि
 ने अग्रयमजरं सहो बलस्य दातारं सुवीरं शोभनवीरामरुतो यस्य तं स्या युधं शोभनायुधं सुवज्रं शोभनवज्रोपेतं ॥ अथ चतुर्दशी ॥
 सनो वाजाय श्रवस इषे वराये धेहि धुमत इंदुविशानू ॥ भरद्वाजे नृवत इंदुसूरी नृदिवि चस्मोधिषाये न इंदु ॥ हेइंदुसत्वं कमतो दीप्तिमत्
 विशानू मेधाविनो नोस्मानू वाजाय बलोय श्रवसे इषे वाजाय राये धनाय धेहि धारय ॥ अपि च हेइंदु भरद्वाजे मयि नृवतो मनुष्यवतः परि
 वारक युक्तानीत्यर्थः ॥ सूरी नृवत्सो नृपुत्रपौत्रानिति शेषः ॥ हेइंदुत्वांनयनोपाये पारणीये आगामिनि चदिविदिवसे रधिस्मनोस्माकं रधि
 रक्षिता वलुभवेत्यर्थः ॥ षष्ठे हनि तृतीयसवने आहणा कं सि शस्त्रे अनुरूपत चस्थाया वाजमिति तृतीया ॥ सूत्रितं च ॥ अया वाजं देवहितं
 सने मेति स्तोत्रियानुरूपविति ॥ ॥ सेषा पंचदशी ॥ ॥ अया वाजं देवहितं सने मम देम शत हिमाः सुवीराः ॥ ॥ अया अनया कृत्या देव
 हितं देवेन द्योतमानं देण दत्तं वाजमने सने मवयं संभजेम ॥ अपि च सुवीराः शोभनपुत्रोपेताः वयं शत हिमाः शतसं वसरा नृमदेम दृष्ट्यामः ॥
 ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे तृतीयो वर्गः ॥ ॥ तमुष्टुहीति पंचदशार्चं तृतीयं सूक्तं भरद्वाजस्या पंचैष्टुभमे इतथा चानुक्रम्यते ॥ तमुष्टुहीति अ
 भिजिति निष्के वल्ये रत निविधानं सूत्रितं च तिष्ठहरी तमुष्टुहीति मध्यं दिन इति महाव्रते पि निष्के वल्ये तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं चानुष्टु

राम

१४३

हियो अभिभूत्यो जा सुत इत्वं निमिश्र इंदुसोम इति त्रीणीति ॥ तत्र प्रथमा ॥ तमुष्टुहियो अभिभूत्यो जा वचनवातः पुरुदूत इंदुः ॥ अ
 षाह मुई सहमानमाभिगीर्भिर्वर्धयुषमं चर्षणीनां ॥ अभिभूत्यो जाः अभिभावुकते जाः वचनशत्रू हि सन् अवातः शत्रुभिरहिंसितः वनो
 ते निष्पन्नस्य न उ पूर्वस्य रूपं यद्वा वाते वसि मभिगतः पुरुदूतः बद्धुभिरादूतः य इंदोस्तीति शेषः ॥ हे भरद्वाज तमुष्टुहितमेव इंदुस्तु हि अपि च आ
 भिर्वश्यमाणा भिगीर्भिः कृतिरूपाभिर्वाग्भिः तमिदं वर्धय कीदृशं अषाहं अनभिभूतं उग्रं उद्धर्गमोजस्विर्नृसहमानं शत्रूनां भिभवंतं च
 र्षणीनां प्रजानां संबन्धिने वृषभं वर्षितारं ॥ अथ द्वितीया ॥ स युध्मः स सौख्यं जक्रुस्महा तु विमृक्षो न दनुर्मां रुजीषी ॥ बृहद्रेण श्रवणो मा
 नुषाणामेकः कृष्टी नाम भवत्सहावा ॥ बृहदेणुः महतोरेणोः पां सोरुच्छापकः संश्रामे धितिया वत कीदृशः युध्मो यो ह्यासेत्ता दाता सनो
 ते रिदं रूपं रजकतरवजा नां संश्रामाणां कर्तारं रज इति संश्रामनामेतत् समदाय जमाने सह मदः समतत दानं तु विमृक्षः प्रक्षतिः स
 स्नेहनकर्मा तुवीनां वद्धनां वर्षणेन स्नेहनकर्तान् दनुमानुशब्दानु रूजीषी रूजीषशब्देन सवनं दयाभिपुतः सोम उच्यते तद्वा ॥ अथ
 तृतीया ॥ त्वं हनुष्यददमायो दस्युः इरेकः कृष्टी रवनो रायाय ॥ अस्ति स्वि नृवीर्यं तत इंदुं नृस्विदस्ति तदनुया विवोच ॥ हेइंदुस्य तस्य स
 त्वं स्यदिति तच्छब्दपर्यायो वलिंगेत्ययं दस्युः नृकर्महीनान् जातान् नृक्षिप्रं अदमयः दानानकरोः दशैव पूरणार्थः ॥ अपि च एको मुख्यः
 त्वं पुत्रदारादीन् आययिक कर्मकृते जनाय श्रवणोः अददोः एवं कृतवन्तं पृथिवि इंदुं दाना दाही तत दातस्य वीर्यं सहावे विचिक्त्समानः परो

समाह। हे इदं तेन व पूर्वमुक्तं वीर्यं सामर्थ्यं अस्ति स्थितं किं त्विदं वति त्विदं विविचि किं त्वायां यद्वा नास्ति स्थितं तद्वत् क्रतुथा काले काले विवोच ४ विवो
 घणं ब्रूहि ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ सदिधिते तु विजातस्य तनये सह १ सहिष्ठतुरतस्करस्य ॥ उग्रमुग्रस्य तव सस्तवी योरधस्य रधतुरो व भूव ॥ ॥
 पूर्वमंत्रे इदं स्य बलसद्भावं संदिह्यामेव बलमस्येवेत्यवधारयेत् आह ॥ हि यस्मात्कारणात् हे सहिष्ठ बलवत्तमे इदं तु विजातस्य बलस्य तेषु प्रादु
 र्भूतस्य तुरतः १ अस्मान् हिंसितुस्ते तव स हो वलं संदिह्यमानमेवाहं मन्ये उग्रस्य ओजस्विनः १ तव स १ प्रवृधस्य शत्रुभिर्वशी कर्तुमशक्यस्य र
 धेर्वशी करणार्थस्य रूपं ॥ रं ध्रुतुरः १ वशी करणीयानी संपन्नानां हिंसकस्य तव बलं व भूव भवसेवा कीदृशमुग्रं उग्रं तवीय १ प्रवृधतरं यत
 तं वृत्रादीन् शत्रून् हंसि अतस्ते बलं विद्यत एवेत्यर्थः ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ तन्न १ प्रलं सुर्यमरुत युष्मे इच्छावदाद्वैर्बलमगिरोभिः ॥ हन्न
 युत १ कदस्मैषयेत मृणो १ पुरो विदुरो अस्य विश्वा ॥ ॥ प्रलं पुराणो विरकाला नुवर्तीत्यर्थः ॥ तस्य सिधं नो स्मदीयं सख्यं स्तुत्यं स्तोत्रं
 सख्यं सखित्वं हे इदं युष्मे युष्मास्वस्त्यं पूजार्थं व ब्रूव चर्न ॥ हे अच्युत अच्युतानां अविचो लितानां आवेक हे दस्मदर्शनीये इत्येदं यतं आ
 युधानि प्रेरयते बलमेतन्नामानमसुरं इच्छासत्यमेव वृद्धिः १ दुरः १ पुराणां दारांश्च विवृणो ॥ ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे चतुर्थे विवृणो ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥
 सहिधीभिर्हव्यो अस्त्यः १ इज्ञानेन हतिवृत्तं ॥ सतो कसा तातनये सवज्जी वितंतसाय्या अभवत्समस्त ॥ ॥ उग्रः १ ओजस्वी इज्ञान
 कृतस्तोतृन् नृसमर्थान् करोतीतीज्ञानकृत् स इदं १ महति प्रभूते वृत्तं तस्य संश्रामे वृत्तं तस्य इति संश्रामनामेतत् ॥ धीभिः १ स्तोत्रमिः स्तुतिमिवा

राम

१४४

येन च जेण निकामं नियतः कामो यस्य तं ग्रमणस्यं शत्रूणां अरं अभिगंतमनो यस्य तं नवं तं शशयमानं अहिं वृत्रमसुरं संपिणक संपिष्टवान्
 सितं वज्रं कृतवानित्यर्थः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥ ॥ वक्ष्यामि विश्वे मरुतः सजो वा १ पचत्तं महिषो इदं तुभ्यं ॥ पूषा विष्णुस्त्रीणि
 सरांसि धावन् वृत्रहणं मरिचं शुभमे ॥ ॥ सजो वा १ सह प्रियमाणा १ विश्वे मरुतः सर्वदेवा १ हे इदं यत्तं वधानिस्तोत्रे वर्धयंति ॥ हे इदं अस्मै
 तुभ्यं पूषा एतन्नामको देवः १ विष्णुः १ एतन्नामकश्च शतं शस संख्याकान् महिषान् व्यश्नून् अपचत्तपचेत अपि च तस्मै तुभ्यं सरांसि द्रोणकले
 शपूतभृदा धवनीया रव्यानि पात्राणि अंशुं सोमं धावन् गच्छन् सोमपात्राणि पर्यंत इत्यर्थः ॥ कीदृशं सोमं मरिचं मदकरं वृत्रहणं वृत्राणां शत्रू
 णां हंतारं अत्र वृत्रहन् शत्रून् सोमोभिधीयते पीने हि सति सोमे वृत्राणि हंतुमिदं समर्थो भवतीति यावत् ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ आक्षो दो
 महि वृत्तं नदीनां परिष्ठितमसृज उर्मिमयां ॥ तासामनु प्रवत इदं पंथां प्राद्वयो नीचीरपसः १ समुद्रः ॥ ॥ हे इदं त्वं मही महत् वृत्रहणेण परिवृत
 माकादितं परिष्ठितं नदीनां सिंधूनां संबन्धिशोदः १ उदकं असृज १ आसमेता तसृष्टवानसियेन नद्यः १ पूर्णाः १ प्रवहेयुरित्यर्थः ॥ अपा मुदकानाम्
 र्मिसमूहं सृष्टवानसि पुनर्वचनमादराय हे इदं तासो नदीनां संबन्धि पंथां पंथान् मार्गान् प्रवत १ प्रबलान् चकार्षी रिति शेषः ॥ अचित्युपस
 र्गयोग्यक्रिया ध्याहारः १ किंच नीची १ प्रवणाभिमुखी वर्गयुक्ता इत्यर्थः ॥ अपसः १ अपडदकानि अपस इत्यपरवार्थवर्तते ॥ समुद्रमुदविं प्राद्वयः
 प्रागमयः १ आद्वयतिर्नयनकर्मा ॥ ॥ अथ त्रयोदशी ॥ ॥ एवाता विश्वा चक्रवांसमिदं महासुग्रमज्जयं स होदां ॥ सुवीरं तास्वायुधं सुवज्रमात्रं

च० भा०

१४५

भिषमंरपुरुदचमाया॥॥हेइंदुउदावताउज्ज्वला अवतिर्गतिकर्मावक्षसाशत्रुणांतशुक्रार्पण्यसास्त्यंतरेणबलेनयुक्तस्वंहृदह
 त्पायशत्रुहृननायस्वकीयं चरथंतिष्ठ आरोहततथादक्षिणशदक्षिणहस्तेनपाणेवज्रंस्वकीयमायुधंआधिष्ठा।आधस्वतदनंतरं
 हेपुरुदचवज्रधनेंद्रवं आसुरीर्माया अभिअभिगम्यप्रमदप्रकर्षणजहि।अत्रमदतिवधकर्मा॥॥अथदशमी॥॥अग्निर्नशुक्लवनमि
 द्दहेतीरक्षोनिधक्ष्यशानिर्नभीमा॥गंभीरयऋषयायोरुरोजाध्वानयदुरितादंभयञ्च॥॥अग्निर्नअग्निरिवनउद्गुपमार्थमयःतथा
 ग्निःशुक्लनीरसंवनंदहति।हेइंदुहेतिस्वदीयंवज्रंतद्वज्रंनोत्रायतितदेवाहअशानिर्नभीमायथाअशानिर्नभीमाभवतितद्वज्रंयंकर
 स्वरसःराक्षसंनिधक्षिवज्रेणनितरांदह।यइंदुगंभीरयाशत्रुभिरधर्षणीययाऋषयामहत्याऋषदतिमहन्नामेतत्।महत्या
 रुरोजशत्रून्वभंज।अध्वनयतउद्गुगलक्षणंगर्जनं करोतितथाचदुरितानिदंभयञ्चभिनतिचसत्वरक्षोनिधक्षीतिपूर्वणान्वयः
 ॥॥इतिचतुर्थस्यषष्ठेपंचमोवर्गः॥॥अथैकादशी॥॥आसहस्वंपथिभिरिंद्रायातुविद्यन्तुविवाजेभिरर्वाक॥याहिसूनोस
 हसोयस्यनृचिददेवइंशोपुरुदूतयोतो॥॥हेतुविद्यन्तवज्रधनसहसःसूनोवल्हस्यपुत्रेइंओजसोजातमुतमन्येनमितिनिगमां
 तरेबलस्यपुत्रत्वंरायाधनेनयुक्तस्सहस्रसहस्रेणवज्रमिरित्यर्थः।तुविवाजेभिराहुतेइस्यतवयोतो॥बलादितिपृथक्कर्तुंअदे
 वश्चितअसुरःनृचिदीशनेष्ट।अत्रनृचिदितिनिषेधार्थः॥॥अथद्वादशी॥॥प्रतुविद्यन्तस्यस्त्विरस्यघृष्टेर्दिवोररपुमहिमापृथिव्या॥

राम १४५

नास्यशत्रुर्नप्रतिमानस्तिनप्रतिष्ठिःपुरुमायस्यसहो॥॥तुविद्यन्तस्यवज्रयशसोवज्रधनस्यवास्तुविरस्यप्रवृद्धस्यघृष्टेःशत्रुणां
 धर्षकस्यैइस्यमहिमामहत्वंदिवोक्कलोकात्पृथिव्याभूमेश्चपररपुप्रविवेचेविरपुतीतिमहन्नामसुपाठात्।नाम्नांचप्रोयेणधातुजत्वात्
 प्रातिरातिशयवाचीपुरुमायस्यवज्रप्रजस्यसहोःशत्रुणामभिभेवितुरस्येइस्यशत्रुःशतयितानास्तिप्रतिमानंप्रतिनिधिर्नास्ति
 अस्यप्रतिष्ठिःप्रतिष्ठाआश्रयोनास्तिपरवसर्वस्यप्रतिष्ठेत्यर्थः॥॥अथत्रयोदशी॥॥प्रततेअद्याकरणंरुतंभूक्तुसंयदायुमातिथि
 ग्वमस्मे॥पुरुसहस्वानिजिशाअभिक्षामुत्तर्वयाणंधृषतानिनेथ॥॥अथेदानीमपिहेइंदुतेतयाकृतंकरणंतत्कर्मप्रभूतप्रभवति
 प्रकाशतेकिंतदितिउच्यते।शुक्लंशुक्लादाजानंरतन्नामानमृषिंचआयुंशत्रुभ्यःसकात्एतत्संज्ञकंपौरुरवसंअतिथीनामभिगंतारंदि
 वोदासंचत्रीवरातररथयेतियवृक्कांतस्रभवतीतिपूर्वणसंबंधः।रिरक्षियेतिद्वितीयाश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारःअपिवास्मेअनं
 तरोक्तायातिथिग्यायपुरुपुरुणिबहूनिमहस्वाणिशंवरस्यधनानिजिशाःअददाइंदुशंवरंहत्वातस्यधनानिदिवोदासायददावित्य
 र्थः।तथाहेइंदुधृषताधर्षकेणत्वदीयेनवज्रेणशंवरंहत्वास्मांपृथिवींअभिअभिलक्ष्यपृथिव्यांवर्तमानंतर्वाणोत्तरितगमनंदिवोदा
 संगन्निनेथआपइउदगमयःअनुक्रियानाम्येकाहमरुत्वतीयशस्त्रेअनुत्वाहिघ्नइतिमूक्तमुखीया।सूत्रितंर।अनुत्वाहिघ्नेअथ
 देवदेवान्अनुतेदायिमहइंदियायेतिसैषासूक्तेचतुर्दशी॥॥अनुत्वाहिघ्नेअथदेवदेवा मदान्विष्वकवितमंकवीनो॥करोयचवरि

बोवाधिताय दिवे जनाय तन्वे गृणान् ॥ हे देवयो तमाने इत्वा तौ अधास्मिन् काले विश्वे सर्वदेवास्तोतार ॥ अहिर्मेघहननाय वृष्टिप्र
दानायैत्यर्थः ॥ अनुमदन् अनुमदति अनुस्त्वन्तिकीदृशं तौ कवीनामेधाविनां मध्ये कवितमं अस्य तं कवियत्रयस्मिन् काले गृणान् ॥ स्तो
त्रमिच्छयमानस्त्वं व्याधिनादारि आदिभिः पाठिताय दिवे स्तोत्रे जनाय तन्वे स्तोत्राणां तथा वरिवधनं कर ॥ अकरोऽयददा ॥ अथवा हे देव
इ अधास्मिन् काले विश्वे सर्वदेवाः सुराः अहिर्मेघकोच्यते तस्य हननाय कवीनां कवितमं तौ अनुमदतियत्रयस्मिन् स्तोत्रे सति व्याधिताय
असुरैः पाठिताय दिवे धुलोकनिवासाय जनाय तन्वे शोभाये कृतातेन तव शोभायै वरिवधनं कर्य ॥ ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ अनुद्यावाष्ट
थिवी ततः योजो मर्त्या जिहते इंद देवा ॥ कृष्णा कृलो अकृतं यते अस्मत्तं नवी योजनय स्वयं ज्ञे ॥ ॥ हे इंद ते त्वदीयं तस्य सिधमो जो
बलं द्यावा पृथिवी अनुजिहते अमर्त्या अमरणा धर्मा देवा त्वदीयं बलमनु जिहते अनुगच्छंति ॥ कृलो बहूनां कर्मणो कर्तः ते त्वदीयं अ
कृतं यत्कर्मास्ति तत्कृषु कुरुष्व तदनंतरं यज्ञे यज्ञे पुनरीयोनवतरं उस्थं स्तोत्रं जनयस्व ॥ ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे षष्ठो वर्गः ॥ ॥ महो इंद इति
त्रयोदशार्चं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धे जैष्ठ्ये भूमे इंद ॥ अनुकृतं च ॥ महा अस्तोनेति माध्यंदिने सवने सोमातिरेकशस्त्रं भवति ॥ तत्रेदं सूक्तं
सूत्रितं च ॥ महो इंदो नृवदितो नृकमिमिमिसमूहो द्वितीये बंदो मे मरुत्वतीयशस्त्र एतत्सूक्तं सूचितं च ॥ महो इंदो नृवदिति मरुत्वतीय
मिति तत्र प्रथमा ॥ ॥ महो इंदो नृवदा चर्षणि प्राउते दिवर्हा अमिनः सहोभिः ॥ अस्मद्गो ग्वा रधे वीर्या योरुः पृथुः सुकृतः कर्तुमिच्छतः ॥

हव्यः जयार्थिभिराहूतयः ॥ अस्ति भवति हि शब्दः पदपूरणः ॥ तोकसा तौ तोकस्य पुत्रस्य सा तौ सा तेन निमित्तेन पुत्रे निमित्ते सति स इंद
आहूतयोस्ति ॥ वज्री वज्रवानिंदः समस्तसंश्रामेषु वितं तसाय्यः विशेषेण विस्तार्यः स्तोत्रेर्वदनीयो भवत् भवति ॥ यद्वा वितं तसाय्यः
शत्रूणां हिंसकः तं तस इति धातुहिंसा कर्मा तस्य कर्तृदं रूपं ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ सजन्मना जनिममानुषाणाममर्त्येन नाम्नाति प्रसर्त्त ॥
सधुस्तेन सशवसोतराया सवीर्येण नृतमः समोका ॥ ॥ स इंदः अमर्त्येन विनाशरहितेन नाम्ना शत्रूणां नमयिनामज्मना बलेन
मज्मनेति बलनामैतत् ॥ मानुषाणां जनिमज्मनसंबंधमित्यर्थः ॥ अतिप्रसर्त्त ॥ अतिप्रपदे स इंदः कृत्स्नेन यशसा समोकाः समानस्कानो
भवति किंच स इंदः शवसा बलेन समोका भवति ॥ उतापि च नृतमो नेतृतमः स इंदः रायाधनेन वीर्येण सामर्थ्येन च समोका भवति ॥
॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ स योनमुहेन मिथूज नो भूत्सु मंतुनामा चुमुरिंधुनि च ॥ वृण कृपिपुंशं वरं शुक्लमिंदः पुरो चोत्ताय शयथाय नूचि
तः ॥ ॥ स य इंदः नमुहे संश्रामे कदापि न मुह्यति यश्च मिथु मिथ्या वृथा जनो जनयितान भूत्सु भवति किंतु सुमंतुनामा प्रज्ञाननामा प्र
ख्यातनामेत्यर्थः ॥ स इंदः पुरो शत्रुसंबंधिनीनां पुराणां चोत्ताय चवनाय नायाय यथा च शत्रूणां मरणाय नूचितः शीघ्रमेव कर्म कु
रुत इति शेषः ॥ तथा चुमुरिंधुनि च एतन्नामका वसुरो वृण कृ हिंसितवानसि ॥ वृणक्ति हिंसा कर्मा अपि च पिपुंशं वरं शुक्लं एतन्नामका
नृवीनसुरा नूहिंसितवानसि ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ उदावता त्वक्षसापन्यसा चरुवहत्या यरथमिंदतिष्ठ ॥ धिघ्वज्वहसा आदक्षिणो

॥ नूनमद्यद्वास्मिन् न ज्ञेयं जयंतः ॥ अन्मिच्छंतो वर्यस्तोतारः शाकैः शकैः समर्थैः अस्य तव सहाये रुरुद्धिः सहितं वतिनं वाचूणां चातकं
 नाशकमित्यर्थः ॥ इदं परमेश्वरं वः प्रसिद्धं तं दुर्वे मस्तमः ॥ यथा चिद्यथैव पूर्वं पुरातनाः जगितारः स्तोतारः अनेधाः अनंदाः अनवधाः
 अवधरहिताः अरिष्ठाः अहिंसिताश्च आसुः ॥ बभूवुः शहे इदं त्वत् प्रसादादयमपि तथैव भवे मेत्यर्थः ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ धृतव्रतो ध
 नदाः सोमवृधः सहि वामस्य वसुनः पुरुक्षः ॥ संजग्मिरे पथ्याः रायो अस्मिन् समुदेन सिंधवो यादमानाः ॥ ॥ सहि स्वत्विदः धृतव्र
 तो धृतकर्मा धनदाः स एव धनप्रदः कीदृशस्य धनस्ये त्याकां क्षायो उपसर्जनी भूतस्यापि धनस्य विशेषणं वामस्य वसुन इति वाम
 स्य वननीयस्य वसुनः ॥ अथ स्य यदा वसुनः धनस्य स्वामी इति शेषः ॥ सोमवृधः स एव सोमेन प्रवृधः पुरुक्षुः बद्धः स एव अस्मिन्
 इ एव पथ्याः पोषणे हि तानि रायो धनानि संजग्मिरे संगच्छंतं तं वृद्धं तं ॥ सिंधवो नद्यः समुदेन यथा समुदे यादमानाः अभिगच्छं
 त्यस्तद्वत् ॥ ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे सप्तमो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ शविष्ठं नः आभर शरशव ओजिष्ठमोजो अभिभूत उग्रं ॥ विश्वा
 द्युस्मा वृत्त्या मानुषाणां मस्मभ्यं दाहरि वो मादय ध्ये ॥ ॥ हे शरविको तं इदं शविष्ठं बलवंतं शवो बलं नो स्मभ्यं आभर आहरा हे अभि
 भूते शरणा मभिभावुर्क इ उग्रं अप्रसह्यं ओजिष्ठमोजस्विने ओजो दीप्ति मस्मभ्यं आभर विश्वा विश्वानि सर्वाणि वृत्त्या वृत्त्यानि
 विवेचनसमर्थानि ध्ये द्युस्मानि द्योतमानानि मानुषाणां मनुष्याणां भोग्यतया कल्पितानि हे हरिवः हरिवन्ने इतानि धनानि मा

रय ध्ये मादयितु मस्मभ्यं दा ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ यत्नो मदः पृतना पालकृध इदं तं न आभर शरशुवांसं ॥ येन तो कस्य तनयस्य सातो
 मंसी महि जिगीवांसस्तोताः ॥ ॥ पृतना पाद शत्रुसेना मभिभविता अमृधः अहिंसितः यो मतो हर्षः हे इदं तं त्वया देयः शरशुवांसं प्रवृधं य
 द न मस्मभ्यं माभर आहर तोताः खयारहिताः जिगीवांसः जितवंतो वर्यतो कस्य पुत्रस्य तनयस्य तसुत्रस्य च सातो लाभ निमित्ते सति ये
 न हर्षेण मंसी महि लोक्त ही महित माभरेति पूर्वेषां च यः ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ आनो भर वृष्णं शुभ्रमिदं धनस्य तं वरशुवांसं सुदक्षं ॥
 येन वं साम पृतना सुशत्रून् तवोति मिरुन जामौरजामीन् ॥ ॥ हे इदं तं वृष्णं वर्धितारं शुभ्रं सेनालक्षणं बलं नो स्मभ्यं आभर आहर
 धनस्य तं धनस्य पालकं शत्रुशुवांसं प्रवृधं सुदक्षं शोभन बलं हे इदं तं वोति मिः त्वदीयाभिरक्षाभिः पृतना सुसंयामे पुष्टना इति
 संयामना मयेन बलेन शत्रून् वं सामहेनाम उते स च मिन्न कमः ॥ जामौ नू बंधून् उतापि च अजामी नू शत्रून् अयेन युष्मेन वं साम
 तं शुभ्रमाभरेति पूर्वेषां संबधः ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ आते शुभ्रो वृषभ एतु पश्चादोतरा दध रादा पुरस्तात् ॥ ॥ आविश्चतो अभिसमेस
 कोडिः इदं धनं स्वर्धे द्यस्मे ॥ ॥ हे इदं वृषभः वर्धिता ते त्वदीये शुभ्रा बलं अर्वाङ्गं दमि मुखः स नृपश्चात् पश्चिम भागात् एतु आगच्छतु
 अधरादक्षिणां च एतु पुरस्तात् पूर्वभागां च गच्छतु विश्वतः सर्वस्मात् दिग्भागात् अभि अस्मान् मिलक्ष्य आसमेतु सम्यगागच्छतु हे
 इदं तं विश्वतः सर्वतः सुरवयुर्कं धुनं धनं अस्मे अस्मभ्यं धे हि प्रयच्छ ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ नृवत इदं नृवत मा मिरुती वंसी महि वाम

श्रोमतेभिः॥ ईशेहि वस्व उभयस्य राजनूधारत्वं महिस्त्वरं वृहंतं॥ ॥ नृवत्तमनुष्यैः परिचारकजनेर्युक्तं श्रोमतेभिः श्रीमद्भिः सह
 तं वामे वननीयं धनं हेतुं इदं तत्त्वतः नृतमाभिः नेतृ तमाभिः ऊती ऊतीभिरक्षाभिः वसी महिवसं स भजे महिद्वि यस्मात्कारणात्
 हेराजं राजमानं इत्वं उभयस्यार्थं वस्यद्वि यस्व वस्वः धनस्य ईशे ईशे वतस्मात्कारणात् महिमहोत्तं स्वरं विपुलं वृहंतं गुणैः
 परिवृढं रत्नं मणीयं धनं अत्र रत्नं वृद्धं पुल्लिंगः धाः धेहि॥ ॥ अथैकादशी॥ ॥ मरुत्वं तं वृषभं वारुधानं मकवारिद्वि यं शासमिदं॥
 विश्वासाहं मवसे नृतनायाग्रं सहोदामि हंतं कुवेम॥ ॥ इहास्मि नृयजे नृतनाय अभिनवाय अवसरक्षणाय तं प्रसिद्धं कुवेम क्तमः
 आक्षयामो वा कीदृशं मरुत्वं तं मरुद्भिर्युक्तं वृषभं कामानां वषितारं वृधानं प्रवृद्धं अकवारि अकुक्षितं शत्रुं दिव्यं द्योतमानं शासं शा
 सितारं विश्वासाहं विश्वस्य लोकस्याभिभवितारं उग्रमोजस्विनं सहोदां बलप्रदं॥ ॥ अथद्वादशी॥ ॥ जनं वज्रिभहिचिन्मन्यमानं
 मेभ्यो नृभ्यो रंधयायेधस्मि॥ अधाहिला पृथिव्यां शरसातो हवामहेतनये गोघ्नं॥ ॥ येषु येषां नृणां मध्ये अहमस्मि एको भवामि
 हे वज्रि नृवज्रं वनिदं एभ्यो नृभ्यो मनुष्येभ्यः महिमहदयं तमात्मानं मन्यमानं जनं वज्रं मन्यमानं मित्यर्थं शारंधयवशी कुरु बुद्धिं
 पूरणं॥ अथ अधुना पृथिव्यां शरसातो युधे प्रवृत्ते सति तनयेषु पुत्रेषु निमित्ते च गोषु पशुषु असु उदकेषु च निमित्तेषु हेतुं
 तं युजो के स्थितं हवामहे वयमाक्षयाम॥ ॥ अथ त्रयोदशी॥ ॥ वयं तं एभिः पुरु इतसरं वृद्धं शत्रोः शत्रो रुतर इत्याम॥ धृतो वृत्राण्युभ

॥ नृवत्तयथानेता राजाभूत्यादिकामानां पूरयिता तद्वत् चर्वणिषा चर्वणी नोक्तो नृजनानां कामानां पूरकः महा नृप्रभृतः इदं आगच्छतु आदय
 पसर्गदर्शनात् गच्छेतित्याख्यातस्याध्याहारः॥ उतापि च द्विवर्हद्वि यो लोकयोः परिवृढः सहोभिः शत्रुबलैः अमिनः अहिंसितो य इदं
 अस्मद्भूतं अस्मदभिमुखं यथा भवति तथा वीर्याय वीरकर्मकारणाय च वृद्धं वर्धते उरुः शरीरेण विस्तीर्णः पृथुः गुणैः प्रथितः कर्तुमि
 यं जमानेः सुरुतो भूतः सुषु परिभवितो भवति॥ ॥ अथ द्वितीया॥ ॥ इदं मे वधिषणा सातये धाहंतं मृषमजरं युवानं॥ अषाहेन शव
 सा शत्रुवं संसद्यश्चिद्यो वारुधे अस्मि॥ ॥ धिषणा अस्मदीया कृतिः सातये दानाय इदं मे वधात्धारयति॥ कीदृशं वृहंतं महोत्तं कृषं
 गंतारं अजरं जरारहितं युवानं नित्यतत्तणं अषाहेन शत्रुभिरनभिभूतेन शवसाबलेन शत्रुवं संप्रवृद्धं श्रयते रिदं रूपं॥ इदं सद्य
 श्वित्सद्य एव जातमात्रं स नृ अस्मि अनलां अधिकं यथा भवति तथा वृद्धे वर्धयते॥ ॥ अथ तृतीया॥ ॥ पृथूकरस्ता वडुलागभक्ती अ
 स्मद्यः कृसेमिमीहि अवांसि॥ यथेव पश्वः पशुपादमूनाः अस्मां इदं भावा वृत्त्वाजो॥ ॥ हेतुं इत्वं पृथुर्विस्तीर्णो किरस्तो कर्मणां कर्तारो
 वडुला वडुप्रदोगभक्ती लदीयो बाहूश्च वां स्थाना निदातुमिति शेषः॥ अस्मद्यः अस्मदभिमुखं संमिमोहि कुरु तं किंच हेतुं इदं मूनाः दं
 तमना स्वं आजो संशाम अस्मानभ्या वृत्त्वा अभ्यावर्त्तस्वा तत्र दृष्टान्तः॥ पशुपादपशूनां पालकपश्वः पशुपायथेव पृथानियुथानावर्त्तय
 तितद्वत्॥ ॥ अथ चतुर्थी॥ ॥ तं वदं चरितं नमस्यशा के रिह नृनं वाजयंतो कुवेम॥ यथा चित्पूर्वज रितार आसुरनेघा अनवद्याः अरिणा

असुर्य असुरत्वं बलं देवेभिः देवैस्तोतुभिः अनुधापि अकारिस्तोत्रेऽन्तर्यामिनां देवानां बलवती भवतीत्यर्थः हे रुजीपि नू विगतरस
 सोमे देवा विष्णुना सवानः संगच्छमानस्त्वं च समवाय इति धातो रूपं यद्यदा सूर्येणापः उदका निव विवांसं परि वृण्वंतं अहिमागस
 हंतारं वृत्रमसुरं हनू अवधीः तद्वत्त्ववधी धादिति पूर्वेषां संबंधः ॥ अथ तृतीया ॥ त्वं नो जीया न व सस्तवीया कृतं ब्रह्मैवो वृद्धं
 महाः राजा भवन्मधुनः सोमस्य विश्वासां यसुरां दलुमावत ॥ यद्यदा इंदो विश्वासां पुरां असुरपुरीणां दलुदारकं वज्रं आव
 तपापततदा सोमस्य मधुनः मधुररसस्य राजा भवत्स्वाम्यासीत् कीदृशः त्वं नू हिंसका नू हिंसनू ओजीया नू अतिशयेन ओ
 जस्वी तव सो बलवतः तवीया नू बलवतेरः कृतं ब्रह्मा कृतं ब्रह्मस्तोत्रं यस्मै स्तोतुभिः सेऽः अथ वा कृतं दत्तं ब्रह्मयेन स्तोतुभ्यः रुधम
 हाः रुधते जाः एवं भूत इंदो राजा भवदिति ॥ अथ चतुर्थी ॥ शोतेरपदं न्यणय इंदा उदशोणये कवये कं सातो ॥ वधेऽः शुक्लस्य
 शुषस्य मायाः पितो नारिरे चीत्किं वनप्र ॥ अत्रास्मिन्नर्कसातो अर्को न्नं प्राप्य ते स्मिन्नित्यर्कसातिर्युधं तस्मिन् उदशोणये अवते सा
 र्वणार्था धां दशोणिः दशोणये बहु हविष्कानू कवये मेधा विनः च चतुर्थी हे इंदु त्वत्सहाया कुं सातु विभक्तः पणयः एतन्ना
 मका असुराः शोतेः शोत संख्या कै वलैः सार्धमपदं वन्य लायंता पद्यते दं रूपं अपि च इदं अशुषस्य अशुषस्य संपूर्ण बलस्येत्यर्थः
 शुक्लस्येत नामका सुरस्य कुं स्य शोः मायाः कपटात् वधेऽः हननसाधने रायुधेऽः न प्रारिरे चीत्परिक्ता न करोता पितो नस्य

राम
१४९

पितुरित्यन्नामेतत्किं वन किंचिदपि प्रारिरे चीत्तदीयमन्नं सर्वमप्यपहारयत् ॥ अथ पंचमी ॥ महोदुहो अपविश्वायु धापि वज्र
 स्थयसतने पादि शुक्लः उरुषस्य सारथये करिंदः कुत्साय सूर्यस्य सातो ॥ यद्यदा स शुक्लो वज्रस्य पतने पादि आगच्छत अत्र
 यतेत्यर्थः तदा महो महतः दुहो दोग्धुः शुक्लस्य संबंधि विश्वायुसर्वगतमिति शेषः अपधापि अपहितमकारि तिरस्कृतमित्यर्थः
 सरिंदः सारथये सारथिभूताय कुत्साय सारथं समानरथं सूर्यस्य सातो भजने मित्रभूते उरु विस्तीर्णयथा भवति तथा कः अकरोत्
 तथा चोक्तं कुत्सायेंदासुरे शुक्लं जिघांसुः कुत्समात्मनः सारथ्यं कल्पयित्वा स्य शत्रुं शुक्लं महस्ततः कुत्सस्य रक्षो बद्धो च का
 रे त्यनयो च त इति ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठेन वमोवर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ प्रयेनो न मदि रमं शुभं मे शिरो दा सस्य नमु चेर्मथाय न ॥
 प्रावे नमी साप्यं ससंतं पृणयाया समिषा संस्वस्ति ॥ येन सुपर्णश्च अत्र न अशुभः समुच्चये वर्तते अस्मा इंदाय मदि रं मदकरं अंशु
 सोमं प्रति आऽऽभूत्स्यस्यार्थं वर्तते आहर उपसर्गदर्शना द्वाख्यात मध्यादियते किं वाय मिंदो दा सस्य प्राणिना मुपक्षयितुं मुचे रं
 तन्नाम्ना सुरस्य शिरो शीर्षं मथाय नू मथनं कुर्वन् साप्यं सपस्य पुत्रं ससंतं स्वपंतं न मिं रतस्वं जं क मृषिं शवत् प्रारक्षत् स्वस्य विनाशे
 नराया पुत्रादि धने न इषा अन्नेन च तं मृषिं संपृण कू समं योजयत् ॥ अथ सप्तमी ॥ विषिप्रारहिमायस्य दहः पुरो वेज्जि व
 सान दहः सुदामंत इव गो अप्रमृष्य मृजिबने दा चंदा शुषदा ॥ हे वेज्जि नू वज्रवन्निंदत् अहिमायस्य आह आमायायस्य विषिप्रारे

विश्वमाजोसक्तो धुनी चुमुरीयाह सिधुः ॥ दीदयदितुभ्य सोमोभिः सुवन्दमीतिरध्व भूतिः पक्थ्यैः ॥ ॥ हे इन्द्राजोसं ग्रामेतवहत
वेवविश्वं व्यासं कृत्वा तादृशं कर्म भवति कीदृशं मिति तदुच्यते या यो धुनी चुमुरी चेत्ते तन्नामकावसुरो सिधुः पक्थ्यैः ॥ ॥ हे इन्द्राजोसं ग्रामेतवहत
सं ग्रामे सुप्तवतो मृता विसर्गः ॥ भूतार्थे व्यस्येन लङ् ॥ द्वितीयो ह शब्दः पद पूरणः ॥ तदनंतरं हे इन्द्राजोसं ग्रामेतवहत
कवान् हवीषिपचनवान् इध्व भूतिः इध्वानां भर्ता आहर्ता वा दमीति निर्माजोभिः सोमोभिः सोमैः अर्कैः हविलक्षणे रन्ने ॥ दीदयत दीप्य
तएवं धुनी चुमुरि च ततं थेत्यर्थः ॥ त्वं निदस्युं चुमुरि धुनि चेति दर्शनात् ॥ ॥ इति चतुर्थस्य च छेदशामो वग ॥ ॥ इमा उलेति द्वादशार्चं षष्ठं
सूक्तं भरद्वाजस्यार्चं त्रैलोक्यं मे इन्द्रं नवमी एकादशी च वेदेषु तथा चायुः कांतं ॥ ॥ इमा उद्वा द्वा नवम्येकादश्या वेदेषु दद्यादिति उपह्व
नाम्येका हे इन्द्रं सूक्तं मरुत्वतीयं निविधानं सूचितं च ॥ इमा उल्वाद्यो नय इन्द्रेति माध्यंदिन इति तृतीयं च दोमेपि मरुत्वतीय इन्द्रं सूक्तं सूचितं
च ॥ प्रमंदिन इमा उलेति मरुत्वतीयमिति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ इमा उल्वा पुरुतमस्य कारो हव्यं वीरहव्या हवते ॥ धियो रथेष्वा मजरं नवीयो
रविर्विभूतिरीयते ववस्या ॥ ॥ पुरुतमस्य बहुलं कामं कांक्षतः तमु अभिकांक्षाया मिति धातुः कारोऽस्तोतुर्भरद्वाजस्य संबन्धिन्यहव्या
स्तुत्याः प्रशस्या इमा धियः स्तुतयः हे वीरशरैः इहव्यं तासां हवते द्रव्यं ति कीदृशं रथेष्वा रथे स्थितं अजरं जरारहितं नवीयो नवीयो सं
नवतरं उडिति पूरणः अपि च ववस्यास्तुत्याश्चेष्टा विभूतिः जगतो भव हेतुः हविलक्षणां धनं इत्येतां अमिगच्छंति ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥

तमुक्तपदं इन्द्रो विदानी गिर्वाह संगीर्भिर्यज्ञवृधं ॥ यस्य दिवमतिमङ्गा पृथिव्याः पुरुमायस्य शिरिचे महिर्बवं ॥ ॥ य इन्द्रः विदानी उक्तं सर्वं
विदानी सर्वं ज्ञायमानो वा गिर्वाह संगीर्भिर्यज्ञवृधं यज्ञोऽष्टपदं तमुत मेव इन्द्रं स्तुषे स्तुवे पुरुमायस्ये बहु प्रज्ञस्य बहु वचनस्य वाय
स्ये इन्द्रस्य वा महिर्बवं माहात्म्यं दिवं लोकान् पंचम्यर्थे द्वितीया पृथिव्याः भूलोकान् मङ्गा महिम्ना अतिरिचे अतिरिच्यते तं स्तुव इति सं
बंधः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ स इन्द्रो वयुनंतत च सूर्येण वयुन वचकार ॥ कदा ते मर्ता अमृतस्य धामे यक्षंतानं निनेति स्वधावः ॥ ॥ स इन्द्र
स एवेन्द्रः अ वयुनं अप्रज्ञानं प्रज्ञाननाशनमित्यर्थः ॥ तत च तद्वृत्तेषां विस्तीर्यमाणं तमां धकारं दिवि सूर्येण दिव्यारोपितेन देवेन वयुन
वत्प्रकाशयत् चकार कृतवान् परोर्ध्वः प्रत्यक्षकृतः हे स्वधावः बहुलवर्द्धिदं मर्ता मनुष्या अमृतस्य नित्यस्य तत्त्वदीयं धाम स्व
गस्थानं तच्च स्थानं देवानित्यर्थः इतः यद्युमिच्छंतः कदा कदा च न सर्वं देय्यर्थः ॥ न निनेति किमपि प्राणिजातं न हि संति ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥
॥ यस्ता वकारसकुहस्विदिन्द्रः कमाजर्न चरति का सुविशुः कत्तेयशो मनसे शं वराय को अर्क इन्द्रकतमः सहोता ॥ ॥ य इन्द्रः ताता निज
क्तानि प्रमिधानि वृत्रवधादीनि कर्माणि चकार अकरोत् स इन्द्रः कुहस्वितकस्वितवर्धते कं जर्न कमपि देवमा चरति का सुविशुः प्रजा सु
वर्तते इतीन्द्रस्य विभूतिमत्त्वात् निश्चेतुं शक्यं अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे इन्द्रकः कीदृशो यज्ञः तव मनसे चेतसि शंसुस्व करो भवति व
राय तव वराणां यकः कीदृशो मित्रः समर्थो भवति यो होता आहूता भवति वराणां समर्थो भवति सहोता कतमश्च भवति ॥ अथ पंचमी ॥ ॥

॥ इदाहितेवेविषतः पुराजाः प्रलास आसुः पुरुकुत्सायः ॥ ये मध्यमास उत मध्यमास उता वमस्य पुरु इत बोधि ॥ ॥ पुराजाः पूर्वस्मि
 न्काळे जाताः प्रलासः पुराणाः अगिरा प्रभृतयः ॥ इदाहि इदानीमिव हि उदुपमार्थे वर्तते वेविषतः ॥ कर्माणि प्राप्नुवंतः ॥ पुरुकुत्से व
 दुर्ना कर्मणां कर्तारि इत तव सरवायस्तोतारः आसुः वभूवुः ये मध्यमासो मध्यकालजाः उता पिचये नूतनासोऽद्यतनाः येतस्तेपिस
 रस्तोतारो वभूवुः अतः कारणात् उता पिचये वमस्य अर्वाचीनस्य ममापि स्तोत्रं हे पुरुकुत्से तव इति स्तोत्रं इत्थं बोधिबुध्यस्व ॥ ॥ इति च
 र्यस्य षष्ठे एकादशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ तेषु छंदो वरासः पराणि प्रलात इंदुः श्रुत्यानुयेमुः ॥ अर्चामसि वीर अमवाहो या देव विभ्र
 तात्ता महोतं ॥ ॥ हे वीर शूरबलवाहः ॥ ब्रह्मभिर्मन्त्रैर्वहनीये इ अवरसो अर्वाचीनामनुष्याः तं उक्तगणोपेतं तं पृच्छंतो चैतः पृच्छति र
 चितिकर्मापराणि प्रकृष्टाणि प्रलानि पुराणानि श्रुत्या श्रोतव्यानि ते तदीयानि कर्माणि अनुयेमुः अनुयमननिबंधनं स्फुटिरूपमि
 र्वाभिर्निबंधुः तथा वयमपि महोतं प्रभृतं तात्ता अर्चामसि अर्चामस्तु मयैव दैवयान्येव कर्माणि विप्रजानीमतातः कर्मभिः कृतं
 इति संबन्धः ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ अभित्वा पाजोरक्षसो वितस्के महिजज्ञानमभितस्तुतिष्ठ ॥ तव प्रलेन युज्ये न सरवाव ज्ञेय धृत्वा
 अपतानुदम्ब ॥ ॥ रक्षसोरक्षसां संबन्धि पाजः सेनालक्षणं बलं हे इंदुत्वा मभित्वा मभिमुखं वितस्के प्रतिष्ठते न धातुमपि महि महत्
 ज्ञानं प्रादुर्भवत्तद्वत् अभिमुखं स नृसुतिष्ठ स्थिरो भवस्त्विहो च हे धृत्वा शत्रूणां धर्षकं इत वत्तदीयेन वज्रेण तावद्वलमपनु

पुनायज्ञैः ॥ सप्तमस्युरः शर्मशारदीर्धर्दासीः पुरुकुत्सायश्चिक्षुः ॥ हे इंदुते तदीयेनावसारक्षलेन नव्योनवीयोनवतरं तया दीयमानं
 धनं सनेमवयस्तोतारो भजेमहि ॥ पूरवो मनुष्यास्तोतारः १९ ना अनेन स्तोत्रेण युक्तैर्यज्ञैः प्रकृतं तेषां स्तुवंति ॥ यद्यस्मात्कारणात् दासीः
 कर्मणा मुपक्षयित्रीः शत्रुप्रजाः हनू धनं हिंसनं पुरुकुत्साय एतन्नामकायराज्ञे चिक्षुः धनानि प्रयच्छन् हे इंदुत्वं शारदीः शारत्तास्तो
 सुरस्य संबन्धिनीः सप्तसप्तसरवाकाः पुरःपुरीः शर्मशर्मणा वज्रेण दत्तं विदारितवानसि ॥ तस्मात्कारणात् त्वोक्तोतारोऽस्तुवतेत्यर्थः ॥ ॥
 ॥ अथेदशी ॥ ॥ त्वं वृध इंदुः पूर्यो भूर्विवस्य नृशने कायाय ॥ परानववास्तु मनुदेयं महे पित्रे ददाय स्वन्नपानं ॥ ॥ हे इंदुः पूर्यः पुरातनस्व
 कायाय कविपुत्राय उशने उशने सेभार्गवाय वरिवस्य वृधनमिच्छन् वृधो भूस्तोतृणां वर्धको भवसि ॥ अनुदेयमनुदातयं धनं नववा
 स्त एतन्नामकं मसुरं एराह्यस्व कायमोशन संनपातं युधेशत्रूणां गृहीतं पुत्रं महे महते पित्रे पालयितव्या यो शनसे पराददाय तस्य
 शत्रुं हत्वा प्रकर्षणं दत्तवानसि ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ त्वं धुनिर्दिधुनिमतीर्णोरपः सीरानस्वर्वतीः ॥ प्रयत्सु मुदमति शूरमर्षिपारयावु
 र्वं शोय दुंस्ति ॥ ॥ हे इंदु धुनिः शत्रूणां कपयिता त्वं धुनिमतीः धुनिर्नामा सुराय युधनिरोधकतया विद्यते ताः अपः उदकानि सीराननदी
 रिव स्वर्वतीः प्रवहन्तीः श्रुणाः अगमय ॥ धुनिर्हत्वा तेन निरोधितान्युदकानि प्रवाहयतीत्यर्थः ॥ हे शूरवीर इयं ददास मुदमति अतिक
 म्यप्रपत्तिं प्रतीणां भवसितदास मुदपारेतिष्ठतः तुर्वशोय दुं च स्वात्तक्षमेण पारयस मुदमेव तारय ॥ ॥ अथ त्रयोदशी ॥ ॥ तव हस्यदिदं

वंशधिशृङ्गकिं वत्तावान्नलसहस्रो देवत्वदन्वोक्तिः ॥ अथैकादशी ॥ नमः आवाचमुपयाहिविद्वान्निश्वेभिः सूनो सदसो यजत्रे ॥ ये अग्नि
जिह्वाकृतसाप आसुर्यमनु चक्रुः परंदसाय ॥ इत्युचैर्वैश्वदेवीत्कृतं । हे सहस्रसूनो बलस्य पुत्रे इविद्वान्सर्वज्ञस्त्वयजत्रेयजनाये ॥ वि
श्वेभिः सर्वदेवैः सहनुक्षिप्रं मे मदीया ॥ वाचकृतिरुपायिवचो सिउप अभ्यायाहि आगच्छ एवं भूतमिदं प्रार्थयते ऐं ह्रीं स्वास्तस्य ये देवाः
मनुराजर्षि उपरंदसाय दस्थना सुपरिभवं चक्रुः ॥ तव तं तं तं ॥ सहागच्छेति पूर्वेण संबंधः ॥ अथैकादशी ॥ सूनो बोधिपुर एता सुगेष्टतडु
र्गेषु पथिक हि दानः ॥ ये अश्रमा स उरवो वहिष्ठास्तेभिर्न इंद्राभिवक्षिवाजं ॥ पथिकत्ववर्त्मनां कर्ता विद्वान्सर्वविद्वान्सर्वसुगेष्टसुखे
न गंत्येषु उतापि च दुगे पु दुःखेन गंत्येषु च मार्गेषु नोस्माकं पुर एता पुरोगंता बोधिभव बोधीति भवते लो एम ध्यम पुरुषैक वचनस्य
छांदस रूपे अश्रमा सः अश्रमरहिताः उरवो महंतः वहिष्ठाः वो दृतमाः तव ये अश्वाः हे इंद्र ते भिक्षो रभ्ये नोस्मान्वाजगन्तं अभिवक्षिअ
भिवह ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे द्वादशो वर्गः ॥ एक इत्येकादशार्चं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्चं त्रैलोक्यं तथानुकांतं य एक एकादशो
ति अभिपूजिके प्रथमे ह निदशरात्रस्य प्रथमे ह निचमाध्यं दिन सवने आक्षणाच्छं सिवास्त्रे अहीनस्तस्य स्थाने त्रीणि संपात सूक्तानि
ते द्विदं सूक्तं सूचितं च य एक इद्यस्ति मृग इति । उपह्वयनाम्येकादशोदं निष्केव्यनि विधानं । सूचितं च य एक इति माध्यं दिन इति त
त्र प्रथमा ॥ य एक इधय अर्षणीनामिदं तं गीर्भिरभ्यर्च्य अभिशा यः पश्यते हृषभो वृक्ष्यावान्सत्यः सत्वा पुरुमायः सह स्वान् ॥ ६ ॥

राम

१५३

॥ य इंद्रः चर्षणीनां प्रजानां आपत्स एक इतर एक एव ह व्याक्ता तव्यः अभिगीर्भिः सुतिरुपाभिर्वाभिः तमिदं अभ्यर्च्य अभिष्टोमिय इंद्रः पश्य
तेस्तोतृ नभिगच्छति यदा पश्यते लोकानामीष्ट कीदृशः षष्ठमः कामानां वर्षिता वृक्ष्यावान्बलवान्सत्यः अविमंवादी सत्वा शत्रूनासाद
यिता कामानां दाता वासदेवा स नो तेर्वदे रूपं पुरुमायो बडु प्रज्ञः सह स्वानभि भवनवान् तमिदं मभितोमीति संबंधः ॥ अथ द्वितीया ॥
॥ तमुनः पूर्वपितरो न वग्वाः सप्तविप्रासो अभिवाजयंतः ॥ नक्षदाभैततुरि पर्वतेष्वा मद्रो घवा चंमतिभिः शविष्ठं ॥ पूर्वपूर्वतनाः न
वग्वाः न वभिर्मासेः सत्रमनुष्ठितवंतः सप्तसप्तसंख्या काविश्रामेधा विनो वाजयंतः वाजमर्चं हविर्लक्ष्मीं इंद्रस्य कुर्वंतः इंद्रवा वाजिने
बलिर्न कुर्वंतः तं करोतीति लिचू । एवं भूतानोस्माकं पितरो गिरसः तमुतमेवं इंद्रमतिभिस्तुतिभिरभितुष्टुवुरिति शेषः । कीदृशी नक्षदा
भै नक्षतिर्गति कर्मा अभिगच्छतां शत्रूणां दंभितारं हिंसितारं पर्वतेष्वां ततुरितरितारं पर्वतेष्वां पर्वते मेघे अवस्थितं अद्रो घवा चं अद्रो गंध
या अनतिक्रमणीया वाग्यज्ञरूपा यस्य तं शविष्ठं बलवत्तमं ॥ अथ तृतीया ॥ तमीमह इंद्रमस्य रायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुशो ॥
यो अस्त्रधोयुरजसः स्वर्वांति माभर हरिवो मादय ध्ये ॥ पुरुवीरस्य बडु पुत्रो न युक्तस्य नृवतः परिवारक जन सहितस्य पुरुशो ॥ व
ह नस्य बडु यशसो वा अस्थरायः इंद्रं धनं द्वितीयार्थं षष्ठी तमिदं मीमह या चामहे पोरयिः अस्त्रधोयुः अविच्छिन्नः अजरो जरा
हितः स्वर्वा न सुखयुक्तः हे हरिवः हरिव नृस्वकायाश्वापेतं इंद्रं तं रयि मादय ध्ये । अस्त्रा मादय तुं आभर आहर ॥ अथ चतुर्थी ॥

॥ततो विबोषो यदि तपुरा विज्जरितार आनशुः सुस्मिन् ॥ कस्तो भागः किं वयो दुधस्विः पुरु दूतयुक्तवसोऽसुर घ्नः ॥ हे इन्द्र यदि ते तव
पुरा चित्तं पूर्वस्मिन् काले जरितारस्तो तारः सुस्मं सुखं आनशुः तत्सुखं नो स्मार्कं किं वोचः विबोहः दुध उर्ध्वरहेऽस्विहः शोचूणां स्वदेवि
तः हे पुरु दूत हे पुरु वसो इन्द्र असुर घ्नः असुराणां हंतुस्ते तव यज्ञेषु को भागः वयः हरिर्लक्षणमने किं कृतं यदि केचिच्चिरंतनाः पूर्वका
ले पितृनाः सकाशात् सुखं लेभिरेतर्हमपि तत्सुखं तत्सुखं लप्स्यमिति विचार्य सुखं प्राप्तिविलंबो ममा सोढव्यो भवेदित्यर्थः ॥ अथ
पंचमी ॥ ॥ तं पृच्छंती वज्रहस्तं रथेष्ठा मिदं वेपी वक्ररीयस्य नृगी ॥ तु विग्रामं तु विक्रमिं रभोदां गा तु मिषेन क्षतेन मय ॥ ॥ पूर्वयोपाल
ध इन्द्र रुषये कामा आयच्छततः सकाम पूर्णरुषिराह वज्रहस्तं वज्रपाणिं रथेष्ठां रथस्थितं तमिदं पृच्छंती अर्चंती पृच्छंती रचंती क
र्मा वेपी वेपो यागादिलक्षणं कर्म तद्वती वक्ररी गुणानां वज्रगी ॥ इन्द्र शी कृतिर्यस्य यजमानस्य भवति कीदृशमिदं पृच्छंती तु विग्रामं तु
वीनां वक्रनां गृहीतारं तु विक्रमिं वक्रकर्माणां रभोदां रभसो वक्रलस्य दातारं तु इति पूरणः ॥ स यजमानः गा तु सुखं दधे गच्छति किंच तु
अस्त्रापयितारं शत्रुं अस्त्राभिमुखेन क्षते गच्छति ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे त्रयोदशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ अथाहस्य मायया वृधानं
मनो जुवा स्वतवः पर्वतेन ॥ अयुता चिदा लिता स्वो जौरुजो विद्वद्वा धृषता विरप्सिन् ॥ ॥ हे स्वतवः स्वभूत बलं इह मनो जुवामनो व
द्वेषता अनेन पर्वतेन बहुपर्वणा स्वकीयेनो युधेन वज्रेण प्रातपर्वणेति दर्शनात् अथा अनया मायया वृधानं वर्धमानं सतं प्रसिद्धं

राम

१५४

इस अपगतं प्रेरयच्छिंधीत्यर्थः ॥ कीदृशेन प्रलेन पुराणेन युज्येन सरय्या नित्यसहायेन ॥ ॥ अथाहमी ॥ ॥ सतुश्च धी इन्द्र तनस्य अ
सृण्यतो वीरकारुधा यः ॥ संस्था ३ पिः प्रदिवि पितृणां शश्वद्धं मृथ सुहवरहो ॥ ॥ हे कारुधायः कारुणां स्तोतृणां धारक हे इन्द्र स प्रसि
धस्त्वं नूतनस्य दानी तनस्य ब्रह्मण्यतः ब्रह्मस्तोत्रं कर्तुमिच्छतो मम स्तोत्रं नुक्षिप्रं श्रद्धिं श्रुत्वा तत्कारणात् हे इन्द्र त्वं आदरे
आयजने अभिकामचरे वासति सुहवः शोभना दानः सनः प्रदिवि पूर्वस्मिन् काले पितृणामगिरसामपि बंधुः शश्वच्चिरकालं
वभूथा भूः तस्मात्कारणात् मदीयं स्तोत्रं श्रुद्धीति संबंधः ॥ ॥ अनेन वमी ॥ ॥ प्रोतये वरुणं मित्रमिन्द्रमरुतः रुषी वसेनो अद्य ॥ प्रपू
षणं विष्णुमग्निं पुरंधिं सवितारमोषधीः पर्वतो अ ॥ ॥ अस्यामृचि विश्वे देवा रूह्यंते ॥ हे भरद्वाज अद्येदानीं वरुणो रथमिमानि नमि च
महरभिमानिनं च प्रसिद्धं मरुतो मरुद्गणां अनोस्माकं मृतयेत र्पणाय अरसे रक्षणाय च रुधे अभिमुखी कुरुष्व ॥ किंच पूषणं र
तत्संज्ञकं च विष्णुं सर्वयापिनं देवं च पुरंधिं पुरुकर्माणं अग्निं च सवितारं सर्वस्य प्रेरकं देवं ओषधीः ओषध्याभिमानिनो देवानस्माकं
तर्पणाय रक्षणाय च ॥ प्रहृष्टस्तस्याभिमुखी कुरु ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ इमं उता पुरुशाक प्रयज्या जरितारो अभ्यर्च्य कर्कः ॥ शुधी हवमा
दुवतो दुवानो नलावां अन्यो अमृतं खदास्ते ॥ ॥ हे पुरुशाक बहुशक्ते इह प्रयज्या प्रहृष्टयजनीये इत्वा त्वां इमे जरितारस्तोतारः अ
र्च्यर्चनीये स्तोत्रे अभ्यर्चंति अभिष्टुवंति तथा हे अमृत अमरणशीले इह दुवान कृत्यमानस्त्वं आदुवतो अभिष्टुवंतो मम हवन्तो

च० भा०
१५५

षधिचित्तनिहितेन वज्रेण विधाः सर्वाः अजुर्यः आसुरीः पुरी विदयसे विवाधयसे। दयदानहि सागतिरक्षणे धिति धातुः। हे इन्द्र अजुर्यं जितुमशक्यं इदं मिति शेषः॥ अथ दशमी॥॥ आसंयतमिदं न स्वस्तिं शत्रुत्तर्याय ब्रह्मती ममृधो॥ यया दासा न्यार्याणि चक्राकरो वज्रि सुतु कानाङ्ग पाणि॥ हे इन्द्र शत्रुत्तर्याय शत्रूणां तरणाय ब्रह्मती महती अमृधो अहिं सितो संयतं सचिवेन संगच्छमानो स्वस्तिं क्षेमलक्षणं संपदं इन्द्रोऽस्मभ्यं वज्रि नृवज्रवज्रि इयया स्वस्या दासानि कर्महीनानि मनुष्या जातानि आर्याषिकरः करोः नाङ्ग पाणि मनुष्य सेवंधीनि नङ्ग पादिति मनुष्य नामैतत्॥ वरा वराषि शत्रून् सुतुको सुतुका निशोभनहि सोपेता न्यकरोः॥ अथैकादशी॥॥ सनो नियुद्धिः पुरुदूतवेधो विश्ववारा मि रागहि प्रयज्यो॥ नया अदेवो वरते न देव आभिया हित्य मामाङ्गि कु॥ हे पुरुदूत देवधः विधातः हे प्रयज्यो प्रकर्षणयजनीये इदं सत्यं विश्ववारा मिः विश्वेर्वरणीया मिः संभजनीया मिः नियुद्धिरश्वेः नोऽस्माना गहि आ गच्छ। अदेवोऽसुरः याः यानि तूर्यक्षि प्रमेव अश्वानू वरते देवः आभिर्नियुद्धिः तूर्यक्षि प्रमेव मङ्गाङ्गि कुः अमि सुखः स नू आयाहि आ गच्छ। मङ्गाङ्गि गिति द्विर्वचनं कादसं॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे चतुर्दशो वर्गः॥ सुत इति दशार्चमष्टमे सूक्तं भरद्वाजस्यार्चं वैदुभर्म इन्द्रोऽस्य नुक्तं। विषुवति निष्केव षष्ठे इदं सूक्तं सूत्रितं च सुत इत्येव प्रपूर्वविरिति। महाव्रतेऽपि निष्केव षष्ठे इदमिति तथैव पंचमारेण्यके सूत्रितं। सुत इत्यं निमिः श्रुत्वा इदं सोम इति वीणितं प्रथमा॥ सुत इत्यं निमिः श्रुत्वा इदं सोमेऽस्मो मे ब्रह्मणि शस्यमान उक्ते॥ यद्वा युक्ताभ्यां म

राम
१५५

धवः हरिभ्यां विधद्वज्रं वाहो रिंदयासि॥ सोमे सुत इत् अमिषुत एव सति ब्रह्मणि मरुतस्तोत्रे उच्चार्यमाणो सति उक्ते शस्त्रे शस्यमाने सति हे इन्द्रं निमिः श्रुत्वा स नू संयोजय नू हे मधव नृधनवन्ति इवाहो हस्तयोर्वज्रं स्वकीयमायुधं विधत्त धारय नू युक्ताभ्यां रथे नियुक्ताभ्यां हरिभ्यां मश्याभ्यां यासि यद्वा आ गच्छसि यद्वा तत्सोमे अमिषुवते इति संबंधः॥ अथ द्वितीया॥ यद्वा दिविणार्य सुधि मिन्द्रं व हत्येव सिशारसातो॥ यद्वा दक्षस्य विभ्युषो अविभ्य दरे धयः शर्धत इन्द्रं दक्षानू॥ हे इन्द्रं दिविधुलोके वारसातो शरैर्महैः संभजनीयं व हत्ये पुधे च पार्ये प्राप्तये सति सुधिमभिषोतारं यजमानं अवसि यद्वा दक्षस्येतिय च वेति समुच्चये य च दक्षस्य यजोदि पुसमर्थस्य विभ्युषः शत्रुभ्यां विभ्यतो जनस्य शर्धतः संश्राम उक्त्वा हमाना नू दक्षानुपक्षयितु नू हे इन्द्रं अविभ्यत भीतिरहितं स नू अरंधयः वशी करोषीति य च सर्वसोमे अमिषुत इति पूर्वण संबंधः। तथा चोक्तं यद्वा ह्योर्ध्वारय च ज्वं हरिभ्यां यासि व हत्ये च रस तिसंश्रामे यत्सोममभिषुवतः य च कर्म सुदक्षस्य यजमानस्य चारयः वशी करोषीतोऽस्मै विभ्यते भीतिवर्जितं तत्सोमे अमिषुते स्तोत्रं शस्त्रयोः पृथग्योः इति केचोयमेकोर्यः। सुत इत्यमिति द्वयं इति॥ अथ तृतीया॥ पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं प्रणे नीरु अजरितारमूती॥ कर्ता वीराय सुधय उलोकं दाता व सुक्तवते कीरये चित्॥ इन्द्रं सुतमस्मिषुतं सोमं पाता स्तु पानशीलो भवतु तनंतः क्षान्तलोका ययेति षष्ठी प्रतिषेधः। कीदृशः कुती कुत्या मार्गेण जरितारं स्तोतारं प्रणे नीः प्रकर्षण नेता उग्रः उद्गर्तः वीराय य

इंद्राय कुविदिति वदुनामेतत्। असति अस्तु किमर्थं नोस्माकं भ्रातृभरणाय इंदुसुषि अभिषवाण शीलं यजमानं अवसेतर्पणाय
 नमृधातिन बोधते ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ एवेदिंदुः सुते अस्ता विसोमे भरद्वाजे पुक्षयदिमघोनः ॥ असद्यथा ज रित्र उत सूरि रिद्रोरा
 यो विश्ववारस्य दाता ॥ ॥ मघोनो मघवतो हविष्मतो यजमानस्य क्षयत्वरक्षक ईश्वर इंदुः सोमे सुते अभिषुते सति भरद्वाजे पुभ
 रद्वाजे मयि एव एव अस्ता विस्तुतो भूतः इंदुः ज रित्रे स्तोत्रे सूरिः स नू मार्गे प्रेरको यथा असत्तुता पि च विश्ववारस्य विश्वैर्वरणी
 यस्य रायो धनस्य दाता यथा सवेत्त तथा स्तावीति संबंधः ॥ इत द्वयं पूरणं ॥ ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे षोडशो वर्गः ॥ ॥ इति षष्ठे मेडले
 द्वितीयोऽनुवाकः ॥ ॥ तृतीयेऽनुवाके विंशति सूक्तानि। तत्र ऋषामद इति दश च प्रथमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्चं त्रेष्टुभमैदं वृषे सनु
 क्रीते विषुवति निक्षेव न्ये एतत्सूक्तं सूत्रितं च। ऋषामद इति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ऋषामद ईदं श्लोक उक्त्वा सचा सोमे पु सुत पा ऊ
 जीषी ॥ अर्च्यो मघवानृभ्य उक्त्वे दुः सो राजा गिरामक्षितोतिः ॥ ॥ सोमे पु सोम वत्सु यागे पु इंदो सोम पान जनितो मदः वृषाय ज
 मानस्य कामानां वर्षको भवति यद्वा सर्वजना ह्लादकस्य कर्ता भवति उक्त्वा उक्त्वा निशस्त्रेण सचा सह श्लोक स्तोत्ररूपः १४ शा १४
 वा भवति सुतपाः अभिषुत सोमस्य पाता ऊ जीषी ऊ जी वं गतर समपि सोमं न परियज नू मघवा धनवानृ सधे दो नृभ्यः उक्त्वे
 स्तोत्रे १ अर्चनीयो भवति धक्षो धलो का तसः १ गिरां स्तुतीनां राजेश्वर इंदुः १ अक्षितोतिः १ अक्षो णरक्ष अभवति ॥ अथ द्वितीया ॥

॥ तत्तु रिर्वीरो नर्यो विचेताः श्रोता हवं गृणत उच्यते ॥ वसुः शंसो नरां कारुधाया वाजी स्तुतो विदये दाति वाजैः ॥ ॥ वाजी अश्वानि
 इः विदये यज्ञे अस्माभिः स्तुतः स नृवो जम चंदाति ददाति की दश ईदं तुतु रिः १ श शृणां हिंसकः १ वीरो वि कांतः १ नर्यो निरे हितः १ विचेताः १ विविक
 ज्ञानः १ हवमस्मदीयं स्तोत्रं श्रोत्रा गुणतस्तु वतः १ स्तोत्रं जनस्य उच्यते १ विस्तुतरक्षः १ वसुर्वसि यितानरां नृणां स्तोत्रं जनानां श्रीसः १ श्रीसनीयः १
 कारुधायाः १ कारुणां स्तोत्रं धारयिता एवं भूत ईदो वाजै ददातीति संबंधः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अक्षो न चक्र्योः १ शूर बृह न्यते मङ्गा रि रिचेरो
 दस्यो ॥ १ दसस्य पुते पुरु इत वया यू उत यो रुद्र रि इ पूर्वः १ ॥ हे शूर वि कांतं ईदं रुद्र महा नृते त्वदीयो महिमारो दस्योर्धावा पृथिव्योः १ प्ररि
 रिचे अति रिचते द्यावा पृथिवी भ्यामि स्यर्थः १ तत्र दृष्टीतः १ चक्र्यो अक्र्योः १ अक्षो नरथ संबंधी अक्षो यथा चक्राभ्यां बहिर्गतः १ तद्वत् हे पुरु इत व
 ऊ भिरा इते इत्तदीयाः १ पूर्वः १ बह्वृ कृतयोरक्षः १ विरुद्रः १ विशेषणरो हंति तद्वत् ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ शची वतस्ते पुरु शाक शाका गवामिव सु
 तयः १ सं चरणी ॥ १ वत्सानां न तैतयस्त ईदं दाम न्वेतो अदामानः १ सुदामनः ॥ ॥ हे पुरु शाक वदुः शक्तिमन्निंद शची वतः १ प्रजावतस्ते त्वदीयाः १ शा
 काः १ शाक्तयः १ कर्माणि वा सर्वतः १ सं चरतीति शेषः १ तत्र दृष्टं तः १ गवामिवेति धनूनां स्तुतयो मार्गाः १ सं चरणी १ सर्वत्र सं चरिणो भवंति तद्वत्
 अपि च वत्सानां न तैतयः १ तैतति निर्मदीर्घ प्रसारिता रज्जुः १ यत्र नियंते विशाख दामभिः १ बहवो वत्साः १ बध्यंते युथा तंतवो बहूनां श शृणां बंधकाः १
 अदामानः १ स्वयम न्यैरवधाः ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ अन्यदद्य कर्वे रम न्य डुश्चो स च स न्यु डु रा चे कि रि इ ॥ मित्रो नो अत्र वरुणः १ अष्टौ विंशत्यप

येतास्ति॥॥ अयमिदं अथास्मिन् दिवसे अन्यत् कर्त्तव्यं कर्मनामैतत् कर्म करोति अन्यद् अन्यदेव उक्तं विलक्षणेव कर्मश्च परस्मिन् दिने क
रोति एतदेव विजियते असच्च अत्रुभाशानि निपातनादिकं शतवर्षवर्षणादिकं शोभनं कर्म च यदा विश्विरसो विश्वरूपस्य वधादिकमसतक
र्मलोकोपदवकारिणो वृत्रादेरसुरस्य वधादिरूपं स कर्म च मुहुः पुनः असाविंशं वा चक्रिः कर्त्ता भवति। एवं परस्परं विलक्षणी कर्म स्वम
हिम्ना पुनः पुनरावर्तयन् प्रतिदिवसमन्यदेव परेषामसाधारणं कर्म करोतीत्यर्थः। एवं विधेः अत्रास्मिन् यजेनोस्माकं वशास्य कामयित
वस्य फलस्य स्वर्गादेः पर्येतास्ति परिगमयिता भवतु। अस्तेर्लक्ष्मि रूपं। मित्रो अहरमिमानी देवः वरुणो रात्रिमिमानी पूषा षोडको देवः अर्यश्च
रक्षः सविता एते चंद्राणि नियम्यमाना अस्मदीयस्य पर्येता परिगमयितारः संतु यद्वा मित्रादयोप्यत्र स्वप्राधान्येनाभिधीयंते मित्रादय इन्द्रः प्र
त्येकमस्मदीयस्य काम्यस्य पर्येतास्तु। तथा च ह देवताया मुक्तं। प्रोतयेत्यदितिलोता वैश्वदेव्या वृचोऽस्मृताविति॥॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे सप्त
दशो वर्गः॥॥ विलक्षणो न पर्वतस्य पृष्ठा दुक्केभि र्दिनयंतयज्ञे॥ तं त्वामिः सुष्टुतिभि र्वजयंत आर्जिनं जग्मुर्गिर्वाहो अश्वाः॥॥ हे इन्द्र
तत्त्वत्सत्सकाशात् उक्केभिः उक्केः शस्त्रैः यज्ञेर्ह विभि र्भस्वस्तो तारः कामान् आत्मनो च नयंत विविधं शपयंति। तत्र दृष्टान्तः। पर्वतस्यादेः पृ
ष्ठात् उपरिभागात् आपो न आप उदका नियथा तद्वत् अपि च हे गिर्वाहः गीर्भिस्तुतिरूपाभि र्गोभि र्वहनीये इतं प्रसिद्धं त्वां वाजयंतो बलि
ने कुर्वंती यद्वा वाजमन्त्रमिच्छंतः भरद्वाजास्तोतारः आर्भिः पूर्वोक्ताभिः सुष्टुतिभिः शोभनाभिस्तुतिभिः जग्मुः प्रापुः क्षिप्रमने दृष्टान्तः अश्वाः

राम
१५८

मः आमुमः। वर्धनानिस्तोत्राणि मम यथा भवेयुः संतादृशानि कल्पितवानसीत्यर्थः। अपि च हे सुतपाः अभिषुतस्य सोमस्य पातस्त्वं
शान्तमानि सुखं तमानि रांश्चारांश्चालिरमणीयानि यज्ञेर्ह विभि र्भुक्तानि वक्षणा निवाहकानिस्तोत्राणि क्रियास्म करवामा॥॥ अ
थ सप्तमी॥॥ स नो बोधिपुरो ज्ञां रराणः पिवा तु सोमं गोऋजी कर्मिदं॥ एदं बर्हि र्यजमानस्य सीदो हं कृधिताय त उलोकं॥॥
हे इन्द्र राणो रममाणः स त्वं नो स्मदीयं पुरो ज्ञां एतच्छृणो हविर्बोधिविबुधस्व। किं च गोऋजीकं गोविकारं दध्यादिभिः संस्कृतं अभि
षुतं सोमं नुक्षिप्रं पिव पिव॥ तदर्थं च यजमानसं बंधी दं बर्हिः सीदो यविश। तदनंतरं त्वाय तस्त्वा मिच्छतो यजमानस्य लोकं स्क्वाने उ
रुं विस्तीर्णं कृधिकुरु उदति पूरणं॥॥ अथाष्टमी॥॥ समेदस्वाद्यनुजोषमुग्रप्रसायज्ञास इमे अश्रुवंतु॥ प्रमेहवासः पुरुह
तमस्मे आलेयं धीरवस इंदयम्या॥॥ हे उग्र उग्रं वलं द्रसत्वं अनुजोषं कामानुगुणं यथा भवति तथा मेदस्व मोदस्व हि शरदः
पद पूरणं॥ हियोगे मेदस्व त्वा रया तस्य यययात्सर्वानुदातत्वं। इमे यज्ञा सोयज्ञाः सोमाः त्वां प्राप्नुवंतु हे पुरुहूत बद्धमिरा इतं
इत्वां अस्मे अस्मदीया इमे हवासो हवास्तोत्राणि प्राप्नुवंतु इयं धीः कृतिः त्वां अवसे अस्माकं रक्षणाय आयम्याः आयच्छतु नियच्छतु॥
॥ अथ नवमी॥॥ तं वः सर्वायः संयथा सुतेषु सोमेभि र्पृणता भोजमिदं॥ कुवितस्मा असति नो भराय न सुप्तिर्मिदो वसे मृधाति॥॥
हे सत्वायस्तो तारो वो यूयं सोमेषु सुतेषु अभिषुतेषु सत्स भोजं दातारं तमं एतमिदं सोमेभिः सोमे यथा कामं संश्रुतं संपूरयत तस्मा

सर्वस्वनायमवसे अभीक इतो वातमिदं पाहिरिषः ॥ अमावेन मरुत्पेपाहिरिषो मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ हे इंदुं नार्यकर्मणां कृती
 नां चनेतारं अभीके संग्रामे अवसेरक्षणाय स च स्वसेवस्व इतो वा अस्मात्सन्निकृष्टा चरिषः शत्रोः अमुतो विप्रकृष्टा चो अवाशः ॥ अ
 नुक्तेन विवक्षितेन समुच्चयः हे इंदुं ततो तारं पाहिरक्ष अमा च गृहे च अमेति गृहनाम अरण्ये कानने नरिषः शत्रोः पाहिएन रक्षत दनंतरं
 सुवीराः शोभनपुत्राः वयं शतहिमाः शतसंवत्सरान्मदेम हृद्यामः ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे हादशो वर्गः ॥ यात कुतिरिति नवचं द्विती
 यं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रेहभमैर्दं । तथा चानुकांतं । यातेन वेति पृष्ट्याभिप्लवष उहयोः द्वितीये हनि इदं सूक्तं निष्केवल्य निविधानं । सूत्रि
 तं च । यात कुतिरवमेति मध्यं दिनेति ॥ तत्र प्रथमा ॥ यात कुतिरवमाया परमाया मध्यमे दं शुष्मि नस्ति ॥ ताभिर्हृषु वृत्रहत्येवी नरं मि
 श्रवा जैर्महान उग्र ॥ हे शुष्मि नूवलवन्निदं तदीयाया कुतिः परिरक्षा अवमा अधमास्ति । या परमा उहृष्टा स्तिया मध्यमा स्तिता
 भिरुतिभिः वृत्रहत्येयुधे नोस्मान् अत्यंतं अवीः पालय । किंच हे उग्र उहृष्टे एभिर्भोज्यसाधने वा जैरन्नेनोस्मा संयोजयेति शेषः ॥
 ॥ अथ द्वितीया ॥ अभिस्पृधो मिथती ररिषण्य नमि त्रस्य गथया मनुमिदं ॥ अभिर्विश्वा अभियुजो विष्चीरया यविशो वतारी दासीः ॥
 ॥ हे इंदुं अभिरस्मदीयाभिस्तुतिभिः मिथतीः शत्रुसेनानि हिंसंतीः स्पृधः अस्मदीयाः सेनाः अरिषण्य नू अहिंसनू पालय नित्यर्थः ।
 अभि त्रस्य शत्रोः मनु संग्रामादिषु विद्यमानं कोपं गथय नाशय अपि च अभिस्तुतिभिरेव अभियुजो अभियोक्त्रीषु विष्चीः विधगो वंतीः

विद्यमाना दासीः कर्मणा मुपक्षयित्रीः विश्वाः सर्वा विशः प्रजाः आर्या यय शादिकर्म कर्त्रेय जमानाय अवतारीः विनाशाय ॥ अथ तृतीया ॥
 ॥ इंदुं जामयः उत्तये जामयोर्वा चीना सो वनुषो युयुज्वे ॥ त्वमेवां विधुरा शर्वा सि जहि वृक्ष्या निरुह्य पुरा च ॥ हे इंदुं जामयः शतारुपाः
 सन्निकृष्टा ये शत्रवः उतापि च अजामयः इरदं शस्त्रिताः ये शत्रवः अर्वा चीनासः अस्मदभिर्मुखाः वनुषो हिंसंते युयुज्वे उहृष्टा भ
 वंति एषामुभयविधानां शत्रूणां संबंधी निशवांसि बलानि विधुराणि दीनानि त्वंकुर्वितिशेषः । तथा वृक्ष्या नियेषां वीर्याणि जहिनाशाय ।
 किंच पराचः उभयविधानां शत्रून् पराङ्मुखा नू ह्युहिकुरु ॥ अथ चतुर्थी ॥ शरो वा शरं वनते शरीरे स्तनू रूचात रुणिय कृण्वेते ॥
 तो केवा गोपुतनये यदमु वि कंदसी उर्वरा सुब्रवेते ॥ हे इंदुं शरः त्वदनुगृहीतो वीरः शरीरं रंगैः शरं वा वीरमपि वनते हंति वेत्ययमपि
 त्यन्यस्यार्थः । यदा वसनेन विकल्पाभिधायकेन शरो वा त्वदनुगृहीतः स नू वनते कदा वनते तदा हतं नू रूचा शरीरेण शोभमानो परस्पर
 विरोधिनो त रुषियुधाय यददा कृण्वेते संग्रामं कुर्वीते यद्यदा तो केवा पुत्र निमित्ते वा गोपुनिमित्तभूता सुवातनयेषो वे निमित्तभूते वा अमु उ
 हकेषु निमित्तभूतेषु उर्वरा सुसर्वसस्या द्या सुनिमित्ता सुकंदसी कंदमाना वा कोशतो विब्रवेते विवदते हे इंदुं पुत्रादिना भाय त्वदनुगृही
 तस्य भवतीत्यर्थः ॥ अथ पंचमी ॥ नहि त्वा शरो नतुरो न धृष्टुर्न त्वा यो धो मन्यमानो युयोध ॥ इंदुं न किं द्वा प्रत्यस्येषां विश्वा जाता न्यभ्य
 सिक्तानि ॥ हे इंदुं त्वा त्वया सह शरो विक्तांत जनो न हियुयोध न युध्यते तथातुरः अन्येषां शत्रूणां हिंसकः अतस्त्यान युयोध धृष्टुध

च० भा०
१६०

वर्कोनयुयोधामचमानोयुधैरुक्षानयोधोभटः लावयानयुयोधहेइंद्रपांशरादीनांमध्येकश्चनत्वातवनकिरस्तिप्रतिनिधिर्नास्तिवि
ष्वाविष्वा निजातानि प्रादुर्भूतानि शरादीनि अभ्यसि अभिमवसि ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे एकोनविंशोवर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ सपत्यत
उभयोर्नृणामयोर्यदीवेधसः समिथेहवन्ते ॥ वृत्रेवामहो नृवतिक्षयेवाव्यचस्वतायदिवितंतसेते ॥ उभयोरनयोर्मध्ये सजननृम
धनंपत्यतेइहो। कयोर्मध्येकइहोइतिरतदुभयमाह। यदियस्ययदीतिनिपातोयस्यार्थवर्तते। समिथेयत्वेवेधसःकर्मणोविधातारक
स्विजःहवन्तेइंद्रस्तुवन्तिसदृष्टइतिसंबंधः। महोमहत्प्रभूतेवृत्रेवानिरोधेनिमित्तेवानृवतिपरिचारकमनुष्ययुक्तक्षयेवागृहनिमि
त्तेवाव्यचस्वतायचस्वतोयदितोजनोयदितियावत्यर्थवर्ततेवितंतसेतिवियुध्येतेतयोर्मध्येसंबंधतासकृत्क्षयकर्मणोविपूर्वादिहे
अतोसेतेइतिभवतियदातसदृतिधातुःकडादिषुपठ्यते। तस्मादिदंरूपमिति ॥ अथ सप्तमी ॥ अधस्माते चर्षणयोयदेजानिइजा
तोतभवावरुता ॥ अस्माकासोयेनृतमासोअर्यइंद्रसूरयोदधिरेपुरोन ॥ अधस्मापिचहेइंद्रस्वदीयाश्चर्षणयःयद्यदाएजानृएज
पुमास्याकंपयःस्वन्तेषांभ्रातापालकोभवा। उतापिचवरुतासंभक्ताभवा। अस्माकासुअस्मदीयाःनृतमासोनेनृतमाःयेमनुष्याःहेइ
इतोअर्योर्यःशपितारइत्यर्थः। तेषांभ्राताभवहेइंद्रसूरयोयेस्तोतारः। नोस्मान्पुरोदधिरेपुरश्चकिरेतेषांचज्ञाताभवेति ॥ साक
मेधेमहानास्यामिहोइंद्रस्यवृत्रहणोनियाज्या। सूत्रितंच। अनुतेदायिमहइंद्रियायविश्वकर्महविषावावृधानइति। अनुक्तिनाम्ये

राम
१६०

वाजाःआजिनसंग्रामेयथाश्रीघ्नंप्रापुःतद्वत् ॥ अथ सप्तमी ॥ नर्येजरतिशरहोनमासानद्यावइंदमवकर्शयन्ति ॥ वृधस्यचिद्वर्धतामस्य
तस्मैमेभिरुक्तेश्चशस्यमाना ॥ शरदःसंवत्सरायमिदंनजरतिनापक्षीणयन्ति तथा मासाश्च नापक्षीणयन्ति तथा द्यावःदिवसाश्च यमिदं
नावकर्शयन्तिनात्मीभाययन्तिवृधस्यचित्प्रवृधस्यापियस्येइस्यतनृशरीरंस्तोमेभिरस्मदीयेस्तोत्रैस्त्वेश्चशस्त्रेश्चशस्यमानासतीव
धतांप्रवृधाभवतु ॥ अथाष्टमी ॥ नवीलवेनमतेनृक्किरायनशर्धतेदस्युजूतायस्तवान् ॥ अजाइंद्रस्यगिरयश्चिदृक्षागंभीरेचिद्वचति
गाधमस्म ॥ सवान्अस्माभिरूयमानइंदःवीलवेदृगात्राययजमानायननमतेनवशीभवतिनक्किरायअविचलितायचनशर्धते
उत्सहमानायदस्युजूतायकर्मवर्जितेःपेरिताययजमानायनवशीभवतियद्यपिस्तोतारोवद्रुगणाःसंतितथापीइस्तोभ्योदस्युसहिते
भ्योनवशीभवतीत्यर्थः। अपिचरुक्षाःमहांतःगिरयश्चित्पर्वता अपिइंदस्यअजाःअसुरागमनाःक्षेपणीयाभवन्तिगंभीरेचित्अगा
धेपिस्थानेअस्माइंशायगाधमेवस्कानंविषयोभवति ॥ अथ नवमी ॥ गंभीरेणानुरुणामत्रिन्नेषोयंधिसुतपावन्वाजान् ॥ स्का
ऊषुऊर्ध्वऊतीअरिषण्यन्तोव्युष्टोपरितक्म्यायां ॥ हेअमविनृअमवंबलंतद्वनृहेसुतपावन्सुतस्यसामस्यपातरिइंभीरीरणके
नापिदुरवगाहेनउरुणाविलीर्णेनमनसानोअस्मभ्येइषोन्तानिवाजानूवलानिचप्रयधिप्रयक्काकिंचअक्तोरात्रेव्युष्टोविवासेअकि
परितक्म्यायांरात्रोहेइंदऊतीअस्माकंरक्षायेहेइंदअरिषण्यःसन्निहंसकस्त्वंऊर्ध्वःउदक्त्वाःऊषुसुष्टुतिभिस्तुवेव ॥ अथ दशमी ॥

रसातोयुधे समयत संगर्भते तदा पाये अतिमे अह नह निदिव सेनोऽस्य भ्ये उग्र उग्रं अगोरक्षणोदाः अदाः प्रयच्छ ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥
 ॥ वां वाजी हवते वाजिनेयो महो वाजस्य गध्यस्य सातो ॥ त्वं वृत्रे भिंदस्य तितरु त्वं त्वं वृत्रे मुष्टिहा गोपुयुध्यन् ॥ ॥ वाजी हविल्लसणा
 नवान् वाजिनेयो वाजिन्याः पुत्रो भरद्वाजः हे इंदु त्वं गध्यस्य सर्वे प्राप्यस्य महो महो वाजस्य अन्नस्य सातो लाभे निमित्ते वा हवते स्तो
 त्रिः अपि च हे इंदु सत्यं तिसृज्जनानां पालकं तरु त्वं दुर्जनानां मारकं त्वं वृत्रे पुत्रो हवते पुत्रिनिमित्ते पुत्रो भरद्वाजो हवते मुष्टिहा मुष्टिबलेन शत्रू
 णां हंता गोपुनिमिता सुभूता सुयुध्यन् शत्रुभिः सह युधं कुर्वन् भरद्वाजस्त्वं चष्टे पश्यति प्रविभालयते ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ त्वं कवि चो
 दयोर्कसातो त्वं कुत्साय शुभं दाशुषे वक्त्रं ॥ त्वं शिरो अमर्मणः पराह न तिथिग्याय शंस्थं करिष्यन् ॥ ॥ हे इंदु त्वं अर्कसातो अन्नलाभा
 र्थं कविं भार्गवमुषि चोदयः प्रेरय किं च हे इंदु दाशुषे हविर्दत्तवते त्वं कुत्साय शुभं मसुरं वक्त्रं ॥ दितवानसि वक्त्रं इति वृणक्तेऽच्छाद
 नार्थं स्य लुडिरूपं ॥ तथा त्वं अतिथिग्याय अतिथीनामभिर्गन्त्रे दिवो दासाय शंस्थं कृत्यं सुखं करिष्यन् अमर्मणः मर्महीनमात्मानं म
 न्यमानस्य शंवरस्य शिरः शीर्षं पराह न वधी ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ त्वं रथं प्रभरो योध मृधमा वोयुध्यं तं वृषभं दशधुं ॥ त्वं तु ग्रैवेतसवे
 सचाह त्वं तु जिंशत मिंदु ततो ॥ ॥ हे इंदु त्वं वृषभं वृषभं संशाय राशो योधं युधसाधनं रुधं महो तं रथं प्रभरः प्रापयः अपि च युध्यं
 तं शत्रुभिः सह युधं कुर्वन् दशधुं दशदिवसायुध्यं तोयस्य गतातं वृषभमेतदाख्यं राजानमावः ॥ युधादपी पालयः किं च त्वं वेतसवे एतन्नो

राम
१६१

मेरासे सचासहाय भूतः सन्नतुग्रमसुरं हनुह तवानसि वेतसनामकः कश्चिदसुरः अन्नतस्मादन्यो सावुच्यते तृतीयार्थं चतुर्थी ॥ तेना
 सुरेण सहितं वृत्रं हतवानसि ॥ तथा चर्मं चोतरे श्रूयते ॥ अहं पितेव वेतसूरं मिष्टये तुग्रं कुत्सायस्मदिभं चरधयमिति ॥ हे इंदु त्वं गणतं सु
 वंतं तु जिंशत दाख्यं राजानं ततो वधी ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ त्वं तदुक्त्वा मिंदु बहं णाकः प्रयच्छता सह स्वाशूरदधि ॥ अवगिरदसं शं
 वरं हनुषावो दिवो दासं चित्राभिरुती ॥ ॥ हे इंदु बहं णा शत्रूणां हि सकस्त्वं उक्त्वा प्रशंस्यं तत्कर्म अकः अकरोऽकिं तत्कर्म सुच्यते हे शर
 वीर इत्वं शताशतानि सह स्वासह स्वाणि च शंवरस्यानुचरा नूभंटा नूप्रदधि विदारितवानसि ॥ तथा च निगमांतरे ॥ अध्वर्यवो यः शतं शं
 वरस्य तितथा त्वं दासं यज्ञादिकर्मणा मुपक्षयितारं गिरः पर्वता निगंतं शंवरमसुरं अवहन् अवावधी ॥ तथा च श्रूयते ॥ यः शंवरं पर्वतेषु
 क्षिर्यं तमिति किं च चित्राभिः हे इंदु त्वं आभिः ऊती कुतिभिः रक्षोभिः दिवो दासं राजानं प्रावः प्रकर्षणपाळयसि ॥ ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठ
 कविं शोवर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ त्वं अध्याभिर्मंदसानः सोमैर्दभी तये चुमु रिमिंदु सिधुः ॥ त्वं रजिं पिठी नसे दशस्य न्याधिं सह स्वा
 शया सचाहन् ॥ ॥ हे शूर त्वं अध्याभिः अध्यापुरः सरमादरातिशये नानुष्ठितं कर्मभिः मंदसानो मोदमानः यच्छुधया युक्तं कर्म तस्मा
 रवद्ववति तथा च श्रूयते ॥ यदेव विद्याया करोति तच्छुधया पविषदात देववीर्यवत्तरं भवतीति सोमैर्दसानस्त्वं दभी तये एतन्नामकाय
 राजर्षये चुमु रिं एतन्नामकाय मसुरं सिधुतः अस्वापयः अवधी रित्यर्थः ॥ किं च हे इंदु त्वं पिठी नसे एतन्नामकाय एतदाख्या कन्या चरा

ज्यं च दशास्य नृपय क नृश च्या प्रज्ञया षष्ठिं षष्ठि संख्या कानि सहस्रासहस्राणि स चासह युगपदेव ह नवधीः ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥
 ॥ अहं च न तस्मिन् रिभिरानश्यांतव ज्ञाय दंड सुमोज ॥ ॥ त्वया यत्तवं तं सधवीरवीरास्त्रिवरुथेन न नृपाश्चाविष्ठा ॥ ॥ हे सधवीरवी
 रेश सहितशविष्ठावलवतं मे दवीरास्तोतार ॥ त्रिवरुथेन त्रीणि वरुथान्या वराणि भुवनानि यस्य तेन न नृपाश्चात्राणां बंधकेन च
 यादतं ये त्सु मंसुखं त्रोजो बलं च क्तवं ति हे दंड त्वया दत्तं ज्ञायः अतिशयेन प्रशस्यंतं सुमोज ॥ अहं च न अहमपि भरद्वाज ॥ सु
 रिभिर्मदीये ॥ स्तोतुमिह सह आनश्यां प्राप्नुया ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ वयं ते अस्यामि द्युम्न इतो सत्वाय स्याम महिने प्रेक्षा ॥ प्रातर्द
 नि ॥ क्षत्रवीरस्तथे घोघने च वाणां सनये धनानां ॥ ॥ हे महिने पूजनीये दंते त्वदर्थं सत्वाय स्तोतारो वयं अस्यां द्युम्न इतो अस्मिन्
 नानि मिते स्तोत्रे प्रेक्षा ॥ अतिशयेन प्रिया ॥ स्याम भवेम ॥ प्रातर्दनि ॥ प्रतर्दनो राजा तस्य पुत्र ॥ क्षत्रवीर एत आमुको मम मया ज्योराजा
 त्रैलोक्यसु सर्वेषामुल्लेखो भवतु किमर्थं वाणां शत्रूणां घने वधाय च धनानां वसूनां सनये संभजनाय च श्रेष्ठोक्तिं संबध ॥ ॥ इति
 चतुर्थस्य षष्ठे द्वाविंशो वर्गः ॥ ॥ किमस्य मद इत्यष्टं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाज स्यात्वं अनुक्तं न च ॥ किमस्योत्पाद्यमानस्याभ्यावर्त
 नोदानस्तुतिः ॥ भरद्वाज ऋषिः ॥ त्रिष्टुप् छंदः ॥ अत्योक्तदानस्तुतिरूपत्वात्पातेनोच्यत इति ज्ञायनदानमेव देवता विनियोगो लो
 किकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ किमस्य मदं किं स्वस्य पीता विंद ॥ किमस्य सख्यं चकार ॥ रणावाये निषदि किं ते अस्य पुरा विविदे किमु नूत

काहे निष्केवल्ये एवैव सूक्तं मुरीया ज्ञा ॥ सञ्चितं च ॥ अनुतेदायि महदं द्रियाय कथो नूते परिचरालि विद्वानिति द्वे इति ॥ सेषा सूक्तेऽष्टमी ॥ ॥
 अनुतेदायि महदं द्रियाय सत्राते विश्वमनु चरुहये ॥ अनुक्षत्रमनु स होय जवे दं देवो भिरनु ते नृपते ॥ ॥ हे दंड मह मह ते तुभ्यमिन्द्रिया
 य ऐश्वर्यार्थं अनुदायि अन्वदायि अनुदीयते स्म चरुहये च वधे निमित्ते ते तुभ्यं विश्वं समस्तं सत्रासत्यमनु दायिकैः किमनुदायीति
 तदुभयमाहायेन विश्वं विभर्तितं क्षत्रं बलमनु दायियेन शत्रून् मिभवति तद्गुणविशिष्टं स हो बलमनु दायि हे यजत्र यजनीये दंते तु
 भ्यं नृपाद्युधे देवभिः सर्वैर्देवैः एवं सर्वमनु दायि ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ एवानं स्पृध ॥ समजा समस्त्विन्द्रारं धिमिथ तीर देवी ॥ विद्याम
 वस्तोरवसा गृणं तो भरद्वाजा उत तं दंड नूनं ॥ ॥ हे दंड त्वमेव एवं कृतस्त्वं नो स्मदीया ॥ स्पृध ॥ शत्रुसेना ॥ समस्तं संग्रामेषु समजं शत्रुव
 धार्यं प्रेरय किं च मिथती हिं सती ॥ अदेवी रासुरी ॥ सेना ॥ रं धि अस्मदर्थं वशी कुरु ॥ उतापि च हे दंड गृणं तः त्वं स्तुवं तो भरद्वाजा वयं अ व
 सा अनेन सह वक्तो ॥ वासस्य निवास मित्यर्थः ॥ नूनमवश्यं विद्यामलभेम हि ॥ ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे विंशो वर्गः ॥ ॥ अधीन इंद्रेत्यष्ट
 चंतृतीयं सूक्तं भरद्वाज स्यात्वं त्रैलुभमे दंतं यावानु क्तं स्यते ॥ अधीनो ह्यविनि विनियोगो लो किकः ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ अधीन इंद्रे दया
 मास त्वामहो वाजस्य सातो वा वृषाणां ॥ संयद्विशो यंतं शरसा ता उग्र चो व ॥ पार्थ्य अहं दाश ॥ ॥ हे दंड वा वृषाणां सोमे स्तुवं सिंचं तो वयं स्तो
 तारो महो मह तो वाजस्यान्वस्य सातो लाभार्थं त्वं दया मासि आ दया म ॥ हे दंड त्वं नो स्मा कंतं दा दानं अधिष्ठा ॥ यद्यदा विजो जनाश्च

॥ एतत्तद्विंदियमचेति येनावधीर्वरशिखस्य शेषः ॥ वज्रस्य यत्नेनेहतस्य शुभात्स्वनाच्चिदिं परमोदहारः ॥ ॥ हे इंदियेनवीर्येण वरशिखस्य
वरशिखो नाम कश्चिदसुरः तस्य शेषः तेषां पुत्रान् शेष इत्यप्यनामैतत् ॥ अवधीः अहिंसीः तेषां दीयमेतद्विंदियवीर्यं अचेति अस्माभिर
ज्ञायि ॥ हे इंदियस्मात् शुभात् बलात् निहितस्य प्ररितस्य लदीयवज्रस्य स्वनाच्चिद्वनौ स्वपरमः ॥ वरशिखस्य पुत्राणां मध्ये कश्चिद्वज्र
धिकेनोक्तः ॥ कश्चिद्युक्तः ददार अदीरयत् ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ वधीदिंदो वरशिखस्य शेषो भ्यावर्तिने चायमानाय शिखः ॥ वृचीवतोय
धरीयू पीयायां ह नृर्वे अर्धे भियसापरोदत् ॥ ॥ पूर्वोक्तमेवार्थमनया विवृणोति ॥ अयमिंदः चायमानाय चायमानस्य राज्ञः पुत्राय अभ्याव
र्तिने एतन्नामकाय राज्ञे शिखः शिखानि वसूनि प्रयच्छन् वरशिखस्यासुरस्य शेषः पुत्रान् वधीदवधीदहिंसीत् ॥ वरशिखस्य पुत्रान् कथमव
धीदित्स्वयतेयघदा अयमिंदः हरियू पीयायां हरियूपा नामका चिन्तरी का चिन्तगरी वा तस्यां पूर्वभागे स्थिता नृवृचीवतः वृचीवा नाम
वरशिखस्य कुलोत्पन्नः पूर्वः तद्वा ज्ञान्वरशिखस्य पुत्रान् हनू अवधीत् ॥ तदा अपरो अपरभागे स्थितो वरशिखस्य शेषः पुत्रं भिय
साभीत्यादत्त दीर्घाभूत् ॥ ॥ इति श्री चतुर्थस्य षष्ठे त्रयोविंशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ विंशच्छतं वर्मिणः इंदसाकं यव्यावत्यां पुरु इतश्च वस्या ॥
वृचीवतः शरवपत्यमानाः ॥ पानाभिंदानान्यार्थान्यायनू ॥ ॥ इदानीमुक्तमेवार्थं विवृणोति ॥ हे पुरु इत बड्भि रा इत इतश्च वस्या श्रवो ज्ञेयः शो
वातदां छया युधे तौ जित्वा अन्नं प्राप्नुयामयशो वा प्राप्नुयामेति कामयमानाः शरव हिंसाये तौ हिंसितुमित्यर्थः ॥ पत्यमानाः अभिपतंतो गच्छं

तः पात्रापात्राण्युत्साधनानि भिंदानाभिंदंतः वर्मिणः कवचभूतः विंशच्छतं विंशदधिकं शतसंख्याकाः वृचीवतो वरशिखस्य पुत्राः साकं
युगपदेव वावत्यां पूर्वोक्तायां हरियू पीयायां न्यार्थानि अर्थशल्यानि आयनू गच्छन् विनाशं प्राप्नुयस्यर्थः ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ यस्य गावाव
रुषासूयवस्य अंतर्गुचरतोरे रिहाणा ॥ स संजयाय तुर्वशो परादा वृचीवतो देववाताय शिखः ॥ ॥ अरुषा अरुषोरो चमानो सूयवस्य शो
भनूत्तणानी चेतोरे रिहाणाले लिहानो पुनः पुनर्वा समास्वादयंतो यद्वा गतिविशेषं कुर्वंतो यथे इत्यसंबंधिनो गावावश्चो अंतर्गुवापुषि
योर्मध्ये अंतरिक्षे चरतो गच्छतः ॥ सुदमो पुरुषो ॥ स इंदः संजयाय एतन्नामकाय राज्ञे तुर्वशो राजानं परादात् प्रददौ किं कुर्वन् वृचीवतः
वरशिखात् देववातात् तदंशं सन्नाय अभ्यावर्तिने राज्ञे शिखः वशी कुर्वन् तेषां धनानि प्रयच्छन्नेति वा ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ द्वयो अग्नेरधि
नो विंशतिगावधूमतो मघवामघं संघ्राट् ॥ अभ्यावर्ति चायमानो ददाति दृणा शोयं दक्षिणापार्थवानो ॥ ॥ अधुना भरद्वाजः स्वस्मै अभ्या
वर्तिना दत्तं धनं जातं अग्नये प्रकथयति ॥ हे अग्ने मघवा धनवान् प्रभूतदानो वासमाह्वराजसूययाजीवाय जमानश्चायमानस्य पुत्रो भ्यावर्ति
एतदाह्वोराजारथिनोरथसहितान् वधूमतः स्त्रीयुक्तान् दद्यान् मिथुनभूतान् विंशतिं विंशतिं संख्याकान् गावश्चान् मघं ददाति प्रायच्छत् ॥
॥ पार्थवानो पृथोर्वंशस्याभ्यावर्तिनो राज्ञः संबन्धिनी पूजार्थं वड्भवनै ॥ इयं दक्षिणा दुर्नशा केनापि नायितुमशक्या भवति ॥ ॥ इति चतुर्थ
स्य षष्ठे चतुर्विंशो वर्गः ॥ ॥ आगाव इत्यष्ट चर्पचर्मसूक्तं अत्रयमनुक्रमणिका ॥ आगावागर्वादितीये दीवां स्य श्रपादां स्यानुष्टु प्रजागतस्तु चो

द्वितीयादिरिति गवामुपस्कानरतसूक्तं सूत्रितं च । आगावीयमेके इति ॥ १ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ आगावो अगमन्तु भद्रमक्रुहीदंतु गोष्ठे राणयंतु
 स्म ॥ प्रजावती १ पुरु रूपा इह स्युरिंद्राय पूर्वीरुप सोऽहुना ॥ ॥ गावो आ अगमन् अस्मदीयं गृहमागच्छंतु उतापि च भद्रं भजनीयं शुभं च
 कर्तुं कुर्वंतु तथा गोष्ठे अस्मदीये गवां स्काने सीदंतु उपविशंतु तदनंतरं अस्मै अस्मा सुरण्यं तुरमतां अपि च इहास्मि गोष्ठे पुरु रूपाना
 नावणागि व १ प्रजावती १ प्रजावत्यः संतति सहिता १ स्म भवेयुः १ इंद्राय इंद्राय उषसः १ पूर्वीरुहना १ सत्य १ ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ इंद्रो यज्व
 ने पृणते च शिशुपे ददाति नखं मुषायति ॥ भूयो भूयो रयिमिदस्य वर्धय नभिने खिल्ये निदधाति देवयु ॥ ॥ इंद्रो यज्वने यजनशीला
 य पृणते च स्तुतिभिः १ प्रीणयि त्रे च स्तोत्रे त्रीक्षति अपेक्षितं धनं ददाति न केवलं सकृदेव दानं अपि च सर्वदेत्याह । उपेक्षति उपेत्य सर्व
 दाददात्येव यज्वनस्तोतु अस्वस्वभूतं धनं न मुषायति कदाचिदपि नापहरति । अपि च अस्यो भयविधस्य रयिं धनमात्मना दत्तं भूयो भू
 यः पुनः पुनर्वर्धय नितरुषि प्रापय नैव देवयुं देवमिंद्रमात्मन इच्छंतं जनं अभिनेत्रा भूमिरभे त्रे खिल्ये खिलमप्रतिहंतं स्थानं देवखिले
 स्वार्थिको यत्र अन्ये गंतुमशक्यं स्कानं निदधाति निक्षिपति निवासयतीत्यर्थः ॥ ॥ देवीनां हविः सुनतान शान्तिनता अर्वेति गोदेवताया ज्योपुरो
 नुवाण्ये गोस्तोमे पिमरुत्वा नीय निक्षेप्योरेतयोः सूक्तं मुखी सूत्रितं च । नता अर्वारेणुकका दो अश्रुतेन तान शान्तिनदभाति तत्स्करेति ॥
 तत्रतामेतां सूक्ते तृतीयामाह ॥ ॥ नतान शान्तिनदभाति तत्स्करो नासामामि नो व्यथिरादधर्षति ॥ देवो अयामिर्वजते ददाति च ज्योमिता

नासः ॥ ॥ भरद्वाज ऋषिः १ फलविलंबना सहिस्त्रुः १ सन्न अनये इमा क्षिपति । अस्य सोमस्य मदे सति इंद्रः किंचकार किंचतवा नूकि मुकि
 च अस्य सोमस्य पीतौ पाने सति किंचकार अस्य सोमस्य सरये सति त्वे किंचकार पानात् पूर्वमिंद्रसोमेन सह वसतीत्यर्थः १ अस्य सोम
 स्य निषदि गृहे रणावाये स्तोतारश्च संति ते स्तोतार १ पुरा पूर्वह इंद्रं ते त्वतः किं विविदे किं लेभिरे नूतनासः नूतना इदानीं तना स्तोता
 रश्च किमुलेभिरे ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ सदस्य मदे सदस्य पीता विंद्रः सदस्य सरये चकार ॥ रणावाये निषदिसते अस्य पुरा विवि
 दे सदु नूतनासः ॥ ॥ एवमाक्षिप्त इंद्रः तस्मै ऋषये इप्सितं धनं प्रददौ तदनंतरं मृषिः इंद्रं सकाशात् संपूर्णकामः १ सन्न पुराया न्युप
 लंभप्रतिपादकानि वाक्या न्युवाच इदानीं तानि निराकरोति इंद्रः अस्य सोम मदे सन्न शुभं कर्म चकार अस्य सोमस्य पीतौ पाने सति शु
 भं कर्म चकार अस्य सरये सन्न शुभं चकार येरणा वा स्तोतारस्ते निषदि गृहे यज्ञस्य गृह इत्यर्थः १ पुरा पूर्वह इंद्रः त्वतः सन्न शुभं कर्म नि
 विदलेभिरे नूतनासः इदानीं तना स्तोतार १ सदु शुभमेव कर्म लेभिरे ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ नहि नुते महिमनः १ समस्य नमघव नमघ
 वत्स्य विप्र ॥ नराध सोराध सो नूतनस्य इन किं दृष्टं इन्द्राय ॥ ॥ हे मघव नवन्निद्रं ते त्वदीयस्य समस्य समस्तस्य महिमनः १ म
 हिमानं नहि विप्र वयं न जानीमः १ नुश ह १ पूरण १ तथा मघव त्वस्य मदीयस्य धनिकत्वस्य च वयं न जानीमः १ नूतनस्य सुत्यस्य राधसः
 त्वदीयं सर्वं धनं च न जानीमः १ सर्वं त्वद्वितीयार्थं षष्ठी ॥ हे इंद्रं ते त्वदीयं इन्द्रियं सामर्थ्यं न किं दृष्टं इन्द्रो केनापि न दृश्यते ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥

मिश्रसुते गोपति सह ॥ ॥ तागावो न शंति अस्मत्सकाशा च न श्यंतु किंच तस्करश्चोरोऽपि न दधाति अस्मदीया गाः न हि स्यात्तथा अमित्रः अमित्रस्य शत्रोः संबंधिव्यथिः शत्रुं आसामुद्मागाः न दधर्षति । नाधर्षतु । गोपतिः एवं भूतानां गवां स्वामी यजमानः याभिर्गोभिः देवांश्चेद्वादी नुद्दिश्य यजेते यजने करोति यागा इदं ददाति च प्रयच्छति च तासि स्नादशीभिर्गोभिः सह ज्योतिर्विचरकालमेव स च ते संगच्छते ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ न ता अर्वा रेणुककोटो अश्रुतेन संस्कृतं त्रमुपयंति ता अभि ॥ उरुगायमभयं तस्य ता अनुगावो मर्तस्य विचरंति यज्वनः ॥ ॥ रेणुककोटः रेणोः पाथिवस्य रजसः उद्देकः कटिर्भेदनकर्मा । अर्वा च युधार्थमागता अतागाः नाश्रुतेन प्राप्नुयात्तथा तागावः संस्कृतं विशासनादि संस्कारं नाभ्युपयंति नाभिगच्छंतु अपि च तागावः यज्वनो यजनशीलस्य मर्तस्य मनुष्यस्य उरुगायं विस्तीर्णममर्तं अभयं भयवर्जितं प्रवेशमनुद्दिश्य विचरंति विशोषणगच्छंतु ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ गावो भगो गाव इदं मे अक्का गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः । इमा या गावः सजना स इदं इक्षामीष्टु । रामनसा विदिदं ॥ ॥ गाव एव मघं भगो धनं भवतु इदं अमे मघं गावो मे अक्का नृयच्छतु छदे रिदं रूपं गावः प्रथमस्य हविषां श्रेष्ठस्य सोमस्य भक्षो भक्षणं भवंतु । अभिषुतस्य हि सोमस्य गव्येनाज्यादिना संस्क्रियमाणत्वात् हे जना सो जनाः इमा एव भूता या गावः संति ता इत्यर्थः । ता एव गावः इदं भवति दधि घृतादिरूपेण इत्याणायनत्वात् । एवं भूतमिदं हृदा श्वायुक्तेन मनसा चित्त्विदप्यर्थः इक्षामीत् कामय एव साधनं भूताभिर्गोभिः एवं भूतमिदं यदुमिच्छामीत्यर्थः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ यूयं गावो मे दयथा श्रुशं चिदश्रीं चिह्नु एथा सुप्रतीकं ॥ भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचो वृहद्वो वय उच्यते ॥

च० भा०

२६५

तेसमासु ॥ हे गावो यूयं मे दयथ आप्यायनं कुरुते सूर्यः ॥ तथा रुद्रो चित्सी एमपि अश्वीरं चित् अमंगलांगमपि सुप्रतीकं शोभनांगं रुद्रुथ कुरुथ ॥
हे मङ्गलं च ॥ कल्याणध्वं नुपेताः स्नेहयथ ॥ गावः अस्मदीयं गृहं मङ्गलं कल्याणं रुद्रुथ गोभिरुपेतं रुद्रुथ समासुपवत्सु हे गावो युष्माकं वृहत्सु महत्सु यो न
सर्वे दीयत इत्यर्थः ॥ अथ समासी ॥ प्रजावतीः सूर्यवसं रिशंती ॥ शुधा अपः सुप्रपाणे पिवंती ॥ मावस्तेन ईशतमा घ्रांसः परिवोहेती रुद्रस्य वृ
ज्या ॥ हे गावो यूयं प्रजावती ॥ प्रजावत्यः वत्साभियुक्ता भवन्तीति शेषः ॥ सूर्यवसं शोभनतलं रिशंतीः रिशंत्यः भक्षणार्थं हि सत्यो भवत्यः सुप्रपाणे
सुखेन पातयेत दागो दाः शुधा निर्मलाः अपः उदकानि पिवन्तीः पिवन्त्यश्च भवेत्तवो युष्मास्तेन स्तस्करः मा ईशतमा ईशो रुद्रश्च रोमा भूततथाप्यघ
घ्रांसः व्याघ्रादिः शत्रुः मा ईशतमपि च वो युष्मान् रुद्रस्य कालात्मकस्य परमेश्वरस्य हे तिरायुधं च परिवृज्याः परिवृणक्तु परिहरतु ॥ अथ समासी ॥ उपे
दमुपपर्वनमासु गोपृष्ठं च्यतां ॥ उपकृष्य भस्यरेतस्युपेदतव वीर्यं ॥ आसु गोपुदमुपपर्वनं आप्यायनमुपपृच्यतां हे ईशतव वीर्यं च दीय वीर्यं नि
मित्ते ऋषभस्य गवांगर्भमादधानस्य वृषभस्य रेतसि इदमुपपर्वनं गोपुष्टाया यितासु सती पुतलं वीधि क्षीरादिह विहारे लोड आप्यायितो भवतीत्य
र्थः ॥ उपेति पुनर्वचनं पादभेदानां पूरणार्थमिति ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे पंचविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥ वेदार्थस्वप्रकाशेन तमो हार्दं निवारय
न् ॥ पुनर्वाच्यतुरादेयादिवातीर्थमहेश्वरः ॥ २६ ॥ इति श्रीमद्वाजापिराजपुराणे वेदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसायन्य
धुरंधरेण सायणाचार्यविरचिते माधवीयवेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये चतुर्थेऽष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ २६ ॥ श्रीसांवसदाशिवार्पणमस्तु ॥

राम
२६५

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ यस्य निश्चितं वेदायो वेदेभ्यो विलंजगत् ॥ निर्ममेतमहं वंदे विष्णुतीर्थमहेसरं ॥ अथ सप्तमोऽध्याय आरभ्यते ॥
षष्ठस्य मंडले स्युः तीयां नुवाके पंचसूक्तानि व्याकृतानि ॥ इदं वदति षष्ठं च षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धे त्रैष्टुभमेदं अनुक्रम्यते च इदं पल्लिति ॥
गतो विनियोगः ॥ तत्र प्रथमा ॥ इदं वीर्यं सखायसे पुर्महोयंतः सुमतये च कानाः ॥ महो हि दाता वज्रहस्तो अस्ति महामुरावे मव
सेयजध्वं ॥ हे यजमानाः वीर्याकं सेवंधिनः न सेनेतारः कृत्विजः सखायसखिभारार्थं इदं सेयुः परिचरंति ॥ स्पृशंति वा कथं क्षताः महो
महोतिस्तो चालियंत उपर्यंतः प्राप्नुवंतः कुर्वंत इत्यर्थः ॥ तथा सुमतये सुमतिः शोभना अनुग्रहात्मिका तदीया बुधिः तां च कानाः कामयमा
नाः क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणाः संप्रदानं संज्ञा च काना इति कामयतेच्छां दसं रूपं ॥ यदामहो महत्कर्मयंतः गच्छंतः अनुतिष्ठंतः सुम
तये सुमतिः शोभनां स्तुतिं च कानाः शक्यंतः के गैश इत्यस्माद्ध्रुतः कानचिरूपं हियस्मात्तवज्रहस्तो वज्रपाणि र्दिदः महो महतो धनस्य
दाता स्ति भवति तस्मात्तरणं रमणीयं महो महो तमेव अवसेरक्षणाय यजध्वं ॥ हविर्भिः पूजयत ॥ अथ द्वितीया ॥ आयस्मिन्हस्ते नर्यामि
मिक्षुरारथे हिरण्यये रथे छाः ॥ आरुमयोगभस्योऽस्तूरयो राध्वन्मवा सो वृषणो युजानाः ॥ ॥ यस्मिन्निदं नर्या नृभ्यो हिताः सोमाः
आमिमिक्षुः आसि च्यंते आपूर्यंते यस्य येन कर्मणिकर्त प्रत्ययः इदं कुर्वेति चेत्तदहस्ते तदीये बाहो यद्वैतत समानाधिकरणमिदं स्य विदो
षणं हस्ते यस्य येन हंतैर्यस्मिन्निदं इत्यर्थः ॥ उक्तं च यास्केन ॥ हस्तो हंतैः प्राशुर्हनन इति यदा इदं शोयस्मिन्निदं देवर्तमानानरातयः आमिमि

च० भा०

१६६

सुः आसिंचति आपूरयंति स्तोत्रं यश्चैदं रथेष्ठाः रथस्काता तत्त्वभावः सन्नहिरण्यये सुवर्णमये रथे आतिष्ठति यद्धारथेष्ठाः रथे स्किता रा
याधनानि हिरण्यमये रथे तिष्ठन् आसिंचत्यभि वर्षयति यस्य च स्फुरयोर्गभस्सोः बाहुनामेतत्वाहोरश्मयोरभीशवः आसिंचते आशीयते
यस्य चाश्वास्तोश्वाः वृषणः सेतारो युजानाः रथे युज्यमानाः अध्वन् अध्वनि मार्गे आमिमिशुः आसिंचति आपूरयंति आगच्छंतीत्यर्थः ॥ तमि
दं स्तुम इति शेषः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ श्रियते पादा दुव आमिमिशुर्धृत्सुर्वज्जी वावसा दक्षिणावान् ॥ वसानो अर्कं सुरभिंदशोकं स्वर्ण
वृत्तविविरो वभूथ ॥ ॥ हे इन्द्र श्रिये ऐश्वर्यार्थं ते सदीय योः पादयोः दुवः परिचरणं आमिमिशुः आसिंचति समर्पयंति भरद्वाजः समर्पयति
व्यत्ययेन बद्धुवचनं ॥ यदा ते तव पादौ श्रिये श्रियितुं सेवितुं दुवः परिचरणं आसिंचति अनुतिष्ठंति यत्स्वं वावसा बलेन धृत्सुः शत्रूणां धर्पकः
वज्जी वज्रवान् दक्षिणावान् दक्षिणास्तोत्रभ्यो दातव्यं धनं तद्वा नृहे नृतो नेतारि इत्सवं सुरभिं प्रशस्तं अर्कं सततगमनशीलं आभीयं रूपं
दशो सर्वपाददर्शनार्थं वसानः आच्छादयन् स्वर्णः सूर्य इव इविरो गन्तारघणी यो वा वभूथ भवसिक मिति पूरकः ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ ससा
म आमिश्लतमः सुतो भूधस्मि न्यक्तिः पच्यते संतिधानाः ॥ इन्द्रं न स्तुवंतो ब्रह्मकारा उक्ता शंसन्तो देवता ततमाः ॥ ॥ यः सोमो वक्ष्यते ससा
मः सुतो भिषुतः सन्न आमिश्लतमः अभिमुख्य न मिश्रिततमो भूत् इन्द्रेणात्यर्थं संगच्छते यस्मिन्सोमे भिषुते सति पक्तिः पक्तयः पुरोडाशादिः प
च्यते भक्ष्यवाधानास्ताश्च संतिह विरर्थं संस्कृता भवन्ति यस्मिन्सोमे भिषुते नरो नेतारः ब्रह्मणो नस्य हविलक्षणास्य काराः कर्तारि कलि

राम
१६६

च० भा०
१६९

भूयःपंचेत्यनुक्रांतं अग्निहोममाध्यं दिनसवने अक्षावाकशस्त्रे एतत्संक्रांतं सनीयं सस्त्रितं च। नृदिचस्य रिच्यते भूयः इति। महाव्रतेपि नि
कृत्वा एतत्संक्रांतं तथैव पंचमारण्यके सस्त्रितं च। भूयः इदं वृधे वीर्याय नृणां मुलेति ॥ तत्र प्रथमं माह ॥ भूयः इदं वृधे वीर्यायां एको अजुय
दयते वसुनि ॥ परिशिचेदिव इंदः पृथिव्या अर्धमिदस्य प्रतिरोदसी उभे ॥ अयमिदं भूयः इत वदुतरमेव वा वृधे प्रवृद्धो भूत किमर्थं वीर्या
यवीरकर्मणि वृत्रवधादीनि कर्तुं एको मुख्यः अजुयो जरयितुमशक्यः स चेदं वसुनि धनानि दयते स्तोत्रभ्यो ददाति तथा दिवो ध्रुवलोका
तृथिव्या भूमेऽयमिदं परिशिचे किंचास्ये इत्युभे रोदसी द्यावा पृथिव्यो अर्धमित् अर्धमेव प्रति अस्ये इत्यर्धा भागः द्यावा पृथिव्यो
प्रतिनिधिर्भवतीत्यर्थः ॥ अथ द्वितीया ॥ अधामन्ये बृहदसुर्यमस्य यानि दाधारन किरामिनाति ॥ दिवे दिवे सूर्यो दर्शतो भूद्विसद्राच्यु
र्विया सुकृतुर्धातुः ॥ अधाधुना अस्ये इत्येव ह नम हत असुर्ये असुरहननशाले बलं मन्ये स्तोमिमन्यति स्मृति कर्मा स चेदं यानि क
र्माणि दाधारधारयति तानि न किरामिनाति न कश्चिदपि हि नस्तिकानि पुनस्तानीत्युच्यंते ॥ दिवे दिवे प्रतिदिनं वृत्रेणावृतः सूर्यः दर्शतो द
र्शनीयो भूद्ववति ॥ आवरकस्यासुरस्य वधेन सूर्यः प्रकाशितवानित्येकं कर्म सुकृतुः शोभनकर्म स चेदं सद्राच्युर्विया उ
रुलिबिस्तीर्णानियधातुविधातु अकाषीत इदमपरं कर्म ॥ एतदादीनि बहूनि कर्माणि कृतवानित्यर्थः ॥ अथ तृतीया ॥ अद्याचि नृचि
तदपो नदीनां यदाभ्यो अरहोगातुर्मिदं निपर्वता अग्नसदोनसे दुस्वया दह्मनि सुकृतो रजांसि ॥ हे इंद अद्याचित अद्यापि नृचितपुराणि

राम
१६९

तवनदीनां नदीनां संबंधिकं तदपः कर्म वर्तते आभ्योनदीभ्यः गातुं मार्गं आरदः प्रवहनार्थं यालिखतियत्कर्म तत्सर्वदानुपक्षीणं स वर्ततेत्यर्थः
अपि च तदा जयापर्वता गिरयो निषेदुः निषणा उत्पतने परिस्रज्यं कचिदेव स्तानेनैवापत्येनोपविष्टा बभूवुः ॥ अग्नसदोन अग्न अदनीय
मन्तं दर्थं सीदंतं पुरुषा इव यथा भोजनार्थं सीदंतं आपत्येनासते तथेत्यर्थः ॥ अतः कारणात् हे सुकृतो शोभनकर्म निंदितयारजांसि सर्व
लोकाः दह्मनि दहिता निस्तिरीकृता आसन् ॥ अथ चतुर्थी ॥ सत्यमित्तं नृत्वा रां अन्यो अस्तो इदेवोन मर्त्या ज्यायान् ॥ अहन्नहि परिश
यानमर्णा वासुजो अणो अक्षासमुदं ॥ हे इंद तदयमाणां सत्तसमित्तं सत्यमेव त्वावान् सत्सद्व्रोन्यो देवो नास्ति सत्सद्व्रो मर्त्या मनुष्यापि ना
स्ति ज्यायान् अधिकोपि देवो मनुष्यो न सत्त्वस्ति इति यत्तगीयते तत्सत्यमेवेत्यर्थः ॥ अपि च त्वं अर्ण उदकं परिशयानं परिश्रयत्रायानं अहिं मेघं अह
न्नवधीः हत्वा च समुद्रमंतरिक्षं जलधिवा अभिमुखो न अप उदको नि अवा सजः अवाऽऽसुरवतया विसृष्टवानसीत्यर्थः ॥ अथ पंचमी ॥ त्वम
पो विदुरो विपूचीरिदं दह्म रुजः पर्वतस्य ॥ राजा भवो जगतश्चर्षणीनां साकं सूर्यं जनयं द्यामुपासं ॥ हे इंद इदं दुरवृत्रेणावृता अपः विपूचीः
विरिधमंचेत्ययथा सवर्तं प्रसृता भवन्ति तथा विसृज्य यतस्त्वं पर्वतस्य पर्वतो मेघस्य दह्म ददं अर्णं वंधं कप्रदेशं अरुजः अभांसीः अपि च त्वं
जगतः सर्वधिनीनां चर्षणीनां प्रजानां राजा भवः अधिपतिर्भवसि किं कुर्वन्सूर्यं द्यां दह्म लोकं उपसंचतमसा प्रावृतमेतत्त्रितयं साकं युगपदेव
अजनयन् प्रादुर्भावि यत्र प्रकाशयानित्यर्थः ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमं द्वितीयो वर्गः ॥ अभूरेक इति पंचमं अष्टमं संक्रांतं भरद्वाजस्यार्पणं

सूर्यस्य मुषायश्चक्रमविवेकांसि ॥ ॥ हे इन्द्रं त्वं कुत्सेन सह युध्यमानं अशुषं शोषयितुमशक्यं प्रबलं शुक्लं सर्वस्य प्रशोषकमेतत्संज्ञकम्
सुरं अभियुध्य अभियुध्यः कुत्सेन सह युध्यमानं त्वं नो सुरेण सह युध्यमानं त्वं नो सीत्यर्थः ॥ तथा गविहो गावश्वाणा इप्पंति गविहि संग्राम
तस्मिन् कुयवं एतत्संज्ञकम् सुरे दश अदशः हिंसितवानसि दश दशान इत्यस्मात् त्वां दसं लोटिरूपं अध अपि च प्रपित्वे प्रपतने युधे सूर्य
स्य चक्रं रथावयवभूतं मुषायः अमुस्मात् तदा प्रभृति सूर्यस्य रथो चक्रभूतस्तथा चाम्नातं सप्तयुजंतिरथमेकचक्रमिति एतत्सं
ख्यस्य ऋषेः सूर्येण सह युध्यमानं त्वं हायाथमागत इन्द्रं सूर्यचक्रमपहतवानित्याख्यातं सूरश्चक्रं प्रवृहज्जातमोजसा प्रपित्वेति
च निगमांतरं अपि चरणां सिषोपकारीणि रक्षः प्रभृतीनि अविवेक्ष्यस्मात्प्रोक्ता दगमयः अवधीरित्यर्थः अथ चतुर्थः ॥ ॥ त्वं श
तान्यवशं वस्य पुरो जघंथा प्रतीनि दस्योः ॥ अक्षि क्षोयत्रश च्याशची वो दिवो दासाय सुचं सुत के भरद्वाजाय गृध्राते वसूनि ॥ ॥ हे इन्द्रं शता
निशतसंख्यानि अस्यापक्षयितुरसुरस्य शंबरस्य एतत्संज्ञकस्य पुरः पुरीः अ प्रतीनि लिङ्गवत्यः केनाप्यप्रतिगताः अवजघंथ अवाहनं ह
शची वः प्रज्ञा वनू हे सुत के अभिषुते न सोमेन कीते इयत्रयस्मिन्काले सुचते सोमाभिषवं कुर्वते दिवो दासाय श च्या प्रजया अशिशोधनो
निष्पादाः ॥ गणतस्तुवते भरद्वाजाय वसूनिष्पादाः तस्मिन्काले शंबरः पुरोवजघंथेत्यन्यथा ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ ससत्यसत्त्वमहतरणाय
रथमातिष्ठतु विदुमहासीमं ॥ याहि प्रपथि नवसोपमदिक् प्रचक्रत आवय चर्षलिभ्यः ॥ ॥ हे सत्यसत्त्वमहतरणाय सत्त्वमहतरणाय सत्त्वमहतरणाय

ते

क० हेतुविनृणा तु विवक्तुं लं नृणां धनं यस्य स तथोक्तः । हेताद्वोऽसत्वं महतेरणा यस्यामायतदर्थं सामंभयंकरमात्मीयं रथं आतिष्ठप्राधि
 नृप्रकृष्टमागं इव अवसारक्षणेन सहते नरथेन आयाहोगच्छमदिकुमदमिमुखः । तथा हेतुविक्रतेऽवर्धलिभ्यः प्रजाभ्यः प्रश्नावयव
 स्मान् प्रख्यापय च सर्वा सुप्रजासु मध्ये अस्मान् प्रख्याता कुर्वित्यर्थः ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥ अपूर्व्येति पंच च नवमं सू
 क्तं त्रैलोक्ये द्वितीये ह्योदसोमिके हनिनिष्के वल्य एतसूक्तं । सखितं च । अपूर्व्या पुरुतमानितां सुते कीर्तिमिति । महाव्रतेऽपि निष्के वल्ये
 अस्य सूक्तस्य विनियोग उक्तः ॥ तत्र प्रथमा ॥ अपूर्व्या पुरुतमान्यस्मै महेवीराय तव सेतुराय ॥ विरश्चिने वज्रिणे शंतमानिव चोऽस्या
 सास्त्विराय तस्य ॥ अपूर्व्या अपूर्व्या गिरक्षिता निभूतजातानि पुरुतमानिव द्रुतमानि शंतमानि सुखतमानिव चोऽसिक्ततिरूपाणि वा
 क्यानि आसा आस्येन स्यस्मै इन्द्राय तक्षमतक्षं करोमि । कीदृशाय महामहते वीराय विविधशत्रूणां मारयि तव सेतवस्विने वलवते तुरा
 यत्वरमाणाय विरश्चिने विशेषेण स्तुत्याय वज्रिणे वज्रवते स्त्वविराय प्रवृद्धाय ॥ अथ द्वितीया ॥ समातरा सूर्येणा कवीनामवासयदु
 जदं दिग्गजान् ॥ स्वाधीभिर्ऋक्षभिर्वा वशान उडुस्त्रियाणामसृजन्निदानं ॥ स इन्द्रमातरामातरो दिवं च पृथिवीं च कवीनां कोतदर्शिनां
 मंगिरसामर्थाय सूर्येण अवासयत्प्रकाशयत् किं कुर्वन् अदिग्गवामदर्शनाय बिक्रेन स्थापितं रुजतं भंजनयद्वा कवीनां अंगिरसामि
 तितृतीयार्थे षष्ठी । अंगिरोभिर्गुणान् स्तूयमान इति संबंधः । अपि च स्वाधीभिः शोभनं ध्याने ऋक्षभिर्गंगिरोभिर्वा वशान पुनः पुनः का

गमानः सन् उस्त्रियाणां बलवद्भिः पलिभिरपहृता नां गवां निदानं बंधनं उदसृजत् अमोचयत् ॥ अथ तृतीया ॥ सवद्विभिर्नृकभिर्गोषुशस्र
 न्मित्तुभिः पुरुकृत्वा जिगाय ॥ पुरः पुरोहासखिभिः सखीयंदृष्टारुजकविभिः कविः सन् ॥ ॥ पुरुकृत्वा वडुकर्मकृतसदृशवद्विभि
 र्द्विषोवोदृभिः नृकभिस्तोत्रभिः शश्वत्सर्वदामित्तुभिः संकुचितजानुभिः अंगिरोभिः सहगोषुनिमित्तभूतेषु जिगाय असुरानुजित
 वानुजित्वा च पुरोहापुराणां हंता सदृशः सखिभिः समानख्यानेः कविभिः सह सखीयन् सखित्वा स्मनद्वन्द्वकविः सन् स्वयमपि कांतप्र
 जोभवन् दृष्ट्वा स्किराः पुरः असुरीः पुरीः कुरोजिथा ॥ अथ चतुर्थी ॥ सनीव्याभिर्जरितारमर्कामहोवाजोभिर्महद्विश्वशुभे ॥ पुरुवीरा
 भिरुषभक्षितीनामागिर्वर्णसुविताय प्रयाहि ॥ हे वृषभकामानां वर्षक हे गिर्वर्ण गिराक्तत्या संभजनीये दसर्वमहद्विर्वाजे रचे मह
 द्विशुभेर्वलेश्वर सहक्षितीनां प्रज्ञानो मध्ये जरितारं स्तोतारं अक्काभिमुख्ये न नीव्याभिनव्याभिर्नवतराभिः पुरुवीराभिः पुरुणां बहूनां वी
 रपित्रीभिः आ प्रयाहि आगच्छ किमर्थं सुविताय शोभनाय सुखायार्थमित्यर्थः ॥ अथ पंचमी ॥ ससर्गेण शवसातको असेरपदं दोद
 क्षिणतस्तुषाट् ॥ इको सजाना अनपावृदर्थं दिवेदिवे विविपुरप्रमृष्यं ॥ तुराषाट् तुराणां हि सकाजो सोढा अभिभविता सदृशसर्गेण
 सर्वलोकतेन शवसाबलेन असेरश्वेः सततगामिभिस्तेजोभिर्वातक्तः संगतः सन् दक्षिणतः दक्षिणायातः अपउदकानि सृजतीति शेषः
 इत्का इक्ष्मणेन प्रकारेण सजानाः सज्यमानाः स्ता अपः अर्थं अर्थं नगंतव्यं अपमृष्यं अपमृष्यमाणारक्षोभ्यः समुद्रदिवेदिवे प्रतिदिनं अन

पाहृत् अथर्वर्तनं पुनरागमनं यथानभवति तथा विविधः आशुर्वेति अर्तः स्फान्प्रत्ययांतस्य रूपमर्थमिति ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुर्थविर्गः ॥
 य आजिष्ठ इति पंचर्चंदमसूक्तं शुनहोत्रस्यार्चं चैष्टममेदं अनुक्रम्यते च। य आजिष्ठः शुनहोत्रस्त्विति। महाव्रते निष्कवज्युक्तो विनियोगः ॥
 ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ य आजिष्ठ इदं सुनो दामदो वृषं वभिष्टिदो स्वाहू ॥ सो वध्यं यो वनवस्वः सो वृषा समस्तु सो सह दमित्रानू ॥ हे वृष नू कामानो
 वर्धितरि इत्वं यः पुत्रः आजिष्ठः आजस्वित्तमो बलवित्तमः मदः तव मादयितास्तुतिभिः स्तोतेत्यर्थः। स्वभिष्टिशोभनाभ्येषणादास्वानूहविषां
 दानंदाः तद्दानं एवं गुणविशिष्टं तं पुत्रं सुहृदाः देहि। यः पुत्रः स्वध्वः स नू समस्तु संग्रामेषु सो वध्यं शोभनाश्वानो समृद्धं वर्धयतु हि स्यात्त
 था वृत्रानू वारयितुं नू अमित्रानू शत्रूंश्च सा सह त्वत्पुत्रं अत्यर्थमभिभवेत्। तदा इत्यन्वयः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ त्वो ह्येदं विवाचो हवन्ते च
 र्षण्यः शरसातो ॥ त्वं विप्रमिर्विपली रशायस्त्वोतद्वत्सनिता वाजमर्वा ॥ हे इदं ह्येदं हित्वमेव विवाचः विविधाः कृतिरूपा वाचो येषां तादृशा
 अर्पणयो मनुष्याः शरसातो शुभैः संभजनीये संग्रामे अवसेरस्यार्थं हवन्ते आह्वयंति किंच त्वं विप्रमिर्विप्रमैर्धाविभिरंगिरोभिर्वा सार्धं पणी नू बल
 स्यानुचरा असुराः पण्यः तान् च शायः विशेषेण अशाययः अस्वापयः हतवानित्यर्थः। अतः स्त्वोतद्वत्तया कुतोरक्षित एव सनिता संभक्ता
 पुरुषा वाजमर्वा अर्वा अभिगता भवेति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ त्वं तौ इदं भयोऽमित्रान् दोसा वृत्राण्यार्या च शर ॥ वधीर्वनेन सुधितेभिरत्करोष्ट
 सुदर्पिणं नूतम ॥ हे इदं त्वं तान् वक्ष्यमाणान् उभयान् उभयविधान् द्विप्रकारानमित्रान् शत्रून् वधीः अहिंसीकेते उभयविधाः दासाः उपस

न

राम

१७०

स्तवसंबंधिदिविद्योतमानेपार्येदुःखस्यपारकेशमन्त्रशर्मणि सुरवेस्यामवर्तमानभवेम ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे पंचमो वर्गः ॥ संच
 लेजगुमुरिति पंचमं मेकादशं सूक्तं शुन होत्रस्यार्धसंचल इत्यानुकोतं । तृतीयां दोमिके हनि इदमादिके द्वे सूक्ते । सूत्रितं च । संचलेज
 गुमुरितिसूक्ते इति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये उक्तो विनियोगः ॥ तत्र प्रथमा ॥ संचलेजगुमुरि रइं इ पूर्वविचलंति विभो मनीषाः पुरा
 नूनं चस्ततय रूषीणां पस्पृध इंद्रेऽध्युक्था का ॥ हे इंद्रे पूर्वा बध्यो गिरः स्ततयश्च संजगुः संगच्छते । तत्त्वतः विभो विसृताः मनीषाः
 स्तोत्राणां मतयश्च वियंति विविधं निर्गच्छंति । शेषः परोक्षकृतः । पूरा पूर्वस्मिन्काले नूनं अथ च रूषीणां अतीदियदर्शनां भरद्वाजादीनां स्तु
 तयः स्तोत्राणि इंद्रेऽधिकं पस्पृधे अह महमिकया इंद्रेस्तवने त्वरिता बभूवुरित्यर्थः । तथा उक्था का उक्थं शस्त्रं तद्रूपाण्यर्काणि अर्चनं
 साधनानि स्तोत्राणि च पस्पृधे अस्पृधते ॥ अथ द्वितीया ॥ पुरु इतोयः पुरुगूर्तः रु० वीं एकः पुरुशस्तो अस्तियज्ञैः ॥ रथो नमहे शव
 से युजानो अस्माभिरिदो अनुमाद्यो भूतः ॥ पुरु इतः पुरुभिर्बहुभिराहूतः पुरुगूर्तः बहुभिरुद्यमितः रु० वाय एकः प्रधानभूतः एवं गुण
 विज्ञिहो य इंद्रे यज्ञैः यष्टिभिः पुरुषैः यजनसाधने स्तोत्रैर्वा पुरुषशस्तोस्तिवदुधा प्रशस्तस्ततो भवति स इंद्रे रथो नरथ इव महमहते
 शवसे वलाय तदर्थं युजानोऽस्मत्कृतिभिरिज्यमानः स नू अस्माभिरिदो अनुमाद्यो भूतः सर्वदा स्तुत्यो भवतु ॥ अथ तृतीया ॥
 नमो हि संति धीतयो नवाणी रिदं नक्षंती दभिवर्धयंती ॥ यदि स्तोतारः शतं यत्सहस्रं गुणं तिगिर्वणसंज्ञां तदस्मै ॥ य इंद्रे धीतयः कर्मा

राम

१७१

लिपरिचरणा निस्तोत्राणि च बाधंते वा र्वाण्यः स्तुतयश्च यं न बाधंते दातुमसमर्थः पुरुषः अन्यकृतैः परिचरणैः स्तुतिभिश्च शक्य
 ते अस्य चेदस्य वहुधनत्वादात्त्वाच्च तस्मिन्प्रयुज्यमानानि परिचरणा निस्तोत्राणि च बाधहेतवो नाभूवन्नित्यर्थः । किं तर्हि अत आ
 हतमिदं वर्धयंती अभिनर्क्षंती अभिगच्छंती अपि च गिर्वणसंज्ञिरां संभक्तारं इंद्रे शतं शतसंख्याका स्तोतारो यदि गुणैस्त्वुवंतियत
 यदि च सहस्रं सहस्रं संख्याका स्तोतारः स्तुवंति तत्सर्वं स्तोत्रं अस्मा इंद्रे याशं सुरवकरं भवति ॥ अथ चतुर्थी ॥ अस्मा एतद्विद्यु
 र्चवमासा मिमिक्ष इंद्रे न्यामिसोमः ॥ जनन्धन्वन्मिसंयदा पः सचावा वृध हवना नियज्ञैः ॥ एतत् एतस्मिन् दिविदिवसे
 सोये हनि अर्चव अर्चनसाधने न स्तोत्रेणैव मासामानेन इंद्रे यात्वा वृध इत्यादि मंत्रसाध्येन युक्तः मिमिक्ष वसती वर्यकधना
 रव्याभिराद्रिरासिक्तः सोमः अस्मे विभक्तिव्यस्यः ॥ अस्मिन्निंद्रे न्यामि नियतो भूत यदा अस्मा इंद्रे या एतत् स्तोत्रं ब्रवाणीति शेषः ।
 दिविद्युलोके अर्चव अर्कः सूर्य इव मासालुप्तोपममेतत्मातिपरिच्छिन्नतीति मासश्च इमाः स इव मिमिक्षो रव्युदकानां सेका य इ
 दौ वर्तते अस्मिन्निंद्रे अभिषुतः सोमो न्यामि नियम्यते स्म किंच तमिदं यज्ञैर्यजनसाधनेऽपुरोडाशादिभिर्हविर्भिः साधं हवना निस्तो
 त्राणिसत्रा सहचारधुः अवर्धय नूतनदृष्टान्तः धन्वन्धन्वनिमरुदेश अभि अभिसुरवं संयतः सम्यक् गच्छत्यो आपः जनने प्राणिन
 निवयथा मरुदेश उपलभ्यमाना आपः प्राणिनं वर्धयंति तद्वत् ॥ अथ पंचमी ॥ अस्मा एतन्मह्यं गूषमस्मा इंद्रे या स्तोत्रं मतिभि

रवाचि॥ असद्यथा महति चतुर्यदं दो विश्वायुरविता वृधश्च॥ ॥ अस्माद्दं दायमहि महतरतत्र आंगुष्ठं स्तोत्रं मतिभिः स्तोत्रमिर
वाचि उक्तमभूत्॥ अस्मायद्दं दायस्तोत्रमिति पुनरक्तिरादरार्था विश्वायुः सर्ववर्गता सद्दं दः महति प्रभूते चतुर्यसंग्रामे यथा
येन प्रकारेण अस्माकमवितारक्षकः वृधो वर्धयिता च असत् भवेत् तथा अवाचीत्यन्वयः॥ ॥ इति चतुर्यस्य सप्तमेष्वोवर्गः॥
॥ कदा भुवन्निति पंच चं द्वादशं सूक्तं शुनहोत्रस्यार्षं वैष्णवं मैत्रेयं तथा चानुकांतं कदानरुक्त इति तृतीये चंदोमे महाव्रते च निष्के
वल्थुतो विनियोगः॥ ॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ कदा भुवन्नथ क्षयाणि ब्रह्म कदा स्तोत्रे सह स्वपोष्यं दा॥ कदा स्तोमं वासयो स्थराया क
दा धियः करसि वाजरलाः॥ ॥ ब्रह्म ब्रह्माणि स्तोत्राण्यस्मदीयानिरथ क्षयाणि रथ निरासानि कदा कस्मिन्काले भुवनं भवे
युः॥ रथे वस्ति तं तां कदा कस्मिन्काले स्तोत्रे स्तुवंतं मध्यं सह स्वपोष्यं सह स्वसंख्या कपुमषपोषकं गोसमूहं पुत्रं वादाः कदा
च अस्थममस्तोतुः स्तोमं स्तोत्रं रायाधनेन वासयः व्यापय धियः कर्माणि चाग्निहोत्रादी निवाजरलाः वाजैरनैरमणीयाः कदा
कस्मिन्काले करसि कुर्याः॥ एवं स्तोता फलस्य विलंबमसहमानः स नृदं दमनया पृष्टवान्॥ ॥ अथ द्वितीया॥ ॥ कर्हि स्वि तद्दि
दयन्नभिर्नृचैरेवैरा नीलयासे जयाजी नृत्रिधा तुगा अधिजया सिगो विंदुर्मस्वर्धं ह्यस्मे॥ ॥ फलस्य विलंबमन नृभिः
अनयाद्दं दं पृच्छति हे दं दं कर्हि स्वि त कदा खलु तद्भवेत् नृभिरस्मदीयेः पुरुषैः नृनृशत्रुपुरुषानृतथा वीरैरस्मदीयेः पुत्रैः वीरानृ

धितुं च कर्मविरोधि नो बल प्रभृती न सुरानृसुपांसुनु गिति शस आकारः॥ आर्या आर्याणि कर्मा उष्णत्वेन श्रेष्ठानि चानि आव
रका नृविभ्रुपादी निचतानुभय विधान् हे शरत्वं हतवानित्यर्थः॥ नृणां नेतृणां मध्ये नृतम अतिशयेन नेतः हे दं दं पृच्छ स
ग्रामेषु सुधितेभिः सुधु निहितैः॥ अकैरात्मीये रायुधैः आदर्षि अन्यानपि शत्रूना विदारय सि त व द ह्यं तः॥ वने व व नानी व य
या वृक्षजातानि कुहारादिभिश्चि दंति तद्वत्॥ ॥ अथ चतुर्थी॥ ॥ सर्वं नृदं दं कवाभिरूती सखा विश्वायुरविता वृधेभूः॥ स्वर्षा ता
यध्यामसि सायुधं तोने मधिता पृच्छ शूर॥ ॥ हे दं दं सता दशस्त्वं अकवाभिः अकुक्षिताभिः कुती कुतिभीरक्षाभिः नोस्माकं वृ
धेवर्धनाय अवितारक्षिता भू भवतथा विश्वायुः सर्वतो गता त्वं अस्माकं सखा च भवने मधिताने मशोर्धवा ची उक्तं च त्वोने म द
त्यर्धस्येति अर्धाः कतिपयाः पुरुषाः धीयंते रष्विति ने मधितयः संग्रामाः तादृशेषु पृच्छतना सु संग्रामेषु युधं तो युधं कुर्वं तो वयं
स्वर्षा तास्वः सुधुरक्षणीयं धनं तस्य भजनार्थं हे शरत्वं यद्यदाह्वयामसि आह्वयामः तदानी त्वं अविता सखा च भवेत्यर्थः॥ ॥ अ
थ पंचमी॥ ॥ नूनं नृदं दं पराय च स्या भवामृली क उत नो अग्निहो॥ इच्छा गृणं तो महिनस्य शर्म द्वि विध्यामपायं गोष तमा॥ ॥ हे दं
दं त्वं नूनं अद्य नोस्माकं स्याः अस्मदीयो भव अपराय च अपरस्मिन् यस्मिन् अपि काले अस्मदीयो भवत अविचलं नोस्माकमभिष्टा
वभिगमने सति मृली कः सुरवर्षिता भव॥ इच्छा इच्छमनेन प्रकारेण गृणं तोः स्तुवं तो वयं गोष तमाः गवांसकृतमाः महिनस्य महत

नेवप्रकारेण सर्वजीवतितद्विलक्षणप्रकारं मरणं प्रापयेत्यर्थः। आकारः पूरकः हेतुः कः सर्वकार्यपुत्रात्तं इति शब्दः शौर्येपितशिवदुरः वि
शेषेण दारयिताशत्रूणां यद्वा दुष्टादाराणि शत्रुसंबन्धीनि विघटयन्त्यस्माद्गुणेष्वस्माभिरुच्यसेतस्मात्कारणात् शत्रुकुद्वयस्य शत्रु
णां निर्मलानां दोषधुरिदस्य धेनोर्वचस्तोत्रात्रुमानिररं मानिर्गच्छेयं अरमित्याख्यातं ऋगतावित्यस्य रूपं सर्वदास्मासु निवसन्निस्स
र्थः। हेविप्रप्राज्ञे इति आंगिरसान् अंगिरोगोत्रजानस्मान् ब्राह्मणं न जेन जित्वा प्रीणय ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे सप्तमोवर्गः ॥ सत्राम
दास इति पंच च त्रयोदशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं वैष्णवं भेदे सत्रेत्यनुकांतं। पृष्ठस्य पंचमेह निनिष्केव न्यएतस्सूक्तं सूत्रितं च
प्रेदं ब्रह्म इन्द्रो मदाय सत्रामदास इति निष्केव न्य इति विश्वजितिमाध्यं दिनसवने प्रशास्तुः शस्त्रे इदं सामसूक्ताख्यं शंस
नीयं। सूत्रितं च सत्रामदासो योजात एवाभूरेक इति सामसूक्तानीति। महाव्रतेपि निष्केव न्ये उक्ते विनियोगः ॥ तत्र प्रथमा ॥
॥ सत्रामदासस्तव विश्वजन्याः सत्राया धये पार्थिवा सः ॥ सत्रावाजानामभो विभक्ताय देवेषु धारयथा असुर्ये ॥ ॥ हे इ
दं तव त्वदीयामदासः सोमपानजनितामदाः सत्रास्य नामैतत्सत्वं विश्वजन्याः सर्वजनहिता भवन्तीत्येवमदासत्रेति महत्तामम
हांतस्त्वमदा इति योज्यं। अपि च पार्थिवा सः पृथिव्युपलक्षितलोकत्रये भवाः त्वदीया ये रायो धनसमूहाः संतितेपि सत्रास्य वि
श्वजनहिता भवन्तीति सन्वयः। किंच वाजानामभानां सत्रास्य विभक्तदाता अभवो भवसि। यद्वा सत्रामहांतं वाजानामिति योज्यं।

राम
१७३

यत्तयस्मात्त्वं देवेषु मध्ये असुर्यं बलं धारयथाः अतः कारणात् तमेव करोषीत्यर्थः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अनुप्रये जे जन ओजो
अस्य सत्रादधिरे अनुवीर्याय ॥ स्थूमग्भे दुधयेर्बते चक्रतुं वृजं त्यपि वृत्रहत्ये ॥ ॥ अस्ये इत्य ओजो बलं जनो यजमानः अनुप्रये
जे संततं प्रकर्षणयजत पूजयति। अपि च तमिंदु वीर्याय वारकर्मणे कर्तुं सत्रास्यं अनुदधिरे पुरोदधिरे यजमानाः यद्वा सत्रास
हेतियो ज्यं। अपि च स्थूमग्भे स्थुमः स्थूतान् अवच्छेदने न वर्तमानान् शत्रून् गृभे दुधये दुधि हिंसा कर्मा तेषां हिंसाया च अर्बते श
त्रूणां मभिर्गं चेतस्मा इंदाय कर्तुं कर्मपरिचरणात्मकं वृजं तं निष्पादयति किमर्थं वृत्रहत्ये वृत्रस्यावरकस्य शत्रोर्हनेन निमित्तं ॥
॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ तं सध्री चीरुतयो वृक्ष्या निषोऽस्या निनियुतः सश्चुरिंद ॥ समुदैनसिंधव उक्त्व शुभा उरुय च संगिर आविशं
ति ॥ ॥ तमिंदु उतयो मरुतः सध्री चीः सहो चं त्यः संगता भूत्वा सश्चुः सचं ते सेवते। यद्वा कुतयः तर्पकाण्य नानि सह वर्तमानानि
भूत्वा सेवते। तथा वृक्ष्या निषीर्या णिषोऽस्या निबलानि च नियुतोरये नियुज्यमाना वउवाश्च तमिंदु सेवते। अपि च उक्त्व शुभा उ
क्त्वं शस्त्रे तदेव बलं यासां ता दृशा गिरः कृतं यश्च उरुय च संविस्तीर्णव्याप्तिकं तमिंदु आविशंति प्रविशंति तत्र दृष्टांतः। समुदैनसि
ंधवः यथास्यं दनशीलानघः समुद्रमाविशंति आविश्य प्रविभक्ततया नश्यंते एवं सर्वा अपि स्मृतयः इंद्रेण कीर्तयन्तीत्यर्थः ॥ ॥ अ
थ चतुर्थी ॥ ॥ सरायस्त्वापुस्तजा गणानः पुरुश्चंद्रस्य त्वमिंदु वस्वः ॥ पतिर्वभूयास्त्वमोजनानामेको विश्वस्य भुवनस्य राजा ॥ ॥

च. भा. ०
१७४

॥ हे इन्द्रगणानः कृत्यमानः सत्त्वं रायो धनस्य रत्नानदीनामेतत् । अत्र तत्संधाधारालक्ष्यते । धारा उरवां उपसृजविभुच आत्माभिः सहयो
जयेत्यर्थः । कीदृशस्य धनस्य पुरुषं इत्यवदूनां ह्लादकस्य वस्त्वः निवासवत्स्य अपि च असमः अनुपमः पूर्वोक्तजनानां सर्वेषां
प्राणिनां पतिरधिपतिः बभूव तथा विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य भूतजातस्य एक आसाधारणः राजा ईश्वरश्च बभूव ॥ अथ पंचमी ॥
॥ स तु शुद्धिः क्रत्या यो दुवो युद्योर्न भूमाभिरा यो अर्थः ॥ असौ यथानः शवसा च कानो युगे युगे वयसा चेकितानः ॥ हे इन्द्रश्रुत्या
निश्चोतयानिस्तोत्राणि तुष्टिप्रंशुधिः प्रुयस्त्वं दुवो युः अस्मदीयं परिचरणमात्मन इच्छेन्न अर्थः अरेः संबंधी निरायो धनानिभू
मवदुतराणि अर्थानि सूर्य इवाभिभवसि सत्त्वं अधीत्य त्वयः अपि च शवसा आत्मीयेन बलेन स्तोतव्येन युक्तश्च कान कृत्यमानः
युगे युगे काले काले वयसा हविलक्षणेनानेन चेकितानः प्रजायमानं तं यथा येन प्रकारेण नोस्माकमवधारणे सति तथा असः
स्याः ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेऽहमेवर्गः ॥ अर्वा अथ मिति पंच च चतुर्दशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं त्रेहममेदं । अर्वा अथ मित्य
नुक्ताः । महाव्रते निष्केवले तूक्तो विनियोगः ॥ तत्र प्रथमा ॥ अर्वा अथ विश्ववारं त उये इ युक्ता सो हरयो वहंतु । कीरिश्चिधि
लाहवते स्वर्वा नृधामहि सधमा दत्ते अद्य ॥ हे उग्र उग्र विले इ युक्ता सो रथेन युक्ता हरयो म्वाः तत्त्वदीयं विश्ववारं विश्वे वर
णीये रथं अर्वा अस्मदभिमुखं वहंतु । आनयंतु हियस्मात् स्वर्गान् स्व सुहृवरणीये गुणजातं तद्वा नूकीरिश्चितस्मात् भरद्वाजः

राम
१७४

शत्रुपुत्रांश्च यन्नीलयासेत्वं संग्रामान् कदा जय कदा च गोष्ठमिगंतु विद्यमानाः त्रिधा तु विधातृनां सीरदधिष्ठतानां त्रयाणां
धारयित्रीर्गः अधिजयासि अधिकं जयेः । हे इन्द्र त्वं सर्वं त्वया सिमतं धुमं धनं अस्मे अस्मासु कदा धेहि धारये ॥ अथ तृतीया ॥
॥ कर्हि स्थित इदं जग्निरे विश्वसु ब्रह्म कणवः शविष्ठः ॥ कदा धियो न नियुतो युवासे कदा गोमघा हवना निगच्छाः ॥ अनया पिक
तिचित्पश्नाः कियते हे इन्द्र कर्हि स्थित कदा वलुत इवेत हे शविष्ठ बलं तमे इत्वं जग्निरे क्तो त्रे विश्वसु ब्रह्म विधिरूपं ब्रह्मानं कणवः क
रोषातियत तत्कदा भवेदिति वितर्कः कदा च धियः कर्माणि न नियुतः न नियतं कृतीश्च युवासे आत्मनियोजयेः कदा च त्वं गोमघा
गोमघानि गवांसं नृणि मंहते दर्शनार्थं स्वरूपमुत्तरपदं हवना निस्तोत्राणि गच्छाः अभिगच्छेः ॥ अथ चतुर्थी ॥ स गोमघा जग्नि
रे अश्वश्चंदा वाजश्रवसो अधिधेहि पृक्षः । पिपीहि षः सुदुधामिदं धेनुं भरद्वाजेषु सुरुचोरुच्यः ॥ हे इन्द्र सत्त्वं जग्निरे क्तो त्रे
गोमघाः गवांदात्रीः अश्वश्चंदाः अश्वेरा ह्लादिताः वाजश्रवसः वाजेर्बलेः प्रसिद्धाः एवं भूताः पृक्षोन्तानि भरद्वाजेषु भरद्वा
जपुत्रेषु अस्मासु अधिधेहि धारय । तथा इषः बहून् यन्तानि सुदुधां शोभनदोग्ध्रीर्गा हे इन्द्र पिपीहि यायय अपि च ता इषो गो
असुरुचः शोभनदीति युक्ताश्च ताः संलियर्थः ॥ अथ पंचमी ॥ तमानूनं वृजनमन्यथा विक्षुरो यच्छेकं विदुरो गृणीषे ॥ मा
निरंशुः कदुषस्य धेनो रंशिरसा ब्रह्मणा विप्रजिन्व ॥ हे इन्द्र त्वं नमद्यतनं वृजनं बाधकमस्मदीयं शत्रुं अन्यथा चित् अन्योन्ये

स्ययजमानस्यदक्षिणांयजेदातव्यंइत्यतिप्रेरयति यद्वा मघो नमिति अस्येत्यनेन समानाधिकरणं वचनयत्ययशमघो नो हविष
तो स्ययजमानस्येत्यर्थः। शेषः प्रत्यक्षकृतः। हे वरिवः वज्रवन्निद्रयया दक्षिणया दत्तया अहः पापं यत्संबन्धिपरियासि विना
शयसि। हे धृष्टो धर्षक मघा मघानि धनानि सरीक्ता तू नृपुत्रांश्चयया च दक्षिणया विदयसे प्रयच्छसि तादृशी दक्षिणां प्रेरय
सीत्यर्थः॥॥ अथ पंचमी॥॥ इंदो वाजस्यस्त्वविरस्य दाते इंदोमीभिर्वर्धतां वृधमहाः॥ इंदो वृत्रं हनिष्यो अस्य स्वतता सूरिः
पृणाति तू तु जान॥॥ अयमिंद्रस्त्वविरस्य वाजस्यान्त्यबलस्य वा दाता भवतु सर्वे इंदो वृधमहाः प्रवृधते जस्त्वसन्नगीभिस्म
दीयाभिस्तुतिभिर्वर्धतां सत्ता शत्रूणां शातयिता स इंदुः वृत्रं आवरणं शत्रुं हनिष्य हंत तमोस्तु भवतु॥ अपि च सूरिः स इंदुः
तु जान॥ त्वरमाणः तातानि धनानि अपृणाति अस्मभ्यं प्रयच्छतु॥॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेन वमोवर्गः॥॥ अपादित इति पंच
र्वं च दर्शं स्तुतं भरद्वाजस्यार्षं त्रेष्टुभर्मे इत्यादित्यनुकांतं च॥॥ महाव्रते निष्के वन्द्ये उक्तो विनियोगः॥॥ तत्र प्रथमा॥॥ अ
पादित उदुनश्चित्रतमो मही भर्षधुमती मिंद्र इति॥ पन्थसी धीति देव्यस्य यामं जनस्य राति वनते सुदानुः॥॥ चित्रतमः चा
यनीयतमः आश्चर्यतमो वा स इंदुः नो स्मदीयान् इतः अस्मद्गृहात् चमसादेः अपातसोमं पिबतु। यद्वा इतो स्माच्छत्रोः नो स्मान्
पातुरक्षतु। उदयेतो पूरणो। तथा मही महती धीति दीप्तिं धुमती इंद्रकृती इंद्रकृति इंद्रस्य कृति भर्षत स इंदो विभ्रत धारय

तु देवस्य देवसंबन्धि नो जनस्य यामन्यामनियशोक्रियमाणं पन्थसी कृत्यतमां धीतिं परिचरणरूपां क्रियां रातिं दातव्यं हविश्च
सुदानुः शोभनदान इंद्रः वनते संभजतु॥॥ अथ द्वितीया॥॥ इराजिदावसतो अस्य कर्णा घोषादिंद्रस्य तन्यति जुवाणः। एय
मेनं देव इति वृत्त्या नमः। मिंद्रमियमृच्यमाना॥॥ अस्येंद्रस्य कर्णा कर्णे इरासित इरदेशादपि आवसतः स्तोत्रं अवलार्थ
मागच्छतः इंद्रस्य घोषात् घोषणीयास्तोत्रादेतोः जुवाणः स्तुवन् स्तोता तन्यति शब्दं करोति यद्वा सर्वत्र विस्फारयति देव इति
देवस्येंद्रस्य आकानरूपा इयं कृतिश्च रुच्यमाना स्वयं प्रेर्यमाण सती एनमिंद्रं मद्रुक्रमदभिमुखं आवृत्त्या त्वावर्तयतु पुन
रायं पूरणः॥॥ अथ तृतीया॥॥ तं बोधिया परमया पुराजामजरमिंद्रमभ्यनृष्यकैः। अस्मा च गिरो दधिरे समस्मि नमो अस्तो
मोः अधिवर्धहि इंद्र॥॥ हे इंद्र तं तादृशं वः सांयस्ये न वदु वचनं। परमया उत्कृष्टया स्तुत्या अर्कैरर्चयन् साधने हर्ह विभिः साधं
अभ्यनृषि अभिहोमिकी दशं पुराजां पूर्वस्मिन्काले जातं चिरंतनं अजरं जरोरहितं नित्यं अतः कारणात् अस्मिन्निद्रं ब्रह्म
स्माणि हविर्लक्षणाभ्यानि गिरस्तुतयश्च संदधिरे संधीयंते संश्लोष्यंते महान् प्रवृधस्तोमश्च अधिकं वर्धते॥॥ अथ चतुर्थी॥॥
वर्धाद्यैः उत सोम इंद्रं वर्धहि। अगिरः उक्ता वमः॥ वर्धाहि न मुषसा यामन्तो वर्धांन्मासाः शरदोद्यावदं॥॥ यमि
ंद्रं यज्ञोपागं वर्धात् वर्धयति उतापि च तत्साधनभूतः सोमः अयमिंद्रं वर्धयति तथा ब्रह्म हविर्लक्षणा मन्वन्त पुरोडाशादिकं

च० भा०
२७६

यमिदं वर्धयति। गिरः स्तोत्राणि मन्मननीयानि उक्ताः शस्त्राणि च यं वर्धयति। एनमिदं उषसश्च अतोरात्रेः यामनूयामनिगमने स
ति वर्धयति। मासाः शरदः संवत्सराश्च द्वावो दिवसाश्च एनमिदं वर्धयति॥ ॥ अथर्पचमी॥ ॥ एवाजज्ञानं सहसे अस्मिन्वावृ
धानं राधसे च श्रुताय॥ महामुग्रं मवसे विप्रनूनमा विवासे मवृत्तयेषु॥ ॥ हे विप्रमेधा किन्निंद एव एवं जज्ञानं प्रादुर्भवतं सहसे
शत्रूणां मभिभवार्थं अस्मिन्वदुलं वावृधानं वर्धमानं महो महोतं उग्रं उद्गुणं बलं तां नूनं अद्य वृत्तयेषु संग्रामेषु विभ्रविश्रु
ताय राधसे धनाय च अवसे रक्षणाय च आविवासे मपरिचरेम॥ ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे दशमो वर्गः॥ ॥ मंदस्येति पंच चैषोड
शं सूक्तं भरद्वाजस्यार्पणं त्रैलोक्यमेतदं इत्येत्यनुकांतं गतो विनियोगः॥ ॥ तत्र प्रथमा॥ ॥ मंदस्य कवेर्दिव्यस्य वक्त्रे विप्रमन्मनो वच
नस्य मध्वः॥ अपानस्तस्य सचनस्य देवेषां युवस्वगुणते गो अग्राः॥ ॥ मंदस्य मोदनस्य मदकरस्य वाकवेः कांतस्य दिव्यस्य दि
विभवस्य वक्त्रेः वोटुः विप्रमन्मनः विप्रमेधा विमन्मनः स्तोतारो यस्य सतथोक्तः तस्य वचनस्य वचनीयस्य स्तस्य तस्य सर्व
त्र प्रसिद्धस्य सचनस्य सेव्यस्य एवं भूतस्य मध्वो मधुनः सोमस्य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी
एवं भूतः सोमदीयं सोमं इदं मपाः पिवे। अपि च हे देव द्योतमाने इदं गुणं ते स्तुवते तृतीयार्थे चतुर्थी॥ ॥ स्तुवतामयागो अग्राः गावः
अग्रं प्रमुखे यायां तादृशाः इषोऽन्तानि युवस्वयं योजये॥ ॥ अथ द्वितीया॥ ॥ अयमुशानः पर्यदिमुखा कृतधीति भिर्नृतयुगुजानः॥

राम
२७६

विः स्तोत्रां हवते आहुयति तस्मात्कारणात् त्वदीयं रथमभिमुखं बहं हित्यर्थः। वयं च अद्येदानीं ते त्वया सधमादः सहसामाद्यतः
ऋधीमहि समृद्धा भवेमा। तृतीये पर्याये अष्टौ वाकस्य प्रोदो लक्ष्येषां शस्त्राणां सृजितं च प्रोदो लहरयः कर्माग्निनितियाज्ये इ
ति॥ सेषा द्वितीया॥ ॥ प्रोदो लहरयः कर्माग्निन्युनानासः ऋज्यं तो अभूवन्॥ इदो नो अस्य पूर्यः पपीयाद्यः सोमदस्य सोमस्यरा
जा॥ ॥ हरयो हरितवर्णाः सोमाः कर्म अस्मदीयं यज्ञं प्रोगमन् प्रकर्षणं कृति प्राप्नुवंति। प्राप्य च पुनानासः पूयमानाः प्रोदो प्रोदो
कलशो ऋज्यतः ऋजुगर्धतो अभूवन् भवंति पूर्यः पुरातनः द्युक्षो दीप्तो निवासभूतः द्युस्थानो वा अस्य मदस्य मदकरस्य सोमस्य
सोमरसस्य राजा ईश्वरः एवं भूत इदं अस्य इमं सोमं पपीयात् पिवतु॥ ॥ अथ तृतीया॥ ॥ आसस्त्रानः शवसानं मध्वं ईसु च
केरथ्या सोऽश्वः॥ अभिश्रवः ऋज्यं तो बहयुर्नृचिः शुवायोरमृतं विदस्येत्॥ ॥ आसस्त्राणां सः परितो गच्छेत् १ रथा सो रथे
युक्ता अश्वः १ ऋजुगमनाः संतः सुचक्रेशो भन च केरथे स्थितं शवसानं बलमिवाचरंत म्मिदं श्रवणीयं मस्मदीयं हविरष्टाभिमु
खेन अभिभवेयुः नृचिदिति निपातो निषेधे अचवर्तते। अमृतं अमरणहेतुभूतं सोमलक्षणं हविः विदस्येत्। बहयुरित्यर्थः॥
॥ ॥ अथ चतुर्थी॥ ॥ वरिष्ठा अस्य दक्षिणामियं तौ दोमघो नां तु विहर्मितमः॥ यथा वज्रिवः परियास्यं हरेमघा च धृत्वा दयसे वि
मरीन्॥ ॥ वरिष्ठः उरुतमः तु विहर्मितमः अतिशयेन बहु विधकर्म इदं मघोनां मघवतां हविलक्षणधनोपेतानां मध्ये अ

रोचयत् प्रकाशयति तथा पूर्वावर्द्धीरुपसंश्रयमिदं कृतेन सत्यभूतेन सर्वत्र गमनशीलेन वा तेजसा विवासयत् व्यापयति तत्र
 स्थानितं त्रयानि तन्मांसि निवेतयतीत्यर्थः । तथा कृतमुग्धिः कृतेन स्तोत्रेण युज्यमाने रश्मिः नाभिना सन्धेन स्तुर्विदा सुहृवर
 णीयस्य धनस्य लभकेन रथेन चर्षणी प्राः चर्षणीनां मनुष्याणां कामैः पूरयिता सन्धेयमेवेदं इत्येते गच्छति ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ नृग
 णानो गृणते प्रत्नराजनिषः पिचवसु देयाय पूर्वी ॥ अप ओषधी रविषावनानिगा अर्वतो नृचसेरिरीहि ॥ ॥ हे प्रत्नपुरातनराज
 नराजमाने इदं गृणानस्तु यमानस्त्वं वसु देयाय वसूनि धनानि त्वया देयानि यस्मै तादृशाय गृणते पूर्वावर्द्धीः इषो नानि नुक्षिप्रं पिच
 सिच प्रयच्छेत्यर्थः । किंच कृचसे अर्चयित्री अपः रुष्टिलक्षणा न्युदकानि ओषधीः ब्राह्म्यादीन् अविषा विषरहितानि रक्षकाणि वा व
 नानि रुक्षजातानि नृमनुष्यादीन् गणः अर्वतोश्चानुमनुष्यांश्च कर्मकरान् रिरिहि देहि ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे एकादशो वर्गः ॥ ॥
 ॥ इदं पिबेति पंचमं सप्तदशं स्तुतं भरद्वाजस्यापंचैष्टुभमेदं पिबेत्यनुक्तं तंगतः स्तुतविनियोगश्चाप्रथमे रात्रिपर्यायेऽष्टावाकस्य
 आश्विनशस्त्रयाज्यास्त्वितं च । इदं पिबेति तुभ्यं सुतो मदायेति याज्येति ॥ ॥ सेषा प्रथमा ॥ ॥ इदं पिबेति तुभ्यं सुतो मदायावस्य हरी विमुचा
 सखाया ॥ उत प्रगाय गण आनिषद्याथायज्ञस्य गृणते वयोधा ॥ ॥ हे इदं सोमं पिबेयः सोमं तुभ्यं मदाय मदायेति सुतो भिषुतः
 यत्त्वया सोमं पातयः अतः कारणात् सखाया समानख्या नो मित्रभूतौ वा हरी अश्वौ अवस्य अवस्थापयतदनंतरं विमुंचथरथा

द्विमुंच उतापि च गणो अस्मत्स्तोतसंघे अभिमुख्येन निषद्योपविश्य प्रगाय अस्माभिः कृतं स्तोत्रमुपश्लोकय । अथानंतरं यज्ञाय म
 जमानाय गृणते स्तुतवते वयोन्धाः देहि ॥ ॥ द्वितीये रात्रिपर्याये अष्टावाकस्यास्य पिबेति शस्त्रयाज्यास्त्वितं च । अस्य पिबेति याज्येति
 ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अस्य पिबेयस्य जज्ञान इदं मदाय कृतं अपिबो विरश्मिन् ॥ तमुते गावो नर आपो अदिरिदुं समस्यन्पीतये स
 मस्मै ॥ ॥ हे इदं अस्य इमं सोमं पिबेति विरश्मिन् महन्नृजज्ञानो जायमान एव त्वं यस्य ये सोमं अपिबः पूर्वं पीतवानसि । किमेवं मदाय ह
 र्याय कृत्वे कर्मणे रुचवधादिलक्षणां वीर्यं कर्म कर्तुं च तमुतादृशमेवेदं सोमं गावश्च विभक्त्वाः शयलसाधनाः नरो नेतारो ध्वयवः
 आपो वसती वर्याख्याः अदिरभिषवार्थाग्रावा एते सर्वे अस्मै अस्थे इत्येते तव पीतयेषा नार्थं समस्यन् संगमयन् हि गता वित्यस्येत
 द्रुपं पुनः समिति पूरकः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ समिधे अग्नौ सुत इदं सोम आत्वा वहंतु हरयो वहिष्ठा ॥ लायता मनसा जोहवी मीडाया
 हि सुविताय महें ॥ ॥ अग्नौ समिधे सम्यग्निधनेऽदीप्तसोमे च सुते अभिषुते सति हे इदं लात्वा वहिष्ठाः गोदुतमा हरयोश्वाः आ
 वहंतु इमं यज्ञं प्रत्यानयंतु अहंच लायता लां कामयमानेन मनसा जोहवी भिषुनः पुनराक्षयामि । हे इदं त्वं नो स्मार्कं महे महते सुवि
 ताय कृत्वा पायु आयाहि आगच्छ ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ आयाहि शश्वदुशताय याथेदं महा मनसा सोमपेयं ॥ उप अह्नाणि शृणु वदमा
 नो यातयः स्तन्वेऽवयोधा ॥ ॥ हे इदं पुरा शश्वत् बद्धं लायथाथ सोमपा नार्थं यज्ञं गतवानसि । अतः कारणात् उशता अस्माका

मयमानेनमहामहतामनसासहसोमपेयसोमः ॥ १ ॥ दशमरमदीयं यज्ञं आयाहि अभिगच्छ ॥ आगत्य च ब्रह्माणितो जायते ॥
 त्रिदमादानीं प्रयुज्यमानानि नोऽस्मदीयानि उपश्रुणु वः उपश्रुणु ॥ तथानंतरं यज्ञं यजमानस्तव तन्वेशरीराय त्वच्छरीरपोषार्थं वयो
 नं सोमात्मकं धातुं ददातु ॥ ॥ अथर्षवमी ॥ ॥ यदि इंद्रविषाये यदधग्यद्वास्वे सदनं यत्र वासि ॥ अतो नो यज्ञमवसेनियुत्वा त्वमजोषा ॥
 पाहि गिर्वल्लो मरुद्भिः ॥ ॥ हे इंद्र पार्यपरा गृहं देवो दिवि घुलोकास्येय त्वयि दिवा रुधक्व एतत् पृथक् शब्देन समानार्थं पृथगस्मिन् दे
 शो वर्तते ॥ यद्वास्वे स्वकीये सदनं गृहे ॥ अथ वा किं मनेन विशेषणेन यस्मिन् देवो असि भवसि अतोऽस्मात्कानादागस्य हे गिर्वल्लो ॥
 तिरा संभक्तं इंद्रं नियुत्वा नू नियुतो भवः तद्वा नू मरुद्भिः सजोषाः सह प्रेर्यमाणस्त्वं नोऽस्माकमवसेरक्षणाय यज्ञमस्मदीयं या
 गं पाहिरक्षयद्वा यज्ञं यजनसाधनं अस्मदीयं सोमं अवसेतर्पणाय पाहि पिव ॥ ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वादशो वर्गः ॥ ॥ अहेलमा
 न इति पंचवं अष्टादशोऽंशं भरद्वाजस्यार्षं त्रैलोक्यं भूमेऽंशं अनुकांतं वाहेलमान इति ॥ गतो विनियोगः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ अहेल
 मान उपयाहियज्ञं तुभ्यं पर्वत इंदवः सुतासः ॥ गावो नवज्जित्स्वमोको अहो इंद्रागहि प्रथमो यज्ञियानां ॥ ॥ हे इंद्र अहेलमानो ॥
 रुधस्त्वं यज्ञमस्मदीयं उपयाहि उपागच्छ यतः कारणात् तुभ्यं त्वदयं सुतासः अभिषुता इंदवः सोमाः पर्वतं प्रयंते दशापवित्रेण शो
 ध्यंते हेवज्जित्स्वमोको इंद्रागो न स्वकीयं गोष्ठस्थानमिव स्वकीयमो कस्थानं शोणकलशादितिक्षणं अहो अभिमुख्येन प्राप्नुवंतीति शेषः ॥ राम १७६

रजदरुणं विवलस्य सानुं पत्नीर्वचोभिरधयो धदिंदः ॥ ॥ अयमिंद्रः अदिं बलेन गोपिधानोपनिर्मितं शिलोच्चयं पर्यादिं परितु
 पर्वतसमीपे विद्यमाना उस्वागाः उशानः कामयमानः कृतधातिभिः सत्यकर्मभिः अंगिरोभिः पुजानः संगच्छमानः कृतयुक्ते
 न कृतेन स्तोत्रेण च युज्यमानः युक्तं अमृता बलस्यासुरस्य स्वभूतं सानुं समुक्षितं पर्वतं अरुणां अन्ये रभसं विरुजत किंच य
 ली नू बलानुचराने तस्मान्मुरां अवचोभिस्तत्प्रेरायुधैः संतर्जनरूपेर्वाक्येरेव वायमिंद्रः प्रतियोधयत् अभ्ययुध्यत् ॥ ॥ अ
 थ तृतीया ॥ ॥ अयं द्योतयद्दधतो वः १ कू नू दोषावस्तोः शरद इंदु रिंदः ॥ इमं केतुमदधुर्नू चिदङ्गं शुचिजन्मन उपसश्चकार ॥ ॥
 ॥ हे इंद्र त्वयानियम्यमानः पीयमानो वा इंद्रुः सोमः अधुतः अद्योतमानो नू अकू नू अक्षितिरात्रिनाम अत्र च तत्संबंधात्प
 क्षमासादयो लभ्यंते पक्षमासादी नू तथा दोषारात्रिर्वस्तो दिवः शरदः संवत्सरांश्च विद्योतयत् त्वदीपयत् कुत इत्यत आह ॥ नू चि
 त्पुष्टरादेवाः इमं सोमं च द्राक्षन् नानमसि वर्तमानं अक्रां दिवसानां केतुं प्रज्ञापकं यस्माददधुः अकुर्वन् तस्मादनेन पक्षमासादयः
 सर्वे प्रकाश्यंते चंद्रगस्य धीनत्वातिथि विभागानां अपि चायं सोमः उपसः उपः कालान् नू शुचिजन्मन आसीयेन तेजसा शुधोद
 या नू चकार करोति ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ अयं रोचयद्दधुर्नू चानो ३ यं वासयद्वा १ तेन प्रवीणः ॥ अयमीयत कृतं युग्मि रभ्यैः स्वविदा
 नाभिना चर्षणि प्राश ॥ ॥ अयमिंद्रः रुचानो रोचमानः सृष्टः ॥ नादीयमानः प्रकाशरहितो नू तमसामलीमसादसर्वा नू लोकान्

तरः तथा चिकित्से अभिजायतु भरणाय रमणीयाय ॥ १७३ ॥ अथ अभवति त्वामतिशयेन रमयतेत्यर्थः ॥ हेतितिर्वः शत्रूणां त
 रितरिंद्रयजनसाधनमेतत् उपयाहि उपगतेन च सोमना विधास्त विधीः सर्वाणि बलानि आष्टास्व आपूरय ॥ १७४ ॥ अथ पंचमी ॥ १७५ ॥
 त्वयामसि त्वं द्रयाध्वं रते सोमस्तन्वे भवति ॥ शतक्रतो मादय स्वा सुते पुत्रास्माः अवष्टुतना सुप्रविधुः ॥ १७६ ॥ हे इंद्र त्वां द्रयाम
 सि आदयामः अतः कारणात् त्वं अर्वाऽऽस्मदभिमुखः सन् आयाहि आगच्छ अस्मदीयः सोमश्च ते तन्वे भवति भवेत् शरीरा
 यप्यसौ भवति भवतु त्वदीयं शरीरं यथा मिलितं तर्पय सित्यर्थः ॥ हे शतक्रतो बहुविधकर्मणि इत्वं सुतेषु भिसुतेषु अस्मदीयेषु
 सोमेषु मादय स्वतप्य स्वा मदतृप्ति योगो तदनंतरं पृतना सुसंश्रामेषु अस्मान् प्रावप्रकर्षण रक्ष सर्वा सुविधु अस्मा आवप्ररक्ष ॥ १७७ ॥
 ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे त्रयोदशो वर्गः ॥ १७८ ॥ प्रत्यस्मादिति चतुर्कं च एकोनविंशं स्रक्तं भरद्वाजस्यार्धमेतदं चतुर्थं हृती शिष्टा अ
 नुष्टुभं तथा चानुक्रांतं ॥ प्रत्यस्मे चतुष्कम् अनुष्टुभं हृत्यंतमिति ॥ प्रातः सवने छावाकस्येदमुन्नीयमानसूक्तं ॥ सूत्रितं च ॥ प्रत्यस्मा
 इत्थं न्नीयमानाया नृच्येति ॥ १७९ ॥ तत्र प्रथमा ॥ १८० ॥ प्रत्यस्मे विपीषते विश्वानि विदुषे भर ॥ अरंगमाय जग्मये पश्चाद्घ्वेने नरे ॥ १८१ ॥ हे अ
 ध्वयो अस्मा इंद्राय प्रतिभर अभिहर सोमं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ कीदृशा ये दाय विपीषते पातु मिच्छते विश्वानि सर्वाणि विश्वानि विदुषे जानते
 अरंगमाय अलं पयोऽगमनाय जग्मये यज्ञेषु गमनशीलाय अपश्चाद्घ्वेने दधिर्गतिकर्मा अपश्चाद्घ्वेने दधिमनाय सर्वेषामग्रगामिनेन

रेनेत्रेयज्ञानां ॥ १८२ ॥ तृतीये स्वरसास्मिनि षेव न्ये एमेन मितिस्तोत्रियस्तु च ॥ सूत्रितं च एमेनं प्रयेतनेत्यादौ वा सर्वेषामिति ॥ १८३ ॥ तत्र प्रथ
 मा सूक्ते द्वितीया ॥ १८४ ॥ एमेनं प्रयेतने सोमेभिः सोमपातमं ॥ अमत्रेभिर्ऋजीषिण इन्द्रं सुतेभिरिदुभिः ॥ १८५ ॥ हे अध्वर्यव सोमेभिः सो
 मेः करणभूतैः सोमपातमं अतिशयेन सोमस्य पातारमेन मिदं आ अभिमुखं प्रयेतने प्रतिगच्छ नृदं मिति निपातोनर्थकः ॥ कीदृश
 मिदं अमत्रेभिः अमत्रेः सोमपात्रे ॥ ग्रह चमसादिभिः ऋजीषिणं ऋजीषं शत्रूणां मुपार्जकं बलं तद्वतं ॥ यद्वा ऋजीषिणमित्युक्तं च
 त्रसंबंधनीयं ॥ सुतेभिरभिषुते रिदुभिः सोमेः ऋजीषिणं ऋजीषं गतसारं सोमं ऋजीषं तद्वतं अथवा अमत्रे रमात्रे रपरिमिते ॥
 अभिसुते सोमेः ऋजीषिणं ऋजेग्यर्थः ॥ तद्वा वसाधना ऋजीषं शत्रूः ततो मत्वर्थं यदिति सगतमित्यर्थः ॥ एवं विधमिदं प्रतिगच्छ
 तेत्यन्वयः ॥ अन्यत्वाह अमत्रेभिः सह चमसादिगते सोमेः ऋजीषिणं बलवतमेन मिदं प्रतिगच्छतेति ॥ १८६ ॥ अथ तृतीया ॥ १८७ ॥ यद्वा
 सुतेभिरिदुभिः सोमेभिः प्रतिभूषय ॥ वेदा विश्वस्य मेधिरोधुषतैतमिदेषते ॥ १८८ ॥ हे अध्वर्यव सुतेभिरभिषुते इदं दुभिरुदनशी
 लेदीप्तैर्वा सोमेभिः सोमे र्यदि प्रतिभूषय इदं प्रतिगच्छथ भूपाता वित्येतस्ये तद्वत् ॥ तदानीं मेधिरोधो धावी मुधाय तत्तद्वा न्वास
 इन्द्रः विश्वस्य विश्वं सर्वं भवदीयं कामं वेद जानाति ज्ञात्वा च धृषत शत्रूणां धर्वकं मेनूतं तमित्ते काममेव एषते प्रापयति ॥ १८९ ॥ अथ च
 तृतीया ॥ १९० ॥ अस्मा अस्मा इदं धसो ध्वयो प्रभरा सुते ॥ १९१ ॥ अथ जे न्यस्य शर्धतो मिशस्ते रवस्परत् ॥ १९२ ॥ अस्मा रवं दाय नान्यस्मे

च. भा. १८०

हे अथर्वोऽं धसः सोमलक्षणस्यान्वस्य सुतमासि ॥ १ ॥ अथर्वप्रयच्छेति यावत् । स चेंद्रः समस्य सर्वस्य जेतव्यस्य शार्धतः ३
साहमानस्य शोः अभिशस्तेः अभिशोः सनातनस्य सनातनकुर्वित्वं ॥ २ ॥ अथर्वप्रयच्छेति यावत् । स चेंद्रः समस्य सर्वस्य जेतव्यस्य शार्धतः ३
समेव तु द्विजो वर्गः ॥ ३ ॥ यस्य स्यदिति चतुर्ऋचैर्विशोति मंसुतं भरद्वाजस्यापि ओस्मिहमेन्द्र । अनुकम्यते च । यस्योस्मिहमिति महा
व्रतेपि निष्केवल्ये ओस्मिह तच्चाग्नीता वेतस्सक्तं तथेवर्षं चमारण्यके सूत्रितं । यस्य स्यध्वं वरं मदइति त्रयस्तच्चागायत्रा इति ॥ ४ ॥ तत्र
प्रथमा ॥ ५ ॥ यस्य स्यध्वं वरं मदइति बोदासाय रंधयः ॥ अयं स सोम इंदते सुतः पिव ॥ ६ ॥ हे इंद त्वं मस्य सोमस्य मदेपानेन जनिते हवस
ति शो वरमसुरं दिवो दासाय राक्षसं रंधयः ॥ अहिंसीः यदा वशीकृतवानसि । रथ्यतिर्वशागमन इति यास्कः । स्यदिति क्रिया विशेषणेत्य
तत्तत्प्रसिद्धं यथा भवति तथारंधयदित्यर्थः ॥ हे इंद सोमस्य सोमस्ते त्वदर्थं सुतोभिषुतः अतस्तपिव ॥ ७ ॥ अथ द्वितीया ॥ ८ ॥ यस्य ती
व्रसुतं मदं मध्यमं तं चरक्षसो ॥ अयं स सोम इंदते सुतः पिव ॥ ९ ॥ हे इंद त्वं यस्य सोमस्य अवयवभूतं तीव्रं सुतीक्ष्णं सतमभिषुतो य
स्य तीव्रसुतं प्रातः सवनिकं तं मदं मदकरं सोमसोमरसस्त्वं मध्यं मध्यं दिनसवनं गतं च सोमरसरक्षसं रक्षसि सोमस्य दर्थ
सभिषुतः तं पिवेति ॥ १० ॥ अथ तृतीया ॥ ११ ॥ यस्य गा अंतरमनो मदेदं ह्यवा सजः ॥ अयं स सोम इंदते सुतः पिव ॥ १२ ॥ यस्य सोमस्य म
देसति अश्मनः अंतःगाः पणिभिरपहता गाः दं ह्यवा सजः यथा भवति तथानिश्चिताः अवा सजः मोचितवानसि । सिद्धमन्यत् ॥ अथ चतुर्थी ॥ १३ ॥

राम
१८०

अतः कारणात् हे इंद यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानां मध्ये प्रथमो मुख्यः त्वं आगहि आगच्छ ॥ अथ द्वितीया ॥ १४ ॥ याते का कुत्स कृताया
वरिष्ठा यथा शश्वत्सि वसिमध्वं कुर्मि ॥ तया पाहि प्रते अथर्व्युरस्त्वा तस्य ते वज्रो वर्तेता मिंदगव्युः ॥ हे इंद याते तव का कुत्सि कृता सुकृ
ता सुकुधा नानिर्मिता वरिष्ठा उरुतमा विलीर्णतमा यया च मध्वो मधुनः सोमस्य कुर्मि मूरं शश्वदं कुत्सं पिवसि पूर्वतया जिह
या अस्मदीयं सोमं पाहि पिवत दर्थं मध्व्युरध्वरस्य नेता कृत्वि कृहीतः सोमः स नृपास्त्वा त्वं विधाना दुत्तरवेदिदेशं प्रत्यगमत ॥ अ
पिव हे इंद गव्युः शश्वत्सं वधी नीर्गा आत्मन इच्छेन्न ते त्वदीयो वज्रः संवर्ततां शश्वभिः संगतो भवतु तान्न हं स्तित्यर्थः ॥ अथ तृतीया ॥ १५ ॥
एष इ सोमो वृषभो विश्वरूप इंदाय वृक्षे समकारि सोमः ॥ एतं पिव हरि वस्त्वा तस्मै यस्ये शिषे प्रदिवि यस्ते अन्नं ॥ इ सोमो वृषाग्नी
लो वृषभः कामानां वर्धिता विश्वरूपः त्वं वृषे धरूपो पेत् ॥ इंद ग्विध एष सोमः वृक्षे कामानां वर्धिते इंदाय इंदस्य पानार्थं समकारि अ
भिषवादिभिः संकृतो भूत्वा हे हरि वः हरी अश्वो तद्वन्न हे स्त्वा तः सर्वेषामधिष्ठातः उग्र उग्रं बलं इ एतमीदृशं सोमं पिव यस्य सोम
स्य प्रदिवि जाता वेकवचनं प्रति भूतेषु दिवसेषु प्रगतेषु हः सुवार्दं शिषे त्वमेवेश्वरो भवसि । यश्च सोमस्ते तव अन्नं अन्नत्वेन परिकल्पि
तः एनं पिव स्तित्यर्थः ॥ अथ चतुर्थी ॥ १६ ॥ सुतः सोमो असुतादिंदवस्थानयं अयां चिकितुषेरयाय ॥ एतं नितिर्व उपयाहिय इतं न
विश्वास्तविषी राष्ट्रास्व ॥ १७ ॥ हे इंद सुतोभिषुतो यं सोमः असुतात् अभिषुतात् सोमादन्यदीयात् त्वस्या नृवसीयानृवसुमत्तरः प्रशस्य

च० भा०
१८१

यैयेनपीतेनप्रवृधोनप्रवृधश्चसन्त्वाभिरुतिभिः आत्मीयेर्मसद्भिः साध्वंशवसावलेनतुरःशत्रूणां हिंसकश्चभवसिससोमइ
त्यादिपूर्ववत्। पृष्ठपडहस्यचतुर्थेहनिप्रनुगेशस्त्रेस्यमुच्यतेइत्येदंस्त्वचःसूत्रितंच। त्यमुवोअप्रहणंअपत्यंरुजिनंरिपुमिति। तत्रप्रथ
मासक्तंचतुर्थी॥ ॥त्यमुवोअप्रहणंगृणीषेशवसस्पतिः। इदंविश्वासाहंनरंमंहिष्टंविश्वचर्षणिं॥ ॥हेऋत्विग्यजमानाःवोयुष्मद
र्थेत्यमुतमेवेंद्रंगृणीतस्तुवतवचनयत्ययशकीदशमिदंअप्रहणंअप्रहंतारंभक्तानामनुआहकंशवसावलेस्यपनिपालकंविश्वा
साहंविश्वस्यशत्रोरभिभवितारंमंहिष्टंदातृतमंनरंनेतारंविश्वचर्षणिंविश्वस्यइष्टारं॥ ॥अथपंचमी॥ ॥यंवर्धयंतीद्भिरपतितु
रस्यराधसः॥ तमिन्वस्यरोदसीदेवीशुभंसपर्यतः॥ ॥गिरस्तुतयइदंइसंबंधिनंयमेवशुभंवलंबर्धयंतीकीदशपतिर्इश्वरंकस्य
तुरस्यहिंसकस्यशत्रोःराधसोधनस्यशत्रुधनानामग्रहंतारमित्यर्थः। अस्येदस्यतमित्तमेवशुभंशोषकंवलंबर्धयंतीदेवीदेवनशीले
रोदसीद्यावापृथिव्योनुक्षिप्रंसपर्यतःपरिचरतः॥ ॥इतिचतुर्थस्यसप्तमेषोडशोवर्गः॥ ॥अथषष्ठी॥ ॥तद्वज्रस्यवहर्णेदशोप
स्तुलीषणि॥ विषोनयस्योतयोवियदोहंतिसक्षितः॥ ॥हेस्तोतारवोयुष्मदीयस्योक्तस्यस्तोत्रस्यतद्वहर्णावदुलंमाहात्म्यंइंद्राय
इंद्रार्थंउपस्तुलीषण्युपस्तरणीयंउपेत्यविस्तरणीयंइंद्रोयथास्तोत्रस्यमाहात्म्यंजानीयात्तथाविस्तार्यतइत्यर्थः। यस्येदस्य
उतयोरक्षाविषोनमेधाविनइवभवति सर्वकार्यकुशलाइत्यर्थः। तद्वानितिपूर्वकः। विषोमेधाविनोयस्येदस्येति योज्यं। यतयस्मि

राम
१८१

न्निंदेसक्षितःसमाननिरासाःसंहतउतयःविरोहंतिशत्रुर्भवति। तस्माइंद्रोयेत्यर्थः॥ ॥अथसप्तमी॥ ॥अविददृक्षंमित्रोनवीयान्यपा
नोदेवभ्योवस्योअचेत॥ ससवांस्तोलामिधोतरीभिरुरुष्यापायुरभवत्सखिभ्यः॥ ॥सइंद्रःदक्षंकर्मसुसमर्थप्रवृधंवायष्टारंअ
विदत्तजानातिकीदशमित्रोमित्रंभूतःनवीयानूनवतरःकल्याणतरस्तुत्योवासचपपानःसोमपिबनूकीदशदेवेभ्यस्तोतृभ्यो
वस्योवशीयःअधधनंअचेतविनोतिउपचितंकरोतिददातीति यावत्। अपिचससवान्ससमित्यन्नामहविलक्षणाचोपेतःसइ
ंद्रःस्तोलाभिःस्तूलाभिःप्रवृधामिधोतरीभिःकंपनकारिणीभिर्वज्रवाभिःइंद्रोर्मरुद्भिर्वयुक्तःसन्सखिभ्यस्तोतृभ्यःउरुष्यारक्ष
णेक्षयागत्यापायुरभवत्तरक्षकोभवति। यद्वाससवानिति सनतेक्षसौरूपं। स्तोलाभिधोतरीभिःससवान्संभजमानइतिसंबंधः॥
॥ ॥अथाष्टमी॥ ॥कृतस्यपथिवेधाअपायिष्वियेमनांसिदेवासोअकनू॥ दधानोनाममहोवचोभिर्वपुर्दशयेवेन्योव्यावः॥ ॥कृत
स्ययज्ञस्यपथिमार्गेवेधाविधातासर्वस्यइष्टासोमःअपायिइंद्रेणपीतोभूत्तयद्वावेधाविधाताइंद्रःअपायिसोमपिबतुयत्ययेन
कर्तरिचिण्। तस्मिन्सोमेइंद्रस्यमनांसिष्वियेअयितुंदेवासस्तोतारःऋत्विजःअकनूकर्मलिकुर्वतिसचेदोनामशत्रूणांनामकंमहो
महआत्मीयंचवपुःशरीरंदधानोधारयन्वचोभिर्वन्योवननीयःसंभजनीयश्चसदृशयेदंनार्थंन्यावद्विदुणोतुप्रकाशयतु।
अनुकूलंतेजइतिशेषः। यद्वावेन्यइतिवेनतेःकांतिकर्मणोरूपं। वपुरितिचरूपनामावेन्यःकमनीयश्चवपुर्भास्वरूपंदशयेदंनार्थं

च. भा.
१८३

॥ सेषासूक्ते चतुर्दशी ॥ अस्य मंदपुरुषः ॥ तमुप्रहोषिमधुमंतं तमस्मै सोमं वीराय शिप्रिले
 विवधे ॥ अस्य सोमस्य पानेन मंदहर्षे विद्वान् अभिज्ञः पुरुषः ॥ निवर्षां सि आवरकाणि च त्राणि शत्रून् ॥ प्रति स्वयमुन्ये
 न प्रतिगतः स नृजघान हतवान् मधुमंतं माधुर्यवंतं तमुत मेव सोमं शिप्रिले शोभनहनु कायः ॥ अस्मै वीराय शत्रूणां वीरपित्रे इन्द्राय
 विवधे पातुं प्रहोषिहे अध्वर्यो जुहुधि ॥ ॥ द्वितीये रात्रि पर्याये मे जावरुणस्यैव पाता सुतमिति याज्या सुवितं च ॥ पाता सुतमिंद्रो अस्त
 सोमं हंता वृत्रमिति याज्येति ॥ ॥ सेषा पंचदशी ॥ पाता सुतमिंद्रो अस्त सोमं हंता वृत्रं वज्रेण मंदसानः ॥ गंता यज्ञं परावतश्चिदवा
 वसुधा नाम विता कारुधायाः ॥ ॥ अयमिंद्रः सुतमभिषुतं सोमं पातास्तु साधु पाता सवतु साधु कारिणि तनुः ॥ अतएव न लोका ययेति
 षष्ठी प्रतिषेधात् द्वितीया ॥ एवं हंते त्यादावपि इष्टव्यं ॥ तेन च सोमेन मंदसानः माघनृवज्रेण युधेन वृत्रमावरकं शत्रुं हंतास्तु भवतु ए
 तदुभयार्थं परावतश्चित् इन्द्रदेशादपि यज्ञं अर्धं अस्मदीयं यज्ञमभिगंता भवतु इन्द्रदेशात्त्वोपि शिघ्रमस्मद्यज्ञे सोमपानायागवृत्ति
 त्यर्थः ॥ कीदृश इन्द्रः वसुः सर्वा सो निवासयिता धीर्ना धातृणां स्तोतृणां यजमानानां कारुधायाः कर्मणां वा अवितारक्षिता कारुधायाः
 कारुणां कर्तृणां यजमानानां धारयिता ॥ ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वादशो वर्यः ॥ ॥ तृतीये रात्रि पर्याये प्रशास्तुरिदं त्यदिति शास्त्र
 याज्या ॥ अत्रितं च ॥ इदं त्यसात्रमिंद्रपानमिति याज्येति ॥ ॥ सेषा सूक्ते षोडशी ॥ ॥ इदं त्यसात्रमिंद्रपानमिंद्रस्य प्रियममृतमपायि ॥ मत्स

राम
१८३

यथा सोमनसाय देवं यः ॥ स्मद्देवो युयवर्धनः ॥ ॥ पात्रं पातयं इन्द्रपानं इन्द्रस्य पाता इन्द्रस्य प्रियं अनुकूलता तदिदं सोमात्मकममृतं
 अपायि इन्द्रं विवतु यययेन कर्तारि चित्पायदा एतदमृतं अपायि इन्द्रेण यथायेन प्रकारेण पीतः सोमः सोमनसाय सोमनसाय दे
 वमिंद्रं मत्सतमादयेत् ॥ तया पीयतामित्यर्थः ॥ सपीतसोम इन्द्रः देवो देह नृ अस्मत् अस्मत्तः युयवत वियोजयतु अहः पापं च अस्मत्तो
 वियोजयतु ॥ ॥ अथ सप्तदशी ॥ ॥ एवामंदानो जहि शत्रून् ॥ त्रिं जा मिम जा मिम घव न मित्रान् ॥ अभिषेणोऽभ्या उदेदिशानां परा च
 इन्द्रप्रमणा जही च ॥ ॥ मघव नृधनव नृशर शौर्यव न्निद्र एना एनेन प्रकृतेन मानेन नक्तो मे न मंदानो मोदमानो मघव नृ जा मिं शांतिं ॥
 जा मित हिलक्षणमेव मुभयविधानमित्रान् अस्मत्प्रतिहृला चरण परान् शत्रून् जहि हिंसिता नृ कुरु किंच ॥ अभिषेणान् अस्मान्
 त्यभिगताः सेनायेषां तादृशान् अस्मदभिमुखं आदेदिशानान् आयुधानि पुनः पुनः आदिशतो विसृजतः शत्रून् अहे इन्द्रः परा च ॥
 मृणाते यथा पराङ्मुखा भवन्ति तथा बाधकस्तदनंतरं ता जहि च ॥ ॥ अथाष्टादशी ॥ ॥ आसुष्माणो मघव न्निद्रं प्रवृत्तः ॥ समभ्यं महि
 वरिवः सुगंकः ॥ अपांतो कस्य जनयस्य जेष इन्द्रस्य रीः ॥ कुरु हि त्मानो अर्धम् ॥ ॥ हे मघव नृधनव न्निद्रो अस्मदीयासु आसुष्टु कृते
 नासु संग्रामेषु अस्मभ्यं महि महत् सुगं सुपाप्यं वरिवो धनं कुरु धि कुरु धि ति शरणः ॥ अपि च हे इन्द्र अपां आसव्यानां धनानां तो कस्य
 पुत्रस्य तनयस्य पोत्रस्य वा जेष जयार्थं सुगं सुपाप्यं वरिवो धनं कुरु धि कुरु धि ति शरणः ॥ यदा अर्धकारिणः शत्रूणां रव

एतत्कारणं पीयूषं विदत् अविदत् अतः तदेतद्देवमेव सोमः कृतवानिति इन्द्रस्य कृतं निरधिगंतव्यं यदा इन्द्रं शब्देन
इन्द्र एव परमृश्यते अयमिन्द्रः उषसः शोभनपतिका अकरोत् अयमेव सूर्यः ज्योतिरदधात् दिवि द्युलोके सवने पुरा च माने पुत्रिपुत्रि
स्थानगतेषु देवेषु मध्ये अयमेव इन्द्रः त्रिधा तु सवनत्रयात्मना त्रिप्रकारे निगूढपात्रे संवृतं अमृतं अमरणहेतुभूतं सोमं अविदत् अ
लभत ॥ अथ चतुर्विंशी ॥ अयं घावापृथिवी विष्णुभायदयं रथमयुनः कृत् सप्त रश्मिं ॥ अयं गोषु शय्यापकर्मतः सोमो दाधार दश
यं च मुत्सं ॥ अयं सोमो घावापृथिवी दिवं च पृथिवीं च विष्णुभायतु विविधमास्थापयत् अपि च अयं सोमः सूर्यस्य च रथं सप्त रश्मिं
सप्त रश्मिभिः किरणैरुपेतं सप्ताश्वं सप्त चक्रं वा अयुनः कृत् अयं जयत् अयं सोमः गोघ्नं तर्मध्ये पकं निष्पन्नं शय्याप्रशया संकल्प्य
पतया उत्समुत्सरणशीलं पयोदाधारधारयति दशयं च उत्स्य गर्भहेतुविशेषणमेतत् उत्सरणहेतुभूतं दशभिश्चक्षुः श्रोत्रादि
भिर्यत्रैरुपायैर्युक्तं इदं च पदं खलिकेन मंत्रांतरेण व्याख्यायते चक्षुश्च श्रोत्रं च मनश्च वाक् प्राणापानो देह इदं शरीरं ॥ द्वौ प्रत्ये
चावनु लोमोर्विसर्गवर्तत मन्ये दशयं च मुत्समिति ॥ यदा अयमिन्द्रः घावापृथिवी विष्णुभायतु स्वेस्वे स्थाने स्थिते अकरोत् अयमेव
सप्त रश्मिः सूर्यस्य रथमयुनः कृत् अयमेव इन्द्रो गोघ्नं तर्मध्ये शय्या आत्मीयेन कर्मणा पकं पयोधारयति एवं भूतं दशयं सोमः दशमं च दशं स
ख्या कैरेन्द्रवायवादिभिरयं त्रितैर्मही तैरुपेतं उत्सं उत्सरणशीलं रसदाधारप्रातः सवने ऐन्द्रवायवादयो दशग्रहा गृह्यन्ते तथा च आ

सर्गा प्रातः सवने ग्रहा गृह्यन्तीति तदभिप्रायेणेदं दशयं त्रिमिति विशेषणं ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे विंशो वर्गः ॥ य आनयदिति च
यस्त्रिंशद्विंशतिर्यस्य कंठे हस्यति पुत्रस्य शोरावं पुरुतममित्येषा अतिनिवृत्तत्रयः सप्तकापादनिवृत्तमध्यमः षड् अदिति निवृ
दित्युक्तं लक्षणं त्रयस्त्रिंशी अनुष्टुप् प्रशिष्टा गायत्र्यश्च अधिष्टुष्टु पली नामित्यस्मिन्नेत्येतच्चैव बुनामतक्षाः स्तूयन्ते अतस्तत्तत्त
देवताकः शिष्टास्त्रिंशदेष्टाः तथा चानुकांता य आनयत्रयस्त्रिंशदायत्र पुरुतममिति निवृत्तं अंत्यानुष्टुप् चैव बुस्तक्षा देवतमिति
महाव्रते निष्केवल्ये अयं च वर्जमेतत्सकं तथैवर्षचमारण्यकं य आनयत्सरावत इति तिस्रस्तमा उधरतीति ॥ तत्र प्रथमा ॥
॥ य आनयत्सरावतः सुनीती तुर्वशं यदुं ॥ इन्द्रः स नो युवा सरवा ॥ य इन्द्रः तुर्वशं यदुं च एतत्सं शोरा जानौ शत्रुभिर्हरदेशे प्रक्षिप्तौ
सुनीती सुनीत्या शोभनेन नयनेन परावतः तस्मात् इन्द्रदेशात् आनयत् आनीतवान्युवातरुणाः स इन्द्रः नोस्माकं सरवा भवतु ॥
॥ अथ द्वितीया ॥ अविप्रचिद्वयो दधदना सुनाचिद्वता ॥ इन्द्रो जेता हितं धनं ॥ अविप्रचित्विप्रातद्विलक्षणोऽपि पुरुषवयो न्नेदध
तः इन्द्रो धारयसि किमु वक्तव्यं स्तोत्रिधारयतीति इन्द्रश्च नो सुनाचित् अक्षिप्रगमने नापि अर्बताश्वेन हितं शत्रुषु निहितं स्थापितं
धनं जेता जयनशीलो भवति जयते स्नाच्छीलिकेन नृनलोकाय वेति षष्ठी प्रतिषेधः ॥ अथ तृतीया ॥ मही रस्य प्रणीतं यः प्रवीरः
तपशस्तयः ॥ नास्य ह्नीयते उत्तयः ॥ अयं इन्द्रस्य प्रणीतयः प्रापणानि मही मद्यो महत्या भवन्ति उतापि च प्रशस्तयः प्रकृष्टास्तु

तयः स्तोत्रभिः क्रियमाणाः पूर्वावर्द्धो भवन्ति तथा अथ्ये इत्युक्तयोरक्षाः न क्षीयन्ते नापचीयन्ते किंतु सर्वदा वर्धन्ते एव ॥ अथ चतुर्थः ॥
 सखायो ब्रह्मवाह सेवते प्रचगायत ॥ सहिनः प्रमतिर्मही ॥ ॥ हे सखायः समानस्यानाः स्तोत्रा ब्रह्मवाह सेवते ब्रह्मभिर्मंत्रैर्वह
 नीयाय प्राप्तव्यायेदौ यत्र च तत्रास्त्राणि शंसन्त प्रणयत वस्तोत्राणि सख्यं चिंदः नोस्माकं मही महती प्रमतिः प्रकृत्वा बुधिः ईह
 श्याबुधेः प्रदातेत्यर्थः ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ त्वमेकस्य वृत्रह च विता दयारसि ॥ उते दशेयथा वये ॥ ॥ हे वृत्रह नृवृत्राणां शत्रूणां
 हंतारि इत्येकस्य स्तोत्रं दयोश्च स्तोत्रं रवितारक्षितामि सर्वेषां स्तोत्राणां रक्षको भवसीत्यर्थः ॥ उतापि च ईह शो जनेषां वितासिय
 थायादृशा वर्यं त्वयारक्षिता वहुविध पुत्रपोत्रा अभूमा ईह शस्यापि जनस्य त्वमेवरक्षको नान्य इत्यर्थः ॥ ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे
 कविशोवर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ नयसीदति द्विषः कृणोषुक्क शंसिनः नृभिः सुवीर उच्यसे ॥ ॥ ईदं इतस्त्वमेव द्विषः हे वृत्रह नृवृत्राणां
 नयसि अस्मान्नयसितारयसि ॥ उदति पूरकः ॥ तथा उक्क शंसिनः उक्कानि शस्त्राणि शंसतः स्तोत्रं नस्मान् कृणोषि समृधान्
 करोषि यस्मात् त्वं नृभिः स्तुतीनां नेतृभिः पुरुषेः सुवीरः शोभनवीरः पुत्रपोत्रादिभिः स्तोत्रभ्यां दातव्यं रूपेण इत्यर्थः ॥ अतस्तान्
 स्मान् प्रयच्छेति शेषः ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ ब्रह्माणं ब्रह्मवाह संगीभिः सखाय मृगमियं ॥ गान् दोहसे कुवे ॥ ॥ ब्रह्माणं परिवृढं ब्रह्म
 वाह सं ब्रह्मभिस्तुतिरूपेण त्रैर्वहनीयं सखायं अस्माकं सखिभूतं मृगमियं मृगमक्त्वं स्तोत्रं तु यहीमित्यर्थः ॥ एवंभूतमिदं दोहसे दोग्धा

राम
१८६

दनश्रीलानां वनदीनां वृषावर्षेण पूरयितासितथास्तियानां संघीभूतानां स्थावरजंगमात्मनां प्राणिनां वृषभः कामानां वर्धिता भवसियुद्धा
 स्तियाः संघीभूता आपः तासां वर्धिता सि वृषभ कामानां वर्षके इव रायश्चेष्टाय वृत्ते से क्रेते तुभ्यं त्वदर्थं स्वादुर्मधुः रसोरसनीयः प्रशस्तो
 रसवाचारसात्मको वामधुपेयो मधुवत्पातव्यः ईदुः सोमः पापायप्यायते वर्धते अतस्त्वमागस्यते सोमं पिबेति भावः ॥ ॥ अथ द्वाविंशी ॥ ॥
 अयं देवः सहसा जायमान ईदं एण युजापणिमस्तभायत ॥ अयं स्वस्य पितुरायुधानीं देवमुष्मादशिवस्य माया ॥ ॥ देवोद्योतमानय
 ईदुः सोमः ईदं एण युजासख्या सह जायमानः प्रादुर्भवेत्पणिपणिजंगवामादातारं बलारव्यमसुरं यद्वापणीनां स्वामित्वा सलिरि
 त्युच्यते तमसुरं सहसा बलेन अस्तभायत अस्तभातय रुधत अपि च स्वस्य साधनगोरूपस्य पितुः पालयितुः अशिवस्य असुरवक
 रस्य बलस्य आयुधानिव आदीनि मुष्मादपाहरत दीयामाया आमुष्मात ॥ हे ईदं त्वं मत्सखस्य बलात् एतत्सर्वं सोमः कृतवान् अत
 स्त्वमहिमा केन वर्णयितुं शक्यते इतीदं स्तुतिः ॥ ॥ अथ त्रयोविंशी ॥ ॥ अयमकृणो दुषसः सुपत्नीरयं सूर्ये अदधा ज्योतिरंतः ॥ अ
 यं विधातुं दिवि रोचनेषु त्रितेषु विंददमृतं निमृहं ॥ ॥ अयं सोमः उषसः उषः कालान् सुपत्नीः शोभनपतिः पालकः सूर्योयमुषसा
 सदशीरकृणोत् अकरोत् अयमेव सूर्यसूर्यमंडलं तं मध्ये ज्योतिस्तजः अदधात् निहितवान् त्रिधातुसवनत्रयरूपेण त्रिः प्रकारं अयं
 तत्तारूपः सोमः दिवि घुलोके रोचनेषु रोचमानेषु त्रितेषु त्रिधातुसवनेषु निमृहं नितरां गृहं अदत्तयतया वर्तमानम

च० भा०
१८८

॥ तद्गो गाय सुते सचापुरुद्रताय सत्त्वे ॥ शयनवेन शाकिने ॥ ॥ हेतो तारो बोधय सुते अभिषुते सोमे सति पुरुद्रताय बहुभिर्यज
माने राद्रताय सत्त्वे शत्रूणां वासुयि त्रे धनानां वा सत्त्वे दावे इन्द्राय तत्स्तोत्रं सच सहस्रं हता भूत्वा गायत यत्स्तोत्रं शाकिने
स्मिन्मते इन्द्राय शंसुखकरं भवेति गवेन यथागवे सुखकरं तद्वदित्यर्थः ॥ ॥ अथ त्रयोविंशी ॥ ॥ नघाव सुर्नियमते दानं राजस्य गो
मतः ॥ यत्सीमुपश्रवद्विरः ॥ ॥ वसुर्वासयिता स इन्द्रः गोमतो बहुभिर्गोभिर्युक्तस्य वाजस्य ॥ अस्य बलस्य वा दानं प्रदानं न घन
स्वत्तु नियमते नियच्छति उपरतं करोति यद्यदि गिरः अस्मदीयास्तुतीः उपश्रवत उपश्रुणुयात्स्तोत्रं श्रवणे सति सर्वदा ददाती
त्यर्थः ॥ ॥ अथ चतुर्विंशी ॥ ॥ कुवित्सस्य प्रहि व्रजं गोमतं दस्युहा गमत् ॥ शची भिरपनो वरत् ॥ ॥ कुवित्सस्य कुवित् बहुशः
स्यति हि नस्तीति कुवित्सो नाम कश्चित्तस्य भूतं गोमतं बहुभिर्गोभिर्युक्तं व्रजं गोष्ठं दस्युहा दस्यूनामुपक्षयितृणां हतैः प्रगम
त्प्रकर्षणगच्छति हियस्मा देव तस्मात् शची भिरात्मैः येः कर्मभिः प्रज्ञाभिर्वा नोस्माकं नागाः अपचरत निगूढास्तो अपाहणेन ॥
॥ अथ पंचविंशी ॥ ॥ इमा उवाचात क्रतो मि प्रणो नुवु गिरिः ॥ इन्द्रवत्सं नमातरः ॥ ॥ हे शत क्रतो बहुविध कर्म न बहुविध प्रज्ञाते इ
त्वात्तामभि इमा अस्मदीया गिरस्ततः प्रणो नुवुः ॥ कर्षण पुनः पुनर्गच्छन्ति नो निरत्र गतिकर्मा ॥ तत्र दृष्टांतः ॥ वत्सं नमातरः ॥ यथा
मातरो गावो गृहे वर्तमानं वत्सं शीघ्रमभिगच्छन्ति तद्वत् ॥ यद्वा अस्मदीया वाचः ॥ अभिनो नुवुः ॥ अक्षितः शब्दयन्ति स्तुवन्ति ॥ यथा गावो

राम
१८८

गां नगा मिव गीर्भित्कतिरूपाभिर्द्रुवे आकूयामि ॥ अस्मदीया क्ता मानुदोऽधुं ॥ ॥ अथाहमी ॥ ॥ यस्य विधानि हस्तयो रूचुर्वसु निनि
दिता ॥ वीरस्य पृतना सहस्र ॥ ॥ वीरस्य वीर्यवतः पृतना सहस्र पृतनाः ॥ शत्रुसेनाः तासामभिभवितुः यस्येन्द्रस्य हस्तयोर्बाह्वोऽविधा
निसर्वाणि हितादिय पार्थिव रूपेण द्वे ध्वं वर्तमाना निवसूनि विद्यंत इत्युचुः ॥ अथ यो नितरां वदंति तमिन्द्रं बहुवदन्ति पूर्ववत्संबंधः ॥ ॥
॥ अथ नवमी ॥ ॥ विद्वद्भानि विद्वद्भोजनानां शची पते ॥ बृहमाया अनानत ॥ ॥ हे अद्विवः आदणत्यनेनेत्यद्विर्वज्रं तद्वत् शची
पते इन्द्रजनानां शत्रूणां दृष्टानि चित् दृष्टानि स्त्रिराण्यपि पुराणि वलानि वा विवृह विभिंधि विविध मुन्मूलयेत्यर्थः ॥ हे अनानतः अ
प्रक्षीभत सर्वं छिते इमाया अशत्रुभिर्निर्मिताः विवृह विनाशाय ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ तन्मुत्ता सत्यसोमपा इन्द्रवाजानां पते ॥ अहमहि
अवस्यवः ॥ ॥ हे सत्य अद्वितय स्वभाव सोमपाः सोमस्य पातः हे वाजा पते अन्तानां पालयितः एवं भूत हे इन्द्र अवस्यवः श्रवो न आत्म
न इच्छंती वयं तन्मुत्ता दृष्टांतामेव अहमहि आकूयाम इत्यर्थः ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ॥ ॥ अथैकादशी ॥ ॥ तन्मु
त्तायः पुरासिथयो वानूनं हिते धने ॥ हयः सश्रुधी हवः ॥ ॥ हे इन्द्र तन्मुत्ता तमेव तांस्तु मइति शेषः ॥ यः पुरा पूर्वस्मिन्काले हव्यो दत्त
तयः असिथव भूविथ धनलाभाय यो वायश्च तं हिते शत्रुषु निहिते धने निमित्तं भूते सति नूनमद्यापि हव्यो दत्त यो वभूथ सत्त्वमस्म
दीयं हव्यं स्तोत्रं अधिष्टणु ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ वीमिरः ॥ ॥ रवतो वाजो इन्द्रवायान् ॥ त्वया जेष्य हितं धनं ॥ ॥ हे इन्द्र धीमिस्तुतिभिः

च० भा०
१८२

स्तोत्रं तेतव अंतमः अंतिकतमो भूतं भवतु। तं वास्मानुमहे महते राये धनाय हिनु प्रेरय ॥ अथैकविंशी ॥ अधिबुबुः पूणी नो व
र्षिष्ठे मूर्धनस्कात् उरुः कक्षो न गां ग्यः ॥ बुबुर्नामपणी नो तक्षी तस्का का श्लुधधनो भरद्वाजः तदीयं दानमनेन तवेनास्तोत्र
एतन्नमनुना स्मर्यते। भरद्वाजः शुधातस्ति सुपुत्रो विजने वने। वक्षीर्गाः प्रतिजग्राह बुबोस्तक्षोर्महायशा इति। पणना सपायो
वर्णिजः एतत्संज्ञा असुरावाते पांतक्षा बुबुः वर्षिष्ठे मूर्धनमूर्धनि मूर्धवडु धिते स्तले अध्यस्कात् अधिष्ठितोऽभूतगां ग्यः गंगायाः
कुले उज्जते भवः कक्षो न कक्ष इव उरु विस्तीर्णः स नृजानतो हीनोपि दातृत्वात् सर्वत्र श्रेष्ठो भवतीत्यर्थः ॥ अथद्वाविंशी ॥ यस्य
वा योरिव द्रवद्गारातिः सहस्त्रिणी ॥ सद्यो दानाय महते ॥ वा योरिव द्रवत्क्षिप्रगामिनो यस्य बुबोऽभद्रा कल्याणी सहस्त्रि
णी सहस्रसंख्या युक्तारान्तिर्दाने सद्यः स्तुति समये एव दानाय दानकामाय याचमानाय मर्धमहते अपेक्षितं धनं ददाति तं बुबु
मिति उत्तरस्यामृचि संबंधः ॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥ तत्सु नो विश्वे अर्य आसदागृणी तिकारवः ॥ बुबुः सहस्रदातमं सूरिः स
हस्रदातमं ॥ तत्तत्तं बुबु नो स्मदीयाः विश्वे सर्वे अर्यः स्तुतीनामी रयितारः कारवस्तो तारः सुसुदुः आगृणीति अभिष्टुवंति की
दृशं सहस्रदातमं अतिशयेन सहस्रसंख्यस्य धनस्य दातारं सूरिं प्राज्ञं यद्वा प्रेरयितारं सहस्रसातमं अतिसहस्रसंख्यस्य
स्तोत्रस्य संभक्तारं ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे षड्विंशो वर्गः ॥ त्वामिधीति चतुर्दश चैत तीये सक्तं बृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरार्षमे

राम
१८३

इति प्रथमा तृतीयाद्या अयुजो बृहत् १ द्वितीया चतुर्थ्या युजः सतो बृहत् २ तथा चानुकांतं त्वामिधियल्लना प्रागाथमिति सूक्तं च
नियोगो लेंगिकः १ यदित्येति होमो बृहत् २ स्यात्तदा नो निष्के वल्यस्य आधः प्रगाथस्तोत्रियः। सजितं च यद्यवे बृहत् त्वामिधिह
वामह इति महाव्रतेपि निष्के वल्ये अर्यप्रगाथः शंसनीयः। तथैव पंचमारण्यके सजितं। त्वामिधिह वामहे त्वद्ये हि वेरव इति बृह
तस्तोत्रिया नुरूपाविति ॥ तत्र प्रथमा ॥ त्वामिधिह वामहे साता वाजस्य कारवः ॥ त्वं बृवेर्षिर्दे सत्यति नरत्वां काष्ठास्वर्गतः ॥
कारवः स्तोतारो वयं वाजस्य चंस्य साता सातो संभजन निमित्तभूते सति हे इंद इत्तामिधित्वामेव ह वामहे स्तुतिमिराक्षयामहे इंद
सत्यति सतो पालयितारं श्रेष्ठं त्वानरः अन्ये मनुष्याः बृवेष्ठावरके पुशत्रुपुसत्सु हवते आक्षयंति। तज्जयार्थं अपि च स्वर्गतो भव
स्य संबंधिनीषु काष्ठासु सुअश्वः कोत्वा तिष्ठतीति तासु काष्ठासु संग्रामेषु युधे कामाश्च त्वामेव आक्षयंति अतो वयं त्वामेव आ
क्षयाम इत्यर्थः ॥ अथ द्वितीया ॥ सत्वं नश्चित्रवज्रहस्त धृष्टुयामहस्तवानो अदिवः ॥ गामर्ध्वरथमिदं संकिरसत्रावाजं न
जिग्युषे ॥ हवित्रचायनीयं इव ज्वहस्त वज्रवाहो अदिवः वज्रव नूयदा आदृणात्यनेनेत्यदिरशनिः तद्वन एव भूत इंद धृष्टु
याधृष्टुः शत्रूणां धर्षयिता महो महाव्रसतादृशस्तवानो अस्माभिस्तयमानः स नृगारथ्यै रथवाहनमश्वं च संगिरसस्य क
प्रयत्नं जिग्युषे जितवते पुरुषाय भोगार्थं स भूतं वाजमन्नमिव यथा शत्रून् जितवते भोगार्थं वद्धन्तं प्रयच्छति तद्वत् ॥

महाव्रते निष्केवभ्येयः स ग्राहेत्यादि सूक्तशेषः ॥ १५० ॥ साहेति प्रगाथो वै कश्चि को नुरुत्पुः ॥ सूत्रितं चायः स ग्राहा विचर्ष
लिः स्वादोरिक्ता विषूवत इति ॥ ॥ प्रगाथे प्रथमा सूक्तेः प्रतीया ॥ ॥ यः स ग्राह विचर्ष लिखितं इमहे वयं ॥ सहस्रमुक्तु विनृत्ता सत्
ते भवासमस्तु नो वृधे ॥ ॥ यः इन्द्रः स ग्राहमहतां शत्रूणां हता विचर्षलिः ॥ विशेषेण सर्वस्य इष्टातमिन्द्रं वयं इमहे स्तुति पदे रा
क्षयामः ॥ उत्तरार्धः प्रत्यक्षकृतः हे सहस्रमुक्तु सहस्रशो फणां कां वस्त्रियं संभवन्निन्द्रः भोगलोलुपतया स्वशरीरेष्वं लि शोपा नृ सस
र्जितकोषी तकिभिरास्नातं तदमि प्रायेणोदं संबोधनं हेतु विनृत्ता बद्ध विधधनवन सत्यते सती पालयितरिन्द्रं समस्त संग्रामे पुनोऽस्मा
कं वृधे वर्धनाय भव ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ बाधसे जना नृषभे वमन्युना घृषोमी हृक् रूचीषम ॥ अस्माकं बोध्या वितामहा धनेत नृषु
सूर्य ॥ ॥ हे रूचीषम रूक्षया दशं रूपं प्रतिपादयति तद्रूपेन्द्रं घृषो शत्रूणां घर्षके बाधके मी हरे संग्रामे जनान् अस्मदीयान् शत्रून्
घृषभे वृषभेणैव बलवता मन्युना कोपेन तथा महाधने महतो धनस्य निमित्तभूते संग्रामे च अस्माकमविना रक्षिता बोधि बुध्य
स्वा रक्षितत्वेनात्मानं जानीहिरक्षको भवेति यावत् ॥ तनूषु तनयेषु अश्वदकेषु सूर्ये च लब्धयेषु सत्कृतेषु लोभार्थं सूर्यस्य लाभः
संदर्शनार्थमित्यर्थः ॥ ॥ चतुर्विंशके ह निमाध्यं दिनसवने ब्राह्मणा धर्मिने इन्द्रं ज्येष्ठं प्रसस्य सूत्रितं इन्द्रं ज्येष्ठं न ग्राभरो सा सहस्र
माशतमिति ॥ ॥ तेन प्रथमा सूक्तेः पंचमी ॥ ॥ इन्द्रं ज्येष्ठं न ग्राभरो अजिष्ठं पपुरि श्ववः ॥ येनेमे चित्रवज्र हस्तरोदसी ओभे सुशि प्रपाश ॥ राम

वत्समभिलस्याहं भारवं कुर्वति तद्वत् ॥ ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे पंचविंशो वर्गः ॥ ॥ अथ पञ्चिंशी ॥ ॥ इणा शंसरव्यं तव गौरसि वीर
गव्यते ॥ अश्वो अश्वायते भव ॥ ॥ हे इन्द्रं ते त्वदीयं सख्यं सखित्वं इणा शं दुर्नशं मापयितुमशक्यं अतिदृढमित्यर्थः ॥ अतो हे वीर वीर
यितरिन्द्रं गव्यते गामात्मन इच्छते त्वं गौरसि गवां प्रदाता भव सि उपचाराकारणो कार्यशब्दः ॥ तथा अश्वायते अश्वानात्मन इच्छते अश्वो भ
व अश्वप्रदो भवति ॥ ॥ अथ सप्तविंशी ॥ ॥ समंदस्वाधं धसो राधसेत न्वामहे ॥ नस्तो तारं निदेकरः ॥ हे इन्द्रं सता दशस्त्वं अंधसः
सोमस्य पानेन हृष्टतया तन्वा आत्मीयेन शरीरेण मे दस्व मोदस्व ॥ किमर्थं महं महते राधसे धनार्थं हि पूरणं ॥ अपि च त्वदीयं स्तो
तारं निदे निंदको यतस्य वशं न करः न कुर्यात् ॥ ॥ अथाष्टाविंशी ॥ ॥ इमा उक्ता सुते सुते न हंतंते गिर्वणो गिरः ॥ वत्संगावो न धेनवः ॥
॥ हे गिर्वणो गीर्षिर्वननीये इ सुते सोमेभिषु ते सति इमा अस्मदीया गिरस्तुतयः स्वात्मानं हंतंते व्याघ्रवन्ति धेनवो दोग्धा गावो नगा
वद्ववत्सं यथाशीघ्रं व्याघ्रवन्ति तद्वत् ॥ ॥ अथैकोनविंशी ॥ ॥ पुरुतमं पुरुणां स्तोतृणां विवाचि ॥ वाजेभिर्वाजयतां ॥ हे इन्द्रं पुरु
तमं पुरुणां वद्वनां शत्रूणां नमयितारं ग्लपयितारं त्वां पुरुणां वद्वनां स्तोतृणां अस्माकं स्तुतिः प्राप्नोत्विति शेषः ॥ कीदृशानां वि
वाचिविविधास्तुतशस्त्रात्मिका वाचः अस्मिन् यजेतस्मिन् वाजेभिः वाजे हविर्लक्षणेनैव वाजयतां वाजवर्तं वलवर्तं वा कुर्वतां ॥
॥ अथ त्रिंशी ॥ ॥ अस्माकं मिन्द्रं भूतुते स्तोमा वाहि ॥ ॥ अस्मा वायेमहे हिनु ॥ ॥ हे इन्द्रं वाहिष्ठो वो दृतमः अस्माकं स्तोमः

तत्संज्ञे नृपे च जने यत्कृत्तुं न वृत्तं वीर्यं विद्यते तदः ॥ अस्मभ्यं स्तोत्रं भ्यः सम्यग्ग्रीहि। प्रयच्छ। कदा नृष्वे नृभिर्योऽभिः सो
 दये यधे प्रवृत्ते किमर्थं कृत्स्नं पृथक् सङ्ग्राहेषु अमित्रान् शत्रून् तुर्वले तुर्वितुं हिंसितुं ॥ वातुर्विशिके हनिनिष्के वल्ये इन्द्रविधा
 स्त्रितिवैरूपस्य सामप्रगाथः संशनीयः। सूत्रितं च। इन्द्रविधातुशरणं त्वमिन्द्र प्रवृत्तिं धितिः ॥ तत्र प्रथमा सूक्तेन वमी ॥ इन्द्रवि
 धातुशरणं विवक्तुं स्वस्तिमतः ॥ हृदि र्यक्ष्मघवद्वा अमघं तया वयादिद्युमेभ्यः ॥ त्रिधातुविप्रकारं त्रिभूमिकं विवक्तुं तया
 शीतातपवर्षाणां वारकं स्वस्तिमतः अविनाशायुक्तं हृदिः दिद्युः आच्छादनं युक्तमेव गुणविशिष्टं शरणं गृहं मघवद्वा अमघं हवि
 र्लक्षणं धनं रभ्यः अस्मदीयेभ्यः मघं च भरद्वाजाय च प्रयच्छ देहि। अपि च रभ्यः सकाशात् दिद्युं प्रकाशकं शकं द्योतमानमायु
 धं यवयु पृथक् कुरु ॥ अथ दशमी ॥ ये गव्यतामनसा शत्रुमादभुरभिप्रघ्नन्ति धसुया ॥ अधस्मानो मघवन्निन्द्रगिर्वलस्त
 नृपा अंतमो भव ॥ ये यजमाना गव्यतामनसा शत्रुणां गावो कृतामनसा युक्ताः संतः शत्रुं शातयितारं वैरिणं आदभुरहिंसिषुः।
 ये वधसुया धसुया नृप ॥ संतः अस्मानभिलक्ष्य प्रतिघ्नन्ति प्रकर्षणं हिंसन्ति हे मघवन् धनवन् गिर्वलोगिरां सभक्तं रिदं अ
 धस्म अस्मिन् काले तेभ्यः सकाशात् नोस्मभ्यं तन्नपातत नृणां शरीराणां रक्षितामन् अंतमः अंतिमः अंतिकतमो भव ॥ इति व
 तुर्थस्य सप्तमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥ अथैकादशी ॥ अधस्मानो वृधे भवेदनाय मया युधि ॥ यदंतं रिक्षेपतयंति पतिनो दिद्युस्त

गममूर्धानं ॥ हे इन्द्र अधस्मतदानीं नोस्माकं वृधे वर्धनाय भव। अपि च नापयोस्माकं न योनेता युधि युधेतमपि अवातदेत्यर्त्तक
 देत्यत आह यद्यदापतिनः पक्षवतः तिग्ममूर्धानः तीक्ष्णस्याः रिद्योदीप्ता बाणा यद्यदा अंतं रिक्षेयो म्रियन्ते तयंति शत्रुभिर्विस्त
 टाः पतयंति तदानीं वृधे भवेत्यन्वयः ॥ अथैकादशी ॥ यत्र शरासस्त चो वितचते प्रिया शर्मपितृणां ॥ अधस्मायैकं तन्वे उ
 तने च हृदि रचितं यावयद्देवः ॥ यत्र यस्मिन् शरासः सृष्टाः सूर्यवन्तो यो धारः तन्वः स्वकीयानि शरीराणि वितचते विस्तारय
 ति। स्वाभिं नो जयाय शत्रूणां पुरतो दर्शयति तस्मिन् काले प्रिया प्रियाणि शर्मा शर्माणि स्थानानि पितृणां जनकानां संबन्धीनि ते
 र्जितानीति यावत् एतानि च वितचते शत्रूणां पुरस्ताद्विस्तारयन्ति परिरित्यजंतीति यावत्। अधस्म अस्मिन् काले तन्वेशरीराय तने
 तने च तनयाय च हृदिः स्थानं आयुधानां निवारकं कवचं अचितं शत्रुभिरविज्ञातं यथा भवति यद्यप्यच्छ शत्रुजानात्पूर्वमेव दे
 हीत्यर्थः। अपि च यः देवो देहं शत्रून् यावयातेभ्यो वियोजय ॥ अथ त्रयोदशी ॥ यदि इदं सर्गं अर्चत ओदयासे महाधने ॥ अस
 मने अध्वनि वृजिने पथिरयेनोऽ इव अवस्य वः ॥ हे इन्द्र महाधने जेतव्यस्य महतो धनस्य निमित्ते महतिसंश्रामे सर्गे उद्योगे
 सति असमने विषमे अध्वनि मार्गे अर्चतो अस्मदीयान् श्वान् यद्यदा चोदयासे प्रेरयसि वृजिने कुटिले पथि मार्गे अंतं रिक्षलक्षण
 अवस्यत इवो न आमिषरूपमात्मनश्छेत इवेना नृद्वयथा आमिषाधिनिःश्वेनाः अंतं रिक्षे शीघ्रं गच्छंति तथास्मदीयान्

इत्यस्मात्तुल्यतां लुङि चङि रूपं अपि बाधीते धीमा सोमः पलुर्विः पण्णो वीर हस्य स्यान्तु द्यौश्च पृथिवी चाहश्चरा विश्वा पञ्चो
 षधयश्चोति प्रतिवा दनाद्यु पृथिव्याः षड् अग्निमातानिर्मितवान् याभ्य उर्वीभ्य आरे हरे विप्रकृष्टे देशे कश्चन किंचन भुवनं भू
 जातं न भवति अपितु आश्चैव सर्वं भूत जातं वर्तते तादृशी उर्वी निर्मितवान् ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ अयं स यो वरिमाणं पृथिव्या व
 र्माणं दिवो अकृणोद यंसः ॥ अयं पीयूषं तिसृषु प्रवत्स सोमो दाधारोर्वं रितरि क्षं ॥ ॥ स खल्वयं सोमः पृथिव्याः वरिमाणं उरु
 त्वं विस्तरत् अकृणोत् अकरोत् ॥ अथायं सोमो दिवो दुलोकस्य वरिमाणं सह तत्वं दृढत्वं अकृणोद करोत् अयं सोमः सहि भव
 ति अपि चायं सोमः तिसृषु ओषधीषु सुगोषु च प्रवत्स प्रकृष्टा स्वेता सुपीयूषं रसं धारयति तथा उरु विस्तीर्णं मंतरिक्षं च धा
 रयति ॥ तथा च मंत्रांतरं ॥ त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वा स्वमपो अजनयस्वंगाः ॥ त्वमाततं थोर्वं रितरि क्षमिति ॥ अथ पंचमी ॥ ॥
 ॥ अयं विदश्चि न दृशी कमर्णः शुक्र स धना मुष सामनी के ॥ अयं महा न्महता र्क भने नो धाम स्त भ्रातृष भो मरु ता न् ॥ ॥ चित्र
 दृशी कं विचित्र दर्शनं यद्वा आश्चर्यत्वेन दर्शनीयं अर्णः सर्वस्य प्रेरकं सौरं ज्योतिः विदत्तं भयति कस्मिन् काले शुक्र स धनो
 शुक्रं निर्मल मंतरिक्षं समासादनं या सुउपसां अनी के प्रमुखे उपः काल इत्यर्थः ॥ अपि च महान् प्रदोयं सोमः महता स्त्व वि
 छेन र्क भने न स्त भन साधनेन मध्यवर्तिनां त रिक्षेण द्यां दुलोकं उदत्त भ्यात् ऊर्ध्वमस्त्वा पयत यथा धोनयत तितथा अंतरिक्षं

तस्याधारत्वेन कृतवानित्यर्थः ॥ कीदृशः सोमो वृषभो वृष्टे र्जनयिता सोमा इत्यादि वृष्टि र्जनयते मरुत्वान् मरुद्भिर्पुक्तः ॥ ॥ इति च
 त्वर्थस्य सप्तमं विशोक्ताः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ धृषस्विकलेशो सोम मिदं वृत्रहा शरसमरे वसूनां ॥ माध्यं दिने सवनं आ वृषस्व
 पिच्छानोरयि मस्मा सुधेहि ॥ ॥ हे शूर शौर्यवर्तिन इव वृत्रहा वृत्राणां मावरकाणां हंता त्वं वसूनां धना नां समरे संग्रामे निमित्ते सति
 कलेशो दोष कलेशो वस्त्वितं सोमं धृषत धृष्टं यथा भवति तथापि व अपि च माध्यं दिने सवने आ वृषस्व आसिंचत्वं जठरं सोमेन
 पूरया सर्व हि माध्यं दिने सवनं किंचरयिच्छान शरीणां धनानां त्वान भूतस्त्वं रयिं धनमस्मा सुधेहि धारय ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥
 ॥ इदं प्रणः पुर एते वपश्य प्रनोनय प्रतरं वस्यो अक्ष ॥ भवा सुपारो अतिपार यो नो भवा सुनीतिरुत वामनीतिः ॥ ॥ हे इदं पुर ए
 ते व पुर तो गं ते व नो स्मान् अपश्य प्रकर्षण रक्षस्व ॥ यथा मार्ग रक्षकः स्वयं पुर तो गं च न् अनुगच्छं तो रक्षणी यान् नृपधिका नृपश्य
 तितथा पश्येत्यर्थः ॥ तथा वस्यो वसीयः श्रेष्ठं धनं अक्षामि मुखेन प्रतरं प्रकृष्टतरं अतिशयेन प्रणय अस्मान् प्रापय ॥ तथा सुपा
 रः सुपारयिता दुस्वेभ्यस्तारयिता भव ॥ तथा नो स्मान् स्तोतृ नतिपारयः शत्रून् नतिक्रमय सुनीतिः शोभनं नयन आस्माकं भव ॥ उता
 पि च वामनीतिः वामानां वामनी यानां धनानां नेता भव ॥ यद्वा स्मदर्थं प्रणः प्रणो भव ॥ उरुं नो लोकमनुनेषि विविदा नृससादिषु
 पुरु इतः शत्रूनि ति हो शकः सदः प्रसर्गण समये ॥ ॥ ज्या सूचितं वा उरुं नो लोकमनुनेषि विविदानि निव्रजं त इति चालुर्विंश

केहं न्यहर्गणे पुच द्वितीयादिषु ह ४ सुमाध्यंदिने सवने अष्टावाकस्ये पाचारं भलीया। सूत्रितं च। उरुनो लोकमनुनेषिविद्वानि
निकहृत्य ४ आरंभलीया इति ॥ ॥ सैषा सूक्ते एमी ॥ ॥ उरुनो लोकमनुनेषिविद्वान्स्वर्गज्योतिरभयस्वस्ति ॥ ऋषात इदं सूचि
रस्य बाहू उपस्तेयामशरणं ब्रह्मता ॥ ॥ हे इदं विद्वान्जीवनं त्वं उरुं विस्तीर्णं लोकं स्वर्गं स्वर्गं नोस्मान् अनुनेषि अनुगम
यहे इदं सूचि विरस्य स्तूलस्य ब्रह्मते तव संबन्धिनो ऋषादानीयो ब्रह्मतामहातो वाहू तदीयो हस्तो शरणं शरणो रक्षको रक्ष
कतया उपस्तेयाम उपतिष्ठे मसेवेमहि ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ वरिष्ठेन इदं बंधुरे धावहिष्ठयोः शताव नभ्यपोरा ॥ इषमावक्षी
षां वर्षिष्ठां मानस्तारी मघवन्नायो अर्थः ॥ ॥ हे इदं वरिष्ठे उरुतमे विस्तीर्णं तमे बंधुरे आत्मीये रथे नोस्मान् धाः धेहि धारय ॥
अपि च शतव नू शतसं रथे धने इव हिष्ठयोः बोद्धुं तमयोः आकारः समुच्चये अभ्यपोरस्मान् धाः तथा इषमन्नानां मध्ये वर्षिष्ठं वृध
तममिषमन्ने आवक्षी। अस्मदर्थमावह आनय। हे मघवन् नू धनवन्निदं अर्थो धनस्य स्वामी अन्यः कश्चित् नोस्माकं रायो धनो
निमातारी त्माहिंसीत् ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ इदं मूलं मद्यं जीवा तु मिच्छे चोदय धियमय सो न धारा ॥ यत्किं चाहं तां युरिदं व
दामि तज्जुषस्व कृधि मा देव वंते ॥ ॥ हे इदं मूलं मलय अस्मान् सुखय जीवा तुं जीव नोषधं च मद्यं दातु मिच्छे तथा धियं बुद्धिं चोद
यस्तुतिर्विषयां चोदयेत्यर्थः ॥ किं च तौ युः कर्मविषयां वा प्रेरयतीक्ष्णी कुरु। अयसो न धारा अयसो अयो मयस्य स्वजादं धारा

आसयेति च दुंदुभिरेव स्या चेदं सोऽर्धं चोयुजानो ब्रह्मती दिवस्पृथिव्या जगती आग्निमारुते आदितश्चतस्रः शंसनीया ४ सूत्रितं
च। स्वादुष्किलायमिति च तस्मै मध्ये चाह्वानमिति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ स्वादुष्किलायं मधुमोऽऽतायतीव्रः किलायं रसवोऽऽतायं
उतो च रस्य पपि वांसमिदं न कश्चन सहत आह्वेषु ॥ ॥ अयमभिषुतः सोमः स्वादुः स्वादुतरो दनीयः किल भवति उतापि च अ
यं सोमो रसवान् मधुर रसयुक्तो भवति अनेन वाक्यं चतुष्टयेन सोममाधुर्यातिशयत्वं च प्रतिपादितं। उतापि च अस्य सोमस्य द्वि
तीयार्थे षष्ठी। इमं सोमं पपि वांसं पीतवन्तं मिदं आह्वेषु संग्रामेषु न कश्चन न कोपि सहत अभिभवति नुदति प्ररकः ॥ ॥ अथ द्वि
तीया ॥ ॥ अयं स्वादुरिह मदिष्ठ आसयस्येन्द्रो वृत्रहत्ये ममद ॥ पुरुणि यश्च्योला शंबरस्य विनवति न वच देहो ब्रह्म ॥ ॥ इ
ह अस्मिन् यज्ञे अयं सोमः स्वादुरास्वादितः पीतः स नू मदिष्ठः अतिशयेन मदयिता आसव भूय। यस्य पानेन इन्द्रो वृत्रहत्ये
वृत्रहननकाले ममादमतो बभूव यः शंबरस्यासुरस्य पुरुणि बहूनि चोला चोलानि बलानि जघान तथा देवः दिग्धाः उपवि
ता ४ आसुरीः तदीयान् देहान् बानवति न वानवति संख्या काया ४ विह नू अयं सोम इति प्रथमपादेन संबन्धः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥
॥ अयं मे पीत उदियति वाचमयं मनीषा मुशती मजीग ॥ अयं वज्रं वीरमिमीत धीरो न याभ्यो भुवनं कंचनारं ॥ ॥ अयं सोम ४ पी
त ४ स नू मे मम वाचं उदियति उद्गमयति प्रथमे वसोम उ उतां कांतां मनीषां बुद्धिं उदजीग ४ उ उता रयति प्रकाशयति। गृ निगरण

च० भा०
१२५

यस्यामतद्विषयभूताभवेमातथा न दे-
मनस्यं च करोति यथार्थं सुत्रात्मा सुदु-
तर्हितनामेतत्तत्तर्हितान्युपेतुं पृथक्करोतु ॥ अथ चतुर्दशी ॥ ॥ अबले इन्द्र प्रवतो नो मिर्गिरो ब्रह्माणि नियुतो धवते ॥ उरुनराध-
सवनापुरुषयोगावज्जिन्वसेसमिन्द्र ॥ ॥ हे इन्द्र ते त्वानियुतः स्तोतुर्गिरः उक्तात्मिकावाचः ब्रह्माणिसामरूपाणि स्तोत्राणि
च अवधवेते अवगच्छन्ति तत्र दृष्टान्तः ॥ कुर्मः जलसंघः प्रवणदेशानिवयथा उद्धितास्त्रस्तृणान्निम्नदेशं शीघ्रं गच्छन्ति तद्वत् न शब्दः
समुच्चये उरु उरुणि बहुराधांसि च हविलक्षणा निधनानि पुरुषानि सवना सवनानि बहवो भिषुताः सोमाश्च सामेवावगच्छन्ति
हेवज्जिवन्वज्वन्निन्द्र अपोवसती वर्याख्यागाः गोविकारनश्रितदध्यादीन् अयणार्थं निद्रं हन् सोमाश्च युवसेसम्यग्निप्रयसितो
यष्टुवसती वरीभिरभिपुत्यतः सोमं माशिरादिभिः अयण इत्येव संस्तुवन्तीत्यर्थः ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ कर्दंस्तवत्कः पृष्ठाको यजाते य-
दुयमिन्मघवा विश्वहावेत् ॥ पादाविवप्रहरन्नन्यमन्यं कृणोति पूर्वमपरं शचीभिः ॥ ३२ ॥ कस्तोता ईमेन मिन्द्रं स्तुवत्स्तुयात् स्तोतुं श-
क्नुयात् को वा पृष्ठात् एनं प्रीणयेत् ॥ कश्च यजाते एनं हविर्मिथ्यजेत ॥ यद्यस्मादयं मघवा धनवानिन्द्र उग्रमित उग्रमेव विश्वहा सर्वदा अ-
वेत् आत्मानं वेत्ति जानाति सर्वदा उग्र एव भवति तस्मात्कारणात् एनं कोप्येनं स्तोतुं प्रीणयितुं यष्टुं वा शक्नोतीति भावः ॥ इतोपि स्तुत्यादेर-

राम
१२५

राजा

विषय इत्याह यस्मादयमिन्द्रः शचीभिरात्मीयाभिः प्रजाभिः पूर्वप्रथमभाविनं संतं स्तोतारं पश्चाद्भाविनं च अन्यपरस्परव्यतिहारेण करो-
ति यः प्रथमभावी मुख्यस्तोतारं जघन्यं करोति यश्च जघन्यस्तोतारं मुख्यं करोति तत्र दृष्टान्तः ॥ प्रहरन्पादाविवयथा पादौ प्रहरन् मार्गं प्र-
क्षिपन् पुरुषः ॥ पूर्वपादमनपरं करोति ॥ अपरं पूर्वतद्वत् ॥ अतोपि कारणात् इन्द्रं स्तुत्यादेरविषय इति भावः ॥ एतदधिकेनैव च चन्द्र इन्द्र-
स्यातिस्वातेन प्रतिपाद्यते ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ॥ ॥ अथ षोडशी ॥ ॥ शृण्वेवीर उग्र मुग्रं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनी-
यमानः ॥ एधमानं हि लुभयस्य चोक्षयते विशाः इन्द्रो अमित्रान् ॥ ॥ अयमिन्द्रो वीरो वीर्यवानिति शृण्वे श्रूयते किं कुर्वन् उग्र मुग्रं लं-
लितेन शत्रुं प्रतिमादयन् दम उधमनेन बोधनमिच्छन् अन्यमन्यं प्रथमं नेतव्यमन्यं पश्चाच्चेतव्यं चान्यं पूर्वत इत्येवं परस्परव्यतिहारेण
स्तोतुं न अतिनेनीयमानः असंतं पुनः पुनर्नयन् अपि च एधमानं हि दू एधमानानां असुचर्ता द्वेष्टा उभयस्य दिवस्य पाथिवस्य धन-
स्य राजा ईश्वरो यमिन्द्रः विशाः निवेशयितुं स्वस्य परिचारकान् मनुष्यान् चोक्षयते रक्षणार्थं पुनः पुनराह्वयति ॥ अथ सप्तदशी ॥ ॥
परापूर्वेषां सख्या रणक्तिवितर्तुराणो अपरेभिरेति ॥ अनानुभूतीरवधून्वानः पूर्वैरिन्द्रं शरदस्तर्तरीति ॥ ॥ अयमिन्द्रः पूर्वेषां पूर्वभावि-
नां प्रजास्तानां कर्मणो सख्या सखित्वानि परावृणक्ति वर्तयति ॥ अपि च वितर्तुराणः शत्रून् हिंसन् अपरेभिः परेऽप्रतिमुखैरप्रशस्तेरक-
र्मानुष्ठातृभिः एतिसख्यं प्राप्नोति ॥ यथा ता उग्रता अपरं ॥ इति ॥ प्रजा अवधून्वानः परित्यजन् पूर्वैर्बद्धैः शरदः संवत्सरात् अयमि-

च० भा०
१२६

इतरेति भूशमतिकामतिस्तोत्रमिह ॥ इदं चिरकालं वसतीत्यर्थः ॥ ॥ अथाष्टादशी ॥ ॥ रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं प्रति
चक्षणाय ॥ इदं मायाभिः पुरुषं पश्यते युक्तास्त्वस्य हरयः ॥ ॥ अयमिदं प्रतिरूपं रूपाणां प्रतिनिधिः सन्नरूपं रूपं तत्
दग्न्यादिदेवतास्वरूपं बभूव शमोति ॥ भूशमोति धातुः ॥ इदं स्वमाहात्म्येन तत्तदेवता रूपो भवतीत्यर्थः ॥ अस्य चेदस्य तत्प्राप्तमग्न्या
दिदेवतास्वरूपं प्रति चक्षणाय नियतदर्शनाय अयमग्निरयं विष्णुरयं रुद्र इत्यसंकीर्णदर्शनाय भवति अपि चायमिदं मायाभिः शो
ननामेतत् ॥ शाने रात्री ये संकलनेः पुरुषो बहुविधशरीरः सन्नृप्यते बहुन्यजमानान् गच्छति ॥ ननु द्वावेवाभौ एकश्चरथः कथं
मनेन युगपत् बहुन् गच्छतीत्येतदाह अस्येदस्य हरयोश्चायुक्तारथे योजिताः शतादशा सहस्रसंख्याः अपरिमिताः संतो हिय
स्मादेवं तस्मात् बहुशरीराणि स्वीकृत्य युगपत् बहुविधतो यजमानान् गच्छतीत्यर्थः ॥ अन्यमन्यं इदि परमेश्वर्य इत्यस्य धातोरथा
नुगमादिदं परमात्मा स चाकाशवत् सर्वगतः सदानंदरूपः स एवोपाधिभिरतः करणैः प्रतिशरीरमवस्थितः स नृजीवात्मेति य
वच्छिन्नोपदिश्यते स एवानादिमायाशक्तिभिः विषदादिजगदात्मना विस्तृतैश्चादि विषयहरणलीलाः इन्द्रियवृत्तयश्च नेनैव स
बधाः ॥ एतत्सर्वं तस्य परस्परं शरीरादि प्रतिशरीरं विद्रुपः सर्वगतः परमात्मा प्रतिरूपः प्रतिबिंबरूपः सर्वाणि शरीराणि बभूव प्रा
प्नोति ॥ तच्च प्राप्तं प्रतिबिंबरूपं परस्य परमात्मनः प्रतिचक्षणाय प्रतिनियताकारस्य दर्शनाय भवति स चेदं परमेश्वरः मायाभिः

२ परमात्मनो यदास्तवं रूपं तस्य दर्शनायेति अयमर्थो नया प्रतिपाद्यते ॥ रूपं रूपमिति ॥ रूपशरीरादि प्रतिबिंबरूपं बभूव २

राम
१२६

मिव सायथा सूक्ष्मा तद्वत् सूक्ष्मविषयां धियं चोदयेत्यर्थः ॥ किंच ता युः सा मात्मन इच्छन् इह मिदानीय किंच नाहं वदामि समीचीनं
वातज्जपस्य ॥ मामा च देववर्तै रक्षकदेवरूपे तं कृधिकुरु ॥ ॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे एकत्रिंशो वर्गः ॥ ॥ आयुः कामेष्ट्या इदं इत्य
नातुस्त्रातारमित्यनुगा क्वा सूत्रितं च ॥ आतारमिदं मावितारमिदं माते अस्मात्सहसा वन्य रिष्टाविति ॥ ॥ सैषा त्वेकादशी ॥ ॥ आता
रमिदं मावितारमिदं हवे हवे सुहवं शरमिदं ॥ क्वयामिश्रकं पुरुहूतमिदं स्वस्ति नो मघवा धाति इह ॥ ॥ आतारं शक्रुभ्यः पालयिता
र इदं मा क्वयामि ॥ तथाऽवितारं कामेश्वर्ययति तारमिदं आ क्वयामि ॥ हवे हवे सर्वेषां हवने सुहवं सुखेना क्वातुं शक्यं शरं शौर्यवतं
शक्रं सर्वकार्येषु शक्रं पुरुहूतं पुरुभिर्बहुभिः पालनार्थमाहूतं एवं विधमिदं क्वयामि ॥ एवमा क्वातो मघवा धनवान् स इदं स्वस्ति अ
विनाशो नोस्मभ्यं धातु ददातु ॥ यदा अस्माकं विदधातु ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ इदं सुशामा स्ववीं अवा मिः सुमृली को भवतु विश्ववेद ॥
वाधतो हवे अमघं कृणोतु सवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ॥ सुह्रु आता स्ववान् धनवान् स इदं अवा मिः रशौ सुमृली के सुह्रु
सुरवयिता भवतु ॥ तथा च विश्ववेदाः सर्वधनः सर्वविद् स इदं देहं नृशत्रून् बाधतां हि नस्तु अभयं भयरहितं चास्माकं कृणोतु
करोतु ॥ वयं च तत्पसा दातु सवीर्यस्य पतयः स्याम भवेम ॥ ॥ अथ त्रयोदशी ॥ ॥ तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रं सोमनसे स्या
म ॥ स सुशामा स्ववीं इदं अस्मे आराजिह्वे सन्नृप्यते ॥ ॥ यज्ञियस्य यज्ञाहस्य सुमतौ शोभनायाननुग्रहात्मिकायां बुधो व

च० भा०
१९८

स्वातात्त्वयवस्थितोरथी जेला न जेतं ॥ अथ सप्तविंशी ॥ ॥ दिवस्पृथिव्याः पर्याज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः प
र्याभृतं सह ॥ अपामोऽमानं परिगोभिरावृतं ॥ इदं स्थवज्जै हविषारथयज ॥ ॥ दिवोद्युलोकात् पृथिव्या भ्रमेऽवधृतं सारत्वेनोपातं
यदोऽजो बलमस्ति तद्दूषं वनस्पतिविकारता इथ स्थवनस्पतयो हि पृथिव्याः सारभूताः ते च द्युसंबंधिभिस्तदकैः परेधाः अतो रथस्य
लोकद्वयसारत्वमुपपन्नं परिपंचमर्थानुवादी अपि च वनस्पतिभ्यो वृक्षेभ्यः परित आवृतं आवेष्टितं इदं स्थवज्जै वैकदेशं भूय
ते हि इदं दोष्टा यवज्जं प्रहरतः स त्रेधा व्यभवत् ॥ स स्पष्टस्तृतीयः रथस्तृतीयं पूषस्तृतीयमिति ॥ एवं गुणविशिष्टं रथं हविषा पुरो
डाशादिना ह्यध्वर्यो यज नूनमेषा उत्तरा चरथ देवस्य स्य हविषो याज्यानुवाक्ये लिङ्गादवगतं व्ये ॥ ॥ अथाष्टाविंशी ॥ ॥ इदं
स्थवज्जो मरुता मनीकं मित्रस्य गभोर्वरुणस्य नाभिः ॥ सेमानो हव्यदातिः जुषाणो देवरथ प्रतिहव्या गृभाय ॥ ॥ योरथः
इदं स्थवज्जः उक्तप्रकारेण वज्जैकदेशः मरुता एतत्संज्ञानां देवगणानां अनीकं अयमृतं तद्वत् शीघ्रं गामिने मित्रस्य आहर
मिमानो देवस्य गभोर्गभवदंतर्वर्तमानः अहनि हिरथः संचरति वरुणस्य रात्रिभिमानि देवस्य नाभिः नाभिस्तानीयः नाभिर्य
था देहमध्ये नैश्वर्येनावतिष्ठते तद्वत् रात्रौ कविदेवस्त्विति ॥ हे देवद्योतमान रथ उक्तलक्षणसता दृशस्तं इमानोऽस्मदीया हव्य
दातिहविर्दानवतो यागक्रिया जुषाणः सेवमानः स च हव्याहव्या न्यस्मदीयानि हवीषि प्रतिगृभाय प्रतिगृहोषा ॥ परेण त्वेन संया

राम
१९८

मायाशक्तिभिः पुरुषैः वियदादिभिर्बहुभूतैः स नृद्वयते चेष्टति एतदपि अस्य वास्तव रूपस्य दर्शनाय भवतीति ॥ एवं स्थूलसूक्ष्म
शरीरयोर्वियदादिमया प्रपंचस्य च तत्त्वज्ञानहेतुत्वमनया प्रत्यपादीति ॥ ॥ अथैकोनविंशी ॥ ॥ युजानो हरितारथं भूरिवेष्टेह
राजति ॥ कोविश्वहा द्विषतः पक्ष आसत उतासीनेषु सूरिषु ॥ ॥ हरिता हरिता वज्रोरथे युजानो युजन्तु लक्षादी स इदं इह नृ
कोऽयं हरिर्बहुषु प्रदेशेषु राजति दीप्यते नत अपि च सूरिषु स्तोत्रेषु अस्मादशेषु आसीनेषु सत्सु विश्वहा सर्वदा इदं दान्यः कोनामहि
षतः शत्रोः समीपे आसते आत्मे इदं एव निर्भयः स नृशत्रु समीपे स्थातुं शक्नोतीति भावः ॥ ॥ अथ विंशी ॥ ॥ अगच्छति शेत्रमागच्छ
देवा उर्वी सती भूमिं इंद्र एण भूत ॥ इह स्पते प्रचिक्षा गविष्ठा विधासते जरि इदं पंथा ॥ ॥ अत्रोक्तं ॥ अरण्ये निजने गगे दिवा
भूमिं ह स्पति ॥ इदं वास्तोस्वरक्षार्थं चामार्गच्युतो नयेति ॥ अगच्छतीत्यत्र देवान् रूपादे भूमिं तथो नरे ॥ इह स्पति तृतीये तु ई
दं एवोक्तं मे स्तुत इति ॥ अगच्छति अगो चरंगो संचाररहितं निजने शेत्रे देशं अगच्छ आगता स्मः ॥ अतो मां रक्षत्विति शेषः ॥ उर्वी
विस्तीर्णसिती भूमिश्च अं इंद्र एण भूत ॥ इह स्पते प्रचिक्षा गविष्ठा विधासते जरि इदं पंथा ॥ ॥ अनेन प्रकारेण सते भवते दुःखमनु भवते जरि त्रेस्तोत्रे मद्यं हे इदं पं
था पंथानं प्रचिक्षा प्रज्ञापय ॥ ॥ इति चतुर्थः ॥ अथस्त्रिंशो वर्गः ॥ ॥ अथैकविंशी ॥ ॥ दिवो दिवो स दृशी रथम

नविसमुद्धृते उरुह देवयजने दशजायते नवैकचित्तत्वं सेवस्वत्यन्वयः ॥ यद्वायः षष्ठावित्यनया संबंधः ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे प्रथ
मो वर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥ आयः पप्रो भानुना रोदसी उ मे धूमेन धावते दिवि ॥ तिरस्तमो ददश उ म्या स्वात्रया वास्वरुषा वया वा अरु
षो वृषा ॥ यो अग्निः भानुना दीष्टा उ मे रोदसी द्यावा पृथिव्यो आप्रयति सः धूमेन दिवि अंतरिक्षं धावते गच्छति धूमो हि मे
चात्मना परिणतः सन् अंतरिक्षे गच्छति कार्यकारणयोरभेदविवक्षया तद्गमनमग्रावुपचर्यते अपि चार्यपुरुषः आरोचमानः वृषा
वर्षिता कामानां एवं गुणकोग्निः ॥ द्यावा त्रयामासु कृत्स्नवर्णा सुरात्रिना मेतत् निशासु तमोऽधकारं तिरस्कृत्य आसमता ददशो दश्य
ते द्यावा त्रयाव वर्णा रात्रिश्च आतिष्ठति ॥ अरुषो वृषेति पुनरुक्तिरादशार्थापादपूरणार्था ॥ अथ सप्तमी ॥ बृहद्भिरग्ने अर्चिभिः शु
क्रेण देवशो विषा ॥ भरद्वाजे समिधानो यविष्मरे वनः ॥ शुक्रदीदिहि धूमसावकदीदिहि ॥ हे देव दानादिगुणयुक्तयविष्मयुवत
मशुक्रदीप्ता मे शुक्रेणातिनिर्मलेन शोचिषा तेजसा भरद्वाजे अस्मिन् यवि समिधानः समिधमानस्त्वं बृहद्भिर्महद्भिः रर्चिभिस्तोतुभिः
नोऽस्मदर्थं रेवत धनयुक्तं यथा भवति तथा दीदिहि दीप्यस्व ॥ तथा पावक हे शोधकाग्ने धूमतद्योतमानेन च युक्तं यथा भवति तथा दीदिहि
दीप्यस्व ॥ तथा पावक हे शोधकाग्ने धूमतद्योतमानेन च युक्तं यथा भवति तथा दीदिहि दीप्यस्व ॥ अथ अष्टमी ॥ विश्वा सोमं ह पतिर्विशो
मसितमग्ने मानुषीणां ॥ शतैर्पृथिव्ये विष्णुपाहं हसः समे धारं शतैर्हिमाः स्तोतुभ्यो ये च ददति ॥ हे अग्ने त्वं मानुषीणां मनोरपत्य भू

तानो विश्वा सोमं सर्वासां प्रजानां गृहपतिरसि गृहस्वामी भवति ॥ हेयविष्मयुवतमाग्ने अतस्त्वं शतहिमाः शतहेमं तान् शतसंवत्सरान् समे
धारं सोमस्य गिर्धं कृतवर्तं मां शतेन शतसंख्याकैः पृथिव्यां पालकैः अहसः पापात् शत्रोर्वापाहिरक्षये च तत्स्तोतुभ्यो ददति धनं नवस
मिधनस्य कर्तारं प्रयच्छति तांश्च पाहि ॥ अथ नवमी ॥ त्वं नश्चित्रं कुत्यावसो राधांसि चोदय ॥ अस्य रायस्त्वमग्ने रथीरसि विदागाधं
तु चेत्तु नः ॥ हेवसो वासकाग्ने चिचो दर्शनीयस्त्वं कुत्या रक्षया सह राधांसि धनानि नोऽस्मभ्यं चोदय प्रेरय ॥ सर्वस्य लोकस्य परिदृश्य
मानस्य रायो धनस्य त्वं रथीरसि ॥ शतानेता भवसि ॥ अतः कारणात् अस्मभ्यं धनानि प्रेरयेत्यर्थः ॥ अपि च नोऽस्माकं तु चेत् अपत्य
ना मेतत् ॥ अपत्याय अपतन हे तुभूताय पुत्रादये गाधं प्रति नुक्षिप्रं विदाः लभया ॥ अथ दशमी ॥ पर्वितो कं तनयं पतं मिदं मदये
रप्रयुत्समि ॥ अग्ने हलो सिदेव्या युयोधि नो देवानि द्दरांसि च ॥ हे अग्ने त्वं अदध्यै केनाप्यहिंसितैः अप्रयुत्समि योतिरत्र पृथग्भा
वार्थः ॥ अत्र पृथग्भावेऽसहितेऽपतं मिदं पालकसाधकैः तोकं पुत्रं तनयं पौत्रं च पर्विपालय देवो देवसर्वं धिनीवहे लोसि को धानोऽस्म
तो युयुधिष्ठिरं कुरु ॥ अदेवानि मनुष्या संबंधी निदरांसि हिंसना निच अस्मत्तः पृथक् कुरु ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे द्वितीयो वर्गः ॥ अथै
कादशी ॥ आसं स्वायः सवर्द्धुधां धेनुमजध्वमुपनयसावचः ॥ सृजध्वमनपस्फुर्तः ॥ हे स स्वायः समानख्यानाः अध्वर्यवः स
वर्द्धुधां सवर्तिपयसो नाम अरणहं तुभूतस्य पयसो दोघी धेनुगां आसृजध्वं अभिगच्छतः प्राप्नुत केन साधनेन नव्यसानवीयसा

नवतरेण च। वचसा आह्वानरूपेण शब्देन तन्नेतरं अनपस्फुरा। स्फुरतिर्वधकर्मा। अनपवाध्यांतांधेनुं उपसृजध्वं। वत्सेनोपसृष्टो कु
 रत। मरुदेवत्वात् मरुतो यामायापयो दुग्धमिति शेषः। अथवा मरुतां माता पृथ्यां मध्यमिकांधेनुं सखायस्तोतारः सर्वे दुग्धं मरुज्जन
 हेतुभूतस्य पयसोदोग्धीधेनुं पृश्निं नयसानवतरेण वचसा स्तोत्रेण उपसृजध्वं उपागच्छत। अनपस्फुरां अनपवाधनीयांतां सृजध्वं
 बंधनाद्विसृजतां च त। ईदृशीं महतीं धेनुं मरुतामतो किमु वक्तव्यं तेषां माहात्म्यमिति मरुतां स्तुतिः॥॥ अथ द्वादशी॥॥ या शार्धायमा
 रुताय स्वभानवेश्वरो मृत्क धुक्षत॥ यामृत्ली के मरुतां तुराणां या सुन्नेरेव या वरी॥॥ या धेनुः अमृत्क अमरणा हेतुः श्वो नैपयोलक्ष
 णं मरुताय मरुतसंघाय धुक्षत। कीदृशाय शार्धाय प्रसहनशीलाय स्वभानवेश्वराय तदीप्तये या तुराणां क्षिप्रकारिणां मरुतां मृत्ली के सु
 खेतसरावर्तते। या सुन्नेः सुरवे हेतुभूतैः एव या वरी एवे गैत भिरश्वैः मध्यमस्थानैरुदकैर्वासहयाति अन्येषामपि सुखार्थं वृद्धिजले
 सहागच्छति तांधेनुमुपासृजध्वमिति पूर्वज्ञान्यः॥॥ अत्रापि पूर्ववन्मरुतां स्तुतिरधिगीतया॥॥ अथ त्रयोदशी॥॥ भरद्वाजाया व
 धुक्षतद्विता॥ धेनुं च विश्वदोहसंमिषं च विश्वभोजसं॥॥ हे मरुतः भरद्वाजाय अस्मद्भावेद्विताद्वितयं अवधुक्षतर्कितद्वितयं धेनुं गां
 च दूषमन्त्रं च। कीदृशीं धेनुं विश्वदोहसं विश्वस्य व्याप्तस्य बहुलस्य दोग्धी कीदृशमन्त्रं विश्वभोजसं सर्वेषां भोगपर्याप्तं॥ अथ चतुर्दशी॥॥
 तव ईदं न सुकृतं वरुणमिव मायिनं॥ अर्यमणं नमो देसप्रभोजसं विष्णुं नस्तुष आदिशे॥॥ हे मरुद्गणतं तादृशं वः वां स्तुषे स्तोमिकिम

तनयानामस्मत्पुत्राणां च तारक्षिता भवतु॥॥ अथ तृतीया॥॥ वृषाद्यग्रे अजरो महान्विभास्यर्विषा॥ अजस्वपाशो चिषाशो शुचकुचे
 सुदीप्तिमिः सुदीप्तिहि॥॥ हे अग्ने वृषावर्षिता कामानां वृष्टेः कर्ता वा अजरो जरारहितः महान् गुणैरधिकः एवं भूतः त्वं अर्विषादीत्या
 विभासि हि विशेषेण प्रकाशसेवकुहे शुचे दीप्तान् अजस्वेण अविच्छिन्नेन शोचिषातेजसा शोशुचत् भृशं दीपमानस्त्वं सुदीप्तिमिः
 सुदीप्तिमिः सुदीप्तिहि सुष्टु अस्मान् दीपय प्रकाशय॥॥ अथ चतुर्थी॥॥ महो देवान् अजसियक्ष्यानुषक्तवक्तो तदंसना॥ अर्वा च
 सीरुणुध्वं अवसेरास्वजातवस्व॥॥ हे अग्ने त्वं महतो देवान् अजसियजमानानां यज्ञे हविर्भिः पूजयसि। अतोऽस्माकमपियज्ञे अ
 नुषक्तं अनुषक्तं सैतं तं यथा भवति तथा यज्ञिया न् देवान् अजनाथं तव कृत्वा प्रजया उतापि च देसना कर्मणा च सीमिति परिग्रहणार्थं
 यः। तान् तान् सर्वा देवान् अर्वा च अस्मदग्निमुखान् रुणुहि कुरु अवसे अस्मदक्षणां तं तथा वाजः हविलक्षणा न्यनानि तेभ्यो
 देहि उतापि च त्वमपि वंस्तुभ्यं प्रदत्तानि हवीं विसंभजस्व॥॥ अथ पंचमी॥॥ यमापो अदयो वनागर्भसूतस्य पिप्रति॥ सहसा योमपि
 तो जायते नृभिः पृथिव्या अधिस्तानवि॥॥ आपो वसती वर्याख्याः अदयो यावाणः वनावनानि काष्ठानि वक्तृतस्य यज्ञस्योदकस्य
 गर्भावावृत्तवा विद्युत्तदंतर्वर्तमानं यमग्निं प्रतिपूरयति। यद्वा आपः समुद्रिया अदयो मेघावना अरण्यानि च कृतस्य गर्भस्य वा वैद्यं
 तदा वरुणेण वर्तमानं यमग्निं अतिप्रसरति। यद्वा अग्निः पृथिव्या अधिभूमेरुपरिसा

॥ इति चतुर्थस्याहमेतृतीयो वगो ॥ ॥ नाका कंबीर मुद्ग हो वनस्पतिमशस्त्री विहिनीनश ॥ मोतसरो अहएवाच
 नग्रीवा आदधतेवे ॥ ॥ रुषिः पुत्रपोत्र सहितमास्मानं बहूपस्या अयस्य वनस्पतिवेन रूपनतस्यानुधारमाशास्ते हे प्रपन्नमाका कंबी
 रं काका नां कर्तारं वनस्पतिं वृक्षमाउद्धृष्ट उद्धरमा बाधस्व पुत्रपोत्रादिभिः सखिभूतेरुपेतं अन्ये अवे दुभिराश्रिते मा विहिनीनश ॥
 माहिंसीरित्यर्थः ॥ अशस्त्रीः अशंसनीयाः ॥ अस्य सनीयस्य दुःखस्य कीर्तयित्री वा शत्रुभूताः प्रजा विहिनीनशो हि विनाशाय चामोतमा च
 सरः प्रेरकः शत्रुः एव एवमा अहः अस्मान्माहावीर एवमित्यभिसंधाय आख्यातत्वाच्च अभुतोपिययेत्येतद्वाक्ये ध्यादियते ग्रीवाः
 गिरंति अंतरवक्त्रापयंति वक्षंतीति ग्रीवा दामानियथा व्याधाः वेः पक्षिणो हरणार्थं ग्रीवाः दामानि जालरूपाणि आदधते ॥ ते अग्नि
 हितेः पक्षिणो हरंति ॥ एवमस्मान् चंधनोपायेः शत्रुमहावीर इत्यर्थः ॥ ॥ अथाष्टादशी ॥ ॥ दतेरिव ते रुक्मस्तु सरव्यं ॥ अक्षिद्रस्य दध
 न्वतः सुपूर्णस्य दधन्वतः ॥ ॥ हे प्रपन्न ते तव सरव्यं सखित्वं अरुक्मं बाधरहितं सर्वदेकरूपेण वर्तमानं अस्माकमस्तु सर्वदा भवतु ॥ द
 तेरिव यथा दत्तस्तदीयं सरव्यं अविच्छिन्नं तद्वत्कीदृशो दृतिः अक्षिद्रस्य छिद्ररहितस्य संश्लिष्टस्य दधन्वतो दधिमतः संपूर्णस्य दध्ना
 सुष्ठु पूरितस्य पुनर्दधन्वत इति दध्नाधिकवद्योतनार्थः ॥ इदं शो दृतिः सर्वदा पुष्पोर्यवर्तते ॥ स इव वयमपि तव सावायो भवेमेति क
 विराशास्ते ॥ ॥ अथैकोनविंशी ॥ ॥ परोहिमयैरिसिसमो देवेरुतश्चिया ॥ अभिरव्यः प्रपन्नतना सुनस्मवान्ननयथापुरा ॥ ॥ हे प्र

पुनर्मयैर्मनुष्येभ्यः परः परस्तात् स्थितोसि श्रिया संपदा देवैरुत सर्वदेवैश्च समः समानोसि ॥ अतस्त्वं एतना सुसंग्रामेषु नोस्मानभिरव्यः
 अभिरव्यः अनुग्रहदृष्ट्या विलोकय यथापुरा येन प्रकारेण पूर्वकालीनान् मनुष्यान् ररक्षिषुः एवं नूनमद्य इदानीमव अस्मान् वक्षः ॥
 ॥ अथ विंशी ॥ ॥ वामी वामस्य धृतयः प्रणीतिरस्तु सूनृता ॥ देवस्य वामरुतो मर्त्यस्य वेजानस्य प्रयज्यवः ॥ हे धृतयः कपितारः
 प्रयज्यवः प्रकर्षेण यद्यहं वामरुतः सा सूनृता प्रियसत्यात्मिका माध्यमिका युष्मादीनां वाक् प्रणीतिरस्तु अस्मदर्थे धनानां प्रणेत्री भ
 वतु देवस्य वामस्य मनुष्यस्य वा इजानस्य इह वतः उभयविधस्य पुरुषस्य वामी प्रज्ञास्ता या वाक् वामस्य वननीयस्य धनस्य प्रणी
 तिः प्रणेत्री सा सूनृतेत्यव्ययः ॥ प्रणीतिरस्तु अस्मदर्थः ॥ ॥ अथैकोनविंशी ॥ ॥ सद्यश्चिद्यस्य चर्कतिः परिधां देवो नैति सूर्यः ॥ लेषं श
 वोदधिरनामयज्ञियं मरुतो वृत्रहं शवो ज्येष्ठं वृत्रहं शवः ॥ यस्य च मरुद्गणस्य चर्कतिः कर्मसद्यश्चित्सद्य एव द्यौर्पयति परिगच्छ
 ति दिव्यं तस्मै च परिवर्तते देवोद्योतमाः सूर्य इव तादृशो मरुद्गणस्मको मरुतः लेषं नाम शत्रूणां नमयितुं यज्ञियं यज्ञाहं शवो बलं द
 धिरेः आधारय नूनं शवो बलं वृत्रहं वृत्रादेरसुस्यहं तं भवति तत्र वृत्रं शवो ज्येष्ठं सर्वभ्यः प्रज्ञास्तु तमं भवति ॥ ॥ अथ द्वाविंशी ॥ ॥ स रु
 धीर जायत सकृद्भिरजायत ॥ पृथ्वा दुग्धं सकृदयस्तदन्वो नानुजायते ॥ ॥ सकृदसकृदेव द्यौरजायत तस्य द्यौस्तसकृदुत्पन्नैव
 स्थितो भवति ॥ न पुनस्तस्यां नष्टायां अन्यत्सदृशं जायते भूमिश्च सकृदेवा जायत पृथ्वा मरुतां मातुर्गोः पयश्च सकृदेवोत्पद्यते

च० भा०
२०६

हविषोयाज्याः सूत्रितं वा प्रथमभाजं च जेतव्यं ॥ ॥ अथ राजन नारयीणामिति ॥ ॥ सेषास्तु केन वमी ॥ ॥ प्रथमभाजं यज्ञसंवेद्यो
धां सुपाणिं देवं सुभगं स्तुमन् ॥ ॥ होता यद्वा जेत न स्यान्नामग्निस्तुष्टारं सुहवं विभावा ॥ ॥ प्रथमभाजं प्रथमे उपश्रुत्वा काले एव वि
भक्तारं जेतुं नायावच्छेदेत सशक्तस्तस्य सहास्यं पाणिं विकरोति तावच्छेदेत स्यात्तापत इति श्रुतेः यज्ञसंवेद्यो धां न यो न
स्य हविलक्षणस्य धातारं धारयितारं यदा स्तोतव्यो न प्रदं सुपाणिं हस्तस्य मणिवंधादूर्ध्वप्रदेशे पाणिं शोभनपाणिं के देवे दाना
दिगुणयुक्तं सुगमस्तिंगमस्तिरिति वाङ्मनामसुगमस्तिं शोभनदोर्दंडैः कृत्वा उरुभासमानं महान्तं वापस्यानां पस्यमिति गृहनाम
तत्स्थानां यजतं यद्दत्तं मंगलं हस्तैर्यजनीयमित्यर्थः ॥ सुहवं सुखेनादातुं शक्यं एवं भूतं तद्वारं होता देवानामादाता विभावादीष्य
मानोऽग्निं यज्ञतयजतं अनेन हविषाय जतु ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ भुवनस्य पितरं गीर्भिराभीरुर्देवा वध्या रुद्रमको ॥ ॥ रुद्रं तं
धमजरं सुधुम्नं धग्धुवेमकविनेषितासः ॥ ॥ भुवनस्य भूतजातस्य पितरं पालयितारं रुद्रं रुद्रं दुःखं तं द्वावपितारमाश्वरि
भिर्गभिस्तुतिभिः दिवा अहनि स्तोतवर्धय अक्रोरात्र्यां च तमेव रुद्रं स्तुतिभिर्वर्धय विना प्राज्ञेन रुद्रेण इषितासः प्रेरिताः संतः
रुद्रं तं महातं रुद्रं दर्शनीयं अजरं जरारहितं सुधुम्नं शोभनं सुखमेवं गुणविशिष्टं रुद्रं रुद्रं कृत्वा ससृधं यथा भवति तथा द्रुवेमस्त
वाम ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमेषष्ठोवर्गः ॥ ॥ अथैकादशी ॥ ॥ आयुवानेकवयो यज्ञिया सोमरुतो गते गृणतो वरस्यो ॥ ॥ अचिन्तं

राम
२०६

केतुं प्रजापकं अरुपरो च मानं एवं गुणमग्निं यजध्वेयं सुधुम्नं यजध्वेयं सुधुम्नं यजध्वेयं सुधुम्नं ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अरुपस्य दुहितुराषि
पेस्तुभिरन्यापि पिशोसूरो अन्या ॥ ॥ मिथस्तुरा विचरंती पावके मन्मश्रुतं नक्षत्रं चिन्तमाने ॥ ॥ इयमृगहोत्रा योस्तुतिः अरुपस्य रोच
मानस्य सूर्यस्य दुहितो सूर्येण हि अहोरात्रयो विभागः क्रियते अतस्तदधीनात्मलाभत्वात् तस्य दुहितुरावितुष्येते विस्तरेण
कुरुस्ततया नानारूपेण तयोरेत्याकारा विःत्रिभिर्नक्षत्रैः पिपिशोपिष्यते संश्लिष्यते पिशो अथ वयव इति धातुः ॥ ॥ अथ अहोरात्रिका
दुहितासूरः सूर्येण पिपिशो संश्लिष्यते ते च नक्षत्रेऽसूर्येण चालं कृते भवत इत्यर्थः ॥ ॥ मिथस्तुरा परस्परं बाधयत्यो अक्रोरात्रिर्निव
र्त्यते रात्र्या च हरिति परस्परं बाधः अतएव च विचरंती विविधं पृथक् करेण पावके सर्वस्य शोधयिष्ये एवं भूते अहश्च रात्रिश्च रिच्य
माने अस्माभिः स्तुयमाने सत्योऽश्रुतं श्रुतं मननीयं स्तोत्रमस्मत्कृतं नक्षत्रः व्याप्नुता ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ प्रवायुमद्या रुहतीम
नीषा रुहद्रियं विश्ववारं रथश्री ॥ ॥ धुतधामानि युतश्च यमानः कविः कविमियक्षसि प्रयज्यो ॥ ॥ रुहतीमहमीमनीषा अस्मदीयास्त
तिः वायुमद्यामिमुख्येन प्रयज्यतु उपसर्गश्रुते योग्यक्रिया ध्याहारः कीदृशं वायुं रुहद्रियं महाधनं विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं संभजनी
यं रथश्री रथस्यात्मा यस्य प्रातारं पूरयितारं यदा स्तोतव्यं धनैः पूरयितारं अथ प्रयक्षस्तुतिः हे प्रयज्यो प्रकर्षणयष्टव्यो धुत
धामा अग्नेदीपमानः नि युतः आसी परचयोज्यः वज्रवाः ताः प्रयमानः अभिपतन् अभिगच्छन् यदा पत्यति रेभ्यः कर्मासांबड

तनायच॥ ॥ यो विष्णुर्वाधितः ॥ ॥ तयेतदर्थं पार्थिवानि पृथिवीसंबंधानि रजांसिलोकान् त्रिलोकानि
 तियावत् ॥ त्रिविममेविदिस्यवधारणे विदि ॥ ॥ परिमितवान् हे विष्णो तस्य तादृशस्य ते तव तृतीयाथेष छीदृशेन
 वया उपदद्यामाने अस्मभ्यं दीयमाने शर्मन् शर्मणि सुखे वावर्तमाना ॥ संतो वर्यं राया धनेन तन्वारोगादिरहितेन शरीरेण
 च तनातनयेन पुत्रेण च महिमो देम हृष्टा भवेम ॥ ॥ अथ चतुर्दशी ॥ ॥ तन्नो हि बुधो अद्भिरकैस्तस्य तस्तस्य विता च
 नो धातु ॥ तदोषधीभिरभिरातिषाचो भग ॥ पुरंधिर्जिचतु प्रराये ॥ ॥ बुध्य ॥ बुधर्मतरिक्षं तत्र भव ॥ अहि ॥ रस्यं तरिक्ष इत्यदि
 उक्तं च ॥ अहिरनादेत्यं तरिक्ष इति रस्यं दद्यादध्यामिधेयो पदेश ॥ अर्चनसा धनेर्मे वै ॥ स्तूयमान ॥ सन्नो स्मभ्यं तत्तु लोके प्रसि
 धं च नो नै अद्भिः सार्धं धातु दद्यातु प्रयच्छतु पर्वत ॥ पूरयिता पर्व पूरण इति धातु ॥ यदा पर्ववान् वज्र ॥ पर्वत ॥ तद्वानुपर्वतस्य
 निरे ॥ शतु रिति वा पर्वत ॥ स च तच्च नो दधातु तथा सविता प्रेरको देवश्च तन्नो दधातु ॥ अपि च ॥ रातिषा च ॥ रातिर्दानं स च ते सेव
 त इति रातिषा चो विष्वे देवा ॥ ते च ओषधीभिः ॥ उप ॥ पाके ॥ आसुधीयत इति ओषधयस्तिलमाषाद्या ॥ तामिः सार्धं तदन्नम
 मिप्रयच्छतु तथा पुरंधि ॥ वज्रधी ॥ वज्रपूजा वा वज्रकर्मा वा भजनीय एतत्संज्ञो देवश्च राये धनार्थं प्रजिचतु अस्मान्प्रेरय
 तु ॥ ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ तन्नो रयिरथै चर्षणि प्रां पुरुवीरं महं कृतस्य गोपी ॥ क्षयं दाता जरयं येन जना ह्स्पर्धो अदेवी रभि

वक्रमाम विशा अदेवी रभ्य ॥ अन्नवाम ॥ ॥ हे सर्वे देवा ॥ नो स्मभ्यं रयिं धनं क्षयं गृहं च तदा प्रयच्छत कीदृशं रयिरथै रथसंबं
 धिनं रथयुक्तमिदं ॥ चर्षणि प्रां चर्षणयो मनुष्या ॥ तेषां पूरयितारं वीर्यं ज्ञायं त इति वीरा ॥ पुत्रादय ॥ वज्रं भिर्वीरैरुपेतं महो
 महत ॥ कृतस्य यज्ञस्य गोपां रक्षकं दक्षिणारूपेण धनेन हियसोरक्ष्यते ॥ मृतो यज्ञस्तदक्षिण इति वचनात्तु कीदृशं क्षयं अज
 रं जरारहितं येन रयिणा रूपेण धनेन क्षयेण च जनान् शत्रून् स्पृष्ट ॥ स्पर्धमाना ॥ अदेवीः अदेवसंबंधिनी रासुरी अमिच
 क्रमाम अभिभवेम ॥ तथा अदेवी ॥ अनागता देवाया सुहविः स्वीकारार्थं ता अदेव्य ॥ तादृशा अविश ॥ प्रजा ॥ यज्ञानुष्ठायिनी ॥ ये
 न धनं गृहेण वा अन्नवाम अभिप्राप्नुवाम तादृशी गृहं धनं च दातेत्यन्वयः ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥ ॥ इति ष
 ठमे ङले चतुर्थो नुवाकः ॥ ॥ पंचमे नुवाके द्वादश सूक्तानि ॥ तत्र कुवेव इति पंचदश च प्रथमं सूक्तं ऋजिश्चन आर्षं वज्रदेवता
 कं वैष्णवं कुवेव इत्यनुक्तं गतं सूक्तं विनियोगः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ कुवेवो देवी अदिति नमो भिमृत्नी कायवरुणं मित्रमग्निं ॥
 अभिस्तदामर्यमणं सुशवं वातं देवा ह्स्वितारं भगं च ॥ ॥ हे देवा युष्माकं मातरं देवी द्योतमानां अदितिं अखंडनीयां अदीनां
 वा एतत्संज्ञां देवतां मृत्नी कायसुरार्थं नमो भिमृत्नी कायवरुणं मित्रं प्रमीते स्वायकं
 देवं अग्निं च एता अदेवा नमो भिमृत्नी कायवरुणं मित्रं प्रमीते स्वायकं देवं अग्निं च एता अदेवा नमो भिमृत्नी कायवरुणं मित्रं प्रमीते स्वायकं

शश्वते देवाः सर्वयुयं अस्मात् नृमृतं तमुत्सृज्यते ॥ ॥ अथ द्वादशी ॥ ॥ तेनो रुद्रः सरस्वती सजोषामी ॥ नृमृतं तो विष्णुर्मृतं तु वायुः ॥
 नृमृता वाजा देव्या विधाता पर्जन्य वाता पिप्यता मिषं न ॥ ॥ मीढुः प्रतो वर्षे लवन्तः ते देवा नोस्मान् नृमृतं तमुत्सृज्यते ॥ केत इति चेदुच्यते ॥
 ते रुद्रः सरस्वती च सजोषाः सह प्रियमाणाः विष्णुर्वायुः नृभुवि श्वा वाज इति त्रयः सोधन्वनाः तेषामाद्यो नृभुश्च वाजोतिमश्च ॥
 उपलक्षणमेतत् विभवा च देव्यो देव्यो हितः विधाता प्रजापतिश्च अपि च पर्जन्या वाता पर्जन्याश्च वातश्च उभो नोस्मभ्यमिषमन्ने पिप्यतां वर्धयतं ॥ ॥ अथ त्रयोदशी ॥ ॥ उतस्य देवः सविता भगो नोपां नपा दवतु दानु पप्रि ॥ ॥ तस्या देवेभिर्जनिभिः सजोषा
 द्यो देवेभिः पृथिवी समुद्रैः ॥ ॥ उतापि च स्यः सः यः प्रेरकतया सर्वत्र परव्यातः सविता देवः भगश्च अपां नपा च अपां मेघस्त्वा
 नो पुनो माध्यमिको मिः स च नोस्मात् क्षतुः ॥ कीदृशोपां नपात् दानु दानु तव्यं धनं धप्रिः पूरयिता पृपूरण इत्यस्मादाह गमहन
 इति किनालिङ्गवा नलोका ययेति पृष्ठी प्रतिषेधः ॥ तथा देवेभिर्देवैः जनिभिस्तत्पत्नीभिश्च सजोषाः सह प्रीतियुक्ता स्वस्था
 च सह देवेभिर्देवैः सह प्रियमाणा द्योश्च समुद्रैः सह प्रीयमाणा पृथिवी च एताः सर्वा देवता अस्मान् अदंतु ॥ अग्निमोरु
 ते उत नो हि रिये वा सूत्रिते च ॥ उत नो हिर्बुध्न्यः शृणोतु देवानां पत्नी रुद्रातीरवंतु न इति ॥ ॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥ ॥ उत नो
 हिर्बुध्न्यः शृणोतु लज्ज एकपात् पृथिवी समुद्रैः ॥ विश्वे देवा कृता वृधो दुवानाः कृतामं चाः क विशास्ता अवंतु ॥ ॥ उत अपि च

रुद्रस्य सूनवो नमंता मद्याहूता सो वसवो धृष्टाः ॥ यदीमर्षमहति वाहिता सो बाधेमरुतो अक्षम देवान् ॥ ॥ रुद्रस्य सूनवः
 पुत्रामरुतः अथास्मिन्नकाले आहूता सः आहूताः संतः नोस्मान् प्रतिआनमंतो अनता भवंतु ॥ कीदृशाः वसवो वासयितारः
 अधृष्टाः अन्यैरहताः यद्यदाई मे नो मरुतो देवाः अर्भे अल्ले महति प्रभूते वा बाधे संग्रामे हिता सो निहिताः स्विताः संतो वयं
 अक्षम आक्षयामत दानी मद्ये सन्वयः ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ मिम्यक्षयेषु रोदसी नु देवी सिषक्ति पूषा अथ्यर्धयज्वा ॥ ॥ अत्राह
 वं मरुतो यधयाथ भूमाने जंते अध्वनि प्रविके ॥ ॥ येषु मरुत्सरोदसी रुद्रस्य पत्नी देवी द्योतमाना माध्यमिका वाक् मिम्यक्षनु
 सिप्रसंगं चते ॥ अथ्यर्धयज्वा स्तोतु नृअथ्यर्धयनू समृधा कुर्वन् योजयति धनेन पूजयति तादृशः पूषा प्रेरको देवश्च सिषक्ति
 यान् मरुतः स च ते अथ्यर्धयनू यजतीति यास्कः ॥ हे मरुतः ते यूयं हवमस्मदीयमाह्वानं श्रुत्वा यधयदा खलु याथ गच्छथ तदानीं
 अध्वनि मार्गे प्रविके गमनायं पृथक्कृते सति तत्र विद्यमानानि भूमभूतजातानि रेजंते कंपंते ॥ तथा च मंत्रोत्तरं ॥ प्रवेपयंति पूर्वता
 निर्विचंति वनस्पती निति ॥ ॥ इति चतुर्थाष्टमे अष्टमो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ अभित्यं वीरं गिर्वण समर्चं द्रव्यं जगित न वेन ॥
 अवदिधवमुप चस्तवानो रासदाजोः उपमहो गृणान ॥ ॥ हे जगित स्तोतः त्यंतं प्रसिधं वीरं वीर्यं विशेषेण शृणुणां मारकं वा गिर्व
 णसं गितं संभक्तारं एवं विधमिदं न वेन अभिनवेन जगत्स्य स्तोत्रेण अभ्यर्च्य अभिदुहि ॥ स्तवानः श्रुयमानः स नृदेव मस्मदीयं स्तोत्रं

रक्षोभिराहुंसितं शुचिं शुधं निर्माः । इहर्जनी य एवं भूतं कृतस्यादित्यस्थानी कंतेजः । आसर्वेषामभिमुखं उदेति उद्गच्छति । उ
दितोऽदितोऽस्य स्योदये सति उदितं तत्तेजः । दिवो न रिक्षस्य रुक्मान भूषणमिव व्यधोत विद्योतते प्रकाशते ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥
॥ वेदयस्त्रीणि विदयान्येषां देवानां जन्म सन्तुतरा च विप्रः ॥ ननु मर्त्येषु रुजिना च पश्य नमि च ह्ये सरो अय एवान् ॥ ॥ यः सूर्य
स्त्रीणि वि संख्या नि विदथानि वेदितव्यानि स्थानानि त्रीन् लोकांश्च वेद वेत्ति जानाति एषां तत् लोकत्रयवर्तिनां देवानां वसुरुद्रा
दित्यात्मनां सन्तुतरं तर्हितनामेतत् । अंतर्हितं अप्रज्ञायमानं जन्म जननं च यः विप्रो मेधावी सूर्यो वेति आकारः पूरकः स सूरः
सूर्यः मर्त्येषु मनुष्येषु विद्यमानानि कर्माणि रुजिना रुजिना निशोभनानि कर्माणि च पश्य न साक्षितया जाननू अभि च ह्ये अ
भितः सर्वे जगत्प्रकाशयति तथा अयं स्वामिभूत्वा एवान् प्राप्तव्यान् कर्मांश्च मनुष्ये प्रकाशयति ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ सुष
उवो महः कृतस्य गोपानदिति मित्रं वरुणं सुजातान् अर्यमणं भगभदधधीती न छावो चे सधन्यः पावकान् ॥ ॥ हे देवामहो
महत्तः कृतस्य यज्ञस्य गोपान् रक्षकान् वो युष्मान् सुषेस्तु वे उ इति पूरणं इति तानेव देवानाह । अदिति मदीनां देवमा
तरं मित्रं वरुणं च एतान् सुजातान् शोभनजनान् अर्यमणं भगं च अदधधीती न हिंसितकर्मणः सधन्यः धनसहिता
न् पावकान् विश्वस्य शोधकान् ईदृशान् सर्वान् देवान् अछावो चे अभिप्रब्रवीमीत्यर्थः ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ रिशादसः सत्य

तीरदधामहोराज्ञः सुवसनस्य दातृन् ॥ यूनः सुक्षत्राक्षयतो दिवो नृनादित्या न्याम्यदिति दुवोयु ॥ ॥ रिशादसः रिशातो
हिंसकानां असितृन् सेमृन् यद्वा रिशानां हिंसकानां अतृन् भक्षयितृन् सत्यतीन् सतां पालयितृन् अदधान हिंसितान् म
हो महत्तः रातो राजमान् ईश्वराणां सुवसनस्य शोभननिवासस्य दातृन् यूनो नित्यतरुणा न् सुक्षत्रान् शोभनधनान् शोभन
बलान्वाक्षयतः सर्वत्र निवसतः । यद्वा क्षयति रेश्वर्यकर्मा ईशानान् दिवो धुलोकस्य नृन् नेतृन् आदित्यान् अदितेः पुत्रान्
ईदृशान् सर्वान् देवान् दुवोयु लुप्तविभक्तिमेतत् । दुवोयु दुवोस्मदीयं परिचरणीं कामयमानानां अदितिं देवमातरं यामिया
चामियद्वा यामिप्रवामि ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ द्यौः ३ षितः पृथिविमातरं धृगग्ने भ्रातर्वसवो मूलतानः ॥ विश्व आदित्या अदि
ते सजोषा अस्मभ्यं शर्म वहुलं वियत ॥ ॥ हे पितः पितृत्त्वानीयाधोऽधुलोकादहमागः मातृत्त्वानीयः अधुगदो ग्धि पृथिवि
हे भ्रातः भ्रातृत्त्वानीयाग्ने हे वसवः निवासयितारो देवाः ते सर्वे यूयं नो स्मान् मृतुत सुखयत हे विश्वे आदित्याः सर्वे अदि
तिपुत्रा देवाः हे अदिते यूयं सजोषाः संगता भूत्वा अस्मभ्यं बहुलं अधिकं शर्म सुखं विस्तृतं वागृहं वियत प्रयच्छत ॥ ॥ इति च
तुर्थस्याष्टमे एकादशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ मानो रुकाय रुके समस्मा अघाय ते रीरधताय जत्रा ॥ यूयं हि छारथ्यो नस्तनू
नां यूयं दक्षस्य वचसो बभूवुः ॥ ॥ हे यज्ञा वायुश्च देवाः नो स्मान् रुकाय हिंसकाय स्तेनाय रुके तस्य स्त्रिये च मारीरधतमावशो

नेहमावशीकुरुतयदाहकपि। यातरयस्मादृष्टीअपिचसमस्मैसर्वस्मैअघायतेअघमनर्थः अस्माकमिच्छतेशत्रुजना
यअस्मान्मावशीनयत। पूयंहियूर्यस्वतुनोस्मात्तन्नांशरीराणांरथ्योनेतारस्वःभवथ। पूयमेवदक्षस्यअस्मदीयस्य
बलस्यवचसोवाक्यस्यचनेतारोवभूवअतःकारणात्अस्मान्मारीरधतेत्यन्वयः॥॥अथसप्तमी॥॥मावएनोअन्यक
तभुजेममातकर्मवसवोयज्ञयध्वे॥विश्वस्यहिक्षयथविश्वदेवाःस्वयंरिपुंस्तन्वरीरिषीह॥॥हेदेवावोयुष्माकंस्वभूता
वयंअन्यकर्तृअन्येऽशत्रुभिःकृतमुत्पादितंएनःपोषमाभुजेममाभुंश्महिहेवसवोवासयितारोदेवायेत्येनकृतेनपापेन
चयध्वेअस्मान्बाधध्वे। वयतिहिंसाकर्मातञ्जपापकर्ममाकार्मकरोतेर्लुङ्मन्त्रेघसेतिल्लेर्लुङ्क। हेविश्वदेवाःसर्वदेवाःवि
श्वस्यसर्वस्यजगतोयूर्यहिक्षयथईश्वराभवथ। अतःकारणात्अस्मदीयोरिपुःशत्रुस्तन्वरीरस्वयमेवमारीरिषीह
स्यात्। यथेवंभवतितथाकुरुतेतिभावः॥॥अथाष्टमी॥॥नमइदुर्गंनमआविवासेनमोदाधारपृथिवीमुतद्यौः। नमोदे
वेभ्योनमइंशर्षाकृतंविदेनोनमसाविवासो॥॥आस्तांतावत्देवानांमाहात्म्यंतदीयोनमस्कारोपिइत्तमहाभागइतिबु
वाणाःकैमुतिकन्यायेनदेवान्स्तोति। नमइत्तनमस्कारएवउग्रंउद्गर्गबलंसर्वोत्कृष्टंतेनहिसर्वलभ्यतेअतो नमःनमस्कार
आविवासेपरिचरामि। नमःनमस्कारएवपृथिवीउतद्यौःलोकंचधारयतिद्यावापृथिव्योप्राप्तिभिःनमस्क्रियमाणेसत्योतदुपमा

अहिर्बुध्नो नोस्माकंस्तोत्रंशृणोतुअजःअजो जननरहितः एकअसहायएवपद्यतेगच्छतीत्येकपातएकंपदंदाभ्यामाहू
यमानःपूर्वैःऋषिभिश्चस्तोत्रैःस्तुताःमंत्राःमंत्रणीयागुप्तभाषितव्याःमंत्रप्रतिपाद्यावाकविशस्ताःकविभिर्मन्त्राविभिःऋ
षिभिःशस्त्रैःशंसिताःईदृशाविश्वदेवाःअवंतुअस्मान्क्षंतु॥॥अथयंचदशी॥॥एवानपातोममतस्यधीभिर्भरद्वा
जाअभ्यर्च्यकैः॥आहुतासोवसवोधृष्टाविश्वेस्तुतासोभूतायजत्रा॥॥एवएवयोहंदेवान्स्तुतवान्तस्यममऋजिभ्वनो
नपातःनपात्राःभरद्वाजगोत्रकाःसुहोत्रादयःधीभिस्तोत्रैःअर्कैरर्चनसाधनेरभ्यर्च्यन्तिअभिष्टुवंति। हेयजत्रायहव्यादेवा
हुतासःपुरोडाशादिभिर्हविर्भिर्हुतास्तर्पिताःवसवोनिवासयितारःअधृष्टाःकैरप्यहिसिताःएवभूताविश्वेसर्वयूयंश्रादेव
पत्यश्चसुतास्तुताःसंतःसुहोत्रादिभिःस्तुताभवत॥॥इतिचतुर्थस्याष्टमेदशमोवर्गः॥॥उदुत्यमितिषोडशार्चिहिती
यंसूक्तंअजिभ्वनआर्षवैश्वदेवयोदशाद्यस्तिस्वउस्तिक्वोडशयनुष्टुप्। शिष्टास्त्रिष्टुभः। तथावानुकांतः। उदुत्यंषोडशपु
ष्टिगनुष्टुबंतमितिगतःसूक्तविनियोगः॥॥तत्रप्रथमा॥॥उदुत्यंस्वर्गमहिमित्रयोरांःएतिप्रियंवरुणयोरदक्ष्यं॥ऋत
स्यशुविदशतमनीकंरुक्मानदिवउदिनयध्वे॥॥त्यततत्प्रसिद्धंचक्षुःप्रकाशकंमहिमहद्विस्तृतमित्रयोर्वरुणमित्रयोः
प्रियमित्रयोःप्रियमित्रशश्वोरुणशश्वोरुणमित्रयोर्वरुणयोरितिप्रियमलब्धं

पशोस्त्वेवयाज्यासूत्रितं च । दिक्षु देवाः । मृदुते मंहवो नराः । रज्ज्वा महिनो अहिमाया इति ॥ सेषासूक्ते त्रयोदशी ॥ ॥ विश्वे देवाः शृणुते
मंहवो मये अंतरिक्षे य उपधा विष्ठा । ये अग्निजिह्वाः । न वायुजना आसद्यास्मि च हि पिमादयध्वं ॥ ॥ हे विश्वे देवा मम मदीयं हवमाह
न शृणुत ये यूयमंतरिक्ष लोके वर्तमाना भवथ ये च उपत्समी पस्ते लोके भू लोके भवथा ये च दिवि क लोके स्तुये अग्निजिह्वाः अग्नि
जिह्वा स्त्वानीयो येषी यहा अग्ने जिह्वा तया पोष्यमानत्वात् जिह्वेत्युच्यते न तवा अपि वा ये यजत्राः यजनीयाः ते सर्व यूये आ आ स्ती
र्वा वि हि पि आ सा धो प वि नृ प मा दय ध्वं सो मे नात्मानं तर्पयथ ॥ ॥ अथ चतुर्दशी ॥ ॥ विश्वे देवा मम शृणुते यज्ञिया उभरोदसी अ
पां नृपा च मन्म ॥ मा वो व ची सि परि च क्षा णि वो च सु म्ने षि को अंत माम देम ॥ ॥ ये यज्ञिया यज्ञा हा विश्वे देवा मम मदीयं मन्म मननी
यं स्तोत्रं शृणुते ॥ चित्ते व धारयंतु । तथा उभरोदसी द्या वा पृथिव्यो अपां नृपा तं मध्यम स्त्वानो ग्निश्च अस्मदीयं स्तोत्रं शृणुते ॥ अथ प्र
त्यक्ष कृतः हे देवाः वो युष्माभ्यं परि च क्षा णि वर्जनीयानि व चो सि स्तोत्राणि मा वो च मा ब्रवाम । अपि तु समीचीनानि अतो वा युष्माकमं
तमा अंतिक तमाः संतो वर्यं सुम्नेषु युष्माभिर्दत्तेषु सुरेषु वर्तमाना म देम मो देम ॥ ॥ आग्रयणो वैश्वदेवस्य ये के च कुतेति याज्या ।
सूत्रितं च । विश्वे देवा स आगत ये के च रज्ज्वा महिनो अहिमाया इति वैश्वदेवपुरोडाशस्यैव याज्यासूत्रमुदाहृतं ॥ सेषासूक्ते पंच
दशी ॥ ॥ ये के च रज्ज्वा महिनो अहिमाया दिवो जज्ञिरे अपां स धस्ते ॥ ते अस्मभ्यमिषये विश्वमायुः सपत्न्या वरि व स्यंतु देवाः ॥

तः यः पुरुषो नोस्मान् मन्यते अतीत्य स्वाधिक्यं मन्यते । अस्मभोपि स्वयमधिक इति बुध्यते । अस्माभिः कियमाणं ब्रह्म स्तोत्रं च यो नि
निस्तान् निदितुमिच्छेत् तस्मै पुरुषाय तर्पिते जांसि वृजिनानि संतु भवंतु ब्रह्म द्विषंतं शत्रुं द्यौरादित्यश्च अभिशोचतु अभितपतु द
हंतु ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ किमंगत्वा ब्रह्मणः सोमगोपां किमंगत्वा दूरमिशक्तिपां नः ॥ किमंगनः पश्यसि निद्यमाना ब्रह्म द्विषंतं
पुषि हेति मस्य ॥ ॥ किमंगेति प्रसिद्धिद्योतको निपातो हे सोमत्वात्वांस्त्वलु ब्रह्मणो मंत्रस्य कर्मणो वा ब्रह्म जातेर्वा गोपां गोपापितार
मा दुःश कथयंति पुरा विदः तथा नोस्माकमभि शक्तिपां अभिशंसकेभ्यः पालयितारं त्वामेव खल्वाहुः । यदा अंगेत्यभिमुखीकरणे
अंग हे सोम किं कारणं त्वां ब्रह्मणो गोपाना दुःश किं कारणं त्वां अस्माकमभि शक्तिपामा दुःश निद्यमाना नृपरेर्दृष्टमापानोस्मा
नृ हे सोम किं कारणं पश्यसि त्वामेव सर्वं ब्रह्मणो रक्षकं शत्रुभ्यः पालकं च कथयंति अतोस्मा सुपरेर्निद्यमाने वृदासी न्यंतवानुवि
तं अतो ब्रह्म द्विषो ब्रह्मणो द्वेष्टे तस्मै तपुषि तापकं हेति मायुधं अस्य क्षिप प्रेरय ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ अवंतु मा मुषसा जायमाना अ
वंतु मा सिंधवः पिचमाना ॥ अवंतु मा पर्वता सोधुवा सोवंतु मा पितरो देव दूतो ॥ ॥ जायमानाः प्रादुर्भवंतु य उषसः मामवंतु रक्षंतु
तथा पिचमानाः वर्धमानाः सिंधवः स्यंदनशीलान् दद्याद्दामा मवंतु तथा धुवा सो निश्चलाः पर्वता सः पर्वताश्च मामवंतु तथा दे
व दूतो देवानां दूतिरो दानं मा सिद्धिं देव दूतिर्यागः । तच्च निद्यमानाः पितरः पितृ देवताश्च मामवंतु ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ विश्व

च० वे० भा०

२२७

शर्वचतुर्थसूक्तं भरद्वाजस्यार्चनं ॥ १ ॥ पृषन्नि सनुहु ॥ २ ॥ शिष्टागाय ॥ ३ ॥ तथा चानुक्रांतं वयदशपोस्तं जायवैव्यां पृषन्नु
 ह्विति ॥ अथार्थमिष्टप्रवसद्विरेतज्जप्यां स्मृतितं च ॥ वयमुक्तापथस्य तदस्य र्यचर्यो वरिष्यन्निति जपेदिति शेषः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥
 ॥ वयमुक्तापथस्य ते रथन्नवाजसातये ॥ धिये पृषन्नु अयुज्महि ॥ ॥ हे पथस्य ते मार्गस्थपालयितः ॥ पृषन्नु धिये कर्मार्थं वाजसा
 तये अन्नस्य चलाभाय वयं रथं नयुधेरथमिव तांसां अयुज्महि अस्मदभिमुखं कर्म ॥ उदति पूरकः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ अ
 भिनो नर्यं वसुवीरं प्रयतदक्षिणं ॥ वामं गृहपतिं नय ॥ ॥ हे पृषन्नु अर्यं नृभ्यो हितं वसुधनं अभिप्राप्तुं वीरं दारिद्र्यविशेषा
 दारयितारं गमयितारं प्रयतदक्षिणं पूर्वमन्यभ्यो दत्तधनं यदा प्रयतं शुधदक्षिणं धनं यस्य तादृशं वामं वननीयं एव गृहपतिं गृहस्व
 नोस्माभ्य प्रापय ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ अदिस्मंतं विदा घृणे पृषदानाय चोदय ॥ पणे श्रिद्धिदामनः ॥ ॥ हे आघृणे आगत
 दीप्ते पृषन्नु अदिस्मंतं चित् अदातु मिहंतमपि पुरुषं दानाय अस्मदानार्थं प्रेरय चोदय पणे श्रितवणिजोपिकार्थं विकस्य
 लुब्धस्यापि मनो हृदयं विमृदत दानार्थं मृदुकुरु ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ विपथो वाजसातये विनुहि विमृधोजहि ॥ साधंतामु
 ग्रनो धियः ॥ ॥ हे उग्र उहृण्वलं पृषन्नु पथो मार्गान् वाजसातये नलाभाय विचुनुहि शोधितान् कुरु ॥ येष पथि भिर्गता धनं
 लभे महितादृशान् पथः पृथक् कुर्वित्यर्थः ॥ मृधो बाधकान् तस्करादींश्च विजहि बंधस्व ॥ तथानोस्माकं धियः कर्मणि अन्नो

राम

२२७

भाष्यं क्रियमाणानि साधंतां सिध्यंतु सफलानि भवंतु ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ परितं धिपणीनामारया हृदयाकवे ॥ अथे मस्मभ्यं
 रंधय ॥ ॥ हे कवे प्राज्ञ पृषन्नु पणीनां वणिजां लुब्धानां हृदया हृदयानि कठिनानि आरयस्मृश्मलोहाग्रोदंडप्रतोदद्वयारति
 चारव्यायते तया परितं धिपरिच्छिंघात हृत्तं काठिल्यमनयेत्यर्थः ॥ अथानंतरं दमान्यणी नू अस्मभ्यं रंधय वशीकुरु ॥ ॥ इति
 चतुर्थस्याष्टमसप्तदशोवर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ विपृषन्तारया तुद पणेरिक्क हृदि प्रियं ॥ अथे मस्मभ्यं रंधय ॥ ॥ हे पृषन्नु आ
 रया प्रतोदेन पणोर्वणिजो हृदयं विदुद विविध्यत तस्य पणोर्हृदि हृदये प्रियमस्मभ्यमनुकूलं धनमिच्छ ॥ दातव्यमितीकं जनया
 अथ अनंतरं मस्मभ्यं दमा चंधय वशीकुरु ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ आरिख किकिरा कृणु पणीनां हृदयाकवे ॥ अथे मस्मभ्यं
 रंधय ॥ ॥ हे कवे प्राज्ञ पृषन्नु पणीनां वणिजां हृदयानि आरिख आलिख आलिख च किकिरा कीर्णानि निश्चितानि कृणुकुरु ॥
 मृदुनिकुर्वित्यर्थः ॥ अन्यद्वर्त ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ यां पृषन्नु अस्मदानीं मार्गं बिभर्षा घृणे ॥ तया समस्य हृदयमारिख किकिरा
 कृणु ॥ ॥ हे आघृणे आगत दीप्ते पृषन्नु अस्मदानीं अस्मदानीं प्रेरयित्रीयमार्गं बिभर्षि धारय सितया समस्य सर्वस्य लु
 ष्यजनस्य हृदयं आरिख आलिख किकिरा कीर्णानि निश्चितानि कुरु ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ याते अद्वा गोओपशा घृणे पशु
 साधनी ॥ तस्यास्ते सुन्नमी महे ॥ ॥ हे आघृणे आगत दीप्ते पृषन्नु त्वदीयाया अद्वा आरागो ॥ ० पशा उपशोरत इत्योपशा ॥ गावो

च० भा०
२१६

॥ अस्मत्तोत्राणि प्रवृत्तं इति ॥ १ ॥ अस्मत् प्रेरकं अनहं वेदं ॥ अविनष्टं धनं ईशानं सर्वस्येश्वरं एवं विधं पूषणं देवं वर्यं रायो धनानि ई
महे या चामहे ॥ ॥ चानुमस्ये धुवेष्वदेवे पर्वणि पोस्तस्य इति ॥ १ ॥ पूषन्तव व्रत इत्येषानुवाक्या ॥ सूत्रितं च । वाममद्य सवितर्वामिमुश्च
पूषन्तव व्रते वयमिति संपासकं नवमी ॥ ॥ पूषन्तव व्रते वयं न रिष्येम कदाचन ॥ स्तोतारस्त इह स्मसि ॥ ॥ हे पूषन् पोषक ते स्वदीयेषु
ते कर्माणि वर्तमाना वयं कदाचिदपि न रिष्येमाहिं सितमभवेम । तादृशाश्च वयं इहास्मिन् कर्मणि ते तव स्तोतारः स्मसि स्मः भवामः ॥
॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ परिपूषापरस्ता धस्तं दधातु दक्षिणी ॥ पुनर्नो न ह्यमाजतु ॥ ॥ पूषापोषको देवः परस्तात्परस्मिं देशे संचाराद्
न्यस्मिन् चोरव्याघ्रादिरुषिते देशे गच्छतो गोधनस्य स्वकीयं दक्षिणी हस्तं परिदधातु । परिधानं निवारकं करोतु । नोऽस्मभ्यं नृहं च गो
धनमाजतु आगच्छतु । आगमयतु ॥ ॥ इति चतुर्थ्याहमे विंशो वर्गः ॥ ॥ एहि वामिति षष्ठं षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यावर्णगायत्री
सं । अनुक्रम्यते च । एहि वां षलिति ॥ ॥ गतो विनियोगः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ एहि वां विमुचो न पादा घृणे सं सचावहे ॥ रथी कृतस्य
नो भव ॥ ॥ हे विमुचो न पादा विमुचो न पादा घृणे सं सचावहे ॥ रथी कृतस्य
तदीये पूषन् वां वारिगच्छति स्तुतिमिः प्राप्नोतीति वा स्तोता वा गतिगंधनयोरित्यस्मादातो मनिज्जिति विचू । वां गंतारं स्तोतारं मां एहि वा
गच्छतु । आवां च सं सचावहे समयंगच्छामहे । यद्वा आवामित्यस्याघाश्वरलेपवामिति भवति आवां सचावहे इति संबंधः यादसंगच्छा

राम
२१६

वहे तादृशं नोऽस्माकं कृतस्य यज्ञस्य रथीरं हितानेता भवा तथा सतितत्रत्यं हविस्तयापिलभ्यत इत्यर्थः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ रथीत
मंकपदिनमीशानं राधसोमहः ॥ रायः सखायमीमहे ॥ ॥ रथीतमं अतिशयेन रथिनं यद्वा अतिशयेन रं हितारं नेतारं कपदिनं कप
दं श्रूजतदंतं । राधोऽयनेनेति राधो धनं महो मह तो राधसो धनस्य ईशानं स्वामिनं सखायं अस्माकं मित्रं एवं विधं पूषणं रायो ध
नानि ईमहे या चामहे ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ रायो धारा स्या घृणे वसो राशिः शोभ ॥ धीवतो धीवतः सखा ॥ ॥ हे आघृणे आगतदी
पे पूषन् रायो धनस्य धारा सि प्रवाहो भव सि स्तोतृभ्यो बद्धं नैरं तर्पणं प्रयच्छ सीत्यर्थः ॥ ॥ अजाश्व अजाः छागा एव अश्वाः अश्व
कायापि आयस्य तादृशं पूषन् वसो वसुनो धनस्य राशिः संघश्च भव सि धनसंघश्च त्वय्येव निवसतीत्यर्थः ॥ ॥ धीवतो धीवतः सर्व
स्य स्तोत्रवतः पुरुषस्य सखा मित्रमूतश्च भवति ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ पूषणं च १ जाश्वमुपस्तोषामवाजिनं ॥ स्वसुर्याजार उच्यते ॥ ॥
जारः उपपतिरित्युच्यते पूषणमित्युच्यते ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ मातुर्दिधि पुमब्रवं स्वसुजरिः शृणोतु नः ॥ श्रोते इत्यस्य सखाममा ॥ ॥
मातुर्निर्माया राजेः दिधिषु उपपति पूषणं अब्रवं स्तोमि ॥ स्वसुरुषसो जारश्च पूषानोऽस्माकं स्तोत्राणि शृणोतु । इदं स्य श्रोता सहजातः
पूषाममस्तोतुः सखामित्रं ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ आजास्य पूषणं रथे निशेभास्ते जनश्चियं ॥ देवं वहंतु विभ्रतः ॥ ॥ आजास्य

जाः छागाः निभृंगाः निभृग्यसंबध्यदत्तारः ते पूषो वाहतायाः प्रसिद्धाः जनंस्तोतु संघं श्रयति गच्छतीति जनश्रीः तं पूषणं देवं रथे
 विभ्रतो धारयतः । आवहंतु आनयंतु ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे एकविंशो वर्गः ॥ ॥ य एनमिति बलं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्चनं
 सं अं स्यानुष्टुप् । आदोपचमायश्च तथा चानुकांतं । य एनमं स्यानुष्टुपिति गतो विनियोगः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ य एनमादिदेशाति
 करं भादिति पूषणं ॥ न तेन देव आदिशे ॥ ॥ यस्तोता एनं पूषणं पोषकं करं भातकरं भृष्टमिच्छाणां यवसक्तं नां अत्र अग्नि आदि
 देशाति आदिशति अभिष्टोति । पुनः पुरुषेण अन्योपि देवः न आदिशे आदेष्टव्यस्तोतव्यो न भवति । पूषण एव सर्वस्याभिमतस्य ध
 नस्य लाभात् देवतांतरं न स्तोतीत्यर्थः ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ उत घास रथी तमः सरव्या सत्यतिर्युजा ॥ इंदो वृत्राणि जिघ्रते ॥ ॥ अ
 पि च सः यः शत्रूणां हं त्वेन प्रसिद्धः तादृशः रथी तमः अतिशयेन रथी महारथः सत्यतिः सतां पालयिता एवं गुणा इंदुः सरव्या
 मित्रभूतेन पूषा युजा सहायभूतेन युक्तः सन्नृचापि शत्रून् जिघ्रते हंति इंदुः स्यापि अयमेव सहायकारीत्यर्थः ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥
 उता दः पुरुषेण विसूरश्च के हिरण्ययः ॥ न्ये रयद्वथी तमः ॥ ॥ उतापि च सूरः प्रेरकः रथी तमः अतिशयेन रथी नेतृ तमो वा पूषाप
 रुषे पुरुषमिति पर्ववति भास्वति वा गच्छतीति गौरादित्यः तस्मिन् हिरण्ययं स्वर्गनिमित्तं अदः रथस्य च के न्ये रयतः नितरो प्रेरयति स्म ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ यदद्यत्ता पुरुष्टु तव्रवामदस्मिन् तुमः ॥ तस्मै नो मन्मसा धय ॥ ॥ हे पुरुष्टु तव द्रुभिर्जमाने स्तुतदस्मिन् दशनीय

राम

२२०

कस्य देवस्य चक्रमायुधं न रिष्यति न विनश्यति । अस्य चक्रस्य कोशश्च नावपद्यते न हीयते अस्य पविर्धारि च नो नेव व्यथते कुंठी भ
 वति । तेन चक्रेण चोराहंता अस्मदीयं धनं प्रकाशयेति भावः ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ यो अस्मे हविषा विधंनं तं पूषापि मृष्यते ॥ प्र
 थमो विंदते वसु ॥ ॥ यो यजमानः अस्मे पूषे हविषा चरुपुरोडाशादिना अविधत्परिचरति तं यजमानं पूषानापि मृष्यते । अपि मृ
 द्दृषदर्थः । इषदपि न हिनस्ति स च प्रथमो मुख्यः सन्नृचसु धनं विंदते लभते ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ पूषा गा अन्वेतु नः पूषारसं सर्व
 तः ॥ पूषा वाजं सनोतु नः ॥ ॥ पूषा पोषको देवो नो अस्मदीया गाः अन्वेतु रक्षणार्थं मनुगच्छतु । स च पूषा अर्बतोऽद्यान् रक्षतु चोरेभ्यः ।
 तथा वाजमन्त्रं च नो अस्मभ्यं पूषा सनोतु प्रयच्छतु ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे एकोनविंशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ पूषन्नु प्रगा इहिय
 जमानस्य सुचतः ॥ अस्माकं सुवता मुत ॥ ॥ हे पूषन् सुचतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य गाः पशून् अनुप्रे हिरक्षणार्थं मनु
 गच्छ । उतापि च । सुवतां स हिषयंस्तोत्रं कुर्वतामस्माकं अनुगच्छ ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ माकिर्ने शन्माकां रिषन्माकां संशारिके वदे ॥
 अथारिहाभिरागहि ॥ ॥ हे पूषन् अस्मदीयं गोधनं माकिर्ने शतमानश्यतु । माकिर्माकीमित्येतो प्रतिबंधमात्रे वर्तते । माकां रिषत
 माया प्रादिभिर्हि स्थिता माकां माचके वदे कूपे पिसंशो । रि संकीर्णभूतं क्रापियाते नापि हिंसितं मा भवतु । अथ य एवं सति अरिहाभि
 ररुहं सिताभिर्गोभिः सह आगच्छेत् । सायं काले आगच्छ ॥ ॥ अथ अष्टमी ॥ ॥ श्रु एवं तं पूषणं वयमियमिदं वेद सं ॥ इदं न राय इमहे ॥ ॥

पूषाकरं भंष्टु तसिक्तं सत्कात्मकं हविर्भक्षयितुमिच्छति ॥ अथ तृतीया ॥ अजा अन्यस्य वक्त्रो हरी अन्यस्य संभृता ॥ ता
भ्यां वृत्राणि जिघ्रते ॥ अनयो रिडा पूषोः अन्यस्य रकस्य पूषः अजाः वक्त्रो वाहको अम्बाः अन्यस्या परस्य इत्य
संभृता संभृतौ सम्यक् पूषो हरी रतसे जावश्वो वाहको स वे इस्ताभ्यां वृत्राणि शत्रून् जिघ्रते हंति ॥ अथ चतुर्थी ॥ यदि
द्रो अनयदितो महीरपो वृषंतमः ॥ तत्र पूषा भवत्स चा ॥ यद्यदं द्रो वृषंतमः अतिशयेन वर्धिता इदं परिता गंत्री महीर्महती र
पः वृष्ट्युदकानि अनयत् इमं लोकं प्रापयति ॥ तत्र तदा नी पूषा पोषको देवः स चा भवत् अस्ये इत्य सहायो भवति ॥ अथ प
चमी ॥ तां पूषः सुमतिं वयं वृक्षस्य प्रवया मिव ॥ इदं चार भा महे ॥ पूषः पोषकस्य देवस्य च तां प्रसिद्धां सुमतिं कन्यां
मतिं अनुग्रहं बुधिं वृक्षस्य महीरुहस्य प्रवयां प्रकृष्टां दृढां शाखा मिव वयं आरभा महे ॥ अवलंबामहे आश्रयामहे सूर्यः ॥
॥ अथ षष्ठी ॥ उत्पूषणं युवामहे भी र्शं रिद सारथिः ॥ मद्या इदं स्वस्तये ॥ पूषणं पोषकं देवमिदं च मह्यं च मह्यं स्वस्तये
रथार्यं उद्युवामहे उद्योजयामः ॥ उद्योजनमाकर्षणं ॥ तत्र दृष्टं तः सारथिः सूतः अमीशः निव अमीशः नृश्रीन् अश्ववधनार्था
कर्षति ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे त्रयोविंशो वर्गः ॥ शुक्रं त इति चतुर्त्वं न वमं सूक्तं भरद्वाजस्यापि पौष्ठी ॥ द्वितीया जगती शिष्टा
स्त्रिंशः तथा चानुक्रोताः शुक्रं चतुर्कं द्वितीया जगतीति वैश्वदेव पर्वणि पोषस्य हविषः शुक्रं ते इति याज्याः सूत्रितं च शुक्रं ते अ

यद्यजतं ते अन्यस्य पथे पथामजनिष्ट पूषा इति सोमाभिष्टवेथेषा ॥ सूत्रितं च शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यदपश्यंगोपामनिपद्य
मानमिति ॥ सेवा प्रथमा ॥ शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यद्विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि ॥ विश्वाहि माया अवसि स्वधा वो भद्रा ते पू
षन्निहरातिरक्तः ॥ हे पूषन् ते तव शुक्रं शुक्रवर्णं अन्यदेकमहर्भवति वासरात्मकं तथा ते तव संबन्धियजतं यजिरत्र संगति
करणे वर्तते यजनीयं प्रकाशनं संगमनीयं स्वहः कृष्णवर्णं अन्यदेकमहर्भवति ॥ रात्र्याख्यमिच्छं विषुरूपे शुक्रं कृष्णतया नाना रू
पे अहनी तव महिम्ना निष्पद्येते यद्वा हे पूषन् त्वदीयमन्यदेकं रूपं यजतं केवलं यजनीयं न प्राक् शोरा वेरुत्यादकं अतएव विषुरूपे वि
षमरूपे अहनी अहश्च रात्रिश्च भवतः ॥ अहोरात्रयोर्निर्मिमाणो सूर्य एव कर्ता कथमस्य प्रसक्तिरित्याह ॥ द्यौरिवासि यथा द्यौ
रादित्यः प्रकाशयति तथा त्वं प्रकाशसि कुत इत्यत आह ॥ हे स्वधा वो नृवन् पूषन् विश्वाः सर्वमायाः प्रज्ञाः हियस्मात् कारणा
त् अवसिरक्षसि ॥ अतः कारणात् सूर्य इव भासीत्यर्थः ॥ तादृशस्य तव भद्रा रातिर्दानं इहा स्मात् शुक्रं भवतु यास्क ताह ॥ शु
क्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्प्रयजियं ते अन्यदिति वा विषमरूपे अह ॥ नाकर्म द्यौरिव चासि सर्वाणि च प्रज्ञानान्यवस्यन्तवन्ति
ति ॥ अथ द्वितीया ॥ अजा श्वः पशुपावा जपस्साधियं जिन्वो भुवने विश्वे अर्पितः ॥ अङ्गो पूषा शिथिरा मुदरी रजतं चक्षु
णो भुवना देव इत्येत ॥ अजा श्वः वक्त्रो वाहनः पशुपावाः पशूनां पालयिता वा जपस्साधियः वाजा अन्तानि पश्यन्तः हे यस्य तादृशो धि

ये जिन्वः धियस्तोतारः कर्मोतिवाः ॥ १ ॥ येनाः विवेकः ॥ २ ॥ भुवने कोके अर्पितः प्रजापतिना पोषकत्वेन स्थापितः अतएव
 भूतः यः पूषा पोषको देवः अहं आरंस्व ॥ ३ ॥ गतां विशिष्टां शिथिलां सती उदरी वृजत उदरी वृजत उदरी वृजत भुवनं भुवनं नि
 सर्वान् लोकान् भूतजातानि सर्वं क्षालः संपेयं नू सूर्यात्मना प्रकाशाय नू रयते न भू सिगच्छति ॥ ४ ॥ यो ह्यस्य पशोर्वपा पुराडा शायो
 यस्ति पूषन् नित्यादिके देवो अनुवाक्ये स त्रितं च यास्ते पूषन्नावो अतः समुद्र इति द्वे पूषे मा आशा अनुवेद सर्वा इति तयोः प्रथ
 मा सूक्ते तृतीया ॥ ५ ॥ यास्ते पूषन्नावो अतः समुद्र इति हिरण्ययी रं तरिक्षे चरति ॥ ६ ॥ ताभिर्यासि द्रुत्यां सूर्यस्य कामेन कृतं श्रव इच्छमा
 नः ॥ ७ ॥ हे पूषन् ते त्वदीयाः हिरण्ययीः हिरण्यमप्यः हितरमणीयानावः समुद्रे उदधावन्त मध्ये अतः तरिक्षे न भूसि सं चरति ता
 भिनोभिः सूर्यस्य द्रुत्यां यासि गच्छसि ॥ ८ ॥ दा वि देवैः सार्धं सूर्ये असुरवधार्यं प्रस्थिते सजितस्य भार्या स्वभर्तृ रिसे जा
 तोत्सुका बभूवुः तां प्रति सूर्यः पूषणं प्राहोषीत् तेन चात्र पूषा स्तूयते ॥ ९ ॥ अपि च त्वं श्रवो हविर्लक्षणम न इच्छमानः इच्छन् कामेन
 पश्चादिविषये सास्तुभिः कृतः वृत्री कृतोसि ॥ १० ॥ अथ चतुर्थी ॥ ११ ॥ पूषा सुबोधुर्दिव आ पृथिव्या इलस्पतिर्मघवादस्मवर्चा ॥ १२ ॥ यं
 देवासो अददुः सूर्यायै कामेन कृतं तव स्वं च ॥ १३ ॥ पूषा पोषको देवः दिवः एकलोकस्य पृथिव्याश्च बंधुः शोभन बंधुर्भवति तथा इल
 स्पतिः इत्याया अन्नस्य पतिः मघवामघमिति धननाम तद्दानं यद्दामं हतं दानि कर्मणो भावसाधनो मघशब्दः दानवानूदस्मवर्चा

मंतुमः ज्ञानवन् पूषन् अघे दानो यदुद्दिश्य ब्रह्मामस्तु ब्रह्मामनोस्माकं मन्मननीयं तद्धनं साधयत्सादय ॥ १४ ॥ अथ पंचमी ॥ १५ ॥ इमे
 च नो गवेषणं सातयेसीषधोगण ॥ आरात् पूषन् न सिश्रुतः ॥ १६ ॥ हे पूषन् नोस्माकं सातये लाभाय इमे च गणं मनुष्यसंघं गवेषणं गवा
 मेधपितारं सीषधः साधय हे पूषन् आरात् इदं देवो पितुं श्रुतो विश्रुतः प्रख्यातो भवसि ॥ १७ ॥ अथ षष्ठी ॥ १८ ॥ आते स्वस्ति मीमहा
 रे अघा मुपावसु ॥ १९ ॥ अधा च सर्वतातये श्वश्च सर्वतातये ॥ २० ॥ हे पूषन् ते त्वदीयां स्वस्तिं कन्याणीं रक्षां आरे अघां आरे इरे अघं
 पापं यस्याः तादृशीं उपावसुं उपगतधनं इदं देवीं स्वस्तिं अघं च अस्मिंश्च काले सर्वतातये सर्वे र्क्षिणि स्तायत इति सर्वतातिर्यजः
 तदर्थं यद्वा सर्वेषां भोगानां विस्ताराय यश्च परस्मिन् पिदिने सर्वतातये सर्वदा यज्ञार्थं आर्द्रमहे अभियाचामहे ॥ २१ ॥ इति चतुर्थ
 स्याष्टमे द्वाविंशो वर्गः ॥ २२ ॥ इदं नु पूषणेति षष्ठं मघमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धगायत्रमैन्द्रापोस्मै अनुक्रांतं च इदं चैदं चोता ग
 तो विनियोगः ॥ २३ ॥ तत्र प्रथमा ॥ २४ ॥ इदं नु पूषणा वयं सख्याय स्वस्तये ॥ २५ ॥ इवेम वाजसातये ॥ २६ ॥ इतरेतरयोगात् इदं पूषन् शायो
 भयत्रे दिव चने ॥ इदं पूषणो देवो अघं च वयं स्वस्तये सख्याय शोभनाय सखित्वाय वाजसातये वाजस्यान्नस्य बलस्य वा सातये
 संभजनाय च इवेम आकयामः स्तवामः ॥ २७ ॥ अथ द्वितीया ॥ २८ ॥ सोममन्य उपासद सातवे चम्वाः सुतं ॥ २९ ॥ करं भमन्य इच्छति ॥ ३० ॥ चम्वाः
 अधिषवणफलकयोः सुतं ॥ ३१ ॥ उतं सोमं अन्यः ॥ ३२ ॥ अतः कतर इदं पातवे पातुमुपासत उपसीदति उपगच्छति अन्य एकतरः

वर्षा युवयोर्जनिता अतो युवयुवांश्चातरांश्चातरोऽस्त्वः अपि च मायमलोसहोत्पन्नोऽहं हमातरा इह वेह च सर्ववृत्ताय योता
 दृशोऽस्त्वः अदिनिर्धनयोर्माता सेवविस्तीर्णा भूमिर्निर्दिष्टा हमातराविति श्रूयते ॥ ॥ अथ तृतीया ॥ ॥ ओकि वांससुते स चो अश्वा
 सप्ती इवा दने ॥ इन्द्रो न्वः श्री अवसेह वज्रिणा वयं देवा हवामहे ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी सुते अभिषुते सोमे युवांससा सह ओकि वांसो सम
 वेतो भवतं च समवाय इत्येतस्ये तद्रूपं । तत्र दृष्टं तश आदने भक्षणीयघासे सप्ती इव सर्पणशीलं अश्व इव तु अधवयंता दृशो
 इन्द्राग्नी इहास्मि न्यसे अवसारक्षणेने हे तु नाहवामहे इतरेतरयोगात् इन्द्राग्नी मिश्रद्वौ च द्विवचनौ । कीदृशा विंदाग्नी वज्रिणो
 वज्रिणो आयुधोपेतौ देवा दानादिगुणयुक्तौ ॥ ॥ अथ चतुर्थी ॥ ॥ य इन्द्राग्नी सुते पुर्वास्तव ते धृता वृधा ॥ जोष वाकं वदतः पञ्च होषि
 णान देवा भसथ श्रन ॥ ॥ हे कृता वृधा कृतस्य सत्यस्य यज्ञस्य वावर्धयितार विंदाग्नी सुते धमि सुते पुसो मे धुय कोता वांस्त वनकु
 स्तितं स्तयात् तेषु सोमेषु मध्ये जोष वाकं वदतः जोषयितव्यं प्रातिहेतुत्वेन कर्तव्यं स्वयमप्रीतिकरं जोषस्तादृशं वाक्यं वदतस्तस्य
 स्तोतुः सोमहे पञ्च होषिणा पञ्चः प्राजितः प्रसिधः होषो घोषस्तोत्रं ययोस्तादृशो हे देवो युवांस भसथ न भक्षयथ च न इ
 ति पाद पूरणार्थः ॥ अत्र निरुक्तं जोष इत्यविज्ञातनामधेयं जोषयितव्यं भवति य इन्द्राग्नी सुते धित्यादि ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ इन्द्रा
 ग्नी को अस्थवां देवो मर्त्यश्चिकेतति ॥ विष्टो अश्वा न्युयुजान इत्यत एकः समान आरथः ॥ ॥ हे देवो द्योतमाना विंदाग्नी वां युवयोः अ

त्ये इत्येदं कर्म को मर्त्यो मनुष्यश्चिकेतति जानीयात् । न कोपीत्यर्थः । किं तत्कर्म विष्टो च विष्टकृत् नाना अचंतः गच्छतोऽश्वा न् समाने उ
 भयार्थे एकस्मिन् येषु युवयोरेक इन्द्रः सूर्यात्मना वर्तमानः युयुजानः तादृशान् अश्वान् योजयन् आर्हयते सर्वजगदभिगच्छति यदा
 विष्टो विष्टो नाना रूपान् अश्वान् व्याप्तवान् समाने एकत्वरथे संवत्सरात्मके युयुजानो योजयन् युवयोरेकः सूर्यात्मा इन्द्रः आ
 र्हयते आगच्छति एतद्युवयोः कर्मको यथा वज्राग्नीयादित्यर्थः ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमं पंचविंशो वर्गः ॥ ॥ अथ षष्ठी ॥ ॥ इन्द्राग्नी अ
 णादियं पूर्वागात् स दतो भ्यश्च हिली शिरो जिह्वा वावदं चरत्रिंशत्पदान्यकमीत् ॥ ॥ इन्द्राग्नी अपात्पादरहिते यमुषाः पदतीभ्यः
 पादयुक्ताभ्यः सुप्ताभ्यः प्रजाभ्यः पूर्वा प्रथमभाविनी सती आगात् ॥ आगच्छति तथा प्राणिनां शिरो हिली प्रेरयित्री यद्वा शिरो हिला
 त्यक्त्वा स्वयमशिरस्का सती जिह्वा प्राणिस्तृयात् दीयेन वारिं दियेण वावदत् शब्दं कुर्वती चरत् एव चरंती उषाः त्रिंशत्पदानि व
 चनभूता त्रिंशत्पदानि न्यकमीत् एकेन दिवसेनाति कामति ॥ ॥ अथ सप्तमी ॥ ॥ इन्द्राग्नी आहितन्वते नरो धन्वा निवाक्षः ॥ मा
 ना अस्मिन् महाधने परावर्तं गविहिषु ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी एतच्च युवयोर्धन्वानि धनं पित्रा तच्च ते हि आतत ज्यानि कुर्वते हि । युवां वा
 स्मिन् महाधने जेतयेन महाधनोपेतसंग्रामे गविहिषु गवामन्वषलेषु नोऽस्मान्मा परावर्तं मा त्यजत ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ इन्द्राग्नी
 तपंति माघा अयो अरातयः ॥ अपहं वास्याहृतं युयुतं सूर्यादधि ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी अघाः आहं यः अर्यः मा भेद्यः अरातयः शत्रुस

नाः मातपतिमावाधते। ता अपाकृतं अपाकुरुत तथा देवां सिद्धेष्टं च शत्रुं न सूर्यादधि अधिः पंचम्यर्थानुवादकः सूर्यदर्शनात् यु
युतं पृथक् कुरुत वयथाते सूर्ये न पश्यति तथा कुरुतं मारयतमित्यर्थः ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ इन्द्राग्नी युवोरपि वसुदेव्यानि पार्थिवान् ॥
आनइह प्रयच्छतं रयिं विश्वायुपोषसं ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी युवोर्युवयोऽदिव्यानि दिवि भवानि पार्थिवानि पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि ह्यसंब
धीनि वस्ते नि अपि हिता नियुवयो रेव वर्तते अतः कारणात् इहास्मिन् यज्ञे नोस्मभ्यं रयिं धनं आ अभि प्रयच्छतं कीदृशं रयिं विश्वा
युपोषसं आयव इति मनुष्यनाम सर्वेषां मनुष्याणां पोषणार्थं विपुर्धार्या। यद्वा सर्वस्यायुषः पोषणार्थं चोदसावर्णलोपः ॥ ॥
॥ अथ दशमी ॥ ॥ इन्द्राग्नी उक्त्व वाहसा स्तोमेभिर्हवनं क्रता ॥ विश्वाभिर्गीर्भिर्गगतमस्य सोमस्य पीतये ॥ ॥ हे उक्त्व वाहसा उक्ते
स्तुतिभिर्वाहनीयो हे हवनं क्रता हवनस्याह्वानस्य श्रोतारो एवं भूतो हे इन्द्राग्नी स्तोमेभिः स्तोत्रैः सर्वाभिर्गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भि
श्च हेतुभूताभिरागच्छतं। किमर्थं मस्मदीयस्य सोमस्य पीतये पानार्थं ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमेष द्विंशो वर्गः ॥ ॥ अथ इत्रमिति पंच
दशमैकादशं सक्तं भरद्वाजस्यार्षमिन्द्राग्नी आदौ तिस्रस्त्रिंशु भः चतुर्थ्याद्या नवगायत्र्यः त्रयोदशी त्रिंशु प्र। चतुर्दशी बृहती
पंचदश्यनुष्टुप्। तथा चानुकांतं ॥ अथ यत्पंचोना गायत्रं तु त्रिंशु वादि त्रिंशु बृहत्यनुष्टुबंतमिति। गतः सूक्तविनियोगः। यरुण
प्रधासेषुरेन्द्राग्नस्य हविषः अथ हिस्येषायाज्या। सूत्रितं च। इन्द्राग्नी अवसागतं अथ इत्रमुतस नोति वाजमिति। सेषाप्रथमा ॥

वर्च इति रूपनाम दस्य दर्शनीयं वर्चो यस्य तादृशं यं पूषणं देवास्तः सर्वदेवाः सूर्याये सूर्यस्य पत्न्ये यद्वा सा विज्ये सूर्याख्याये अ
स्येवरुणादयो ददुः दत्तवतः पुत्रः पितराववृणीत पूषेति हि श्रूयते। कीदृशं पूषणं कामेन पश्चादिविषयेण कृतं स्तोत्रं भिर्वशीकृतं
तव संबलवतं प्रहृष्टं च सुष्टु गच्छतं एवं विधं पूषणं ददुः स पूषा सुबधुरित्यन्वयः ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे चतुर्विंशो वर्गः ॥
॥ प्रनुवो चेति दशमैकादशं सक्तं भरद्वाजस्यार्षमिन्द्राग्नी देवतार्कं सप्तम्याद्याश्च तस्मानुष्टुभः। शिष्टाष्टद्वहस्यः। तथा चानु
कांतं प्रनुदशो दशमं तु वाहंतं चतुरनुष्टुबंतमिति ॥ गतो विनियोगः ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ प्रनुवो चासुतेषु वां वीर्याः ३ यानि चक्रथुः
हता सोवां पितरो देवशत्रव इन्द्राग्नी जीवथो युवं ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी यानि वीर्या वीर्याणि वीरकर्मणि चक्रथुः कृतवन्तो युवांसुतेषु अ
भिषुतेषु सोमेषु अस्मद्यज्ञे वां युवयोऽतानि वीर्याणि नुक्षिप्रं प्रवो च प्रवो चं प्रव्रीमि। तदेव वीर्यं दर्शयति। हे इन्द्राग्नी देवशत्रवः
देवाः शत्रवः शतपितारो येषां तादृशा असुराः पितरः हिंसाकाशीयति हिंसाकर्मा। तस्येतद्वर्णं। इन्द्राग्नी असुराः वां युवाभ्यो ह
ता सोहताः आसन्नो युवांतु जीवथः जीवन्वन्तो भवथः। असुरेर्न बाधिता इति यावत् ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ बलिक्वामहिमावामि
न्द्राग्नी पनिष्ठ आ ॥ समानो वां जनिता भ्रातरा पुवं यमा विदेह मातरा ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी वां युवयोऽमहिमामहत्वं द्रष्टुं इच्छं अनेन प्रका
रणवत्सत्यं युष्मद्विषयं यज्जन्ममहत्वं शक्तिं याते तत्सर्वं धर्ममित्यर्थः। पनिष्ठः पनिष्ठः स्तुत्येतमश्च प्रजापतिः समानः एकर

सवतमुत्तमेभिः ॥ ॥ हे वृत्रहणा वृत्रस्यासुरस्य हंतारो हे इंदु हे अग्ने वृत्रहभिः वृत्रहनननिमित्ते शुभेर्बले नमोभिरस्मभ्यं दा-
 तव्ये रक्षेत्रे श्वसार्धं अर्वाकं अस्मदभिमुखं आयातमागच्छत हे इंदु हे अग्ने युवां अकवेभिः अकुक्षितैर्महद्भिरुत्तमेभिरुत्तमै-
 मेराधोभिर्धनेः सह अस्मे अस्मा सुभवतमाविर्भवतं ॥ ॥ चतुर्विंशके हनि प्रातः सवने अवाकशस्त्रे तादृक् इति पलहस्तोत्रिय-
 स्तुतः सूत्रितं च तादृक् वे ययो रिदमियं वामस्य मन्मन इत्येकादशेति ॥ ॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥ ॥ तादृक् वे ययो रिदं पदे वि-
 श्वं पुरा कृतं ॥ इंदुमी नमर्धतः ॥ ॥ तातो तादृशा विंदा ग्रीडुवे आहूये ययो रिदा ग्याः पुरा पूर्वस्मिन्काले कृतं विश्वं सर्वं पूर्वस्मि-
 शुकीर्तितं वीर्यं पश्ये पश्यते रे विभिक्षयते ताविंदा ग्रीडुव इत्यन्वयः ॥ तो चेंदा ग्री नमर्धतः स्तोतृ न हिंस्ते ॥ अतोस्मान्प्याइ-
 तोरक्षतामिति भावः ॥ मर्धति हिंसा कर्मा ॥ ॥ अथ पंचमी ॥ ॥ उग्रा विघनिना मृध इंदु ग्री हवामहे ॥ तानो मूलत ईदृशो ॥ ॥ उ-
 ग्रो नुहर्ल बलो अतएव मृधः शत्रून् विवनि नो विशेषेण हतवंतो इंदु ग्री हवामहे आहूयामहे तो चेंदा ग्री ईदृशो अस्मि संग्रामे नो-
 स्मा वृमूलत सुखयतां यद्वा मूलतिरुपद प्या कर्मा ॥ नोस्मा कं मूल उपदयं कुरुतं ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे सप्तविंशो वर्गः ॥ ॥ अथ
 षष्ठी ॥ ॥ हतो वृत्रा एषाया हे तो दासानि सत्यती ॥ हतो विश्वा अपेक्षिषः ॥ ताविंदा ग्री आर्यकमानुष्ठातृभिः कृताभि चोपइव
 जातानि हतः अपि च विश्वाः सर्वादिषः देहीः शत्रुभूताः प्रजाः अपहतः विनाशयतः ॥ अतोस्माकमप्येवमेव कुरुतामिति भा-

कः ॥ चतुर्विंशके हनि प्रातः सवने अवाकशस्त्रे तादृक् इंदु ग्री युवामिति पलहस्तोत्रियस्तुतः ॥ सूत्रितं च इंदु ग्री युवामिमे यज्ञस्य स्तु-
 त्विजेत्यवाकस्येति ॥ तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥ ॥ इंदु ग्री युवामिमे ३ भिक्षोमा अनृषत ॥ विवतंशं भुवासुतं ॥ ॥ हे इंदु ग्री यु-
 वां स्तोमाः स्तोतारः अभ्यनृषत ॥ अभिषुवंति ॥ हे शं भुवासुखस्य भावयितार विंदा ग्री सुतमभिषुतमस्मदीयं सोमं विवतं ॥ ॥
 ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ यावां संति पुरुस्पृहो नियुतो दाशुषे नरा ॥ इंदु ग्री ताभिरागतं ॥ ॥ हे नराने तारा विंदा ग्री वां युवयोः स्वभूताः
 पुरुस्पृहः पुरुभिर्बहुभिः स्पृहणीयाः दाशुषे हवां विदतवते यजमानार्थं उच्यताः ॥ या नियुताश्वाः संति हे इंदु ग्री ताभिर्नियु-
 द्भिरागतमागच्छतं ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥ ताभिरागतं नरोपेदं सवनं सुतं ॥ इंदु ग्री सोमपीतये ॥ ॥ हे नरोने तारा विंदा ग्री स्तुयत अ-
 भिषूयत इति सवनं सोमः इदं सवनं इमं सोमं सुतमभिषुतं उपप्रतियद्वा इदं प्रातः सवनं उप अस्मिन् सवने सुतमभिषुतं
 सोमं प्रतितामिर्नियुद्भिरागच्छतं किमर्थं सोमपीतये तस्य सोमस्य पानार्थं ॥ ॥ अथ दशमी ॥ ॥ तमी लिख्यो अर्चिषावना वि-
 श्वापरिष्वजत ॥ रुक्मा रुणो विजिह्या ॥ ॥ हे स्तोतारस्तमग्निमालिख्य रुहियोग्निः अर्चिषा ज्वाला रूपेणातेजसा विश्वासर्वाणि
 वनान्यरण्यानि परिष्वजत परिष्वजति ॥ परितो वे ह्ययति ॥ यश्च तानि वनानि जिह्या दग्ध्वा रुक्मानि करोति तमी लिख्येति संबधः ॥
 ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥ ॥ अथैकादशी ॥ ॥ य इक्ष आविवा सति सुममि इत्यमर्त्यः ॥ धुम्नाय सुतरा अपः ॥ ॥

॥ यो मर्त्यो मनुष्यो इहो दीतेन्द्रो सुखं सुखं करं हविः इन्द्रस्य इन्द्राय आविवासति परिचरति प्रयच्छति । चतुर्थं येषां ॥ तस्य मर्त्यस्य दुः
 श्चायद्योतमानायाः श्रायतदर्थं सुतरां सुखेन तरणीया अपर उदकानि वृष्ट्या त्यक्तानि इन्द्रः करोतीति शेषः ॥ अथ द्वादशी ॥
 ॥ तानो वाजवती रिष आशन्निष्ठं तमर्वतः ॥ इन्द्रमग्निं च वो हृषे ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी तातो वा जिनीः ॥ अन्नवतीः इषः इष्यमाणाः ॥ पृथ्वीः
 यद्वा वाजो बलं तद्वती रिषो नानि आशन्निष्ठं प्रगान् अन्नोऽन्नं भ्यं पिष्टं पूरयतं प्रयच्छतं किमर्थं इन्द्रमग्निं च युवां वो हृषे वेवो दुह
 विभिः प्रापयितुं ॥ ॥ इन्द्राग्नस्य पशो हविषो नुवाक्याः । उभावामित्येषाः । सवितं च । उभावामिन्द्राग्नी आद्रुवधे शिशुः न तौ मं न वज्रो
 तमद्येति ॥ सेषा सूक्ते च यो दशी ॥ ॥ उभावामिन्द्राग्नी आद्रुवध्या उभाराधसः सहमादयध्वे ॥ उभा दातारा विषां रयीणां सुभा
 वाजस्य सातये दुवेवां ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी उभा उभो सहस्यवर्तमानो वां दुवे आद्रुयामि किमर्थं आद्रुवध्वे अभिमुख्येन होतुं तथा
 उभा उभो युवामाद्रुये राधसः राधकेन हविषा सह युगपदेव मादयध्वे माद्रुयितुं दर्पयितुं सर्वेषु ससुः श्रावयो राक्षाने किं कारण
 मिति चेत् उच्यते । उभा उभो वां युवां नस्य सातो संभजनाय दुवे आद्रुयामहे इषां अन्नानां रयीणां धनानां च दातारोऽस्तु ॥ अतः
 कारणत उभा उभो वां युवां वाजस्य नस्य सातये संभजनाय दुवे आद्रुये ॥ ॥ अथ चतुर्दशी ॥ ॥ आनोगव्येभिरभ्येर्वसव्यैः रूप
 गच्छते ॥ सखा यो देवो सखा यशं भुवे इन्द्राग्नी ताहवामहे ॥ ॥ हे इन्द्राग्नी गव्येभिर्गोसमूहेऽवसव्यैर्वसुसमूहेऽथ साधे नोऽस्मानाभि

॥ अथ द्वादशमुत्तमोति वाजमिन्द्रायो अग्नी सङ्करी सपर्यात् ॥ इन्द्रज्यं ताव सव्यस्य भूरेः सहस्रमा सहसा वाजयता ॥ ॥ स पुरु
 षः वृत्रमावरकं शत्रुं भयतहि नस्ति । उतापि च वाजमन्नं वासनोति लभते यः पुरुषः सङ्करी शूला मभिभविता विंदाग्नी सप
 र्यात्परिचरत इतरं तरयागा दुभयत्र पूर्ववद्विवचनं । कीदृशा विंदाग्नी भूरेः प्रभूतस्य वसुसमूहस्य । यद्वा रः स्वार्थिको यत्तदधन
 स्य इन्द्रज्यं ता इशानो स्वामिनो इन्द्रज्यतिरेभ्यर्कमर्माः । सहसा बलेन सहस्रमा अतिशयेनाभिभविता रेशूलां वाजयता वाजं
 हविलक्षणा मन्नं आत्मन इच्छतो यद्वा वाजं स्तोतव्यो दातव्यमन्नं कामयमानो ॥ ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ तापो धिष्ठमभिगा इन्द्र
 नमपः स्वरुपसो अमृकुहः ॥ दिशः स्वरुपस इन्द्रविश अपो गा अग्ने युवसे नियुत्वा न ॥ ॥ हे इन्द्र हे अग्ने तातो युवां गाः अपः
 उदकानि स्वः सूर्य उषसः उषः कोला नृ उच्छाः पणिभिरपहताः रतान् गवादीनमिलक्ष्य यो धिष्ठं तैरसुरैर्युधं कृतवतो नूनमिति
 पदपूरणार्थः ॥ हे इन्द्रं दिशः प्राच्याद्याः तैर्युधं उषसश्च चित्राः रायनीया अप उदकानि गाश्च पणिभिरपहताने तान् अवसे
 अनेन लोकेन योजयः यद्वा असुरैरावृता नृदिगादीन् असुरवधेनावरणमपनीय पृथक्कृतवानसीत्यर्थः ॥ हे अग्ने नियुद्धि
 रभ्यैर्युक्तः सन्तु मय्येवमकाशी रित्यर्थः ॥ ॥ इन्द्रस्य पशोर्वषाया आवृत्रहणेन नुवाक्याः सवितं च । आवृत्रहणा आभरतां शि
 क्षतमिति ॥ ॥ सेषा तृतीया ॥ ॥ आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुषे रिदया तं नमोभिरसे अर्वाङ्क ॥ युवां राधोभिरकवेति रिदाम्ने अस्मै

मुख्येन उपगच्छते। शेषः परोक्षकृतः। सरवायो समानख्या नो देवो दानादिगुण युक्तो शंभुवा शंभुवो सुरवस्य भावयितारो तादृशा
 विंदाग्री सख्याय सखितार्थं वयं हवामहे आह्वयामहे ॥ ॥ अथ पंचदशी ॥ ॥ इंदाग्री शृणुतं हवं यजमानाय सुचतः ॥ वीतं हव्या न्या
 गतं पिबतं सोमं मधु ॥ ॥ हे इंदाग्री सुचतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य हवमाह्वाने स्तोत्रं शृणुतं भुत्वा चतदीयानि हव्यानि ह
 वां विवीतं कामयेथां कामयित्वा च आगतमागच्छतं आगत्य च सोमं सोमात्मकं मधु पिबतं ॥ ॥ इति चतुर्थस्याष्टमे एकत्रिंशो वर्गः ॥ इयम
 ददादिति चतुर्दश चंदादशं सक्तं भरदा जस्यां सरस्वति देवता कं आदितस्ति स्त्रो जगत्सः त्रयोदश्यपि जगती चतुर्दशी त्रिदशप्रशिष्टाणा
 यः ॥ तथा चानुक्रांतं ॥ इयं षष्ठ्या सारस्वतं त्रिजगत्यादिजगती त्रिदशं तमिति ॥ अत्र श्रौतकः ॥ इयमित्येतदाद्यं तु सक्तं सारस्वतं ज
 पेत् ॥ इजः प्रातः शुचिर्भूत्वा वाग्मी भवति बुधिमानीति ॥ आधेष्टे ह निप्रउगे इयमददेति सारस्वतस्तु चः ॥ सूत्रितं च ॥ इयमददादिति प्र
 उगमिति ॥ ॥ तत्र प्रथमा ॥ ॥ इयमददाद भसमृण च्युतं दिवो दासं वध्यं चायदा शुषे ॥ या शश्वे तमा चरवा दाव संपर्णिता ते दात्राणि त
 विषा सरस्वति ॥ ॥ इयं सरस्वती रभसं वेगवंतं कृण च्युते वैदिकस्य देव कृषिपितृसंबन्धिनो लोकस्य च कृणस्य चावयितारं दिवो दासमेतत्सं
 तं पुत्रं दा शुषे हवींषि दत्तवते वध्यं चाय एतत्संज्ञकाय कृषये अददात्त दत्तवती या सरस्वती शश्वे तं बुद्धं पण्डितं नशीलं वणिजं अददा
 त ॥ जनमवसंकेतं लं स्वात्मन एव तर्पकं आचखाद आ जघान सेयमददादित्यन्वयः ॥ अथ प्रत्यक्षं प्रत्यस्तोति ॥ हे सरस्वति देवि ताता नि पुत्रदाना
 दीनि ते त्वदीयानि दात्राणि दानानि तविषाणि महानि भवन्ति ॥ अथ द्वितीया ॥ ॥ इयं शुभेभिर्विस्वा इवा रुज ह्वा नुगिरीणां तविषेभिर्हूमिभिः ॥

कि

च० वे० भा०

२२७

पारावतघ्नीमवसेसुवृत्तिभिः कृत्वा देवीरूपेण वर्तते देवतारूपास्तु ताऽधुना नदीरूपां सरस्वतीं स्तोति ।
इयं नदीरूपा सरस्वती शुभेभिः कृत्वा देवीरूपेण वर्तते देवतारूपास्तु ताऽधुना नदीरूपां सरस्वतीं स्तोति ।
निजवाक्यजतं धुनक्ति विसर्वा इव विसंखनन्तीति विस्वत्वाः यथा विसाये पंकं रुजति तद्वत्तां सरस्वतीं पारावति इरदेशे विद्यमानस्यापि
हृसादेर्हृत्री सुवृत्तिभिः कृत्वा देवीरूपेण वर्तते देवतारूपास्तु ताऽधुना नदीरूपां सरस्वतीं स्तोति ।
रेतयोर्घतिना । उक्तं च । पारावतघ्नी पारावारघातिनीमिति ॥ अथ तृतीया ॥ सरस्वतिदेवनिदो निबर्हय प्रजां विश्वस्य वृषयस्य मा
यिनः । उत क्षितिभ्यो वनीरविंदो विषमेभ्यो अस्वो वाजिनीवती ॥ हे सरस्वतिदेवनिदो देवानां विंदकाने सुरान्निबर्हय न्यवर्धयः । त
था विश्वस्य व्याघ्रस्य मायिनः मायाविनो वृषयस्य वृषय इति लघुर्नामधेयं लघुः प्रजां पुत्रं वृत्रासुरं न्यवर्धयः लक्ष्म्या देव इन्द्रो हतवानित्य
र्थः । उतापि च हे वाजिनीवति अन्नवति सरस्वति त्वं क्षितिभ्यो मनुष्येभ्यो वनीः भूमीः अविंदः लब्धवानसि । तान् हत्वा एभ्यश्चासुरेभ्यः वि
षं मृतिहेतुभूतं गरलं अश्रवः ॥ अथ चतुर्थी ॥ प्रनो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती ॥ धीनामविज्यवतु ॥ देवीदानादिगुणयुक्ता
वाजिनीवती वाजोर्नयस्याः सा वाजिनीवती कृता ॥ धीनो ध्यातृणां स्तोतृणां अवित्रीरक्षित्री एवं भूता सरस्वती वाजेभिरन्नैः नो स्मान्वाव
तु प्रकर्षेण तर्पयतु ॥ अथ पंचमी ॥ यस्ता देवि सरस्वत्यप ब्रूते धने हिते ॥ इदं न वृत्रतर्प्ये ॥ हे देवि सरस्वति यस्तोता वृत्रतर्प्ये संग्रामे
धने हिते निहिते निमित्तभूते सति इदं न इदं इमिव त्वां उपब्रूते स्तोमि ॥ तत्त्वं रक्षेति शेषः ॥ इति चतुर्थस्य षष्ठमे विंशो वर्गः ॥ अथ षष्ठी ॥

राम

२२७

॥ तं देवि सरस्वत्यवावाजेषु गजिनि ॥ रक्षापूर्ववनिः सनं ॥ ॥ हे देवि दानादिगुणयुक्ते हे वाजिनी वति वाजो बलमनं वातदति ॥ हे सरस्वति त्वं
नो वाजेषु संग्रामेषु अवश्रमा नक्ष ॥ अपि च नो स्मभ्यं प्रेषे वषोष को देव इव मनिं संभजनीयं धनं रदविलिख प्रयच्छेति यावत् ॥ ॥ अथ स
प्तमी ॥ ॥ उत स्थानः सरस्वती घोरा हिरण्यवर्तनिः ॥ वृत्रघ्नी वहि सुष्टुति ॥ ॥ उतापि च स्या सा प्रसिद्धा सरस्वती घोरा शत्रूणां भयकारिणी
हिरण्यवर्तनिः वर्तते अनेनेति वर्तनिः हिरण्यमयो वर्तनिर्यस्या सा तथोक्ता ॥ वृत्रघ्नी शत्रूणां हं त्री एवं भूता सरस्वती नो स्मदीयां सुष्टुतिं
शोभनां कृतिं वहि कामयतां ॥ ॥ अथाष्टमी ॥ ॥ यस्या अनंतो अद्भुतस्त्वेषश्चरिस्तुरलं वश ॥ अमश्चरति रोरुवत् ॥ ॥ यस्याः सरस्वत्याः
अमः बलमनंतः अपर्यंतः अपरिमितः अद्भुतः अहिंसितः अकुटिलो वा ॥ तेषो दीप्तः चरिस्तु चरणशीलः सर्वत्राप्रतिहतगतिरित्यर्थः ॥
अर्णवत् उदकवान् उदप्रद इत्यर्थः ॥ एवं भूतः स नूरोरुवत् भृशं शरं कुर्वन् चरति वर्तते सानो विश्वा इत्युत्तरसंबंधः ॥ ॥ अथ नवमी ॥ ॥
सानो विश्वा अतिद्विषः स्वसूरन्या कृतावरी ॥ अतं न हेव सूर्यः ॥ ॥ कृतावरी उदकवती सरस्वती नो स्मान् विश्वाः सर्वाः द्विषो द्वेष्टीः प्र
जाः प्रजा अविनयतु अतिता रयतु ॥ यद्वा जस्येव वाहं दसीति पूर्वसर्वादीर्घः ॥ ॥ उदकवत्यः स्वसारो भगिन्यो अन्या गंगा द्या नद्यश्च अ
स्मान् शत्रून् नति नमयंतु ॥ तत्र दृष्टांतः ॥ सूर्यः सर्वस्य प्रेरक आदित्यः ॥ अतन् सततं गच्छन् अहव अहनी वयथा हनिशी घमति नमयति
तद्वत् ॥ ॥ दशरात्रे तृतीयेऽहनि प्रभु उत नः प्रियेति सारस्वतस्तु चः ॥ सञ्चितं च ॥ उत नः प्रिया ॥ प्रिया स्विमा जुह्वाना युष्मदानमभिः
तु चे प्रथमा सूक्ते दसमी ॥ ॥ अथ दशमी ॥ प्रिया प्रिया सुसप्तस्वसा सुजुष्टा ॥ सरस्वती स्तोम्या भूत ॥ ॥ उतापि च नो स्माकं प्रिया सुप्रियाणां

च० भा०

१२५

नोस्मान्वस्योवसीयः प्रशस्तीव सुधनं अभिनेषि अभिप्रापय। मायस्फरीः अपट्टात्मा काष्ठीः स्फारोवृद्धिः उपसर्गवशात् तद्विपरीतेवर्त
ते। तथापयसा उदकेन अधिकेन नोस्मान्मा आधकृता भिदहन बाधस्व। अपि च नोस्माकं सख्या सख्या निसखिकर्माणि वेश्याप्र
वेशाना निजपस्वसेवस्व। वयं च त्वत्सकाशात् अरणानिरत्नं कृष्टा निक्षेत्राणि सागन्ममाश्रमप्रवाम अपितुरमणीयान्येव प्राप्नुवाम॥ १॥
॥ इति चतुर्थस्याष्टमेऽंशे शावर्गः ॥ वेदार्थस्य प्रकाशो नूतनो हार्द निवारयन्॥ पुमर्थोऽश्वतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥
॥ ॥ ॥ इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवेदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कधूपालसाम्राज्यधुरंधरेण श्रीसायणाचार्यविर
चिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये चतुर्थाष्टकेऽअष्टमाध्यायः ॥ ७॥ ॥ श्रीरक्तः ॥ ॥ ७॥ ॥ स्वस्ति श्रीनृप
शालिवाहनशके १६०२ दुर्मतिवर्षे निज आश्विज शुद्ध दशम्यां सोम्यावासरेशततारा नक्षत्रे दशमसु दुर्तेयालिङ्गीभीमण
महस्यलिखितं समाप्तं ॥ ७॥ ॥ ऋक्संहितावेदभाष्ये चतुर्थांशे ग्रंथसंख्ये ॥ १७५ ॥ इत्यंशेषमतिमंगलं ॥ ७॥ ॥

८२००

राम

१२५

ॐ संहिता चतुर्था कभाष्टपुस्तकं

114
14

मपु ११.८५५
पु १३.४३.

B.114

14